BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
2 F
9

14·2·F·9

14-2.F-9

Egidius de regimi ne principum.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

¶GEORGIO miſeratione diuinã Archiepiſcopo Vlixbon. ...
Sacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ Tituli Sanctorum Petri & Marcelli
ni Preſbytero Cardinali Reuerẽdiſſimo ac benemerento. ... erius
Seruius Tolentinas. S. P. D.

C OGITANTI mihi ſæpenumero Reuerẽdiſſ[illegible] pater
& domine: cui uolumen de regimine princip[illegible] Egidii
Romani ordinis fratrũ heremitarũ Sancti Auguſtini:
per ſummas uigilias lucubratũ opus dedicare po[illegible]em
occurrit ſemper tua Reuerendiſſima dominatio: quæ & ordini &
ipſius ordinis generali priori Ambroſio Coriolano: qui totus tibi
dedititiſſimus eſt: ſumme defert atq; fauet: amore & beniuolentia
proſequitur. Non immerito occurris. Materia id inſtantiſſime exi
git. Es enim a teneris annis inter principes educatus & ad hanc uſ
q; ætatem magno cũ honore diuerſatus: & bonitati tuæ atq; pru-
dentiæ Alfonſus luſitaniæ Rex armis & religione potẽs pollẽſq;
plurimum contulit. Et tua quoq; uirtus opinionem auxit: unde ꝓ
meritis Cardinalatus inſigni præditus: fide & conſilio clarus: ma-
gno uſui nomini Chriſtiano eſſe uideris. Igitur non alienum no
bis uiſum eſt: ipſum opus laboribus noſtris impreſum tuæ Reue
rendiſſimæ dominationi dedicatũ iri. Non quod mihi exploratũ
minus ſit: hæc & maiora calles: cum in naturalibus tum in morali
bus præſtas. Ex eo quidem: ut maior auctoritas noſtro operi acce
det & magnis uiris maxime æſtimabitur: quod cum a publicis aſſi
duis prope negociis aliquid ſucciſiui temporis náciſceris: Leges
in quo moralis philoſophiæ pars: quod minime ignoras: depræ-
henditur: quodq; quidẽ certe & opere & titulo dominatiõis tuæ
utilitati oblectamentoq; legẽtibus fore cõfidimus: & ad bene bea
teq; uiuendum non parum mortalibus prodeſſe. Vale & me ſer-
uulum cum uolueris (uolueris enim tua humanitate ſemper) inter
tuos dedititiſſimum annumerabis.

¶ Incipiūt capitula primæ partis primi libri de regimine regum & principum in qua tractaẗ ubi eſt ponenda fœlicitas & ī quo reges & pri cipes debeāt ſuam ſœlicitatem ponere.

Quis ſit modus procedendi in regimine regū & principum. cap.i.

Quis ſit ordo dicendorum. cap.ii.

Quanta ſit utilitas in dicendis. cap.iii.

Quod ſunt modi uiuēdi & quomodo ī eis fœli citas habet eſſe. cap.iiii.

Quod maxime expedit regiæ maieſtati ſuum fi nem & ſuā ſœlicitatem cognoſcere. cap.v.

Quod nō decet regiam maieſtatem ſuam fœli citatem ponere in uoluptatibus. cap.vi.

Quod non decet regiam maieſtatem fœlicitatē ponere diuitiis cap.vii.

Quod non decet regiam maieſtatem ſuam fœ licitatem ponere in honoribus. cap.viii.

Quod non decet regiam maieſtatem ſuam fœli citatem ponere in gloria & in fama. cap.ix.

Quod non decet regiam maieſtatem ponerẽ ſu am fœlicitatem in ciuili potentia. cap.x.

Quod nō decet regiam maieſtatem ſuam fœli citatem ponere in robore corporali uel in pul. chritudine uel in aliis bonis corporis cap.xi.

Quod in amore dei & in actu prudentiæ eſt po nenda fœlicitas. cap.xii.

Quantum ſit præmium regis bene regentis po. pulum ſibi commiſſum. cap.xiii.

¶ Incipiūt capitula ſecūdæ partis primi libri de regimine regum & principum iu qua tractaẗ quas uirtutes debeāt haberẽ reges & principes.

Quomodo diuiduntur potentiæ animæ & in q. bus potentiis habent eſſe uirtutes. cap.i.

Quomodo diſtinguūtur uirtutes & quomodo eſſe habent in intellectu & appetitu. cap.ii.

Quot ſunt uirtutes morales & quomodo earū numerus eſt ſumendus. cap.iii.

Quod bonarum diſpoſitionum quædam ſunt uirtutes quædam ſupra uirtutes quædam ſunt ancillātes uirtutibus & quædam præparatiōes ad uirtutem. cap.iiii.

Quod uirtutum quædam ſunt pricipales & car dinales: quædam uero annexæ. cap.v.

Quomodo diuerſimode notificari poteſt quid eſt prudentia. cap.vi.

Q đ decet reges & pricipes eē prudētes. cap.vii.

Quod & quæ oporteat habere regem ſi debeat eſſe prudens. cap.viii.

Quomō reges & principes poſſunt ſeipſos pru dentes facere. cap.ix.

Quod ſūt modi iuſtitiæ & circa quæ iuſtitia ha bet eſſe & quomodo ab aliis uirtutibus eſt di ſtincta. cap.x.

Q đ abſq; iuſtitia nequeūt regna ſuſtinerẽ. ca.xi.

Quod maxime decet reges eſſe iuſtos & in ſuo regno iuſtitiam obſeruare. cap.xii.

Quid ē fortitudo & circa quæ habet eſſe & qūo poſſumus facere noſipſos fortes. cap.xiii.

Quid ſit temperantia & circa quæ habet eſſe & quæ ſunt ſpecies eius & quomodo noſipſos poſſumus facere temperatos. cap.xiiii.

Quod ſunt ſpecies fortitudinis & ſecundum quam fortitudinem decet reges pricipes eſſe fortes. cap.xv.

Quod exprobabilius eſt eſſe intemperatum q̄ timidum & ꝙ maxime decet reges & pricipes temperatos eſſe. cap.xvi.

Quid eſt liberalitas & circa q̄ habet eſſe & qūo poſſumus noſipſos facere liberales. cap.xvii.

Quod reges & principes impoſſibile eſt eſſe ꝓ digos & ꝙ maxīe deteſtabile ē eos eſſe auaros & ꝙ potiſſime decet eos liberales eē. ca.xviii.

Quid eſt magnificentia & circa quæ habet eſſe & quomodo poſſum⁹ nos ipſos magnificos facere. cap.xix.

Quæ ſūt proprietates magnifici & ꝙ proprieta tes illas reges & pricipes haberẽ debēt. cap.xx.

Quod maxime deſtabile eſt reges & princi pes eē paruificos & quod decet eos magnifica facere. cap.xxi.

Quid eſt magnanimitas & circa quæ habet eē & quomodo poſſumus nos ipſos magnani mos facere. cap.xxii.

Quæ ſunt proprietates magnanimi & ꝙ decet reges & principes magnanimos eē. cap.xxiii.

Quomodo reges & principes debent eſſe ama tores honoris & qualis eſt uirt⁹ illa quæ diciẗ honoris amatiua. cap.xxiiii.

Quod humilitas dici debet honoris amatiua & ꝙ omnis magnanimus ē humilis. cap.xxv.

Quid eſt humilitas & circa q̄ habet eſſe & ꝙ de cet reges & principes eē humiles. cap.xxvi.

Quid eſt manſuetudo & circa quæ habet eſ ſe & quod decet reges & principes eſſe man ſuetos cap.xxvii.

Quid eſt amicabilitas & circa quæ habet eſ ſe & quod decet reges & principes eſſe amica biles. cap.xxviii.

Quid ē ueritas & circa quæ habet eſſe & ꝙ de cet reges & principes eſſe ueraces. cap.xxix.

Quid eſt iocūditas & circa q̄ hēt eē & qūo de cet reges & principes eſſe iocundos. cap.xxx.

Quod maxime decet reges & pricipes omnes uirtutes habere & quod ſi una careant nullam habent. cap.xxxi.

Quod diuerſi ſunt gradus bonorum & malo rum & in quo gradu reges & principes eſſe de cet. cap.xxxii.

quod ſunt gradus uirtutum & cuiuſmodi uirtu tes hēe deceat reges & principes. cap.xxxiii.

quod bonarum diſpoſitionum quædam ſunt uirtutes quædam ſupra uirtutes quædam an nexæ uirtutib⁹ quædam uero diſponentes ad uirtutem. cap.xxxiiii.

¶ Incipiunt capitula tertiæ partis primi libri de regimine regum & principum. In qua tractaẗ quas paſſiones reges & pricipes debeāt ſequi.

quod ſunt paſſiōes animæ & quomodo accipi endus eſt earum numerus. cap.i.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

quæ prædictarum paſſionũ ſunt priores & q̃ po
ſteriores & quẽ ordinẽ habẽt ad inuicẽ cap.ii.
quomodo decet reges & principes ſe habere ad
odiũ & ad amorem. cap.iii.
quomodo & quæ debeant reges & principes de
ſiderare & abhomiari. cap.iiii.
quomodo reges & principes ſe habere debeant
circa ſpem & deſperationem. cap.v.
quomodo decet reges & principes ſe habere cir
ca audacium & timorem. cap.vi.
qũo differt ira ab odio & qũo reges & pricipes
ſe hr̃e debeãt ad irã & eius oppoſitũ. cap.vii.
quomodo reges & principes ſe habere debeant
circa delectationes & triſtitias. cap.viii.
quod harum paſſionum quædã ſunt magis pri
cipales quædam minus. cap.ix.
qũo paſſiões aliæ ad paſſiões alias reducũt.ca.x.
quæ prædictarum paſſionum ſunt laudabiles &
quæ uituperabiles & quomodo reges & prin/
cipes ad illas debeant ſe habere. cap.xi.
Incipiũt capitula quartæ partis primi libri de
regimine regum & principũ in qua tractat qui
ſũt mores iuuenũ & ſenũ & eoꝝ q ſunt ĩ ſtatu.
quot.ſũt mores iuuenũ laudabiles & qũo reges
& pricipes ad mores illos debeãt ſe hr̃e.cap.i.
quot mores iuuenũ ſũt uitupabiles:& qũo rges
& pricipes ad hmõi mores dẽãt ſe hr̃e.cap.ii.
quod mores ſenũ ſũt uitupabiles & quomõ re
ges & pricipes uitare debeãt hos mores. ca.iii.
quod mores ſenũ ſunt laudabiles & q ſunt mo/
res eoꝝ qui ſunt ĩ ſtatu & qualiter reges & pri
cipes ad hmõi mores debeãt ſe habere. ca.iiii.
quod ſunt mores nobiliũ & qũo reges & princi
pes ſe habere debent ad illos mores. cap.v.
quot ſunt mores diuitũ & qualiter reges & prici
pes ſe debent habere ad illos mores. cap.vi.
quod ſunt mores potẽtũ & qũo ad mores illos
reges & principes debeant ſe habere. cap.vii.
Incipiũt capitula priæ ptis ſecũdi libri de re/
gimine regũ & pricipũ in qua tractat quo regi
mie reges & pricipes debeãt ſuas cõiuges ĩ gerẽ
quod naturale eſt hoi uiuere ĩ ſocietate & ꝙ hoc
decet reges pricipes diligẽter aduertere.cap.i.
quomõ ſe habeat cõmunitas domus ad cõita/
tes alias & quomodo huiuſmodi communi/
tas ſit neceſſaria in humana uita. cap.ii.
qđ cõitas dom⁹ ẽ aliquo mõ cõitas pria & ꝙ eſt
cõitas naturalis & ꝙ reges & pricipes & uniuer
ſaliter oẽs ciues hoc ignorare nõ debẽt. ca.iii.
qualis ſit communitas domus eo ꝙ oportet do
mos ex pluribus conſtare perſonis. cap.iiii.
quod oportet in domo ſaltem duas communi/
tates eſſe & ꝙ oportet eam conſtare ſaltem ex
tribus generibus perſonarum. cap.v.
quod ĩ domo pfecta oportet eẽ tres cõitates qͣtu
or gña pſonaꝝ & tria regimina & ꝙ oportet
hũc ſcđm libꝝ diuidere ĩ tres partes. cap.vi.
quod hõ eſt naturaliter aial cõiugale & ꝙ nolẽ
tes nubere non uiuunt ut homines ſed uel ſunt
beſtiæ uel ſunt dii. cap.vii.
qđ oẽs ciues & maxie reges & principes debent
ſuis coniugibus ĩdiuiſibiliter adherẽ.cap.viii.
quod omnes ciues & maxime reges & pricipes
una ſola uxore debent eſſe contenti. cap.ix.
quod coniuges oium ciuiũ & maxie regum &
principũ uno uiro debent eſſe cõtẽte. cap.x.
quod decet omnes ciues & maxĩe reges & prin
cipes non ducere coniuges ſibi nimia conſan/
guinitate coniunctas. cap.xi.
qũo rges et pricipeſ et uniuerſaſr oẽs ciueſ dceat
uxores accipe ornatas exteriorib⁹ bõis.ca.xii.
quod decet oẽs ciues & maxĩe reges & pricipes
q̃rere ĩ ſuis cõiugib⁹ nõ ſolum bona exteriora
ſed ẽt interiora tã corporis q̃ animæ.cap.xiii.
quod omnes ciues & maxime reges & pricipes
non decet ſuaſ uxores regere eodem regimine
quo regendi ſunt filii. cap.xiiii.
quod omnes ciues & maxime reges & pricipes
non decet ſuas coniuges regere eodẽ regimĩe
quo regendi ſunt ſerui. cap.xv.
quod deteſtabile eſt in omnibus ciuibus & ma
xime in regibus & principibus in ætate nimis
iuuenili uti copula coniugali. cap.xvi.
quod tempore frigido quo flãt uenti boreales
magis eſt dandum operã procreationi filiorũ
quã tẽpore calido quo flãt auſtrales.cap.xvii.
quod ĩ mulieribus quædã ſunt laudabilia q̃dã
uero uituperabilia. cap.xviii.
quo regimine oẽs ciues & maxime reges & pri
cipes debeãt ſuas cõiuges regere. cap.xix.
qualiter oẽs ciues & maxie reges & pricipes ad
ſuas coniuges debeant ſe habere. cap.xx.
quomodo fœminæ coniugate circa ornatum
corporis debeant ſe habere. cap.xxi.
quod non decet reges & principes & uniuerſali
ter omnes ciues erga ſuas coniuges nimis eẽ
zelotipes. cap.xxii.
quales ſit cõſiliũ mulieꝝ & ꝙ eaꝝ ↄſilio non eſt
utendũ ſimpliciter ſed in caſu. cap.xxiii.
quod nõ decet reges & pricipes & uniuerſaliter
omnes ciues propriis cõiugibus ſua aperire ſe
creta. cap.xxiiii.
Incipiunt capitula ſecundæ partis ſecundi li/
bri de regimine regum & pricipum in qua tra
tur quomodo parẽtes circa proprios filios cu
ram de eis habeant.
quomodo decet omnes parẽtes circa proprios
filios eſſe ſollicitos. cap.i.
quod maxime decet reges & principes ſollicita
ri circa regimen filioꝝ. cap.ii.
quod regimen paternale ſumit originẽ ex amo
re & ꝙ non eodem regimine debent regi & fi/
lii quo regendi ſunt ſerui. cap.iii.
quod amor qui eſſe debet inter patrem & filiũ
ſufficienter inducat patres debere filios regere
& filios debere patribus obedire. cap.iiii.
quod decet omnes ciues & maxie reges & prin
cipes ſic ſollicitari circa regimen filiorum ut ab
ipſa infantia inſtruantur in fide. cap.v.
quod decet omnes ciues & maxie reges & prin

cipes ſic ſollicitari erga filios ut ab ipſa infantia bonis moribus imbuantur. cap.vi.

Quod filii nobilium & maxime regum & principum ab ipſa infantia ſunt tradendi litteralibus diſciplinis. ca.vii.

Quas ſcientias addiſcere debent filii nobilium & maxime filii regum & principum. ca.viii.

qualis debeat eſſe magiſter q̃ filiis nobiliũ & maxime regũ & principũ ẽ ꝓponendus. ca.ix.

qualiter circa loquelam circa uiſum & auditum inſtruendi ſunt iuuenes. ca.x.

quot modis peccatur circa cibum & qualiter ſe debeant habere iuuenes circa ipſum. ca.xi.

qualiter iſtruẽdi ſũt pueri ut ſe hẽant circa potũ & circa uenerea & circa ꝯiugia ꝯtrahẽda. c. xii.

qualiter iuuenes ſe habere debeant in ludis inuenestibus & inueſtitu. ca.xiii.

quod in ætate iuuenili maxime cauenda ſit praua ſocietas. ca.xiiii.

qualis cura gerenda ſit de pueris a principio natiuitatis uſq; ad.vii.annoſ. ca.xv.

qualis cura habenda eſt de filiis a.vii.anno uſq; ad quartum decimum. ca.xvi.

qualis cura habenda ſit de filiis ab anno. xiiii.& deinceps. ca.xvii.

quod non oẽs ciues æqualiter exercitandi ſunt ad corporalia exercitia & labores. cap. xviii.

qđ filiæ ciuiũ & maxĩe nobiliũ regũ & pricipũ a diſcurſu & euagatione ſũt cohibẽdæ. ca.xix.

quod uniuerſaliter omnes ciueſ & multo magis nobiles & reges & principes debent ſollicitari erga filias ne uelint uiuere ocioſe. ca.xx.

quod decet reges & pricipes et uniuerſaliter oẽs ciues ſollicitari erga filias ut ſint modo debito taciturne. ca.xxi.

¶ Incipiunt capitula tertiæ partis ſecundi libri de regimine regum et principum: in qua tractatur quo regimie a regibus & principibus regẽdi ſunt miniſtri & familia cætera.

quod ad gubernationem domus ſpectat nõ ſolum determinare de ſeruis: ſed etiã de his quæ ſupplent indigẽtiam corporalẽ & ꝙ heæ duæ materiæ ſunt annexæ. ca.i.

qũo diſtinguenda ſunt organa gubernationis domus & qualiter ad inuicem operanť. ca.ii.

qualia ædificia debent habere reges & principes & uniuerſaliter omnes ciues quantum ad operis induſtriam & aeris temperamentum. ca.iii.

qualia debẽt eẽ ædificia quãtũ ad ſalubritatem aquarũ & quantũ ad ordinẽ uniuerſi. ca.iiii.

quod poſſeſſio ẽ hoĩ quodãmõ naturalis & ad renũciãtes poſſeſſiõib' quodãmodo nõ uiuũt ut hoĩes: ſed ſunt hoĩbus meliores. ca.v.

quod utile eſt in uita pollitica quẽlibet propriis gaudere poſſeſſionibus. ca.vi.

qũo eſt utendum exterioribus bonis uel reb' & quis modus uiuendi ſit licitus. ca.vii.

qđ ciues & multo magis reges et principes non debent infinitas poſſeſſiones appetere. ca.viii.

quot ſunt ſpecies commutationum et quæ fuit neceſſitas inuenire denarios. ca.ix.

quot ſũt ſpecies pecuniatiuæ et quæ illarum eſt laudabilis et quæ uituperabilis. ca.x.

quod uſura eſt ſimpliciter deteſtabilis et ꝙ eam decet reges et principes prohibere. ca.xi.

quod diuerſi modi ſunt lucrandi pecuniam et ꝙ aliqui illorum modorũ ſunt regibus et principibus congruentes. ca.xii.

quod aliqui naturaliter ſunt ſerui et ꝙ expedit aliquibus alii eſſe ſubiectos. ca.xiii.

qđ ꝑter ſeruitutẽ naturalẽ q̃ ẽ q̃ſi ſeruitus ſimpliciter ẽ daĩ ſeruitutẽ legalẽ et poſitiuã. ca.xiiii.

quod præter ſeruitutem et miniſtrationem naturalem et legalem eſt dare miniſtrationẽ adductam et dilectiuam. ca.xv.

quod in domib' regum et principum ſunt ipſis miniſtris officia committenda. ca.xvi.

qũo a regibus et principibus prouidẽda ſunt indumenta miniſtris. ca.xvii.

quid eſt curialitas et ꝙ decet miniſtros regũ et principum curiales eſſe. ca.xviii.

qũo reges et principes erga ſuos miniſtros debeant ſe habere. ca.xix.

quod in menſis regum et principum et uniuerſaliter nobilium tam recumbentes q̃ miniſtrãtes non decet in eloquiis abundare. ca.xx.

¶ Incipiũt capitula priæ pꝛtis tertii libri de regimine regũ et pricipũ ĩ qua tractať ꝑpter qđ bonũ inuẽta fuit cõitas dom' ciuitatis et regni.

qđ cõitas ciuitatis eſt aliquõ pricipaliſſima & eſt alicuius boni gratia conſtituta. cap.i.

quot & q̃ bõa hoĩes cõſequũť de cõſtitutiõe cõitatis pollliticæ quæ ciuitas nũcupať. cap.ii.

qđ hõ naturaliter ẽ aĩal ciuile: nõ obſtãte ꝙ contigit aliquos nõ ciuiliter uiuere. cap.iii.

quibus rationibus probari poteſt ciuitatem eſſe quid naturale & hominem naturaliter eſſe animal pollliticum & ciuile. cap.iiii.

quod præter communitatem ciuitatis utile fuit in uita humana eſſe cõitatem regni. cap.v.

qđ diuerſi ſũt mõi gñatiõis regni & ciuitatis & ꝙ oportet hũc tertiũ librũ ĩ quo determiať de hmõi regimine diuidere ĩ plures ptes. cap.vi.

qũo ſocrates & plato dixerũt ciuitatẽ eẽ ordinatã & qđ ſenſerũt de ciuili regimie. cap.vii.

qđ ñ oportet ciuitatẽ maximã unitatẽ & cõformitatẽ hrẽ ut ſocrates & plato ſtatuerũt. c.viii.

quod non expedit ciuitati omnia ſic eſſe cõmunia ut ſocrates ordinauit: & quod reges & pricipes hoc decet cognoſcere. cap.ix.

quæ mala conſequuntur ſi in ciuitate uxores & filii ponantur eſſe communes. cap.x.

quomodo expediat ciuitati poſſeſſiões eſſe proprias & quomodo communes. cap.xi.

quod reges & pricipes non debent ſic diſponere ciuitatem ꝙ mulieres ordinentur ad opera bellica ut ſocrates ſtatuebat. cap.xii.

qđ reges & pricipes ñ ſic debẽt diſpõeř ciuitatẽ ut ſẽp idẽ ĩ eiſdẽ magiſtratib' ꝑponãť. cap.xiii.

quod non ſic ordinãda eſt ciuitas ſicut ſocrates

ſtatuebat. ca.xiiii.
Quomodo poſitio ſocratis circa regimen ciuitatis trahi poſſit ad bonum intellectum. ca.xv.
Quod philoſophus Felleas ſtatuit ciuitatē ordinandam eſſe. ca.xvi.
Quod non oportet poſſeſſiones eſſe æquatas: ut Felleas ſtatuebat. ca.xvii.
Quod principalis intentio legiſlatoris debet eſſe circa repreſſionem concupiſcentiarū & non circa æqualitatem poſſeſſionum ut Felleas ordinauit. cap.xviii.
Qualis fuit pollicia ypodonii et quid ypodonius ſtatuit circa regimen ciuitatis. ca.xix.
Quæ & quot ſunt rep̄henſibilia in his quæ ſtatuit ypodoni⁹ circa gubernationē ciuiū. ca.xx.
℄ Incipiunt capitula ſecundæ partis tertii libri de regimine regum & principum in qua tractatur quomodo regēda eſt ciuitas aut regnū tempore pacis.
Q ūo regēda ſit ciuitas tpe pacis et quæ et quot conſideranda ſunt in tali regimine. ca.i.
Quot ſunt ſpecies principâtium & qui illorum ſunt boni & qui mali. ca.ii.
quod meli⁹ eſt ciuitatē & regnū regi uno q̄ pluribus & ꝙ regnū eſt optimus principat⁹. ca.iii.
quibus rationibus oñdi poteſt ꝙ appareat melius eſſe ciuitatem aut ꝓuinciam regi pluribus q̄ uno & qūo ſolui poſſunt rationes illæ. ca.iiii.
quod melius eſt regimē regni & principatus ire per hereditatem & ſucceſſionem filiorum quā per electionem aliquam. ca.v.
quæ ſunt in quibus rex alios debet excedere & quomodo rex differat a tyranno. ca.vi.
quod tyrannides eſt peſſimus principatus & ꝙ ſumme debent cauere reges & principes ne eorum dñium in tyrannidem conuertatᷣ. ca.vii.
quod eſt officium regis & qualiter rex ſe habere debeat in regimine ciuitatis & regni. ca.viii.
quæ ſunt illa quæ dēt opari uerus rex & qūo ſe hr̄e debeat & q̄ ſimulat facere ſe tyrānus. ca.ix.
quæ & quod ſunt cautelæ quibus tyrannus nititur ſe in ſuo dominio præſeruare. ca.x.
quot ſunt illa ad quæ reducuntur cautelæ tyrannicæ et ꝙ reges cauere debent ne efficiantur tyranni: quia opera regia ſunt optima: tyrannica uero peſſima. cap.xi.
quod deteſtabile eſt regiam maieſtatē declinare in tyrannidem & quicquid corruptionis eſt in aliis peruerſis principibus totum in tyrannidem congregatur. ca.xii.
quod ſumme expedit regibus & principibus recte gubernare populum & cauere ne tyrannizent quia multis de cauſis contingit ſubditos inſidiari tyrannis. ca.xiii.
quod maxime rex cauere debet ne efficiatur tyrannus eo ꝙ pluribus modis corrumpatur tyrannides q̄ regius principatus. ca.xiiii.
quæ ſunt conſiliabilia. ca.xv.
quæ ſūt q̄ ſaluāt dñiū regiū et ꝙ oporteat regē facere ut ſe in ſuo pn̄cipatu cōſeruet. ca.xvi.
quæ ſunt conſiliabilia & circa quæ oportet conſiliabilia adhibere. ca.xvii.
quid ē cōſiliū & q̄liter cōſilia ſūt fiēda. ca.xviii.
quales conſiliarios aſſumere deceat regiam maieſtatem. ca.xix.
quot oportet ſcire conſiliarios & circa quot cōſilia adhibenda. ca.xx.
qd' q̄tū poſſibile ē ſūt oīa legib⁹ dterminãda & q̄ pauciora pn̄t arbitrio iudicū cōmittēda. c.xxi.
Qualiter eſt in iuditio ꝓcedēdū & ꝙ ſermones paſſionales ſunt corā iudice ꝓhibēdi. ca.xxii.
quæ & quot oporteat iudices habere ut contingat eos debite iudicare. ca.xxiii.
quæ & quot oporteat conſiderare iudices ut indulgeant humanis & ut ſint clementes potius q̄ crudeles. ca.xxiiii.
quod diuerſa ſunt genera legum & diuerſi ſint modi iuſtitiæ & ꝙ in ius naturale & poſitiuum cætera alia reducuntur. ca.xxv.
quomodo ius gentium & ius animalium a iure naturali habet eſſe diſtinctum. ca.xxvi.
qualiter debet eſſe lex humana & ꝙ condere tales leges ſit utile regno & ciuitati. ca.xxvii.
quod nō cui⁹libet ē ferre & ꝙ leges uim obligādi hēant oportet eas ꝓmulgatas eē. ca.xxviii.
quot & quæ opa continere debent leges quæ a regibus & principibus ſunt cōdende. ca.xxix.
qualiter melius regiť ciuitas aut regnū utrū melius regať optimo rege q̄ optīa lege. ca.xxx.
quod præter legē humanā & naturalē oportuit dare legē euangelicam & diuinam. ca.xxxi.
quod quātum poſſibile eſt ſunt leges patriæ obſeruande & ꝙ cauendū eſt aſſueſcere aut innouare ſiue immutare leges. ca.xxxii.
quid ē ciuitas & qd ē regnū & q̄lē oportet eſſe populū exiſtētē ī regno & ciuitate. ca.xxxiii.
quod tūc eſt optima ciuitas & optimum regnū & optimus populus quando eſt in multis perſonis mediis conſtitutus. ca.xxxiiii.
quod expedit populo cū magna reuerentia obedire legibus & cum ſumma diligētia leges regias obſeruare. ca.xxxv.
qualiter ſe debent hēre ciues & uniuerſaliter habitatores regni ne reges prouocentur ad iracūdiam contra ipſos. ca.xxxvi.
quomodo reges & principes debeant ſe habere ut amentur a populo & quomodo ut timeanť et ꝙ licet utrunq; ſit neceſſarium tamē plus debent appetere amari q̄ timeri. ca.xxxvii.
Incipiūt capitula tertiæ partis tertii libri de regimine regum & pn̄cipum in qua tractatur qūo regenda ſit ciuitas aut regnum tempore belli.
quid eſt militia & ad quid eſt inſtituta & ꝙ oīs bellica operatio ſub militia continetur. ca.i.
quæ ſunt regiones ille in quibus meliores ſunt bellatores & ex quibus artibus eligēdi ſunt homines bellicoſi. ca.ii.
℄ In qua ætate aſſueſcendi ſunt iuuenes ad opa bellica et ex quibus ſignis cognoſcere poſſumus homines bellicoſos. ca.iii.

Quæ & quot habere debent homines bellicoſi ut bene pugnẽt & ut eos ſtrennue bellare contingat. ca.iiii.

Qui ſunt meliores bellatores an urbãi & nobiles uel agricolæ & rurales. ca.v.

Quod in ope bellico nimiũ ualet exercitatio armorũ & ꝙ ad icedẽdũ gradatí & paſſim & ad curſũ & ſaltũ exercitãdi ſũt bellatores. ca.vi.

Quod non ſufficit ad incedendum ſerio & gradatim & paſſim ad curſum & ſaltum exercitaꝛ bellãtes: ſed ſunt plura alia ad quæ exercitandi ſunt homines bellicoſi. ca.vii.

Quod utile eſt in exercitu faceꝛ foſſas & cõſtruere caſtra & aliter caſtra ſunt cõſtruenda & quæ ſunt attẽdẽda in conſtructiõe caſtroꝝ. ca.viii.

Quæ & quot ſunt conſideranda in bello ſi debeat publica pugna committi. ca.ix.

Quod utile eſt in bello ferre uexilla & cõſtitue re duces & præpoſitos & quales eſſe debeant q in exercitu uexilla portant & qui equitibꝰ & peditibus præponuntur. ca.x.

Quibus cautelis debet uti dux belli ne ſuus exercitus ledatur in uia. ca.xi.

Qualiter ordinandæ ſunt acies ſi debeamus cõtra hoſtes uel cõtra aduerſarios dimicaꝛ. ca.xii.

Quod deridendi ſunt in bello omnes percutientes ceſim & ꝙ elegibilius eſt percutere punctim. ca.xiii.

Quod & quæ ſunt illa quæ hoſtes potentiores reddunt & quot modis & qualiter debemus hoſtes inuadere. ca.xiiii.

Quomodo homines bellatores ſtare debeant ſi debent hoſtes percutere & quomodo debeant eos circundare & quomodo debeant declinare a pugna ſi non ſit bonum pugnam cõmittere. ca.xv.

Quot genera bellorum & quot modis deuincendæ ſunt munitiones & urbanitates & quo re melius ẽ obſidere ciuitates & caſtra. ca.xvi.

Quomodo debent munitiones obſideri & quomodo periculoſius impugnari poſſunt munitiones obſeſſæ. ca.xvii.

Quæ & quot ſunt genera machinatum eicientium lapides per quæ impugnari poſſunt munitiones obſeſſæ & deuinci poſſunt ciuitates & caſtra. ca.xviii.

Quomodo per ædificia impulſa ad muros ciuitatis uel caſtri impugnari poſſunt munitiones obſeſſæ. ca.xix.

Qualiter ædificanda ſunt caſtra & ciuitates ne per pugnam ab obſidentibus faciliter deuincentur. ca.xx.

Quomodo muniẽdæ ſunt ciuitates & caſtra & uniuerſaliter omnes munitiones & ab obſidentibus difficilius capiantur. ca.xxi.

Quomodo reſiſtendum eſt impugnatiõi factæ per cuniculos & qualiter machinis lapidariis & aliis ædificiis obſeſſi dẽant obuiare. ca.xxii.

Qualiter conſtruẽda eſt nauis & qualiter committendum nauale bellum & ad quæ bella ſingula ordinantur. ca.xxiii.

¶Expliciũt capitula ſine Rubricæ huius operis.

¶Egidii Romani ordinis fratrum Heremitarũ ſancti Auguſtini de regimine Principum Liber Primus Fœliciter Incipit.

PROOEMIVM

EX regia ac ſanctiſſima ꝓſapia oriundo ſuo domino ſpeciali. Domino philippo primo genito & heredi ꝑclariſſimi uiri domini philippi dei gratia illuſtriſſimi regis Francorum. Suus deuotus frater Egidius romanus ordinis fratrum heremitarũ ſancti Auguſtini cũ recommendatione ſeipſum & ad oĩa famulatũ. ¶Clamat polliticoꝝ ſententia oẽs principatus non eẽ æq̃liter diuturnos nec æquali peryodo ſingula regimina menſurari. Sed aliqua ſũt annualia: aliqua ad uitã: Aliqua uero p hereditatẽ & ſucceſſionẽ in filiis quæ quodam modo perpetua iudicanť. Cũ igiť nullũ uiolentũ conſtet eſſe perpetuũ ferre oĩa naturalia ꝑteſtenť. Qui in ſe & in ſuis poſterioribus filiis ſuum principatũ ꝑpetuari deſiderat: ſũmo opere ſtudere debet ut ſit ſuũ regimẽ naturale. Nunq̃ autẽ naturalis quis rector efficiť: ſi paſſione aut uolũtate cupiat principari. Sed ſi cuſtos iuſti exiſtens abſq; ratione ex lege nihil ſtatuat imperandũ: mã ut teſtať philoſophus ſicut eſt naturaliter ſeruus qui pollens uiribus deficit intellectu: ſic uigens mẽtis induſtria & regitiua prudentia naturaliter dominať. Quare ſi ueſtra generoſitas glorioſa me amicabiliter requiſiuit ut de eruditione principũ ſiue de regimine regũ quendã librũ cõponerẽ. Quatenus gubernatione regni ſecũdũ rationẽ & legẽ diligentius circunſpecta polleretis regimine naturali ut apparet ad liquidum non inſtinctu humano ſed potius diuino huiuſmodi petitio poſtulať. Videť enim deus oĩpotens in cuius femore ſcribitur dominus dominãtiũ & rex regũ ueſtræ domus ſanctiſſimæ curam gerere ſpecialẽ. Cũ ueſtrã pudicam ac uenerabilẽ infantiã inclinauit ut ſequens ſuoꝝ patrũ ac prædeceſſorum ueſtigia in quibus per amplius & pfectius uiget & uiguit zelus fidei & religio chriſtiana nõ paſſione & uolũtate ſed lege & intellectu regulas regni iuſtiſſimas cupiat ꝓſeruare. Hac igiť requiſitione laudabili & honeſta q̃ mihi reputo in præceptũ necnon & ſuffragante bono gẽtis qđ ẽ diuinius & cõmuniuſq̃ bonũ aliquod ſingulare irrecuſabiliter inclinatus auxiliante altiſſimo irrecuſabiliter delectabiliter opus aggrediar: ut ueſtra reuerenda nobilitas requiſiuit.

¶Quis modus ꝓcedendi ſit in regimine principum. Capitulum primum.

OPortet latitudo ſermonis in unaq̃q; re ſit ſecundũ exigẽtiã illius rei: & non magis neq; minus ut uult phũs. vii. metha. Si ergo de regimine principũ ſiue regũ intendimus artẽ & notitiã tradere ut non fiãt ulteriores ſermones q̃ pſens opus requirat primo uidẽdũ eſt quis ſit modus procedendi in hac arte. Sciẽdũ ergo ꝙ in toto morali negotio modus ꝓcedendi ſecundũ phũm eſt figuralis & groſſus. Oportet. n. in talibus typo & figulariter pertranſire quia geſta moralia cõpletæ ſub narratione non cadunt. Poſſumus aũt triplici uia uenari ꝙ modũ ꝓcedendi in hac ſcientia oportet eſſe figuralẽ & groſſum. Prima uia ſumiť ex parte materie circa q̃ uerſať hmõi ars. Secũda ex pte finis qui intendiť in hac arte: Tertia ex parte auditoris qui erudiendus eſt p talẽ artẽ. ¶Prima uia ſic patet cũ. n. doctrina de regimine pricipũ ſit de actibus hũanis & cõpræhẽdať ſub morali negotio: quia materia moralis (ut dictũ ẽ) non patiť pſcrutationẽ ſubtilẽ. Sed ẽ de negotiis ſingularibus q̃ ut declarari habet. ii. ethi. ꝓpter ſui uariabilitatẽ magnam incertitudinẽ habent quia ergo ſic eſt ipſa acta ſingularia quæ ſũt materia huius operis oſtendũt incedendũ eſſe figuraliter & typo: hanc aũt rõnẽ uideť tangere phũs primo ethicoꝝ. Cũ ait ꝙ diceť ſufficiẽter de morali negocio ſi manifeſtatio fiat ſecũdũ ſubiectã materiã. Vñ ſubdit ꝙ diſciplinatiue in tantũ certitudinẽ inq̃rere ẽ ſecundũ unũquodq; genus inquantũ natura rei recipit: uidetur. n. natura rei moralis oĩno eſſe oppoſita negocio mathematico. Nã demonſtrationes mathematicæ ſunt certæ in primo gradu certitudinis ut ait cõmenta. ii. metha. rõnes uero morales ſunt ſupficiales & groſſæ. Geometræ igiť eſt nõ pſuadere ſed demonſtrare. Rethoris uero & polliuci non ẽ demonſtrare ſed pſuadere ꝓpter qđ. i. ethi. ſcribiť ꝙ ꝓximũ ẽ uel par peccatũ eſt mathematicũ pſuadentẽ acceptare & rethoricũ demõſtrationes expetere. ¶Secũda uia ſumiť ex parte finis q̃ intendiť in hac arte: nã ut ſcribiť. ii. ethi. opus morale ſuſcipimus non cõtẽplationis gr̃a neq; ut ſciamus ſed ut boni fiamus: finis ergo intentus in hac ſcia nõ ẽ ſui negocii cognitio ſed opus nec eſt ueritas ſed bonũ: cũ ergo rõnes ſubtiles magis illuminent intellectũ: ſupficiales uero & groſſæ magis moueant & iflãment affectũ in ſcientiis ſpeculatiuis ſpãliter. Pricipaliter queriť illũinatio intellectus ꝓcedendũ eſt demonſtratiue & ſubtiliter: ſed in negocio morali ubi q̃riť rectitudo uoluntatis & ut boni fiamus ꝓcedendum ẽ pſuaſiue & figuraliter: uñ. i. ethi. ſcribiť morale negociũ amabile eſſe ſi de talibus & talibus dñtes & de his quæ ſunt ut frequentius groſſe & figuraliter ueritatem oñdeť. ¶Tertia uia ſumiť ex parte auditoris q̃ erudiendus eſt in hac arte: nã licet intitulatus ſi hic liber de eruditiõe pricipũ tot᷒ tñ populus erudiẽdus ẽ p ipm̃. Quis. n. nõ q̃libet poſſit eſſe rex uel princeps: quilibet tñ ſummo opere ſtudere debet ut talis ſit ꝙ dignus ſit regere & principari qđ eſſe non poteſt niſi ſciantur & obſeruentur q̃ in hoc opere ſunt dicenda: totus ergo populus auditor quodammodo eſt huius artis ſed pauci

ſunt uigẽtes acumine intellectus pp qđ dicitur. iii. reth. ꝙ q̃to maiorẽ populus remotior eſt intellectus auditor ergo moralis negocii eſt ſimplex & groſſus ut oñdiť. i. reth. Cũ igitur totus popul⁹ ſubtilia cõphẽdere nõ poſſit incedẽdũ ẽ in morali negocio figuraliter & groſſe. Immo quia ſcđm phũm in politicis q̃ oportet dñm ſcire ꝓcipere hæc oportet ſubditũ ſcire facere: ſi per hũc librũ inſtruunť principes qũo debeãt ſe hẽre & q̃liter debeãt ſuis ſubditis ĩperare: oportet doctrinã hanc extẽdere ſe uſq; ad populum ut ſciat qualiter debeat ſuis principibus obedire & quia hoc fieri non põt ut tactũ eſt niſi p rõnes ſuperficiales & ſenſibiles oportet modum ꝓcedẽdi in hoc opere eſſe groſſum & figuralem.

℃ Quis ſit ordo dicendorum. Cap. ii.

c Vm oĩs doctrina & oĩs diſciplina ex ꝓexiſtenti ſit cognitione ut di. i. poſterioꝝ bene ſe hẽt narrare ordinẽ dicẽdoꝝ ut de ipſis q̃dam ꝓcognitio habeatur. Hac aũt ꝓcognitione ꝓhabita intellectus dicendoꝝ facilius capieť. Sciendũ ergo hũc totalẽ librũ intẽdimus in tres partiales libros diuidere. In quorũ primo oñdeť qũo maieſtas regia & p conſequẽs qũo quilibet hõ ſeipm regere debeat. In ſecũdo uero manifeſtabiť qũo debeat ſuã familiã gubernare. In tertio aũt declarabiť qũo ꝓeſſe debeat ciuitati & regno. Primo ergo libro de ſerui et ethica ſiue monaſtica. Secundo yconomica. Tertio pollitica. ℃ Eſt ergo hic ordo rationalis & naturalis. Rationabilis q̃dẽ qm̃ ea quæ ſunt ad alterũ ſumũt originem ex his q̃ ſunt ad nos ipſos: unde. ix. ethi. ſcribitur ꝙ amicabilia q̃ ſũt ad amicos uideń ueniſſe ex his q̃ ſũt ad ſeipm. Ille enim amicus eſſe uideť qui ſic ſe hẽt ad amicũ cui amicatur ut ad ſeipm. ꝙ ergo dictum eſt de amicabilitate ueritatẽ hẽt de ipſa induſtria regitiua qui enim induſtris eſſe uult ut alios regat debet induſtris eſſe ut ſeipm gubernet: quare rationabile eſt ut prius determinetur de regimine ſui q̃ de regimĩe familiæ ſiue regni. ℃ Eſt n. hic ordo non ſolum rationalis ſed etiam naturalis. Natura enim ſemper ex imperfecto ad pfectum procedit: ut prius eſt quis naturaliter imperfectus & puer q̃ perfectus & uir. In ipſis etiam ſpeculabilibus ordine naturali ſemper ex imperfecto ad perfectum ꝓcedimus ut prius quis hẽat ſciam & cognitionẽ imperfectam & poſtea habeat eam perfectiorem & ſic dando ſe ſpeculationi continue in ſciam pficitur donec ſecundum modũ ſibi poſſibilẽ habeat perfectam notitiam: ꝙ ergo ſe undũ naturalẽ ordinẽ dictum eſt de ſpeculabilibus ueritatẽ habeat de ipſis operabilibus. Nam ſicut in ſpeculabilibus cognitio impfecta naturaliter ꝓcedit perfectam: ſic in operabilibus perfectam induſtriam ꝓcedit aſtucia impfecta: cum ergo non requiratur tãta induſtria ad regẽdum ſe pm quãta requiritur in gubernatione familiæ nec requiratur tanta prudentia in regimine familiæ quanta in gubernatione ciuitatis & regni: ordine naturali decet regiam maieſtatẽ. Primo ſcire ſeipm regere. Secũdo ſcire ſuã familiam gubernare. Tertio ſcire regere regnũ & ciuitatẽ. ℃ In primo aũt libro in quo ageť de regimine ſui: ſunt quattuor declarãdamam primo oſtendetur in quo regia maieſtas debeat ſuum finem & ſuam fœlicitatem ponere. Secũdo quas uirtutes debeat habere. Tertio quas paſſiones debeat ſequi. Quarto quor mores debeat imitari: nã cũ bene uiuere & bene regere ſeipm eſſe nõ poſſit niſi quis ſe det bonis actibus & bonis operibus regularis ordine rõnis uolens tractare de regimine ſui oportet ipm notitiam tradere de oĩbus his q̃ diuerſificant mores & actiones. Inde eſt ergo ꝙ uult phũs. ii. ethi. proficuũ eẽ morali negocio ſcrutari ea quæ ſũt circa operationes qũo faciendum ſit eas. ℃ Operationes aũt noſtræ ex. iiii. quantũ ad ꝓſens ſpectat uidẽtur oriri & diuerſificari uidelicet ex finibus. habitibus: paſſionibus & moribus: nam cũ finis ſit operationũ noſtrarum principiũ ſecũdũ quod quis ſibi alium & alium finem ꝓſtituit alia & alia operatur. Ad ſciendum ergo quæ operari debemus maxime proficuũ eſſe uidetur quẽ finem nobis ꝓſtituere debeamus. Rurſus quia ut dicitur. ii. ethi. ſignũ generati habitus eſt declarationẽ & triſticiam fieri in opere. Secundũ qđ alios & alios habitus habemus in aliis & aliis actibus delectamur. Tertio diuerſificantur actiones & opera non ſolum ex finibus uel ex habitibus: ſed etiam ex paſſionibus. nam aliter & aliter paſſionati aliter & aliter operãtur. Videmus ꝙ quia timor & deſperatio non ſunt eadem paſſio cum ſpertimẽtes & deſperãtes de uictoria turpiter agunt: & dimittunt aciem & fugiunt de bello: ſperantes aũt ſe uincere inuadunt bellantes & aggrediuntur hoſtes: ꝙ ergo dictum eſt de ſpe & timore intelligendum eſt de aliis paſſionibus: ſingulæ affectiones & paſſiones aliquam inclinationẽ in nobis efficiũt ut alia & alia opa faciamus. ℃ Quarto ẽt ipſi mores opera diuerſificare uidentur nã habentes mores ſenũ aliter operantur q̃ habentes mores iuuenũ. Senes. n. ut ſuo loco oſtendetur ſunt naturaliter increduli & auari: iuuenes ergo ſunt liberales naturaliter & creditiui. Videntur aũt hæc. iiii. habere aliq̃ analogiam ad inuicẽ: nam ex aliis & aliis motibus habent eſſe aliæ & aliæ paſſiones ex aliis & aliis paſſionibus conſurgunt alii & alii habitus. Ex aliis & aliis habitibus ꝓſtituũtur alii & alii fines. Sicut. n. diuerſi ſunt mores iuuenũ & ſenũ ſic aliæ affectiones & paſſiones ſunt in utriſq;: & ſicut bonoꝝ & malorũ ſunt diuerſæ affectiones ſic diuerſi ſunt hĩtus utrorũq;. Rurſus ex aliis & aliis hĩtib⁹ ꝓſtitimus nobis alios & alios fines: nã ut dicitur. iii. eth. q̃lis unuſquiſq; eſt talis finis uidetur ſibi in intemperato uidetur ꝙ totus finis & magna fœlicitas ſit uti venereis. Sicut etiam habentes alios habitus inclinantur ut finem ſibi ꝓſtituãt conformẽ ſuo hĩtui. In primo ergo libro de omnibus his

q̄tuor tractabimus uidelicet de fine ſiue de fœ/
licitate principum:de eo℞ uirtutibus & de ipſo.
rū paſſionibus & moribus.Primo tñ dicemus
de ipſo fine ſiue de ipſa fœlicitate quia finis agē
dorum ē principalis principium q̄ aliqd' alio℞.

¶ Quanta ſit utilitas in dicendis. Cap. iii.

q Voniam ut dictum eſt opus iſtud ſu/
ſcepimus gratia erudinonis pricipū:
cum nunq̄ quis plene erudiatur niſi ſit
beniuolus docilis & attentus.Poſtq̄ in primo
capitulo reddidimus regiam maieſtatē beniuo
lā oñdendo q̄ dicenda ſunt nos eſſe faciliter tra
ctaturos:& in ſecundo reddidimus eam docilē
narrando ordinem dicendo℞: reſtat ut in hoc
capitulo tertio reddamus eam attentam decla/
rando quanta ſit utilitas dicendo℞.Nam quia
cōtīgit hoīes odiūt ſermonem perſcrutatum ut
plurimum auditores ſunt beniuoli ꝓferentibus
ſermones faciles ſuperficiales ꝙ ſi in aliis ſcien/
tiis hoc eſt corruptio appetitus.In morali tñ ne
gocio ubi modus rei requirit traditionem figu/
ralē & groſſam non eſt corruptio appetitus:ſed
magis eſt ordo rectus & debitus.In huiuſmodi
ergo arte ex facilitate tradendi redditur auditor
beniuolus:ex ordine dicēdo℞ redditur docilis:
nā quis maxime efficitur docilis.i.abilis ad ca/
piendū doctrinam ſi ei dicēda quodā ordine &
ſerio ꝓponantur:ex utilitate aūt dicendo℞ red.
ditur auditor attētus:nam quilibet attente au/
dit ſi ſperat ſe utilia auditurum.Ex dicendis aūt
ſi recte cognoſcantur & debite obſeruentur cō/
ſequitur maieſtas regia quantū ad p̄ſens ſpectat
iiii.q̄ quilibet maxime amare & deſiderare de/
bet.Primo enim lucrabitur maxima bona.Secū
do lucrabitur ſeip̄m.Tertio alios.Quarto con/
ſequitur ut habeat ipſum dominū & fœlicitatē
eternam.Diſtinguuntur quidem uno modo ip
ſa bona:qa quædam ſunt bona minima quædā
media:quædam maxima.Minima ſūt bona ex.
teriora.Media ſunt bona interiora q̄ poſſunt eē
cōia bonis & malis huiuſmodi ſūt induſtria mē
tis:ingenium naturale:potentiæ animæ:his enī
bonis etiam ipſi mali participāt.Bona uero ma
xima ſunt bona interiora q̄ mali participare nō
poſſunt cuiuſmodi ſunt uirtutes quibus ſecūdū
ſanctos & ſecundum philoſophos nemo male
utitur:dicitur enim primo reth.ꝙ ſolæ uirtutes
ſūt quibus non contingit male uti.¶ Alio mo.
do diſtinguuntur bona ut patet per phūm tam
in magnis moralibus q̄ ēt in ethi.qa q̄dam ſunt
delectabilia q̄dam utilia q̄dam honeſta.Bona
aūt honeſta ſunt bona per excellētiam:nā in his
bonis ſecundū ip̄m includuntur bona delecta/
bilia & utilia.Bona enim ſi honeſta ſint hñt i ſe
magnam delectationem & includunt utilitatē
utilium bonorum:cum ergo in hoc libro intē/
datur quomodo regia maieſtas fiat uirtuoſa &
quomodo eos quos habet regere īducat ad ho.
neſtatem & uirtutem:maxima eſt utilitas in di/
cendis quia eis obſeruatis habebūtur bona ma.
xima & honeſta.¶ Secundo eſt maxima utili/
tas in dicendis quia ex eis non ſolum quis lu/
crabitur maxima bona:ſed etiam lucrabitur ſe/
ipſum.Eſt enim morale negocium:ut pluries ta
ctum eſt ut boni fiamus:bonus autem uidetur
ſeipſum habere:malus autem ſeipſo carere:ſic enī
imaginari debemus quia ſicut in ciuitate & in
regno plures ordinantur ad unum ducem & ad
unum regem ſic in uno & eodem hoīe potētiæ
q̄ ſunt rationales per participationem ordinan/
tur ad intellectum qui eſt rationalis per eſſentiā:
ſicut ergo rex non dicitur habere regnū nec dux
dicitur hēre ciuitatē:ſi in regno uel ciuitate ſunt
aliqui qui non obediant regi uel duci:ſic homo
aliquis ſingularis dicitur nō hēre ſe ipſum ſi ap/
petitus diſſentiat rationi & ſi rationale per parti
cipationem non obediat rationali per eſſentiā.
homo enim ſecundum philoſophum.ix.ethi.
maxime eſt intellectus & ratio:quando ergo rō
non dominaẜ his q̄ ſunt in homine homo non
dominatur ſibi ipſi nec regit ſeipſum nec proprie
ſeipſum habet immo unum uult ratione & ali/
ud agit paſſiōe tractus & inclinatus quare ſi ma.
lus homo non habet ſeipſum ſed bonus per hoc
negocium quod ē ut boni fiamus homo ſeip̄m
lucratur.¶ Tertio lucraẜ alios nam ex hoc ꝙ ali
quis recte regit ſeipſum dignus eſt ut efficiaẜ re
ctor & dominus aliorum.Nam uigens pruden.
tia & aliis uirtutibus moralibus de q̄bus in hoc
libro tractabitur dignus ē principari ꝙ ſi in hac
careat dato ꝙ per ciuilem potentiam principeẜ
magis tamen eſt dignus ſubici q̄ principari: &
magis ē naturaliter ſeruus q̄ dominus.¶ Quar.
to obſeruatis his quorum i hoc libro trademus
notitiam cōſequemur ut habeamus dominum
ipſum & fœlicitatem eternam.Eſt enī deus ipſe
eſſentia unitatis quia eſt maxime unus & boni/
tatis quia eſt maxime bonus:quanto ergo quis
appropinquat plus ad unitatem & bonitatem
tanto eſt conformior primo principio & perfe.
ctius habet ipſum deum:mali autem homines mi
nime ſunt uniti totum enim regnum eorum eſt
diſperſum.Regnum enim cuiuſlibet hoīs eſt ex
eo ꝙ potentiæ aīæ reguntẜ per rationem & intel
lectum:quando igiẜ aliud dictat ratio:aliud ſe/
quitur appetitus quod contingit in hōībus ani
mam peruerſam:tunc ergo homo non eſt uni/
tus ſed in ſeipſo non habet diſcretionem ꝓpter
quod difformis eſt a primo principio.Sed pol/
lentes uirtutibus & habūdantes in bonis hone/
ſtis qa conſequiẜ regulā rōnis & conſequiẜ bōa
ſimpliciter non bona ſcdm ſenſum in ſeipſis
hñt unitatē & bonitatē pp quod cōformanẜ
primo principio & in ſeipſis ipſum deū habere
dicunẜ. Tanta igiẜ eſt utilitas in dcēdis ꝙ eis
obſeruans lucrabimur maxima bona nos ip̄os
& ēt alios habebimus ip̄m deum & p conſe/
quēs fœlicitatē eternā.Ve℞ qa ea quo℞ trade
mus notitiā abſq̄ diuina gratia obſeruari non
p̄nt:decet quēlibet hoīem & maxie regiā ma.

leſtatē iplorare diuinā gratiam:nam quāto ma
ieſtas regia in loco altiori conſiſtit tanto magis
indiget diuina gratia ut poſſit uirtutū opa exer
cere:& ſibi ſubditos ualere īducere ad uirtutem.

¶Quot ſunt modi uiuēdi & quomodo in eis
fœlicitas habet eſſe. Cap. iiii.

P

Remiſſis quibuſdā ꝓambulis neceſſa-
riis ad ꝓpoſitū quia reſpectu ſequētis
opis ex facilitate modi tradēdi reddi-
mus regiā maieſtatē beniuolā ex ordine dicen/
doꝝ reddimus eam docilē ex utilitate repta in
eis reddimus ipſam attētam. Reſtat dicere ſeria-
tim q̄ in hoc ope ſunt dicēdaꝝ quia finis eſt
principiū agibiliū principalius q̄ aliqd' alioꝝ ut
dicebaſ ſupra lō a fine & fœlicitate inchoādum
eſt. ¶Cū ergo ſcd̄m diuerſos modos uiuēdi di
uerſi diuerſimode ſibi finē ꝯſtituant narrādi ſūt
modi uiuēdi:& oſ̄dendū eſt qūo in eis fœlici/
tas eſt ponēda. Diſtinxerūt āt philoſophi ut pa
tet ex .i. ethi. triplicē uitā uidelicet uoluptuoſam
pollitică contēplatiuā. uidebāt .n. hoīem eē me
diū inter ſupiora & inferiora:eſt aūt hō naturali
ter medius inter bruta qbus eſt ſupior & ſubſtā
tias ſepatas quas cōi noīe uocamus angelos qb⁹
ē inferior. Tripliciter igiſ poterit cōſiderari hōi
primo ut cōicat cū brutis. ſecūdo ut eſt aliqd
in ſe. tertio ut pticipat cū angelis ſiue cū ſubſtā-
tiis ſepatis. Secūdū has tres cōſideratiōes ſūptæ
ſunt a phis ꝓdictæ tres uitæ:uoluerunt .n. ꝙ hoi
ut cōicat cū brutis competit uita uoluptuoſa:ut
ē aliquid ī ſeipſo uita pollitica:ſed ut pticipat cū
ſubſtātiis ſepatis competit ei uita contēplatiua:
Quilibet ergo uel uiuit ut beſtia:uel uiuit ut hō:
uel uiuit ut angelus. nā ſcd̄m uitā uoluptuoſam
uiuit ut beſtia:ſcd̄m ciuilē uiuit ut hō:ſcd̄m con
templatiuā uiuit ut angelus. Diſtinxerunt ergo
has tres uitas ſiue hos tres modos uiuendi nō tñ
poſuerūt niſi duplicē fœlicitatē:nā in uita uolu
ptuoſa negauerūt eſſe fœlicitatē qd' & theolo/
gi negant:poſuerūt eni fœlicitatē pollitica̅m &
contēplatiuā:ut dicaſ qs fœlix pollitice qñ ē fœ
lix ut hō hn̄do in ſe prudentiā q̄ ē recta rō agibi
liū:dicaſ fœlix cōtēplatiue qñ ē ſupra hoīem &
qñ eſt fœlix nō ſolū ut hō ſed ut eſt in eo ad ali/
qd diuinū & aliqd melius hoīe pfectū igiſ ī agi
bilibus uocabant fœlicē pollitice:ſed pfectū in
ſpeculabilibus uocabāt fœlicē cōtēplatiue & ap
pellabāt ipm nō hoīem ſed hoīe meliorē:nam
agere & cōicare in actionibus cū aliis competit
hoi ut homo eſt:ſed ſpeculari & cognoſcere ue
ritatē competit ei ut eſt in eo intellectus ſpecula
tiuus qui eſt aliquid diuinū & ſcd̄m quē cōicam⁹
cū deo & cū ſubſtātiis ſepatis:uñ ex .i. polli. pa/
tet & quilibet uel eſt homo uel eſt hoīe peior &
tūc eſt beſtia:uel eſt hoīe melior & tunc eſt quid
diuinum & ſemi deus:ſi autem ē homo quia hō
ut ubi probaſ eſt naturaliter alias ſociale ciuile
& polliticum ſequiſ ꝙ regaſ ſecundum pruden
tiam & uiuat uita pollitica ſi autem eſt beſtia &
hoīe peior tunc non regiſ ratione & prudentia:
ſed paſſione & uiuit uita uoluptuoſa:ſed ſi ſit di-
uinus & hoīe melior tunc ſpeculaſ per ſapientiā
& uiuit uita contemplatiua:tanta eſt ergo diffe-
rentia inter prudentē in agibilibus & perfectum
in ſpeculabilibus quāta eſt inter uiuentē uita hu
mana & pollitica & uiuentē uita cōtemplatiua
& angelica. Dediti enim operabilibus propter
diuerſitatē negocioꝝ emergentium turbanſ er
ga plurima:& ut plurimum iſti ſentiūt paſſiōes
carnis dediti uero ſpeculabilibus quodammo/
do ab his paſſionibus ſunt abſtracti & quia uiue
re in carne & non ſcd̄m carnē eſt magis angeli/
cum q̄ humanū:fœlicē uita contemplatiua no/
luerunt phi appellare fœlicem pollitice & ut ho
minem ſed ut cōicat cū ſubſtantiis ſepatis. Sapi-
entes igiſ & uiri ſpeculatiui ſunt maxīe honorā
di qa ſūt ſupra hoīem collocati. Sic ergo de mo
dis uiuendi & de fœlicitatibus repertis in ipſis phi
diſtinxerūt non tñ ad plenum & p omnem mo
dum potuere attingere ueritatem:nā licet uere
differēt ꝙ in uita uoluptuoſa non eſt q̄renda fœ
licitas:ut infra clarius oſ̄deſ. De uita uero polli
tica q̄ theologi uocāt uitam actiuā & de uita cō
templatiua non uſq̄ quaq̄ uera ſenſerunt:credi
derūt enim ꝙ ex puris naturalibus abſq̄ alio au
xilio gratiæ poſſet quis omnia peccata uitare &
perfectæ uiuere ſecūdum uitā actiuam uel contē
platiuam qd' falſum eſt:nam ut ſupra tangebaſ
oībus uolentibus uiuere recte neceſſaria eſt regi
bus & rectoribus alioꝝ. Poſuerunt etiam uitam
contēplatiuam eſſe in pura ſpeculatione qd' eſt
falſum:nunq̄ eni quis in tali uita pficitur niſi ſit
in eo amor dei ſiue dilectio caritatis. In his ergo
non bene ſenſerunt ꝙ aūt uitam contēplatiuam
dixerunt eſſe potiorem q̄ uitā pollitică & actiuā
a theologis & a ueritate catholica non diſcor/
dāt. ¶His pactis dicamus ꝙ decet regiam maie
ſtatem hos modos uiuendi cognoſcere & uitā
uoluptuoſam fugere ne ſit hoīe peior:nā tales ut
diciſ .i. ethi. ſunt uitā pecudum eligentes:uitam
aūt actiuā & cōtemplatiuā in ſe habere debet ut
p uitam actiuā uacet aliis magnifica faciendo ſi
bi ſubditos recte regendo p uitam contēplatiuā
uacet ſibi p īternam deuotionem & dei dilectio
nem in dei amore ꝑficiendo. Non .n. uitā contē
platiuam ponimus in pura ſpeculatione ut phi
ſentiebant:uñ ſi in ſpeculatiōe diuinoꝝ uita cō
tēplatiua conſiſtit hoc eſt prout ex talis ſpecula
tione intendiſ interna deuotio & diuinus amor:
hanc aūt internā deuotionē tanto magis decet
hēre reges & principes q̄to apud tribunal ſum/
mi iudicis reddituri ſunt de pluribus rationem.

¶Quod maxime expedit regiæ maieſtati ſuū
finem & ſuā fœlicitatem agnoſcere. Cap. v.

E

St autem diligenter notandū ꝙ ſicut
materia p debitas tranſmutationes cō
ſequiſ ſuam perfectionem & formā ſic
homo p rectas & debitas opationes conſeqſ ſu
am pfectionē & fœlicitatē:cū ergo nunq̄ conti-
gat recte agere ut requit conſecutio finis ignora

to ipſo fine. expedit uolẽti conſequi ſuũ finem uel ſuam fœlicitatẽ habere ꝓcognitionẽ ipſius. Poſſumus aũt dicere qđ ad pñs ſpectat duplici uia uenari poſſumus ꝙ expedit regi ſuũ finẽ cognoſcere. Prima eſt in q̃tũ p ſua opera coopatur ut ſit finis conſecutiuꝰ. Secũda uero inquantum alioꝝ directiuus. Prima uia ſic patet nam ad hoc ꝙ aliquis p ſuam operationem finem conſequatur tria requiruntur. Primo ꝙ agat bene. Secundo ꝙ ex electione. Tertio ꝙ agat delectabiliter. Si enim non ageret bene ſed male non conſequeretur finem ſed contrarium finis: nam finis ut dicit. ii. phiſi. non ſolũ dicit quid ultimũ ſed etiã quid optimũ: propter ꝙ. ii. metha. innuit philoſophus ꝙ finis & bonũ idem: & qui tollit finem tollit omne bonũ: quare ſi male agentes digni ſũt ut mala conſequant̃ qa malũ contrariat̃ bono & p conſequẽs contrariat̃ fini: male agentes ſcđm ꝙ hmõi digni ſunt ut non conſequantur finẽ ſed contrariũ finis. Immo non ſolum male agens non conſequitur finẽ: ſed potẽtes bñ agere niſi bene agant non debetur eis corona nec debetur eis finis uel fœlicitas. uñ. i. ethi. ait ꝙ in olipiadibus. i. in illis bellis & agonibus non coronant̃ fortiſſimi: ſed agonizantes: qui enim fortiſſimi ſunt ſupra potẽtes agonizare. attamen ſi non actu agonizãt non debet̃ eis corona: oportet igit̃ actu bene agere ut per opera noſtra mereamur conſequi finem uel fœlicitatem. ❡Secũdo requiritur ꝙ ex electione agamus: nam qui caſu uel fortuitu bene agat ex hoc non eſt laudãdus nec debet̃ ei ex hoc finis uel fœlicitas: nam q̃ ex electione non fiunt non ſũt uoluntaria. Ex uoluntariis autem ut patet p philoſophum. iii. ethi. non laudamur nec uituperamur. uñ in eodem. iii. dicitur ꝙ nullus eſt beatus niſi uolens: ſed q̃ non agimus ex electione non agimur. nolẽtes ergo p ſe loquendo ex talibus operibus ſecũdum ꝙ huiuſmodi ſũt non conſequimur beatitudinem & fœlicitatem. Immo cum ex operibus uirtuoſis fœlicitatem cõſequamur: quia uirtus eſt habitus electus immediate conſiſtẽs: ut dicitur. ii. ethi. oportet operationes p quas finem conſequimur ex electiõe ꝓcedere. ❡Tertio agere oportet delectabiliter: nã quanto quis in aliquo opere magis delectat̃ tanto magis uoluntarie ex habitu efficit opus illud. uñ philoſophus ii. ethi. uult ꝙ non ſufficit agere bona: ſed bene nec ſufficit opari iuſta ſed iuſte. contigit enim aliquos prauos facere aliquam de genere bonorũ tñ quia non faciunt ea bene & delectabiliter non oportet p huiuſmodi opa eos conſequi finẽ uel fœlicitatẽ. Cũ ergo iſta tria contingunt ꝙ agamus bona ex electiõe & delectabiliter maxime contingit nos ſic finẽ conſequi. hæc autẽ maxĩe contingũt cognito fine. Expedit ergo ut finẽ conſeq̃mur finẽ ꝓcognoſcere. Sic. n. imaginari debemus ꝙ ſicut ẽ in cauſis efficiẽtibus: ꝙ agẽtia ſcđa mouẽt in uirtute agẽtis primi ſic fines ſecũdarii mouẽt in uirtute finis ultimi: pp ꝙ ſicut ſi non eẽt agẽns primũ nullũ agens ageret ſic ſi nõ eẽt finis ultimus: & ſi nõ apphẽderemus aliquid ut bonũ ultimatũ ꝙ uolũtatẽ moueret nullũ aliud bonũ uolũtatẽ mouere poſſet. quicquid. n. uult uolũtas uult ĩ ordine ad aliquid ꝙ uult finaliter & ultimate: nĩ apphẽſo ergo aliquo ſub rõne finis non contingit nos bñ agere: qa hoc poſito ceſſat oĩs humana actio: ut ergo agamus oportet nobis ꝯſtituere aliquẽ finẽ: ſed ut bñ agamꝰ oportet nobis ꝯſtituere finẽ bonũ & debitũ: quia ex fine opa nr̃a ſpeciem ſũmunt: non. n. eſſe poſſet ꝙ eſſet bonũ opus ſi ordinaretur ĩ malũ finẽ: ꝓcognitio ergo finis requirit̃ ut bñ agamus. ❡Secđo talis ꝓcognitio requirtur ut ex electione agamus: nã ſicut ſagittãtes nõ uidẽtes ſignũ ſi ſignũ ꝑcutiãt hoc ẽ caſu & fortuitu: ſic nõ ꝓcognoſcẽtes finẽ ſi bñ agant & finẽ conſequãtur hoc nõ eſt ex electiõe: ſed a fortuna. uñ phũs. i. ethi. uolens oñdere neceſſariã eſſe ꝓcognitionẽ finis ait ꝙ cognitio finis ad uitã nr̃am magnũ habet incrementum: conſeq̃mur ex hoc magis ipm finem quẽadmodũ ſagittatores ſignũ habẽtes magis utiq; adipiſcentur id ꝙ oportet. ❡Tertio ꝓcognitio finis non ſolũ facit nos agere bñ & ex electione: ſed ẽt delectabiliter: nã grauia efficiuntur delectabilia & dulcia: conſiderata beatitudine quam ex ipſis conſequimur: cui ſi bet ergo homini ut agat bene ex electione & delectabiliter expedit ſuam fœlicitatem ꝓcognoſcere: ſed maxime hoc expedit regiæ maieſtati: quia in operibus ſuis debet intendere bonũ gentis & cõmune ꝙ eſt magis expediens & diuinius q̃ bonum aliqđ ſingulare. Patet ergo ꝙ maxime decet regiam maieſtatem cognoſcere ſuam fœlicitatem ut opera cõmunia q̃ ſũt quodãmodo diuina extimat bñ delectabiliter & electiõe. Secũdo patet hoc idem ex eo ꝙ rex eſt aliaꝝ directiuus: nam ſignata ſignum non percipit: nõ tñ propter hoc impeditur quin ſignum ꝑcutiat: qa a ſagittãte in ſignum dirigit̃: ſicut igitur magis expedit ſagittatorem ſignum percipere q̃ ſagittã eo ꝙ ſit ſagittæ director ſic magis expedit regiam maieſtatem fœlicitatem & finẽ cognoſcere q̃ populum eo ꝙ ſit populi directiua.

❡Quo deceat regiam maieſtatẽ ſuam fœlicitatem ponere in uoluptatibus. Cap. vi.

Vlgus communiter non percipit niſi delectationes ſenſibiles & inde eſt qđ cõmuni nomine ut communiter ponitur ſolas delectationes: tactus & guſtus abſolute appellamus uoluptates & delectationes cũ tamen ſimpliciter loquendo delectationes intelligibiles & ſpirituales ſine cõparatione ſint potiores & excellentiores q̃ uoluptates ſenſibiles. In hmõi aũt uoluptatibus ſenſibilibus nõ eẽ fœlicitatẽ ponendã triplici uia uenari poſſumus: q̃tum enim ad pñs ſpectat fœlicitas tria importare uidetur. Fœlicitas enim dicit perfectum & per ſe ſufficiens bonũ: nam tunc dicimus aliquẽ eẽ fœlicẽ qñ aſſecutus eſt id in quo conſiſtit ſuũ p.

ſectũ bonum. Vñ phũs .i. ethi. deſcribens fœlici
tatem ait. ꝙ fœlicitas eſt finis operatorum perfe
ctũ & per ſe ſufficiens bonũ. Ex hoc autem ſequi
tur ſecundũ uidelicet ꝙ fœlicitas ſit aliquid ſe/
cũdum rationem: & ut ratio dictat & ſecũdum
intellectũ cum bona ſecundũ rõnem ſint bona
perfecte & ſimpliciter: bona uero ſecundũ ſenſũ
ſint bona ſecundum quid & ut nunc: ſi fœlicitas
ponitur eẽ perfectũ bonum oportet ꝙ ſit bonũ
ſecũdũ intellectum & rõnẽ: uel ꝙ idem eſt opor
tet ꝙ ſit tale bonum quale recta rõ proſequendi
iudicet. Ex his autẽ ſequit̃ tertiũ uidelicet ꝙ fœ
licitas conſiſtat in bonis aĩæ nõ in bonis corpo
ris: cũ .n. corpus ordĩet̃ ad aĩam ſicut materia ad
formã & ſicut imperfectum ad ſuam pfectionẽ:
bona corporis ſunt imperfecta reſpectu bonoꝝ
aĩæ ꝓpter hmõi bona non dictat rõ ſic pſequen
da eẽ ut bona aĩæ: Fœlicitas igitur ex quo dicit
bonũ perfectũ dicit bonum ſcdm aĩam & ſcdm
rõnem: nam in operatione aĩæ ſcdm rõnẽ conſi
ſtit pfectũ bonũ humanũ ut declarari habet .i.
ethi. cum igit̃ uoluptates & delectationes ſenſi/
biles non ſint bonũ pſectum: nec bonum ſcdm
aĩam & ſcdm rõnẽ cõſtat i talibus nõ eſſe fœlici
tatẽ ponẽdã: ꝙ ãt hmõi uoluptates non ſint bo
nũ pſectũ & ſufficiẽs de leui patet: nã ꝙ ſic bonũ
eſt ſatiat appetitũ: hmõi ãt uoluptates appetitũ
ſaciare ñ pñt ut in ſe ipſo quilibet experiri põt.
uñ phũs .iii. ethi. loquens de talibus delectatio/
nibus ait: ꝙ inſatiabilis ẽ appetitus delectabilis.
Secũdo in talibus non eſt ponẽda fœlicitas qa
nõ ſũt bona ſcdm rõnẽ ſed magis ſũt bõa ſcdm
ſenſum: bona .n. ſcdm rõnẽ q̃to maiora ſũt tãto
magis reddũt rõnẽ liberã & expeditã: nã ꝙ ſecũ
dũ rõnẽ exiſtit ĩconueniẽs ẽ ꝙ rõnẽ ĩpediat. ſed
hmõi delectationes ſenſibiles ſi uæhemẽtes ſint
rõnẽ obnubilãt iuxta id .iii. ethi. Si tales delecta
tiones magnæ & uæhemẽtes ſint cognitionẽ .i.
rõnẽ pcutiũt. ℭ Tertio uero non ẽ ponẽda fœli
citas ĩ uoluptatib⁹ ſenſibilib⁹ qa talia magis ſũt
bona corpis q̃ aĩæ. cũ .n. corpus ordĩet̃ ad aĩam:
& non econuerſo: ſi fœlicitas eſt finale bonũ ad
qđ bona ordinant̃ hmõi bonũ nõ ẽ ponẽdũ in
uoluptatibus ſenſibilibus q̃ ſũt bona corpis: ſed
magis in opibus uirtutũ q̃ ſũt bona aĩæ. Poſſu/
mus .n. dicere ꝙ licet ſint delectationes aliq̃ lici
tæ & ĩhoneſtæ eo ꝙ ipſa opa uirtutũ hoĩ bono
& uirtuoſo magnã delectatiõem faciãt: nulla tñ
delectatio ẽ eẽntialiter ipſa fœlicitas licet poſſit
eẽ aliqd fœlicitatẽ conſeqñs: ſed hoc declarare
non eſt pñtis negotii: forte tñ de hoc aliqd ĩfra
dicetur. Ad pñs ãt ſcire ſufficiat ꝙ non decet ali
quẽ hominẽ ſuã fœlicitatẽ ponere in delectatio
nib⁹ ſenſibilib⁹. Eſt ergo deteſtabile cuilibet hoĩ
ponere ſuã fœlicitatem in uoluptatibus: ſed ma
xime hoc eſt deteſtabile regiæ maieſtati qđ etiã
triplici uia uenari poſſumus. Prio .n. talia ſũt de
teſtabilia regi quia ipm maxĩe deprimũt. Secun
do quia eum contemptibilem reddunt. Tertio
quia eſſe ipm indignum principari faciunt. Di/
cebat̃ .n. ſupra ꝙ in uita uoluptuoſa conuenim⁹
cum brutis & deſiderãtes ſic uiuere ſunt uitã pe
cudũ eligentes. q̃to ergo qs in altiori gradu exi
ſtit tãto p hãc uitã magis deprimit̃. dictũ eſt .n.
ꝙ decet pricipẽ eſſe ſupra hoĩem & totaliter di/
uinũ: nã ut dicit̃ .v. polli. principatus debet rñde
re magnitudini & dignitati: ut q̃to quis maior
princeps exiſtit tãto alius magis excellere debet
in dignitate uitæ & magnitudĩe bonitatis. In tã
to ergo gradu exñs indignũ eſt ut uitã pecudũ
eligat quia p eã ualde deprimit̃. ℭ Secũdo hoc
eſt deteſtabile regi quia ſe ipm contẽptibilẽ red
dit. uñ phũs .v. polli. ait ꝙ maxĩe expedit princi
pibus eſſe moderatos in delectationib⁹ corpora
libus. Innuit .n. ipſe ibidẽ ꝙ dantes delectationi
bus talibus ſunt ſimiles dormientibus & ebriis:
nam dediti hmõi uoluptatib⁹ uſum rõnis amit
tunt ſicut dormiẽtes & ebrii uti ratione nõ pñt:
cũ ergo ſcdm eundẽ phũm non facile ſit contẽ/
ptibilis q ſobrius ſed q ebrius: nec q uigil ſed q
dormiens decet regiã maieſtatẽ tales delectatio
nes ĩmoderatas fugere ne contemptibilis uidea
tur. ℭ Tertio decet principem talia deteſtari ne
principari efficiat̃ indignus: nã nullus eligit iu/
uenes in duces eo ꝙ non conſtet eos eſſe prudẽ
tes. Indignum eſt enim puerũ principari. Sed ut
dicitur .i. ethi. differunt aũt nihil iuuenis ſcdm
ætatẽ aut ſcdm morẽ. Seq̃us .n. delectatiões ſẽſi
biles dato ꝙ ſit ſenex tempore quia eſt puer mo
ribus indignus eſt principari. Eſt ergo diligen/
ter notandum ꝙ ſicut non differt eſſe pueꝝ æta
te & moribus ſic non refert eſſe ſenẽ moribus &
ætate pp qđ ſicut ſi ſit ſenex tpe & puer morib⁹.
indigne principatur ſic ſi ſit puer ætate & ſenex
moribus dignus eſt principari. non enim ait phi
loſophus ꝙ nemo eligat iuuenes in duces eo ꝙ
conſtet ipſos non eſſe prudentes. Sed eo ꝙ con
ſtet eos eſſe prudentes quia ſi conſtat eos habere
mores ſeniles & uigere prudentia digni ſunt pri
cipari. Sic ergo concluſio capituli ꝙ ne princeps
deprimatur & ne contẽnatur & ne indignus ſit
pricipari debet ĩmoderatas uoluptates dſpicer̃.

ℭ Qđ non decet regiã maieſtatem ſuam fœli/
citatem ponere in diuitiis. Cap. vii.

PHiloſophus .i. polli. diſtinguit duo ge
nera diuitiaꝝ: nam ſecundum ipſum
quædam ſunt diuitiæ naturales quæ/
dam ſunt artificiales. Diuitiæ naturales dicunt̃
eſſe quæ naturaliter ex rebus naturalibus produ
cuntur cuiuſmodi ſunt quæ accipiũtur ex agris
uel ex arboribus ut frumenta & uina uel etiam
in animalibus & uniuerſaliter quæcunq; ĩmedia
te ad uictum & ueſtitũ deſeruiunt ĩter naturales
diuitias computãtur. Artificiales autem diuitiæ
ſunt quæ per artem & induſtriam hominum in
uentæ in has naturales diuitias commutant̃ cu
iuſmodi ſunt auꝝ & argentũ & uniuerſaliter oẽ
nũmiſma quæ ĩmediate indigẽtias corporales
non ſuplent: ſed per cõmutationem deſeruiunt
indigentiæ corporali. Aurum .n. & argentum li/

tet ſint naturalia metalla ſunt tamen artificiales
diuitiæ:in nullis autem diuitiis eſt ponenda fœ-
licitas. Tangit.n.i.polli.tria propter quæ uena/
ri poſſumus ĩ artificialibus diuitiis fœlicitatem
non eſſe ponendã. Primo quia artificiales diui/
tiæ ad naturales ordinantur. Secundo quia talia
habent ꝙ ſint diuitiæ ex ordinatiõe hominum.
Tertio quia ſecundum ſeipſas indigentiæ nõ ſa
tiſſaciunt Dicebatur.n.ſupra fœlicitatem eſſe il
lud bonum ad quod alia bona ordinãtur ꝓpter
quod diuitiæ artificiales eo ipſo ꝙ ordinant̃ ad
diuitias naturales rationẽ fœlicitatis habere nõ
poſſunt. ℭ Secundo in talibus non eſt ponenda
fœlicitas qa non habent ꝙ ſint diuitiæ niſi ex or
dinatione hoĩum tantum. nũmiſmata autẽ non
habẽt ꝙ ſint diuitiæ niſi ex ordinatione hoĩum.
unde.i.polli.dicit̃ tranſmutatis utentibus.i.trãſ
mutata diſpoſitione utentium ſiue tranſmutato
ordine & diſpoſitione hominum:hmõi diuitiæ
nullam habent dignitatem neq; utilitatẽ.qd.n.
tm̃ auri uel tot nũmiſmata tantum ualeant triti,
ci:hoc eſt qa nũmiſmata reputant̃ magna in opi
niõe hoĩum & qa ſic uult ordo & diſpoſitio utẽ
tium eis. ℭ Tertio in talibus non eſt ponẽda fœ
licitas qa aurum & argentum & oĩa nũmiſmata
non ſolum aĩam non faciant nec ſunt pfectũ bo
nũ ſed ẽt p ſeipſa nõ ſatiſſaciunt indigẽtiæ cor
porali:põt.n.contingere ut dr̃.i.polli.ꝙ quis di
ues pecunia famæ moriat̃. Recitat̃.n.ibi de quo
dam cuius nomen erat Mida ꝙ cũ nimis eſſet an
dius auri ut fabuloſe dr̃ impetrauit a deo ut quic
qd tangeret fieret aurum. Cum ergo tactus refer
ret̃ in ſingulis partibus corporis ẽt ore nihil tan
gere poterat quin conuerteret̃ in aurum. Erat er
go ei magna copia auri cum tñ famæ periret ꝙ
eſſe non poſſet ſi aur; uel cætera nũmiſmata ue
ræ eſſent diuitiæ & ueræ ſatiſſacerẽt indigentiæ
corporali. tum ergo quia diuitiæ in ordine ad
aliquid:tum uero quia ſũt diuitiæ ex inſtitutiõe
hoĩum:tum qa cũ ſint corporalia ipſi indigentiæ
corporali p ſe non ſufficiũt in eis non eſt ponẽ-
da fœlicitas. Quod aũt in naturalib⁹ diuitiis cu
iuſmodi ſunt cibus & potus & ea quæ p ſe indi/
gentiæ corporali ſatiſſaciũt non ſit ponẽda fœli
citas de leui patet:nam cũ fœlicitas ſit bonũ opti
mum in optimo nr̃o quæri debet:cum ergo aĩa
ſit potior corpore fœlicitas non eſt ponẽda in ta
libus diuitiis q̃ ſunt bona corporis. Sed ut ſupe/
rius dicebatur ponenda eſt in actibus uirtutum
quæ ſunt bona aĩæ. cuilibet ergo hoĩ deteſtabile
eſt ponere ſuam fœlicitatẽ in diuitiis ſed maxĩe
deteſtabile eſt regiæ maieſtati. Nam ſi rex aut pri
ceps ponat ſuam fœlicitatem in diuitiis tria ma-
xima mala inde conſequunt̃. Primo qa admittit
maxima bona ſc̃do quia efficit̃ tyrãnus. Tertio
quia efficit̃ populi depdator. Diligens.n.pecu-
niam ut finẽ & timens pecuniam elargiri nunq̃
põt eſſe magnificus cuius eſt facere magnos ſum
ptus:nec ẽi poteſt eſſe magnanimus:quia ẽt me
tuens pecuniam pdere nihil magnum attẽtabit,
imo cum ille ſit magnanimus cui nihil corpora
le ẽ magnum ut uult phũs.iiii.eth.ca.de magna
nimitate qa in opinione auari ꝙ ĩ opinione po-
nentis ſuam fœlicitatem in diuitiis:diuitiæ ſunt
qd magnum:impoſſibile eſt talem eſſe magnani/
mum & magnanimitas ſunt maxĩa bona & ma-
xime regiã maieſtatem eſſe ornatã talibus uirtu
tibus deteſtabile eſt ei ſuam fœlicitatẽ in talibus
ponere. ℭ Sc̃do deteſtabile eſt regi uel principi
ſuam fœlicitatẽ ponere in diuitiis qa hoc facto
tyrãnus efficit̃. eſt.n.dĩa inter regem & tyrannũ
ut patebit ĩ.iii.lib. cum determinabit̃ de regimi
ne regni:nam rex ꝓprie eſt qui intẽdit bonum re
gni & bonum cõe. Si aũt intendit bonum ꝓpriũ
hoc eſt ex conſequenti:tyrãnus uero econuerſo
principaliter intendit bonũ priuatum. Si aũt in-
tendit bonum publicũ hoc eſt ex conſequẽti ut
in quãtum ex bono cõi euenit ei aliqd bonum ꝓ
prium. Cum ergo finis maxime diligat̃ ponens
ſuam fœlicitatem in nũmiſmate principaliter in
tẽdit reſeruare ſibi & cõgregare pecuniam non
ergo eſt rex ſed tyrãnus cum non intẽdat princi
paliter bonum publicum:ſed priuatum. ℭ Ter/
tio hoc poſito ſequitur ꝙ rex ſit populi depreda
tor nam finis ſi adeo intẽſe diligit ꝙ quilibet ſtu
det omni uia oĩ modo quo põt conſequi finem
ſuam ponẽs igit̃ ſuã fœlicitatem in diuitiis non
erit ſibi curæ ſi opprimat uiduas & pupillos ſi dep̃
det̃ populum & rẽpublicam dum tñ poſſit pecu
niam congregare:qui.n.bene intelligit quid im
portatur noĩe finis non poteſt eum latere quẽli-
bet omni uia quæ põt uelle conſequi ſuum finẽ
eſt:igit̃ rex tyrãnus ſi ſic uult eſſet dominus:ꝙ tñ
bonum reipublicæ non ꝓcuret:ſed tunc eſt dep̃
dator qñ non ſolum non ꝓcurat bonum ſed ẽt
infert malum. Quare ſi deteſtabile eſt regem ad
mittere maxĩa bona eſſe tyrãnum & dep̃datorẽ
deteſtabile eſt ſuam fœlicitatẽ in diuitiis põere.

ℭ Quod non decet regiam maieſtatem ſuã fœ
licitatem ponere in honoribus. Cap. viii.

f Orte multi uiuentes ultra politica cre-
dunt fœlicitatem ponẽdam eſſe in ho
norib⁹ eo ꝙ ut plurimum ciues maxi/
me honorari deſiderant. Sunt autem in honori-
bus tria attendenda p quæ triplici uia uenari poſ
ſumus fœlicitatem in eis ponendam non eẽ. Pri
mo.n.honorem ẽ bonũ ad aliud ordinatum. Se
cundo quia eſt bonum extrĩſecum. Tertio quia
eſt magis in honorante q̃ ĩ honorato. Fœlicitas
aũt econtrario nõ eſt bonum ad aliud ordinatũ
ſed eſt bonum ad ꝙ ad alia ordinant̃:nõ eſt bo-
num extrinſecum ſed intrĩſecum:habet eſſe ma-
xime in ipſa fœlicitate ſed nõ in eo cuius eſt ipſa
fœlicitas. Quod.n.ſit bonum ad aliud ordĩatũ:
patet p phũm.i.eth.qui uult honorem eſſe exhi
bitionem reuerẽtiæ in teſtimonium uirtutis cã
ergo quare maxime homines uolunt honorari:
eſt ut appareant ſapientes & uirtuoſi quibus ma
xime debet honor. Iõ ſc̃dm phũm nullus curat
honorari a pueris quia reuerentia talium nõ eſt

debitum teſtimonium ſapientiæ & uirtutis: q̄re
ſi honor eſt bonū ordinatū ad uirtutē: in hono
re non ē ponēda fœlicitas ſed potius ī ipſis uir
tutib⁹ uel in actibus eap̨. ❡ Scdo non debite po
nit fœlicitas ī honorib⁹ qa honor non eſt bonū
intrinſecū ſed extrīſecū: dictū eſt.n. ꝙ honor eſt
reuerētia exhibita in ſignū uirtutis: ſignū aūt uel
teſtimoniū ſi plene mãiſeſtare uult ip̄m ſignatū
oportet ꝙ ſit qd notū & manifeſtū: itrīſeca aūt nō
ſunt nobis nota & mãiſeſta ſed extrīſeca non.n.
cognoſcimus q̄ quis ī corde cogitat. ſed q̄ exte
rius repn̄tat: reuerētia ergo q̄ eſt honor ſi debet
manifeſtare uirtutē eius cui exhibet non ſufficit
ꝙ ſit cogitata ī corde: ſed reqrit ut exterius ꝓfe
rat: honor ergo hēt rationē boni extrīſeci cū ſit
reuerētia exhibita p q̄dam exteriora ſigna: q̄re ſi
fœlicitas non ē ponēda in bonis extrīſecis quæ
ſunt bona minora. Sed in intrinſecis quæ ſunt
maiora in honoribus fœlicitas poni non debet.
❡ Tertio hoc idē patet ex eo ꝙ honor magis eſt
in honorāte q̄ in honorato ut plane uult phūs.
i.eth. q̄re ſi ī honorib⁹ ponat fœlicitas contiget
illa deteſtāda peruerſitas ꝙ fœlicitas magis ſit in
alio q̄ in eo cuius ē: ſicut.n. puerbialiter dr̄ curia
litas ē eius qui facit ipſam ſic honor magis ī eo
ē qui facit ip̄m q̄ in eo qui p hmōi reuerētiā ho
norat. Apparet aūt hoc eē ſenſibiliter uep̨: nā ſi
aliquis inclinat ſe reuerēter ad aliū uel honorat
ip̄m conſtat īclinationē illam ꝓprie eſſe in īcli
nāte non in eo cui īclinatio exhibet. Accidēs.n.
ꝓprie eſt in ſuo ſubiecto nō aūt in obiecto. uel ſi
aliquo mō eſt in obiecto magis tn̄ in ſubiecto.
Inclinatio ergo illa & reuerētia ſiue honor ma
gis ē in honorāte q̄ in honorato: Sed cū fœlici
tas ſit maxie in ipſo fœlicitato uel ī ipſo beatifi
cato in honorib⁹ nō eſt ponēda fœlicitas. Inde
cens ē ergo cuilibet hoī ponere ſuā fœlicitatē ī
honorib⁹ ut credat ſe eſſe fœlicē ſi ab hoībus ho
norat. Maxie tn̄ hoc ē indecens regiæ maieſtati
ꝙ ēt triplici uia uenari pōt. Si.n. rex ſuam fœlici
tatē in honorib⁹ ponat ſequent ip̄m tria mala.
Erit.n. ſupficialiter bonus: erit p̄ſumptuoſus: &
erit iniuſtus & inæq̄lis. nā ſi priceps ſuā fœlicita
tē in honorib⁹ ponat cū ſufficiat ad hoc ꝙ quis
honoret ꝙ uideat eē bonus: non curabit eē bo
nus exiſtēter ſed apparēter & ſupficialiter unde
& phūs in politicis curātes de honore tm̄ dicit
eē fictos & ſupficiales. Si ergo maxie decet regē
eſſe bonū exn̄tem maxie indecēs eſt ip̄m pone
re fœlicitatē in honorib⁹ ne ſit fictus & ſupficia
lis. ❡ Scdo indecēs eſt regi ponere ſuam fœlici
tatem in honoribus qa ex hoc efficiet piclitator
populi & p̄ſumptuoſus: nā cū finis maxime dili
gat ſi princeps ſuam fœlicitatē in honorib⁹ po
nat ut poſſit honorē conſequi: p̄ſumet ſuam gē
tē exponere oī piculo. Exēplum hmōi hēmus
de filio cuiuſdā Romani pricipis noīe torquati
qui nimii honoris auidus circa impium p̄ris ut
honorē ſequeret ſe expoſuit piculis bellicis. un̄
Torquatus Romanus priceps ne alii ex hoc exē
plum aſſumerent & ne eēnt nimis honoris auidi
filium ſic p̄ſumptuoſum occidit non obſtāte ꝙ
dictus filius uictoriā obtinuit ab hoſte: ne ergo
princeps ſe p̄cipitet & ne nimis p̄ſumat non ex
pedit ei ſuam fœlicitatē in honoribus ponere.
❡ Tertio hoc eſt idecēs ei ne ſit iniuſtus & inæq
lis decet.n. pricipem ſua bona diſtribuere ſcdm
dignitatem pſonap̨: ut plura bona debet dignis
& ſapiētibus q̄ indignis & hiſtrionib⁹: Sed ſi pri
ceps ſuam fœlicitatē in honoribus ponat quia ſi
nem ſūmo ardore diligit non curabit remunera
re pſonas ſcdm ꝓpriam dignitatem ſed ſolū eo
mō beneficia diuidet quo plus honoris cōſequi
poſſit. Si ergo rex ſuam fœlicitatē in honoribus
ponat erit malus in ſe quia non curabit eſſe niſi
ſupficialiter bonus erit malus in populo ſibi cō
miſſo quia non curabit eum piculis p̄ſumptuo
ſe & p̄cipitanter exponere erit malus in ſuis re
bus: quia eas non diſtribuet æqualiter ſecūdum
perſonarum dignitatem.

❡ Quod non decet regiā maieſtatē ſuam pone
re fœlicitatē in gloria uel in fama. Cap. ix.

d Iſſerunt aūt gloria & fama ab honore
& laude: quia honor & laus ſunt cā fa
mæ & gloriæ: ex hoc.n. eſt aliquis in
fama & gloria quia laudat & honorat. Honor
aūt differt a laude quia ē uniuerſalior ea. nā laus
ꝓprie non eſt niſi p ſigna uocalia. ſed honor eē
habet per quæcunq̨ ſigna exterior. unde dr̄.i.re
tho. ꝙ ptes honoris ſunt ſacrificia recordatiōes
ī metris antiqua primordītas ſedis ad orones &
cætera talia exteriora ſigna ptinentia ad reueren
tiam. Gloria quidem & fama p eodem accipi cō
ſueuit: nam gloria eſt q̄dam clara notitia de ali
quo: eſt enim gloria claritas quædam hæc ēt eſt
fama: quia fama ē quædam clara cum laude no
ticia. Si tamē uellemus aliquo modo diſtingue
re inter gloriam & famā: diceremus ꝙ fama ori
tur ex gloria: erit ergo hic ordo quia gloria ori
tur ex honore: nam ex hoc ꝙ aliquis eſt in ma
gno honore & in magno apparatu ex hoc appa
ret clarus & glorioſus: fama aūt oritur ex hono
re & gloria quia ex hoc ꝙ aliquis ex in honore
& gloria habetur in fama & precio. Accipiendo
ſic gloriam & famam large & pro eodē poſſet
forte alicui uideri fœlicitatem eē in fama & glo
ria eo ꝙ ipſe poſſit eſſe magne latitudinis cum
ad diuerſas ptes diffulgare poſſit & magne diu
turnitatis cum per multa tempora contingat
ipſam indebilem eſſe. Videtur qd maxime prin
ceps in hoc ſuam fœlicitatem ponere debeat di
cente phō.v.ethi. ꝙ merces quædam danda eſt
principibus: hæc aūt eſt honor & gloria quibus
ſi contenti non ſint tyranni fiunt. Sed hoc ſtare
nō pōt quod triplici uia uenari poſſumus quan
tum enim ad præſens ſpectat (ut ſatis poteſt pa
tere per habita). Fœlicitas nō eſt tantū ſignū bo
ni ſed eſt ēt perfectum & p ſe ſufficiens bonum.
Scdo fœlicitas in eſt tantū bonis & beatis nō aūt
infœlicibus & prauis. Tertio eſt in interioribus

bonis nõ in his quæ exterius exiſtunt fama ecõ
trario eſt magis ſignum bonitatis q̃ ſit ipſa boni
tas nõ ſolum cõpetit bonis:ſed ẽt ut plurimum
competit ipſis prauis. Rurſus magis ĩnititur ex-
terioribus ſignis q̃ interiori bonitati: ſi enim fa-
ma alicuius ideo exiſtit qa apud homines de ip-
ſo habeť quædã laudabilis & clara noticia: cum
ſcia noſtra nõ ſit ipſa res nec ſit cauſa rerum: ſed
magis ſit ſignũ eaꝝ & quid cauſatum ab eis. Fa-
ma nec eſt bonitas noſtra nec ab ea depẽdet bo
nitas noſtra ſed ſolum eſt quodam apparens ſi-
gnum noſtræ bonitatis:in ea igiť fœlicitas no-
ſtra eſſe non põt. Secundo hoc ſtare non põt qa
fama & gloria apud hoĩes non ſolum de bonis
ſed ẽt de hoĩbus prauis:qa.n.multotiens in iudi
cando decipimur cõtingit ut plurimum illa de
teſtanda peruerſitas ꝙ boni & digni non haben
tur in precio: & praui & infœlices ſunt in gloria
& in fama. Tertio in fama non eſt ponenda fœli
citas:qa magis inititur exterioribus ſignis q̃ inte
riori bonitati:nam hõ non intuetur niſi ea quæ
foris parent:non enim uidemus ipſas cogitatio
nes mentis non ipſas uirtutes & malicias in aĩo
exiſtentes:ſed ſi iudicamus aliquẽ bonum & uir
tuoſum hoc eſt ex his quibus exterius innoteſcit
ſicut enim ad hoc ꝙ aliquis honoreť ſufficit ꝙ
exterius bonus appareat: ſic ad hoc ꝙ aliquis ſit
apud hoĩes in fama et gloria ſufficere uidetur ꝙ
exterius bona præcedãt:quare cum regẽ deceat
eſſe totum diuinum & quaſi ſemideum incõue-
niens eſt fœlicitatem ponere in eo qđ eſt ſignũ
bõitatis q̃ ſit bõitas & ꝙ ipſi praui pricipare poſ
ſunt & magis ĩnititur exterioribus ſignis q̃ inte-
riori bonitati:inconueniẽs eſt ꝙ rex ſe credat eẽ
fœlicem ſi ſit famoſus apud hoĩes:uel ſi ſit in po-
pulis glorioſus. Non igiť debet rex ſe credere eẽ
beatum ſi ſit in gloria apud hoĩes:attamen bea-
tus eſt ſi ſit in gloria apud deum:dictum ẽ ꝙ glo
ria & fama eſt quædam clara cum laude noticia:
Dei ãt noticia ut ad preſens ſpectat in tribus dif-
fert a noticia noſtra: nam noticia dei cauſat res
noticia noſtra cauſatur a rebus ut uult cõmẽ.xii.
metha. Rurſus noticia dei eſt infallibilis:noticia
noſtra pluries fallit. Amplius noticia dei eſt de
ipſis intimis noſtris. noticia uero noſtra p ſe & di
recte ſolum exteriora comprehendit:bonitas er
go noſtra p ſe dependet a noticia dei tanq̃ effe-
ctus a ſua cã Rurſus circa bonitatem noſtrã no-
ticia dei non fallit cum ſcia ſua falli non poſſit.
Amplius bonitatem & maliciam noſtrã intimã
deus clare uidet & pcipit non igiť eſſe poteſt ꝙ
aliquis apud deum ſit in gloria & in fama uel ſit
apud ipſum in clara noticia cum laude niſi ſit bo
nus & btũs ut exigit ſtatus ſuus licet ergo ſic ſit
de noticia dei & de fama & de gloria apud ipm
nequaq̃ in fama & in gloria hoĩum fœlicitas eſt
ponenda:ꝙ uero dicebať quod ẽ diuturna & la
ta dici poteſt ꝙ econuerſo qa eſt modica & arta
tranſiuit caucaſum montem. quõ ergo fama uni
us hominis per uniuerſam terram ſe extẽdet ſed
cum tota terra ſit quaſi punctus reſpectu celi & ſe
cũdum aſtronomos quælibet ſtella fixa uiſu no
tabilis ſit maior tota terra arta & exigua ſit fama
cuiuſlibet hominis. Rurſus hmõi fama ẽ breuis
non diuturna cum totum tp̃s uitæ præſentis ſit
quaſi pũctale reſpectu dei eternitatis. cum enim
hõ ſecundum intellectum ſit ĩmortalis in eo de-
bet fœlicitatem ponere ꝙ ĩmortaliter & ppetue
durare poſſit. ꝙ uero dicebať mercedem tribuẽ-
dam eſſe regibus & hunc eẽ honorem & gloriã:
non eſt intelligendus textus phi ꝙ reges princi-
paliter pro ſuo merito quærere debeant gloriã
& famam hoĩum qa modicus eſſet eoꝝ fructus.
Sed hoc pro tãto dictum eſt ꝙ decet reges & prĩ
cipes eſſe magnificos & magnanimos magnani
mi aũt licet non intendant principaliter hono-
rem ſed bonum. Honor tamẽ eos cõſequitur &
decet eos acceptare honorem ſibi exhibitum nõ
habentibus hoĩbus aliquid maius ꝙ eis tribuãt
ut diciť.iiii.ethi. non ꝙ honor ſit cõdigna retri-
butio eis ut ibidem diciť. Acceptare ergo hono
rem tanq̃ retributionem condignam poteſt itel
ligi dupliciter uel ratione ipſius honoris ĩ ſe uel
ut procedit ex affectione dantium. Honor aũt ĩ
ſe cũ non ſit niſi quoddam ſignum & quoddam
teſtimonium bonitatis. ut patet non eſt condi-
gna retributio. Attamen ut hmõi honor ut pce
dit ex affectione dantium hẽt ibi eſſe q̃dam con
grua remuneratio. nã eo ipſo ꝙ dantes non ha-
bent aliquid maius ꝙ retribuãt congruit princi
pi hoc modo honorẽ exhibitũ acceptare pp qđ
plane patet ꝙ in hmõi acceptatione acceptať af-
fectio dãtiũ & nõ pprie honor datus ꝙ ſi tñ prĩ-
cipes non acceptarẽt hanc affectionem dãtium
ſed requirerent:argẽti ſi commiſſa alia exteriora bo
na ut puta auꝝ uel argẽtũ uel diuitias:alias tyrã
ni eẽnt nã ex hoc efficerenť populi p̃datores.

¶ Quod non decet regiã maieſtatẽ ſuam fœlici-
tatem ponere in ciuili potentia. Cap. x.

u Egetius in libro de re militari ſup oĩa
commẽdare uideť belloꝝ induſtriam
hoc. n. ſecũdum ipſum eſt ꝙ Romam
maxĩe exaltauit qa maxime dederũt operam re-
bus bellicis & ſũmo ope ſtuduerũt quõ poſſent
ſibi ſubicere nationes pp qđ ſecũdum eundẽ Ve
getium hoc eſſe debet pricipaliſſimum in inten
tione principis ꝙ habũdet in ciuili potẽtia & ꝙ
p eam ſibi ſubiiciat nationes & gentes ꝙ ſi ĩ hoc
eſſet fœlicitas regia uidereť eſſe ponẽda in ciuili
potentia qđ eſt falſum probat. n. phũs in.vii.pol
li.v.rõnibus felicitatẽ non eſſe ponẽdam in ciui
li potẽtia. Prima uia ſumiť ex eo ꝙ talis princi-
patus non multũ durat. Secunda ex eo ꝙ eſſe nõ
põt ſine bonitate uitæ. Tertia uero ex eo ꝙ ẽ in-
dignus. Quarta ãt ex eo ꝙ per hmõi principatũ
ciues ordinantur ad minora bona: Quinta uero
ex eo ꝙ tale dominiũ ut plurimũ infert nocumẽ
tũ. ¶ Prima uia ſic patet nã p ciuilẽ potẽtiã uelle
ſibi ſubicere nationes hoc eſt uelle dñari p uiolẽ
tiam. Violentia autẽ ppetuitatẽ neſcit. cum igiť

uiolenta non diu durét talis principatus diu du
rare nó pôt:Immo ſicut qui é naturæ calidæ na-
turaliter agit cum calefacit ſic qui eſt naturaliter
liber arbitrio tunc hô naturaliter dominaꝛ hôis
qñ eis libere & uolútarie principaꝛ qd contingit
ſi populus libere & uoluntarie pcepta principis
exequaꝛ:non ergo rex debet ſe credere eſſe fœli
cé ſi p uioléſtiam & p ciuilé poténtiam dominetꝛ:
qa tale dñium cú ſit uioléſium & côtra naturam
diu durare non pôt. Fœlicitas.n.non é ponéda
in aliquo tráſitorio:ſed magis in aliquo ſempi-
terno. ¶ Scdo ĩ ciuili potétia nó é ponéda fœli
citas qa hoc pôt ineſſe alicui abſq; bôitate uitæ:
fœlicitas.n.ut ſupra dicebaꝛ eſt pfectú & p ſe ſuf
ficiés bonú. ĩpoſſibile eſt aút in aliquo eé maxi-
mú bonú.niſi ille bene uiuat & ſit maxie bonus
ſicut ĩpoſſibile é in aliquo eé intéſam albediné
niſi ille ſit intéſe albus. Quod aút ciuilis potétia
poſſit ineſſe alicui abſq; bonitate uitæ: Patet ex
his q́ tpibus retroactis ſacta côſpeximus. Vide-
mus multos tyrános peſſimor maxie habúdaſſe
in ciuili potétia. Ná Dionyſius ſiracuſanus ſiue ſi
cilianus ut recitat philoſophus in pollíticis ma-
xime habúdauit in ciuili potétia:& tñ peſſimus
tyránus erat. Nero aút & cæſar q fuerunt Roma
ni principes:&.n.habúdauerunt in ciuili poten-
tia:peſſime tñ uiuebant. Nam tátæ fuerunt luxu
riæ ut oĩo uiderenꝛ muliebres:tátiæ fuerunt cru
delitatis ut nó uiderenꝛ in eis eſſe aliqd molle:
nec cleméſtia aliqua. Vnde philoſophus.vii.pol
liticoꝝ ait ꝙ ridiculum eſt aliqué putare eſſe fœ
licé ſi abiiciat bene uiuere nó ergo in ciuili poté
tia eſt ponéda fœlicitas:quæ ſine bonitate uitæ
ineſſe non pôt. ¶ Tertio in hmôi potentia non
eſt ponenda fœlicitas qa hmôi principatus non
eſt optimus nec eſt dignus. Si.n.fœlicitas in ali
quo principatu optimo & digno principari po
ni debet:ponéda eſt in principatu optimo ex di
gno principari aút per ciuilé potentiam eſt prin
cipari ſeruis non liberis:nam talis principatus é
p coactionem & uioléſtiam. Cum ergo principa
tus ſe extendant ad inuicé ſecúdum eos quibus
aliquis principaꝛ:ut uult philoſophus in polliti
cis quanto liberi ſunt meliores ſeruis:tanto prin
cipari liberis eſt melius & dignius q́ principari
ſeruis. Principatus ergo p coactionem & ciuilé
potentiam cum non ſit liberoꝝ ſed ſeruoꝝ non
eſt optimus neq; dignus. Ideo.vii.polliticorum
diciꝛ ꝙ principatus liberoꝝ qui eſt cum uirtute
eſt melior quá principari deſpotice.i.ſeruiliter.
¶ Quarto non eſt ponéda fœlicitas in ciuili po
tentia qa ſi princeps ſe crederet eé fœlicem ſi ha-
bundet in ciuili potentia non ordinauit ciues
niſi ad exercitum armoꝝ & ad ea p quæ ſibi poſ
ſit ſubicere nationes:induceret ergo ciues non ad
uirtutem iuſticiæ ſed ad uirtutem fortitudinis.
Iuſticia aút ut dicit philoſophus.vii.polliticoꝝ
eſt maius bonum quá ſit fortitudo:nó ergo or-
dinabit ciues ad bona maiora ut ad iuſticiam:
ſed ſolum ad maiora ut ad fortitudinem:ne er-
go periclitetur bonum gentis qd eſt diuinius q́
aliquod bonum ſingulare:nó decet principem
ſuá fœlicitaté ponere in ciuili potentia. ¶ Quin
to hoc non decet ipm qa hmôi principatus in-
fert ut plurimú nocumentum:nam cú fœlicitas
ſit finis oium operatoꝝ quilibet totá uitam ſuá
& oía opera ſua ut plurimum ordinat ad illud ĩ
quo ſuam fœlicitaté ponit:ponés ergo ſuá fœli
citatem in ciuili potétia & in ſubiiciédo ſibi na-
tiones forte bene ſe habebit tpe belli. Tempore
tñ pacis neſciet bene uiuere nam ut plurimú nó
ſtuduit niſi in exercitiis bellicis & totam uitam
ſuá ordinauit ad fortitudiné nó ad iuſticiam &
temperátiam tpe pacis in quo opus é iuſticia &
temperátia neſciet uiuere. Sed fiet uicioſus & in
curret nocuméſtum ſecundú aíam:ppter quod phi
loſophus.vii.polliticoꝝ uituperans lacædemo-
nes ponétes fœlicitaté in ciuili potétia:& ait tur
pe eſſe cum bellamus participare bonis:cum ue-
ro uacamus & ſumus in pace fieri uicioſos qua-
re ſi incôueniens eſt ponere fœlicitaté in aliquo
non diuturno & in eo ꝙ poteſt eſſe ſine bonita-
te uitæ:& eſt qd indignum & p qd ordinantur
ciues ad minora bona:& ut plurimum infert no
cuméſtum incôueniés eſt principé ponere ſuam
fœlicitaté in ciuili potétia & ꝙ credat ſe eſſe fœ
licem ſi poſſit ſibi ſubicere nationes multas.

¶ Quod non deceat regiá maieſtatem ſuá fœ-
licitaté ponere ĩ robore corporali uel in pulchri
tudine uel in aliis bonis corporis. Cap. xi.

f Atis per habita manifeſtum eſt ꝙ ĩ bo
nis corporalibus nó eſt ponenda fœ-
licitas. Súr ĩñ tria bona corporis quæ
hoíes maxime deſiderare uidétur uidelicet ſani-
tatem:pulchritudinem:& robur. Immo nônulli
in talibus ſuam fœlicitaté ponunt. Videꝛ enim
oíno eſſe contrarium de bonis corporis & aíæ:
Bona enim corporalia quanto minus habentur
magis deſideranꝛ:prius enim q́ talia bona præ-
guſtenꝛ creduntur eſſe maiora q́ ſint:ſeis aút ade
ptis apparent non eſſe tanta quáta credebantur.
Virtutes aút & bona intellectualia modum con
uerſum tenét:nam eis adeptis inueniuntur ma-
iora q́ crederétur. Ideo ignorátes dulcediné ſa-
piétiæ aliquádo repræhendunt uacátem philo-
ſophiæ & negotio ſciétifico:qa ignorant boni-
tatem & dulcediné uirtutum & ſciaꝝ:qd ſi bene
eá cognoſcerét:non ſolú non increparét dátes
ſe ſcientiis & uirtutibus:ſed ét deriderét quicúq;
talibus non uacarent. Bona ergo corporalia qa
non habita reputantur maiora q́ ſint multi caré
tes corporalibus bonis adeo affectant ea:& cre
dunt ipſa eſſe tantæ excellentiæ ut ſi haberét illa
reputarét ſe eſſe fœlices. Iô diciꝛ.i.ethi.ꝙ infir-
mi egétes ut ſint ſani: fœlicitatem ponút in ſani
tate:& médici in diuitiis:turpes uero in pulchri
tudine:debiles in robore. ¶ Sed ꝙ non ſit fœli-
citas nec in robore nec in ſanitate:nec ĩ pulchri-
tudine:triplici uia uenari poſſumus: Primo quia
talia bona ſunt corporalia. Secundo qa quodá-

modo exteriora. Tertio quia ſunt de facili muta
bilia. Corporalia enim ſunt quia habent eſſe in
corporalibus ut in ſubiecto : nam ſanitas eſt in
humoribus:pulchritudo in membris : robur in
oſſibus in neruis. Nam ut uult philoſophus.iii.
de eligendis. Sanitas eſt debita adequatio hu/
morum.Pulchritudo eſt debita commenſuratio
membrorum Robus debita proportio oſſiū &
neruorum.quare cum humores membrum ner
ui & oſſa huiuſmodi ſunt corporalia.Sanitas pul
chritudo & robur corporalia eſſe dicuntur non
ergo in eis eſt ponenda fœlicitas. ¶Secundo in
talibus fœlicitas poni non debet: quia ſunt quo
dammodo exteriora bona.nam homo ſecundū
philoſophum eſt magis intellectus quam ſenſus
& anima plus eſt de ratione hominis quam cor
pus & ſempes forma magis dicit naturam rei q̄
materia.Illa ergo ſunt bona maxima interiora
noſtra quæ ſe tenent ex parte animæ.ponenda
eſt ergo fœlicitas non in ſanitate nec in pulchri
tudine corporis ſed animæ. Non igitus quis cre
dat ſe eſſe fœlicem ſi habeat æquatos humores
& ſit ſanus corpore:uel ꝙ habeat conformia mē
bra & ſit pulcer uel habeat proportionem oſſiū
& neruorum & ſit robuſtus corporaliter. Sed ſi
habeat æquatas potentias ut ꝙ inſeriores poten
tiæ ſubſint rationi & ſit ſanus & fortis mente:&
ſi huiuſmodi potentias habeat ornatas uirtutibꝰ
& bonis operibus: & ſit pulcher in anima.tūc ut
exigit ſuus ſtatus credat ſe eſſe fœlicem.Dicimꝰ
autem ut exigit ſuus ſtatus quia plena fœlicitas
in hac uita haberi non poteſt.In ſanitate ergo &
fortitudine & pulchritudine corporali quia ſūt
quodammodo bona exteriora : fœlicitas poni
non debet. ¶Quod autem in bonis interiori
bus ſit proprie fœlicitas paret per philoſophum
x.i.politicorum dicentē ꝙ teſtis eſt nobis deus:
ꝙ fœlicitas in bonis interioribus eſt ponenda:te
ſtificatus enim hoc deus per ſeipſum ut idem ibi
dem innuit.nam deus non eſt beatus per aliqua
exteriora bona:ſed per ea quæ ſunt ī ſe ipſo ſi er
go anima beata aſſimulatur deo non erit beata
niſi pes bona quæ ſunt in ſeipſa.¶Tertio in tali
bus bonis non eſt ponenda fœlicitas quia ſunt
ualde mutabilia. Aequatio enim humorum cū
ſubſit motui ſupercæleſtium corporum uariatio
ne aeris mutatione ciborum de facili uariatio/
nem recipit. Si amiſſa ſanitate amittitus robur
corporis quia laxantur membra:debilitātus ner
ui propres quod tollitur proportio illa neruorū
& oſſium in quibus habet eſſe fortitudo cor/
poralis . Sic etiam tollitur pulchritudo quia
amiſſa ſanitate membra fiunt macilenta non re/
manet in eis colos debitus amittunt conformi
tatē illā in qua reſeruatur decor & pulchritudo:
non decet ergo regem nec aliquem hominem ī
talibus ſuam fœlicitatem ponere quæ ſunt cor/
poralia:ſūt quodammodo exteriora & de facili
mutabilia. ¶Dicamus ergo ad intelligentiam
omnium dictorum ꝙ non decet principē fœlici
tatem ponere in uoluptatibus corporalibus nec
in diuitiis nec in honoribus nec in fama nec in
ciuili potentia nec in ſanitate nec in robore cor
porali nec in pulchritudine:omnibus tamē iſtis
debet uti:ut ſunt organa ad fœlicitatem.Debet
enim uti cibis in quibus eſt delectatio corpora/
lis propter conſeruationem indiuidui ſiue pro/
pter conſeruationem propriæ perſonæ:nam cū
ipſe ſit caput regni ex deffectu eius poſſet conſur
gere malum gentis.Debet uti actu matrimonia
li propter conſeruationem ſpeciei ſiue propter
procreationē prolis:nam ex defectu filioꝝ mul
ta regna paſſa ſunt diuiſionem & ſcandala:dece
dentibus enim principibus abſq; liberis plures
inſurgunt ut dominentus & faciunt diſcēſionē
in populo:debet princeps poſſidere ſufficientes
diuitias ut poſſit regnum defendere & exercere
operationes uirtutum:decet enim regem eē ma
gnificum beneficiare perſonas dignas:quod ſi/
ne diuitiis fieri non poteſt.Sic etiam ne uilipen
datus maieſtas regia ē rex dignus honore & ex/
pedit ei habere ciuilē potentiam:nam ꝓpter par
uipēſionē pricipis ut plurimum aliqui operanť
mala & offendūt alios:quod regno non expe/
dit.Sic etiam debet eſſe curæ ipſi principi de de/
bita fama:quia ꝓpter hoc inducūtur ſubditi ad
uirtutem.Nam ut ꝓbatum eſt qualis eſt priceps
talis eſt populus:cum ergo princeps bonus ꝑdi
catur ſubditi ſuſcipiunt materiam benefaciendi
ſic ēt ſanitas pulchritudo & fortitudo cōpetunt
principi non ꝙ in eis ſit proprie fœlicitas ſed qa
poſſunt eē organa ad fœlicitatē:talia ergo dili/
genda ſunt ut ſunt organa ad fœlicitatem & ut
faciūt ad quandam claritatem fœlicitatis ꝓpter
qđ de his q̄uo diligēda ſunt hic breuiter ptrāſi/
uimus:qa de eis inferius ſumꝰ aliqua tractaturi.
¶Quomodo in amore dei & in actu prudētiæ
eſt ponenda fœlicitas. Cap. xii.

Vas autē fœlicitates philoſophus po/
d fuit unam pollititicā aliam contempla
tiuā:uoluit aūt fœlicitatē non eſſe po
nendam in uiribus ſiue in potentiis alæ quia his
non ſolū boni ſed etiam mali participant:nec ēt
uoluit eſſe ponendam eā in habitibus:quia ha/
bens habitū & non operans quaſi aſſimulať dor
mienti:quādiu aūt hoīes dormiunt non uidenť
diſcerni fœlices a miſeris:ut inuit philoſophus.
i.ethi.In actu ergo ſiue in operatione alæ eſt po
nenda fœlicitas non in operatione uicii.Sed in
operatione uirtutis non uirtutis cuiuſlibet ſed
uirtutis pfectæ.Fœlicitas ergo ut dicitur.i.ethi.
eſt operatio animæ ſecundū uirtutē pfectam:cū
igitur pfecta uirtus ſecūdū philoſophum in uita
pollitica ſit prudētia:& in uita cōtemplatiua ſit
pfecta uirtus ſapientia ſiue methaphiſica ſecūdū
ipm qcūq; ſcit alios bn̄ regulare ſcdm prudētiā ē
fœlix pollitice:q uero ſcit bn̄ ſpeculari ſcdm me/
thaphiſicā ē fœlix cōtemplatiue.¶De his ergo
duabꝰ fœlicitatibus mētionē fecit:de q̄rū una de
terminať.i.eth.ut de fœlicitate pollitica.De alia

uero.ſ.contẽplatiua determinat in nono utrum
autem ſit uera illa poſitio philoſophi uel non:
non eſt præſentis ſpeculatiõis:tamẽ ut appareat
q̃uo deceat regiam maieſtatẽ ponere ſuam fœ-
licitatem in actu prudentiæ. Sciendum ꝙ decet
regẽ maxime ſuam fœlicitatẽ ponere ĩ ipſo deo
ꝙ triplici uia uenari poſſumus. Rex enim eſt
homo ẽ dei miniſter & eſt rector multitudinis.
Inquantũ aũt eſt hõ participat intellectum & rõ-
nem:cũ ergo bonũ rõnis nõ ſit bonum aliquod
particulare ꝙ hoc eſt bonum ſecũdũ ſenſum ſed
bonum rationis ſit bonum uniuerſale & intelli-
gẽtiæ decet regiam maieſtatem eo ipo ꝙ hõ eſt
& rationem participat ponere ſuã fœlicitatem ĩ
bono maxime uniuerſali & maxime intelligi-
bili:hoc aũt eſt ipſe deus qui eſt maxime bonum
uniuerſale:quia eſt bonum oĩs boni:in eo enim
oĩs bonitas reperitur:eſt etiam bonum maxime
intelligibile quia eſt maxime ſimplex & maxi-
me a materia ſeparatus. ❡Secundo decet prin
cipem ſuam fœlicitatem ponere in ipſo deo nõ
ſolum quia homo eſt: ſed etiam ſpeciali mõ eſt
dei miniſter:nam illud quod habet aliquid per
participationem & imperfecte eſt inſtrumẽtum
& organum ei⁹ quod habet illud eſſentialiter &
perfecte:quia ergo uim regitiuam & potentiam
regendi habet principaliter & perfecte ſolus de-
us:oportet ꝙ quicunque prĩcipatur ſiue regnat
ſit diuinum organum ſiue ſit miniſter dei:qua-
re ſi miniſter ſuam mercedem & ſuum præmiũ
debet ponere in ſuo domino & debet eam ex-
pectare ab ipſo:decet regem qui eſt dei miniſter
ſuam fœlicitatem ponere in ipſo deo & ſuũ præ
mium expectare ab ipſo. ❡Tertio hoc decet re
gẽ ex eo ꝙ eſt multitudinis rector:nam regens
multitudinem debet intẽdere commune bonũ:
In eo ergo debet ſuã fœlicitatẽ ponere qđ ẽ ma-
xime uniuerſale & omne bonũ:hmõi aũt eſt ut
dicebaſ deus ipſe:rex ergo quãtum eſt dei mini-
ſter tũ etiam quia habet intellectũ & tũ quia in-
tendit bonũ cõmune debet ſuã fœlicitatẽ pone
re in deo cui ſeruit qui eſt bonum maxime itel-
ligibile & maxime uniuerſale & cõmune. Si er-
go rex debet in deo ponere ſuam fœlicitatem
oportet ipm hmõi fœlicitatẽ ponere in actu illi
us uirtutis per quem maxime deo cõiungimur.
Hmõi eſt actus dilectionis ſiue caritatis. Amor
& dilectio maxime uim unitiuam & connecti-
uam hñt. Vñ diouyſius.iiii.de diuinis noib⁹ ait
ꝙ amorẽ ſiue diuinũ ſiue angelicum ſiue huma-
num ſiue naturalẽ ſiue aialẽ unitiuã quãdã dice
mus eſſe uirtutem. In amore ergo diuino eſt po
nenda fœlicitas:ſed cũ ꝓbatio dilectio ſit exhi-
bitio opis & ex hoc aliquis ꝓbeſ eſſe dilectiuus
alterius. Si agat quæ ipſe uult:ſi princeps eſt fœ-
lix diligendo deũ debet credere ſe eſſe fœlicem
operando q̃ deus uult:maxime autẽ deus requi
rit a regibus & principibus ut ꝑ prudẽtiam & le-
gem populũ ſibi cõmiſſum iuſte & ſancte regãt:
regibus ergo & principibus ponenda eſt fœli-
citas in actu prudẽtiæ non ſimpliciter ſed ut eſt
imperatus a caritate propter qđ in ipſo actu cari
tatis per q̃ imediatius coniungimur ipſi deo ma
gis eſt ponenda fœlicitas q̃ in actu prudentiæ:
licet ĩ huiuſmodi actu modo quo dictum eſt ali
qualiter fœlicitas ſit ponenda.

❡Quãtum ſit præmium regis bene regentis po
pulum ſibi commiſſum. Cap. xiii.

m Agnum autẽ ꝓmium regis & magnã
eius eſſe fœlicitatẽ ſi per prudentiam
& legem recte regat populum ſibi cõ-
miſſum ex.v.uenari poſſumus. Nã merces regis
ut ad ꝓſens ſpectar ad.v.comparari uideſ. Vide-
licet ad dictũ a quo redditur:ad regem cui attri-
buiſ:ad actum ex quo conſurgit:ad uirtutẽ ꝑ q̃
efficitur:& ad materiã circa q̃ uerſaſ. De⁹ enim
eſt remunerator omnium bonorum & quia nõ
remunerat niſi ex amore cũ ſemp amor ſit ad ſi-
miles & conformes oportet eſſe ſimilẽ & cõfor-
mem deo:qui ab eo remunerari deſiderat:quan
to ergo quis magis gerit imaginem eius & plus
ſe conformat ei maius meritum ab ipſo ſuſcipi-
et:principis aũt ſtatus requirit ut ſit deo confor-
mior q̃ eius ſubditi. Immo eo ipſo ꝙ rex ſtudet
ꝑ legẽ & ꝓuidentiã ſuũ regnũ regere q̃uo deus
totum uniuerſum regit & gubernat rex maxiẽ
conformatur ei:ergo reſpectu dei a quo ꝓmium
expectatur ẽ magna merces regis ſi regnũ ſuum
recte regat:quia ex hoc ipſi deo maxime confor
matur. ❡Secundo magnum eſt ꝓmium regis ſi
referaſ ad ipm regẽ cui hmõi præmium eſt red-
dendũ:nam oĩs actus ex ipſa difficultate operis
quandã bonitatẽ aſſumit:potentes eñi tranſgre
di ſi non tranſgrediantur laudabiliores fiunt:
multi eñi nõ exiſtentes in ſtatu quo poſſint ma
la facere ꝓſeruant ſe a malo:quod ſi tñ ad ſtatũ
dignitatis aſſumerentur multas tranſgreſſiones
efficerẽt ꝓpter quod.v.ethi.ſcribiſ ꝙ principa-
tus uirũ oſtẽdit:tunc eñi apparet qualis hõ ſit cũ
in principatu exiſtens in quo põt bene & male
facere cogitat q̃liter ſe habeat. Si ergo merces
regia compareſ ad ipſum regẽ cui reddenda eſt
quãdã magnitudinem habere uidetur reges ua
cantes cõmuni bono ſi non tranſgrediant cum
poſſint tranſgredi maioris meriti eſſe uidentur:
dicemus autem uacantes communi bono:quia
ſi bono cõmuni non uacarent non oportet eos
eſſe maioris meriti ex hoc tranſgredi poſſent
quia ſi non conſiderato communi bono quis
periculo ſe exponat dato quod nõ tranſgredia
tur quia indiſcrete agit ſuum meritum non au-
gmentatur. ❡Tertio magnum eſt meritũ prin
cipis conſiderato actu per quẽ tale meritum ha-
bet eſſe. Nã ex hoc actus eſt uicioſus inquantum
eſt contra naturam & contra ratiõis ordinem.
Ex hoc autem eſt bonus & uirtuoſus inquãtum
eſt ſecũdum naturã & ordinẽ rationis:quanto
ergo actus magis eſt ſecundũ naturã & ordinẽ
rõnis tanto ẽ magis bon⁹ & magis meritorius.
Valde aũt ſecundum naturã eſſe uidetur ꝙ pars

exponat ſe pro toto: uidemus enim ꝙ periclita-
to capite periclitatur & totum corp⁹: brachium
quod eſt pars corporis ſtatim exponit ſe totali-
ter pro capite ne totum corpus pereat: reges er-
go ſi bene regant gentem ſibi cōmiſſam ex ope-
ribus eorum cōſequentur mercedem magnam
quia pro bono gentis & pro bono totali tota-
liter ſe exponunt. ℭ Quarto magna eſt merces
regum ratione uirtutis per quam quis meretur
huiuſmodi meritum: nam minor uirtus requi-
ritur ad regendum ſeipſum quam ad regēdum
familiam & quam ad regendum ciuitatem: ma-
gna ergo debet eē uirtus regis ad quē ſpectat re-
gere non ſolum ſe & ſuam familiam : ſed etiam
totum regnum. Cum ergo magnæ uirtuti de-
beatur magna merces magnū erit meritum be-
ne regentium regnum ſuum. ℭ Quinto ma-
gnum erit præmium ipſorum regum ſi conſi-
deretur materia circa quam operatur: laudatur
enim aliquis ſi dirigat perſonam aliquam ſingu-
larem cum ergo bonum gentis ſit diuinus quā
bonum aliquod ſingulare ipa materia circa quā
operatur rex quæ eſt gens & multitudo indicat
eius præmium eſſe magnum.

ℭ Explicit prima pars primi libri de regimine
regum & principum.

ℭ Incipit ſecunda pars primi libri de regimine
principum in qua tractatur quas uirtutes debe-
ant habere reges & principes.

ℭ Quomodo diuiduntur potētiæ animæ & in
quibus potentiis habent eſſe uirtutes. Cap. i.

POſtquam auxiliāte
deo cōpleuim⁹ pri-
mam partem huius
primi libri in quo
agitur de regimine
ſui : oſtendentes in
quo reges & prin-
cipes ſuam fœlici-
tatem debeant po-
nere: quia non de-
cet eos ſuum finem
ponere in diuitiis:
nec in ciuili potentia: nec in aliquibus: ſed om-
nibus his ut ſupra plenius probabatur : debent
uti tanquam organis ad fœlicitatem. Suam aūt
fœlicitatē ponere debent in actu prudentiæ pro
ut: talis actus eſt imparatus a caritate: nam tunc
reges habent fœlicitatem ſuo ſtatui debitam &
condignam: quando inſtigante dei dilectione
ſecundum prudentiam regitiuam gentem ſi-
bi commiſſam ſecundum legem & rationem
ſancte & iuſte regant. Principaliter ergo regum
fœlicitas ponenda eſt in ipſo deo & ex cognitio
ne & dilectione eius ſtudium ſuum & uitam ſu-
am ad hoc ordinare debet ut cognoſcētes & di-
ligentes deum tanquam ueri miniſtri eius ſecun
dum ordinem rationis dirigant populum ſibi
commiſſum. ℭ His ergo itaque peractis & oſten
ſo in quo reges ponere debeant ſuum finem ſe-
cundum ordinem ſuperius prætaxatum: reſtat
oſtendere quibus uirtutibus reges pollere debe-
ant. Virtutes autem quædam ſunt quidam or-
natus: & qdā pfectiones aīæ: oportet ergo prius
oſtendere quod ſunt potentiæ animæ: & in qui
bus potentiis habent eſſe uirtutes. Conſequen-
ter autem manifeſtabiꝛ quomodo uirtutes ſunt
diſtinguendæ. Poſtea uero oſtendemus quod
ſūt numero huiuſmodi uirtutes: & quæ illarum
ſunt principales & ſecūdariæ. Deinde autem de
clarabitur ſingulariter quæ ſit unaquæque illa-
rum uirtutum & quomodo decet reges & pricī-
pes tales uirtutes habere. ℭ Potentiæ autem ani
mæ ſic diſtingui poſſunt : quia potentiæ ani-
mæ quædam ſunt naturales : quædam cogniti
uæ ſenſitiuæ: quædam appetitiuæ: & quædam
intellectiuæ. Naturales potentiæ ſunt illæ in qui
bus communicamus cum uegetabilibus & plan
tis ut potentia nutritiua: augmentatiua genera-
tiua: & talia quæ etiam ipſis arboribus compe-
tunt. Potentiæ uero cognitiuæ ſenſitiuæ ſunt ui
ſus guſtus auditus & talia in quibus communi-
camus cū brutis. Appetitiuæ uero diſtinguūtur:
nam quidā appetitus eſt in homine in quo non
communicat cum brutis ut eſt appetitus ſequēs
intellectum: quidam uero in quo communicat
cum eis ut appetitus ſequens ſenſum poteſt no-
minari ſenſualitas: ſequens intellectum nomina
tur uoluntas: ſecundum quem modum loquen
di bruti habēt ſenſualitatem & appetitum ſenſi-
tiuum: ſed nō habēt uolūtatem & intellectū. Vir
tutes ergo de qbus loqui intendimus: quæ ſunt
quidam habitus laudabiles: uel erit in potentiis
naturalibus: uel ī ipſis ſenſib⁹: uel in appetitu ſen
ſitiuo: uel in appetitu ītellectiuo: uel in ipſo intel
lectu: uel in omnib⁹: uel his: uel in aliqbus hoꝝ.
In potētiis aūt naturalibus eē nō poſſunt quod
tripliciter patet. Primo quia ex naturalibus nec
laudamur nec uituperamur: nullus eni dicitꝛ bo
nus homo ex eo ꝙ habeat digeſtiuam bonā: uel
bonā augmentatiuā. Secūdo ī talibus nō habēt
eſſe uirtutes: quia uirtus eſt aliquid ſecundum ra
tionem ut ꝓbari habet ſecundo ethicorum. Po-
tentiæ autem naturales ſecundum quod hmōi
ſunt rationi non obediunt: nam ſiue ratiocine-
tur ſiue uelit non propter hoc per ſe loquēdo po
tentiæ naturales uariantur in actib⁹ ſuis: ſed ſem
per ſecūdum modum ſibi poſſibilem ſuas actio
nes efficiunt. Tertio in talib⁹ potentiis non ſunt
habitus & uirtutes : qui habitus ſunt ad determi
nandū potētias ut bñ uel male agūtur p hit⁹ uir
tuoſos determinatꝛ potētia ad agēdū male p uir
tuoſos ad agēdū bñ: cū ergo natura ſit determīa
ta ad unū: & potētiæ naturales ſufficiēter deter-
minentur ad agendum ex natura ſua ſecūdū eas
nec ſumus uitioſi nec uirtuoſi ut hic de uitio &
uirtute loquimur: quare in eis huiuſmodi uirtu-
tes eſſe non poſſunt. ℭ His ergo tribus rationi-
bus per quas probatum eſt uirtutes non eſſe in
potentiis naturalibus probari poteſt eas non eſ-

ſe in cognitione ſenſitiua ſiue ĩ potentiis ſenſiti-
uis: nã ſicut ñ laudamur nec uituparmur ex potē-
tiis naturalib⁹: ſic non laudamur nec uitupamur
ex ſenſibus: nam ſicut nullus laudatur tanquam
bonus homo ex eo ꝙ bene digerit uel bene creſ
ſit. Sic nõ laudatur ex eo ꝙ acute uidet uel ſubti
liter audit niſi forte hoc eēt per accidens ut ſi qs
ex ſuperflua commeſtione uel ex nimia potatio
ne incurriſſet obtalmiam oculorum ne bene ui
deret. uel debilitatem ſtomachi ne bene digere-
ret: increparetur ille non quia male digerit: uel
quia non clare uidet quia clare uidere & bene di
gerere per ſe loquendo non eſt in poteſtate ho-
minis. Sed increparetur ex nimio potu uel ex ſu
perfluo cibo nam erat in poteſtate ſua ut poſſet
uti potu & cibo moderate. ℭ Secundo in ſenſi-
bus non eſt ponenda uirtus moralis: quia ſicut
potentiæ naturales non obediunt rationi: quia
ſecundum regulam rationis nullus magis uel
minus augetur: uel magis & minus digerit: ſic
nec ſenſus obediunt rationi: non enim eſt in po
teſtate hominis uidere clarius uel minus clare:
quare ſi uirtus moralis eſt aliquid ſecundum ra-
tionem huiuſmodi uirtus in ſenſibus poni non
debet. ℭ Tertio in talibus non eſt moralis uirt⁹
quia ſicut potentiæ naturales ſufficienter deter
minantur ad actiones ſuas per ſuam naturam: ſic
& ſenſus. Nam ſicut ignis tantum calefacit quã
tum poteſt calefacere propter quod quia deter-
minatus eſt. In actione ſua nec laudatur nec uitu
peratur nec eſt in eo uirtus moralis. Sic quia po-
tentia digeſtiua tantum digerit quantum poteſt
digerere & oculus tantum uidet quantum põt
uidere in eis uirtus moralis eſſe non poteſt. nam
per uirtutem moralem determinatur potẽtia ad
agendum: hæc autem ſufficienter determinãtur
ad actiones proprias per naturam non ergo ĩdi-
gent uirtute morali. Si ergo nec in potentiis na-
turalibus nec in ſenſibus eſt uirtus moralis: cum
præter potentias naturales: & ſenſus non ſit niſi
intellectus & appetitus intellectiuus & ſenſitiu⁹
oportet eſſe in talibus uirtutes morales.

ℭ Quomodo diſtiguunt̃ uirtutes: & quomõ eſ-
ſe habent ĩ intellectu & appetitu. Ca. ii.

o Stẽſo ꝙ nec in potẽtiis naturalib⁹ nec
in ſenſibus habẽt eſſe uirtutes. Reſtat
oſtẽdere qũo diſtiuguunt̃ uirtutes: &
qũo in appetitu & in itellectu exiſtũt. Diſtinguẽ
dũ eſt igit̃ de uirtutib⁹ & de hmõi potẽtiis: nã uir
tutũ quædam ſunt intellectuales: q̃dã morales:
q̃dã mediæ inter ĩtellectuales & morales. Virtu-
tes intellectuales dñr illæ quæ ſunt in intellectu
ſpeculatiuo cuiuſmõi ſũt ſciæ ſpeculatiuæ: ut na
turalis philoſophia geometria: methaphiſica &
cætera talia. Virtutes uero ſimpliciter morales
ſũt illæ q̃ ſũt in appetitu ſiue appetitus ille ſit ſen
ſitiu⁹: ſiue intellectiu⁹: cuiuſmõi aũt ſunt iuſtitia
tempantia: fortitudo: mãſuetudo. & cætera talia
de q̃bus ſum⁹ ſingulariter tractaturi. Virtutes aũt
mediæ iter itellectuales & morales ſunt uirtutes
exiſtẽtes in itellectu practico ut prudẽtia & aliæ
uirtutes ſibi annexæ. Prudẽtia aũt ſcđm cõmẽta
torem ſup libris ethi. media eſt iter uirtutes mo-
rales & intellectuales: cõputari tñ põt cum uirtu
tibus moralibus: nã prudentia nõ eſt niſi in ho-
noribus bonis: ſicut nec uirtutes morales: praui
enim hoĩes & ſi pñt eſſe ſcientes aſtuti & uerſipel
les. Prudentes tñ eſſe non pñt ut ſuo loco pate-
bit. Inde eſt ergo quod dicit̃. vii. ethi. ꝙ impoſſi
bile eſt prudentem eſſe non exñtem bonũ. ℭ Di
miſſis ergo uirtutibus hmõi intellectualibus: ut
dimiſſis ſententiis ſpeculatiuis: de prudẽtia & de
uirtutibus moralibus eſt tractandũ. Suſcepimus
enim ut pluries diximus ꝑſens opus non ut ſcia-
mus: ſed ut boni fiamus quæ bonitas ſine pru-
dentia & uirtutibus moralibus nobis ineſſe non
poteſt. ℭ Has autem uirtutes in intellectu & ap
petitu ſic eſſe contingit. Dictum eſt enim uirtu-
tem eſſe aliquid ſecũdũ rationem: oportet ergo
eſſe rationalem potentiam in qua poteſt eſſe uir
tus. Rationale autem duplex eſt ſecundum phi-
loſophum per eſſentiam & per participatiõem.
Intellectus autem eſt rationalis per eſſentiam.
Appetitus uero ꝑ participationẽ: nam appetitus
licet non ſit ipſe intellectus uel ipſa ratio eſſentia
liter. dicit̃ tñ participare rationẽ: quia eſt aptus
natus rationi obedire. Potentiæ aũt naturales &
ſenſus: nec ſunt rationales ꝑ eſſentiam quia non
ſunt ipſa ratio: nec ratione participant: quia ꝑ ſe
& ſecundũ quod hmõi nõ obediũt rationi. Igit̃
in ſenſibus & in potẽtiis naturalibus ut ſupra di
cebat̃ non habẽt eſſe uirtutes: ſed ſolũ eſſe hñt
in intellectu & appetitu. In nobis aũt duplex eſt
appetitus. Intellectiuus & ſenſitiuus. Nam ſicut
appetitus naturalis ſequit̃ formã naturaliter ade
ptam: ſic appetitus cognitiuus ſequit̃ formam ꝑ
cognitionẽ appræhenſam. Sicut. n. grauia ex eo
ꝙ habent formã grauis: ſequit̃ ea quædã natura
lis iclinatio & quidam appetitus naturalis ut na
turaliter deſiderent eſſe deorſum ſic habentia co
gnitionem ꝓut habent in ſe ipſis formam appræ
henſam ſequit̃ quædam inclinatio & quidã ap-
petitus ſcđm formam illam: ꝓpter q̃d ſicut in no
bis duplex eſt cognitio ſenſitiua & itellectiua: ſi-
cut etiã eſt in nobis duplex appetit⁹ uidelicet ſen
ſitiu⁹ qui ſequit̃ formam appræhẽſam ꝑ ſenſum
& intellectus qui ſequit̃ formam appræhẽſam ꝑ
itellectum. Appetitus aũt ſenſitiuus duplex eſt.
Nam cũ aĩalia ſint ſupra inaĩata ſi natura elemẽ-
tis & reb⁹ inaĩatis dedit duplicem potentiã unã
ꝑ quã tendũt in ꝓpriam quietem & aliam ꝑ quã
reſiſtunt & agunt in ꝓhibentia & incõtraria mul
tomagis hanc duplicem potẽtiam natura dedit
ipſis aĩalibus quæ ſunt ꝑfectiora illis. Videm⁹. n.
ꝙ ignis naturaliter eſt calidus & leuis: per leuita
tem autem tendit in locum ꝓprium & in quietẽ
ſibi conuenientem: ꝑ caliditatẽ uero agit in con
traria: ne ergo ignis ꝑ quæcũq; contraria agẽtia
impediret̃ ne ꝑ leuitatem in ꝓprio loco quieſce-
ret dedit ei natura potentiam calefactiuam ut ꝑ

eam reſiſteret & ageret in contraria corruptiua.
Si ergo igni & rebus ĩanimatis natura dedit du-
plicem potentiam unam p quam adipiſcunť ꝓ-
priam quietem:& aliam p quam agunt in ꝓhibẽ
tia & contraria:multomagis hoc dedit aĩalibus:
tribuit ergo eis duplicem appetitum ſenſitiuum
unum p quem cõſequiť ꝓpriam quietẽ & ꝓpriã
delectationem:ut concupiſcibilem & alium per
quem reſiſtant & aggrediunť ꝓhibitiua & cõtra
ria ut iraſcibilem. Ita ꝙ concupiſcibilis ſe habet
ſicut leuitas uel grauitas in leuibus & grauibus.
Iraſcibilis uero ſe habet quaſi caliditas uel frigi-
ditas in eis:nam ſicut grauia p grauitatem rece-
dunt a loco ſurſum tanq̃ a non conueniente: &
tendunt in locum deorſum tanq̃ ad locum con
uenientem & cõſormem:p frigiditatem uero re
ſiſtunt contrariis ne corrumpanť a propria natu
ra & deſeruit ꝓpria loca & ꝓpriam quietem. Sic
aĩalia p concupiſcibilem fugiũt mala triſtitia &
ꝓſequunť bõa delectabilia. Per iraſcibilem uero
agrediunť cõtraria quæ poſſent ea ab eiuſmodi
delectationibus prohibere:ut leo per concupiſci
bilem pgit ut ꝓſequať cibũ tanq̃ quid delectabi
le Per iraſcibilem uero aggrediť aĩalia illa uolẽ
tia ipſum ꝓhibere in cibo adepto pp ꝙ bene di-
ctum eſt ꝙ cõcupiſcibilis reſpicit bonum & ma-
lum ſecundum ſe. Iraſcibilis uero reſpicit bonũ
& malum inquantum habent rationem diffici-
lis & ardui:nam cum bonũ ſecũdum ſe dicat ꝓ-
ſequendum:malũ uero quid fugiẽdum. Concu
piſcibilis quæ ſecũdum ſe tendit in quietẽ & in
bona delectabilia: & fugit mala triſtitia p obie-
cto habet mala & bona ſenſibilia ſecundũ ſe con
ſiderata. Iraſcibilis uero ſecundum quã aggredi
mur & reſiſtimus ꝓhibentibus & nociuis:tendit
in bona & mala ſenſibilia non ſcd̃m ſe conſide-
rata:ſed ut habẽt rationem ardui & difficilis:nã
arduitas & difficultas potiſſime ſunt repugnan
tia & ꝓhibẽtia ne poſſimus conſequi bonũ & ui
tare malũ. Imꝑfecte ergo egiſſet natura ſi dediſ-
ſet aĩalibus concupiſcibilem p quã uitaret mala
& ꝓſequerenť bona: niſi dediſſet eis iraſcibilẽ p
quam aggrederenť impedientia delectationem
illam:ut igiť aĩalia ſcd̃m modum ſibi conuenię̃
tem prout bene poſſint delectari p cõcupiſcibi-
lem:data eſt eis iraſcibilis p quã reſiſtãt & aggre
dianť impediẽtia delectationẽ illam. Duplex eſt
ergo appetit⁹ ſenſitiuus iraſcibilis & cõcupiſcibi
lis. Appetitus aũt itellectiuus q diciť uoluntas re
manet indiuiſus:nam cũ intellectus uniuerſalio
ri mõ reſpiciat ſuũ obiectũ q̃ ſenſus appetitus:in
tellectiuus qui ſeqtur intellectum uniuerſaliori
mõ ferť in bonũ q̃ appetitus ſecundum ſenſum
& quia quanto aliquid ſub uniuerſaliori modo
accipitur tãto unũ & idẽ exiſtẽs ad plura ſe extẽ
dit:licet appetitus ſenſitiu⁹ ſit alius & alius ſcd̃m
quẽ ꝓſequimur delectabilia & ſcd̃m quẽ aggre-
dimur terribilia. Appetitus tñ intellectiuus un⁹
& idem exiſtens fertur in omne bonum intelli-
gibile:non ergo eſt alius appetitus intellectiuus
ſcd̃m quẽ ꝓſequimur bona delectabilia p intel-
lectum & aggredimur bona ardua:ſicut ẽ alius
appetitus ſenſitiuus ſcd̃m quẽ ꝓſequimur bona
ſenſibilia delectabilia:& aggredimur terribilia.
Quare ſi oĩs uirtus moralis uel ẽ in itellectu uel
in appetitu:& appetitus alius intellectiuus ut uo
lũtas:alius eſt ſenſitiuus & hoc duplex iraſcibi-
lis.ſ.& cõcupiſcibilis:oportet oẽm uirtutẽ mo-
ralẽ uel eſſe in intellectu uel in uolũtate uel i ira
ſcibili uel in concupiſcibili:accipiẽdo ergo uir-
tutẽ moralẽ large ꝓut ipſa prudẽtia diciť q̃dam
uirtus moralis:dicere poſſumus ſcd̃m has quat-
tuor potentias aĩæ in qbus habet eſſe uirtus ſũ-
ptæ ſũt quattuor uirtutes cardiales uidelicet pru
dẽtia iuſtitia fortitudo & tẽperãtia:nam prudẽ-
tia eſt in itellectu:iuſtitia in uolũtate:fortitudo
in iraſcibili:tẽperantia in concupiſcibili.

¶ Quot ſũt uirtutes morales & qũo eaꝶ nume
rus eſt ſumendus. Cap. iii.

P Hiloſophus circa finem.ii.ethi.præter
prudentiam & iuſtitiam enumerat.x.
uirtutes morales:uidelicet fortitudi-
nem temperantiam honoris amatiuam magna-
nimitatem largitatem magnificẽtiam manſuetu-
dinem ueritatem affabilitatem & etrapeliam q̃
bene uertibilitatem uel ſocietatem appellarẽ poſ
ſumus. Igitur computata iuſtitia & prudentia.
xii.ſunt uirtutes morales de quibus oĩbus quid
ſũt & quomodo decet eas reges habere & quas
partes habent uel uirtutes ãnexas ſingulariter ẽ
dicendum. Numerus aũt eaꝶ ſic põt accipi:nam
cum ſubiectum uirtutis ſit uel intellectus uel uo-
lũtas uel appetitus ſenſitiuus. Omnis uirtus mo
ralis uel eſt in intellectu ut prudentia uel uolun-
tate ut iuſtitia:uel in appetitu ſenſitiuo:ut ille de
cẽ uirtutes morales quas enumerauimus: quas
tangit philoſophus circa.ii.eth. ¶ Poſſunt alio-
mõ ſic accipi heæ uirtutes:nã uirtutes ſũt medie
tates q̃dam:& non habent fieri niſi circa ea quæ
ſunt in ptãte noſtra in quibus decet nos ponere
medietatem uel æqualitatem ſiue rectitudinem:
hmõi aũt tria ſunt.ſ.rationes paſſiones & opera
tiones exteriores:per uirtutes enim debemus ha
bere rationes rectas:paſſiones moderatas:& ope
rationes exteriores æquatas & menſuratas. Secũ
do ergo ꝙ habemus rationes rectas hẽt eſſe pru-
dentia:prout uero habemus exteriores operatio
nes menſuratas & æquatas hẽt eſſe iuſtitia: Sed
prout ſunt in nobis paſſiones moderatæ accipiũ
tur illæ.x.uirtutes morales de qbus in principio
huius capituli fecimus mẽtionem. Iuſtitia ergo
quæ eſt in uoluntate ſic differt ab illis decem uir
tutibus quæ ſunt in appetitu ſenſitiuo:utræq; .n.
moderant & æquant operationes exteriores &
paſſiones exiſtẽtes in appetitu aliter tñ & aliter:
nã ille decem uirtutes p ſe & primo moderãt &
rectificant paſſiones:ſi autẽ rectificant operatio-
nes exteriores hoc eſt ex conſequenti:inquantũ
moderatis paſſiõibus moderate ferimur in opa-
tiones exteriores. Iuſtitia aũt econuerſo p prius

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

æquat & moderat ipſas res uel ipſas operatiões
exteriores: facit.n.ꝙ cuilibet tribuatur ꝙ decet:
uel ꝙ ei detur ꝙ ſuũ ẽ. Si autem moderat & reti
ficat paſſiones & motus exiſtens in appetitu hoc
eſt ex conſequenti inquantum moderatis & æq̃
tis rebus & operibus exterioribus ip ſſiones in
nobis retificantur & moderantur. ℭ Tertio autẽ
hic eadem diuiſio ſumi poteſt: nam omnis uirt⁹
moralis tendit in bonum rationis. Tendere aũt
in bonum rationis poteſt eſſe tripliciter: uel quia
hmõi bonum perficit: uel quia ipſum efficit: uel
quia ipſum cuſtodit & ſeruat. Prudentia autem
tendit in bonum rationis: quia ipſam rationem
perficit. Eſt enim prudentia in ipſo intellectu
tanquam perfectio in ipſo perfectibili: iuſtitia
uero tendit in bonum rationis quia huiuſmodi
bonum efficit: nam iuſtitia in operibus & in ipſis
rebus efficit illud bonum & illam æqualitatem
quam ratio dictat. Aliæ autem uirtutes morales
ut cõmuniter ponitur tendunt in bonum ratio
nis quia illud cuſtodiunt & cõſeruant. Nam hu
iuſmodi uirtutes moderantes paſſiones agũt ne
per eas homo abducatur & recedat a bono ratio
nis propter quod huiuſmodi bona dicuntur cu
ſtodire & conſeruare. Dicamus ergo ꝙ uirt⁹ mo
ralis uel retificat rationes & eſt in ratione & eſt
rationis perfectiua: & ſic eſt prudentia. Vel eſt in
uoluntate & adequat operationes exteriores &
eſt boni rationis effectiua & ſic eſt iuſtitia. Vel ẽ
in appetitu ſenſitiuo & moderat paſſiones & eſt
boni ſecundum rationem cuſtoditiua & conſer
uatiua & ſic ſumuntur decem uirtutes morales
ſuperius numeratæ. Quorum numerus & ſuffi-
cientia ſic poteſt accipi. Dictum eſt.n. uirtutes il
las eſſe circa paſſiones: quas per ſe habent mode
rare & æquar prout ergo ex aliis & aliis obiectis
ſurgũt aliæ & aliæ paſſiones: accipi poterãt aliæ
& aliæ uirtutes prout & illis paſſionibus ſecun-
dum ordinem rationis aliud & aliud medium
reperitur. Vt ergo liceat typo & ſuperficialiter
pertrãſire dicamus ꝙ paſſiones uel ſurgunt ex
bono uel ex malo: Si ex malo uel ex futuro uel
ex præſenti. Si ex futuro ſic fiunt in nobis paſſio-
nes: timor & audacia: timor cum ab eo refugim⁹
audacia cum illud aggredimur: inter has autem
duas paſſiones ſumitur una uirtus media.ſ. forti
tudo. Erit ergo fortitudo quæ ẽ medietas timo
ris & audaciæ in iraſcibili: quia timor & audatia
in iraſcibili habẽt eſſe. Si uero huiuſmodi paſſio
nes oriuntur ex malo præſenti ꝙ eſt nobis iam
illatum uel inſurgimus ad puniendum & tunc ẽ
ira quæ eſt per paruipenſionem: uel propter ma
lum illate appetit pœnam in uindictam. Si autẽ
ab hac punitione uel ab hac uindicta refugimus
ſic eſt mitiditas: medium autem horum ẽ uirtus
quæ dicitur manſuetudo. Manſuetudo tamen
non proprie nominat uirtutem mediam eẽ iter
mitiditatem & iram. Immo magis nominat ip-
ſam paſſionem quæ ẽ mitiditas: attamen ut dici
tur quarto ethicorum quia nõ habemus propri-
um nomen reſpectu huiuſmodi uirtutis noĩatur
nomine paſſionis deficientis: & dicitur manſue-
tudo. Erit autem manſuetudo in iraſcibili quia
ĩ ea ſunt mitiditas & ira contra quas huiuſmodi
uirtus uidetur conſiſtere: quæ igitur uirtutes exi
ſtẽtes in iraſcibili ſumuntur circa paſſiones quæ
oriuntur ex malo: ut fortitudo eſt circa paſſiões
ortas ex malo futuro. Mãſuetudo circa paſſiões
ortas ex malo præſenti. Si autem ſumatur uirtu
tes circa paſſiones quæ oriuntur ex bono: tũc di-
ſtinguendum ẽ de bono: quia quoddam eſt bo
num hominis in ſe: quoddam uero eſt bonum
eius ut habet ordinem ad alios: bonũ hominis
in ſe duplex eſt: quia quoddam ẽ delectabile ut
cibi & potus & talia: quoddam uero utile ut pe
cunia: quoddam uero honeſtum ut honor. Ho
neſtum.n. ab ipſo honore ſumit originem: ẽ.n.
bonum quaſi honoris ſtatus. Circa paſſiones or
tas ex bono delectabili non ſumitur niſi una uir
tus ut temperantia quæ ẽ in concupiſcibili. Cir
ca paſſiões uero ortas ex utili ſumuntur duæ uir
tutes. Nam huiuſmodi bonum uel eſt mediocre
& cõmune & ſic ſumitur liberalitas quæ eſt circa
mediocres ſumptus. Vel eſt illud bonum arduũ
& ſic magnificentia: quæ eſt circa magnos ſum-
ptus: idem eſt.n. magnificentia ſicut magnificus
erit igitur liberalitas in cõcupiſcibili: magnificẽ
tia uero ratione arduitatis erit in iraſcibili. Si ue
ro illud bonum ſit honeſtum ſiue honor: tũc ho
nor ille uel eſt mediocris tunc eſt quædam uirt⁹
quæ cõmuni nomine dici põt honoris amatiua
ſiue honoris amor. Si aũt honor ille ſit magn⁹.
& tunc ſic dicitur magnanimitas quæ ẽ circa ho
nores. Erit autem honoris amatiua in concupi-
ſcibili. Magnanimitas uero in iraſcibili ex quo
patet ꝙ quia bona delectabilia nõ ſic poſſunt ha
bere rationem ardui ſicut utilia & honeſta: licet
tam ex bonis utilibus quã ex honeſtis ſumantur
duæ uirtutes quarum una eſt in concupiſcibili:
alia in iraſcibili. Ex bonis tamen delectabilibus
non ſumitur niſi una uirtus quæ eſt in concupi
ſcibili: ut temperantia. Si uero huiuſmodi uirtu-
tes ſumantur circa paſſiones quæ oriũtur ex bo-
nis. ut cõmunicamus cũ aliis deſeruiunt nobis
ad ueritatem uitæ. Sic ut dicitur ſecũdo ethi. ſu-
muntur tres uirtutes: nã cum aliis communica-
mus ĩ uerbis & operibus. opera autẽ & uerba ut
cõicamus cũ aliis deſeruiunt nobis ad ueritatẽ
uitam & ludũ. Erit ergo triplex uirtus uidelicet
ueritas affabilitas & eutrapelia: quæ põt dici bo
na uerſio. ℭ Eſt ãt ueritas ut hic de ea loquimur
& ut eſt uirtus non ſpeculatiua: ſed ſumiť hic ue
ritas pro ut aliquis nõ eſt ypocrita nec iactator:
ſed eſt aptus uerbis & factis oſtendit ſe talẽ qua-
lis eſt. ℭ Affabilitas uero eſt quando quis bene
ſe habet circa conuerſationem uitæ ut quando
non eſt adulator non eſt diſcolus: ſed eſt affabi-
lis & curialis. ℭ Eutrapelia uero ſiue bona uerſio
eſt quando aliquis ſic ſe habet in ludis: ut non ſit
hiſtrio: ꝙ de omnib⁹ uelit ludere: nec ſit agreſtis

ꝙ de nullo uelit ludere:ſed ſit eutrapelus & bene
ſe uertens ut ſe habeat circa ludos prout expedit.
Omnes autem hæc tres uirtutes: quia non ſunt
circa aliquid arduum:ſunt in concupiſcibili. Pa
tet ergo ꝙ cum quattuor potētiæ animæ ſint ſu
ſceptibiles uirtutū de quibus loquimur duodecī
ſunt huiuſmodi uirtutes: quia una eſt ī intellectu
& una in uoluntate:quattuor in iraſcibili & ſex ī
concupiſcibili In intellectu eſt prudentia:in uo
luntate iuſtitia:ī iraſcibili eſt fortitudo:māſuetu
do:magnanimitas:& magnificentia quæ ſic acci
piuntur:quia fortitudo & manſuetudo ſunt cir/
ca paſſiones ortas ex malis:ut fortitudo eſt circa
paſſiones ortas ex malis futuris:manſuetudo cir
ca paſſiones ortas ex malis præſentibus. Magni
ficentia uero & magnanimitas ſūt circa bona ar
dua aliter & aliter qa magnificētia circa magna
bona utilia:ut circa magnos ſumptus. Magnani
mitas uero circa magna bona honeſta: ut circa
magnos honores. In concupiſcibili autem ſunt
ſex uirtutes uidelicet temperātia liberalitas ho/
noris amatiua:ueritas: affabilitas:& eutrapelia:q̄
ſic accipiuntur: quia tres harum ut temperantia
liberalitas & honoris amatiua: ſummunt̄ ſecun
dum bonū hominis ī ſe. Aliæ uero tres ſecundū
bona hominis ī ordine ad alium:ſecūdum ergo
utraq; bona ſunt;tres uirtutes. Nam bona homi
nis ī ſe tria ſunt:nam quædam ſunt delectabilia:
circa quæ eſt temperantia:quædam utilia circa q̄
eſt liberalitas:quædam honeſta circa quæ eſt ho
noris amatiua. Sic etiam bona in ordinæ ad aliū
tripliciter poſſunt conſiderari: uel ut deſeruiunt
nobis ad manifeſtationem & ſic eſt ueritas. uel
ad uitam & ſic eſt affabilitas:uel ad ludū & ſic eſt
eutrapelia: oſtenſum ē ergo quot ſunt huiuſmo
modi uirtutes & quomodo diſtinguuntur.

¶Quod bonarum diſpoſitionum quædā ſunt
uirtutes:quædam ſupra uirtutes: quædam ſunt
ancillantes uirtutibus:& quædam præparatiōes
ad uirtutem. Cap. iiii.

d Iſtinximus in præcedenti capitulo ꝙ
duodecim ſunt uirtutes: quarum una
eſt in intellectu ut prudentia:una ī uo
luntate ut iuſtitia:quattuor in iraſcibili ut forti/
tudo manſuetudo:magnificētia & magnanimi
tas. Et ſex in cōcupiſcibili ut tēperantia:liberali
tas. honoris amatiua:ueritas: affabilitas:& eutra
pelia quas etiam in præcedenti capitulo enume
rauimus. Ne ergo aliquis crederet non eſſe aliq̄s
alias bonas diſpoſitiones præter uirtutes enume
ratas decreuim⁹ oſtēdere ꝙ loquēdo d bonis di
ſpoſitionibus de quibus locuti ſunt philoſophi:
quia de aliis ad præſens non intendimus tracta
tum conſtituere:quædā ſunt uirtutes. Quædam
ſunt etiam ācillantes uirtuti. Etiam ſunt quædā
præparationes ad uirtutem:quædam ſupra uirtu
tem. Large. n. accipiēdo uirtutem omnes huiuſ/
modi bonæ diſpoſitionis uirtutes appellari poſ
ſunt: Nihilominus tamen quædam bonæ diſpo
ſitiones ancillantur uirtuti ut bene conſiliari &
bene iudicare de conſiliatis: ancillantur pruden
tiæ. qui ergo bene diſpoſitus eſt ad hoc aptus eſt
ut ſit prudēs. ¶Quædam uero bonæ diſpoſitio
nes nō ſunt cōpleta uirtus: ſed ſunt diſpoſitiōes
ad uirtutem: ut perſeuerantia & continētia quæ
ut de eis philoſophus loquitur non ſunt comple
ta uirtu:ſed diſpoſitio ad uirtutem. Nam ille per
ſeuerare dicitur qui non cadit & ſi non temptet̄:
hoc autem etiam & non uirtuoſi aliquando ha/
bent qui non paſſionari non ruunt. Continens
autē dicitur qui paſſionatur & habet paſſiones
fortes: tamen continet ſe & non credit paſſioni
ſed rationi:non ergo continens eſt plene uirtuo
ſus:quia propter paſſiones fortes licet bene agat
non tamen ē ei delectabile bene agere: continē
tia ergo & perſeuerantia ſic accepta quamuis ſit
quædam bona diſpoſitio non tamen eſt uirtus:
ſed diſpoſitio ad uirtutem. ¶Sunt etiam quæ/
dam bonæ diſpoſitiones quæ ſunt ſupra uirtutē
cuiuſmodi ē uirtus diuina:ſiue uirtus heroica &
ſup iuſta d qua determinatur ſeptimo ethicoꝝ:
nam ſicut aliqui homines ſunt ſicut beſtiæ & ſūt
mali ultra modū hominum. Sic aliqui ſunt;q̄ſi
diuini & ſunt boni ſupra modum: & propter ꝙ
tales ſuperuirtuoſi dici poſſunt. Huiuſmodi autē
uirtutem diuinam quæ eſt quodammodo ſuper
uirtus maxime habere debent reges & principes
qui ut dictum eſt ſemidei eſſe debent. ¶Quarto
quædam bonæ diſpoſitiones ſunt ipſe uirtutes
cuiuſmodi ſunt prudentia:iuſtitia & alia de qui
bus ī præcedenti capitulo fecimus mentionem:
De omnib⁹ ergo his quattuor ſuo loco dicem⁹.
Determinabimus ergo de uirtutibus oſtenden
tes quomodo reges & principes debent habere
uirtutes. Determinabimus etiam de aminiculā
tibus uirtuti:ſed & d diſpoſitionibus ad uirtutē:
& de his quæ ſunt ſupra uirtutē oſtēdentes quo
modo reges & principes oportet talibus eſſe or
natos. Sed primo de ipſis uirtutibus ē dicendū.

¶Quod uirtutum ſunt quædam principales:q̄
dā cardinales: quædā uero annexe. cap. v.

a Numerauimus ſupra duodecim uirtu
tes:ſed non omnes illæ. xii. ſunt æqua
lis perfectionis:non ſunt æque princi/
pales. Cōſueuit enim apud ſanctos & etiā apud
philoſophos diſtingui inter uirtutes:quia quæ/
dam ſunt cardinales & principales: quædā uero
annexæ. Cardinales autem ſunt quattuor uideli
cet prudentia:iuſtitia:fortitudo & temperantia.
Annexæ autem & nō principales ſunt aliæ octo
de quibus ſupra fecimus mentionem. Has autē
quattuor uirtutes eſſe cardinales & principales
triplici uia ineſtigare poſſumus. Prima uia ſumi
tur ex parte materiæ circa quam uerſatur. Secun
da ex parte ſubiecti in quo exiſtunt. Tertia ex par
te conditionum quæ ad uirtutes requirunt̄. Pri
ma uia ſic patet:quā omnis uirtus uel eſt circa ra/
tiones:uel circa paſſiones:uel circa operationes.
Cum. n. contingat ratiocinari recte: & non recte

oportet dare uirtutē aliq̄ q̄ ſit recta rō p q̄ d ipſis
agibilib⁹ rectas rōnes faciam⁹. ¶Rurſus cū cō-
tigat opari recte & nō recte ſic ē dare uirtutē p q̄
dirigimur in rōcinādo de agibilib⁹ & ē dare uir
tutē p quam dirigimur i opando ipſa agibilia.
¶Ampli⁹ qa cōtigit nos paſſionari recte & nō re
cte: oportet dare uirtutes aliq̄s p quas modifice/
mur in ipſis paſſionib⁹. Cū ergo paſſiones q̄dā
ipellūt nos ſēper ad malū: ut paſſiones cōcupiſci
biles qa ꝓni ſum⁹ ad agendū ſemp illa. Quædā
uero retrahunt nos a bono: ut paſſiones iraſcibi-
les. Circa paſſiōes oportet dare uirtutē aliquā ne
paſſiones nos ipellāt ad id qd rō uetat: & opor/
tet dare uirtutē aliā ne paſſiones retrahāt nos ab
eo ꝙ rō dicat. Omnis ergo uirt⁹ uel rectificat rō/
nes uel æq̄t opationes: uel modificat paſſiōes ne
nos ipellāt ad id quod ratio uetat: uel modificat
eas ne nos retrahāt ab eo ꝙ rō dictat & qa prudē
tia pricipaliter retificat rōnes. Iuſtitia principali-
ter æq̄t opationes tempantia pricipaliter modifi
cat paſſiōes ne nos ipellāt ad id qd rō uetat. For
titudo pricipaliter modificat eas ne nos retrahāt
ab eo qd eſt rō dictat. Iō ratione materiæ circa q̄
uerſat̄ hmōi uirtutes dicunt̄ heæ. iiii. cardinales
& pricipales: qa ſunt circa materiā illā circa q̄ pri
cipaliter uerſat̄ humana uita. ¶Secunda uia ad
iueſtigādū has eē uirtutes cardinales & pricipa/
les ſumi pōt ex pte ſubiecti i quo exiſtūt. Dictū ē
eni ſupra uirtutes de qb⁹ loqmur eē in q̄ttuor po
tētiis animæ: uidelicet i intellectu: in uolūtate: i
iraſcibili: in concupiſcibili. Cū ergo i intellectu
pratico pricipalior uirt⁹ ſit prudētia: in uolunta/
te loquēdo de uirtutib⁹ acq̄ſitis pricipalior ſit iu
ſtitia. In iraſcibili uero pricipalior ſit fortitudo:
Et i concupiſcibili tēperātia. Ideo heæ. iiii. uirtu
tes ſcilicet prudētia: iuſtitia: fortitudo: & tēperā/
tia: pricipales & cardinales eē dicūt̄. ¶Tertia uia
ſumit̄ ex pte conditionū q̄ ad q̄libet uirtutē req
runt̄: nā omnis act⁹ ſi uirtuoſus eē debet oportet
ꝙ fiat prudēter: iuſte: fortiter: & tēperate. Iō heæ
q̄ttuor uirtutes pricipales & cardinales eē dicūt̄.
In aliis ergo uirtutib⁹ pōt eē aliqua pricipalitas
ſicut magnanimitas quādā pricipalē hēt ſup uir
tutes alias qa ſecūdū phūm. iiii. ethi. Magnani/
mitas uidet̄ eſſe ornat⁹ quidā omniū aliarū uir/
tutū. Sic ēt magnificētia quādā pricipalitatē hēt
propter magnitudinem ſumptuum circa quam
uerſatur: habent ergo aliæ uirtutes quandam pri
cipalitatem: ſed heæ quattuor ſimpliciter princi
pales & cardinales eſſe dicuntur: quod quomo/
do ſit in proſequendo de eis ſingulariter plenī⁹
oſtendetur. Si ergo heæ quattuor ſunt principa
les & cardinales reſpectu aliarum: primo de his
quattuor eſt dicendum. ¶Rurſus quia pruden/
tia eſt principalior oībus aliis cum ſit directiua
omnium aliarum: & iuſtitia ſit principalior quā
fortitudo & temperantia cum iuſtitia ſit circa cō
mutationes rerum & circa diſtributiones bono
rum & erga quæ principaliter uerſatur uita no/
ſtra & quia fortitudo eſt principalior quam tem
perantia. cum fortitudo magis ordinetur ad bo
num gentis & ad bonum commune quam ipſa
tēpantia. Ideo hic ordo eſt tenēdus quia primo
dicemus quod eſt prudentia & ꝙ decet reges &
principes eſſe prudentes. Secundo determinaui-
mus de ipſa iuſtitia oſtendentes ꝙ decet reges &
principes eſſe iuſtos. Deinde determinabimus
de fortitudine & temperantia: declarantes ꝙ cō
tingit reges & principes eſſe fortes & tempe/
ratos. Conſequēter uero tractabimus de magni
tudine & magnificentia & aliis uirtutibus mani
feſtantes quomodo decet reges & principes tali
bus uirtutibus eſſe perfectos.

¶Quomodo diuerſimode notificari poteſt qd
eſt prudentia. Cap. vi.

Prudentia autem de qua primo tracta
re intendimus ad diuerſa comparari
habet & prout ad diuerſa comparatur
aliam & aliam notificationem ſuſcipit: quantū
enim ad præſens ſpectat prudentiam ad. v. com
parari poſſumus uidelicet ad uirtutes morales
quarum eſt directiua: ad uirtutes intellectuales
reſpectu quarum ē præceptiua: ad materiam cir-
ca quam uerſatur: ad ſcientiam & ad artem a qui
bus diſtinguitur. Eſt enim prudentia uirtutum
moralium directiua: nam uirtutes morales de ſe
inclinant in finem ſibi conuenientem ut tempe-
rantia inclinat in ſobrietatem & in deteſtatio-
nem uenereorum ſed non ſufficit inclinari in fi-
nem debitum temperantiæ: uel in finem aliarū
uirtutum moralium niſi ſciamus quomodo poſ
ſumus conſequi talem finem ꝙ fit per prudenti
am: per uirtutes ergo morales præſtituimus uo
bis debitos fines. Sed per prudentiam cum habe
mus dirigimur in fines illos. Accipit autem pru-
dētia fines a uirtutibus moralibus & per ea quæ
ſunt ad finem recte dirigit in fines illos. Quare
prudētia ut comparatur ad uirtutes morales ſic
diffiniri poteſt quod eſt perfectio intellectus: ſi-
ue quod eſt bona qualitas mentis directiua in fi-
nem uirtutum moralium. ¶Secundo poteſt cō
parari prudentia ad uirtutes intellectuales reſpe
ctu quorum eſt præceptiua: prout enim ad præ/
ſens ſpectat ſi circa agibilia bene negociari uolu
mus tria habere debemus. Primo debemus iudi
care. Tertio debem⁹ præcipere ut fiant opere ſecū
dum inuenta & iudicata: ut ſi uellemus ſecundū
opera bellica caſtrum aliquod capere. Primo in-
uenienda eſſent uiæ & cogitandi eſſent modi
per quos caſtrum illud capi poſſet. Secundo iu/
dicandum eſſet de uiis inuentis utrum bonæ eſ
ſent ad propoſitum proſequendum. Tertio: præ
cipiendum eſſet ut fierent opera ſecundum inuē
ta & iudicata. In intellectu ergo noſtro eſſe de/
bent tres uirtutes una per quam bene inueniam⁹
& bene conſiliemur quam philoſophus. vi. eth.
appellat embuliam. i. bene cōſiliatiua. Alia uero
per quam bene iudicemus de inuētis quam phi
loſophus appellat ſineſim. i. bene iudicatiuam.

Tertia per quā præcipiamus ut fiant opera ſecun
dum inuēta & iudicata:& hanc dicimus eſſe pru
dentiam. Prudētia ergo reſpectu uirtutis īuenti
uæ & iudicatiuæ dicit̃ eſſe ꝑceptiua: quia ꝙ illæ
inueniūt & iudicāt iſta præcipit ut fiat. Prudētia
ergo imediatius dirigit in opa fienda eo ꝙ ꝑci/
piat illa fieri quā faciat uirtus inuētiua & iudica/
tiua:cū ergo i moralibus actus & opa dicātur eē
potiora. Prudētia quæ imediatius ſe hēt ad ea ē
potior uirtute inuētiua & iudicatiua. Prudentia
ergo reſpectu uirtutis īuētiua & iudicatiua quæ
ſūt uirtutes intellectuales ſic diffiniri pōt qđ eſt
ꝑceptiua inuētorū & iudicatoꝝ. Vnde.vi.ethi/
corū dicit̃ ꝙ ſicut eubuliæ eſt inuenire & ſineſ
ſis eſt iudicare ſic prudētiæ eſt ꝑcipere. ℂTertio
prudētia cōparari ꝑt ad materiā circa q̃ uerſatur:
cū enī prudentia ſit circa agibilia & agibilia ſint
ſingularia oportet prudentiā eē circa pticularia
applicādo uniuerſales regulas ad ſingularia ne/
gocia ut ſexto ethicoꝝ dclarati hēt. Cōparata er
go prudētia ad materiā circa quā uerſatur ſic de
ſcribi poteſt ꝙ prudentia eſt uirtus ſecundū uni
uerſales maximas particularia facta concernens
hmōi uniuerſales regulæ ſunt bōæ leges cōſue
tudines & alia p quæ regulari poſſumus in agen
dis. ℂQuarto cōpari hēt prudētia ad ipſam ſci
entiā a qua diſtinguit̃:nā ſcientia ꝓpriꝫ ē de reb[9]
neceſſariis iuxta Boetiū prīo Ariſmetricæ. Scien
tia eſt eorū quæ imutabilē ſubſtātiā ſortiuntur.
Prudentia aūt eſt actuū humanoꝝ & rerum con
tingētiū q̃ ſunt in ptāte noſtra. ℂQuinto com
parari poteſt prudētia ad artem a qua etiā diſtin
gui habet:nā ars ē reſpectu factibiliū & nō præ/
ſupponit rectitudinē uoluntatis. Prudentia ue/
ro eſt reſpectu agibiliū & ꝓſupponit rectitudi/
nem appetitus:ꝓpter quod ſcribit̃ ſexto ethico/
rum ꝙ artifex uolūtarie peccans ē melior q̃ pec
cans inuoluntarie. Prudens uoluntarie peccans
eſt peior. In opibus ergo deſeruientibus arti me
lius eſt peccare uoluntarie q̃ inuoluntarie ſed in
opibus deſeruientibus ad uitam circa q̃ uerſatur
prudentia peius eſt peccare uoluntarie q̃ inuo/
luntarie:prudentia ergo quia nullus poteſt eſſe
prudens niſi ſit bonus & hēat uoluntatem rectā
non eſt ars,ſed uirtus prout ergo prudētia com
paratur ad artem a qua diſtinguitur ſic diffiniri
poteſt ꝙ ē recta rō agibiliū ꝓſupponēs rectitudi
nē uoluntatis. ℂEx oībus ergo his de ipſa pru/
dentia unā cōmunem deſcriptionem formare
poſſumus dicendo ꝙ prudentia eſt uirtus intel
lectualis directiua uirtutū moraliū ꝑceptiua ſecū
dum inuenta:& iudicata ſecūdū uniuerſales ma
ximas. Particularia cōtingentia & agibilia con
cernens:ꝓſupponēs rectitudinem uoluntatis.

ℂQuod decet reges & principes eſſe pruden/
tes. Cap.vii.

[O]ſo quid eſt prudentia:& oſtenſo ꝙ
per prudētiā recte dirigimur i bonū
finē in quem iclinant uirtutes mora
les:reſtat oſtēdere ꝙ decet reges & principes eſſe
prudentes. ℂSunt autem quātū ad pñs ſpectat
tria q̃ maxime rex attendere debet. Primo enim
ſpectat ad ipſum ſumme intendere ut ſit rex ſecū
dum rei ueritatem:& nō noīe tātum. Secundo
ſtudere debet ne ſuus principatus in tyrānidem
conuertatur. Tertio ſtudere debet ut naturaliter
dñetur. ℂTriplici ergo uia inueſtigare poſſum[9]
ꝙ decet regem eſſe prudentem. Primo:quia ſine
prudentia non eſt rex ſecundum rei ueritatem:
ſed noīe tantū. Secūdo:quia ſine ea de facili uer
titur in tyrannum. Tertio:quia ſine ipſa non po
teſt naturaliter dñari. Prima uia ſic patet. Nā rex
eſt nomen officii & dignitatis. Eſt.n.regis offi
cium ut ſuā gentem regat & dirigat in debitum
finem quod ipſum nomen regis oñdit. Nomen
enim regum a regendo ſumptum eſt. Regere āt
alios & dirigere ipſos in finem debitum fit per
prudentiam. Vnde dicit̃.vi.ethi.ꝙ illos extima
mus eſſe prudentes:qui ſibi & aliis poſſunt bōa
ſpeculari & prouidere. Prudētia ergo eſt quidā
oculus quo bonus & debitus finis conſpicitur.
Qui ergo hoc oculo caret non ſufficienter uide
re pōt ipſum bonum:nec ipſum debitum finē.I
quem eſt populus dirigendus. Sicut ergo ſagit/
tator nō poſſet ſufficienter ſagittare ſine ſagittā
in ſignum dirigeret niſi ipſum ſignum uideret.
Sic nec rex poteſt populum dirigere ſiue regere:
& ipſum in debitū finem dirigere niſi ipm finē
per prudentiam ſpeculet̃. Si ergo ſine prudentia
nullus poteſt ſufficienter gentem uel populum
regere:& ipſam dirigere in finē bonum & debi
tum:ſine ea nullus erit rex:ſecūdū rei ueritatem
& ut decet. Licet forte ſit rex appellatione & no
mine. Videt̃ enī ꝙ uir ſine prudentia poſitus in
dignitate regia ſit denarius æneus uel Plumbe[9]
poſitus in cōputo mercatorum. Mercatores enī
cū rōcinando computant:aliquando unum de
narium æneum uel plumbeū ponunt loco mil
le librarum:quod ergo non ualet unum denarium
præſentat ualorem magis precii:Denarius ergo
ille magis ē ſignū ualoris q̃ ualeat. Sic ſi uir pru
dētia careat & regia dignitate fūgat̃:cū ipſe par
ui ualoris ſit eſt loco magni precii. Magis ergo ē
ſignū regis:q̃ ſit rex. Vt igitur ſit rex non ſolum
noīe:ſed re decet ipm habere prudentiam. ℂSe
cundo hoc decet eum ne de facili i tyrannū cō
uertatur. Dictum enī eſt ꝙ p prudentiam dirigi
mur in bonum finem:i quem inclinant uirtutes
morales. Eſt enim prudentis prouidere bona ſi
bi & aliis:& dirigere ſe & alios i optimum finē.
Si ergo aliquis prudentia careat per quam diri/
gimur in optima bona:ſecundum ueritatem de
facili efficietur tyrannus: quia diuitias & bona
exteriora:quæ ſunt bona optima ſecundum ap/
parentiam:credet eſſe optima ſimpliciter. Immo
quia imprudentes non cognoſcunt niſi ſenſibi/
lia bona cuiuſmodi ſunt diuitiæ & bona exte/
riora. Rex prudentia carens: quia non cogno
ſcet:non reputabit niſi ſenſibilia bona:& dimiſ/
ſis uirtutibus totum ſtudium ſuum ponet ut

affluat diuitiis & ſenſibilibus bonis. Efficietur
ergo deprædator populi:dn̄abitur tyrānice:nō
curabit qualitercūꝗ poſſit pecuniā extorquere.
℄Tertio decet reges & principes hr̄e prudētiā
qa ſine ea nō poſſunt naturaliter dn̄ari. Nā ut de
clarari habet primo politicorū. Ex hoc eſt aliqs
naturaliter ſeruus:quia deficit itellectu & neſcit
ſeipſum regere. Ex hoc autem naturaliter eſt do
min⁹ qa uiget itellectu & prudētia:& nouit ſe &
alios in debitū finē dirigere. Hanc eni ueritatem
non ſolū approbant philoſophica dicta:ſed etiā
confirmant ſingula regina naturalia. Videmus
eni naturaliter hoīes dn̄ari beſtiis. Viros fœmi
nis. Senes pueris. Hoīes naturaliter dominantur
beſtiis:qa hoīum genus uiget prudētia. Beſtiæ.
n. prudētia & arte parū participāt. Sic etiam uiri
dominantur fœminis:quia ut declarari hēt pri
mo politicorū. Fœminæ hēt conſiliū inualidū.
Cōmuniter eni fœminæ deficiūt a uirorum pru
dētia:ꝙ ſi reperiant mulieres aliquæ prudentio
res uiris:hoc ē ut raro:& in paucioribus ut pluri
mum. Ergo fœmina uiri naturaliter debet eſſe
ſubiecta:eo ꝙ naturaliter deficiat uiri prudētia.
Hoc etiam modo iuuenes naturaliter decet anti
quioribus eſſe ſubiectos quia in experti agibiliū
non ſic habundant prudentia ſicut illi. Vbicun
ꝗ igitur hoc naturaliter ſeruit:& illud naturali
ter dominatur:ſemper principās pollet pruden
tia:a qua deficit qui naturaliter ſeruus exiſtit. Vt
igitur rex naturaliter dominetur:oportet ꝙ pol
leat prudentia & intellectu.

℄Quot & quæ oporteat habere regem ſi debe
at eſſe prudens. Capitulum .viii.

q Voniam nunquam perfecte habetur
aliquod totū niſi habeant partes ei⁹.
Si debeat aliquis eſſe perfecte prudēs
oportet ipſum habere:oīa q̄ concurrunt ad pru
dentiam:& omnes partes eius. Conſueuerūt aūt
aſſignari octo partes prudētiæ Videlicet:memo
ria:prouidentia:intellectus:ratio:ſolercia:docili
tas:experientia:& cautio. Quare ſi rex aut prin
ceps debeat eſſe prudens:oportet ipſum eſſe me
morem:prouidum. intelligentem rationabilē:
ſolertem:docilem:expertum:& cautum. Hæc aūt
octo quæ dicuntur eſſe partes prudētiæ ſic accipi
pñt. Nam ut patet ex habitis:ex hoc aliquis dici
tur eſſe prudens:quia eſt ſufficiens dirigere ſe &
alios ī aliqua bona:ſiue in aliquos bonos fines.
Quattuor ergo eſt ibi conſiderare. Videlicet bo
na ad quæ dirigit. Modum p quem dirigit:per
ſonam dirigentem & gentem quam dirigit. Ra
tione bonoꝝ ad quæ dirigit oportet regem eſſe
memorem & prouidum. Propter modū ſecūdū
quem dirigit:oportet ipſum eſſe intelligentē &
rōnabilē. Ratione ꝓpriæ pſonæ q̄ alios eſt diri
gens oportet ꝙ ſit ſolers & docilis. Ratiōe uero
gentis quā dirigit cōgruit ꝙ ſit expertus & cau
tus. Si. n. rex debet gentem aliquam ad bonum
dirigere:oportet ꝙ hēat memoriam preteritoꝝ
& prouidentiam futurorum. Debet enim habe
re præteritorum memoriam:nō ꝙ poſſit præteri
ta inmutare:quia nulli agenti hoc eſt poſſibile:
ſed decet regem habere præteritoꝝ memoriam:
ut poſſit ex præteritis cognoſcere qđ euenire de
beat in futurū. Nam ut ſcribitur ſecundo rethori
corum in cōtingētibus agibilibus ut plurimū fu
tura ſunt ꝑteritis ſimilia. ℄Secūdo decet ipm̄
hr̄e prouidentiam futurorum:quia hoīes proui
dēres futura bona cogitant uias p quas faciliter
illa adipiſci ualent. Ergo ratio bonorum ad qua
rex gentē ſuam dirigere debet expedit ut habeat
ꝓuidētiam futuroꝝ:ut facilius illa futura bona
adipiſci ualeat:& ut hēat memoriā præteritoꝝ.
Vt ex actis præteritis ſciat quid agere debeat i fu
turorum. ℄Ratione uero modi per quē dirigit
oportet quod habeat intellectum & rōnem:ſiue
oportet ꝙ ſit itelligens & rationalis. Modus. n.
quo rex ſuum populum dirigit:oportet ꝙ ſit hu
manus:quia rex ipſe hō eſt. Homo. n. intelligit
rōcinādo & diſcurrendo. Accipit. n. aliqua prin
cipia & aliquas præmiſſas:ex quibus elicit inten
tas concluſiōes:& hoc in ſpeculabilibus:q̄ in agi
bilibus. Nam ſicut fiunt rationes ut demonſtrēt
quid ſit uerum cognoſcendum:ſic fiūt rationes
ut perſuadeatur quid ſit bonum proſequēdum.
Ratione igitur huiuſmodi cognoſcendi qui eſt
inditus hoībus uolens alios dirigere oportet ꝙ
ſit intelligens. cognoſcendo pricipia & præmiſ
ſas. Et rationalis ratiocinādo & eliciēdo ex illis
præmiſſis concluſiones intentas. Vel oportet ꝙ
ſit intelligens:ſciendo leges conſuetudines bo
nas:& alia qua poſſunt eſſe principia & regulæ
agendorum. Oportet autem ꝙ ſit rationalis ſpe
culando ex illis regulis quid agere congruit. Si
cut ergo ratione bonoꝝ ad quæ dirigit oportet
regem eſſe memorē & ꝓuidū:ſic ratione modi
per quē dirigit oportet ipſum eē intelligentem
& rationalē. ℄Sed ratione ꝓpriæ pſonæ quæ ē
alios dirigens oportet ꝙ ſit ſolers & docilis. Nā
qui ī tanto culmine eſt poſitus:ut tātam gētem
regere hēat:oportet ꝙ ſit īduſtris & ſolers ut ſci
at ex ſe inuenire bona gentis ſibi commiſſæ. Ve
rum quia nullus homo ſufficit ad excogitandū
oīa q̄ poſſunt eſſe utilia tot regno. Cum hoc ꝙ
regem expedit eē ſolertem ex ſe quæ bona ſunt
regno utilia excogitando:oportet ipm̄ eſſe do
cilem alioꝝ conſiliis acqeſcendo. Poſſumus. n.
dicere de rege quod dicit:de magnanimo. iiii.
ethi. Quod non decet fugere ipm̄ ſugere cōmo
nentem. Nō. n. decet regē in oībus ſequi caput
ſuū:nec inniti ſemꝑ ſolertiæ ꝓpriæ. Sed oportet
ipm̄ eſſe docilē:ut ſit abilis ad capeſcēdā doctri
nam alioꝝ acquieſcendo doctrinis & cōſiliis ba
ronū:ſeruorū:ſapientū:& diligentiū regni:pa
tet ergo ꝙ rōne ꝓpriæ pſonæ q̄ eſt alios dirigēs
oportet regem eē ſolertem & docilē. Sed rōne
gētis quā dirigit oportet ipm̄ eē expertū & cau
tū. Experiētia eni eſt rerū particulariū. Prout igi
tur ſunt alia & alia particularia. Et prout aliquis
negociatur circa aliam & aliā gentē:ſunt alia &

alla exquirẽda. Oportet igitur principem reſpe
ctu gẽtis cui pͤeſt eſſe expertũ cognoſcendo par
ticulares conditiones gentis ſibi cõmiſſæ: ut poſ
ſit eã melius in debitum finẽ dirigere. ℭ Vltimo
oportet ipm̃ eſſe cautũ. Nã ſicut in ſpeculabilib⁹
falſa aliqñ adminiſcent̃ ueris pp qđ credunt̃ ue
ra quæ non ſũt uera: ſed apparẽt uera. Sic in agi
bilibus mala multotiẽs admiſcent̃ bonis ꝓpter
quod credunt̃ bona: ſed non ſũt bona: ſed appa
rent bona. Oportet igitur regem eſſe cautũ re
ſpuẽdo apparẽter bona & eligẽdo bona ſimpli
citer: ad quæ debet dirigere gẽtẽ ſibi cõmiſſam.

ℭ Quomodo reges & principes poſſunt ſe ipſos prudentes facere. Cap. ix.

Nima in ſedẽdo & quieſcendo fit pru
a denſ: ut uult phũs. vii. phiſicorum. Re
ges ergo & principes ſi deſiderant eſſe
prudentes non debent uanitatibus intendere:
ſed maiorem partem uitæ ſuæ debẽt expendere
in cogitando quæ poſſunt eſſe regno ꝓficua: qđ
non ſic intelligendum eſt ut nullas recreationes
corporales habere debeant. Sed debent eis adeo
moderatæ uti: ut non impediantur in regimine
regni ſui. Seipſos ergo poterunt prudentes face
re ut naturaliter regnum regant. Cogitando pri
mo tempora retroacta: ſub quibus temporibus
regnum melius regebatur, ꝓpter quod habeant
memoriam pͤteritoꝝ: ex quibus ſcire poterũt qđ
agendũ ſit in futurum. Nam ſemp debet ſuũ re
gimen cõformare regimini retroacto. Sub quo
regnum tutius & melius regebatur. Nam ſic in
ſpeculando & cogitando q̃ antiqui philoſophi
conſcripſerunt: ſumus ſapientiores in ſpeculabi
libus. Sic reges & principes cogitando acta ſuo
rum prædeceſſoꝝ fiunt magis prudentes in agi
bilibus. Secundo debent diligenter intueri futu
ra bona quæ poſſunt eſſe proficua regno: & ma
la quæ pñt eſſe nociua. Nam ex hoc hẽbunt pro
uidentiam futurorum ut poſſint mala expedit⁹
uitare: & bona facilius adipiſci. ℭ Tertio debẽt
ſæpe recogitare bonas conſuetudines & bonas
leges. Nam talia ſunt maxime principia agibili
um: intellectus enim principiorum eſt. Tanto er
go rex magis intelligens eſt circa agibilia: quã
to plures bonas leges & bonas cõſuetudines in
mente habet: ex quibus ſcire poteſt: quid in quo
libet negotio ſit agendum. ℭ Quarto ſæpe ſæpi
us excogitare debet quomodo per hmõi bonas
leges & conſuetudines debite regnum regat eli
gendo ex eis debitas concluſiones agibiliũ. Nõ
enim ſufficit eſſe intelligentem habendo cogi
tationem legum & conſuetudinũ quæ ſunt prin
cipia agibilium: niſi qs ſit rationalis ex illis legi
bus & conſuetudinib⁹ debitas concluſiones agi
bilium: niſi quis ſit rationalis ex illis legibus &
conſuetudinibus debitas concluſiones agibiliũ
eligendo quod qũo fieri debeat in tertio libro.
Vbi agetur de regimine regni plenius oſtende
mus. ℭ Reges igitur dando operam illis octo q̃
ad prudentiam requiruntur de qbus in pͤceden
ti capitulo fecimus mentionem: poterũt ſeipſos
prudentes facere. Verũ qa malicia eſt corruptiua
principii. Sicut enim quis hñs corruptũ guſtum
male iudicat de ſaporibus: credit enim aliquid
eſſe dulce quod eſt amarũ & econuerſo. Sic hñs
infectam & deprauatam uoluntatẽ excecat̃ in in
tellectu ut male iudicet de agibilib⁹. Iudicat. n.
eſſe agẽdum quod eſt fugiendũ & ecõuerſo. Be
ne igit̃ dictum eſt qđ ſcribit̃. vi. ethi. qđ impoſſi
bile eſt prudentem eſſe non entem bonũ. Depra
uat enim malicia iudicium ut aliquis impruden
ter agat pp maliciam deprauantem uolũtatem.
Quare ſi reges & principes uolunt eſſe pruden
tes: cum hoc ꝙ debẽt eſſe memores: prouidi: ſo
lertes: & dociles: & alia quæ ſuperius diximus.
Oportet ipſos eſſe bonos: & non hẽre uoluntatẽ
deprauatam: ne pp maliciã appetit⁹ imprudẽter
agant & iudicent eſſe agẽda quæ ſunt fugiẽda.

ℭ Quot ſunt mõi iuſtitiæ & circa q̃ iuſtitia hẽt eẽ & qũo ab aliis uirtutibus eſt diſtincta. Cap. x.

Hiloſophus in qnto ethi. diſtinguit du
p plicem iuſtitiam legalẽ & æqualem. Le
galis. n. iuſtitia ẽ qđ generalis: & quodã
modo oĩs uirtus. Iuſtitia uero æq̃lis eſt qđ ſpãle
& eſt q̃dam particularis uirtus. Nã ex hoc eſt qs
iuſtus legalis: quia adimplet præcepta legis. Sed
ut dicit̃ primo magnoꝝ moraliũ. Lex præcipit
actus oĩum uirtutũ. Præcipit. n. lex operari fortia
& temperata: & uniuerſaliter oĩa q̃ dicunt̃ ſecun
dum uirtutes. Vnde ibidem dicit̃ ꝙ iuſticia lega
lis eſt perfecta uirtus. Sic ẽt. v. ethi. ſcribit̃ ꝙ lex
pͤcipit non derelinquere aciem: neq; fugere: neq;
abiicere arma: quod ſpectat ad fortitudinem: &
præcipit non mechari: quod pertinet ad tempe
rantiam: & non percutere neq; cõtendere q̃ ſunt
opa manſuetudinis. Lex igit̃ uniuerſaliter iubet
omnem uirtutem iplere & maliciã fugere: quare
iuſtitia legalis. i. impletio legis eſt quodãmõ oĩs
uirtus. iuſtitia aũt æqualis eſt q̃dã uirt⁹ ſpãlis per
quã reddit̃ cuilibet ꝙ eſt æquum. i. qđ ſibi debe
tur. ℭ Differentia aũt haꝝ iuſtitiaꝝ ſic poteſt ac
cipi. Nam ut ſcribit̃. v. ethi. Iuſtitia eſt in ordine
ad alteꝝ: put igit̃ ciues hñt ordinem ad ſe inui
cem: & ad rempublicã: & ad legis latorẽ ſeu ad
ipm̃ regem: hẽt eſſe ĩ eis iuſtitia legalis & æqua
lis. Nam in ipſis ciuib⁹ ex eo qđ habent hmõi or
dinem uel q̃rit̃ bonũ cõe uel bonũ ſpãle & pro
priũ. Si q̃rit̃ cõe bonum ſic eſt in eis iuſtitia lega
lis. Si aũt q̃rit̃ in ipſis aliqđ bonum priuatũ erit
in eis iuſtitia æq̃lis. Bonum. n. cõe reſultat ex oĩ
bono ciuium: res enĩ publica & tota ciuitas me
lior eſt q̃litercunq; ciues boni ſint. Siue. n. ciues
ſunt boni in ſe: ſiue in ordine ad alios: ſemp ciui
tas melior eſt: quæ ex melioribus⁹ ciuibus conſtat:
& quanto pluribus modis ſunt boni ciues tan
to magis eſt bona ciuitas. ℭ Leges igitur quia
intẽdũt cõe bonum pͤcipiunt oẽm modum bo
nitatis. Eſſe igitur iuſtũ ſecundũ legẽ & implere
legalem iuſtitiam eſt ſequi oẽ bonum & fugere
oẽ uitium: & hẽre quodãmodo oẽm uirtutem.

Propter quod legalis iuſtitia dicta eſt quodam
modo omnis uirtus quia exercet opera omniū
uirtutum Non eſt autem ſimpliciter legalis iuſti
tia omnis uirtus:quia eſt uirtus diſtincta a qua/
libet uirtute.Sed dicitur eē quodammodo om.
nis uirtus:quia nō determinat ſibi ſpecialē iuſti.
tiā. Differt aūt hmōi iuſtitia qualibet uirtute in
duobus:nam licet eadem opera agat iuſtus lega
lis quæ agit fortis & temperatus: non tñ aget ea
ſecundū eādē intētionē uel ſecundū eādē rōnē
formalē. Nā qui agit opera fortia:quia delectaſ
in talibus fortis eſt & agens temperata quia dele
ctatur in ipſis tempatus eſt. Sed agens talia non
quia delectatur in eis: ſed quia ea lex præcipit &
uult implere legem iuſtus legalis ē. iuſtus ergo
legalis per ſe & ſecundum ꝙ huius delectaſ i im
pletione legis. Si aūt delectatur in operibus ſin/
gularum uirtutū:hoc eſt ex conſequenti ꝓut oīa
talia opera ſunt a lege præcepta.fortis autē & tē.
peratus uel perfect⁹ ſecūdū uirtutes alias ꝑ ſe pri.
mo delectatur in opibus cōuenientib⁹ uirtutib⁹
quibus ornatur. Si autē delectaſ in impletione
legis.hoc ē ꝯſequenti prout uidelicet agēdo
talia opera legem implet.⸿Ex iſta aūt dr̄a ſequi
tur ſecūda:nā cum fortis:& tēperatus delectet in
operibus taliū uirtutū.ſecūdū ſe uirtutes ille pfi.
ciunt habentem eas & ut eſt aliqs ſecūdū ſe.Sed
iuſtitia legalis: quia delectaſ in operib⁹ illis ꝓut
implet legem iuſtitia legalis non perficit hoīem
ſecūdū ſe:ſed pficit ipm ut hēt ordinē ad leges.
Leges aūt traduntur ab ipſo principe: & ſunt tra
ditæ ipſis ciuitatibus ſubditis imperio principis
cuius eſt leges facere.Perfici ergo in ordine ad le
ges eſt perfici in ordine ad pricipem cuius eſt le/
gem ferre uel i ordīe ad totam ciuitatem cui lex
imponitur.Iuſtitia ergo legalis licet faciat illa ea
dem opera. quæ facit temperantia & fortitudo.
perficit tamen ipſum habentem ī ordine ad aliū
ut in ordine ad principem.uel in ordine ad ciui.
tatem non obſtante ꝙ temperantia & fortitudo
& aliæ uirtutes hmōi perficiunt habentem ſecun
dum ſe. Patet ergo quō iuſtitia legalis ē quodā
modo oīs uirtus.& ꝙ nō determinat ſibi ſpecia.
lem iuſtitiam.ſed agit opera ſpāliū uirtutū. Iuſti
tia uero æqualis nō ē omnis uirtus.nec agit ope
ra ſingularum uirtutū. Iuſtitia uero æqualis nō
ē omnis uirtus.nec agit opera ſingularum uirtu
tum .ſed determinat ſibi ſpecialem iuſtitiā eo ꝙ
in ea intenditur ſpeciale bonum. Nam licet qua
litercunq; ciuis bonus ſit.ex hoc reſultet cōe bo.
num & ſit inde melior ciuitas. Et qualitercūq; ma.
lus ſit inde peior ciuitas.Non tñ ex quacunq; boni
tate uni⁹ ciuis per ſe:& ſecūdū ꝙ hic reſultat bo.
nitas alteri⁹ ciuis:nec quæcūq; prauitas unius ci.
uis ꝑ ſe loquēdo infert malū alteri ciui. Sed ſi in
bonis exterioribus aliquis malus ſit ut ꝙ uult ha
bere plus de his quā eum deceat: ex hoc infertur
nocumētū aliis ciuibus: quia ſi ille hēt īde plus:
alii hñt inde minus.Iuſtitia ergo ſpālis ꝑ quā ui
taſ malū aliqd ſpāle. prout ex malitia uni⁹ ciuis
inferſ nocumentū alteri:determinat ſibi ſpālem
materiam & hēt eſſe circa hæc bona exteriora:in
quibus ciues cōicant. ⸿Dicta ē igiſ hæc iuſtitia
æqualis : quia potiſſime innitiſ æqualitati:ut ꝙ
unuſqſq; in hmōi exteriorib⁹ bonis hēat quod
æquū eſt.inde ē ergo ꝙ hæc iuſtitia dr̄ unicuiq;
ius ſuū tribuere: qa ius in quadā æqualitate cōſi
ſtit.Hæc āt unicuiq; tribuit qd æquū eſt. Sic etiā
diciſ unicuiq; tribuere quod ſuū eſt : quia æquū
ē quemlibet poſſidere ſua . Si igitur hæc iuſtitia
ſpālis æqualis dicitur æqualitati intendit: cū bo
na exteriora dupliciter:ciues inæqualiter parti/
cipare poſſint dux erit huiuſmodi particularis iu
ſtitia.Accidit autem aliquos participare bona in
æqualiter in commutationibus:ut in emptioni.
bus:uenditionibus:mutationibus:& locationi/
bus.Contingit.n.in uendendo:locando mutan
do:dare parum & accipere multum:uel ēt econ.
uerſo:quod ſine inæqualitate eſſe non pōt.Rur
ſus contigit inæqualitas in diſtributionibus:qa
aliquando aliqui plus laborantes pro republica
minus accipiunt ymo hæc iuſtitia quodammo.
do deprauata eſt:ut plurimum.n.homines acce.
ptatores ſunt perſonarum diſtribuētes honores
indignis & repellētes dignos.Erit igitur dux ſpī
ritualis iuſtitia cōmutatiua & diſtributiua. Om
nis enim iuſtitia ſiue ſit legalis: ſeu commutati/
ua:ſeu diſtributiua ſemper perficit habentem in
ordine ad alium.Magis tamen iuſtitia commu/
tatiua:& diſtributiua perficit habentem in ordīe
ad aliū quam legalis: Sed de hoc forte alibi erit
locus. ⸿Ad præſens autem in tantū dictum ſit
ꝙ declarata ſunt illa tria:quæ in principio capi/
tuli proponebantur.Oſtenſum eſt.n.quod ſunt
modi iuſtitiæ:quia quædam ē iuſtitia generalis
quædam dr̄ legalis:& quædam ſpālis:quædam dr̄ æqlis:
& hoc dupliciter.Quia quædā diſtributiua:quædam
commutatiua.Rurſus declaratum eſt:circa q̄ ha
bet eſſe iuſtitia: quia iuſtitia legalis habet eſſe cir
ca totam materiam moralē: & circa omnia opa
uirtutem:non ſecundū ſe accepta: ſed ꝓut ꝑ ea ē
īpletio legis. ⸿Tertio oſtenſum eſt:quō differt
iuſtitia a uirtutib⁹ aliis: quia uirtutes aliæ magis
perficiunt hominem in ſe. Iuſtitia uero ſiue ſit le
galis:ſiue diſtributiua : ſiue commutatiua:pficit
hominem in ordine ad alium.

⸿Quod abſque iuſtitia nequeunt regna ſubſi/
ſtere. Cap.xi.

d Icebatur in præcedenti capitulo duas
eſt iuſtitias. Vnam generalem & aliā
ſpālem.Ad hoc autem ut regna ſubſi/
ſtant & pacifice maneant:utraq; iuſtitia eſt neceſ
ſaria.Quod quidam abſq; iuſtitia gn̄ali regna du.
rare non poſſint:duplici uia inueſtigare poſſum⁹.
Prima præſumitur ex parte ipſius iuſtitiæ gn̄alis.
Secunda ex parte regni:in quo debet talis iuſti/
tia obſeruari. ⸿Prima uia ſic patet: nam ut in ꝑ
cedēti capitulo dicebatur. Legalis iuſtitia ē quo
dāmodo omnis uirtus.Habere.n.hmōi iuſtitiā
eſt implere legem.Si ergo lex iubet omne bonū

& prohibet omne malum . Implere legē ē eſſe p
fecte uirtuoſum.Idō prio magnorum moralium
capitulo de iuſtiria dr̄ ꝙ legalis iuſtiria eſt perfe
cta uirtus. ergo per locum ab oppoſitis:iegalis ī
iuſtitia:eſt integra & perfecta malitia.In nullo er
go obſeruare leges:& ciues non participare ī ali
quo legalem iuſtitiam:eſt eos eſſe integre & per
fecte malos. Sed ut dicit̄.4.ethi.capitulo de māſ
ſuetudine. Malum ſe ipm̄ deſtruit: & ſi itegrum
ſit:importabile ſit. Importabile igitur eſſet illud
regnum & durare non poſſet alia ciuitas:cuiꝰ ci
ues integre eſſent mali:& in nullo uellent imple
re legem nec uellent in aliquo participare lega/
lem iuſtitiā.Ex pte igit̄ ipſius legalis iuſtitiæ q̄ ē
perfecta uirtus. cuius oppoſitum eſt perfecta ma
litia.probari pōt ꝙ abſq; legali iuſtitia nō ualēt
regna ſubſiſtere. ¶ Secūda uia ad inueſtigandū:
hoc idem ſummitur ex parte ipſiꝰ regni. Regnū
n. & omnis politicia eſt quidam ordo : & quidā
principatus.Cum igitur ordo & pricipatus ſit ip
ſorum ſubditorum per reſpectum ad leges:& ad
principē:cuius eſt leges ferre:ut declarari habet ī
politicis.Si ciues non participarēt legalē iuſtitiā
non reſeruaretur in eis ordo:nec ad leges:nec ad
principem.Non ergo ulterius reſeruaretur in eis
policia:nec eſſet ulterius regnum. Facilē ē ergo
oſtēdere ꝙ abſq; legali iuſtitia regna durare nō
poſſunt. Sed ꝙ abſq; iuſtitia ſpūali quæ diuidit̄
in iuſtitiam commutatiuā : & diſtributiuam:nō
ſubſiſtat regnum ſic declarari poteſt.Quodlibet
enim regnum:& quælibet cōgregatio aſſimula
tur cuidam corpori naturali.Sicut enim uidemꝰ
corpus animalis cōſtare ex diuerſis membris cō
nexis & ordinatis ad ſe inuicem. Sic quodlibet
regnum: & quælibet congregatio conſtat ex di
uerſis perſonis connexis : & ordinatis ad unū ali
quid. ut ergo liceat ſigulariter loqui in mente:ī
membris eiuſdem corporis eſt quodāmodo du
plex iuſtitia: cōmutatiua & diſtributiua. Iuſtitia
enim proprie ſumpta : non eſt niſi ad alteram:&
non ē niſi diuerſarum perſonaꝝ. Methaphotice
tamen & per quandam ſimilitudinem ē iuſtitia
eiuſdem ad ſe ipſum & in membris eiuſdem cor
poris poſſumus aliquo modo contemplari iuſti
tiā. Vnꝰ.n.& eiuſdem corporis membra habēt
ordinem ad ſe inuicem & ordinātur ad unū ali
quid:ut ad cor a quo recipiunt motū & utilē in
fluentiam:ut ergo membra habent ordinem ad
ſe īuicem:eſt in eis quodam modo iuſtitia com
mutatiua.Sed ut ordinantur ad cor:aliquo mo
do reſeruatur ī ipſis iuſtitia diſtributiua. Ex hoc
enim eſt inter aliquos commutatiua iuſtitia: qa
unꝰ abundat in uno:in quo alter deficit.& deficit
in alio in quo ille abundat. Ideo ut quilibet ſuæ
indigentiæ prouideret: inuenta fuit commutati
ua iuſtitia.Contigit.n.aliquem abundare in pe/
cunia in qua alter deficit:& deficere in frumento
in quo ille abundat.Per commutatiuam ergo iu
ſtitiam huiuſmodi ſuperabundantia & defectus
reducitur ad æqualitatem:quia unus dat pecuni
am qua habundat.& recipit frumentum quo in
diget. Aliter uero tribuit frumentum quo afflue
bat:& ſuſcipit pecuniam qua caret. Eſt igitur cō
mutatiua iuſtitia:pro ut unus ordinat bona ſua ī
utilitatem alterius & econuerſo. Hunc autē mo
dum reperimus in membris eiuſdem corporis.
Oculus.n.pollet acumine uiſus : deficit tamen a
potentia greſſiua:quia nō pōt pergere.Pes autē
abundat ingreſſiua potētia.deficit tñ in uiſione:
quia nihil uidet.Oculus igit̄ ſecundū uiſionē in
qua abundat ſubuenit indigentiæ pedis : qa diri
git ipſum. Pes autem per potentiā greſſiuā qua
pollet:ſubuenit idigentiæ oculi: quia portat eū.
Niſi igitur membra ſic ſuæ indigentiæ ſubueni
rent:ut niſi manus purgaret oculū:& oculus diri
geret manū:& niſi pedes portarēt caput & caput
dirigeret pedes: corpus naturale nō poſſet ſubſi
ſtere.Sic qa nullus hō ſufficit ſibi ad uiuendū ni
ſi ciues p commutatiuā iuſtitiā ſibi inuicem ſub
uenirent.ut ꝙ unus cōicaret alteri:illud ī quo ſu
per abundat:& acciperet illud ī quo deficit:ciui
tas durare non poſſet. Si ergo ī membris eiuſdē
corporis prout habent ordinē ad ſe inuicem: &
ſibi inuicē ſuæ īdigentiæ ſubueniūt:eſt ī eis quæ
dā cōmutatiua iuſtitia ſine q̄ corpus naturale du
rai nō poſſet: ſic ꝓpriæ ciues eiuſdē ciuitatis uel
regni hñt ordinē ad ſe inuicē: & ſibi īuicē ſecun
dū q̄ndā cōmutationē ſuis īdigētiis ſatiſfaciūt.
eſt ī eis cōmutatiua iuſtitia: ſine q̄ ciuitas uel re
gnū nō poſſet ſubſiſtere. ¶ Secūdo in mēbris ē
quædā diſtributiua iuſtitia prout hñt ordinē ad
ipm̄ cor Nā cor ſingulis mēbris ſcdm̄ ſuā ꝓpor
tionē & dignitatē influit eis ſpūm uitalē:& mo
tiuū:ita ꝙ principiū uitæ & pricipiū mouēdi eſt in
corde.Sicut forte principium ſentiendi eſt in ce
rebro.Sic & in ciuibus & diſtributiua iuſtitia.ꝓ
ut ordinantur ad unum aliquid ut ad regem uel
ad ducem: qui ſecundum eorum uirtutem & di
gnitatem debet eis honores:& bona tribuere.Si
cut ergo corpus naturale non ſubſiſteret. niſi in
eo reſeruaretur quædam diſtributiua iuſtitia:ut
ꝙ cor membris debite influeret. Si regnum uel
ciuitas non poteſt ſubſiſtere:niſi reſeruetur in ea
diſtributiua iuſtitia.ut ꝙ rex ſiue princeps debi
te honores & bona diſtribuat. ¶ Eſt autem dili
genter notandum ꝙ ſicut non quælibet inæqua
litas tollit uitam corporis naturalis:tamen quæ
libet inæqualitas ægrotat & infirmat ipſum.Sic
non quælibet iuſtitia corrumpit totaliter regnū
& politiciam.Tum per quamlibet iniuſtitiam re
gnum & pollicia īfirmatur & diſponitur ad cor
ruptionem. Patet igitur ꝙ prout ciues habent
ordinem ad ſe inuicem eſt in eis iuſtitia commu
tatiua. Pro ut uero habent ordinem ad regem
uel ad principem reſeruatur in eis iuſtitia diſtri
butiua.Prout uero adimplent leges eſt in illis iu
ſtitia legalis. Quocunque tamen modo ſuma
tur iuſtitia.ſiue ea ciuitas uel regnum durare nō
poteſt. Bene ergo dictum eſt quod dicitur 1.ma
gnorum moralium.ca.de iuſtitia.Quod iuſtū ē

quoddā ꝓportionabile & continet urbanitates: Nā ſicut aīa cōtinet corpus. qa recedente ea corpus diſſoluitur & marceſſit. Sic iuſtitia continet urbanitates .i. ciuitates & regna: qa ſine ea diſſoluiṯ ciuitas & non pñt regna ſubſiſtere. ualde igitur iniuriaṯ regno & regi qui iuſtitiā non obſeruat. Si igiṯ iuſtitia eſt tantū bonū regis & regni ſummo opere rex ſtudere debet ut in ſuo regno ſeruetur iuſtitia: nō ſolum his qui in regno nati ſunt: ſed etiā pegrinis & aduenis. Cūq̄ n. negeṯ iuſtitia manifeſte regi & regno infertur iniuria.

¶ Q̄d maxie decet reges eſſe iuſtos: & in ſuo regno iuſtitiā obſeruare. Cap. xii.

Atis p̄ p̄cedens capitulū pſuadeṯ principibus atq̄ regibus ut ſint iuſti: & ut obſeruēt iuſtitiam cum ſine ea ciuitates & regna durare nō poſſint. Tñ quia eſt aīus hoīs generoſus & ſemp auidus nouas rōnes audire. Adducemus nouos modos q̄bus oſōdi poterit q̄ maxie decet reges & pricipes eſſe iuſtos. Poſſumus aūt hanc ueritatē q̄druplici uia uenari. ſecūdū q̄ttuor q̄ tāguṉt de iuſtitia in .v. ethi. Prima uia ſumiṯ ex p̄te perſonæ regiæ. Secunda ex p̄te ipſius iuſtitiæ. Tertia ex p̄fectione bonitatis q̄ ex iuſtitia innoteſcit. Et q̄rta ex ipſa malitia q̄ ex iniuſtitia cōſurgit. ¶ Pria uia ſic patet: nā ſi lex eſt regula agendorum ut haberi pōt ex .v. ethi. ip̄e iudex: & multomagis ip̄e rex cuius eſt leges ferre debet eſſe quædā regula in agendis. Eſt. n. rex ſiue princeps quædā lex: & lex eſt quidā rex ſiue princeps. Nam lex eſt q̄dā inaīatus priceps. Princeps uero eſt quædā aīata lex. Quantum ergo aīatum inaīatum ſuperat: tm̄ rex ſiue priceps debet ſuperare legem. Debet ēr rex tantæ iuſtitiæ & tantæ æquitatis: ut poſſit ipſas leges dirigere: cum in aliquo caſu leges obſeruari non debeant: ut infra patebit. Dubitare ergo utrum rex debeat eſſe æq̄lis & iuſtus. eſt dubitare utrū ipſa regula debeat eſſe regulata. Si n. regula ab æq̄litate deficiat nihil regulatū erit. cū omnia p̄ regulā regulentur. Sic ſi reges ſunt iniuſti diſponūt regnū ut in eo nō obſerueṯ iuſtitia: maxime ergo ſtudere debēt ne ſint iniuſti & inæquales. quia eoꝝ iniuſtitia & inæqualitas tollit ab eis regiā dignitatē. Nam reges iniuſti & ſi dominenṯ per ciuilē potentiam: non tñ digni ſunt ut ſint reges. Cū. n decet regulā eſſe rectā & æqualem. Rex quia eſt quædam animata lex. eſt quædam aīata regula agendorum ex parte ipſius perſonæ regiæ maxie decet ipſum ſeruare iuſtitiam. ¶ Secundo poſſumus inueſtigare hoc idem ex parte ipſius iuſtitiæ. Nā iuſtitia eſt quoddam magnū bonum & præclaꝝ. Perficit. n. ut dictū eſt hominem in ordine ad aliū. Tunc autem maxime clareſcit bōitas noſtra quādo uſq̄ ad alios ſe extēdit. Vnde .v. ethi. dicitur q̄ præclariſſima uirtutum uidetur eſſe iuſtitia. & non ueſperus neq̄ lucifer eſt ita admirabilis ſicut ipſa. Veſperus n. & lucifer eſt una & eadem ſtella quæ eſt ualde pulchra & clara: & propter ſui pulchritudinē & uenuſtatem cōmuni nomine appellatur Venus. Hæc autem ſtella aliquādo præcedit ſolem & tunc apparet in mane & dicitur lucifer. Aliqñ uero ſequitur ipſum: & tunc apparet in ſero & dicitur ueſperus. Eſt ergo intentio philoſophi dicere: q̄ cum Venus quæ eſt tā pulcherrima ſtella & quæ aliqñ dicitur lucifer: aliqñ ueſperus: non ſit ita pulchra nec ita præclara ſicut eſt iuſtitia. Pulchritudo ſtellarum non eſt ita admirabilis ſicut pulchritudo eius. Stellæ. n. pollent pulchritudine corporali & illuminant nos lumine corporali. Sed iuſtitia pollet pulchritudie honeſta & ſpirituali: & ornat nos uirtuali p̄fectiōe. Quāto igitur pulchritudo ſpiritualis excellit pulchritudinem corporalem. tāto pulchritudo iuſtitiæ & claritas eius admirabilior eſt claritate ſtellaꝝ. Si ergo decet reges & principes habere clariſſimas uirtutes ex parte ipſius iuſtitiæ: quæ eſt quædā clariſſima uirtus. Probari poteſt q̄ decet eos obſeruare iuſtitiam. ¶ Tertio hoc probari pōt ex ipſa perfectione bonitatis quæ ex iuſtitia innoteſcit. Iuſtitia. n. non ſolum eſt perfecta uirtus in ſe. ſed ſi ſit in regibus & principibus oſtendit eos eſſe perfecte bonos. Sic. n. uidemus i aliis rebus q̄ unumquodq̄ perfectum eſt: cum poteſt ſibi ſimile producere: & cum actio ſua ad alios ſe extenditur tunc aliquid ē perfecte calidum qñ poteſt alia calefacere: & quādo actio ſua ad alia ſe extendit. Et tunc eſt aliquis perfecte ſciens qñ poteſt alios docere: & quando ſciētia ſua ad alios ſe extēdit. Ideo ſcribitur .i. meth. Quod ſignū omnino ſcientis ē poſſe docere: ergo a ſimili tūc eſt aliquis perfecte bonus quando bonitas ſua uſq̄ ad alios ſe extendit. Inde eſt ergo q̄ non cognoſcitur perfecta bonitas hominum niſi cōſtituanṯ in aliquo principatu. Nam quādiu aliquis non habet regere niſi ſeipſum: nō plene apparet qualis ſit: nec perfecte cognoſcitur bonitas eius. Sed quando conſtituitur i p̄ricipatu aliquorum oportet q̄ bonitas ſua ad alios ſe extendat: tūc melius apparet qualis ſit: eo q̄ opera ſua ad exteriora ſe extendant. Si ergo nobis exteriora magis nota ſunt quanto aliquis in maiori principatu conſtituitur: quia opera ſua ad plura ſe extendunt magis apparet qualis ſit. iō dicitur .v. ethi. principatus uirum oſtēdit. Propter quod & prouerbialiter dicitur. Si quis uult cognoſcere utrū ponat ip̄m in aliquo p̄ricipatu. Ex iuſtitia ergo q̄a eſt ad alteꝝ: innoteſcit perfecta bonitas. Nā excepta prudentia quæ aliis uirtutibus p̄fector eſt: q̄a eſt earū directiua. Oēs aliæ uirtutes morales quæ perficiunt hominē in ſe: ſe uidentur habere ad iuſtitiā: q̄ p̄ficit hominē i ordine ad alteꝝ. Sicut ſubditi q̄ quodāmō ſolū habēt regeṯ ſeipſos ſe habēt ad p̄ricipē: cui⁹ bonitas & regimē ad alios ſe extēdit. Sicut ergo i p̄ricipe magis maniſeſtaṯ p̄fectio bonitatis q̄ i aliis. Sic ex iuſtitia magis maniſeſtaṯ p̄fectio bonitatis q̄ ex aliis uirtutib⁹ moralib⁹. Decet ergo reges & p̄ricipes eē iuſtos: q̄a debēt eē regula agēdoꝝ: tū q̄a iuſtitia

eſt præclara uirtus:tū etiá quia ex ea maieſtatur
perfectio bonitatis. ℂQuarto hoc decet reges
& principes ex magnitudine malitiæ quæ ex in
iuſtitia conſurgit:nam ut dicit.v.ethi.ſicut meli
or eſt qui non ſolū eſt bonus in ſe:ſed etiam bo
nitas ſua ſe extēdit ad alios:Sic peior eſt qui nō
ſolū malus eſt in ſe:ſed etiá malitia ſua ſe exten-
dit ad alios:& quātū ad plures ſe extēdit malitia
eius:tanto peior exiſtit.Tanto igiᵗ ſummo ope-
re ſtudere debent reges & principes ut ſeruēt iu-
ſtitiá:& iniuſtitiá uitent:quanto ex eorū in iuſti
tia poteſt conſequi maius malum:& poteſt infer
ri pluribus nocumētum.Eſſet autem ulterius de
clarandum qūo reges & principes poſſint iuſti-
tiá acqrere.& qūo debeant iuſtitiam obſeruare.
Sed in tertio libro ubi agetur qūo regnum iuſte
regi debeat:plenius oñdetur.

ℂQuid eſt fortitudo:& circa q̄ hēt eſſe:& qūo
poſſumus noſipſos fortes facere. Cap. viii.

Circa quodcunq; contingit peccare:&
bene agere:oportet dare uirtutem ali-
quā per q̄ regulenᵗ in agendo.Cū igi
tur circa timores & audatias contingat aliquem
ſe hēe recte & non recte:oportet dare uirtutē ali
quam circa timores & audatias. Accidit.n.ali-
quos timere timenda.Sunt.n.aliqui adeo paui
di q̄ circunſtantes muros timēt.Aliqui uero ad
eo fatue audēt:ut etiam deū non timeát.qđ nō
eſt fortitudinis ſed inſaniæ.Propter quod.i.ma
gnorum molium ſcribiᵗ:q̄ ſi quis ualde impaui
dus exiſtat:q̄ deū non timeat non eſt fortis:ſed
inſanus.Spectat igiᵗ ad fortem timere timenda
& audere audenda.Erit igitur fortitudo uirtus
quædam reprimēs timores & moderans audati
ás.Reprimit.n.fortitudo timores ne per eos qs
retrahatur ab eo q̄ ratio dictat.Moderat aūt au-
datias ne quis audendo aggrediaᵗ qđ ratio ue-
tat.ℂViſo quid eſt fortitudo reſtat uidere circa
quæ eſſe habeat talis uirtus.Sciendum igitur q̄
time & audere proprie reſpiciūt picula.Nullus
autem timet niſi ymaginetur ſibi periculum imi
nere:nec oīs diciᵗ audax niſi aggrediatur aliqđ
terribile & periculoſum.Periculoꝝ autem quæ
dam ſūt bellica:quædam aūt ex aliis cauſis.Ex-
ponimur aūt periculis non ſolū in bellis:ſed ēt
in mari:& in ægritudinibus:& in aliis circa q̄ cō
uenit eſſe pericula.Rurſus in periculis bellorum
hoies diuerſimode ſe habent.Nā quidam timēt
quidam audent.Audētes etiam diuerſificantur.
Nam quidam de leui aggrediunᵗ belloꝝ pericu
la:ſed cum aggreſſi ſunt ea ſi inuenerint reſiſten-
tiam non ſuſtinēt:ſed fugam arripiunt.Quidā
autē nō de leui aggrediunᵗ bellū:ſed cū aggreſ
ſi fuerint ſuſtinēt & tolerant pericula bellorum.
Cū igitur uirtus ſit circa bonū & difficile.quia
difficiliora & terribilia ſūt picula bellica q̄ alia:
& etiam quia in piculis bellicis difficilius eſt re-
primere timores q̄ moderare audacias .Rurſus
uero quia in audendo non tá difficile eſt aggre
di pugnam ſicut tolerare & ſuſtinere pugnātes.
Fortitudo q̄ eſt uirtus circa pericula:pricipalius
eſt in reprimēdo timores contingētes circa peri
cula talia quam ī moderádo audatias circa ipſa.
Sic etiam principalius eſt huiuſmodi uirtus in
ſuſtinendo pugnantes quam in aggrediendo
eos.ℂQuod autem pericula bellica ſint diffici-
liora ad ſuſtinendum q̄ pericula alia:triplici uia
oſtendi poteſt.ℂPrimo quia huiuſmodi pericu
la ſunt magis præ oculis & magis ſentiuntur q̄
alia.non.n.ſic aperte apphendimus mortem cū
egrotamus:quia egritudines intrinſecus latent:
nec ſic ſentimus pericula maris ſic pericula belli-
ca:nec ex tactu aquæ ſic ſentimus & ymagiamur
leſionem ſicut ex tactu gladii pericula.ergo bel-
lica.tū quia manifeſta ſunt tum etiam quia ma-
xime ſentiunt:& ymaginamur ea maxime ,do-
lorem inferre.difficiliora q̄ ſunt ad ſuſtinendum
quam alia.ℂSecundo talia difficilius ſuſtine-
mus q̄ alia non ſolum:quia ſunt magis manife-
ſta & doloris illatiua:ſed quia ymagiamur q̄ p
fugam ea de facili uitare non poſſumus .Nō.n.
ſic p fugam uitare poſſumus egritudies:quia cū
egritudo ſit aliquid in nobis exiſtens p fugá eá
uitare non poſſumus:pericula etiá maris non ſic
per fugam uitari pñt ſicut pericula belli.Cum er
go difficilius ſit durare & ſuſtinere pericula illa
q̄ per fugam uitare poſſumus q̄ ad q̄ ſuſtinenda
neceſſitantur:eo q̄ p fugam ea uitare non poſſu
mus difficilius ſuſtinētur pericula bellica q̄ alia.
ℂTertio pericula talia difficilius ſuſtinentur:qa
per ea maxime apphēdimus mortem uiolentāt
cum mors ibi illata ſit per mutilationē mēbro-
rū & inciſſuram corpis:per quá maxime apphē
dimus uiolētam mortem.Mori enim per ægri-
tudinem uel p aliquem alium modum:non ſic
uidetur repugnare naturæ corporis ſicut mors
bellica:per quá corpus mutilatur & iciditur.Eſt
igitur uirtus fortitudinis principaliter circa peri
cula bellica:ex conſequenti autem eſt circa peri
cula alia.Propter quod dicitur.iii.ethi.q̄ princi
paliter dicetur utiq; fortis qui impauidus eſt cir
ca bonam mortem:& maxime circa eam quæ ē
ſecundum bellum.Sed & adhuc & in mari & in
ægritudinibus intimidus eſt q eſt fortis.ℂAm
plius licet fortitudo ſit circa pericula bellica re-
primendo timores & moderando audatias cir-
ca ea.principalius tamen eſt circa repræſſionem
timorum q̄ circa moderationem audaciaꝝ.Nā
pericula terribilia ut plurimum triſtia ſunt.Tri-
ſtia autem naturaliter quilibet fugit ſicut natura
liter ſequitur delectabilia.Cum ergo naturaliter
triſtia fugiamus difficile eſt reprimere timores
per quos triſtia fugimus.Non aūt ſic difficile ē
moderare audacias:per quas triſtia aggedimur.
Quare ſi uirtus principalius eſt circa difficile be-
ne dictum eſt fortitudinem principalius eſſe cir
ca repræſſionem timorum q̄ circa moderantiá
audatiarum.ℂQuod aūt fortitudo pricipalius
ſit in ſuſtinēdo q̄ in aggrediēdo:ut cōiter poniᵗ
triplici uia uenari pōt.ℂPrio qa aggrediendū

eſt fortioris:ſuſtinere aũt debilioris eſt. Aggrediens aũt compat̃ ad alios ſicut ad debeliores: ſed ſuſtinens ſicut ad fortiores. Difficilius eſt ãt inniti contra fortiores q̃ contra debiliores. ꝓpter quod difficilius ẽ ſuſtinere pugnam q̃ aggredi pugnãtes. ¶ Secundo eſt difficilius quia aggrediẽs ymaginat̃ malum ut futuꝝ: ſed ſuſtinẽs habet malũ præ oculis & ut præſens. Difficilius aũt eſt ĩniti & habere ſe fortiter contra mala præſentia q̃ contra mala futura. ¶ Tertio hoc ẽ difficilius: quia aggredi põt fieri ſubito. ſed ſuſtinere requirit diuturnitatẽ & tp̃s. difficilius ẽ aũt hr̃e ſe fortiter & conſtanter in ſuſtinẽdo bella. qd̾ requirit durabilitatẽ & tp̃s q̃ in aggrediẽdo qd̾ ſubito fieri põt. unde phũs. iii. ethi. ca. de fortitudine ait. ꝙ fortitudo eſt circa timores & audatias. magis tñ eſt circa timores reprimendo eos q̃ circa audatias moderando ipſas. Et ſubdit fortitudinẽ eſſe in ſuſtinendo triſtia. ¶ Declaratũ eſt igit̃ circa quæ habet eſſe fortitudo. Reſtat ergo declarandũ q̃uo poſſumus facere noſipſos fortes. ¶ Notandũ ergo ꝙ licet uirtus opponatur duabus malitiis: quarum una ſuperabundat: & altera deficit: ut largitas opponitur ꝓdigalitati: quæ ſuperabundat in expẽdendo: & auaritiæ q̃ deficit. & fortitudo quæ opponitur audatiæ: q̃ ſuperabundat in aggrediendo: & timiditati q̃ deficit. Semper tñ uirtus plus opponitur uni malitiæ: q̃ alii. Sed quia difficiliꝰ eſt reprimere timores q̃ ut moderet audatias: fortitudo magis inſiſtit ut reprimat timores q̃ ut moderet audatias. & plus repugnat & contradicit timor fortitudini q̃ faciat audatia. Quia igit̃ non poſſumus pũctaliter attingere medium inter audaciã & timorẽ: declinandũ eſt ad audaciã q̃ minus repugnat fortitudini: q̃ timor: ſi uolumus noſipſos facere fortes. ¶ Declarata ergo ſũt illa tria quæ in principio capituli ꝓponebant̃. Oſtenſum eſt enĩ qd eſt fortitudo: quia eſt uirtus reprimens timores: & moderãs audacias. Rurſus manifeſtũ eſt circa q̃ eſt fortitudo: quia principaliter eſt circa pericula bellica & in reprimendo timores: & in ſuſtinendo pugnã. Ex conſequẽti aũt eſt circa pericula alia & in moderando audacias: & in aggrediendo pugnantes. Tertio declaratum fuit q̃uo poſſumus facere noſipſos fortes: quia maxĩe hoc faciemus declinãdo magis ad audaciam q̃ non tantum repugnat fortitudini ſicut timor.

¶ Quod ſunt ſpecies fortitudinis: & ſecundum quam fortitudinem decet reges & principes eẽ fortes. Cap. xiiii.

d Iſtinguit phũs. iii. eth. ca. de fortitudine. vii. ſpẽs ſeu. vii. maneries fortitudinis. ¶ Prima ẽ fortitudo ciuilis. Secũda ſeruilis. Tertia militaris. Quarta furioſa. Quinta conſuetudinalis. Sexta beſtialis. Et ſeptima eſt fortitudo uirtuoſa. Fortitudo. n. ciuilis eſt qñ aliqs timẽs uerecũdiã: & uolẽs honorem adipiſci aggredit̃ aliqd̾ terribile. Vñ ait phũs ꝙ ſcdm hãc fortitudinẽ: fortiſſimi uident̃ eẽ apud illas gentes: apud quas timidi in honorati ſunt: fortes uero honorant̃ hoc modo: ut idem phũs ait. Hector fortis erat: qui timẽs ĩcrepationes polimadis aggrediebat̃ terribilia. Dicebat enim ꝙ ſi fugeret: polimadas qui erat ex pte aduerſa primũ ſibi increpationes imponeret. Sic etiã ut idẽ phũs recitat diomedes fortis erat hoc mõ. Dicebat. n. ꝙ ſi non ſtrẽnue bellaret. Hector laudans ſe in troyanis diceret diomedẽ ab eo deuictum eſſe. Recte autem hæc fortitudo dicit̃ ciuilis: qa inter conciues & notos quis maxime fugit obprobria: & q̃rit honores. Videmus enĩ aliquos cũ ſunt in ignotis partibus cõmittere aliqua turpia: q̃ inter ciues & notos nullatenus attemptarent. ¶ Secunda fortitudo dicit̃ ſeruilis: & hæc peior eſt quã prima: ut cũ aliquis nõ ut uitet obprobria uel ut cõſequat̃ honores: ſed timore penæ uel aliqua neceſſitate ductus aggreditur pugnam. Hoc modo multi troyanoꝝ timentes. Hectorẽ ſtatuiſſe: ꝙ ſi quis troyanoꝝ ſine bello fugeret taliter aptaret̃: ꝙ non eſſet ſufficiens fugare canes. Ad hanc fortitudinẽ inducũt populum duces exercitus: ſtatuentes pœnam fugientibus: faciendo foueas ne poſſit exercitus fugere ſed quadam neceſſitate bellare cogatur. Hoc ãt modo quidam dux ut dicitur exercitum ſuum coegiſſe ad fortitudinem. Nam cum nauigiis & cum toto ſuo exercitu trãſfretaret: ne aliquis de ſuo exercitu hr̃et materiam fugiendi omnes naues confregit. ¶ Tertia fortitudo dicitur militaris & hæc eſt fortitudo experientiæ. Milites enĩ propter experientiam quam hñt de bellis multa aggrediunt̃ q̃ uidentur eſſe terribilia. Nam ut dicit. Vegetius in libro de re militari. Nullus attẽptare dubitat: qd̾ ſe bene didiciſſe confidit. Videmus enim aliquos audientes ſolum ſtrepitũ armorum fugiunt: neſcientes diſcernere: q̃ ſunt periculoſa in bellis: & q̃ non. Milites uero belloꝝ experti: confidentes de ſua experientia: & cognoſcentes bellorum picula: aggrediuntur aliqua terribilia ut iudicentur eſſe fortes. Non tñ propter hoc ꝓprie fortes ſunt. Nam cum adeo inualeſcit bellum qd excedat eorum experientiam in fugam conuertũtur. ¶ Quarta fortitudo dicitur furioſa: nam aliqui propter furorem & paſſionem in qua exiſtunt alii aggrediuntur pugnam ita ut iudicentur fortes: non tamen proprie tales fortes exiſtunt: quia fortitudo uera: aggreditur pugnam ut philoſophus inuit: non ꝓpter furorem: ſed pp bonũ ymo ſi ex furore qs pugnam aggrediat̃ inueniens reſiſtentiã pugnã non ſuſtinet: quia q fit intrepidus ꝓpter furorẽ. Tranquillato furore incipit timere: & non ſuſtinet bellum ſed arripit fugam. ¶ Quinta fortitudo eſt conſuetudinalis. Aliqui enim quia in pluribus bellis fuerunt in quibus forte bene accidit eis. Ex hac conſuetudine aſſumunt quandã ſpẽ uictoriæ: & accipiunt quandam audaciam bellandi. Tales ergo fortes eſſe uidẽtur: quia aggrediunt̃ pugnam: ſperantes de uictoria & nõ cre/

dentes aliquid mali pati:non tñ uere fortes ſūt: quia ſi inueniant reſiſtentiam & contra ſperata malum aliquod patiant̃ fugiūt. ℭ Sexta fortitudo dicitur eſſe beſtialis:ut cum aliquis ignorans fortitudinem aduerſarii bellat̃:utputa cum hītātes in ſeptētrione ſint fortes & audaces. In meridie uero ſint debiles & timidi:aggredientes pugnam cum ſeptētrionalibus credentes eos eſſe meridionales hñt fortitudinem beſtialē. Sūt.n. tales quaſi beſtiæ inſenſatæ aggredientes bellū non cognoſcentes aduerſatiorū potentiā. ℭ Septima fortitudo dicitur uirtuoſa:ut cum aliquis non coactione uel furore:uel ꝓpter experientiā uel propter ignorantiā aggreditur bellū:ſed ꝓp bonū & ex electione. Reges ergo & principes licet has maneries fortitudinū ſcire debeāt:ut cognoſcant qualiter populus ſuus fortis ē & qūo poſſunt cum aduerſariis bellare. Ipſi tñ debent eſſe fortes fortitudine uirtuoſa:ut non exponāt ſuam gētē periculis bellicis:niſi hēant iuſta bella:& niſi uideant magnum bonū patriæ uel regni quod ex tali bello conſequi poſſit.

ℭ Quid ſit tēperātia:& circa quæ habet eſſe:& quæ ſunt ſpecies.& quomō noſipſos poſſumus facere temperatos. Cap.xv.

Emperantia inter uirtutes cardinales ultimū gradum tenet. Prudentia enī & iuſtitia principaliores ſunt uirtutibus moralibus & prudentia eſt inītellectu. Iuſtitia in uoluntate. ℭ Virtutes uero morales ſunt in appetitu ſenſitiuo ut in iraſcibili & concupiſcibili. Appetitus aūt ſenſitiuus deficit a uolūtate & intellectu. Ideo prudentia & iuſtitia ſunt uirtutes principaliores. Eſt aūt prudētia principalior iuſtitia:quia ipſa eſt directiua oīum aliaꝝ uirtutum. Fortitudo aūt & tēperātia licet non ſint adeo principales ſicut prudentia & iuſtitia:tñ inter uirtutes principalas computātur. Nā uirtutes moderantes paſſionē dupliciter rōni deſeruiūt: ꝑut paſſiones dupliciter rōni obſiſtūt. ℭ Paſſiones.n.uel obſiſtunt rōni & alliciūt nos ad id qd̕ rō uetat:uel ut ſupra dicebat̃ obſiſtunt ei quia retrahūt nos ab eo qd̕ rō dictat. Inter cætera aūt q̄ poſſunt nos retrahere a bono rōnis ſūt timores belli & pericula mortis circa quæ eſt fortitudo. Sic etiam inter cætera allicētia nos ad id qd̕ rō uetat ſūt uenerea & delectabilia ſcd̄m guſtū circa q̄ eſt temperātia. Fortitudo ergo & tēperātia inter principales uirtutes computari debent. Eſt aūt fortitudo principalior temperantia:quia fortitudo magis ordinatur ab bonū cōe:ut ad tuitionē regni & ad defenſionem patriæ. Temperātia uero magis ordinat̃ ad bonum ꝓpriū:ut ad moderationē ſui ipſius. Bonum aūt cōe diuinius eſt bono proprio. ℭ Poſtq̄ ergo diximus de prudētia q̄ eſt principalior q̄ iuſtitia:& de iuſtitia q̄ eſt principalior fortitudine:& de fortitudine quæ eſt principalior temperantia. Reſtat dicere de ipſa temperantia:quæ inter uirtutes principales ultimum gradum tenet. Sciendum ergo ꝙ ſicut fortitudo media eſt inter timores & audacias:quia qui omnia timet non eſt fortis:nec qui omnia audet:ſed qui timet timēda & audet audenda. Sic temperantia media eſt inter delectationes & inſenſibilitates. Vocamus autem inſenſibilem & agreſtem qui omnes delectatiōes corporales fugit. Inſenſibilitas ergo ē ultra quā ratio dictet:fugere delectationes corporales ſenſibiles. Qui igitur omnes delectationes inſequit̃ intemperatus eſt. Qui autem omnes fugit:iſenſibilis & agreſtis eſt. Qui uero fugit fugienda:& proſequitur proſequenda:uirtuoſus & temperatus eſt. Contigit autem peccare non ſolum delectationes ſenſibiles proſequendo:ſed etiam eas fugiendo. Nam qui adeo abſtineret a cibo & potu & a licitis delectationibus:ꝙ cum tali abſtinētia eius natura ſtare non poſſet:quia huius contrarium recta ratio dictat:uirtuoſus dici nō poſſet. Patet igitur quid eſt temperantia. Nam ſicut fortitudo eſt reprimēs timores & moderans audacias:inter quas ipſa fortitudo habet eſſe. Sic temperantia eſt reprimens delectationes ſenſibiles & moderans inſenſibilitates:inter quas hēt eſſe:Si ergo temperantia reprimit delectationes ſenſibiles: uidendū eſt circa quas delectationes ſenſibiles habet eſſe. Delectationū aūt ſenſibilium. Quædam ſunt fortes:q̄dam ſunt debiles:q̄dam nos magis alliciunt:quædam minus. Licet enim ſint.v.ſenſus & circa ſenſibilia oīum ſenſuum contingat nos delectari:tñ fortiores delectationes ſūt:ſcd̄m guſtum & tactū:q̄ ſcd̄m uiſum auditū & odoratū:qd̕ dupliciter patet. ℭ Primo quia quātomagis unimur delectationibus:tāto ardētius & feruētius delectamur. Magis aūt unimur delectatiōibus guſtus & tactus:q̄ delectationibus alioꝝ ſenſuū. Poſſumus.n.uidere audire & odorare diſtātia:ſed non poſſumus guſtare & tāgere:niſi nobis coniūcta hiis in hmōi ſenſibilibus ardētius & feruētius delectamur. ℭ Secūdo hoc idē patet:quia ſenſibilia guſtus & tactus magis directe & īmediate uident̃ ordinari ad conſeruationē noſtrā:ut delectabilia guſtus ordinātur ad cōſeruationē īdiuidui. Sed delectabilia tactus:ut matrimonia ordinant̃ ad cōſeruatiōem ſpēi. Ideo forte natura tantā delectationē poſuit in delectatiōibus guſtus & tactus:ne periret indiuiduū & ut ſaluaret̃ ſpēs. ℭ Quare ſi uirtus eſt circa bonū & delectabile:Ponēda ē pricipaliter tēperātia circa delectatiōes illas:a qbus ē difficilius abſtinere. Tēperantia igit̃ ꝑ ſe eſt circa delectationes guſtus & tactus. Si aūt eſt circa delectationes alioꝝ ſenſuū:hoc eſt ꝑ accidens:quia alii ſenſus ꝑ accidēs ꝑcipiunt delectabilia guſtus & tactus. Eſt enī hmōi uirtus:ut uult phūs.iii.ethi. Circa delectabilia illa in qbus reliqua aīalia cōicant. Reliqua aūt aīalia in guſtu & tactu delectātur ꝑ ſe:in aliis uero ſenſibus delectant̃ per accidēs. Propter quod in eodem titulo dicitur:ꝙ canes non gaudēt odoribus leporū:ſed cibatiōe. Si aūt gaudent odore eoꝝ:hoc eſt:quia credūt

ſe cibari ex illis:& leo non gaudet uoce bouis:
nec uiſione cerui niſi inquātū per uiſum & audi
tum cognoſcit eos prope eſſe:& credit ſe ſatura
ri ex eis. Eſt ergo tēperantia circa delectationes
tactus & guſtus:quia in illis hoīes ardentius de
lectanſ:qđ ut uidetur rōnabiliter accidit. Nam
delectationes nutrimētales q̄ fiunt p guſtū ordi
nanſ ad conſeruationē ꝓpriæ pſonæ. Sed dele
ctationes matrimoniales q̄ fiūt p tactū:ordinā
tur ad procreationē filioꝝ:& ad conſeruationē
ſpēi. Si ergo ut pluries dictū eſt:bonum cōe di/
uinius eſt q̄ ꝓpriū:rōnabiliter uideſ egiſſe natu
ra. Si in opibus matrimonialibus uæhementio
res delectationes poſuit q̄ in opibus nutrimēti.
Vel forte hoc ideo natura fecit:qa unuſqſq; ma
gis ſolicitus eſt de bono ꝓprio:q̄ de bono alteri
us. Non igiſ oportuit tam uæhemētes delecta
tiones ponere in nutrimēto qđ ordinaſ ad bo
nū ꝓpriū & ad conſeruationē indiuidui ſicut in
matrimonio:qđ ordinaſ ab bonū alterius & ad
conſeruationē ſpēi. ſi ergo cōtra difficilius ma/
gis bellandū eſt:principalius inſiſtendū eſt:ut p
temperātiā refrenemus delectationes uenereas
q̄ fiūt p tactū:q̄ nutrimentales quæ fiūt p guſtū:
ymo in ipſis delectatiōibus nutrimētalibus ma
gis delectamur in tactu:q̄ in guſtu. Cōmedēdo
enim & bibendo ut unuſqſq; in ſeipſo expltur.
Delectamur in lingua ubi regnat guſtus:& in
guttture:ubi non eſt guctus:ſed tactus:& ut ma
niſeſte expimur magis delectamur cū cibus aut
potus attingit guttur:q̄ cū coniūgiſ liguæ. Cre
dendū eſt.n.in talibus iudicio guloſorū. Reci/
tat aūt philoſophus.iii.ethi.de quodam nomīe
philoſenus:qui cū eſſet pultiuorax orauit:ut gut
tur eius longius gruis fieret. Non.n. orauit ut li
gua eius eſſet latior lingua bouis:ut magis dele
ctaretur per guſtum:ſed ut guttur eius eſſet lon
gius gutture gruis:ut cōmedēdo & bibēdo diu
tius delectareſ per tactum. Vt ergo patet ex habi/
tis:tēperantia pricipaliter eſt circa tactum:& ex
conſequenti circa guſtum. per accidēs aūt ē cir/
ca delectabilia alioꝝ ſenſuū. Spēs aūt temperā/
tiæ de leui ſumere poſſumus. Nā ſi ſpectat ad tē/
perantiā reprimere delectationes nutrimentales
& uenereas quia delectiones nutrimētales & ue
nereas reprimimus ſi fuerimus ſobrii & abſtinē
tes. Venereas uero ſi fuerimus caſti & pudici q̄t/
tuor erunt partes temperātiæ ſiue quattuor erūt
ſpēs ipſius. Videlicet:ſobrietas:abſtinentia:caſti
tas & pudicitia. Nam ſi uolumus nutrimentales
delectationes reprimere:oportet nos temperari
a potu & cibo. Temperando nos a potu ſumus
ſobrii:ſicut qui excedunt in potando ſunt ebrii.
Temperando uero nos a cibo ſumus abſtinētes.
Abſtinentia ergo & ſobrietas deſeruiūt in repri
mendo delectationes nutrimentales. Sed caſti/
tas & pudicitia uenereas delectationes refrenāt.
Oportet enim uere temperatū nō exercere ope
ra uenerea:neq; geſtus. Prout ergo abſtinet ab
operibus ueneriis dicitur eſſe caſtus. Sed prout
horret etiam ipſos geſtus incitantes ad uenerea:
dicitur eſſe honeſtus ſiue pudicus. ¶ His uiſis de
leui patet:qūo noſipſos facere poſſumus tempe
ratos. Nam temperantia & fortitudo quaſi ecō/
trario ſe hīt. Fortitudo.n.eſt in aggrediēdo ter
ribilia:ſed temperantia in retrahendo ſe ab his
q̄ ſunt delectabilia. Sicut ergo fortitudo magis
conuenit cum audacia:& ſi uolumus eſſe fortes
debemus magis eſſe audaces q̄ timidi:ſicut tem
perantia plus conuenit cum inſenſibilitate. Si er
go uolumus noſipſos facere temperatos ad illā
partem declinādum ē:ut a delectationibus ſen
ſibilibus caueamus. Melius ē.n.aliquas delecta
tiones etiam licitas uitare q̄ aliquas illicitas inſe
qui. Declarata igitur ſunt illa quattuor q̄ in prin
cipio capituli proponebantur. Primo.n.oñde/
batur quid ē temperātia:quia ē uirtus reprimēs
delectationes ſenſibiles:& moderans inſenſibili
tates. Secundo uero declarabaſ circa q̄ hēt eſſe:
quia principaliter eſt circa tactum ex conſequen
ti circa guſtum:p accidens uero circa alios ſen/
ſus. Tertio aūt maniſeſtabaſ:q̄ & quot ſunt ſpēs
eius:quia quattuor. Duo moderātes delectatio
nes nutrimentales ut ſobrietas & abſtinētia. Et
duæ refrenantes delectationes uenereas:ut caſti
tas & honeſtas ſiue pudicitia. Quarto uero decla
ratum fuit quomodo poſſumus noſipſos facere
temperatos:quia hoc maxime faciemus a dele/
ctationibus abſtinēdo. Debemus enim ſecūdū
philoſophum.ii.ethi.hoc pati φ ſenes troyæ pa
tiebantur ad helenam dicentes:abiiciamus eam
id eſt non reſpiciamus in ipſam. ¶ Quod expro
babilibus eſt eſſe imtemperatum quam timidū:
& φ maxime decet reges & principes eſſe tem/
peratos. Cap. xvi.

P Robat phūs.iii.ethi. q̄ttuor rōnibus
deteſtabilibus eſſe intēperatū q̄ timi/
dum. Nam quāto magis aliquis uolū
tarie peccat:tāto magis eſt increpandus. Rurſus
quāto aliquis facilius pōt benefacere ſi non bū/
faciat magis eſt deteſtandus & reꝑhēſibilis. Intē
peratus uero magis eſt deteſtādus & reꝑhenſi/
bilis:tū quia magis uolūtarie peccantum etiam
quia facilius eſt ei facere bonū & acquirere tem
perantiā q̄ ſit acqrere fortitudinē. Qđ aūt ma/
gis uolūtarie peccat intēperatus q̄ timidus:du/
pliciter oñdi pōt. Prio qa inſequi uolūtates intē
patas eſt delectabile. Fugere aūt & timere eſt tri
ſtabile. Magis qs uolūtarie agit qđ facit cū dele
ctatione:q̄ qđ facit cū triſtitia. Peccās igiſ p intē
perātiā:magis uolūtarie male agit q̄ q peccat ex
timore. ¶ Scđo hoc idē patet:quia ut ait phūs
timor obſtupeſacit:& reddit naturā imobilē &
attonitā qđ nō facit delectatio p intēperantiā.
Sed qñ aliquis eſt in ſtuporē eſt q̄ſi extra ſe:niſi
uolūtarie & deliberate agit φ agit. Tolerabilius
eſt igitur peccare p timorē q̄ p intēperātiā:cum
hoc ſit magis uoluntariū q̄ ſit illud. Patet ergo i
tēperatū dupliciter eſſe magis increpādū q̄ timi
dū:quia magis uolūtarie male agit. ¶ Sic etiam

duplicitet põt oñdi ipſum eſſe magis increpãdum: quia facilius.n. põt acquiri tẽperantia q̃ fortitudo. Nã ut in pcedenti capitulo dicebatur: temperãtiã acquirimus abſtinẽdo & retrahendo nos a delectationibus ſenſibilibus: fortitudinẽ uero acquirere poſſumus aggrediendo terribilia & expiẽdo pugnã: tẽtrahi aũt a delectatiõibus põt fieri ſine oĩ periculo. Sed aggredi terribilia & experiri bellum ſine piculo non põt. Valde eſt ergo increpandus carens tẽperantia: cum eam ſine piculo poſſit acquirere: non aũt adeo increpandus ẽ carens fortitudine quia uirtus illa eſt difficilis & cum maiori piculo acquirit. ¶ Rurſus facilius acquiri põt tẽperãtia q̃ fortitudo: quia multa talia expenmur in uita. Multotiẽs enim occurrunt nobis delectabilia a quibus abſtinẽdo diſponimur ut ſim̃ tempati. Non aũt ſic eſt de fortitudine: nã non q̃libet aggreſſio belloꝝ facit nos fortes: niſi bella iſta ſint iuſta. Sed forte toto tpe uitæ hoĩs nõ occurrit ei unũ iuſtũ bellũ. Non ergo ſic poſſumus aſſuefieri ad opa fortitudinis ſicut ad opa temperantiæ: quare exprobrabilius eſt nos eẽ intẽperatos q̃ non eſſe fortes. ¶ Si ergo regẽ non eſſe uirilẽ & non eẽ conſtantẽ aĩo ẽ exprobrabile: patet qđ ẽ exprobrabilius ipm eẽ intẽperatũ & ſecutorẽ paſſionũ. Poſſumus tñ nouas rõnes adducere oñdẽtes q̃ deteſtabile ſit regẽ intẽpatũ eſſe. Tãgit.n. phũs. iii. ethi. de ipa intẽperãtia tria: ex qbus tres rõnes ſumi põt: maxie decet reges & pricipes tempatos eſſe. Eſt.n. itempantia ubi idẽ tãgit uiciũ maxie beſtiale: puerile et turpe: ſiue exprobrabile. Q đ aũt ſit uitiũ maxie beſtiale patet. Nã ut ſupra dicebat: itempantia & intẽperãtia fieri hñt circa delectabilia tactus & guſtus ſcdm q̃ delectari cõe ẽ nobis & brutis. Ideo iii. ethi. dicit ꝙ qa tempantia & intẽperãtia ẽ circa delectatiões qbus reliqua aĩalia cõicãt lõ intẽperati ſunt ſeruiles & beſtiales. Beſtia.n. quia deficit intellectu: naturale eſt quid ſeruile Si ergo ĩdecẽs eſt regẽ cuius eſt aliis dñari eſſe beſtialem & ſeruilẽ indecẽs ẽ ipm eẽ intempatũ. ¶ Scdo intẽperãtia ẽ uitiũ maxie puerile. Pueri.n. quia uſum rõnis nõ hñt non uiuũt rõne: ſed paſſiõe. Ideo maxie uidemus eos ſeq delectabilia & nõ inſecutores paſſionũ. Vñ phũs. iii. ethi. uim concupiſcibilẽ: ſecũdũ q̃ hẽt eſſe uiciũ intempantiæ aſſimulat pueroꝝ: ga ſicut puer debet regi p pedagogũ: ſic uis cõcupiſcibilis ẽ regẽda & regulãda p rõnẽ. Si ergo indecens eſt regem eſſe puerum moribus & non ſequi rationem ſed paſſionem: indecens eſt ipm eſſe intemperatũ. ¶ Tertio eſt hoc indecẽs regi quia huiuſmodi uicium maxime eſt turpe & contemptibile. Hoies enim intẽperati quia appetũt uilia & turpia. Ideo ſi in principatu ſint maxime contemnũtur: quia quilibet indignatur regi ab eo ꝙ eſt intemperatus: & nõ ſequitur rationem ſed paſſionem. Q uare ſi decet perſonam regiam oñdere ſe reuerendam & honore dignam maxime indecens eſt eã eſſe intemperatam. ¶ Exemplũ aũt huius hẽmus in rege ſardanapallo: qui eſſet totus muliebris & deditus intemperantiæ: ut recitat Iuſtinus hyſtoricus. libro. I. breuiationis trogi pompei: non exibat extra ut hẽret colloquia cũ baronibus regni ſui ſed oẽs collocutiones eius erãt ĩ cameris ad mulieres: & p litteras mittebat baronibus & ducibus qđ uellet eos facere. Accidit aũt ꝙ cũ qdã dux exercitus diu ei ſeruiuiſſet & fideliter. Rex ille uolens complacere illi duci: pcepit ꝙ duceretur ad ipm. Dux ãt ille aſſuetus rebus bellicis uidens regẽ ſuũ eſſe totũ muliebrẽ & beſtialẽ: ſtatim ipm habuit in contemptũ: & Indignatus de turpitudine eius uoluit eũ inuadere. Rex aũt timens fugit & quia credebat ſe non poſſe fugere manus illius ducis clauſit ſe ĩ q̃dam domo & cũ toto theſauro & oĩbus ſuppellectilibus ſuis ſe combuſſit. Senſibiliter enim uidemus ꝙ dediti uoluptatibus ſenſibilibus contemnũtur. Immo quia intemperati iniuriantur aliis: in pſonis maxime coniũctis: ut in uxoribus & in filiabus: maxime puocant alios contra ſe. Et quia potiſſime timendũ eſt regibus & principibus ne furor populi incitetur contra eos: maxime expedit eos temperatos eſſe.

¶ Quid eſt liberalitas & circa q̃ habet eẽ & q̃uo poſſumus noſipſos liberales facere. Cap. xvii.

n Vmerabatur ſuperius. xii. uirtutes inter quas ut dicebatur q̃ttuor erant cardinales & pricipales: uidelicet: prudẽtia: iuſtitia: fortitudo & temperantia. Poſtquã ergo diximus de his q̃ttuor uirtutibus: & oñdim̃ q̃uo reges & principes illis uirtutibus decet eſſe ornatos: reliquũ ẽ ptrãſire ad uirtutes alias. Virtutes aũt aliæ uel reſpiciũt exteriora bona uel exteriora mala. Si exteriora bona illa uel ſũt bona ſcdm ſe uel in ordine ad aliud. Prĩo ergo dicemus de uirtutibus reſpicientibus exteriora bõa ſcdm ſe. Poſtea determinabit de uirtutibus reſpicientibus exteriora mala: & de reſpiciẽtibus exteriora bona in ordine ad aliud. Bona aũt exteriora uel ſũt utilia ut pecunia & diuitiæ: & omnia q̃ numiſmate menſurari põt: uel ſunt honeſta ut honores. ¶ Primo ergo dicemus de uirtutibus reſpicientibus bona utilia: & poſtea de reſpiciẽtibus bona honeſta. Incipit.n. nr̃a cognitio a ſenſu. Cũ ergo bona utilia ſenſibiliora ſint honeſtis: prius determinãdũ ẽ de uirtutib̃ reſpiciẽtib̃ bona utilia. Circa aũt bona utilia ut determiari hẽt q̃rto ethi. eſt duplex uirtus liberalitas & magnificẽtia. Heæ.n. duæ uirtutes reſpiciunt ſumpt̃ & pecuniã: ſed non eodem mõ: nã liberalitas q̃ alio mõ largitas nuncupat̃ dicitur reſpicere ſumptus mediocres. Magnificentia uero dicit̃ reſpicere magnos ſumptus: qđ q̃uo ſit intelligendũ in pſequendo patebit. Si igitur in faciẽdo ſumptus conuenit deficere: qđ facit auaricia: & ſuperabundare qđ facit pdigalitas: quia utrũq; eſt cõtra rectã regulam rationis: oportet dare uirtutem aliquã mediam inter auariciã &

prodigalitatem:hmõi aũt uirtus eſt liberalitas.
Patet ergo qd eſt liberalitas. Ná ſicut fortitudo
quia eſt media inter timores & audacias:nõ eſt
uirtus reprimens timores:& moderãs audacias.
Ita liberalitas quia eſt media ĩter auaricias & ꝓ
digalitates.Iõ eſt uirtus reprimens auaricias:&
moderãs ꝓdigalitates.Conſiſtit aũt hæc uirtus
in recto uſu pecuniæ.Ad rectũ aũt uſum pecũiæ
tria requiruntᶠ.Primo ꝙ non accipiat eã uñ non
debet.Secũdo ꝙ accipiat uñ debet.Tertio ꝙ ex
pendat ꝓut debet. Spectat aũt ad liberalem nõ
uſurpare alios redditus:& cuſtodire ꝓprios.Ná
licet liberalis nõ diligat pecuniã ſcđm ſe:ſed ut
eam ordinet ad debitos ſumptus:tñ ut poſſit de
bitos ſumptus facere non debet ꝓprios reddit⁹
inaniter diſpergere.Non ergo uſurpare reddit⁹
alienos:hẽre debitã curã de ꝓpriis:& ex eis debi
tos ſumptus facere:ſunt illa tria circa q̃ uideᶠ eẽ
liberalitas.Nõ aũt eſt circa hæc tria æque princi
paliter & primo.Nam circa expẽdere & circa de
bitos ſumptus facere:eſt liberalitas principaliter
& primo.Circa autem ꝓprios redditus cuſtodi
re:& circa non accipere alienos eſt ex conſequẽ
ti.Vſurpans.n.bona aliena:& non accipiens ea ſi
cut debet:nimis uidetur auidus pecuniæ:ꝓpter
quod phũs.iiii.ethi.uſurarios:lenones:i.uiuen
tes de meretricio:exſpoliatores mortuorum:&
aleatores:dicit eẽ turpia lucra:& omnes tales ap
pellat illiberales. Aleator enim & omnis luſor
taxillorꝫ illiberalis eſt.Lucratur.n.ab amicis q
bus oportet benefacere.Eſt igitur liberalitas cir
ca non accipere uñ non debet:nõ tñ ẽ circa hæc
principaliter. Nam accipientes uñ non debent
magis ſunt iniuſti q̃ illiberales:ut uult phũs.iii.
ethi.quare non eſt liberalitas principaliter circa
nõ accipere uñ non debet:nec circa accipere uñ
debet:ſed eſt principaliter circa expendere qũo
debet.Nam pp qđ unũquodqꝫ:& illud magis.
Si.n.liberalis conſeruans ꝓprios redditus & ac
cipiens uñ debet:hoc ideo facit ut poſſit ex pro
priis redditibus debitos ſumptus facere:& expẽ
dere ſicut debet.Merito liberalitas principalius
eſt in expendendo & in benefaciendo aliis. Ex
conſequenti aũt eſt circa cuſtodire proprios red
ditus:& circa non uſurpare alienos. Probat enĩ
phũs.iiii.ethi.quinqꝫ rationibus:liberalitatẽ ma
gis eſſe circa expendere & circa beneficiare alios
quam circa ꝓprios redditus cuſtodire.Liberali
tas enim ut dictum eſt eſſe debet circa debitum
uſum pecuniæ.Vti aũt pecunia eſt expendere eã
& tribuere eam aliis.Cuſtodire aũt ꝓprios red
ditus non eſt uti pecunia:ſed magis eſt acquire
re & generare ipſam:pp quod patet liberalitatẽ
eſſe magis circa expendere & circa tribuere pe
cuniã aliis:q̃ circa proprios redditus cuſtodire.
¶ Secũdo hoc idem patet quia ad uirtutẽ princi
palius ſpectat facere maius bonũ. Maius autem
bonum eſt benefacere quam bene pati:& bene
operari q̃ turpia non operari. Qui autem debi
te expẽdit & aliis dona largitur bene facit:cuſto
diens uero proprios redditus:& accipiens pecu
niã a ꝓpriis poſſeſſionibus bene patitur ſiue be
ne recipit:eo modo quo debet.Non uſurpãs aũt
aliena non operaᶠ turpia.Si ergo melius eſt be
ne facere q̃ non malefacere uel q̃ bene pati:meli
us eſt bene expendere q̃ a aliena non ſurripere:
uel q̃ ꝓpria cuſtodire. ¶ Tertio hoc idem:quia
circa illud magis conſiſtit uirtus circa quod cõ
ſurgit maior laus.Maior autẽ laus conſurgit in
bene expẽdendo & aliis benefaciẽdo:q̃ in cuſto
diendo ꝓpria uel in non uſurpãdo aliena.Libe
ralitas ergo principalius conſiſtit in debite expẽ
dendo & benefaciendo aliis.¶ Quarto hoc idẽ
patet quia uirtus pricipalius eſt circa difficilius.
Dificilius aũt eſt aliis dona tribuere:q̃ proprios
redditus cuſtodire:uel quam aliena nõ ſurripe.
Nam cuſtodire ꝓpria ſcđm ſe non eſt difficile:
quia unuſqſqꝫ naturaliter inclinaᶠ ut ſe diligat:
& ut ſua bona cuſtodiat.Dare ãt propria bona:
ſecundum ſe difficultatẽ habet:quia propria bo
na ſunt aliquid ad nos ptinens:& naturaliter af
ficimur ad illa.Immo auari adeo afficiuntur ad
iſta exteriora bona:ut pecuniam quam habent
reputent aliquid incorpatum ſibi. Videtur enĩ
eis quando accipitur pecunia ab eis:ꝙ accipiaᶠ
aliquid de proprio corpe.Quia igitur bona pro
pria ſunt nobis q̃ſi coniuncta.Aliena uero ſunt
diſiuncta:non eſt adeo difficile non uſurpe alie
na ad quæ non ita afficimur:quia non ſunt no
bis coniuncta.Sicut eſt difficile dare propria ad
quæ magis afficimur:quia nobis quodammo
do coniunguntur.Quare circa debite expende
re:& circa aliis bona tribuere principalius conſi
ſtet liberalitas:tanquam circa magis difficile.
¶ Quinto hoc idem patet:quia cum liberales
maxime amentur:circa illud maxime conſiſtit
liberalitas ꝙ quis agẽdo maxime amatur.Non
autem maxime amatur aliquis ſi aliẽa bona nõ
ſurripiat:uel ſi proprios redditus cuſtodiat.Sed
maxime diligitur ſi ex propriis redditibus debi
tos ſumptus faciat:& bonis:& dignis magis do
na tribuat. Quare ſi bene expendendo:& aliis
bona tribuendo uel retribuendo principaliter li
beralitas conſiſtit. ¶ Viſo quid eſt liberalitas:
quia eſt reprimens auaritias:& moderans pro
digalitates:& oſtenſo circa quæ habet eſſe:quia
principaliter eſt circa debitos ſumptus & circa
debitas titiones.ex conſequenti autem eſt in cu
ſtodiendo redditus proprios:& non uſurpando
alienos.Nam ſicut quia fortitudo plus opponi
tur timori quam audaciæ.Facimus noſipſos for
tes decliuando ad auaritiam ita ꝙ potius plus
audeamus quam minus.Sic quia liberalitas ma
gis opponitur auaritiæ quam prodigalitati:de
clinandum eſt magis ad prodigalitatem quam
ad auaritiam & magis debemus ſuperabundare
in dando quam deficere.

¶ Qđ reges & pricipes quodãmõ ĩpoſſibile eſt
eſſe ꝓdigos:& ꝙ maxĩe deteſtabile ẽ eos eẽ aua
ros:& ꝙ potiſſime decet liberales eẽ.Cap.xviii.

u Vlt.n.phũs.iiii.ethi.liberalitatem nõ
eſſe in multitudine datorum:ſed in ha
bitu.i.in facultate & uoluntate dãtis.
Nam ut ibidem ſcribiť nihil ꝓhibet minora dan
tem:uel liberaliorem eẽ ſi a minoribus accipiať.
Liberalitas igiť menſuram recipit ex ꝓportione
datorum ad poſſeſſiões dantis.Ideo phũs ait ty
rãnos non eſſe ꝓdigos:qa non uidentur poſſe ſu
pabundare multitudine poſſeſſiones: dationibꝰ
& expenſis.Quicũq.n.tot habet & tanta recipit
ꝙ dationes & expenſe multitudinem poſſeſſio/
num ſupare non poſſint:quodãmõ ꝓdigus eſſe
põt.Reges igiť & principes:qa multitudine poſ
ſeſſionum ſupabundãt:non ſolum ꝙ poſſint eẽ
ꝓdigi:ſed uix poſſint attingere ut ſint liberales.
Semp ergo cogitare debent ꝙ minora faciunt ꝗ̃
deceat.¶ Ex hoc ãt appere põt ꝙ indecẽs ſit eos
eſſe auaros.Nam ſi regnũ alicuius debet eſſe na
turale:ꝓportionari debet his quæ uidemus i na
tura.In naturalibus aũt nihil eſt ocioſum ut pro
bant phica dicta.ergo nec in regimine uitæ hu.
manæ aliqd ocioſum eſſe debet.q̃re cum natura
humana modicis contẽta ſit.quia uni pſone mo
dica ſufficiunt.ſi una aliqua pſona multitudine
diuitiaꝝ ſuperabundat:ocioſæ ſunt diuitiæ illæ
ſi non ordinanť ad bonum alioꝝ.Quanto igiť
reges & pricipes pluribus diuitiis ſupabundant:
tãto deteſtabilius ẽ eos auaros eſſe.Probat phũs
iiii.eth.triplici rõne ꝙ auaritia peior ẽ ꝓdigalita
te:pp ꝙ oio deteſtabile eſt reges & principes eẽ
auaros:qa ipſe ſibi nequã eſt.¶ Primo.n. qa me
lius eſt infirmari morbo curabili ꝗ̃ incurabili.Pro
digalitas aũt morbus eſt curabilis uel ab ætate.
nam ꝓdigi ſunt in iuuentute:qa ſenes auariores
ſunt iuuenibus:cum ueniunt ad ſenectutẽ ut plu
rimum curať eorum ꝓdigalitas & deſinunt eſſe
prodigi. Eſt.n. ſecundum phũm ꝓdigalitas mor
bꝰ curabilis uel ab ætate uel ab ægeſtate.Sed aua
ritia eſt morbus incurabilis.quia quanto quis ꝓ
cedit in auaritiam:& quanto plus ſeneſcit tanto
magis auarus efficiť. Si ergo caput regni a quo
totum regnum dirigi debet indecens eſt ægro.
tare:ſed mores morbo incurabili oĩno deteſtabi
le eſt regem eſſe auaꝝ.Patet.n.ꝙ melius eſt ipm
eſſe ꝓdigum.Secundo hoc idem patet:qa ꝓdiga
litas magis eſt propinqua uirtuti ꝗ̃ auaritia.nam
liberalis non libenter recipit & libenter dat:quo
rum utrũ facit ꝓdigus:neutrum tñ facit auarus.
Non ergo differt prodigalitas a liberalitate:niſi
quia ꝓdigus non dat ut debet : & quibus debet
& cuius gratia debet.Quare cum ꝓdigus non ſit
amator pecuniæ:ſicut nec liberalis de leui qs cũ
ſit prodigus fieri poterit liberalis. Si ergo omni
no decens eſt regem eſſe uirtuoſum tanto dete/
ſtabilius eſt ipſum eſſe auarum ꝗ̃ ꝓdigum:quan
to auaritia plus contrariať uirtuti ꝗ̃ ꝓdigalitas.
¶ Tertio hoc eſt deteſtabilius:quia rex poſitus ẽ
in regno propter ſalutem regni:& ut proſit his q
in regno ſunt. Auarus autem nulli prodeſt:quia
etiam ſibipſi neq̃ ẽ.Prodigus autẽ multis ꝓdeſt.
Omnino ergõ deſtabile eſt regem eſſe auarum.
¶ Viſo ꝙ quaſi impoſſibile eſt reges eſſe prodi/
gos & ꝙ omnino deteſtabile eſt eos eẽ auaros.
Reſtat oſtendere ꝙ deceat eos eſſe largos libera
les & cõmunicatiuos. Hæc eſt.n. uirtus quæ eſt
circa ſumptus per quandam ſimilitudinem dici
tur largitas:liberalitas:& cõmunicabilitas. Lar/
gitas.n.dicitur ad ſimilitudinem uaſorum. Va.
ſa.n. habentia os artum non abunde emittũt ꝙ
in eis eſt. Abundans ergo in ſumptibus & datio
nibus dicitur largus:quia ad modum largi uaſis
abunde emittit quæ continet. Cum ergo tanto
deceat fortem habere os largius quãto ex eo plu
res participare debent.tanto decet regem largio
rem eſſe:quanto influentia eius ad plures exten.
denda eſt ꝗ̃ influentia aliorum. Secundo hmõi
uirtus dicitur liberalitas : quia pollentes ea ſunt
ad ſimilitudinem liberorum. Auari.n. non ſunt
liberi. Sed ſunt ſerui pecuniæ. Quare ſi indecẽs
eſt reges & principes eſſe ſeruos: conueniens eſt
eos eſſe liberales. Tertio hmõi uirtus dicitur cõ.
municabilitas: quia per eam hoĩes cõmunicant
ſua bona per quã cõmunicationem ab aliis po.
tiſſime diligũtur. Nam liberales ſunt potiſſime
amabiles. Quare ſi maxime decet reges & prin.
cipes:ut ſint dilecti:ab his qui ſunt in regno ma.
xime decet eos liberales eſſe. Spectat autem ad li
beralem primo reſpicere quantitatẽ dati:ut non
det minus uel plus ꝗ̃ debeat. Secundo debet re.
ſpicere quibus det.ut non det quibus non opor
tet. Tertio uidendum eſt cuius gratia det. ut det
boni gratia:non pp aliquam aliam cauſam.Re.
ges.n.& principes uix poſſunt deuiare a liberali
tate in dando plus: quia magnitudo expenſarũ
uix poteſt excedere multitudinem redditum.
Imo ſi contingat liberalem dare plus ꝗ̃ deceat:
ut uult philoſophus:moderate triſtabitur. Nam
magis grauatur liberalis ſi det minus ꝗ̃ debeat.
uel ſi non expendat ubi oportet:quã ſi expendat
ubi non oportet. ¶ Deuiant autem a liberalita.
te reges & principes in dando quibus non opor
tet.uel cuius gratia non oportet. Dant.n.ut phi.
loſophus ait.hiſtrionibus:adulatoribus:uel aliis
quibus nõ oportet dare:quia magis deceret eos
eſſe pauperes ꝗ̃ diuites. Sic etiam dant cuius gra
tia non oportet Nõ.n.dant boni gratia:ſed ma.
gis dant ut laudenť: & pp inanem gloriam. uel
pp aliq̃ aliam cãm. Decet.igitur reges eẽ libera.
les:& ut liberales ſint oportet eos beneficiare bo
nos:& boni gratia.

¶ Quid eſt magnificentia : & circa quæ habet
eſſe : & quando poſſumus noſipſos magnificos
facere. Cap. xix.

d Icebatur ſupra circa ſumptus dupli/
cem eſſe uirtutem. Vnam quæ reſpicit
moderatos ſumptus : quam liberali/
tatem uocãt. Aliam quæ reſpicit ſum.
ptus magnos : quam magnificentiam : nomi/
nant. Sed cum magis : & minus non uidean/
tur diuerſificare ſpeciem & naturam rerum : ut

uult philoſophus.i. polliticorum. Non uidetur
ſufficienter diſtingui magnificentia a liberalita
te per hoc:quia hæc eſt circa magnos ſumptus:
illa uero circa mediocres. ❡Sciendum ergo ꝙ
de ratione uirtutis eſt ꝙ ſit circa bonum & diffi-
cile.quare cum in maioribus ſumptibus reperia
tur ſpecialis ratio bonitatis & difficultatis: quæ
non reperiuntur in mediocribus ſumptibus dici
poteſt magnanimitatem quæ circa magnos ſũ-
ptus,eſſe uirtutum aliam a liberalitate:quæ ẽ cir
ca mediocres. Vel poſſumus dicere:ꝙ ſumptus
ad duo comparari poſſunt uidelicet ad faculta-
tes eius qui facit ſumptus:& ad opera in quæ ſũ-
ptus illi expenduntur. Erit.n.circa pecuniam du
plex uirtus. Vna quæ æquat dationes & expen-
ſas facultatibus:& hæc eſt liberalitas. Ideo dicit̃
eẽ liberalitas circa mediocres ſumptus non ſecũ
dum ſe: ſed per comparationem ad dãtem & ad
faciẽtem ſumptus. Ideo largitor multorum poſ
ſet eſſe auarus ſi illa multa non æquarẽtur facul-
tatibus dantis. Dicebat̃.n. ſupra non eſſe liberali
tatem ĩ multitudine datuũ. Liberalis ergo adæ-
quat dationes & ſumptus facultatibus. Sed ma-
gnificus uult proportionare ſumptus operibus.
Vnde & nomen accepit. Ab ipſa.n.factiõe & ab
ipſo opere denominat̃ magnificẽtia. Dicitur.n.
magnificus quaſi magna faciens. Inde ẽ ergo ꝙ
quia in quæcunq; ſtatu homo ſit: & quaſcunq;
facultas habeat:ſiue multas ſiue mediocres diffi
cile eſt bene uti illis & bene æquare ſumptus fa-
cultatibus. Ideo liberalitas ſe extendit ad medio
cres ſumptus. Sumptus.n. uel poteſt conſiderari
ſecundum ſe:uel ut proportionatur facultatibꝰ.
Si autem conſiderantur ſumptus ſecundum ſe:
ſic liberalitas eſt circa magnos ſumptus:ſi faciẽs
eos multas habeat facultates:& etiam circa me-
diocres. Si faciens ſumptus alios mediocriter fa
cultatibus abundet. Sed ſi ſumptus non conſide
rentur ſecundum ſe:ſed ut proportionantur fa-
cultatibus. Sic liberalitas ſemper eſt:circa medio
cres ſumptus. Nam ſicut parui ſumptus ſunt me
diocres & proportionati pauperibꝰ. Sic magni
ſunt mediocres & proportionati diuitibus. Cũ
ergo liberalitas non reſpiciat ſumptus ſecundũ
ſe:ſed ut proportionantur facultatibus non dici
tur eſſe circa magnos & mediocres ſumptus:ſed
circa mediocres tantum. Liberalitas igit̃ quæ re
ſpicit ſumptus ꝓportionatos facultatibus ſe ex-
tendit ad quaſcunq; facultates.quia etiam ĩ me-
diocribus facultatibus difficile eſt bene ſe habe
re in illis. Magnificentia uero reſpiciens ſumptꝰ
ut ſunt decentes operibus non reſpicit quæcũq;
opera:quia non eſt difficile facere decentes ſum
ptus in quibuſcunq; operibus:ſed in magnis. Iõ
magnificentia a magnis opibus ſumpſit nomẽ.
❡In magnis autem operibus contingit aliquos
deficere.quia non intendunt qũo magna opera
faciant:ſed qũo parum expendant. Et tales uocã
tur paruifici. Aliqui uero etiam in magnis ope-
ribus plus expendunt q̃ opera illa requirãt. Et ta
les uocantur conſumptores. Philoſophus uero
uocat eos uãoſos.i.ignes & fornaces:quia tales
ſicut fornax oĩa conſumunt. Quidã uero in ma
gnis operibus faciunt decentes ſumptus:& tales
ſunt uirtuoſi & uocantur magnifici. Erit igitur
magnificentia media inter paruificentiam & cõ
ſumptiõem. Sicut liberalitas eſt media ĩter aua
ritiam & ꝓdigalitatem. Patet ergo quid eſt ma-
gnificentia. Nam ſicut liberalitas eſt reprimens
auaritias: & moderãs prodigalitates. Sic magni
ficentia eſt reprimens paruificentias:& moderãs
conſumptiones. Et ſicut liberalitas eſt faciens ſũ
ptus: & dationes proportionatas facultatibus,
Sic magnificentia eſt faciens ſumptus decentes
magnis operibus. ❡Viſo quid eſt magnificen-
tia. Reſtat uidere circa quæ habet eẽ. Homo.n.
quãtum ad præſens:ad quattuor poteſt compa
rari.uidelicet ad ipſum deum.ad totam cõmu-
nitatẽ.ad aliquas pſonas:& ad ſeipſum: Magni
ficus.n.circa oĩa iſta decẽter ſe habere debet:nõ
tñ æquæ principaliter intendere debet circa oĩa
iſta. Nam principaliter & primo homo debet eẽ
magnificus:circa diuina conſtituendo:ſi faculta
tes tribuant templa magnifica.ſacrificia honora
bilia.præparatiões dignas. Ideo dicitur.iiii.eth.
ꝙ honorabile ſũptus quos debet facere magni-
ficus: ſunt circa deum. Secũdo ſpectat ad magni
ficum ſi aſſit facultas. facere decentes ſũptus:cir-
ca totam cõitatem. Nam ipſa bona cõia quodã
modo diuina ſunt. Vnde philoſophus ait. ꝙ do
na cõia habent aliquid ſimiliter donis deo ſa-
cratis. Bonum.n.diuinum ualde debiliter repræ
ſentatur in una perſona ſingulari. Sed in tota cõ
munitate pulchrius eluceſcit diuinum bonum:
❡Tertio magnificus ſe decẽter habere debet cir
ca aliquas perſonas ſpeciales. ut circa perſonas
honore dignas. Nam in hoc potiſſime apparet
magnificentia:quando quis magna facit his qui
ſunt magis digni. ❡Quarto debet ſe decenter
habere magnificus circa perſonam ꝓpriam. de-
bet.n.quis magnifice ſe habet̃ circa magna ope-
ra reſpectu perſonæ propriæ. Magna autem ope
ra poſſunt dici illa:uel quæ durant per totam ui
tam cuiuſmodi ſunt domus & ædificia. Vel qui
fuerit raro ĩ tota uita cuiuſmodi ſunt nuptiæ &
militiæ. Decet.n.magnificum ut dicitur.iiii.eth.
habitationem præparare decenter:& magis de-
bet intẽdere quomodo facere debeat admirabi
les & diuturnas domus q̃ quomodo faciat eas
ſophiſticas & apparẽtes. Sic etiam decet magni
ficũ nuptias & militias:& talia quæ raro occur-
runt magnifice facere. ❡Patet ergo circa quid
eſt magnificentia: quia eſt circa ſumptus decen
tes magnis operibus. Principaliter tamen eſt cir
ca magnos ſumptus impenſos erga diuina:& er
ga totam cõmunitatem. Ex cõſequẽti uero ẽ er
ga magnos ſumptus impẽſos:circa perſonas di-
gnas & circa ſeipſum. ❡Oſtẽſo quid eſt magni
ficentia & circa quæ habet eſſe:de leui patet quo
mõ poſſumus noſipſos magnificos facere. Nã

ſicut liberalitas contrariatur auaritiæ ꝗ̄ prodi/
galitati. Sicut magnificentia plus contrariať par
uificentiæ ꝗ̄ conſumptioni. Nos ergo ipſos ſi fa.
cultas adſit: faciemus magnificos: declinādo ad
conſumptionem. ut ēt in magnis operibus poti
us ſuperabundent ſumptus ꝗ̄ deficiant.

¶ Quod maxime deteſtabile eſt reges & princi.
pes eſſe paruificos: & quod decet eos magnifica
facere. Cap. xx.

T Angit aūt phi. iiii. ethi. ſex ꝓprietates
ipſius paruifici: quæ ſi ineſſent regibus
maxime derogarent regiæ maieſtati.
¶ Prima ꝓprietas eſt: quia circa oīa deficit: ꝙ ex
ipſo noīe patet. Eſſe. n. paruificum: eſt facere par.
ua & defectiua. ¶ Secunda ꝓprietas eſt: qa ſi con
tingat paruificum & magna expendere ꝓ prauo:
perdit magnum bonum. Vnde & ꝓuerbialiter
dicitur. ꝙ uiles homines nuptias & conuiuium
perdunt pro denaytara piperis. Dum enim circa
magnum conuiuium non faciunt decētes ſum.
ptus uolentes parcere modicæ expenſæ totum
conuiuium indecens redditur. ¶ Tertia proprie
tas eſt. ꝙ quæcunq; facit paruificus ſemper facit
tardans. uidetur enim ei ꝙ remouere a ſe pecu/
niam ſit abſcindere membra a proprio corpore.
Ideo ſicut dato ꝙ neceſſe ſit aliquem mutilati &
inſcidi mutilationem illam: & īſciſſuram tardat
& ſubterfugit quātum poteſt. Sic dato ꝙ paruifi
cum oporteat expenſas facere. tamen illos ſum/
ptus tardat & ſubterfugit quātum pōt. ¶ Quar
ta eſt: quia paruificus non intēdit qualiter faciat
magnum opus. ut qualiter faciat debitas largi/
tiones: uel qūo faciat decentes nuptias. Sed to.
ta ſua intētio eſt qūo faciat paruos ſumptus. Eſt
enim proprietas paruifici: ut appretietur plus pe
cuniam ꝗ̄ opus. ¶ Quinta proprietas eius eſt. ut
ſemper expendat cum triſtitia & dolore. Diceba
tur. n. ꝙ paruificus reputat exteriora bona quæ
habet quaſi ſibi incorporata & quaſi pertinentia
ad ſubſtātiam ſuam: & quia ſic afficitur ad ea &
ita continuat ſe illis. Ideo ſicut in inciſiōe corpo.
ris propter diuiſionem cōtinui reſultat ibi triſti.
tia & dolor. Sic in ſeparatione pecuniæ ꝗ̄ fit per
expenſas: quia eſt ibi quaſi quædam diuiſio con
tinui: eo ꝙ paruificus reputat ſuam pecuniam ꝗ̄.
ſi ſibi incorporatam & continuatam. non poteſt
eam expendere & ipſam a ſe remouere ſine triſti
tia & dolore. Participat. n. in hoc paruificus cum
auaro: quia omnis paruificus auarus eſt. ſicut oīs
magnificus liberalis. ¶ Sexta ex quia cum parui
ficus nihil faciat. uidetur tñ ei ꝙ ſemper agat ma
iora ꝗ̄ debeat. Dictum eſt. n. ꝙ paruificus plus ap
preciať pecuniā ꝗ̄ dationes & ſumptus quæ ſunt
opera uirtutum. Pecuniam. n. reputat quid carū:
opera uirtutum eſtimat quid uile & non appre/
ciať ea. Cum igiť uix poſſit aliquis dare ita mo/
dicum de caro. dato ēt ꝙ multum recipiat de ui
liquin uideať ei plus dare ꝗ̄ debeat: non pōt par
uificus ita modicum ſumptum faceř ergo quod
cunq; opus quin ſemper uideatur ei ꝙ agat ma.
iora ꝗ̄ debeat. Quare ſi deteſtabile eſt regiā ma
ieſtatem circa oīa deficere magna bona pro mo
dico ꝑdere. ſemper tardare: & nihil ꝓ̄pte face.
re. & nunquā intendere qūo faciat magna ope.
ra uirtutum: ſed qūo modicum expendat. ſemp
facere ſumptum cum triſtitia & dolore: & cū ni.
hil facit credere ſe magna opari. Quia oīa hæc
ualde derogant regiæ maieſtati oīno deteſtabi
le eſt regem eſſe paruificum. ¶ Quod aūt dece.
at ipſum eſſe magnificum: ſufficiente probant ſu
periora dicta in quibus oſtēdimus circa quæ ma
gnificentia habet eſſe. Dicebať. n. magnificentiā
principaliter eſſe circa opera diuina & circa cōia.
ex conſequenti uero circa perſonas dignas & cir
ca ſeipſum. Cum ergo rex ſit caput regni & ſit ꝑ
ſona honorabilis: reuerenda & publica: & ad ip.
ſum pertineat diſtribuere bona regni. maxime
decet ipſum eſſe magnificum. Nam qa eſt caput
regni & gerit in hoc dei ueſtigium: qui eſt caput
& princeps uniuerſi. Maxime ſpectat ad ipm̄ ma
gnifice ſe habere circa templa ſacra: & erga præ
parationes diuinorum. Quia uero ī perſona pu
blica ad quam ordinať tota ciuitas: cōitas: & to
tum regnū. maxime ſpectat ad eum magnifice ſe
habere circa bona cōia: & circa ea quæ reſpiciūt
regnū totum. Ruſus qa ad ipſum maxime ſpe/
ctat diſtribuere bona regni oīno decet eum ma
gnifice ſe habere erga ꝑſonas dignas: quibus di
gne competunt illa bona. ¶ Amplius qa ut di/
ctum ē regia ꝑſona debet eē reuerenda & hono
re digna. ſpectat ad regem magnifice ſe habere
erga ꝑſonam ꝓpriam & erga perſonas ſibi con
iunctas. ut erga uxorem & filios: habendo habi
tationes honorabiles: faciendo nuptias decētes:
exercendo militias admirabiles.

¶ Quæ ſūt ꝓprietates magnifici & ꝙ ꝓprietates
illas reges & principes hr̄e debent. Cap. xxi.

P Hiloſophus. iiii. ethi. Capitulo de ma
gnificentia: tāgit ſex proprietates ma
gnifici quas habere decet reges & pri
cipes. ¶ Prima proprietas eſt: quia magnificus
aſſimilatur ſcienti. Dicebatur. n. ſpectare ad ma
gnificum in magnis operibus facere decentes ſū
ptus. Cognoſcere autem quibus magnis operi.
bus qui ſumptus fiunt conuenientes eē non po
teſt: niſi quis polleat ſcientia & intellectu. ¶ Se
cunda ꝓprietas magnifici eſt facere magnos ſum
ptus: non ut oſtendat ſeipſum ſed boni gratia.
Eſt. n. hoc cōmune cuilibet uirtuti agere non ꝓ
pter fauorem uel ꝓpter gloriam hominum: ſed
gratia boni. Specialiter tamen hoc dicitur eſſe ꝓ
prium magnificentiæ. Nam cum in operibꝰ ma
gnificis: ut cum aliquis magnifice ſe habet erga
cultum diuinum: & erga rempublicam: & circa
perſonas dignas: maxime quis apparet glorio/
ſus: & maxime quis ab hominibus laudatur. Dif
ficile eſt in talibus non quærere humanam lau/
dē. Et qa uirtus eſt circa bonū & difficile. Idō ma
xime ſpectat ad magnificū ī ſuis magnificis opi
bus & diſtributiōibus intēdere finaliter bonū &

non fauorem & gloriam hoīum. ℭ Tertia ꝑprie
tas magnifici. eſt facere ſumptus & diſtributiōes
delectabiliter & prompte. Nam qui prius q̃ ſum
ptꝰ faciat diu ratiocinat̃ & oēs minutas expēſas
inquirit: & non delectabiliter & prōpte largitur
quæ largiri debet: non eſt magnificus: ſed parui-
ficus. Ideo dr̃. iiii. ethi. ꝙ diligentia rōcinii ē par
uifica. ℭ Quarta eſt magis intendere qualiter fa-
ciat opus optimum & decentiſſimū: ꝙ qualiter
& quem ſumptū faciat ad opus illud. ut ſi debet
magnificus aliqđ tēplum conſtruere in honorē
diuinum. uel aliq̃ dona conferre pſonis dignis:
magis intendit quō templum illud ſit admirabi
le & pulchrum: & qūo dona illa ſunt magna &
decentia: q̃ quorꝰ & quāta nūmiſmata oporteat
ipſum conſumere: pp hm̄oi opera. ℭ Quinta ꝓ-
prietas eſt. ꝙ magnificus eſt excellēter liberalis.
Idem eſt. n. eſſe magnificum ꝙ eſſe abundanter
liberalem. Nam ut infra patebit magnificentia ē
quædam pfectio: & quidam ornatus liberalita-
tis ſicut magnanimitas eſt quædam perfectio &
quidam ornatus oīum uirtutum. Cum. n. ille ſit
magnificus qui in magnis operibus facit decen-
tes ſumptus: ſi facere decentes ſumptus eſt eſſe li
beralem. facere maximos decētes ſumptus quos
facit magnificus: eſt eſſe maxime liberalē. ℭ Sex
ta proprietas magnifici eſt æquali ſumptu facere
opus magis magnificum. Paruifici. n. qa ſemper
intendunt qūo parcant nūmo: ut ſupra dicebat̃:
pro modico multum perdunt. Magnificus ergo
cui nō eſt curæ de ratiocinio ab æquali ſumptu
facit opus magis: magnificum: qa non parcit de-
centibus ſūptibus. Contingit̃. n. aliquando aua
rum plus expendere in aliquo negocio q̃ libera
lem. tñ quia ſemper nitit̃ auarus aliquas decētes
expēſas ſubtrahere: ēt ſi modicæ ſint & parui ua-
loris. Ideo opus ubi multum expēdit indecēter
facit. Quare ab æquali ſumptu: uel ēt aliquando
a minori liberalis uel magnificus facit decētius
opus q̃ paruificus & auarus. ℭ Has autem ꝓprie-
tates debere ineſſe Regibus & Principibus uide
re non eſt difficile. ipſi. n. maxīe debent eſſe ſciē
tes & cognoſcentes: qui ſumptus quibus operi-
bus deceant. Ad alios autem maxime ſpectat fa-
cere magnas largitiones & excellentes ſumptus
boni gratia. Nam maxime debet bonum inten-
dere: qui regnum debet in bonum dirigere. Sic
ēt ad eos ſpectat delectabiliter & prompte ſum-
ptus facere. Nam ut ſupra dicebatur: quia modi-
cis natura contenta eſt: ocioſæ ſunt diuitiæ: niſi
ex eis fiant debitæ largitiones & decentes ſum-
ptus. ℭ Quanto igitur reges & principes magis
abundant facultatibus & diuitiis: tāto magis de
cet eos ampliores retributiones facere & magis
delectabiliter & prompte expendere. Decet enī
Reges & principes magis intendere quomodo
faciant excellentia opera uirtutum: q̃ quomodo
parcant nūmis & expenſis. Oportet etiam eos eē
excellenter liberales: & ſemper facere magnifica
opera. Omnes igitur proprietates magnifici per
amplius & perfectius decet ipſos reges habere.
Vnde & phi. iiii. ethi. uult ꝙ non quilibet poſſit
eſſe magnificus: quia non quilibet poteſt facere
magnos ſumptus. Sed ut ibidē dicit̃ tales opor-
tet eſſe nobiles & glorioſos. Quare quanto eſt
nobilior aliis. Tāto decet ipſum pollere magni-
ficentia & habere proprietates magnifici.

ℭ Quid eſt magnanimitas & circa quæ habet
eſſe: & quomodo poſſumus noſipſos magnani-
mos facere. Cap. xxii.

Onorum exteriorum ut ſupra diceba
b tur. Quædam ſunt utilia: ut pecuniæ:
& uniuerſaliter quicquid poteſt men-
ſurari nūmiſmate. Quædam uero ſunt bona ho
neſta: cuiuſmodi honores. Sicut igitur circa ipſa
bona utiliora eſt duplex uirtus. Vna reſpiciens
magnos ſumptus. ut magnificentia: & aliqua q̃
reſpicit mediocres: ut liberalitas. Sic circa ipa bo
na iuſtitia eſt duplex uirtus: una quæ reſpicit ma
gnos honores. ut magnanimitas. & alia quæ re
ſpicit mediocres quæ cōmuni nomine dici po-
teſt honoris amatiua. ℭ In magnis autem hono
ribus tripliciter quis ſe habere poteſt. Nam qui-
dam in talibus deficiunt. ut puſillanimes. Qui-
dam uero ſuperabundant. ut perſumptuoſi. Qui
dam autem ſe habent ut decet ut magnanimi.
ℭ Videmus. n. aliquos de ſe aptos ad magna po
tentes magna & ardua exercere. Quadā tamen
puſillanimitate ducti retrahunt ſe ab huiuſmo-
di magnis. Tales ergo in talibus deficiunt. Sed q
dam econtrario ſuper abundant ingerētes ſe ad
aliqua quæ dignæ complere non poſſunt. quos
philoſophus uocat cahymos. i. fimoſos & uen-
toſos. Nos autem eos pſumptuoſos uocare poſ-
ſumus. Magnanimus uero medius inter puſilla-
nimum & præſumptuoſum: non. n. ſe retrahit
ab arduis operibꝰ: quæ poteſt digne agere ut pu-
ſillanimus: nec ſe ingerit ad ea quæ digne com-
plere non poteſt ut præſumptuoſus. Quare ma
nifeſte patet quid ſit magnanimitas. Nam ſicut
liberalitas quæ eſt media inter auaricias & pro-
digalitates. Ideo eſt uirtus quædam reprimens
auaricias: & moderans ꝓdigalitates. Sic magna
nimitas quia eſt media inter puſillanimitatē &
præſumptionem: eſt uirtus quædam reprimens
puſillanimitates: & moderans præſumptiones.
Viſo quid eſt magnanimitas de leui patet circa
quæ habet eſſe. Videt̃ autem Philoſophus. iiii.
ethi. uelle magnanimitatem circa honores: circa
diuitias & principatus: & uniuerſaliter circa oīa
fortunia & infortunia: non tñ eſt: æque principa
liter circa iſta. Nam magnanimitas pricipaliter
eſt circa honores & non circa honores quoſcun
ꝙ: ſed honores magnos. Ex conſequenti autem
eſt circa diuitias & principatus: & circa fortunia
& infortunia. Nam ſcđm phūm inter bona exte
riora maximus eſt honor. Diuitiæ. n. & pricipa-
tus & alia exteriora bona non ſunt tm̄ bonum
ſicut honor: qa ut plurimum hoīes hæc ordināt
ut conſequantur honores. Sicut ergo dicebatur

de fortitudine quia principaliter erat circa picu
la bellica:quia illa ſunt difficiliora. Ex conſequē
ti aūt erat circa picula alia:ut cū fortis ēt in aliis
periculis decenter ſe hēt. Sic magnanimitas pri
cipaliter ē circa honores tanq̄ circa maxima bo
na exteriora. Ex conſequēti āt eſt circa diuitias
& principatus:& circa alia bona exteriora : ita ꝙ
magnanimus decēter ſe habet in poſſidendo ꝺi
uitias & principatus:& in tolerando fortunia &
infortunia. magnanimitas.n.eſt ſicut bonus te/
tragonus:qui nunq̄ deiicit. Si.n.honorat : uel ſi
magna fortunia ei occurrant non extollit. Si āt
inhonorat & magna infortunia ueniant ſup ip
ſum non deiicit. In quolibet.n.ſtatu nouit ma/
gnanimus ſe decenter hēre. Ad puſillanimem.n.
ptinet neſcire fortunas ferre. Ideo Andronicus
paripateticus ait. Opera puſillanimitatis eē quæ
neq; honorem neq; inhonorationē : neq; bonā
fortunam neq; infortunium poſſit ferre. Sed ho
noratum qdem intumeſcere & paꝝ bene fortu/
natum extolli. ¶ Oſtenſo quid eſt magnanimi
tas:& circa quæ hēt eē. Reſtat oſtēdere quō poſ
ſumus noſipſos magnanimos facere. Inter cæte
ra aūt quæ nos ad magnanimitatem trahunt ē
parua præciari exteriora bona quæcūq; ſint illa:
ſiue ſint honores ſiue principatus ſiue diuitiæ: ſi
ne quæcunq; alia hmōi bona. Dictum eſt.n. pu
ſillanimē neſcire fortunas ferre. Sed ex modico
fortunio extolli. Ex iſortunio uero deprimi: ma
gnanimus quidem nō ſic. Sed ut dicebat nouit
fortunas ferre:& in quolibet ſtatu ſcit ſe decēter
habere. Cauſa aūt quare quis neſcit fortunas fer
re:eſt quia nimis appreciat exteriora bona. Ideo
qñ aliquid de hmōi bonis acquiſiuit:uidetur ei
totum acquiſiſſe:& intumeſcit. Quādo uero ali
quid de eis bonis perdidit uidet ei totum perdi
diſſe:& deiicit. Quare ſi appreciant opera uirtu
tum:& non appreciantur exteriora bona: niſi in
quātum ſunt organa ad uirtutes:olo erimus ma
gnanimi & ſciemus fortunas ferre. Nam ſi auge
bimur in diuitiis & in exterioribus bonis nō ex
tullemur:cum non reputamus talia eſſe ſimplici
ter maxima bona. Et ſi contingat nos in fortu
nari circa ea quæ decenter tolerabimus:cum nō
multum reputemus.

¶ Quæ ſunt ꝓprietates magnanimi:& ꝙ decet
Reges & pricipes magnanimos eē. Cap.xxiii.

Ecitat aūt phūs.iiii.ethi.multas ꝓprie
tates magnanimi:īter quas poſſumus
numerare ſex:quas reges & principes
habere debent. ¶ Prima ꝓprietas magnanimi ē
bene ſe habere circa picula. Bene āt ſe habere cir
ca ea:eſt nō eſſe amatorem periculoꝝ: neq; ſe ex
ponere pro paruis periculis:ſed pro magnis:ut p
hiis ex quibus poteſt cōſurgere magna utilitas.
Cum aūt ſicut ſe piculis exponit:adeo debet eſſe
conſtans in ſuis negociis:ut ēt ſi uiderit expedi/
re:ut parcat uitæ:ut phūs ait .iiii.ethi. ¶ Secūdo
competit magnanimo ſe habere bene circa retri
butiōes. Magnanimus.n.parum appreciat exte
riora bōa:& multum appreciat opera uirtutum
pp quid:qa cōe plurimum retributum eſt agere
opa uirtutum cōuenit magnanimo plurimū re
tributum ut dr.iiii.eth. ¶ Tertio ſpectat ad ipm
eſſe paucoꝝ opatiuum. Dictum eſt.n.magnani
mum eſſe circa magna:ut circa ea ex qbus cōſur
gere poſſunt magni honores. Talia aūt nō mul
totiens occurrūt:adeo decet magnanimum eſſe
paucoꝝ operatiuum. ¶ Quarto decet magna/
nimum eſſe aptum: ut ſit ueridicus & manifeſtꝰ
oditor & amator: & magis curare de ueritate q̄
de opinione:ut uult Philoſophus.iii.eth. ¶ Qui
to ſpectat ad magnanimum:ut non ſit ei curæ ꝙ
laudet:nec ꝙ alii uituperent. Nam cum talia in
ter exteriora bona computent ipſe non multum
curat de eis: qa ut dicebatur:modicum apprecia
tur exteriora bona. ¶ Sexto ſpectat ad ipm non
eſſe plāgitiuum:neq; deprecatiuum: & maxime
non debet eē talis reſpectu exterioꝝ bonorum.
Qui.n.conquerit de exterioribus bonis: uel ali
os deprecat ut ea acquirat quodāmodo puſilla
nimus eſt : qa nimis appreciatur exteriora bona.
dicente Seneca: quod uel carius emitur q̄ quod
pcibus comparat. ¶ Has aūt proprietates narra
tas a Piloſopho ſi bene intelligantur habere de
cet reges & principes. Decet.n.reges ſe nō expo
nere pro quibuſcunq; periculis:niſi pro negociis
arduis:ut pro defenſione fidei uel ꝓ tuitione re/
gni. Si uero occurrat caſus adeo arduꝰ ꝙ rex gē
tem ſuam uel ēt ſeipſum debeat expōere pericu
lis:ita debet eſſe conſtans & magnanimus : ut ꝓ
bono diuino & cōi paratus ſit uitam exponere.
¶ Secundo decet reges & pricipes eſſe plurimū
retributiuos:quia quanto ſunt ī altiori gradu q̄
alii:& quanto plus affluunt diuitiis q̄ alii: tanto
in opibus uirtutum & in retributionibus debēt
alios ſuperare. ¶ Tertio decet eos eſſe paucorū
operatiuos. Negocia.n.ardua pauca ſunt reſpe/
ctu aliorum. Non āt decet reges & pricipes om
nia negocia quātūcunq; modica expedire p ſeip
ſos:nec decet eos oīum eſſe opatiuos: ſed ut poſ
ſit liberius intendere expeditioni negocioꝝ ma
gnorum quæ ſunt pauca debet alia minora ne/
gocia aliis committere:quæ ſunt multa. Quarto
decet eos eſſe apertos:ut eſſe ueridicos : cum ſint
regula aliorum quæ obliquari & falſificari non
debet. Decet etiam nos eſſe manifeſtos oditores
& amatores:ut manifeſte odiant uicia: perſequā
tur malos : & non permittant maleficos uiuere:
& aperte diligant bonos & honorent eos : quia
hoc modo maxime inducent totum populum
ſibi cōmiſſum:ut ſit iuſtus & uirtuoſus. ¶ Quin
to decet Reges & principes non curare:ut laudē
tur ab hoībus. Nam poſiti indignitatibus mul/
tos habent adulatores & loquentes ei placentia.
Si autem talibus adulatoribus credant: cōuenit
uel contingit eos non agere ſecūdum legem &
rōnem ſed ſcdm paſſionem & uoluntatem. Tan
to igit reges & principes:& uniuerſaliter oēs uel
exiſtentes indignitatibus:minus debent curare

de laude hoīum: quanto plures habent adulato
res: qui eos laudando conantur ipſos ꝑuertere.
¶ Sexto qꝛ reges & pꝛīcipes debent ſibi eſſe ſuf
ficientes in exteriorib⁹ bonis: ut declarabit̄ i ter
tio libro: ubi aget̄ de regimine regni: non decet
eos eē plangitiuos uel depꝛecatiuos ꝑ exteriorib⁹
bonis. Oēs ergo aſſignatæ ꝓprietates compete
re debent regibus & pꝛīcipibus: quare decet eos
eſſe magnanimos.

¶ Quō Reges & principes debēt eſſe amatores
honoris: & qualis eſt uirtus illa quæ dicitur ho
noris amatiua. Cap. xxiiii.

Matores honoꝝ aliqñ uituperant̄: ali
qñ uero laudant̄: ut uult Phūs. iiii. eth.
Increpamus. n. aliquos dicētes eos nō
curare de honore ſuo: & rurſus quia uitupamus
ambicioſos: laudamus uero curantes de honore
ſuo. Curare igit̄ de ꝓprio honore uno mō ē lau
dabile: & alio uitupabile. Nā nō curat̄ de hono
re: qꝛ non uult agere opa honore digna. uitupa
bile eſt: nobis igit̄ debet eſſe curæ de honore: nō
ꝙ ſimus ambicioſi: nec ꝙ finem noſtꝝ ponamus
in honorib⁹: ſed ꝙ agamus opa honore digna.
¶ Opera aūt honore digna dupliciter conſide
rari poſſunt. Vel ut ſunt ꝓportionata nobis. Vel
ut ſūt digna magno honore. Sicut. n. circa ſum
ptus ſunt duæ uirtutes: uidelicet liberalitas quæ
reſpicit ſumptus ut ſunt mediocres: & ſunt ꝓpor
tionati nobis: & magnificentia quæ reſpicit ſum
ptus ut ſunt magni: & ut ordinantur ad magna
opa. Sic circa honores eſt duplex uirtus. Vna q̄
reſpicit honores mediocres: & ut ſunt ꝓportio
nati nobis. Et hæc a Philoſopho dicit̄ honoris
amatiua. Alia eſt quæ reſpicit magnos honores
ut magnanimitas. Eadem ergo opa poſſunt eſſe
aliaꝝ uirtutum & magnanimitatis. Nam agens
opa fortitudinis: & aggrediens pugnam: ſi hoc
facit: quia delectat̄ in talibus actibus: fortis eſt. Si
uero hoc agit: quia talia opa ſunt magno hono
re digna: magnanimus ē. Sic ēt ſi agat opera ca
ſtitatis: quia delectatur in eis: caſtus & tempera
tus eſt. Sed ſi hoc agat: quia ſunt magno hono
re digna: magnanimus eſt. Ideo ꝓpria materia
magnanimitatis non ſunt picula bellica: ſed ta
lia ſunt materia fortitudinis: nec delectabilia ſe
cundum ſenſum quia circa talia uerſat̄ tēperan
tia. Sed ꝓpria materia magnanimitatis dr̄ eē ho
nor: quia q̄cunq; agit magnanimus agit ea ꝑut
ſunt magno honoꝛ digna. ¶ Magnanimitas er
go: ut dr̄. iiii. ethi. eſt quidam ornatus oīum uir
tutum. Nam ſicut magnificentia eſt quidā orna
tus liberalitatis: quia magnificus opa liberalita
tis facit excellentiori mō. Sic magnanimitas eſt
quidā ornatus oīum uirtutum. Nam opa oīum
uirtutum ſunt honore digna: q̄re magnanimus
operabitur opa ſingularum uirtutum. Ideo dici
tur. iiii. ethi. ꝙ nō congruit magnanimo fugere
cōmouentem: ꝙ eſt actus prudentiæ. nec facere
iniuſta ꝙ pertinet ad iniuſtitiam. Operatur ergo
magnanimus opera aliaꝝ uirtutum & ea faciet
excellenter. Nam cum honor inter exteriora bo
na ſit bonum excellens faciēs opera uirtutum in
quātum ſunt honore digna: excellētiori mō. fa
cit ea q̄ ſi ageret talia opa: quia delectaret̄ in il
lis. Recte ergo magnanimitas dicit̄ oēs uirtutes
maiores facere: & dicitur oēs eas perficere & or
nare: quia actus oīum eaꝝ per magnanimitatē
facimus excellētius: ornatius: & magis perfecte.
¶ Viſo ergo quid eſt magnanimitas: & qualiter
ſe habet ad uirtutes alias: de leui patet: qualis ſit
illa uirtus de qua nunc intēdimus: quæ dr̄ hono
ris amatiua. Nam ſicut eadem opa poſſunt eſſe
aliarum uirtutū: & magnanimitatis. Sic eadem
eē poſſunt aliaꝝ uirtutum: & honoris amatiuæ.
Opera. n. aliaꝝ uirtutum ut ſunt magno hono
re digna: ptinent ad magnanimitatem. Sed ut
ſunt ꝓportionata nobis: & ut ordinantur ad me
diocres honores: ptinent ad uirtutem: quæ dici
tur honoris amatiua. Sicut ergo decet reges &
principes eſſe magnificos & liberales. Sic decet
eos eſſe magnanimos & honoris amatiuos. Re
ges. n. & pꝛīcipes decet honores diligere modo
quo dictum eſt: uidelicet ut diligant & cupiāt fa
cere opa quæ ſunt honore digna. Videt̄. n. hono
ris amatiua ſe habere ad magnanimitatem: ſicut
formoſitas corporis ſe habet ad pulchritudinem
Parui. n. ſi habent membra bene ꝓportionata &
conformia formoſi ſunt: non tñ pulchri qꝛ pul
chritudo non eſt niſi in magno corpore. Sic fa
cientes opa mediocri honore digna dicunt̄ ho
noris amatiui: tñ tunc proprie ſunt magnanimi:
qñ agunt opera magno honore digna. Vt igit̄
Reges & principes nec in negociis arduis. nec ī
mediocribus faciant aliquid turpe. Sed ut ſemp
agant opera honore digna. bene dictū eſt. ꝙ de
cet eos eſſe magnanimos: & honoris amatiuos.

¶ Quod hūilitas dici debet honoris amatiua: &
ꝙ oīs magnanimus eſt humilis. Cap. xxv.

Hiloſophus. iiii. ethi. mediocriter ſe i
gerentem honoribus: non ſe appellat
magnanimū: ſed tēperatum. Cum igi
tur habere tēperantiam in honoribus ſit idem:
ꝙ habere humilitatem. Virtus. n. illa moderatio
nem animi: & quādam humilitatem animi im
portat: de qua loquitur Philoſophus: quā appel
lat honoris amatiuam: qꝛ tēdit in mediocres ho
nores quædam humilitas dici pōt. Sed ſi ſic dici
mus quædam dubietates inſurgūt. Nam omnis
magnanimus ē honoris amatiuus. Sicut omnis
magnificus eſt liberalis. Quare ſi honoris amati
ua eēt quædam humilitas: omnis magnanimus
eſſet humilis: qđ uidetur eſſe oppoſitum in obie
cto: quia humilis alios reueret̄. Magnanimus ue
ro ut dicitur. iiii. ethi. alios deſpicit. Sciendum
igitur ꝙ niſi omnis magnanimus eſſet humilis
non dediſſemus principibus congruum docu
mentum: quia docuiſſemus eos eſſe ſine uirtuti
bus: cū abſq; humilitate uirtutes haberi non poſ
ſint. Ad plenam igit̄ declarationē ueritatis oſtē
dendū eſt: ꝙ ſine humilitate nullus pōt eſſe ma

gnanimus. Magnanimitas aūt & humilitas &
hmōi uirtutes morales:eē habēt circa animi paſ
ſiones. In tantum eni dictæ uirtutes ſūt bonum
ſecundū rōnē:quia moderant paſſiōes noſtras:
ne deuiemus a bono rōnis:ſed quia paſſiones d
uiare nos faciant a bono ſecundū rōnē ut ſupra
dicebatur:dupliciter poteſt contingere. Primo
prout paſſiones nos inclinant ad ea q̄ rō uetat.
Secundo prout nos retrahit ab eo quod ratio di
ctat:q̄re cum paſſiones nos inclinant ad aliquid
contra rōnem indigemus uirtute retrahēte nos:
ut patet i tēperantia:p quā retrahimur a delecta-
tionibus ſenſibilibus. Sed cū paſſiones nos retra
hunt ab eo qđ ratio dictat:non indigemus uir/
tute retrahente:ſed magis impellente:ut patet in
fortitudine:q̄ magis nos ipellit ad pericula belli
q̄ retrahat nos ab illis. ¶ Cum ergo retraheɾ
& ipellere ſint quodāmodo appoſita:& formali
ter differāt æque pricipaliter & p ſe nō eſt eadē
uirtus retrahēs & impellens:nec eſt eadem uirt⁹
pricipaliter moderās paſſiones:& impellēs nos
ab eo quod rō uetat. Inde ē ergo ꝙ ſi unū & idē
aliter & aliter acceptum nos retrahit & impellit:
oportebit ergo circa illđ dare duas uirtutes unā
impellentem:& aliam retrahentem. ¶ Videmus
autem ꝙ magnanimitas eſt circa magnos hono
res. Magnus autem honor eſt quodāmodo ma
gnum bonum. Magnum autē bonū ratiōe qua
magnum eſt nos retrahit: ne ꝓſequamur illud
ratione difficultatis:prout uero bonum eſt nos
allicit ut tendamus in ipſum:ergo circa magnos
honores & circa magna bona dupliciter contin
git peccare. Primo ſi ultra q̄ ratio dictet ꝓſequa-
mur ea inquātum bona ſunt. Secundo ſi infra q̄
ratio dictet retrahamus nos ab illis:eo ꝙ ardua
& difficilia ſint. Quare circa talia duplici uirtute
indigemus. Vna impellēte nos ne retrahamur ꝓ
pter difficultatem:& hæc eſt magnanimitas &
alia retrahente nos:ne ultra rōnem tēdamus in
illa rōne bonitatis:& hæc ē humilitas. ¶ Omni
no ergo magnanimus humilis eſt:nam cum im
poſſibile ſit eſſe magnanimum nō exiſtentē bo-
num ut probat. Philoſophus. iiii. ethi. Nullus āt
bon⁹ ſit:ſit ultra q̄ rō dictet proſequamur hono
res de neceſſitate:cum magnanimitas ipellit nos
in aliqua magna bōa:ne trahamur ratione diffi
cultatis:oportet ꝙ ei ſit annexa humilitas:ne ul
tra q̄ ratio dictet tendat in ea ratione bonitatis:
aliter enim eſſet uicioſus. ¶ Tendere igitur i ma
gnos honores & ad magna bona eē poteſt a ma
gnanimitate & ab humilitate:non tñ ſecundum
rōnem eādem. Nam prout tendendo in illa bo-
na non retrahimur ratione difficultatis ſumus
magnanimi:ſed prout ea nō proſequimur ultra
q̄ ratio dictat:ratione bonitatis ſumus humiles.
¶ Differt ergo magnanimitas ab humilitate in
duobus. Primo quia magnanimitas pricipaliter
impellit:& ex conſequenti retrahit. Ideo magna
nimus dicitur alios deſpicere:nō ꝙ aliis uicioſe
iniurietur:ſed quia eſt tāti cordis:& ſic impelliť
a uirtute:ut potius deſpiciat opa & uerba homi
num q̄ uelit pp ea deſiſtere ab operibus uirtuo/
ſis. Humilitas autem ecōtrario pricipaliter retra
hit:ex conſequenti ipellit:ideo humilis dicitur
reuereri:quia ſi conſiderans proprios defectus i
rebus licitis & honeſtis alios reuereret. ¶ Secun
do differt hæc ab illa:quia magnanimitas princi
paliter moderat deſperationem:ne aliquis ratio
ne difficultatis deſperet:ne tēdat in opa magno
honore digna. Humilitas uero pricipaliter mo
derat ipſam ſpē:ne aliquis nimis ſperans de ipſo
bono ultra rationem proſequatur magnos ho-
nores. Erit igitur oīs magnanimus humilis mo
do quo dictum eſt. Et humilitas quodāmodo ē
idem:ꝙ mediocris honoris amatiua:quia ille di
citur humilis qui moderans ſpē ipſam ad adipi-
ſcendum honores magnos mediocriter tendit i
honores illos. Vtrum autem humilitas ſit idem
ſimpliciter ꝙ diligere mediocres honores. Vel
utrum ſit idem ſimpliciter cum uirtute illa quā
phūs diſtinguens a magnanimitate appellat eā
honoris amatiuam:non eſt præſentis ſpeculatio
nis. Sed ſi in moralibus contingeret nos ulterio
ra componere oſtendemus uirtutem de qua lo-
quitur phūs:non eſſe per oēm modū idem cum
humilitate:quia illa de q̄ philoſophus loquitur
(quæ ut dictum eſt) tēdit i mediocres honores:
magis eſt in appetitu ſenſitiuo. Humilitas uero
magis eſt in intellectiuo.

¶ Quid eſt humilitas:& circa q̄ hēt eſſe:& ꝙ de
cet reges & principes eē humiles. Ca. xxvi.

f Atis eſt per habita manifeſtum humi
litatē a magnanimitate differre. Nā
licet una & eadē uirtus reprimet ſup/
abūdantias & moderet defectus nunq̄ tñ æque
principaliter. Hæc duo eidē uirtuti competere
poſſunt. Spectat igitur ad magnanimitatem re-
primere deſperationem:ne deſperemus de bo/
nis arduis:& ſpectat ad ipſam moderare ſpē ne
ultra q̄ ratio dictet tendamus in illa. non tamen
æque principaliter operatur utrunq̧. nam cum
magnanimi ſit tendere in magnum. Magnani/
mitas magis eſt uirtus impellens in magna:q̄ re
trahens nos ab illis. Principalius ergo magnani
mitas reprimit deſperationem: ne retrahamur
ab arduis:& ex conſequēti moderat ſpē:ne præ-
ter rationem tendamus in illa. Humilitas econ-
trario ſe hēt ut ſupra diffuſius dicebatur:quare
cum diſtincta ſit uirtus hæc ab illa: uidendum ē
quid ſit huiuſmodi uirtus:quam humilitatē uo
camus. ¶ Sciēdum igitur ꝙ ſicut circa magna-
nimitatē conuenit habūdare & deficere:ſic & cir
ca humilitatē eſſe hēt. nam ut patet ex dictis:ma
gnanimitas eſt uirtus nos impellens ne ratione
difficultatis retrahamur ut non ꝓſequamur opa
magno honore digna. Quia igitur in hoc aliq
ſuperabundant:ut præſumptuoſi proſequentes
ardua magis q̄ debeant. Quidam uero deficiūt:
ut puſillanimes. Ideo magnanimitas eſt media
iter ꝑſumptōes & puſillāimitates. Sic ēt ex dictis

patet ꝙ humilitas ẽ uirtus nos retrahẽs ne ratiõe
bonitatis & delectabilitatis q̃ eſt i rebus honori
ficis proſequantur ea ultra q̃ ratio dictet. In hoc
ergo aliqui ſuperabundant ut ſupbi:pſequẽtes
excellentias & honores ultra q̃ debeant. Aliqui
uero deficiunt:qui ſe deiiciunt ultra q̃ debeant:
ut illi qui nec quærunt honores nec q̃runt opa
honore digna:quod non eſt humilitatis:ſed ma
gis eſt uilitatis & miſeriæ. Erit ergo humilitas
media inter ſuperbiã & deiectionem. Sicut ma-
gnanimitas eſt media inter præſumptionem &
puſillanimitatem. ℭ Viſo igitur quid eſt humi/
litas:de leui uideri poteſt circa q̃ habet eſſe. Intẽ
dit.n.humilis reprimere ſuperbias & moderare
deiectiones. Erit ergo humilitas circa ſuperbias
& deiectiones. Non tamẽ eſt circa hæc æque pri
cipaliter. Nam humilitas principaliter intendit
reprimere ſuperbias:ex conſequenti uero mode
rare deiectiones. Eſt enim hoc notabiliter atten
dendum:ꝙ cum uirtus magis ẽ retrahens q̃ im-
pellens:principaliter opponitur ſuperabundan
tiæ per quam impellimur:& ex conſequenti de
fectui per quem retrahimus. Sed cum uirtus ma
gis eſt impellens q̃ retrahens econtrario ſe hẽt:
quia tunc principalius opponitur defectui per
quem retrahimur. Ex conſequenti uero opponi
tur excellentiæ per quam impellimur. Magnani
mitas ergo quia eſt uirtus impellens ĩ ardua bo
na:magis opponit̃ puſillanimitati q̃ eſt defectus
nos retrahens a talibus bonis q̃ opponatur præ
ſumptioni:quæ eſt excellentia ĩpellens nos in
illa. Sed humilitas econtrario:quia eſt uirtus re-
trahens:ne ultra rationem proſequamur excel/
lentias & honores:principalius opponitur ſup/
biæ:q̃ ſuperabundat in talibus:ex conſequenti
uero contrariatur deiectioni. Inquirendo enim
opera honore digna nõ ſolum contingit pecca
re per ſuperbiam:ſed etiam per deiectionem. Nã
ſi quid ultra q̃ ſuus ſtatus requirit:pter ratiõem
& notabiliter ſe deiiceret uel eſſet uilis deiectus
ut beſtia:quia ſuum ſtatum nõ cognoſceret: uel
eſſet ſuperbus & iactator. Nam aliqui ex hoc q̃/
runt excellentiam & iactantiam:deiiciẽdo ſe ul
tra q̃ deceat. Vnde Philoſophus.iiii.ethi.quãdã
gentem græcã Lathonienſes.ſ.iactatores & ſup
bos appellat:quia ultra q̃ eorum ſtatus require/
ret uilius induebantur:credentes ex hoc in quẽ
dam honorem & in quandam excellentiam cõ
ſurgere. Vnde ibidem ſcribitur:ꝙ ſuperabundã
tia ualde defectus eſt quid iactatiuũ. ℭ Viſo cir-
ca quæ eſt humilitas:quia principaliter eſt circa
repræſſionem ſuperbiæ:ex conſeq̃nti uero circa
moderationem deiectionis. Reſtat uidere ꝙ de
cet reges & principes eſſe humiles:quod duplici
uia probare poſſumus prima ſumit̃ ex parte ma
gnanimitatis. Secunda uero ex parte operum fiẽ
dorum. Dicebatur.n.ſupra quia nullus eſt uere
magnanimus:niſi ſit bonus & humilis:& ꝙ ſem
per magnanimitati eſt annexa humilitas: quare
ſi decet reges & principes eſſe magnanimos de-
cet eos eſſe humiles. Debent eni Reges ſic quæ/
rere opera honore digna:nõ ultra q̃ ratio dictet:
ſed ut decet eorum ſtatum ꝙ faciunt humiles:ꝙ
tamẽ ſuam fœlicitatem non ponat in excellẽtia
& honore:ꝙ faciunt ſuperbi. Debent enĩ agere
bona opera & honore digna boni gratia: nõ ut
oſtendant ſe & ut uideantur excellere. ℭ Secun
do decet eos eſſe humiles ratione operum fien/
dorum. Nam ſuperbus quærens ſuã excellentiã
ultra q̃ debeat:ut plurimum tendit ad ea quæ ꝓ
prias uires excellunt. Ideo decet hoĩes eſſe humĩ
les:ut conſiderato proprio defectu uel propria fa
cultate non tendant in ardua ultra q̃ debeãt. Vt
plurimum enim ſuperbi & ultra rõnem excellen
tiam q̃rentes ſe & alios exponunt periculis:non
ualentes adimplere ꝙ inchoant. Tanto ergo re-
ges & principes debent a ſe ſuperbiam remoue-
re:quãto peius eſt cõia bona periculis exponere.
Superbus eni dominus ut plurimũ periclitator
efficitur populorum.

ℭ Quid eſt manſuetudo:& circa q̃ hẽt eſſe. & ꝙ
decet reges & princi. eſſe mãſuetos. Cap. xxvii.

P Oſtquam determinauimus de uirtuti-
bus reſpiciẽtib⁹ exteriora bona:& oſtẽ
dimus quõ reges & principes decet or
nari uirtutibus illis. Reſtat dicere de mãſuetudi
ne quæ reſpicit exteriora mala. Dicebatur enim
ſupra ꝙ circa quacũq; cõtingit peccare uel bene
agere oportet uel cõtingit habundare & defice-
re:oportet ibi dare uirtutẽ aliquã p quam diriga
mur ad bene agẽdum reprimentem defectus &
moderãtem ſupfluitates. In uindicãdo aũt exte-
riora mala ab aliis facta: Aliqui ſupabũdant ut
iracũdi nimis:facientes uindictã. Nã ex hoc ira ꝓ
uenit ꝙ appetimus uindictã. Qui.n.pp mala ali-
qua illata uindictam aut punitionẽ appetit:dum
hoc uehæmẽter deſiderat:accendit̃ eius ſanguis
circa cor:quo accenſo iraſcit̃. Quidã ergo ſũt ira
ſcibiles & ſupabũdant incipiẽdo uindictã. Q ui
dam aũt ſunt iraſcibiles oẽm iniuriã diſſimulan
tes:quorum neutrũ bonũ ẽ. Iraſci.n. cuilibet:&
ſemp:& de quolibet uindictã expoſcere ꝙ faciũt
iracundi:uituperabile ẽ. Rurſum nũq̃ iraſci:& in
nullo modo uelle aliquẽ puniri nõ eſt laudabile
qa eſt agere pter ordinẽ rõis. Ratio.n.dictat pu
nitiones aliquas eſſe faciẽdas & ꝙ eſt iraſcẽdũ:
cui debet:& qñ:& quõ. Iraſci.n. loco & tẽpore ẽ
uirtutis opus:q̃re ſi in paſſionibus iræ:& i appetẽ
do punitiões & uindictas cõtingit ſupabundare
& deficere. Oportet ibi dare uirtutẽ aliq̃ reprimẽ
tem ſupabũdantias:& moderãtẽ defectus. Hæc
aũt ẽ manſuetudo:qa ſicut fortitudo eſt media ĩ
ter timores & audacias. Sic manſuetudo eſt me-
dia iter iram:p q̃ cupimus uindictam & iraſcibi/
litatẽ:p q̃ cõdonam⁹ mala nobis illata. ille uero
mitis ẽ q nec de oĩbus cupit uĩdictam:nec ĩ tãtũ
deficit a punitiõe ꝙ nullo mõ uelit alios puniri:
ſed ẽ cõdonati⁹ & puniti⁹:ſecũdũ ordinẽ rõnis.
Q uare ſicut fortitudo reprimit timores & mo/
derat audatias. ſic manſuetudo reprimit iras: &

moderat iraſcibilitates. Viſo quid eſt manſuetu-
do:de leui patet circa quæ hẽt eſſe. Eſt.n.ut iam
dictũ eſt circa iras & circa oppoſitũ iræ: ut circa
iraſcibilitatem. Principalius tñ eẽ circa iras. Mã
ſuetudo.n.principaliter & primo intendit repri
mere iras.ex conſequenti aũt itendit moderare
paſſiones oppoſitas iræ. Nã naturale ẽ nobis ex
malis nobis illatis appetamus punitionem & uĩ
dictam. Rurſus quia malum proprium uix põt
eſſe ita modicum:quin uideatur nobis multum
non ſolum naturaliter inclinamur: ut uelimus
puniri inferentes nobis aliqua mala. Sed etiam
quodãmodo naturale ẽ nobis appetere punitio
nem ultra cõdignum. Nam quia malum nobis
illatum uidetur nobis maius eſſe q̃ ſit iniuriato-
res nr̃os plus puniri uolumus q̃ puniẽdi ſint. Dif
ficile eſt ergo ualde reprimere iras:& nõ appete-
re punitiones iniuriarum ultra q̃ dictet ratio: Plu
res ergo peccant in appetendo plus: pauci uero
delinquunt in appetendo minus. pp quod ſi uir
tus eſt circa bonum & difficile. manſuetudo prĩ
cipaliter opponitur iræ:& intendit iras reprime
re.ex conſequenti autem opponitur iraſcibili-
tati & intendit eam moderare quod ipm nomẽ
deſignat. Si.n.uim nominis conſideremus man
ſuetudo nominat temperamentum iræ. Quod
aũt deceat reges & principes eẽ manſuetos: oſtẽ
dere nõ eſt difficile. Nam cum ira peruertat iudi
cium rationis:non decet reges & principes eſſe
iracundos.cum in eis maxime uigere debeat rõ
& intellectus. Sicut.n.uidemus ꝙ lingua infecta
per coleram uel per alios humores non recte iu-
dicamus de ſaporibus. Sic infecto appetitu p im
moderatam iram:uel per alias immoderatas paſ
ſiones peruertitur noſtrum iudiciũ rõnis. Si igi
tur inconueniens eſt regulã puerti & obliquari.
Rex qui debet eſſe quaſi ſpeculum & forma uiuẽ
di.& qui debet eſſe regula agendorum:in cõue-
niens eſt ꝙ ſit iracũdus.ne per iram peruertatur
& obliquatur. Sic etiam ſi nullo modo eſſet ira-
ſcibilis:& nullo modo commoueretur ad puni-
tionem faciendam:indecens eſſet.quia ſi puni-
tiones non fierent in regno:homines fierent in-
iuriatores aliorum & policia durare non poſſet.
Nullus igitur debet iraſci per odium:nec debet
punitiones appetere pp odium:ſed ꝓpter amo-
rem & zelum eſt iraſcendum:& ſunt punitiones
appetendæ. Appetenda eſt.n.punitio pp amo-
rem & zelum iuſtitiæ:uel propter amorẽ reipu-
bli.quia ſine ea res publica durare non poſſet.
Quare ſi quis in tãtum eſſet mitis ꝙ poti⁹ uellet
iuſtitiam perire q̃ iuſtitiam expoſcere uirtuoſus
non eſſet. Tanto ergo magis decet reges & prin
cipes moueri ad punitionem faciendam:quan-
to magis ſpectat ad ipſos eſſe cuſtodes iuſtitiæ &
conſeruatores reipublicæ. quare ſi reges non de
bent eſſe iracundi:& debent moueri ſecundum
ordinem rõnis:ut fiant punitiones & uindictæ:
cum hoc faciat manſuetudo decet eos manſue-
tos eſſe.

¶ Quid eſt amicabilitas:& circa quæ habet eſſe:
& quomodo reges & principes decet eſſe amica
biles. Cap.xxviii.

T poſtulat præſens negocium: ſuffici
enter diximus de uirtutib⁹ reſpicienti
bus bona ſecundum ſe:& de reſpiciẽ
tibus exteriora mala. Reſtat dicere de uirtutibus
reſpicientibus bona exteriora: ut cõicam⁹ cum
aliis. Cõicamus.n.cum aliis uerbis & operibus
uerba aũt & opera i quibus cõicamus:ad tria no
bis deſeruiũt:uidelicet ad amicabilitatẽ:ad ueri-
tatem:& ad iocoſas delectationes. Nam ꝓut uer
bis & operibus debite conuerſamur cũ aliis:ho-
norando eos & recipiẽdo ipſos ut debemus: ſu-
mus amicabiles & affabiles. Nihil eſt ergo aliud
amicabilitas ſiue affabilitas d̃ q̃ hic determinare
intendimus niſi recte conſeruari cum hoibus:&
ordinare opera & uerba nr̃a ad debitam cõuerſa
tionem. Secũdo uerba & opera nr̃a deſeruiũt no
bis ad ueritatem:quia p ea iudicamur q̃les ſum⁹.
Veritas.n.de q̃ hic determinare intẽdimus non
eſt aliud niſi ꝙ homo nõ ſit iactator:ꝙ de ſe uer
bis aut factis maiora oñdat q̃ ſint:nec ſit irriſor
& deſpector:ut operibus aut uerbis ultra q̃ ratio
dictet:ſe contemptibilẽ oſtendat:ſed ſit aptus:&
uerax & talẽ ſe oñdat q̃lis ẽ. Tertio uerba & opa
ordinari pñt ad iocoſas delectationes: ut homo
ſit debite iocundus. Igitur ut ſupra dicebatur: cir
ca uerba & opa in qbus cum aliis cõicamus hẽt
eſſe triplex uirtus uidelicet amicabilitas q̃ alio
noie affabilitas dici poteſt. ueritas q̃ apertio nũ-
cupatur:& debita iocũditas:q̃ eutrapeliã uocat.
Cõicando igitur cum aliis:ſi bñ conuerſari uolu
mus:debemus eẽ debite iocundi:ueraces:& ami
cabiles:de qbus oĩbus eſt dicendũ. Sed primo d̃
amicabilitate. Videmus.n.ꝙ conuerſando cum
aliis: aliq ſupabundant:q̃a ſe oñdunt nimis ami
cabiles cuiuſmõi ſũt blanditores & placidi. hii.
n.adeo ſe oſtẽdunt cõicabiles & ſociales ut nul
lum contriſtari uelint ſed oĩa dicta & facta alio-
rum laudant. Aliqui uero econtrario ab hac cõ-
uerſatione nimis deficiunt. Sũt.n.diſcoli & agre
ſtes non ualentes cum aliis conuerſari. Vterq; ãt
a recta ratione deficiunt:quia nec qui ſe debet tã
tum aliis oſtendere ſocialem: ut uideatur placi-
dus & blanditor. nec ſe debet tantum a ſocietate
ſubtrahere: ut uideatur diſcolus & religioſus.
Cum igitur uirtus ſit quid medium inter ſuper-
fluum & diminutum: in conuerſatione hominũ
circa q̃ contingit abundare & deficere. oportet
dare uirtutem aliq̃ reprimentem ſuperabundan
tias & moderãtem defectus. Huiuſmodi autem
amicabilitas ſiue affabilitas eſt. Nihil.n.eſt aliud
affabilitas ut eſt uirtus:q̃ medio modo ſe hr̃e in
conuerſatione hominum. ut non ſuperabunde-
mus in hmõi conuerſatione ꝙ faciunt adulato-
res:nec deficiamus ꝙ faciunt litigioſi & diſcoli.
¶ Viſo quid eſt amicabilitas:ut hic de ea loqui-
mur:quia eſt uirtus reprimens litigia: & mode-
rans blanditias:ut põt hr̃i ex phõ.ii.&.iiii.ethi.

de leui apparere poteſt circa quæ habet eſſe:quia
eſt circa opera & uerba ut ordinantur ad debitã
conuerſationem in uita. Si.n.homo eſt naturali
ter animal ſociale.ut probari habet.i.poli.opor-
tet circa uerba & opera in quibus cõmunicat cũ
aliis dare uirtutem aliquam per quam debite cõ
uerſetur. Quare cum recta ratio dictet:q ſecun-
dum diuerſitatem perſonarũ diuerſimode ſit cõ
uerſandum licet omnes homines uolentes uiue
re politice debeant eſſe amicabiles & affabiles.
non tamen omnes eodem modo amicabiles de
bent eſſe. Nam quia nimia familiaritas contem-
ptum parit reges & principes: ut in reuerẽtia ha-
beantur & ne dignitas regia uileſcat maturius ſe
habere debent quam alii. Vnde philoſophus.v.
politicorũ.dando cautelas regum & principum
ait q decet reges & principes apparere pſonas re
uerendas ne contemptibiles habeantur.Sicut.n.
in ſumptione & in aliis recta ratio dictat: ut ſecũ
dum diuerſitatem perſonarum diuerſimode fiat
quia aliquis cibus eſſet multus infirmo qui eſſet
modicus ſano.ſic in conuerſatione hominum.
Aliquando.n.familiaritas reputatur regi ad uir
tutem & dicitur ex hoc amicabilis eſſe. q ſi aliq
una cõmunis perſona non plus de familiaritate
participaret: reputaretur ei ad uitium non ad uir
tutem.& non diceret amicabilis ſed ſiluestris.

¶ Quid eſt ueritas & circa quæ habet eſſe quod
decet reges & principes eſſe ueraces. Cap xxix.

S icut circa conuerſationem in uita con
tigit ſupabũdare & dficeř. Sic circa uir
tutẽ cõtigit ſupabũdař & deficeř. Veri
tas.n.i qdã:adæquatiõe cõſiſtit. Qui uero plus
dicit quam ſit a ueritate recedit ratione abundã
tiæ.qui uero quæ ſunt negat & minora confiteř
a ueritate recedit ratione defectus.Quare cũ mẽ
darium ſit per ſe fugiendum. ut dicitur.iiii.ethi.
qui non ſunt ueraces nec aperti : nec oſtendũt ſe
tales quales ſunt.repræhẽſibiles exiſtunt. Quid
n.aliud eſt mentiri niſi non eſſe apertum. & nõ
oſtendere ſe talem qualis eſt ab hac ergo uerita-
te per quam quis reddit ſe ueracem & manifeſtũ
Aliqui deuiant per ſuperabundantiam oſtendẽ
tes de ſe uerbis aut factis maiora quæ ſint & tales
uocantur iactatores: aliqui uero ab hac ueritate
declinant per defectum:fingentes de ſe aliqua ui
lia quæ in ipſis non ſunt.quos phũs uocat yrões
i.irriſores & deſpectores.oportet ergo dare aliq
uirtutem mediam per quã moderetur diminu/
ta & reprimentur ſuperflua.Hæc autẽ communi
nomine ueritas nuncupatur. ¶ Patet ergo quid
eſt uirtus:quia eſt uirtus moderans deſpectiões
& reprimens iactantias. ¶ Viſo quid eſt uirt⁹:Re
ſtat uidere circa quæ habet eſſe. Sciendum ergo
q licet affirmare in ſe eſſe quod non eſt.uel ne/
gare quod eſt.ſit mentiri:tamen non dicere totũ
quod eſt abſq mendatio fieri poteſt. Volẽs igiť
eſſe uerax non debet de ſe fingere habere bonita
tem quam non habet: nec debet concedere in ſe
eſſe malitiam quam ſibi inuicem non credit. Nõ
tamẽ oportet q de dicat totam bonitatem quã
ſibi ineſſe cognoſcit:quia licet nullus mẽtiri de/
beat:non tamen ſemper & ubiq. quæ licet ueri/
tas eſt dominanda. loco.n.& tempore ſecundũ
dictamen rationis poſſumus uirtutẽ tacere. Eſt
igitur ueritas circa repreſſionem iactantiarum:&
circa moderationem deſpectionum:non tamen
eſt circa hæc æque principaliter. Sed principali⁹
ueritas opponitur iactantiæ:& intendit iactãtias
reprimere.Ex conſequenti autem opponitur de
ſpectioni & intendit deſpectiones moderare.Iõ
philoſophus.iiii.ethi.ca.de ueritate ait.q declia
re ad minus & dicere de ſe minora quam ſint eſt
opus prudentis. Spectat igitur ad ueracem nul/
lo modo dicere de ſe maiora quam ſint: qd mul
ti faciunt. Concedunt.n.de ſe aliqui magnas bo
nitates.cum tamẽ illis careant:& promittũt ami
cis & notis magna bona & magna auxilia de q
bus modicum aut nihil opere implent. Tales ãt
patet eẽ iactatores: & alios nõ apertos & ueraces
nullo modo in talibus ẽ excedendũ in plus:ſed
magis declinandum in minus . dum tamen ſine
mandaro fiat & nũ notabiliter recedat a medio:
quia ſi notabiliter a medio recederet non in hoc
appareret uerax:ſed deriſorius ſi aliquis adeo eẽt
fortis & ſtrennuus q conſtaret aliis q contra cẽ
tum bellare poſſet:ſi ille non plus de ſe concede
ret:niſi q cõtra unicum & debilem bellaret:om
nes intra ſe cognoſcerent q deriſorie loqueret.
Inde igitur ſumptum eſt nomẽ ironiæ & deriſio
nis:quando aliquis notabiliter de ſe minora cõ
cedit quam ſint. Ad uirtutem ergo ſpectat mode
rare huiuſmodi deriſiones & reprimere iactanti
as.Principalius tamẽ ſpectat ad ipſum iactantias
reprimere quam deriſiones moderař.quia ut di-
ctum eſt in talibus magis eſt declinandum ĩ mi
nus:dominando de ſe minora quam ſint quã ſit
extendẽdũ in plus afferẽdo de ſe minora. ¶ Poſ
ſumus autem duplicem cauſam aſſignare quare
in talibus ſemper ẽ declinandũ in minus.Prima
ſumitur ex parte ſui. Secunda ex parte aliorum.
Quilibet.n.ita naturaliter afficitur ad propriũ
bonum:ut ipſum ſemp plus credat eſſe quam ſit.
Ideo cõmuniter homines decipiuntur de ſe ipſis
plus credẽtes ſe plus ualere quam ualeant.In na
rando ergo propria bona ſemp declinando ẽ in
minus:quia eſtimare debemus q affecti ad pro/
pria bona uidenť nobis illa eẽ maiora quã ſint.
Hãc autem rationẽ tangit philoſophus in autori
tate prætacta cum ait. q prudentis eſt declinare
in minus.Nam magnæ prudẽtiæ eſt cognoſceř
ſeipſum & ſcire q propria bona ſemper exiſtimã
tur maiora quam ſint. ¶ Secunda ratio ſumitur
ex parte aliorum.Nam non declinantes in min⁹
ſunt laudatores ſui:iactãtes de ſe bonis q̃ habẽt:
& qa hoies cõmuniter horrẽt laudãtes ſeipſos.
Iõ ẽt ex parte aliorum decet in talibus declinař ĩ
minus:ne hoies ſint aliis honeroſi. Hãc ãt ratio/
nem tangit phũs in eodẽ.iiii.ethi.dicẽs declinã
dum eẽ in minus pp honeroſos eẽ ſupabundan

tias. Oñſo quid ē ueritas: de q̄ loqmur: & circa q̄
habet eē: de leui patet q̄ decet reges & principes
eſſe ueraces. Nam declinantes nobiliter in min⁹
& dicentes de ſe notabiliter minora & uiliora:
q̄ ſint uident̄ eē deriſores & contemptibiles. Ex-
cedentes uero in plus: & dicentes maiora q̄ ſint:
uident̄ eē iactatores & honeroſi. Quare ſi reges
decet eē nō contemptibiles: ſed reuerendos: nec
honeroſos: ſed gratioſos & amabiles: decet eos
non eſſe iactatores uel deriſores: ſed apertos &
ueraces non oſtendendo uel iactando de ſe ma-
iora q̄ ſint uel ꝓmittendo aliis maiora q̄ faciant.
ymo tanto magis decet reges & principes cauet̄
iactantiā: quanto plures hn̄t incitātes ipſos ad ia
ctantiā: & de plurib⁹ ſe iactar̄ poſſent.

¶ Quid ē iocūditas & circa q̄ hēt eſſe & qūo de-
cet reges & principes eē iocundos. Cap. xxx.

Redūt. n. aliq oīa uerba uel facta deſer
c uientia locis eē ocioſa. Non tñ ſic ſe ha
bet. Nā ocioſum eſt illud q̄d caret de-
bito fine. Quicquid ergo de ſe eſt ordinabile ad
debitū finem non eſt ocioſum. Ludus āt ſi ſit libe
ralis: honeſtus: & modeſtus. Ordinari hēt in bo-
num finē. Quia eſt quodamō neceſſari⁹ i uita. Iō
dr̄. iiii. ethi. q̄ uidet̄ requies & lud⁹ eſſe aliquid
neceſſariū i uita. Sicut ergo ſenſus corporales ut
uiſus & auditus. Quia laborāt in ſentiēdo: natu-
ra ordinauit ſumū: ꝓp eorū requiē: & eſt neceſſa
rius ſomnus in uita. Sic quia ſtudēdo uel nego-
tiis regni iſiſtendo uel alia faciēdo cōtinue labo
ram⁹. Aliquæ delectatōes ſi ſint ocioſæ: ſi ſint mo
deratæ: & honeſtæ: nō ocioſæ: iterponunt̄ curis
& laboribus nr̄is. Quare cū in talibus cōtingat
peccare & bñ facere: oportet circa ipſos iocos da
re uirtutē aliquā: per quam debite nos habeam⁹
ad ludos. In ipſis. n. iocis q̄dam ſuperabundant
deſiderātes oīno riſum facer̄. De qb⁹. iiii. ethi. di
cit̄ q̄ magis cōatur riſum facere q̄ decora dicer̄.
Huiuſmōi aūt ſunt hyſtriones quos phūs appel
lat bomolotos. Phūs. n. tales aſſimilat auibus ra
piētibus ꝑdam ſactificatā i templis gētiliū. Sicut
n. aues illæ nō curabāt qualitercūq; poſſēt aliq̄d
de illa ꝑda caper̄. Sic uolētes oīno facere riſum:
& ꝓuocare alios ad cachinū: nō curāt q̄litercūq;
poſſint cape dicta uel facta alioꝝ & cōuerter̄ ea
i ludū & cachinnū. Hi ergo ſupabūdant ludis.
¶ Aliq uero ecōtrario deficiūt: & hii uocant̄ du
ri & agreſtes. Huiuſmodi aūt ſunt nō ſuſtinētes
aliquē ludū: nec dicentes aliquid ridiculū. ymo
dicentibus ſunt moleſti. ¶ Patet ergo quid ē io-
cunditas uel eutrapelia. prout eſt uirtus: & ut hic
de ea loqmur. quia ē reprimens ſupfluitates ludi
& moderās duritias. Huiuſmōi aūt uirtus hēt eē
tam circa moderationem duritiæ q̄ circa reꝑſſio
nem ſupfluitatū in ludo. nō eſt tñ circa hæc æq;
pricipaliter. q̄a uirtus ſp eſt pricipali⁹ circa diffi
cilius. Reprimer̄ aūt ſupfluitates ludoꝝ & diffi-
cilius q̄ moderare defectus. Hēt. n. ipſe lud⁹ quā
dam delectationē annexam ꝓp quam magis in
clinamur. ut ſeq̄mur delectationes iocoſas q̄ ut
fugiam⁹ illas. ¶ Viſo q̄d eſt eutrapelia ſiue iocū-
ditas & circa q̄ hēt eſſe: quia pricipalius eſt in re-
primendo ſuperfluitates ludi ex cōſequēti circa
moderationem defectū. Reſtat ergo uidere qūo
reges & principes decet eſſe iocūdos. ut. n. ex ha-
bitis patere poteſt ſemper extrema uituperantur
medium autem laudatur. Huius autem medium
quod eſt in uirtutibus reprimentibus paſſiones
& motus non eſt accipiendum ſecundū rem: ſed
quo ad nos. Nam ut in præcedentibus capitulis
dicebat̄ aliquid eē ſuperfluum uni q̄ ē modicū
alteri: & econuerſo. ¶ Si igitur decet omnes ho-
mines reprimere ſuperfluitates ludorum. magis
hoc decet reges & principes: ymo oportet adeo
moderate uti iocis: & iocoſis delectationibus: q̄
ſi hoc facerent perſonæ cōmunes uiderentur eē
duræ & agreſtes. Non ergo intelligendum eſt re
ges principes nō debere recreare aliq̄bus ſolati-
is uel aliquib⁹ iocis. Sed quia ludi quibus uti de
bemus: ſecundum philoſophum. iiii. ethi. Debēt
eſſe liberales & honeſti: illis debent reges & prin
cipes adeo moderate uti ut ſemper uideant̄ ma-
turi & nullo mō appareant pueriles. Ab ipſa. n. i
fantia connaturale uidet̄ eē pueris delectari iocī.
quare ludus ſi nō ſit moderat⁹ & honeſt⁹: aliquā
puerilitatem uidet̄ habere annexam. Tanto igit̄
decet reges & principes moderate uti delectatio
nib⁹ ludorum: quanto deteſtabilius ē eos eē pue
riles. Amplius ut patet ex habitis: ex hoc iocoſa
delectatio non eſt ocioſa: & ordinatur in bonū fi
nem. quia interpoſita noſtris curis quædā recrea
tionē accipimus: ratione cui⁹ ardēti⁹ inſurgim⁹
ut ſiſtamus bonis operib⁹ quorū curam habere
debem⁹. Quare cum ioc⁹ immoderat⁹ uel inho
neſt⁹ diſtrahat nos a bonis opib⁹ & a d̄bitis curis
tanto deteſtabili⁹ eſt reges & principes: īmodera
te: uel inhoneſte uti delectationibus ludoꝝ. q̄to
cura boni communis q̄ ſpectat ad pricipē excel-
lētior ē quam ſit cura alicui⁹ pticularis bōi. Nō
ergo omnino ꝓhibēda ſunt uerba uel facta ioco
ſa ſi ſint honeſta & moderata & hoc magis & mi
n⁹ prout requirit diuerſitas pſonarum.

¶ Quod maxime decet reges & principes oēs
uirtutes habere: & quod ſi una careant nullam
habent. Cap. xxxi.

Am ſancti q̄ phi i hāc ſciam cōuenerūt
t q̄ oportet uirtutes cōnexas eē dixe-
rūt. n. q̄ q̄ unam uirtutē hēt oēs habet
& qui una caret oīb⁹ caret. Cū ergo oīno māiſe-
ſtū ſit q̄ decet reges & pricipes aliq̄s uirtutes ha-
bere: q̄a ut plane patet. Oportet oēs eſſe prudētes
& iuſtos oīnō manifeſtū eē debet: q̄ omnes uir-
tutes hr̄e debent: quia prudētia & iuſtitia ſine uir
tutibus aliis hr̄i non pn̄t. ymo nūquā eſt aliqua
una uirtus quæ ſine aliis uirtutibus oībus pfecte
poſſit hr̄i. Sic ēt tractatores ueritatis ſenſerunt di
cētes: uirtutes connexas eē. Ad ſenſum tñ uidet̄
apparere contrarium. Videmus enim aliquos li
berales non exiſtentes tēperatos: ſed dantes ope
ram uenereis geſtibus. Aliquos uero qui econ-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

trario ſunt caſti:& tantum auaritiæ ſtudent. Nõ
ergo qui unam uirtutem habent omnes habent
nec oportet. Si aliquæ uirtutes ſint neceſſariæ re
gib⁹ φ omnes uirtutes ſint eis neceſſariæ. Rurſus
uidemus aliquos eſſe liberales qui tamẽ nõ poſ
ſunt eſſe non poſſunt eſſe magnifici quia nequæ
unt magna facere:eo φ non habeant magnos ſũ
ptus. Sciendum igitur philoſophũ circa finẽ .vi.
ethi. manifeſte probaſ uirtutes cõnexas eſſe. Sed
ut ſoluat huiuſmodi obiectiones ait. φ uirtutes
dupliciter conſiderari poſſunt. Vel ut ſunt natu
rales & imperfectæ: uel ut ſunt principales & cõ
pletæ. Virtutes autẽ naturales & imperfectæ nõ
oportet eſſe connexas. Videmus.n.aliquos natu
raliter habere quandam induſtriã & quandam
ſubtilitatem mentis propter quod habent quan
dam prudentiam imperfectã. hii tamẽ nec ſunt
caſti nec liberales:nec habẽt uirtutes morales ali
as. Sic etiã ex ipſa pueritia uidem⁹ aliquos mox
ĩclinari ad opera largitatis: qui nõ ſunt caſti nec
liberales exiſtunt. Aliqui uero econtrario habẽt
quandam naturalẽ pudicitiam:non tñ liberales
exiſtunt. Si ergo uirtutes nũ connectunſ. Sed uir
tutes quæ dicunſ eẽ principales & perfectæ uel ĩ
ſe uel in quadam ualde propinqua diſpoſitione
de neceſſitate habent eẽ connexum. Dicimus ãt
in propinqua diſpoſitione:quia pauperes pp ca
rentiam exteriorum bonorum ſecũdum phũm
non debẽt dici magnifici. At tñ ſi pauperes ſecũ
dum ſuam facultatem ſunt ueræ & perfectæ libe
rales. propiquiſſimum eſt ut ſint magnifici: quia
ſi bonis exterioribus abundarent: ſtati magnifi
centia facerent. ℭ Declarandum eſt ergo ad ple
nam intelligentiam dictorum quõ nulla uirtus
põt haberi pfecte:niſi omnes uirtutes aliæ habeã
tur. ℭ Notandum ergo ad hoc nos indigere uir
tutibus: ut proponentes nobis bonos fines recte
& debite tendamus in fines recte & debite tenda
mus in fines illos. Dupliciter ergo in talibus pec
care contingit. Primo ſi proponamus nobis ma
lum finem ut uitioſi faciunt. Auari.n. proponũt
ſibi ut finem ſtudere auaritiæ. Intemperati uero
uenerea:& ſic de aliis. Secundo in talibus peccaſ
contingit:ſi non debite tendamus in bonum fi
nem. Volunt.n. aliqui eẽ diſtributores bonorũ
& proponunt ſibi ut finem opera largitatis: at tñ
non curant. undecũq; accipiant. dum poſſint ali
is dona aliqua elargiri: aliquãdo per furtũ. aliqñ
do per manifeſtam oppræſſionẽ alios deprædan
tur ut exerceant opera largitatis. Hi ergo licet ꝓ
ponunt ſibi bonum finem:non tñ recte tendunt
in finem illum. non ergo peccant ĩ termino:nec
in intentione:ſed peccant in uia & in modo adi
piſcendi finem intentum. propter quod tales &
ſi aliquo modo ſunt liberales: non tñ perfecte li
berales dici debent:quia ad perfectam uirtutem
ſpectat non ſolum proponere bonum finem:ſed
etiam debite tendere in illum finem. Indigemus
ergo uirtutib⁹ moralibus:quia per eas nobis pro
ponimus bonum finem. Indigemus ẽt pruden
tia:quia per ipſam recte rõcinamur de his q̃ ſunt
ad finem. Virtutes ergo morales per ſe & primo
rectificant finem:quia ſicut qualis eſt lingua talis
ſapor noſter. ut ſi lingua eſt multum infecta co
lera:uidetur amara. Si uero ſit multum infecta fle
gmate dulciori: uidetur participare quandam
dulcedinem. Sic quales ſumus ſecundum uolũ
tatem & appetitum talem finem nobis imponi
mus:ut intemperatus proponit ſibi ut finem ue
nerea:temperatus caſta. liberalis expendere. aua
rus conſeruare. quare uirtutes morales pficiẽtes
appetitum rectificant finẽ:quia habentes appeti
tum bonũ p uirtutes illas:proponimus nobis bo
num finẽ. Prudentia uero p ſe & primo:rectificat
ea q̃ ſunt ad finẽ. Nam proponẽtes nobis bonũ
finem p uirtutes morales. Prudẽtiam bñ ratioci
nari ut de his quæ ſunt ad finẽ & eligim⁹ nobis
rectam uiam ut debite tẽdamus ad finẽ illum. Iõ
dr .vi. ethi. φ uirtutes morales rectificãt finẽ. Pru
dẽtia uero facit operari recte ea quæ ſũt ad finẽ.
Loquẽdo ergo pricipaliter & prĩo uirt⁹ moralis
rectificat terminũ. prudẽtia uero rectificat uiam.
Sed cũ nõ ſit pfecta materia niſi ordineſ i bonũ
finẽ & terminũ:nũq̃ hñi prudẽtia põt. niſi coniũ
cta uirtutib⁹ moralib⁹. p quas proponam⁹ nobis
bonũ terminum & bonum finẽ. Sic ẽt quia nũq̃
debite & pfecte habeſ bonus finis:niſi itendam⁹
ĩ ipſum p bonam uiam:nunquam pfecte habebi
mus aliquã uirtutẽ moralẽ niſi ſi coniuncta pru
dentiæ. Talẽ ergo rõnem intẽdit facere phũs cir
ca finem .vi. ethi.. Habens perfecte aliquam uir
tutẽ moralẽ:hẽt pfectam prudẽtiã. Sed habens
pfectã prudẽtiam hẽt oẽm uirtutẽ. ergo habens
aliq̃ uirtutẽ hẽt oẽm uirtutẽ. Sic ergo uirtutes &
prudentia ſunt cõnexæ:qa nullus ẽ bonus p uir
tutes morales niſi ſit prudẽs. Nã cũ uirtus mora
lis ſit habit⁹ bon⁹ & electiuu⁹ & pficiat habẽtẽ
& op⁹ ſuum bonum reddat. cũ ad bñ eligere &
ad bonum op⁹ ſufficiat ꝓponere bonũ finẽ niſi
p bonã uiã eat in finẽ illũ. uirtus moralis p quã
nobis ꝓponim⁹ bonũ finẽ:nõ põt eſſe ſine pru
dẽtia:p quã recte tendimus ĩ finẽ illũ. Sic & pru
dẽtia eẽ non põt ſine uirtute morali. Differt.n.
prudentia & iuſtitia q̃ phũs appellat demoſticã.
Ille.n. dr demos & induſtris qui ꝓpoſito quocũ
φ fine inueniat uias ut citius conſequatur finem
illum:pp quem tẽperati & uicioſi pñt induſtres
& demoſtes dici. ſi ſciant excogitare uias p quas
conſequantur uenerea & turpia. quæ ſibi propo
nunt ut fines:Prudentes tamen nullus dr niſi ad
bonũ finẽ inueniat bonas uias. non ẽ ergo pru
dentia quæ iuenit bonas uias ad bonum finem
ſine uirtutibus moralibus:per quas nobis propo
nimus bonum finem. ℭ Sed dicet aliquis uirtu
tem moralem non poſſe eſſe ſine prudentia. nec
econuerſo. ita φ oĩs bonus eſt prudens: & econ
uerſo. non tamẽ oportet φ habens perfecte unã
uirtutẽ moralem: habeat oẽs uirtutes morales.
Põt.n.qs habere perfecte temperantiã & habere
prudentiam ut deſeruit temperantiæ: non tamẽ

habebit uirtutes alias: nec habebit prudentiam ut deſeruit uirtutibus illis. Erit ergo ille perfecte temperatus: non tamen erit fortis ſed timidus. nec erit largus: ſed auarus. Sed hoc ſtare non poteſt. nullus. n. poteſt eſſe perfecte temperatus: niſi ſit fortis & largus: & niſi habeat uirtutes alias: non poteſt aliquis hr̃e aliquam uirtutem: niſi habeat omnes uirtutes. Nam ille eſt temperatus perfecte qui nullo modo præter rationem operatur uenerea. quare ſi ille ſit timid9 licet forte non placerent ſibi uenerea ſecundum ſe: tamen ut fugeret uerberationem uel mutilatiõem. uel mortem eligeret uenerea operari. Sic etiã ſi eſſet auarus: quia finem ſuum poneret in habendo pecuniam. licet forte ſecundum ſe ei diſplicerent uenerea: tamen ſi poſſet lucrari pecuniam quam intenderet ut finem: non curaret mechari. Incomplete ergo & imperfecte poteſt hr̃i una uirtus ſine aliis. Sed complete & perfecte nullatenus fieri poteſt. Quare ſic decet reges & principes eſſe q̃ſi ſẽideos & hr̃e uirtutes perfectas. decet eos hr̃e oẽs uirtutes. quia perfecte una uirtus ſine aliis haberi non poteſt. ymo expedit Regibus & principibus: cum non poſſint ſe excuſare per defectum exteriorum bonoꝝ: hr̃e oẽs uirtutes: non ſolũ in propinqua diſpoſitiõe: ſed ẽt ſimpliciter & ſecundum ſe. Poteſt enim pauper aliquis eſſe perfectus: ſi non operetur magnifica: & magnos ſũptus: quia non habet unde faciat magnos ſumptus. Rex autem nũquam perfectus eſſe poteſt: ſi non operetur magnifica: & niſi in omnibus uirtutibus polleat.

¶ Quod diuerſi ſunt gradus bonorum & malorum: & in quo gradu Reges & principes eſſe decet. Cap. xxxii.

SI uerba philoſophi in. vii. ethi. diligentius conſiderentur: diſtinguere poſſumus. iiii. gradus malorum: & q̃tuor bonorum. Mali. n. hoĩes ſunt in quadruplici gradu. Quidam ſunt molles: quidam incõtinentes quidam intemperati: quidam beſtiales. Sic etiã & boni ſunt in quadruplici gradu: quia quidam ſunt perſeuerantes: quidam continentes: quidã temperati: quidam uero diuini. ¶ Molles autem dicuntur illi qui modica paſſione: uel parua temptatione ruũt: ꝙ ipſm nomen deſignat. Nam ſecundum phũm in de generatiõe: molle eſt illud quod de facili cedit. Dicũtur ergo molles ſecundum Philoſophum qui nolunt laborare: & ſunt nimis delicati. Nã ut in. vii. ethi. ſcribit. Delicia q̃dã mollicies ẽ: tales ergo nihil difficile ſuſtinere uolentes: ſtatim cum paſſionant uel cum temptantur cadunt. ¶ In alio gradu dicuntur eſſe incontinẽtes. Hii aũt differũt a primis. Nam molles nullam pugnam: nec aliquid difficile ſuſtinere poſſunt. Incontinentes uero pugnã ſuſtinent: ſed in ſuſtinendo deficiunt. Continere enim: ut ipſum nomẽ deſignat hoc eſt: cõtra aliud ſe tenere. Incõtinere ergo eſt aggredi pugnã: & in pugna non poſſe ſe tenere: ſed deficere. ¶ In tertio gradu ſunt intẽperati. Intemperatus. n. tũc dicitur aliquis. qñ non ſolum paſſionatus cadit & temptationes deiicit: ſed delectabile eſt ei malefacere. Incõtinẽtes ergo & molles nõ delectant in malefacere. ymo aliud eligunt & aliud agũt. Exiſtentes. n. extra paſſiones tam icontinentes: q̃ molles eligunt bñfacere: & ꝓponunt optimas leges: paſſionati uero cadunt: & nullam de illis legibus obſeruant. Tales autem phũs aſſimilat paraliticis: qui eligentes ire in dextrã: ꝓp diſſolutionem corporis: & non ualẽtes corpus regere: uadunt in ſiniſtram. Sic molles & incontinẽtes ꝓponunt beneſacere & eligunt ire in dextram. Tamẽ quia habẽt potẽtias aĩæ diſſolutas: nec habent eas bene regulatas & ordinatas: ſecũdũ ordinẽ rõnis: non uadunt in dextrã: ſed cadunt & tẽdunt i ſiniſtrã. Aliter tñ cadũt molles. Aliter incontinẽtes. Quia molles modica pugna ruũt. Incontinẽtes uero maiori pugna ſuccũbunt. Intẽperati. ergo peiores ſunt q̃ icontinẽtes & molles: q̃ ſũt adeo habituati in malo: ꝙ delectabile eſt eis mala facere. ¶ In q̃rto gradu autem ſũt beſtiales. Hii autẽ peiores ſunt q̃ intẽperati. Illi enĩ beſtiales eſſe dicunt: qui ultra modũ hoium malefaciunt. Sunt autẽ beſtiales operãtes: ea q̃ ipſa natura horret Sicut ſunt q̃dam barbari cõmedẽtes carnes humanas: bibẽtes humanũ ſanguinẽ. Talia enĩ non niſi a beſtialitate ꝓuenire poſſunt. ¶ Narrat aũt philoſophus. vii. eth. multas hm̃oĩ beſtialitates. Dicit. n. ꝙ cũ q̃dam ꝑgnãs eẽt: & ñ potuiſſet parere: ex hoc tãtum dolorem cõcepit: & ſic in beſtialitatem ecõuerſa ẽ: ut oẽs prægnãtes reſiderẽt: q̃ ergo ipſa parere nõ poterat: uolebat ut nulla de cætero parturiret. Sic etiã ut ait circa quãdam inſulam maris ut circa põtum exiſtebant tunc temporis q̃dam gentes oĩno beſtiales cõmedẽtes carnes crudas: deuorantes carnes humanas: & ꝙ peius eſt: præſtabant ſibi filios in conuiuium. Cum enĩ quis alios conuiuare uolebat: ſi filius ſuus domi non erat a uicino ſuo mutuabat filium & ipſum parabat in conuiuium ſpõdens enim ꝙ quando uellet conuiuium facere: ei ſuum filiũ retribueret. Sic etiã circa phalarim ut ait: quædam gentes beſtiales morabant ſacrificantes matres proprias: commedẽtes epata hominum. Illi ergo ſunt beſtiales: qui ultra modũ hoium male agunt. ¶ Dicto de quattuor generibus malorum. Reſtat dicere de quattuor generibus bonoꝝ. Nam ſicut quidã mali ſunt molles: qui modica paſſione ruunt. Sic quidã boni dicũtur eſſe pſeuerantes. Huiuſmodi autem ſunt. qui ſtant & non modica temptatiõe cadũt. Loquẽdo ergo de perſeuerantia ut phũs loquit: nihil ẽ aliud: q̃ quædã bona diſpoſitio oppoſita molliciei: ergo in primo gradu dicunt eſſe pſeuerantes. ¶ In ſecũdo uero ſunt continentes. Cõtinere. n. eſt plus q̃ pſeuerare. Nã ſi qs etiã nõ tẽptatus: uel modicũ tẽptatus ñ ruat dicit pſeuerare. ſed non dicit cõtinere: niſi fortiter paſſionatus paſſiões illas uincat. Nã nullus cõtinet: niſi cõtra paſſiões

ſe teneat.Ideo.vii.ethi.dicitur:ꝙ continētia ele
gibilior eſt ꝗ perſeuerantia.❡In tertio autē gra
du bonorum ſūt temperati.Illi enim temperati
eſſe dicuntur:qui non ſolum modicum paſſióa-
ti perſeuerant:ꝙ faciunt pſeuerantes:uel contra
fortes paſſiones ſe tenent:ꝙ faciunt continētes.
Sed ſunt ita caſti in appetitu & habent tam mo
deratas paſſiones:& quaſi pugnam non ſentiūt:
& delectabile eſt eis benefacere. Sicut ergo per
ſeuerantes opponuntur mollibus:& continētes
incontinentibus.Sic temperati opponuntur in-
temperatis.Nam ſicut delectabile eſt intempera
tis mala facere:ſic delectabile eſt temperatis bo-
na operai.❡In quarto & in ſupremo gradu bo
norum:ſunt homines diuini. Nam ſicut aliqui
homines ſunt beſtiales:& ſunt mali ultra modū
hominum.Sic aliqui ſunt quaſi diuini: & ſūt bo
ni ultra modum humanū.Vnde & philoſophus
circa pricipium.vii.ethi.dicit ꝙ Homerus refert
de Hectore:ꝙ Rex Priamus pater ſuus dicebat
de ipſo:ꝙ erat ualde bonus:propter quod non
uidebatur exiſtere puer uiri mortalis:ſed dei. Vir
tus autem illa per quam quis debet eē bonus ul-
tra modum humanum:appellatur a philoſopho
heroyca.i. principans & dominatiua.❡Ex hoc
ergo manifeſte patet:ꝙ reges & principes ſi de-
bent recte dominari:non ſufficit eos fugere om
nes gradus malorum:& ꝙ non ſint:nec molles:
nec incontinentes:nec intemperati: nec beſtia-
les:ſed oportet eos eſſe in ſummo gradu bono-
rum:quia enim aliis dominari principari deſide
rant:oportet ꝙ habeant uirtutem illam:quæ eſt
dominans & principans reſpectu aliarum ꝗ ha-
bentes ſunt boni ultra modum aliorum: & ſunt
quaſi homines diuini.In hoc gradu debent eſſe
reges & principes:& ſi in tali gradu eſſe decet bo
nos & perfectos principes ſeculares: quales eſſe
debeant:ecclesiaſtice principantes prudentis iu-
dicio relinquatur.

❡Quod ſunt gradus uirtutis:& cuiuſmodi uir
tutes hēre debeant reges & princi. Cap.xxxiii.

d

Iſtinguūt tam Macrobius ꝗ Plotinus
quattuor gradus uirtutum. Nam quæ
dam ſunt pollitic: quædam purgato
riæ:quædam purgati ai:quædam exēplares. Di-
cunt autem quidam uirtutes exemplares eſſe in
ipſo deo. Virtutes autem pollíticas eſſe uirtutes
acquiſitas:per quas hoīes bene ſe habēt in rebus
humanis.Sed uirtutes purgatorias & purgati aī
dicunt eſſe uirtutes infuſas:per quas qui bene ſe
hēt ad diuina.Circa diuina autem aiunt:eſt du-
plex gradus.Nam aliqui ſunt tendētes & exiſtē
tes in diuina ſimilitudine.Et tales dicuntur hēre
uirtutes purgatorias.Aliqui uero ſunt quodam
modo iam aſſecuti ſimilitudinem illam:& tales
hēre dicuntur uirtutes purgati ai.Sed hii licet ſe
cundum ſe uera dicant:non tamen uidentur ac
cedere ad intentionem eorum qui hoc modo d
uirtutibus ſunt locuti.Nam philoſophi non lo-
quebantur niſi de uirtutibus acquiſitis.Virtutes
autem infuſas non poſuerunt:oēm ergo uirtutē
quam ponebant dicebant eſſe acquiſitam. Sectā
do ergo philoſophorū uiam dicere poſſumus:
ꝙ ſicut eſt dare diuerſos gradus bonorum:ſic eſt
dare diuerſa uirtutum gña:ita ꝙ ſecūdum ꝙ ali
quis excellentius bonus & excellētiorem gradū
uirtutum hēt:ſicut ergo phūs innuit ꝗttuor gña
bonorum:ut patet ex capitulo præcedenti: quia
ait aliquos eſſe perſeuerantes:aliquos continen-
tes:aliquos temperatos:aliquos uero diuios.Sic
poſſumus diſtiguere quattuor ordines uirtutū:
ita ꝙ cuilibet generi bonorum demus ſuum or
dinem uirtutum.Dicemus ergo ꝙ perſeueran-
tes habent uirtutes pollíticas:continentēs purga
torias:tēperati uero hñt uirtutes purgati ai. Sed
diuini hñt uirtutes exemplares:ꝓpter quod ſicut
diuini meliores ſunt tēperatis:tēperati cōtinen-
tibus:continentes pſeuerantibus:ſic uirtutes exē
plares excellūt uirtutes purgati animi. Virtutes
uero purgati ai excellunt purgatorias & purga-
toriæ pollíticas. Quod aūt hæc genera uirtutū
adaptari debeāt ꝓdictis generibus bonoꝝ:patet
p Plotinū dicentē:ꝙ primæ uirtutes.ſ.pollíticæ
molliunt.i.ad medium reducūt.Secundæ.ſ.pur
gatoriæ auferūt.Tertiæ ꝗ ſunt purgati ai obliuiſ
ſcunt:ſed quartis.ſ.exemplaribus nefas eſt turpe
aliquod noīari:quare bene dictū eſt ꝙ pſeueran
tibus cōpetunt uirtutes pollíticæ: qa pſeuerātes
ut dicebat opponunt mollib⁹:& ſufficit ad hoc
ꝙ aliquis pſeueret,ꝙ teneat ſe ī medio. Virtutes
ergo pollíticæ ꝗ molliunt.i.diſponunt aium ad
benefaciendū:& reducunt ipm ad mediū cōpe-
tunt pſeuerātibus. Sunt autē hmōi uirtutes mi-
nimæ inter uirtutes alias & pſeuerātes loquēdo
de pſeuerantia ut de ea phūs loquit: tenent infi-
mū gradū i genere bonorū.Cōgrue ergo hmōi
uirtutes cōpetunt pſeuerātib⁹:ſed purgatoriæ cō
petūt continētibus.Nā ex hoc aliqs eſt cōtinens
qa tenet ſe & abſtinet ſe a delectationibus ſenſibi
libus.Continentes.n.ſunt euntes in paſſionibus
& pugnant cōtra ipſas.Modus aūt uincēdi eas ē
auferre & remouere ſe de eis. Ideo continentib⁹
dicunt competere uirtutes purgatoriæ quorum
officiū eſt auferre & abſtinere nos a paſſionibus
imoderatis. Virtutes uero purgati ai cōpetunt tē
peratis:nā iſtæ nō auferūt ſed obliuiſcunt. Tēpe
rat⁹.n.hēt ſic appetitū caſtigatū:qa ꝗſi pugnā nō
ſentit ſed obliuiſcit paſſionū imoderatarum:&
quodāmodo delectabile eſt ei benefacere. Meri-
to ergo talis dicit hēre uirtutes purgati ai faciē-
tes ipm obliuiſci paſſiones illas crebras: qa iam
hēt aium purgatū & caſtigatū:ut non ſit ei curæ
de talibus paſſionibus.Quartæ uero uirtutes ui
delicet exēplares adaptari poſſunt hoibus diui-
nis:tales q eni pfecti adeo debēt eſſe:ut ſint alio
rum data regula & exēplar. ❡Declaratū ē ergo
primū ꝙ in pricipio capituli ꝓponebat:uidelicet
diuerſos eē grad⁹ uirtutū.Declarat uero ſcđm &
oñdere cuiuſmodi uirtutes regibus & pricipib⁹
cōpetere debeāt. Si intelligant ꝓhabita nullam

difficultatem habent. Dicebatur ſupra reges &
principes:non ſufficit eſſe perſeuerãtes: cõtinen
tes:& tempores:ſed decet eos quodãmodo eſſe
diuinos. Virtutes uero competentes eis poſſunt
exemplares dici:quia ipſi aliorum debent eſſe re
gula exẽplaris. Tantæ enim bonitatis debet eſſe
princeps:ut quilibet ſuus ſubditus accipiat inde
formam uiuẽdi:& cognoſcat defectum ſuum ui
dens uitam & perfectionem principãs. Quare
apud reges & principes nõ ſolum deteſtabile eẽ
debet eos turpia operari:ſed etiam nominare &
audire turpia neſas eſſe debet. Bene ergo eis cõ/
petunt exemplares uirtutes:quibus ſecundũ Plo
tinum neſas eſt turpia noĩari:ſed cum tãte boni
tatis nullus eſſe poſſit abſq; dei gratia & eius au
xilio:quanto reges & pricipes alios excellere de
bent:tanto ardentius decet eos diuinam gratiã
poſtulare. In hoc ergo eliditur philoſophorum
elatio. uolentium ꝙ ex puris naturalibꝰ poſſemꝰ
oĩa mala uitare:& perfectam bonitatẽ acquirere.

¶ Quod bonarum diſpoſitiõum: quædam ſũt
uirtutes: quædam ſupra uirtutes: quædam an
nexæ uirtutibus: quædam diſpoſitæ ad uirtu/
tem. Cap. xxxiiii.

d Icebatur enim ſupra ꝙ licet largo mo/
do accipiẽdo uirtutes:omnis bona diſ
poſitio mentis poſſit dici quædam uir
tus: attamen bonarum diſpoſitionum magis
ſunt annexæ & amminiculãtes uirtutibus:& diſ.
ponentes ad uirtutem:ꝗ ſint uirtutes. Sic etiam
quædam diſpoſitiones bonæ magis debẽt dici
ſupra uirtutes ꝗ uirtus. Sed quõ hoc eſſet non ꝑ
babatur:quia nondum declarata erant ea per ꝗ
hæc omnia innoteſcunt. Sed uiſis præhabitis on
dere quõ hæc ſic ſe habent:non eſt difficile Nã
eubulia & ſyneſis ſine conſiliatiua & iudicatiua
uirtutes ſunt:accipiendo uirtutem large. Vnde
& phũs. vi. ethi. eas uirtutes appellat. Accipiẽdo
uirtutem tamen ut hic de uirtute loquimur:ali/
quo modo deficiunt a ratione uirtutis. Nam ut
dicitur. ii. ethi. ꝙ ad uirtutẽ pertinet prĩo ſciẽs:
deinde eligens: & tertio firme & ĩmobiliter opa
ri:quare cum eubulia conſiliet. ſyneſis iudicet.
Prudentia præcipiat firmiter & ĩmobiliter opa
fidei ſecundum conſiliata & iudicata. Prudentia
quæ immediatius ſe tenet ex parte operis eſt po
tior:& magis hẽt rationem uirtutis ꝗ conſilia.
tiua & iudicatiua:ille ergo magis ſunt admini/
culantes & deſeruiẽtes uirtuti ꝗ ſint uirtutes. Be
ne ergo dictum eſt ꝙ bonarum diſpoſitionum:
quædam ſunt adminiculantes :& annexæ uirtu
tibus ſed quædam ſunt diſponentes ad uirtutẽ:
ut perſeuerantia & continentia. Continentia. n.
non proprie eſt uirtus quia uirtuoſo delectabile
eſt benefacere. Continens enim licet non ſequa
tur paſſionem ſed rationem:tamen quia non eſt
continens:niſi quia contra paſſiones ſe tenet: rõ
ne pugnæ ꝗ ſentit:non eſt ei delectabile benefa.
cere:ꝗdiu ergo aliquis eſt continens:& ꝗdiu hẽt
paſſiones fortes:non hẽt perfectum uſum rõnis
& uirtutis. Attamen uincendo paſſiones illas di
ſponitur ut ſit uirtuoſus:quare continentia licet
poſſit dici uirtus large accepta uirtute. Magis ta.
men uidetur eſſe diſpoſitio ad uirtutem ꝗ uirtꝰ.
Sed cum continentia potior ſit ꝗ perſeuerantia:
accipiendo perſeuerantiam ut de ea loquiẽ phũs:
deficit a ratione uirtutis:propter quod non ẽ uir
tus. Sed uel eſt diſpoſitio ad uirtutem: uel eſt
quædam conditio ſequens uirtutem. Declarare
ergo quõ perſeuerantia eſt diſpoſitio ad uirtutẽ
& quõ eſt conditio ſequens uirtutem:non ẽ pñ.
tis ſpeculationis. Sufficit autem ad pñs ſcire ꝙ
loquendo de perſeuerantia ut ſuperius dicebaẽ:
& ut de ea loquitur phũs:eſt quædam diſpoſitio
ad uirtutem. Virtus aũt heroyca:quam diuinam
uocare poſſumus:magis eſt ſupra uirtutem ꝗ ſit
uirtus. ¶ Vñ phũs. vii. ethi. loquens de hæc uir/
tute ait:ꝙ nõ eſt uirtus ſed quid honorabiliꝰ uir
tute. Cum ergo prudentia:iuſtitia & alia:de qui
bus ſuperius tractauimus:ſint uirtutes. Conſilia
tiua & iudicatiua ſint annexæ uirtutibus:qa ſunt
adminiculantes annexæ prudentiæ. Continẽtia
uero & perſeuerantia ſint diſpoſitiones ad uirtu
tem. Heroyca ſit ſupra uirtutem: bene dictum ẽt
ꝙ bonarum diſpoſitionum ꝗdam ſunt uirtutes:
quædam annexæ uirtutibus:quædam diſponen
tes ad uirtutes:quædam uero ſũt ſupra uirtutes.
Vt ergo reges & principes poſſint bonas diſpoſi
tiones mentis habere decet eos hæc genera diſ/
poſitionum cognoſcere.

¶ Incipit tertia pars primi libri de regimine pri
cipum.

¶ Quot ſunt paſſiones animæ:& quomodo ac.
cipiendus eſt earum numerus. Cap. i.

EXpeditis duabus partibus
huius operis:quia oſtẽſum
eſt in quo reges & pricipes
ſuũ finem ponere debeant:
& quomõ oportet eos uir/
tuoſos eſſe. Reſtat exeq de
tertia parte huius primi li/
bri oſtendẽdo quas paſſio.
nes & quos motus al reges & principes debeãt
imitari. Sed cũ hoc ſciri non poſſit niſi prius ſci.
uerimus:quot ſunt hmõi paſſiones & quæ illarũ
ſunt magis pricipales:& quæ ſunt laudabiles:&
quæ uituperabiles. Ideo de hiis primo tractabi/
mus accipiendo autem numerũ paſſionum. Si/
cut dicebamus eſſe duodecim uirtutes:ſic dicere
poſſumus ꝙ ſunt duodecim paſſiões. uidelicet:
amor odium:deſiderium:abhoiatio: delectatio:
triſtitia:ſpes. deſpatio:timor:audacia:ira: & mã.
ſuetudo. Computabaẽ. n. ſupra mãſuetudo iter
uirtutes ſed hoc eſt ꝑpter uocabulorũ penuriã:
ut ait phũs. iiii. ethi. Mãſuetudo eni ꝑprie noiaẽ
uideẽ paſſionẽ oppoſitã iræ. Sed cũ ſit quædam
uirtus inter irã & mãſuetudinem:qa uirtutẽ illã
ꝑprio noie noiare neſcimus:noiamꝰ eã noie mã
ſuetudinis:eo ꝙ illa uirtus plꝰ cõicat cũ mãſuetu
die ꝗ cũ ira. Erit mãſuetudo æquocũ ad uirtutẽ

& ad paſſionẽ oppoſitã iræ. Si quis autem labo
rare uellet cuilibet poſſet inuenire nomen ꝓpri
um. Sed cum conſtat de re de uerbis minime eſt
curandum. ℭ Enumeratis ergo paſſionibus ſic
poteſt accipi earum numerus: qa paſſiones ꝓprie
eſſe non habent niſi in appetitu ſenſitiuo. Appeti
tus enim intellectiuus quia non eſt uirtus in cor
pore: ſiue non eſt uirtus affixa organo: ab huiuſ-
modi paſſionibus ẽ ſemotus: erit ergo oĩs paſſio
ut de paſſione loquimur ĩ appetitu ſenſitiuo. Sẽ-
ſitiuꝰ autẽ appetitus ut ſupra diffuſius diximus:
diuiditur in iraſcibilem & concupiſcibilem. Præ
dictæ ergo paſſiones ſic diſtinguũtur: quia priæ
rerum uidelicet: amor odium: deſiderium: ab-
hominatio: delectatio: & triſtitia: pertinẽt ad cõ
cupiſcibilẽ reliquæ uero ſex ad iraſcibile ſpectãt.
Numerus autem paſſionum concupiſcibilis ſic
accipi poteſt: quia omnis paſſio & omnis motus
animæ pertinens ad cõcupiſcibilem: uel ſumitur
reſpectu boni uel reſpectu mali. Si reſpectu boni
hoc eſt tripliciter. Nam erga bonũ per cõcupiſci-
bilẽ tripliter paſſionamur. Nam bonum appræ-
henſum primo nobis placet: ſecundo tendimus
in ipſum: tertio adepto quietamur in eo. Prout
ergo nobis bonum aliquod placet: eſt in nobis
amor: ſed prout tẽdimus in ipſum hẽt eſſe in no
bis deſiderium: prout uero quietamur in eo exi-
ſtit in nobis gaudium & delectatio. Amor ergo
deſiderium & delectatio ſumuntur reſpectu bo-
ni. Odium uero abhominatio & triſtitia: ſumũť
reſpectu mali. Nã prout malum nobis diſplicet
eſt odium prout uero ipſum fugimꝰ: eſt abhomi
natio: ſed prout eo adepto dolemus hẽt eſſe triſti
tia: ℭ Viſo quomodo accipiunť paſſiones cõcu
piſcibiles. Reſtat uidere quomõ ſumendæ ſunt
paſſiones iraſcibiles. Differũt autẽ heæ paſſiões
ab illis: quia paſſiones cõcupiſcibiles reſpiciunt
bonum & malũ abſolute ſumptũ. Sed paſſiones
iraſcibiles reſpiciunt bonum & malum in eo ꝙ
arduum. Huiuſmodi ergo paſſiones uel ſumun-
tur reſpectu boni uel reſpectu mali. Si reſpectu
boni: hoc eſt dupliciter: quia uel ut in ipſum ten
dimus: & ſic ẽ ſpes: nihil eſt enim aliud ſpes quã
tendere in aliquod bonum arduum. Circa enim
bona abſolute ſumpta poteſt eſſe amor: uel deſi
derium: uel delectatio: non tamen ẽ ſpes circa ali
qua bona: niſi habeãt rationem ardui: quare ſi tẽ
dimus in bonum arduum dicitur eſſe ſpes: ſed ſi
a tali bono deficimus: habet eẽ deſperatio. Spes
ergo & deſperatio ſumũtur reſpectu boni. Aliæ
uero paſſiones iraſcibiles ſumuntur reſpectu ma
li. Nam malũ dupliciter poteſt cõſiderari: uel ut
futurum: uel ut præſens. Si conſideretur ut futu-
rum hoc ẽ dupliciter: uel ut ipſum aggredimur:
ut ſic eſt audatia: uel ut ab eo refugimus: & ſic eſt
timor. Si uero malum ſit præſens hoc etiam eſt
dupliciter: quia uel ex hoc conſurgimus ad faci-
endam uindictam: & ſic eſt ira: uel a tali uindicta
deficimus: & ſic eſt manſuetudo. Cum ergo non
poſſint pluribus modis uariari. Noſtri. n. motus
& noſtræ affectiones ĩ uniuerſo duodecim erũt
paſſiones: ſex pertinentes ad concupiſcibilem: &
ſex ad iraſcibilem. De quibus omnibꝰ in Retho
ricis diffuſiꝰ diximus. Hæc autem ſufficiant ſup
ficialiter pertranſire.

ℭ Quæ ꝓdictarum paſſionum ſunt priores: & q̃
poſteriores: & quem ordinem habent ad inui-
cem. Cap. ii.

Quia nullꝰ bñ ſeipſum regeť põt niſi ſci
at q̃ paſſiões fugiẽdæ & q̃ ꝓſequẽdæ.
Sed ĩ hoc primo libro determinare in
tẽdimꝰ de regimĩe ſui. Videdũ eſt quot ſunt paſ
ſiões & quẽ ordinẽ hñt adiuicẽ: & q̃ ſunt magis
pĩcipales: & q̃ minꝰ: & qũo una paſſio reducitur
ad aliã: qa ex oĩbus aliis magis innoteſcit nobis
natura ipaꝝ paſſionũ: q̃ inſpecta cognoſceť poſ
ſumꝰ q̃ ſunt laudabiles: & q̃ ſũt uitupabiles: & q̃
ſunt ſequẽdæ. & q̃ ſunt fugiendæ. ℭ Viſo ergo
quot ſunt paſſiões & qũo accipiť eaꝝ numerus
uidendũ ẽ quẽ ordinẽ habeãt ad ſe ĩuicẽ. Ordo
ãt eaꝝ dupliciter põt accipi uel ſingulariter: uel ꝑ
combinationẽ. Accipiendo ergo hmõi ordinẽ
ſecundũ combinationẽ: diceť poſſumus primas
paſſiones eẽ amor & odiũ. In ſecundo uero gra-
du ſunt deſideriũ & abhominatio. In tertio uero
ſpes & deſperatio. In quarto ãt timor & audacia.
In quito ãt ira & mãſuetudo. Vltimæ ãt paſſiões
ſunt delectatio & triſtitia. Delectatio eni & triſti
tia conſequunť ad oẽs alias paſſiones. Nã quacũ
q; paſſiõe qa paſſioneť & uel delectať: uel triſtať.
Ideo heæ duæ paſſiões poſt omnes alias collocã
de ſunt. Amor aũt & odium ſunt ſimpliciter paſ
ſiones primæ: Nã ſicut delectatio triſtitia ad oẽs
alias paſſiões conſequunť: qa omnes aliæ paſſio
nes uel termināť ad delectationẽ uel ad triſtitiã.
Sicut amor & odium alias paſſiones ꝓcedunt: q̃
re oẽs aliæ paſſiones: ſumũt originẽ: uel ex amo-
re: uel ex odio. quicũq;. n. paſſionať aliq̃ paſſiõe:
uel ſic paſſionať: qa amat. uel qa odit. Poſt amo-
rem ãt & odiũ eſſe habẽt deſideriũ & abhomina
tio. Nam deſideriũ imediate innitiť amori. cũ. n.
amamus aliquid uel deſideramꝰ ipm habere: uel
ſi ipm habeamꝰ deſideramus conſeruari ĩ haben
do ipm: abhoiatio uero imediate initiť odio: qa
ſtatim cum odimus aliqd abbominamur illud:
quare ſicut amor & odium ſunt paſſiões primæ:
ſic deſiderium & abhominatio ſunt paſſiones
ſecundæ. In tertio autem loco ponẽdæ ſunt ſpes
& deſperatio. Nam ſpes & deſperatio cum ſumã
tur reſpectu boni: præcedunt timorem & audaci
am: iram & manſuetudinem. quæ ſumuntur re
ſpectu mali. Timor autem & audacia præcedunt
iram & manſuetudinem. Nam cum aliquid pri
us ſit futurum quam præſens: timor & audacia
q̃ ſumuntur reſpectu mali futuri ꝓcedunt irã &
mãſuetudinem: quæ ſumuntur reſpectu præſen
tis. ℭ Plane ergo patet: quem ordinem habent
dictæ paſſiones ſi ſumantur binæ & binæ. Acce
ptæ uero ſingulariter ſic ordinari debent: quia
amor eſt prior odio: deſiderium abhominatiõe:

ſpes deſperationeſtimor audatiaſira manſuetudi
neſdelectatio.triſtitia. ℂAmor eni ē prior odio
quia ſemper paſſio ſumpta reſpectu boni ſecun/
dum ꝙ huiuſmodi prior eſt paſſione ſumpta re.
ſpectu mali. Nam appetitus per ſe & primo tēdit
bonū. Si aūt refugit malū: hoc eſt ex conſequēti
inquātū fugere malū habet ratiōnē boni. Amor
ergo ē omnino prius motus & prima paſſio. Nā
ipſum odiū ex amore ſumit originem: niſi ama/
remus aliquid nihil abhominaremur uel habere
mus odio. Nam quia diligimus bonum & iuſti.
tiam odimus & abhominamur fures & iniuſtos.
Deſiderium autem quod innititur amore præce
dit abhominatiōem quæ innitiẗ odio ſpes uero
ꝑcedit deſperationem. Nam ſi primum uolitum
eſt bonum: & quid eſt uolitum eſt uolitum ſub
ratione boni: paſſio quæ magis coniungit nos
bono ſecundum quod hiuſmōi ꝑcedit alias paſ
ſiones: & quia tendere in bonum ē magis cōiun
gi bono quā deficere ab ipſo: ſpes per quā tēdi/
mus in bonū præcedit deſperationē p quam de
ficimus ab ipſo: timor āt præcedit audatiā. Nam
ſicut quia appetitus p ſe & primo intendit con/
iungi bono. Iō paſſio quæ tēdit in bonū eſt pri/
or paſſione quæ deficit ab ipſo. Sic qa refugere
malum hēt ratione boni: iō timor p quem refu/
gimus malū: prior ē audatia per quam aggredi/
mur ipſum. Ira āt i genere paſſionū eſt prior mā
ſuetudine. Nā manſuetudo ꝓprie non ē paſſio:
ſed magis ē deficere a paſſione: iō in genere paſ
ſionū ira manſuetudinē præcedit. ℂVtrū autē
ſecūdū aliquē alium modū manſuetudo ꝑcedit
iram inueſtigare nō eſt ꝑſentis negotii. Delecta
tio āt quæ eſt reſpectu boni prior ē triſtitia quæ
eſt reſpectu mali: qa ergo uiſum ē quot ſunt paſ
ſiones: & qūo ordinanẗ ad inuicē: ex his q̄ dicta
ſunt aliquo mō figuraliter & typo innoteſcit i no
bis natura ipſaꝝ: q̄ cognita cognoſcere poſſum⁹
qūo ſint ꝓſequēdæ: & qūo uitādæ paſſiōes præ
dictæ. Quod ſcire tāto magis decet reges & pri
cipes: quanto p paſſiones ipſoꝝ maius ualet idu
ci malum & pōt bonum excellentius impediri.
De hoc tamen infra diffuſius tractabitur.

ℂQuomodo decet reges & principes ſe habeř
ad odium & ad amorem. Cap.iii.

P Aſſiones tñ quia diuerſificāt regnū &
uitam noſtrā: ideo neceſſariū eſt oſtē
dere quomodo nos hřе debeam⁹ ad
illas oportebat ergo enumerare oēs paſſiones ut
ſciremus numeꝝ paſſionū de qbus determinare
debemus: oportebat etiā oſtēdere ordinē eaꝝ ut
ſciremus quo ordine determiaremus de illis: q̄re
cū amor & odiū ſint paſſiōes primæ: pn⁹ uiden
dū eſt quō deceat reges & pꝛicipes eē amatiuos
& odiтiuos: & ut oſtendam⁹ nomē amoris: nō ſo
lū ut eſt paſſio ꝓprie ſumpta: ſed ēt ut reperitur ĩ
appetitu ſenſitiuo & itellectiuo. Dicere poſſum⁹
ꝙ ſemper obiectum amoris eſt bonū. ubi ergo
reperitur magis rō bonitatis ibi eē debet magis
principialis magis intenſus amor. In bonis autē
diuinis & in bonis omnibus magis reperitur ra.
tio bonitatis quam in bono priuato. modus er/
go quolibet debet eſſe amatiuus: eſt ut primo &
principaliter diligat bonum diuinum & com/
mune. Nam in bono diuino magis habet eſſe
bonitas uniuſcuiuſq; quam etiam in ſe ipſo. Bo
num.n.diuinum eſt conſeruatiuum boni noſtri
ymo & ſi annihilatum eſſet bonum noſtrū: deus
unde uellet poſſet illud reficere. quare cum null⁹
homo ſine diuino auxilio poſſit ſeipſum bonū
facere uel ſe in bonitate conſeruare dictat natu
ralis ratio ut magis diligat deum quā ſeipſum:
quia bonum uniuſcuiuſq; principaliter eſt a deo
& excellentius ſeruatur i deo quā in ſeipſo & qa
commune bonum eſt diuinius quā ſingulare. ut
dicitur.i.ethi. & quia in cōi bono includitur bo
num priuatum ſemp bono priuato præponēdū
eſt commune bonū. naturaliter.n. uidem⁹ partē
ſe exponere pro toto. ut brachium ſe exponit pi
culo pro corpore. ex naturali.n. inſtictu cū quis
uult percuti ne uulnerentur membra a quib⁹ pri
cipaliter dependet ſalus corporis: & ne totū cor.
pus pereat brachium periculo ſe exponit. Sic eti
am antiquitus ſi perſpeximus ciuitatem aliquā
dominari & tenere monarchiam. hoc erat: qa ci.
ues pro republica nō dubitabant ſe morti expo
nere. Dilectio.n. quam habebant romani ad rē.
publicam fecit romam eſſe pricipantem & mo
narchā hoc ergo mō quoſlibet homines decet
eſſe amatiuos ut primo & principaliter diligant
bonum diuinum & cōe. ex conſequēti uero bo
num ꝓprium & priuatū. maxīe tamē hoc decet
reges & principes qd triplici uia declarare poſſu
mus. Regia.n. dignitas quātū ad præſens ad tria
comparari pōt. ſ. ad tyrannidem: cui contrariaẗ.
ad uirtutes: quibus debet ornari. & ad uitia q̄ de
bet fugere. ℂPrima uia ſic patet. nā ut ſuperius
dicebaẗ & ut philoſophus in polluce. probat dif
ferentiam eſſe īter regem & tyrannū. qa rex pri/
cipaliter intēdit bonum cōmune: & ītendendo
bonum cōmune intēdit bonū propriū. qa ſalua
to regno ſaluaẗ & rex. Tyrannus aūt econtrario
principaliter intendit bonū priuatū. ex cōſequē
ti autem & quaſi per accidēs intendit bonū cōe.
Inquantum ex bono cōmuni conſurgit ſibi ali/
quod bonū priuatū. Si ergo modo oppoſito ſe
hēnt reges & tyrannides. cū modus amoris tyrā
nici ſit ut bonū priuatū præponat bono cōi. mo
dus amoris regis eſſe debet ut bonum commūe
ꝑponat priuato bono. ymo quia ſpecialī modo
rex & quilibet principans eſt miniſter dei & per.
ſona publica & communis. Speciali modo ſpe/
ctat ad reges & principes bonum diuinū & cōe
præponere cuilibet priuato bono. Secundo hoc
idem patet ſi conſiderentur uirtutes qb⁹ decet re
ges eſſe ornatos. ſicut.n. deteſtabilius eſt in ma/
giſtro carere ſciētia quā in diſcipulo quia magi.
ſter ē in ſtatu in quo ipſe decet ſciam aliis trade.
re. ſic deteſtabilius eſt in rege carere uirtutibus q̄
quam in ſubditis. quia ſtatus regib⁹ requirit ut

ĩducat alios ad uirtutem. Inter cætera autẽ quæ
inducere poſſent alios ad uirtutes eſt:ut bonum
diuinũ & commune principaliter diligãt. Nã ſi
rex principaliter bonum commune intendat ſtu
debit ut habeat memoriam præteritoꝝ & proui-
dentiam futuroꝝ ut ſit expertus cautus & ut ha-
beat omnia quæ ad prudentiam requirunt̃. per
quam poſſit melius ſuum populum regere:ymo
ſi bonum commune præponat bono priuato. tã
to magis ſtudebit ut prudentia polleat:quan-
to maior prudentia requiritur ad cuſtodiẽdum
bonum commune quam ꝓprium. Erit ergo pru
dens ſic etiam erit iuſtus. quia bonũ cõmune po
tiſſime per iuſtitiam conſeruatur. Erit magnani-
mus quia bona communia maxime ſunt ardua
& magno honore digna:in quæ magnanimus
tendit. Erit magnificus quia ſecundum philoſo-
phum. iiii. ethi. Magnificẽtia potiſſime habet eẽ
circa diuina & communia. Erit fortis quia cũ bo
num commune proponat bono priuato nõ du
bitabit etiam perſonam exponere ſi uiderit ꝙ
expediat regno. Erit temperatus. quia ſi intẽtio
ſua principaliter uerſetur circa bonum regni ſp
net delectationes ſenſibiles immoderatas ne per
eas impediatur debita cura regni. ut ergo ſit ad
unum dicere amor diuini boni & communis in
ductiuus eſt ad uirtutes ſingulas. Conſiderando
ergo uirtutes quibus decet reges & principes eẽ
ornatos principaliter debẽt diligere bonũ diui
num & commune. Tertio hoc idem patet ſi con
ſiderentur uitia quæ debent fugere. Nam ſicuti
amor diuinus & boni communis ĩducit ad om
nem uirtutem. ſic ordinatus amor proprius ĩdu
cit ad omne uitium. talis enim ſunt tyranni uo-
lentes explere uoluptatem propriam & quæ-
rentes excellentiam ſingularem propter quod ſi
unt iniuriatores alioꝝ. deprædant ſacra: expoli-
ant populum omnẽ iniuſtitiam exercent. Vñ &
ualeri⁹ maximus de Dionyſio ciciliano recitat.
qui cum eſſet tyrannus erat amator ꝓprii cõmo
di depopulabatur uerbis exſpoliabat ciuitates:&
depdabat ſacra. ¶ Viſo quomodo reges & prin
cipes ſe habere debeant ad amorẽ:quia principa
liter debent amare bonum diuinũ & commune
de facili patere põt quomodo ſe habere debeãt
ad odiũ. Nam amor eſt primus motus & prima
paſſio ex qua oĩs alia ſumit originẽ. ut ſi homo
diligit iuſtitiam & ueritatem odit fures qui con
trariantur iuſtitiæ. & detractores qui contrarian
tur ueritati. & qui diligit corporalem uitã timet
gladium qui eam tollit timor ergo & odiũ bre
uiter & omnis paſſio ſiue oĩs motus animi ex
amore ſumit originem. potiſſimum ergo in ĩtẽ-
tione cuiuſlibet eſſe debet quid amandum. Oñ-
ſo ergo quomodo reges & principes quodam
ſpeciali modo præ aliis diligere bonũ diuinum
debent:& cõmune quodam ſpeciali modo præ
aliis odire debẽt quæ contrariant̃ bono diuino
& communi. Huiuſmodi autem ſunt opera iniu
ſta & contumelioſa & uniuerſaliter omnia uitia
quare cum de ratione odii ſit exterminare nunꝗ
ſatiari niſi exterminet. ut⁹ dicitur. ii. retho. Decet
reges & principes amare iuſtitiam & odire uitia
ut non ſatientur niſi ea extirpent & exterminẽt
p ſe. n. homines nõ ſunt exterminãdi & odiẽdi:
ſed quia uitia ſunt extirpanda & odienda. ſi non
poſſunt aliter uitia extirpari. nec poteſt aliter du
rare commune bonum. niſi exterminando ma-
leficos homines. extirpandi ſunt tales ne pereãt
commune bonũ. amare ergo commune bonũ
& odire malefica q̃ ei contrariantur: tãto magis
decet reges & principes quanto magis ſunt per-
ſona publica & communis.

¶ Q uo & quæ debeant reges & principes deſi
derare & abhominare. Cap. iiii.

d Icto de amore & odio quæ ſunt paſſio
nes priæ. Dicere reſtat quomodo re-
ges & principes ſe habere debeant ad
deſiderium & abhominationẽ: q̃ ſunt paſſiones
ſecundæ. ¶ Differt autem deſideriũ ab amore.
Et abhominatio differt ab odio. Nam geſta mo
ralia quodammodo rebus naturalibus ſunt ſimi
lia. Nã ſicut corpora naturalia p ſuas formas ut
p grauitatẽ uel per leuitatẽ quandã tendũt in lo
ca ꝓpria. ſic p amorẽ tendit quis in bonũ ſibi ꝓ
portionatũ & conueniẽs in grauibus:ergo & le
uibus eſt tria conſiderare. Prĩo formã grauis uel
leuis per quã conformatur loco ſurſum uel deor
ſum. Secundo eſt ibi conſiderare motum p quẽ
tendunt in talem locum. Tertio ſtationẽ & qetẽ
per quam quieſcunt in dicto loco. Sic & ĩ geſtis
moralibus ut communiter ponit̃ ẽ tria conſide-
rare. Nam cum bonum aliquod appræhẽdimus
primo p amorẽ & per quandã cõplacentia ei cõ
formantur ſecũdo per deſiderium in ipſum ten-
dimus tertio per delectationem quietaur in ipſũ
ergo amor nos conformat deſiderium nos mo-
uet:& delectatio nos quietat. Et quod dictũ eſt
de bono reſpectu amoris:deſiderii:& delectatio-
nis. ut ſupra tangebat̃. Intelligendum eſt de ma
lo reſpectu odii:abhominationis:& triſtitiæ. Nã
ſicut bonum ut eſt amatũ ei conformantur. ut ẽ
deſideratũ in ipſum tendimus. ut ẽ adeptum de-
lectamur in ipſo. Sic malum ut eſt oditum ẽ ali-
quid diſplicens & difforme uoluntati noſtræ ut
eſt abhominatũ ab eo refugim⁹ & ſi contigat ip-
ſum adipiſci dolemus & triſtamur. deſideriũ er-
go licet non ſit idẽ ꝙ amor. menſuram tñ & mo
dum debet ſuſcipere ex amore. Sic & abhomina
tio/licet non idem ꝙ odiũ:tñ ex odio debet mẽ
ſuram ſuſcipere. Sic. n. in naturalibus uidem⁹ ꝙ
licet motus deorſum non ſit idem ꝙ forma gra
uis naturaliter tamen motus deorſum ſumit mẽ
ſuram & modum ex grauitate. ut quanto aliqua
ſunt grauiora:tanto uelotius mouent̃ ad mediũ
quare ſi uidere uolumus quomodo reges & pri-
cipes debeant aliqua deſiderare & abhominari. ui
dendũ eſt quomõ debeant amare & odire. Vide
mus autem in ſingulis artibus ut probat̃ primo
poli. ꝙ finis appetitur in infinitũ. Ea autem q̃ ſũt

ad finem appetuntur ſecūdū modum & menſuram ipſius finis:ut medicus intēdit inducere ſanitatē.inquātū pōt maiorē & meliorē quia ſanitas in arte medicinæ intēdit̃ ut finis potionē aūt & flebotomiā non intēdit q̃to maiorem poteſt: quia tūc exterminaret infirmū:ſed intēdit ſcd̃m modū & mēſurā ſanitatis.cū ergo in arte regnādi & pricipandi pricipaliter & finaliter intēdat̃ ſalus regni & principatus ſicut in arte medicandi principaliter intēdit̃ ſanitas corporis.naturaliter decet reges & principes intēdere & amare bonū regni & cōe.quare ſi deſiderū debet menſuram ſūere ex amare.principaliter reges & pricipes debēt deſiderare bonū ſtatum regni.ut q̄ qui in regno ſūt bñ ſe habeāt ad diuina q̄ agāt opera uirtuoſa.q̄ ſint in eis pax & tranqllitas:q̄ inter eos debita ſeruetur iuſtitia & cætera talia a quibus p ſe & eſſentialiter depēdet bonus ſtatus regni.alia aūt deſiderare debēt ut hñt ordinem ad iſta.diuitias ergo & ciuilē potētiā & cætera talia bona in tñ deſiderare debent inquātū per ea pñt cohercere malos punire iniuſta.& facere talia a quibus regni ſalus facere uidet̃. ¶Viſo q̄re & qūo reges & principes conſiderare debent. quia ſicut debent amare prio & pricipaliter bonū diuinum & cōe:& alia aūt ſunt deſideranda ut ordinant̃ ad iſta.De leui ergo patere poteſt q̄ & qualia abhoīari debent.quia principaliter ſūt abhoīanda q̄ exp̄ſſi⁹ cōtradicūt bono diuino & cōi.alia autem abhoīanda ſunt ex conſequenti. Hmōi aūt abhoīationē & deſiderium tanto magis decet reges & principes:quāto magis eos decet habere curam de bono regni & cōi.q̄ ſūt aūt illa q̄ regnum conſeruant in bono ſtatu:& qūo rex ſe debeat habere ad ipſum regnū in tertio libro diffuſius oſtendetur.

¶Qūo reges & principes ſe habere debeāt circa ſpem & deſperationem. Cap.v.

c Vm determinamus de ordine paſſionum aīæ:diximˀ q̄ amor & odiū erāt paſſiōes priæ.dſideriū uero & abhoīatio erāt paſſiōes ſecūdæ:poſt has aūt tertio loco collocandæ erāt ſpes & deſpatio.Reſtat uero reges & pricipes ſe hēre debeāt circa ſpē & deſpationē.Sed ſi cōſiderēt̃ dicta ꝑhita nō ē difficile ſcire qūo reges & pricipes ad hoc ſe hr̄e debeāt. Dicebat̃ enim ſupra q̄ eos eſſe decet humiles & magnanimos.cū ergo humilitas moderet ſpē. quia humiles cognoſcentes defectū ꝓpriū non ſperāt ultra q̄ debeāt. ¶Magnanitas uero reprimit deſpationem:quia magnanimū ꝓpter difficultatem operis non deſpant.ſi reges & pricipes fuerint humiles & magnanimi ſperabunt ſperāda:ꝓpter magnaninitatē:& non ſperabūt non ſperāda ꝓpter humilitatē.Poſſumus aūt q̄druplicter oñdere q̄ decet reges & principes decēter ſe hr̄e circa ſpem:& ſpare ſpanda & aggredi aggredienda.Nam ſi reges nihil ſparent:& nihil aggrederent̃ eſſent puſillāimes & non debite ptractarent negocia regni.Sunt aūt in ſpe ut cōiter ponit̃.iiii.conſideranda:ꝓpter q̄ arguere poſſumus:q̄ decet reges & principes eſſe bñ ſperantes.ſpes.n.primo eſt de bono.nam de malo non eſt ſpes:ſed timor.Secundo de arduo.Nam licet quod cūq; bonū poſſit eſſe amor uel deſideriū.ſpes tñ eſſe non hēt.niſi circa bonū arduum. nullus.n.ſperare dr̃ niſi ſibi uideat̃ eſſe bonū arduū & difficile.Tertio ſpes hēt eē circa bonū futurū.de p̄ſentibus.n.bonis nō eſt ſpes.licet poſſit eſſe gaudiū & delectatio.Quarto ſpes hēt eē circa bonū poſſibile.quia circa impoſſibile:nullus ſperat:ſed deſperat.Hæc aūt.iiii.uidelicet bonum:arduū:futurū:& poſſibile.potiſſime competere debēt regibus & principibus.Nam cū reges & principes ſint latores legum.quia ſecūdū phūm ꝓprie ſpectat ad reges & principes leges ponere.ſpectat ad eos ſperare bonū. Rurſus q̄a principale intētum a leges latore & a lege ut ſupra oñdimus.debet eſſe bonum diuinū & cōe: cū talia ſint bona excellentia & ardua:non ſolū ſpectat ad reges & principes tendere in bonum ſed etiam decet eos tendere in bonum arduum. ¶Amplius quāto maior eſt cōitas:tanto plura pñt ei contingere.lō maiori indiget ꝓuincia & ſaniori conſilio.cū ergo ꝓuidentia & conſiliū non ſit niſi de rebus futuris.quia nullus conſiliatur de impoſſibilibus.ut uult phūs.iii.ethi.ꝑterita q̄ īmutabilia ſunt:ut hēri pōt ex.vi. ethi.non cadūt ſub conſilio:nec etiam cadunt ſub ꝓuidētia.Decet ergo reges & pricipes conſiderare bona non ſolum ut ſunt ardua:ſed ut ſunt futura. Congruit etiam eos conſiderare talia ut poſſibilia.nam pauperes & potētes & ignobiles ſi non ſunt magnanimi & ſubtrahunt ſe ab aliquibus bonis arduis:uident̃ mereri indulgētiam:quia ciuilis potentia diuitiæ & nobilitas non adminiculant̃ eis:ut poſſint ꝓſequi talia bona.Reges aūt & principes quibus conſequit̃ nobilitas generis:potentia ciuilis:abūdantia diuitiaꝝ.inexcuſabiles eē uident̃ ſi ſint puſillanimes & nō credant eis:eis eſſe poſſibile ꝓſequi bona ardua & magno honore digna.q̄re cū reges & principes tendere debeant in bona ardua & debeant ꝓuidere bona futura poſſibilia ip̄i regno:decet eos eſſe bene ſperantes p magnanimitatē.quia hñt oīa q̄ ad ſpem debitā requirunt̃. ¶Viſo qūo decet reges & principes bñ ſe hr̄e in ſperando ſperanda.Reſtat uidere qūo ſe hr̄e debeant in non ſpando non ſpanda.decet.n.eos cū magna diligentia inueſtigare:q̄d ſpent & quid aggrediantur.Nam ſicut per magnanimitatē debent eſſe prompti ut aggrediantur ardua & ſperent ſuperanda.Sic per humilitatem debēt eſſe moderati ut non aggrediantur aliquid ultra uires proprias.& ut non ſperent non ſperanda.Poſſumus āt duplici uia inueſtigare q̄ non decet reges & pricipes aliquid aggredi ultra uires & ſperare ultra q̄ ſit ſpandum. Pria uia ſumitur ex parte officii regis.Secunda ex parte gentis ſibi cōmiſſæ.Sperare enim ultra quam ſit ſperandum & aggredi

opus ultra uires ſuas uidetur ex in prouidentia
ꝓcedere uel ex aliqua paſſione īmoderata uñ.ii.
ethi.ſcribit ꝙ iuuenes ſemꝑ bonæ ſpei.de quo il
bet.n.negotio etiam ſi ſit ultra uires iuuenes bñ
ſperant quod contingit ex ignorantia.inexꝑti.n.
non pñt cognoſcere arduitatē operis.contingit
ēt hoc ex īmoderatione paſſionū.nam quia ni-
mis abundat in eis calor ꝓrumpunt ut aggrediātur
aliqua q̄ conſumare non pñt.Sic ēt dicere poſſe
mus ꝙ ebrioſi plus ſperant q̄ debent.qu ia caleſa
cti ex uino & ebrietate amittentes rōnis uſum at
temptāt aliqua q̄ nō ualēt pficere.Cū ergo regiū
officiū requirat hominē prudentē & non paſſio
natū.īmoderata paſſione decet reges & pricipes
non aggredi aliquid ultra uires & non ſpare ali
qua non ſperanda.Secundo hoc decet ex parte
ꝓprii ſibi cōmiſſi.ut plurimū.n.exponit ſe peri-
culo qui aggredit̄ aliquid ultra uires.Si ergo in
conueniens eſt totā gētem & totū regnum peri
culis exponere.diuturno cōſilio:magna diligē
tia.excogitare debēt reges & principes quid ag
grediant̄ ne aſſumāt arduū aliquod ultra uires:
& ne ſperent aliquid non ſperandum.

¶ Quo decet reges & principes ſe habere circa audaciam & timorem. Cap. vi.

Secundum phm̄ in.iiii.ethi.circa mo
res ſingulares conſiderationes magis
ꝓficiūt.uerū quia ſunt nobis nota cō-
fuſa magis ut dr̄.i.phyſi.Iō in hoc primo de mo
ribus regū oportet ptranſire uniuerſaliter & pri-
mo typo.quia in ſecundo:& maxime in tertio
plus deſcendemus ad particulares circūſtātias.
Expedit tñ hæc uniuerſalia ptranſire quia harū
cognitio facit ad cognitionē ſequentium.In ter
tio ergo libro magis particulariter tractabimus
facta regni.non tñ etiam in illo libro expediet
penitus uſq; ad particularia deſcēdere:quia exp-
ti in curiis:& maxime reges & principes pp co
negociorum frequentiā ſatis particularia geſta
nouerūt quare ſi aliqua uniuerſalia in morali ne
gocio eis tradant̄ ſuffragāte experientia quam
hñt de moralibus geſtis ſofficiēter inſtrui pote-
rūt in cognitione moraliū.¶ His ergo ꝑlibatis
dicamus ꝙ ſicut uniuerſaliter & typo īſtruxim⁹
reges & principes qūo ſe hr̄e debeāt circa ſpē &
deſperationē q̄ reſpiciūt futurum bonū.Sic ſecū
dum eādem methadem eos inſtruere poſſumus
qūo ſe hr̄e debeāt contra timorē & audatiam q̄
reſpiciūt futurū malū.Videt̄ autem fore aliqui-
bus reges & principes in nullo debere eſſe timi-
dos.quia talia regiæ maieſtati derogare dicun-
tur.multos autē ſic incitātes reges hr̄e conſueue
rūt pſuadētes eis ut oīa audeāt:nihil caueāt:ſed
tales ſunt adulatores non ueri dici.docent.n.re
ges non eſſe fortes:nā quia oīa audēt & nihil ti-
ment.ut dr̄ primo magnoꝝ moralium.non eſt
fortis ſed fatuus.Oportet ergo uidere qūo eos
eſſe deceat timidos:& audaces.Timor aūt ſi mo
deratus ſit expediens eſt regibus & principibus.
Moderato.n.timore oēs principātes timere de-
bēt ne aliquid inſurgat in regno quod eius bo-
nū ſtatum deprauare poſſit.¶ Poſſumus aūt q̄n
tū ad ꝓſens duplici uia inueſtigare ꝙ moderat⁹
timor neceſſarius ſit regibus.Prima uia ſumitur
ex parte conſilii habendi. Secunda ex parte ope
ris fiēdi.¶ Prima uia ſic patet.nā ut dr̄.ii.retho.
ca.de timore.timor conſiliatiuos facit.ex eo ꝙ
aliquis ei timet cōſiliat̄.qūo poſſit effugere ma
lum qd̄ dubitat.Cū ergo unū totū regnū abſq;
magno conſilio debite gubernari non poſſit.ex
pedit principibus & regibus ut conſiliatiui red-
dant̄.hr̄e aliquē moderatū timorem.¶ Secun-
do hoc idē inueſtigare poſſumus ex parte ope-
ris fiendi.Nam non ſufficit ſollicitari circa con
ſilia & iudicare de conſiliatis.niſi conſiliata & iu
dicata p opera debite & diligenter exequamur.
Moderatus aūt timor non ſolū conſiliatiuos fa-
cit:ſed etiam agit ut opa diligētius opemur.Nā
ſi moderatus aſſit timor diligētius agimus opa
p q̄ fugere credimus timorē illū.Oñſum eſt er-
go ꝙ decet reges & principes moderatū hr̄e ti-
morem attñ immoderate timere nullo mō de-
cet eos.Immoderatus.n.timor.iiii.hr̄e uidet̄ q̄
omnino derogant regno.Nam timor immode
ratus primo reddit hoīem immobilem & con-
tractū.Scdo facit ipm̄ īconſiliatiuū.Tertio facit
eū tremulentū.Quarto facit eū inoperatiuum.
Cum enim quis timet:calor ad interiora ꝓgre-
dit̄.modum enim quem uidemus in hominib⁹
aſpicere poſſumus in calore corporis naturalis.
cum.n.hoīes exiſtentes in campis timēt ſtatim
confugiunt ad caſtrum uel ad arcem. Sic cū qs
timet:calor exiſtēs in exterioribus membris ſta
tim confugit ad interiora.ꝓpter qd̄ non in ſe-
ipſo contrahitur & redditur immobilis.quare ſi
indecēs eſt caput regni ſiue regē eſſe immobilē
& contractum.Indecens eſt ipſum timere timo
re immoderato.Secundo hoc eſt indecēs:quia
immoderatus timor facit hoīem īconciliatiuū.
cum.n.quis immoderate timet totus obſtupe-
ſcit:& ē i agonia dictus & ignorat qd faciat.pp
qd̄ non recordat̄ conſiliatī:& ſi conſiliū ei det̄
pp obſtupefactionē non apꝑhēdit illud quare
ſi indecens eſt ut facta regni ſiue cōſilio gerant̄.
& ut rex ſit inconſiliatiuus.indecēs eſt ipm̄ time
re īmoderato timore. ¶ Tertio īmoderatus ti-
mor reddit hoīem tremulētū.Nā pp timorem
calore ꝓgrediente ad interiora:exteriora mem-
bra frigida manēt.nerui ergo fiūt frigefacti nō
ualētes ſuſtinere membra:quare accidit eis tre-
mor.ergo ſi inconueniēs eſt regem eſſe tremu-
lentum:qui debet eſſe uirilis & conſtans.incon
ueniens eſt ipſum timere immoderato timore.
¶ Quarto immoderatus timor reddit hoīem
inoperatiuum. Nam homo pp timorē immo-
deratum tremens & obſtupefactus īmobilitat̄:
& neſcit quid faciat.cum ergo totum regnum
ſit in rege tanquam in mouente & ꝙ portet im
perium eius ſi rex ſit inoperatiuus & imperare
non ualeat:propter immoderatum timorem to-

ti regno ꝑiudicium gignitur.quare ſi hoc eſt in
decens:non decet regem immoderato timore
timere.¶Viſo q̄uo reges ſe hr̄e debeāt ad timo
rem:quia difficilius ē reprimere timorem q̄ mo
derare audaciam ut dictum fuit ſupra.ca.de for/
titudine.de facili uideri poteſt q̄uo ſe habere de
beāt ad audatiam immoderatam:ſed modera/
tam.Nam ſi audatia ſit imoderata homo plus ꝑ
ſumit q̄ debeat:q̄ regibus non expedit:quia tūc
periculo exponerent totū regnum.Si uero quis
nullam audatiam habeat omnino eſt indecens.
quia tūc nihil aggreditur.Moderate ergo ſe ha
bere ad timorem & ad audatiam regibus & pri/
cipibus omnino congruit.

¶Quomodo differt ira ab odio:& quomodo
reges & principes ſe habere debeant ad iram &
eius oppoſitum. Cap.vii.

q Via ira maximam affinitatē uidetur
hr̄e cum odio.Prius q̄ oñdamus q̄uo
reges & principes ſe hēre debeāt circa
iram & manſuetudinē.Videndū eſt quo ira diſ
ferat ab odio:& qd' eſt deteſtabilius an odiū an
ira inordinata.Eſt aūt una principalis dr̄ia inter
iram & odiū.quia odium eſt appetitus mali ſim
pliciter & abſolute.Nam odium opponit amo/
ri.Amare aūt ut dr̄.ii.retho.eſt idem q̄ uelle ali
cui bonū ſecundum ſe.ſic odire aliquē uelle ma
lum ei ſimpliciter & abſolute.ira aūt non ſic.nā
ira non eſt appetitus mali ſecūdum ſe:ſed in or/
dine ad uidictam.Poteſt.n.diffiniri ira.q̄ eſt ap
petitus pœnæ in uindictam.Ex hac aūt differen
tia principali inter iram & odium ſumunt octo
differentiæ quas aſſignat phūs.ii.retho.¶Pria
differentia eſt:quia eſt ira ex his q̄ ſūt ad ſeipm
uel ex pertinētibus ad ipſum odium.Odium āt
eſſe poteſt de pertinentibus ad ipſum & ad aliā.
Nam nullus iraſcitur alicui niſi credat ipſum ſo/
re feciſſe uel in ſe uel in filios:uel in amicos:uel
in alios ad ſe pertinētes.Dictū ē.n.iram eſſe ap/
petitum pœnæ:non ſimpliciter:ſed in ordie ad
uidictam.Nullus aūt ulciſci deſiderat niſi de ſo/
re faciētibus:uel in ipſum uel in ptinentibus ad
ipſum.Sed odire qd' eſt uelle malum ſecūdum
ſe eſſe poteſt.uel de pertinētibus ad ſe uel ad ali/
um.ſtatim.n.cum ſcimus aliquem eſſe malum.
ut cum ſcimus aliquem eſſe furē:poſſumus ipm
odire:ſiue ſore fecerit in nos:ſiue in alios.¶Se/
cūda differētia eſt:quia ira ſemper eſt in ſingula
ri.Odire aūt pōteſt aliquis communiter omnē
furē & detractorē.Sed iraſci non poteſt:niſi ali/
cui ſpāli.nam cum homo in cōi non iniurietur
nobis:ſed ſemp cōmittat iiuria p aliquē hoiem
ſpālem:ſed odire poſſumus fures uniuerſaliter.
non tm̄ iraſcimur niſi alicui ſingulari.¶Tertia
dr̄a eſt.quia odiū eſt qd inſatiabile.ſed ira ſacia
tur nam ſi odiū eſt appetitus mali ſimpliciter il/
le quē odimus non poſſet tm̄ hēre de malo qui
uelemus q̄ hr̄et plus.Sed ira q̄ eſt appetitus pœ
næ non ſimpliciter ſed ut ordinat ad uidictam
eſt quid ſaciabile.quia cū aliquis tantū paſſus ē
q̄ uideat irato ultionem decētem factam eſſe:
ſatiatur ira.& quieſcit iratus.¶Quarta differē/
tia eſt:quia iratus appetit contriſtare.Sed odiēs
appetit nocere.uult enim iratus inferre dolorē
& triſtitiam.Sed odiens uult inferre damnum
& nocumētum.¶Quinta differentia eſt.quia
ſentiri quidem uult iratus.odienti aūt nihil diſ
fert:non enim ſufficit irato q̄ alter patiatur:ni/
ſi ſentiatur & ut manifeſte appareat:q̄ ipſe ei in/
ferat illud malum.quia aliter nō eſſet uindicta:
ſed odienti quidē nihil differt.nam cū odiū ſit
mali ſecūdum ſe & abſolute:ſufficit odiēti q̄ al/
ter patiat malū qualitercūq; ei accidat malum il
lud.¶Sexta differētia eſt quia ira ſemp eſt cū
triſtitia.tanta enim eſt anxietas irati ut uindicta
fiat:q̄ donec ſit facta ultio quaſi continue eſt in
triſtitia.Sed odiū ſine triſtitia eſſe poteſt.nā odi
um eſſe ualet ad aliud in cōmuni.odire.n.poſ/
ſumus uniuerſaliter omnes fures.non.n.opor/
tet q̄ triſtitia comitet hmōi odium.¶Septima
differētia eſt:quia iræ uidet eſſe annexa miſeri/
cordia:non aūt odio.Nam cū ira ſatietur:ſi mul
ta mala inferātur alteri iratus miſeret ei:ſed odi
um p nullo miſerebit:cum ſit quid inſatiabile.
¶Octaua differētia eſt.quia ira uult contra pa/
ti.ſufficit.n.irato q̄ alter contra patiatur:donec
fiat condigna ultio:ſed odiū exterminat & uult
nō eſſe nō.n.ſufficit odiēti q̄ alter contra patia
tur:ſed uult eum interemi & nō eſſe.cū ergo cō
ditiones odii ſint multo peiores q̄ conditiones
iræ.magis cauēdum eſt odiū q̄ ira.ymo irā trā
ſire in odiū ſecundum Auguſtinū.hoc eſt trabē
facere de feſtuca.Eſt ergo hmōi odium cauēdū
a quolibet.Magis tñ cauendū eſt regibus & pri
cipibus.quia inferre poſſunt pluribus nocumē/
tum.Sic igitur ſentiendum de odio & ira eſt.q̄a
odium deteſtabilius eſt q̄ ira nihilominus tñ ira
ſi ordinata ſit deteſtabilis eſt.ut ergo appareat
quomodo reges & principes ſe habere debeant
circa iram & manſuetudinem Sciendum q̄ ira
aliquando rationem præcedit:& tūc eſt in ordi
nata & cauenda .aliquando ſequitur ordinem
rationis & tunc poteſt eſſe ordinata & imitāda.
Si enim is ira rationē præcedat dupliciter eſt ca
uenda.Primo quia nō perfecte rationem audit.
Secūdo quia eā obnubilat.Ira.n.rationē ꝑcedēs
ſcd̄m phūm.vii.ethi.aſſimilat canib' uel aſſimi/
lat ſeruis uelocibus.Serui.n.ueloces ſtati cū au
diunt uerbū dominizante quam plene percipiāt
præceptum eius currunt ut exequantur manda/
tum ipſius.quare contigit eos deficere: quia nō
perfecte perceperunt quomodo exequēdum ſit
mandatum illud.ſic etiam & canes ſtatim cum
audiunt ſonitum uenientis latrant non diſtin/
guentes:an ueniens ſit amicus uel inimicus.Sic
& ira facit ſtatim enim cum ratio dicit uindictā
eſſe fiendam : ſtatim uult currere:ut uindictam
exequatur. non expectans ſuper hoc iudicium
rationis:qualiter uindicta illa fieri debeat. Eſt
igitur cauenda ira inordinata:quia non pfecte

rõnem audit. Secundo cauẽda eſt. quia rõnem
obnubilat nã corpore ñ exñte indebito tempa/
mento impedimur ab uſu rationis q̃re cum per
iram accendatur ſanguis circa concorpus reddi
tur intempatum ut non poſſumus debite ratio/
ne uti. Ratio enim uel itellectus licet non ſit uir
tus corporalis. utitur tñ in ſuo actu corporalibꝰ
organis: propter quod corpore exñte indiſpo/
ſito non poteſt libere uti actu ſuo quare ſi ĩ quo
libet hoie cauendum eſt habere rationem obnu
bilatã: & non plene rationi obedire. cauenda a
quolibet eſt ira inordinata: magis tñ cauenda ẽ
a regibus & principibus quia eos maxime decet
ſequi imperium rationis. Cauenda eſt ergo ira
inordinata & rationem ꝑcedens. Sed ſi etiam ſe
quatur imperiũ rationis põt eſſe ordinata & imi
tanda. Nam cum ira eſt rationis organũ & agit
ſecũdum imperiũ rationis uirilius exeqmur ope
ra uirtuoſa. Vnde. iii. ethi. approbatur dictũ ho
minis dicentis uirtutem immittere furori. tunc
enim uirtus furori uel iræ immittiẛ modo debi/
to & ut decet: quando ira eſt organum uirtutis
& rationis. Patet ergo qũo nos habere debemus
circa iram & manſuetudinem. quia p manſuetu
dinẽ reprimenda eſt ira. ne ꝑcedat iudicium ra/
tionis. & per iram reprimenda eſt manſuetudo:
ne impediat uirtutũ opera & rationis actum. an
te ergo q̃ per rationem iudicemus plene qd agẽ
dum debemus eſſe mãſueti. Sed poſtq̃ plene ui
ſum eſt quid facturi ſumus: poſſumus aſſumere
iram tanq̃ ſeruam & ancillã rationis: ut per eam
exequamur utilius: quæ ratio iudicabit. Sic er/
go ſe habere circa irã & manſuetudinem. tanto
magis decet reges & principes: quãto magis de
cet eos non impediri in uſu rationis & uiriliter
exequi quæ ratio iudicabit.

¶ Qũo Reges & principes ſe habere debeãt cir
ca delectationes & triſtitias. Cap. viii.

u Idebatur enim ſupra delectationes &
triſticias: tenere ultimũ gradum in or
dine paſſionum. quia ad eas tanquam
ad paſſiones ultimas omnes aliæ terminantur.
nulla enim paſſio eſt quæ non termineẛ uel ad
triſtitiam uel ad delectatiõem. ¶ Dicto ergo de
omnibꝰ aliis paſſionibus. Reſtat dicere quomo
do reges & principes ſe habere debeãt circa dele
ctationes & triſtitias. De delectationibus autem
fuit duplex opinio antiquoꝝ: ut patet per Philo
ſophũ decio ethi. Endoſus aõt poſuit oẽm dele/
ctationẽ eſſe bonã. quia quod ab oĩbus appetiẛ
maxime uideẛ eẽ bonũ & eligibile. omnia autẽ
appetũt delectatiõ: ꝙ non eſſet niſi delectatio ſim
pliciter eſſet de genere bonorũ. Adducebat au/
tem Endoſus ad hoc rationem aliam ex ipſa tri
ſtitia quæ eſt delectationi contraria. Nam ſi tri/
ſtitia quælibet ẽ fugiẽda: & habet rationem ma/
li quælibet delectatio eſt proſequenda & habet
rationem boni. Alii autem e contrario dicebãt
omnem delectationem eſſe fugiendam. Sed hi
omnem delectationem condemnantes ſtati ſuã
poſitionem oſtendebant repræhenſibilem quia
ſecundum Phũm abſq; delectatione aliqua nul/
lus uiuere poteſt. Si ergo negans loquelam con
cedit loquelam. ut patet per philoſophum. iiii.
metha. Sic ponens omnem delectationem eſſe
fugiendam: ponit aliquam delectationem eſſe
proſequẽdam. Nam cũ loquela non poſſit nega
ri niſi per loquelam: negãs loquelam loquitur.
loquendo aũt concedit loquelam. quare negan
do loquelam concedit loq̃lam. Sic quia nullus
omnem delectationem fugit: niſi delectabile ſit
ei omnem delectationẽ fugere. Sequitur ꝙ fugi
ens omnem delectationem ſequatur aliquam
delectationem. Inter has aũt duas uias omnino
contrarias: eſt uia Philoſophi mediaq;: non om
nis delectatio: eſt ſimpliciter bona: nec omnis
ſimpliciter mala. Sed aliqua delectatio eſt bona
exiſtenter. aliqua apparenter. aliqua ſimpliciter:
aliqua ſecundum quid. aliqua eſt bona uni ali/
qua eſt bona alteri. Sicut enim uidemus in gu/
ſtu: ſic & in appetitu indicare poſſumus. Aliqui
enim habent guſtum infectum ut infirmi. Aliq
habent ipſum bene diſpoſitum: ut ſani. Sic aliq
habent appetitum infectum ut uicioſi. Aliqui ha
bent ipſum bene diſpoſitum: ut homines boni
& uirtuoſi. Sicut ergo non ſunt dicenda uere
dulcia: quæ uidentur dulcia infirmis: & habenti
bus guſtum infectum. Sed quæ uidẽtur dulcia
ſanis: & habentibus linguam bene diſpoſitam.
Sic non ſunt dicenda uere delectabilia quæ ſũt
delectabilia uicioſis & habentibus appetitum in
fectum. Sed quæ ſunt delectabilia bonis: & ha/
bẽtibus uolũtatẽ rectam. Erũt ergo aliqua dele
ctabilia uere & ſimpliciter aliqua apparẽter & ſe
cũdum quid. Sic erũt delectationes bonæ exi/
ſtẽter & ſimpliciter. aliquæ uero apparẽter & ſe
cũdũ quid. Rurſus qa delectatio contigit ex cõ/
iunctione conuenientis cũ conuenienti. Cũ ergo
alia conueniãt beſtiis. alia hoĩbus. Aliquæ dele
ctationes ſunt conuenientes beſtiis. aliquæ uero
hominibus. Delectationes ãt itelligibiles & uir
tuoſæ ſunt conuenientes hominibus. Sed delecta
tiones ueneræ & ſenſibiles ſunt conuenientes be
ſtiis. Si aũt hoĩes talibus delectationibus uti de
bẽt: hoc ñ ẽ ſcdm ſe & ſimpliciter. ſed ꝑut hñt
ordinẽ & ꝑut deſeruiunt actionibꝰ uirtuoſis. Pa
tet ergo qũo nos hr̃e debemꝰ ad ipſas delectatio
nes. Nã cũ deteſtabile ſit cuilibet ꝙ ſit uicioſus
& ꝙ mores habeat beſtiales ſpectat ad quẽlibet
ſeq nõ q̃ ſũt delectabilia beſtiis. Sed q̃ ſũt rõna/
bilibꝰ & hoĩbꝰ uirtuoſis delectabilia. Oĩs igr̃ de
lectatio bona ẽ: ut arguebãt rõnes ꝓmiſſæ: ſed ñ
oĩs delectatio ẽ bona cuilibet: ſed aliq̃ eſt bona
beſtiis: aliq̃ uero hoĩbꝰ. quãto ergo deteſtabilꝰ
ẽ reges & pricipes eligere uitã pecudũ. tãto dete
ſtabilꝰ ẽ eos ſeq beſtiales delectatiões. Patet igr̃
qũo reges & pricipes ſe ad delectationes hr̃e de
bẽt qa pricipaliter & p ſe delectari debẽt ĩ opibꝰ
uirtuoſis. Nã delectatio ſemp pficit & expeditio
rẽ reddit opationẽ conuenientẽ. Si igiẛ reges &

principes delectabunt in actibus prudẽtiæ & in
opibus uirtuoſis expeditiori modo & magis p
fecte efficere poterũt hmõi opa. Nã q̃to quis ue
hæmẽtiori modo delectaṫ in actibus uirtuoſis
tãto excellẽtius efficit illos actus. In delectatio
nibus aũt ſenſibilibus delectari non debẽt prin
cipaliter & p ſe. ſed uti debẽt eis moderate: & p
ut habẽt ordinẽ ad opa uirtuoſa. Nã ſi tales de
lectationes uehæmẽtes ſint rõnẽ obnubilant &
operationes impediũt uirtuoſas. ¶ Viſo quõ re
ges & principes ſe habere debeant ad delectatio
nes. Videre reſtat quõ ſe habere debẽt ad triſti
tias. Triſtitia aũt nũq̃ eſt aſſumẽda: nec eſt lauda
bilis niſi ſuppoſito aliquo turpi. Si quis enim ui
det ſe in aliquo turpia egiſſe debet dolere & tri
ſtari. De turpibus igiṫ eſt triſtãdum. ſed oĩs alia
triſtitia eſt moderanda & uitanda: ut ergo huiuſ
modi triſtitia modereṫ: danda ſunt remedia per
quæ hmõi triſtitia uitari poſſit. Videṫ aũt phũs
tria remedia tangere p quæ triſtitia uitaṫ. uide
licet uirtutes: amicos: & cõſiderationẽ ueritatis:
per uirtutes. n. uitatur triſtitia. quia ut uult Phi
loſophus. ix. ethi. Mali & uicioſi ſeipſis non gau
dẽt. non enim inueniunt unde delectari poſſint
in ſeipſis. Nã mali ſibi ipſis inimicanṫ: & in ſeipſ
diſſentiũt ratione iudicãt: & aliud paſſiõe agũt.
q̄re cum in ſeipſis pacem non habeant de ſeipſis
non gaudent. Magnũ ergo remediũ & ut in no
bis ipſis delectationẽ inueñiamus: eſt fugere uicia
& habere uirtutes. ¶ Secundũ remedium eſt cõ
ſolatio amicorum: ut in eodem. ix. ethi. tradiṫ.
Videtur enim triſtitia eſſe quoddã pondus ag
grauans aĩam. Sicut ergo in pondere corporali:
cũ multi iuuant nos ad portandum illud minus
grauamur ſic cum uidemus multitudinẽ ami
coꝝ cõdolere nobis alleuiamur a dolore illo &
minus triſtamur. Hæc enim rõ licet tangatur.
ix. ethi. dicitur tñ fuiſſe Platonis nec uidetur uſ
q̄quaq̃ uera. Nam cũ de dolore amicoꝝ ſit do
lẽdum: cũ nos dolemus & uidemus amicos do
lere ut uidetur non debet dolor minui ſed auge
ri. Poſſumus ergo dicere ꝙ cũ uidemus eos do
lere de dolore noſtro non quia ipſi dolẽt de do
lore noſtro minuiṫ dolor noſter. Sed quia uide
mus eos dolere adgeneratur nobis q̃dam firma
fantaſia ꝙ ſint amici: & quia delectabile eſt habe
re amicos: delectamur. & delectando minuiṫ do
lor noſter: quia oĩs delectatio uel totaliter triſti
tiã auferr: uel ſaltẽ eã minuit. ¶ Tertiũ remediũ
eſt conſideratio ueritatis. Nã licet de turpibus ſit
dolẽdũ de bonis tñ fortunæ: uel de aliis q̃ in no
bis contigere poſſunt abſq̃ eo ꝙ operemur tur
pia: dolere non debemus. Ad hoc aũt maximũ
remediũ eſt conſideratio ueritatis. Nam p huiuſ
modi conſiderationẽ cognoſcimus talia eẽ mo
dica bona: ideo eis amiſſis non dolebimus niſi
forte per accidens inquãtũ p admiſſionẽ eorum
impedimur ab opibus uirtuoſis. Patet ergo nõ
eſſe dolẽdũ niſi de turpibus & nõ de opibus uir
tuoſis. Si aũt ꝓpter alia dolor uel triſtitia contĩ
gat fuganda eſt uel p uirtutes: uel p amicos: uel
p cognitionẽ ueritatis. Conſueuit etiam ad hoc
dari quartũ ſubſidiũ: uidelicet remedia corpora
lia: ut ſomnus: balneũ: & talia quæ triſtitiam fu
gare ſolent. Cum ergo tales triſtitiæ impediant
operationes uirtuoſas. tanto magis decet reges
& principes tales triſtitias moderare: quãto de
centius eſt eos excellere in operibus uirtuoſis.

¶ Quod harũ paſſionũ: q̃dam ſunt magis prin
cipales: & quædam minus. Cap. ix.

Sicut enumerabãtur ſupius duodecim
uirtutes: quaꝝ q̃tuor erant principa
les: & octauũ quaſi ãnexæ: ſic inter has
duodecim paſſiones enumeratas: ſequẽdo præ
deceſſorum doctrinam: dicere poſſumus ꝙ ſunt
quattuor principales: ut ſpes: timor: gaudium: &
triſtitia. Has autem eſſe magis principales: tri
plici uia uenari poſſumus. Primo ut comparan
tur ad paſſiones alias. Secundo ut comparantur
ad ſua obiecta: uel ad materiam circa quam uer
ſantur. Tertio ut comparantur ad potentias ani
mæ & ut ad iraſcibilem & concupiſcibilem in
quibus exiſtunt. ¶ Prima uia ſic patet. Nam om
nes aliæ paſſiones uidentur ordinari ad iſtas: ut
paſſiones ſumptæ reſpectu boni ordinari uiden
tur ad ſpem & gaudium: ſumptæ autẽ reſpectu
mali ordinari uidentur ad timorem & triſtitiã.
Nam paſſio ſumpta reſpectu boni primo inci
pit ab amore: poſtea uadit in deſiderium & ter
minatur in ſpem: dum bonum illud eſt futurũ.
Vltimo autem terminatur in gaudium & dele
ctationem quando bonum illud eſt præſens &
adeptum. Reſpectu uero mali incipit ab odio
& procedit in fugam: uel abhominationẽ & ter
minatur i timorem: ſi malum illud ſit futurum.
Vltimo autem terminatur in triſtitiam: ſi malũ
illud ſit præſens & iam adeptum. Timor autem
& triſtitia ſunt paſſiones principales: quia ad eas
ordinãtur paſſiones ſumptæ reſpectu mali: ſicut
ad ſpem & gaudium ordinantur paſſiones ſum
ptæ reſpectu boni. ¶ Secunda uia ad inueſtigan
dum has paſſiones eſſe pricipales ſumi poteſt ex
parte materiæ circa quam tales paſſiones uerſan
tur. Nam omnis paſſio uel ſumitur reſpectu bo
ni: uel reſpectu mali: Ruſus bonum uel malum
conſiderari poteſt: uel ut eſt futurum: uel ut eſt
iam præſens. Secundum hoc ergo ſumi habent
heæ quattuor paſſiones quia de bono futuro eſt
ſpes: de præſenti eſt gaudium: de malo futuro ẽ
timor: de ꝓſenti uero ẽ triſtitia. ¶ Tertio modo
heæ paſſiones ſumi poſſunt reſpectu potentiaꝝ
animæ: ut reſpectu iraſcibilis & concupiſcibilis
in quibus exiſtunt. Dictum eſt aũt concupiſcibi
lẽ tendere in bonũ & malum ſecũdum ſe: iraſci
bilẽ uero ut hẽt rationẽ ardui. Cũ ergo aliquid
maxime ſit bonũ cũ iam iã ſit adeptũ: circa qd̕ ẽ
dolor & triſtitia: oportet delectationẽ & triſtitiã
eſſe principales paſſiones reſpectu concupiſcibi
lis. Spes aũt & timor ſunt principales paſſiones
reſpectu iraſcibilis. Nam cũ iraſcibilis tendit in

bonum & malum:in eo φ eſt arduū quia tūc rē
putatur maxime bonum arduū:cū eſt futurū &
timetur. Spes & timor ſūt principales paſſiones
reſpectu iraſcibilis. Sed cū ex paſſionibus diuer
ſificari habeant opa noſtra:decet nos diligenter
intendere:in quibus delectemur & triſtemur:&
ꝙ ſperemus & ꝙ timeamus. Sed hoc tāto magis
decet reges & principes:quāto eoꝝ opera ſūt di
gniora:eo φ reſpiciant bonum gentis. Quō aūt
Reges & principes debite ſe habeant circa dele
ctationem & triſtitiam:& circa ſpem & timorē:
patelactum eſt per capitula ſupradicta.

ℂQuomodo paſſiones aliæ ad paſſiones præhabitas reducuntur. Cap. x.

Numerabant̄ ſupra duodeci paſſiōes
uidelicet amor odium:deſideriū:ab
hoiatio:delectatio:triſtitia:ſpes: deſpe
ratio:timor:audacia:ira:& manſuetudo. Sed p̄
ter oēs has paſſiōes phūs. ii. retho. vi. alias paſſio
nes enūerare uidet̄:uidelicet zelū:gratiā:neme
ſim:qđ idem eſt φ indignatio:de ꝓſperitatibus
maloꝝ miſericordiā:inuidiā:& erubeſcētiā ſiue
uerecūdiam. Sed oēs hæ paſſiones reducuntur
ad aliquas paſſiones p̄dictarū:quia zelus & gra
tia reducunt̄ ad amorem:uerecūdia ad timorē:
inuidia ad irā:nemeſis ſiue indignatio de ꝓſpe
ritatibus malorū: reducūtur ad triſtitiam:zelus
reducit̄ ad amorē:quia zelus nihil eſt aliud ꝙ qui
dā amor inteſus. Ea aūt quæ intēſe diligim⁹:uel
ſūt corpalia:uel ſpūalia: ſi ſūt corpalia qa talia
cū habentur ab uno ñ hñtur ab alio. Ideo zelus
reſpectu horum diffiniri conſueuit:φ eſt amor
intenſus non patiēs cōſortiū in amato:inde er
go inoleuit:φ aliqui dicunt̄ zelotipi de perſona
aliqua ſi noluerit in ea habere aliqđ conſortiū:
Intenſus ergo amor corpaliū uidet̄ eē amor pri
uatus & repræhenſibilis:& non patiens conſor
tium in amato:ſed reſpectu bonoꝝ intellectua
lium & reſpectu uirtutū:ſi ſit itēſus amor eſt lau
dabilis & quaſi cōis. Nam nunꝙ quis uirtuoſus
eſſent ſi proprie uirtutes diligeret:ſi nollet in eis
habere cōſortium. Huiuſmodi ergo zelus reſpe
ctu bonorum honorabilium diffinit̄ a philoſo
pho. ii. retho. φ eſt triſtitia de hmōi bonis:non
quia inſint alteri:ſed quia non in ſunt ſibi:zelus
ergo reducit̄ ad amorem:ſic etiam gratia reduci
tur ad amorē:quia ex amore efficit̄ aliquis alte
ri gratioſus. Gratia enim ut de ea tractat phūs:&
ut eſt paſſio:non eſt aliud ꝙ quidem motus ani
mi per quem inclinatur aliquis ad beneficia cō
ferendū. zelus ergo & gratia reducūtur ad amo
rem:ſed uerecundia reducitur ad timorem. Du
pliciter autem quis timere poteſt:corruptiones
ſcilicet & honorātiōes:qui enim expaueſcit ma
la corruptiua:dicitur timidus:ſed qui expaue
ſcit turpia & inhonoratiua:dicitur uerecundus.
Nihil eſt aliud uerecundia quam timor inhono
rationis uel inglorificationis:unde uerecundia
erubeſcentia noiari conſueuit:quia uerecundā
tes cōiter erubeſcunt:ſicut timentes palleſcunt:
Nam ex eo φ aliquis credit ſe admittere uitam
qđ eſt bonū interius timet:ſed ex eo φ credit ſe
admittere gloriam & honorē ꝙ ſunt bona exte
riora uerecūdatur. In timendo ergo ſanguis re
currit ad interiora:& mēbra remanēt pallida:qa
timor conſurgit ex eo φ quis ſe credit admitte
re interiora bona. Sed cū quis uerecundat̄ ſan
guis fluit ad exteriora & facies apparet rubea:
currit ergo ſanguis tūc ad exteriora:qa uerecun
dia conſurgit ex eo φ qs ſe credit admittere exte
riora bona. Duplex ergo eſt timor:unus admit
tēdi uitā & bona interiora p quæ quis palleſcit:
& alius admittendi gloriā & honorē ꝙ ſunt bo
na exteriora:p quæ quis erubeſcit. Timor ergo
corruptiui & admitiēdi bona interiora:quia nō
hēt ſpeciale nomē retinet ſibi nomē cōmune &
dicitur timor:ſed timor admittēdi gloriā & ho
norē hēt ſpeciale nomē:& dicitur uerecūdia:uel
erubeſcentia. uerecundia aūt eſt quidā timor &
reducit̄ ad timorem. ℂViſo qūo zelus & gratia
reducunt̄ ad amorē:& qūo uerecundia reducit̄
ad timorem. Reſtat uidere qūo inuidia:miſeri
cordia:nemeſis ſiue indignatio reducuntur ad
triſtitiam. Sciēdum ergo hæc tria eſſe ſpēs triſti
tiæ. Nam aliquis triſtari poteſt:uel de malo alte
rius:uel de bono ſi triſtatur de malo:& maxime
ſi credit ipſum īdignæ pati illud malū:ſic eſt mi
ſericordia:nam ut dicitur. ii. retho. miſericordia
nihil aliud eſt ꝙ triſtitia ꝗdam ſuper apparenti
malo corruptiuo uel cōtriſtatiuo eius qui indi
gne patitur malum illud. Si uero ſit triſtitia nō
de malo alterius ſed de bono:hoc poteſt eē tri
pliciter:uel de bono ſecundum ſe:& ſic eſt inui
dia:nam inuidia:ut dicitur. ii. retho. nihil eſt ali
ud ꝙ triſtitia quædam ſup apperēti actione ali
quorum bonorum circa ſimiles:non ut aliquid
ſibi:ſed propter illos. Inuidia enim eſt dolor de
apparēti bono alicuius:nam quia ipſe non hēt
illud bonum. Sed quia alter cui īuidet pollet bo
no illo:& potiſſime eſt inuidia circa ſimiles:ut fi
guli inuidēt figulis:& fabri fabris:& ſic de aliis.
Si uero ſit triſtitia de bono alterius nō quocūꝗ
modo:ſed ut indigne hētur ab eo:ſic eſt nemē
ſis uel indignatio. Nam ſcđm phūm. ii. reth. ne
meſis uel indignatio ē triſtari de eo qui indigne
uidetur bene proſperari. Si ergo oēs hæ paſſio
nes diuerſificare hēnt oēs operatiōes noſtras de
cet nos oēs eas cognoſcere:& tanto magis hoc
decet reges & principes:quāto hēe debēt opera
tiones maxime excellentes.

ℂQuæ p̄dictarū paſſionū ſūt laudabiles & ꝙ ui tuperabiles:& qūo reges & principes ad illas debeant ſe habere. Cap. xi.

Rædictarū paſſionū ꝗdā uidentur eē
laudabiles:ut miſericordia: uerecun
dia:nā uerecūdia ſcđm phūm licet nō
ſit uirtus ē tñ laudabilis paſſio. Sic etiā grā & ne
meſis laudabiles paſſiones eē uident̄:ꝗdā āt ſūt
uituperabiles ut inuidia & odiū:uitupabile ē niſi ſit
uicioꝝ. Aliæ āt paſſiōes uidēt̄ ſe hēre ad utrūꝗ

quia poſſunt eſſe laudabiles & uituperabiles. Eſt
enim diligenter aduertendum ꝙ ſemper in mo
ribus laudanť media & uituperanť extrema. Paſ
ſiones ergo illę quæ uidentur de ſe eſſe laudabi-
les importanť rationem medii:& uerecūdus me
dius eſt inter ſtupidum & inuerecundum. Nam
qui de oībus uerecundať dicitur ſtupidus. Qui
aūt de nullo uerecundať dr̄ inuerecundus. Nul-
lus aūt hoꝝ eſt laudabilis. Qui uero medio mo
do ſe habet ut qui uerecūdať ut debet & non ue
recundať ut non debet dr̄ uerecundus: & eſt lau
dabilis. Sic ēt miſericordia media eſt inter crude
litatem & mollicię. Nam qui nulli compatiť
eſt crudelis qui oībus compatiť eſt mollis & mu
liebris:qui uero compatiť indigne patiētibus te
net medium & laudať & dicitur miſericors. Sic
& nemeſis media eſt inter inuidiam & placidita
tem. Nam inuidus de oībus proſperitatibus do
let. Placidus aūt ut oppōiť inuido de oībus ꝓſpe
ritatibus gaudet. nemeſis tenet medium: quia
gaudet de proſperitatibus bonorum:& dolet de
proſperitatibus malorum. Sic etiam gratia ut ē
quid laudabile media eſt inter ſuperfluum & di
minutum. Nam qui oībus ē gratioſus tā dignis
ꝗ indignis uitupabilis eſt. Quia aūt nullis ē gra
tioſus ēt uituperari debet. Sed qui eſt gratioſus
dignis & non indignis hic tenet medium & lau
datur. Paſſiones ergo laudabiles tenent mediū:
uitupabiles uero tenēt extremum. Nam inuidia
extremum tenet quæ de omni ꝓſperitate dolet.
Sic ēt odium ut eſt uitupabile extremum tenet.
Paſſiones uero quæ ſe habent ad utrunq & pñt
eſſe laudabiles & uitupabiles: ut ſunt uituperabi
les tenent extremū:ut ſunt laudabiles tenent me
dium. His uiſis uidendum eſt qūo reges & prin
cipes ad has paſſiones ſe habere debeant. Nam
gratiam & miſericordiam ut ſunt paſſiones lau/
dabiles imitari debēt. Decet.n. eos eē gratioſos
& miſericordes. Ipſi.n. maxime eſſe debent debi
ti diſtributores malorum & bonoꝝ ſiue beneſa
ctorum & pœnaꝝ. Beneficia āt tunc recte diſtri
buunť quando reges & pricipes:& hii quoꝝ ta-
lia ē diſtribuere bonis & dignis ſunt debite gra-
tioſi. Mala aūt pœnæ tunc debitæ infliguntť qñ
ſemper indigne patiētibus ad miſericordiam cō
mouentur uerecundia āt & nemeſis:licet uideā-
tur eſſe laudabiles paſſiones: non tñ ſimpliciter
& per oēm modum attribuendæ ſunt regib⁹ &
principib⁹:non decet enim reges uerecundos eē
quia non decet eos talia opari unde uerecunda
ri poſſint:ꝓp quod diciť.iiii.eth. ꝙ laudamus iu
uenes uerecūdos. Senem aūt nullius utiq lauda-
bit ſi uerecūdabilis ſit:quia non exiſtimamus ip
ſum oportere opari in quib⁹ eſt uerecundia. Sic
ēt ibidem dicitur ꝙ ſtudioſi non eſt uerecunda-
ri:quia uerecundia eſt in prauis. Eius aūt non eſt
parua opari:quare ſi decet reges eſſe ſtudioſos &
eſſe ſenes morib⁹: non decet ipſos uerecundari:
niſi ex ſuppoſitione:nam ſi contingeret eos opa
ri turpia uerecundari deberēt. ¶ Nemeſis etiam
non multum uidetur eſſe laudabilis: nec multū
laudať qui nimis indignať de proſperitatib⁹ ma
lorum. Nam mali non poſſunt poſſidere maxi/
ma bona cuiuſmodi ſunt uirtutes:ſed forte poſ-
ſidere poſſunt bona media uel bona minima:cu
iuſmodi ſunt bona exteriora. Talia aūt quæ mi-
nima ſunt in genere bonoꝝ non multum curan
dum eſt ſi poſſidenť a malis:dum tñ hoc accidat
ſine culpa ꝓpria:nā ſi alicuius eſſet hæc bona di-
ſpenſare:non deberet ea tettribuere indignis ſed
dignis. Reges ergo & principes in tantū debent
eſſe nemeſiti & indignari debent de proſperitati
bus maloꝝ ne indignis diſtribuāt ſua bona. Sic
ergo ſe habere debent ad prædictas paſſiones ꝗ
uidētur eſſe laudabiles. inuidiam aūt quæ eſt ui
tupabilis paſſio:pœnitus fugere debēt: & etiam
odium:niſi eſſet uicioꝝ:nam uitia ſunt odienda
& ſunt pro uirib⁹ extirpanda. In aliis aūt paſſio
nibus quæ poſſunt eſſe laudabiles & uitupabiles
debite ſe habebūt:ſi fuerint ornati uirtutibus de
qbus ſupra fecimus mentionem. nam ꝑ uirtutē
manſuetudinis debitæ ſe habebūt circa iram &
eius oppoſitum. Nam illi dr̄ māſuetus qui iraſci
tur:ut debet:& qñ debet:& qūo debet ꝑ fortitu
dinem uero debite ſe babebunt circa audaciam
& timorē. Nam ille eſt fortis:q audet audēda:&
timet timenda. Per magnanimitatem & humili
tatem bene ſe habebūt circa ſpem & deſperatio-
nem. Nam magnanimitas reprimit deſperatio/
nem ne rettahantur a bonis arduis ꝑꝑ difficulta
tem. Humilitas uero moderabit ſpē: ne nimis ſe
ingerant ab illa: ꝑꝑ bonitatem & delectationē
quæ eſt in eis. Per alias uero uirtutes exiſtentes
in cōcupiſcibili bene ſe babebunt circa concupi
ſcibiles paſſiones:ut ament & deſiderēt amanda
& deſiderāda & abhominenť abhomināda: de/
lectentur & triſtētur:ut eſt delectādum & triſtan
dum & ad hæc oia ſe babeāt ut requirit ordo &
regula rationis. Hæc ergo ad præſens de paſſiōi
bus ſufficiant:quia ſi qd eſt hic dimiſſum: infra
diffuſius tractabiť. Ageť enim in tertio de timo-
re:amore:miſericordia:& de aliis: ut rei cogno/
ſcentia poſtulabit. Ibi oſtendemus qūo reges &
principes ſe habere debeāt:ut a populis timeanť
& amentur: & qūo debent eſſe miſericordes: &
qūo zelatiui. Nam multa quæ hic uniuerſaliter
ſunt tradita:hic particulariter oſtendenť &c.

¶ Incipit quarta pars Primi libri: de regimine
principum.

¶ Quot ſunt mores iuuenū laudabiles: & qūo
reges & principes ad mores illos debeant ſe ha-
bere. Cap. I.

EXpeditis trib⁹ partibus:hu
ius primi libri:quia oſten-
ſum eſt in quo reges & pri
cipes ſuū finem ponere de
beant: & quibus uirtutib⁹
debeant eē ornati: & quas
paſſiones debēt ſequi. Re-
ſtat exequi de parte quarta

uidelicet quos mores debeāt imitari. Mores au-
tem dupliciter diuerſificari pñt ab ætate: & fortu
na. Ab ætate quidem: quia alios mores habent
iuuenes: alios ſenes. Alios illi q ſunt in ſtatu for-
tunæ. Etiam mores fortūæ diuerſificari dicunt.
Nam bona fortunæ cuiuſmodi ſunt bona exte/
riora: ut nobilitas: potentia: & diuitiæ: nō modi
cum more diuerſificāt. nam ut plurimum alios
mores habent nobiles. q̄ ignobiles: & alios po-
tentes q̄ impotentes: & alios diuites q̄ pauperes.
¶ De omnibus autē his moribus dicemus. Sed
primo de moribus iuuenū quorum mores. Qui
dam ſunt laudabiles. quidam uituperabiles. In-
ter alia quidem quæ tangit phūs de iuuenibus.
ii. retho. tangit ſex mores laudabiles: & ſex uitu
perabiles. Primo. n. ſunt iuuenes moris laudabi
lis: quia ſunt liberales. Secundo quia animoſi &
bonæ ſpei. Tertio quia ſunt magnanimi. Quar-
to quia ſunt maligni moris. Quito quia ſunt de
facili miſeratiui. Sexto & ultimo quia ſunt uere
cundi erubeſcitiui. Sunt. n. iuuenes liberales. qa
non ſunt expti indigentiæ: & bona quæ habent
non acquiſiuerunt ꝓprio labore. Nam quilibet
cū maiori diligentia retinet facultates ſuas: quā
do propter indigentiam paſſus eſt aliqua mala.
uel qñ facultates illas acqſiuit propria induſtria
& proprio labore. Nam quod cum labore acq-
ritur: diligentius retinet. Imo adeo quilibet de-
lectatur in proprio operare: ꝙ quicquid ſua idu-
ſtria acquirit: carius poſſidet. Secundo. iuuenes
ſunt bonæ ſpei. quod triplici ratione contingit.
ut probat phūs. ii. retho. Sunt. n. iuuenes animo
ſi & bonæ ſpei. ¶ Primo: quia paucorum exper-
ti. non in multis ſunt paſſi repulſā. Ideo credunt
oīa obtinere. Sunt etiam bonæ ſpei. quia in eis
multum abundat calor. Corde aūt & aliis mem
bris inflāmatis ex calore exiſtente in ipſis iuueni
bus: ſūt iuuenes bonæ ſpei & animoſi: ut oīa au
deant. Rurſus iuuenes parum uixerunt in præte
rito: & ſecundum curſum naturalem debēt mul
tum uiuere in futuro. Cum ergo memoria ſit re-
ſpectu præteritorum: & ſpes reſpectu futurorum
iuuenes parum uiuunt memoria: & multum ui-
uunt ſpe. Non. n. multum delectant iuuenes. in
his quæ fecerunt quia memorātur ſe modica fe-
ciſſe. Sed multum delectant in cogitando: quæ
facturi ſunt. Sperant. n. ſe magna facere: q̄re con-
tingit eos animoſos eſſe & bonæ ſpei. ¶ Tertio
contingit eos eſſe magnanimos: cuius cauſa ex
præcedentibus aſſignat. Nam ex hoc ē quis ma-
gnanimus: quia dignificat ſe magnis: & ingerit
ſe ad faciendum magna. Iuuenes ergo: cum ſint
liberales: & cū ſint animoſi & bonæ ſpei: non ha
bent unde retrahātur: quin ſint magnanimi. Poſ
ſet ēt ad hoc ſpecialis ratio aſſignari. Nam cum
iuuenes ſint percalidi: & calidi ſit ſuperferri. iuue
nes ſemp uolunt ſuperferri. & excellere. Sic. n. ui
demus in ordine uniuerſi: ꝙ ſemp calida elemē-
ta ut ignis & aer: ſuperferuntur frigidis. uideli/
cet terræ & aquæ. Cum ergo inter cætera p quæ

quis uidetur ſupferri & excellere ſit honor & glo
ria. iuuenes quia ſunt percalidi & cupiunt excel-
lere maxime deſiderant gloriam & honorem &
perconſequens aliquo modo ſunt magnanimi.
cuius propria materia uidet eſſe honor. ¶ Quar
to iuuenes ſunt laudabiles: quia non ſunt mali/
gni moris: qa non credunt alios eſſe malos. Sed
ut plurimum credunt omnes hoies eſſe bonos.
Cuius ratio eſt. quia inexperti de factis aliorum:
non iudicant de factis hoium ſecundum ea quæ
uiderunt. ſed ſecundum ꝙ uidēt in ſeipſis ſic cre
dūt eē in aliis. Ideo dicitur. ii. retho. ꝙ pueri ſua
inocētia alios mēſurant. Sicut enim ipſi ſunt in-
nocentes. ſic credunt alios inocentes eē. ¶ Qui
to iuuenes ſunt de facili miſeratiui. quia ut ſupra
dicebatur: ex hac miſericordia maxime conſur/
git. ſi credamus alios indigne pati. Quare ſi iu/
uenes ſua inocentia alios menſurant & credunt
alios indigne pati de facili mouentur ad miſeri-
cordiam. ¶ Sexto iuuenes ſūt erubeſcitiui & ue
recūdi. nam quilibet timet perdere quod nimis
affectat. Erubeſcentia autem & uerecundia ut di
cebatur: eſt timor inglorificationis. Cum er/
go iuuenes qui percalidi nimis affectent excelle
re: timet inglorificari. quare de facili erubeſcūt.
Philoſophus tamen ſecundo retho. aliam cauſā
uidetur tangere quare iuuenes ſunt naturaliter
uerecūdi. nam ut ipſe ait: nihil nouerū: niſi quia
ſunt docti a lege. Appellat. n. ibi doctrinam le/
gum monitiones paternas: uel maternas. per q̄s
inſtruūtur pueri. Cum ergo matres ſemper mo/
neant ſuos filios ad honeſta. quia honeſtum idē
eſt ꝙ honoris ſtatus. Iuuenes multum affectant
ea quæ importare uidentur honoris ſtatum. &
per locum ab oppoſitis multum timent: quæ im
portant ignominiam & inhonorationem: & qa
erubeſcentia eſt timor inglorificationis: iuue/
nes de facili erubeſcūt. Viſo qui mores ſunt lau
dabiles de iuuenibus. de leui patere poteſt quo-
modo reges & principes ſe debeant habere ad il
los. Nam non quicquid eſt laudabile in hoc eſt
laudabile ſimpliciter. Videmus. n. ꝙ eſſe furibū-
dum eſt laudabile in cane. Non tamen eſt lau/
dabile in homine. Sic licet uerecundari ſit lauda
bile in iuuenibus. Quia ratione ætatis ſe cōtine-
re non poſſunt: quin cōmittant aliqua turpia: de
quibus decet eos uerecundari. Reges autem &
principes quos decet eſſe quaſi ſemideos non ſo
lum ꝙ turpia cōmittant. ſed abhominabile eis
eſſe debet ꝙ audiant turpia nominari. quia cor/
rumpunt bonos mores colloquia praua. Non
ergo ſunt in ſtatu ꝙ debeant uerecundari. Non
ergo decet eos uerecundari: niſi ex ſuppoſitione.
quia ſi contingeret eos operari turpia: uerecun-
dari deberent ēt plus q̄ alii. eo ꝙ magis indecē
ter ſe gererent. Prima ergo quinq; quæ diximus
laudabilia in iuuenibus: adaptare poſſumus re-
gibus & principibus. quia decet eos eſſe libera-
les: bonæ ſpei: non maligni moris: magnani-
mos: & miſeratiuos. ¶ Sextum autem uideli-

tet eſſe uerecundos:non decet ſimpliciter com/
petere regibus & principibus. Decet.n. reges &
principes eſſe liberales. quia cõtra naturam age.
rent:ſi multitudinem diuitiarum qua pollẽt ni.
ſi multiplicarent in debitos & pios uſus. ut ſupra
in tractatu de liberalitate ſufficienter tetigimus.
Decet ẽt eos tanto magis eſſe bonæ ſpei q̃ alios:
quanto ſacta cõia circa quæ inſudare debent: ſũt
digniora q̃ alia. Rurſus decet eos eſſe magnani.
mos: quia ut dicebatur i quodã capitulo de ma.
gnanimitate. Maxime magnanimitas competit
regibus & pricipibus. quia eos maxime magna
decet opati & in ardua tendere. Sic ẽt cõgruum
eſt eos non eẽ maligni moris: ut non de quibuſ
libet habeant opinionem malam. Nã ſi acta ſub
ditorum ſemp interpretarẽtur in malam partẽ:
contingeret eos eſſe tyrãnos & eẽ uaſtatores gẽ
tium. Sic ẽt decet eos eſſe miſeratiuos. Nã ut ait
philoſophus.ii.retho. hoĩes ut plurimum mala
faciunt. Ipſa ergo humana fragilitas ueniam po
ſtulat pro delictis. quare reges & principes: ſecun
dum quos iuditium fit legis latio: quia infligũ.
tur pœnæ: decet miſeratiuos eẽ. Eſſe aũt uerecũ
dos non decet eos ſimpliciter ut ſupius dicebaẽ.
¶ Quot mores iuuenum ſunt uituperabiles: &
qũo reges & principes ad huiuſmodi mores de
beant ſe habere. Cap. ii.

S Icut ſupra enumerauimus ipſorum iu
uenum ſex mores laudabiles. Sic enu
merare poſſumus ſex uituperabiles.
Quas ẽt tangit philoſophus.ii.retho. Primo.n.
iuuenes ſunt paſſionum inſecutiui. Secũdo ſunt
de facili uertibiles. Tertio ſunt nimis creditiui.
Quarto ſunt contumelioſi. Quinto ſunt mẽda
ces oĩa quodãmodo ptinaciter aſſerẽtes. Sexto
in actionibus non habẽt modum. ſed oĩa faciunt
ualde. ¶ Sunt.n. primo iuuenes inſecutores paſ
ſionum. & maxime inſequunẽ concupiſcentias
circa corpus. Sunt.n. incõtinẽtes & inſecutores
ueneteorum. qđ duplici de cã contingit. Nam
cum iuuenes ſint percalidi & corpore caleſacto
fiat ueneteorum appetitus. naturalis diſpoſitio
corporis incitat iuuenes ad concupiſcentias ue/
nereorum. Rurſus hoc idem cõuenit. quia qua.
ſi in oĩbus actionibus noſtris. Vel ſequimur paſ.
ſionem uel rationẽ. Et quãto minus uiget ratio
in nobis. tanto magis paſſio uigoratur. Iuuenes
ergo quia ſunt inexpti & non uigent intellectu
& prudẽtia: magis regunẽ paſſione q̃ ratione. q̃.
re ut plurimum ſunt paſſionũ inſecutores. ¶ Se
cundo ſunt de facili uertibiles. nam aĩa ſequitur
cõplexiones corporis. Sicut ergo in corporibus
iuuenum: humores ſunt in magno motu. Sic ip
ſi habẽt uoluntates & concupiſcẽtias ualde uer.
tibiles. Ideo dicitur.ii.retho. Quod iuuenes acu
te concupiſcunt. Sed cito ſaturantur. uehæmen
ter uolunt: ſed de facili pmutantur. ¶ Tertio ſũt
nimis creditiui quod ut ad præſens ſpectat du/
plici de cã contingit. Primo quia non ſunt mali
gni moris. non putant alios eſſe malos: ſed ſua
innocentia alios menſurant. Cum ergo natura.
le ſit ꝙ qs de facili credat ei quem credit eſſe bo
num: & quem non cogitat ex malitia loqui iuue
nes credendo omnes eſſe innocentes: omnibus
de facili credunt. Rurſus hoc idem contingit ex
in experientia. Nam ex multis ſermonibus indo
cti exiſtentium: exiſtentes ad pauca reſpicientes
iudicant facile. Vnde & prouerbialiter dicitur:
q̃ modica nouit cito iudicat. Iuuenes ergo qa
non ſunt multorum experti: ſtatim cum eis ali/
quod proponiẽ negocium non ualentes ad mul
ta reſpicere, eo quod ſint multorũ ignari ſtatim
de illo negocio iudicant & credunt ſic eſſe ut eis
proponitur. Si.n. multa cognoſcerent conditio
nes hominum conſiderare ſcirent: non ſtatim aſ
ſentirent corde oĩbus his quæ eis dicũtur. ſed di
ligenter inſpicerent utrum illa eſſent credenda.
¶ Quarto ſunt contumelioſi. Nam ut ſupra di
cebaẽ: iuuenes maxime appetunt excellere. Quia
ergo uidetur eis ꝙ excellant contumelias inſe.
runt de facili ſunt contumelioſi. ¶ Quinto ſunt
mendaces & quodãmodo oĩa pertinaciter aſſe.
runt. Nam quia ſunt inexperti: ignorant ſeipſos
& oĩa ſcire putant. Ideo de omnibus reſpondẽt
& uolunt uideri omnia ſcire: & omnia affirmãt
ut omnia ſcire uideantur. Et quia affirmãt quæ
ignorant de facili mentiuntur. Poſtq̃ autem mẽ
titi fuerunt appetentes gloriam ſunt ptinaces in
mendatio. Contingant.n. ſe eſſe ingloriosos ſi
appareat non ſic eſſe ut dicunt. ¶ Sexto in ſuis
actionibus non habent modum. ſed omnia fa.
ciunt ualde. Vnde dicitur.ii.retho. ꝙ amant ual
de. odiunt ualde. & oĩa faciunt ualde. Hoc autẽ
ideo contingit. quia ſunt acute iræ. habẽt uehæ.
mentes concupiſcentias. Nã iræ & concupiſcen
tiæ: ſemper uehæmentes. niſi p rationem mode
rentur. Iuuenes mendaces ſunt: niſi per ratiõem
moderentur. Iuuenes igitur: quia magis uiuunt
paſſione q̃ ratione: non habent concupiſcentias
moderatas ſed omnia faciunt ualde. ¶ Viſo qui
ſunt mores iuuenum uituperabiles. de facili ui/
deri poteſt qũo reges & principes ad hmõi mo.
res debeant ſe habere. Nam ſi talia ſunt uitupera
bilia in iuuenibus: multo magis ſunt uituperabi
lia in adultis. & adhuc multo maxime uitupera
bilia ſunt in regibus & principibus: qui debent
eſſe caput & regula aliorum. Indecens.n. eſt re/
ges & principes eẽ paſſionum inſecutores: & ue
nereorum habere concupiſcentias uehæmẽtes.
quia in eis maxime dominari habet ratio & itel
lectus. Qui autem ſic ſe habent non uiuunt ra.
tione ſed paſſione. Rurſus deteſtabile eſt eos eẽ
pmutabiles & uertibiles. Nam cũ inconueniens
ſit regulã eẽ obliquam reges & principes qui de
bent eſſe forma uiuendi & regula aliorum: incõ
ueniens eſt ꝙ de facili puertantur: ymmo decet
eos eſſe firmos & ſtabiles. ¶ Tertio indecens eſt
eos eẽ nimis creditiuos. Nam cum multos habe
ant adulatores & plurimi ſint in eorum auribus
ſuſurrantes: cum maxima diligentia. cogitare

debent qui ſunt qui loquunt͞ı utrùm ſint ſapien
tes uel ignorantes. utrum uirtuoſi uel uicioſi. qa
credendum eſt magis ſapientibus & bonis q̃ in
ſcipientibus & malis. ¶ Quarto indecens ẽ eos
eſſe iniuriatores & contumelioſos. Nam pœnas
inſerre debent non iniuriam uel contumeliam
uel neqtiam: ſed pp iuſtitiam & pp cõe bonum.
¶ Quinto maxime a regibus & principibus: &
uniuerſaliter ab oibus dominantibus: eſt mẽda
cium fugiendum. ne ſeipſos contemptibiles red
dant. ſi. n. mendatium reddit hoies contempti/
biles quanto magis indecens ẽ regiam maieſta-
tem contemptibilem eſſe. tanto maiori cautela
ſtudere debent ut inhereant ueritati. ¶ Sexto i-
decens eſt eos non hẽe modum in actionibus ſu
is. quia cum alia ſint moderanda per mẽſuram.
maxime decet menſuram & regulam moderatã
eſſe reges & principes ergo quia aliorum debẽt
eẽ regula & mẽſura potiſſime eos decet modera
tos eſſe.

¶ Quot mores ſenum ſũt uituperabiles. & quo-
modo reges & principes uitare debeãt hos mo-
res. Cap. iii.

Numeratis moribus iuuenũ: & oſtẽſo
a quõ ad mores illos reges & principes
ſe debeãt habere. Reſtat uidere q ſunt
mores ſenum & quõ reges & principes ſe debe
ant hẽe ad mores illos. Senum aũt quidam mo
res ſunt laudabiles quidam uituperabiles. Phi-
loſophus aũt. ii. retho. Inter alios mores quos tã
git de ſenibus: enumerat ſex uitupabiles mores.
Prio. n. ſenes ſunt nimis increduli. Secũdo ſunt
ualde ſuſpitioſi. Tertio ſunt timidi & puſillani/
mes. Quarto ſunt illiberales. Quinto ſunt diffi
cilis ſpei uel ſunt malæ ſpei. Sexto non uerecun
dantur ſed ſunt inerubeſcitiui. ¶ Sunt. n. primo
ſenes increduli qđ experientia contingit. Nam
quia in multis expti ſunt cognoſcunt hoies in
multis mentiri non de facili fit eis fides: ſed cre/
dunt oẽs alios eſſe deceptores. Ideo dr̃. ii. retho.
Quod ſenes multis annis uixerunt: & in pluri/
bus decepti ſunt. ergo pp hanc experientiam cõ
tingit ipſos icredulos eſſe. ¶ Scdo ſenes ſunt ſu
ſpitioſi. Quæcũq;. n. uident ut plurimum ſuſpicã
tur malum & referunt ea in deteriorem partem.
Videnť. n. ſenes ecõtrario diſponi in iuuenib⁹.
Pueri. n. quia non multa mala fecerunt & inno
cẽtes ſunt ſua innocentia alios mẽſurant: & oia
referunt in meliorem partem. Credũt. n. oẽs bo
nos eſſe. Senes uero econtrario: qa multis annis
uixerunt: & in multis peccauerunt: mẽſurant fa-
cta alioꝝ: ſecundum ea quæ geſſerunt in ſeipſis:
pp quod ut plurimum credunt alios eſſe. & i pe
iorem partem referunt eorum opa. Vnde dr̃. ii.
retho. Quod quia ſenes uixerũt multis annis eẽ
non põt: quin in multis peccauerunt. Ideo ſunt
male ſuſpitioſi: & omnia in deterius exiſtimant.
¶ Tertio ſenes ſunt puſillanimes & timidi. Puſil
lanimes. n. ſunt quia ſunt humiliati a uita. Pro/
pter. n. multum uiuere ſunt humiliati & defece-
runt. Sicut ergo deficiunt in eis humores & ui-
ta. ſic deficit in eis cor: & ſunt puſillanimes. Sunt
ẽt timidi. quia ut dicitur. ii. retho. Infrigidatio
præparat uiam formidini. Nam ſecundũ phũm:
Quicũq; naturaliter ſic diſponiť prout diſponi
tur exiſtens in aliqua paſſione naturaliter paſſio
nať paſſione illa. Cum ergo timidi efficianť fri-
gidi. Quicũq; eſt naturaliter frigidus ſequiť ꝙ
ſit naturaliter aliter formidoloſus. Sequiť ergo
ſenes eſſe naturaliter timidos: quia deficit in eis
naturalis calor & habẽt membra naturaliter fri-
gida. ¶ Quarto ſũt illiberales: quod tripliciter
contingit. Primo ex defectu uitæ. Secũdo ex ex-
perientia temporis. Tertio eo ꝙ non uiuũt ſpe:
ſed memoria. Anima. n. ut plurimum ſequitur
complexiones corporis. Sicut ergo ſenes in pro
priis corporibus deficiũt in humoribus & in ui-
ta. Sic uidetur ipſis ꝙ oia eis deficiant. Timentes
ergo defectũ pati ſunt illiberales: & non audent
expendere imo uidentes ſic ſe deficere: nõ confi-
dunt de propriis uiribus. ſed ſolũ confidunt de
his quæ habent. Ponentes ergo in eis ſuam ſpẽ
& confidentiã: non audẽt expẽſas facere. ¶ Rur
ſus illiberales ſunt ex experiẽtia temporis. Quia
n. multis annis uixerunt: credibile eſt eos fuiſſe
paſſos indigentias multas. Timentes ergo indi
gentiam pati: illiberales fiunt. Contingit ẽt eos
illiberales eſſe. qa magis uiuunt memoria q̃ ſpe.
Cogitat. n. ſe multum uixiſſe in præterito & pa-
rum uicturos in futuro. Ideo quia memoria eſt
præteritorum: & ſpes eſt futurorum: non uiuunt
ſpe: nec confidunt de his quæ debent acquirere
in futuro. ſed uiuunt memoria: & confidunt de
his quæ acquiſiuerunt in præterito q̃re non con
fidentes de acquirendis fiunt illiberales: & aqui-
ſita non de facili tribuunt. ¶ Quinto ſunt malæ
ſpei. Nihil. n. bene ſperẽt: ſed circa oia deficere
credunt. Cauſa autem hmõi aſſignata eſt in præ
cedentibus. Nam ſi ſpes ẽ futurorum: & memo-
ria præteritorum: & ſenes multum uixerunt in
præterito & parum credunt ſe uiuere in futuro:
ſenes in ſperando deficiunt: & modica ſe cogitã
tes facturos. Non. n. uiuunt nec delectanť in ſpe
rando: ſed in memorando. Huiuſmodi autem ſi
gnum ẽ: quia quilibet libenter tractat ea in qui/
bus delectatur. Videmus autem: ꝙ cum ſenes ad
inuicem congregantur ſemper recitant res ge-
ſtas: quas fecerunt. Non autem delectantur in re
citando res fiẽdas: quas ſunt facturi. eo ꝙ uideãt
ſe multa feciſſe: & cogitẽt ſe pauca facturos. Sũt
ergo difficilis ſpei. quia in ſperando deficiunt:
& pauca ſe facere ſperant. ¶ Sexto ſenes ſunt in
uerecundi & inerubeſcitiui. Nam ſenes quia illi
berales ſunt magis curant de utili q̃ de honeſto.
Magis. n. ſtudent ad utilitatem q̃ ad ea quæ re-
quirit honoris ſtatus. ut uult philoſohpus. ii. re-
tho. Verecundia ergo cum ſit timor in honora-
tionis. nõ competit ſenibus. quia magis curant
de utili q̃ de honore. Tota. n. cauſa quare qs eſt
uerecundus. ut uult phũs eſt. quia uult haberi in

honore & uult reputari. Senes autem ſicut deſi-
ciunt in uita & in humoribus & in calore natu-
rali. ſic deficiunt in aīo & non curant reputari. q̄
re cōtingit eos eſſe inuerecundos. Poſſet autem
una cā aſſignari quæ quaſi cōis eſt ad omnia ta-
cta. Dictum eſt. n. ſenes eē frigidos. Frigidus. n.
oīa conſtipat & conſtringit: & conſtringēdo ea
reddit ipſa grauiora & facit ea appetere inferio-
rem locum. Videmus. n. ꝙ elementā frigida &
grauia in inferiori loco collocanť. Calida uero
& leuia in ſuperiori. Senes ergo quia frigidi ſūt
ex frigiditate conſtipantur & retrahunť in ſeip/
ſis: & reddunť īmobiles ut nihil audeant uel cre-
dant: nihil ſperent: & ut non curent excellere: ne
curent reputari. quia frigidi nō appetere locum
ſuperiorem ſed inferiorem. ℭ Viſo qui ſunt mo
res ſenum uitupabiles. de leui patere poteſt: qūo
reges & principes. ad hmōi ſe debeant hr̄e. Nam
cōſtat ꝙ licet reges & principes non debeant eē
in oibus de facili creditiui ut pueri. Non tñ de/
cet eos eē incredulos: ſed conſideratis conditio-
nibus pſonarum debēt adhibere fidem his quæ
eis dicunť ſecundū dictamen & ordinem rōnis.
ℭ Secūdo non decet eos eſſe ſuſpicioſos: ut oīa
referant in deteriorem partem. quia ex hoc con-
tingeret eos eſſe ſeueros & īmiſeratiuos & incur
rerent maliuolentiam ſubditorum. ℭ Tertio nō
decet eos eſſe timidos & puſillanimes. imo for-
tes & magnanimos. quia cum negocia reſpiciē-
tia totum regnum circa quæ reges & principes
inſudare debēt ſint magna & ardua oportet eos
eſſe fortes & magnanimos. ℭ Quarto deteſtabi
le eſt ipſos eſſe illiberales. nam ſupra cum de uir
tutibus tractabať: ſufficienter oñſum fuit ꝙ non
ſolū decet reges & principes eſſe liberales facien
do mediocres ſumptus. Sed etiam congruit eos
eſſe magnificos magnifica faciendo. ℭ Quinto
oportet eos eſſe bonæ ſpei quia ſi in olbus ſe cre
derent deficere nihil attemptarent & periclitare
tur regnum. ℭ Sexto non decet eos eſſe inuere-
cundos eo modo quo ſenes exiſtunt: ut ꝙ nō cu
rent de honoris ſtatu. & ꝙ magis ſtudeant circa
utilia q̄ opera honore digna. nō decet tamē eos
uerecundari. quia indecens eſt ipſos operari tur
pia: ex quibus uerecundia conſurgit.

ℭ Quod mores ſenum ſint laudabiles: & q ſunt
mores eoꝝ q ſunt in ſtatu: & q̄liter reges & prin
cipes ad hmōi mores debeāt ſe hr̄e. Cap. iiii.

Oſtis moribus ſenum uituperabilib⁹.
P Reſtat enumerare mores ipſorum lau
dabiles. Videtur aūt philoſophus. ii. re
tho. Circa ſenes tangere quatuor mores: qui poſ
ſunt eſſe laudabiles. Primo. n. ſenes habent con
cupiſcentias remiſſas tēperatas. Secūdo ſunt mi
ſeratiui. Tertio dubia non pertinaciter aſſerunt.
Quarto nihil agunt ualde. Concupiſcentiæ. n.
ſenum: & maxime circa uenerea ſunt moderatæ
& temperatæ: quia ut ſuperius dicebať. Corpore
exiſtente calefacto fit incitatio ueneieoꝝ & con
cupiſcentiaꝝ: ergo p locum ab oppoſitis corpore
exiſtente infrigidato fit remiſſio ueneieorum &
concupiſcentiarum. Conſtat. n. ꝙ concupiſcens
uenerea per appetitum in alia ſe extendunt. Hoc
autem eſt contra rationem frigidi. Nam frigidi
ſecundum ꝙ hmōi non ꝑprie ſe extendit in alia
ſed magis conſtringitur in ſeipſo. Senes ergo ra
tione frigiditatis conſtringuntur in ſeipſis ut ha
beant concupiſcentias remiſſas. & moderatas.
ℭ Ex hoc autem apparere poteſt quomodo ſe-
nes ſunt illiberales. Nam cū p illiberalitatē con
tingit peccare dupliciter. Primo ſi ultra q̄ ratio
dictet teneat quod habet. Secundo ſi præter ra-
tionem concupiſcat habere quod nō habet. Se
nes magis peccant per illiberalitatem in retinē-
do quæ habent. q̄ in concupiſcendo indebite q̄
non habent. Quia per frigiditatem magis con
ſtringunť in ſeipſis q̄ ſe extendāt ad aliam. Cum
n. nulla ſit actio animæ in qua nō utatur aliquo
modo organo corporeo. Sicut in opere artificia
li uariato organo fit uariatio opis. Sic & in actio
nibus animæ corporæ trāſmutatio anima ſequi
tur complexiones corporis & fit uariatio actio/
num eius. Corpore igitur īfrigidato anima per
appetitum inclinatur ut ſequatur modum frigi
di. Et quia frigidum reſtringiť & condenſatur:
& remittitur in ſeipſo: Ideo ſenes ratione frigidi
tatis cōcupiſcentias habēt remiſſas. Vt uult phi
loſophus. ii. ethi. ℭ Secundo ſenes ſunt miſera
tiui. Sed uult philoſophus ait. Non propter ean
dem cauſam miſeratiui ſunt ſenes & iuuenes. Iu
uenes. n. miſeratiui ſunt propter amicitiam. Se/
nes autem propter imbecillitatem. Quilibet. n.
miſeretur ſup amico & ſuper eo quem credit in
digne pati. Iuuenes ergo quia ſūt amatores ami
citiarum: & quia ſua innocentia alios menſurāt
extimant omnes bonos eſſe. Quare ſi patianť:
putant eos indigne pati. Propter quod de facili
miſerentur. Senes uero ſunt miſeratiui. Quia
credant alios bonos eſſe. Vel quia ſint amatui
amicitiarum. Sed quia quilibet cum eſt in im/
becillitate uel in defectu deſiderat ut alii compa
tiantur ei: & miſerentur eius: propter quod & ip
ſi de facili inclinantur ut miſerantur & compa/
tiāťur aliis. Senes ergo propter imbecillitatem:
quia uellent ſibi alios compati & miſereri: de fa-
cili compatiuntur & miſerentur aliis. ℭ Tertio
nihil dubium pertinaciter affirmāt. Nam ut ait
philoſophus. ii. ethi. Quia ſenes uixerunt mul-
tis annis: & uiderunt ꝙ ſæpe ſunt decepti: non
audēt pertinaciter aliquid aſſerere. Timentes ne
intra res ſe habeat & decipiantur. Ideo philoſo/
phus ait: ꝙ ſenes omnia dubie ſententiant & ſē-
per apponunt ibi: quaſi uel forte. Et nihil fixe
pronunciant. Cum enim ab eis quæritur de ali
quo negocio dicunt forte ſic eſt. Vel quodam
modo ita erat. Timentes enim decipi nihil fir-
me ſententiant. ℭ Quarto nihil agunt ualde:
ſed in omnibus operibus ſuis uidentur eſſe tem
perati. Nam ſicut iuuenes quia in eis abun-
dant concupiſcentiæ & paſſiones in omnibus

tenent extremum : & oĩa agunt ualde. Sic ſenes
quia habent paſſiones & concupiſcentias remiſ
ſas ut plurimum agunt oĩa moderate. ¶ Viſo q
ſunt mores iuuenum & ſenum. de leui apparere
põt: qui ſunt mores eorum: qui ſunt in ſtatu. Nã
illi qui ſunt ĩ ſtatu & ſunt medii inter ſenes & iu
uenes: ut uult phũs. ii. retho. Habẽt quicquid lau
dabilitatis eſt in ſenibus uel in iuuenibus. Nam
ipſi qui nec ſunt nimis percalidi: ut iuuenes. nec
infrigidati: ut ſenes. nec ſunt ſic animoſi & præ
uolantes. Non ſunt ſic timidi & puſillanimes: ut
ſenes. Sed timentes medium inter utroſq; ſunt ti
midi. Vbi eſt timendum. & audaces: ubi eſt au
dendum. Sic etiam quia nec ſunt oĩo inexperti
ut iuuenes. Nec ſunt in tot decepti. ut ſenes. Nec
oĩbus credunt ꝙ faciunt iuuenes pp inexperien
tiam. Nec oĩo diſcredunt quod faciunt ſenes. eo
ꝙ ſint in multis decepti: ſed habẽt ſe medio mo
do. Ideo dicitur. ii. retho. ꝙ qui ſunt in ſtatu: nec
ſunt oĩbus credentes: nec omnibus diſcredẽtes.
Sed iudicantes magis ſecundum uirtutem. Am
plius quia ſunt medii inter ſenes & iuuenes. Nec
ſunt in temperati: ut iuuenes: nec ſunt formido
loſi & inuiriles: ut ſenes: ſed ut dicitur. ii. retho.
Sunt uiriles cum temperantia & temperati cum
uirilitate. Vt ergo ſit ad unum dicere quicquid
laudabilitatis: & in ſenibus uel in iuuenibus: to
tum reperitur in hiis qui ſunt in ſtatu. Et quicqd
uituperabilitatis eſt in eis totum remouetur ab
illis. Nam ut ſupra pluries dicebatur: ſemper ex
trema ſunt uituperabilia & medium eſt laudabi
le. Si ergo in ſenibus uel in iuuẽibus eſt aliquid
laudabile: hoc eſt: quia non omnino recedunt a
medio. Si autem eſt in eis aliquid uituperabile.
hoc eſt: prout eſſe habent in extremo. Quare ſi
quicqd medii eſt in ſenibus uel in iuuenibus to
tum peramplius & perfectius reperitur in his qui
ſunt in ſtatu: quicquid laudabilitatis eſt in eis to
tum reperiri debet in hiis qui ſunt in ſtatu. Rur
ſus qa quicquid extremitatis eſt in eis : remouet
ab eis qui ſunt in ſtatu. Et quicquid uituperabi
litatis eſt in illis: remouet ab hiis q ſunt in ſtatu.
Sic ergo loquendum eſt de moribus hoĩum. nõ
tñ intelligenda ſunt talia omnino neceſſitatem
habentia: ut ꝙ ſenes nõ poſſint eſſe liberales &
magnanimi. & ꝙ iuuenes non poſſunt eſſe tem
perati & ſtabiles. Sed intelligenda ſunt ſecundũ
quãdam pronitatem & inclinationẽ quia ſecun
dum curſum naturalem & ſecundum ordinem
quem uidemus iuuenes & ſenes: & illi qui ſunt ĩ
ſtatu quãdam pronitatem & inclinationem ha
bent ad mores eis conuenientes : ut eſt p habita
manifeſtum. ¶ Hiis uiſis: de leui patere põt quõ
reges & principes ad hmõi mores debeant ſe ha
bere. Nam mores laudabiles ſenum: ſecundum
ꝙ hmõi ſunt eos habere decet. Nam cum reges
& principes magis debeant uiuere ratione ꝙ paſ
ſione. decet eos habere concupiſcentias tempera
tas. quia ut ſupra dicebatur: concupiſcentiæ ſi ue
hæmentes ſint rationem percutiũt. Decet etiam
eos eſſe miſeratiuos non pp defectum. uel ꝑpter
imbecillitatem. ſed pp bonum regni: & ut ma
gis amentur ab hiis qui in regno ſunt. Nam to
tum regnum ad dilectionem regis prouocatur
ſi uident ipſum eſſe clemẽtem & miſericordem.
¶ Tertio non decet reges & prin. dubia pertina
citer in alteram partem aſſerere: ne per hoc iu
dicent leues & indiſcreti. ¶ Quarto in ſuis actio
nibus debet habere moderationem & tempe
ramentum. quia ut dictum ẽ. ipſi eſſe debent for
ma uiuẽdi & regula aliorum. Senum ergo & iu
uenum aliqui mores ſunt imitandi. aliqui fugiẽ
di. Sed eorum qui ſunt in ſtatu quodammodo
oẽs mores ſunt imitandi. Dicimus autẽ quodã
modo. quia ſicut ſenes & iuuenes habent quãdã
pronitatem naturalem & inclinationem ad mo
res uituperabiles. poſſunt tñ contra illam proni
tatem facere conſequi laudabiles mores. Sic &
illi q ſũt in ſtatu. & ſi de ſe pronitatem habẽt ad
mores laudabiles: poſſunt tñ cõtra iſtam proni
tatem facere. ut per corruptionem appetitus ſe
quantur uituperabiles mores. quare ſi dignum
eſt dominari rationi & intellectui. decet reges &
principes qui aliis dominãtur. ſequi mores lau
dabiles: ſecundum dictamen & ordinem rõnis.

¶ Qui ſunt mores nobilium : & quomodo re
ges & principes ſe habere debeant ad illos mo
res. Cap. v.

P Rout ad præſens ſpectat dicere poſſu
mus ipſorum nobilium eſſe quatuor
mores laudabiles. Primo eni ſunt ma
gnanimi. Secundo magnifici. Tertio dociles &
induſtres. Quarto ſunt pollitici & affabiles. Sũt
enim nobiles magnanimi. Nam nobilitas ut di
citur ſecundo retho. idem eſt ꝙ uirtus generis.
Ex hoc enim aliqui dicuntur eſſe nobiles. quia ꝓ
ceſſerunt ex genere nobili. Genus autem hono
rabile dicitur: ut uult philoſophus ſecũdo retho.
Si ab antiqua ex illo genere proceſſerunt multi
præſides: & multi iſignes. Virtus autem generis
quam dicit philoſopus nobilitatem eſſe. nihil ẽ
aliud ꝗ eſſe ex aliquo genere: uel ex aliqua pro
ſapia: in qua etiam ab antiquo fuere multi prin
cipantes & multi inſignes. Sic ergo ſentiẽdum
eſt de nobilitate. uerum quia ſecundum cõmu
nem opinionem hominum oĩa mẽſurantur nũ
miſmate. & diuiciæ uidentur eſſe precium rei cu
iuſlibet. ex hoc ꝙ aliqui ſunt diuites reputantur
digni principari: & eo ipſo creduntur eſſe inſignes
& honore digni. quia ergo ſic eſt nobilitas ſecũ
dum cõmunem acceptionem hominum nihil
eſt aliud ꝗ antiquatæ diuitiæ: quia ergo nobiles
ex antiquo fuerũt præſides: & in ſuo genere fue
runt multi inſignes & diuites: eleuatur cor nobi
lium ex exemplo parentum ut tẽdant in magna
& ſint magnanimi. Naturale eſt enim ꝙ ſemper
effectus uult aſſimiliari cauſæ: cum filii ſint qui
dam effectus parentum. Naturale eſt filios imi
tari parentes. Nobiles ergo aduertentes ꝙ in eo
rum genere fuerunt multi inſignes & tendentes

in arduaꝛut imitent parentes affectant magna
& contingit eos eſſe magnanimos. ¶Secundo
nobiles non ſolum ſunt magnanimi & magni
cordis:ſed etiam ſi adſit facultas ſunt magnifici
& facientes magna. Nam cæteris paribus ſemp
filii ſunt nobiliores parentibus. Nam ut dictum
eſt nobilitas idem eſt ſecundum communẽ ac/
ceptionem ꝙ antiquatæ diuitiæ uel ꝙ uirt⁹ &
honorabilitas generis. Genus autem alicui⁹ ma
xime reputatur honorabile:ſi ab antiquo afflue
bat diuitiis:cum ergo ſemper ſit dare initium:i
quo genitores alicuius ditari incœperunt:quã/
magis proceditur procreationem filiorum:tan
to minus eſt memoria genitores ſuos fuiſſe pau
peres:ideo ſemper augmentatur nobilitas:& ſp
ſunt magis antiquatæ diuitiæ in filiis quã in pa
rentibus:quare cum nobilitas ſemp iclinet ani/
mum nobilium ut faciãt magna ſequitur nobi
les eſſe magnificos:etiam magis quam parẽtes:
quia quodammodo ſunt nobiliores illis. Ideo
nobiles non ſolum ſunt magnifici:ſed etiam ni
tuntur maiora facere quam parentes. Vnde Phi
loſoph⁹ quarto Rethoricorum ait. Quod ma
gnanimos & magnificos decet eſſe nobiles &
glorioſos. Vult.n.ibidem ꝙ nobiles ex ſua no/
bilitate incitantur ut ſint magnanimi & magni
fici. ¶Tertio nobiles ſunt dociles:& induſtres:
quia duplici de cauſa cõtingit. Vna ſumitur ex
nutrimẽto & ex cuſtodia corporis. Alia uero ex
conuerſatione & ſocietate quadam aliorũ. Cũ
enim nobiles cum magna diligentia nutriãtur:
& cum magna cura ꝓprium corpus cuſtodiãt.
Rationabile eſt eos habere corpus bene diſpoſi
tum & bene complexionatum. Cum ergo mol
les carne:aptos mente dicamus:ut uult philoſo
phus ſecundo de anima:contigit nobiles habeꝛ
mentem aptam: & eſſe dociles & induſtres:qa i
eis uiget carnis mollicies:& bonitas complexio
nis. Rurſus hoc idem contingit ex conuerſatio
ne & ſocietate aliorũ. Nobiles.n. quia multos
habent reſpicientes ad eos:& ſic conſiderãtes eo
rum facta incitantur ut ſint uiri meditatiui ſubti
liter inueſtigãtes:quod decet eos facere:ne opa
eorum quæ multi deſiderant repræhenſibilia ui
deant:quare contingit eos ex diligenti conſide
ratione ſuorum agibilium eſſe dociles & indu/
ſtres. Ex hoc autem apparere põt: quanto odien
di ſunt adulatores:oia eorum facta cõmẽdãtes.
Cum.n.nobiles non repræhendunt:ſed ab adu
latoribus etiam eoꝝ mala facta cõmendantur:
diſponunt:ut ſeipſos ignorent:& ſequant uolu
ptatem:nõ rõnẽ. Maxime ergo nobiles fiunt do
ciles & induſtres ſi timentes repræhẽſibilia face
re:diligenter conſiderent:quid agendũ. ¶Quar
to nobiles contingit eẽ polliticos: & affabiles.
Nam quia ut plurimum in curis nobilium con
ſueuit eſſe magna ſocietas:quia ut plurimum in
ſocietate uixerunt. Sicut.n.ruſtici quia quaſi ſo
litarii uiuũt:fiunt rudes & ſilueſtres. Sic nobiles
econtrario:uita ſociali uiuentes fiunt ſociales &
affabiles. Hos autem mores qui poſſunt eſſe bo
ni & laudabiles:quo hẽe oporteat reges & prin
cipes in ante habitis ſufficienter eſt dictũ. ¶Di
ximus eni ſupra cum de uirtute tractauim⁹:quo
decet reges & principes eſſe magnanimos:quo
magnificos: quomodo prudentes & dociles:&
quomodo affabiles & ſociales. ¶Viſo qui mo
res nobilium ſunt laudabiles. Videre reſtat qui
mores ſunt uituperabiles:Narrat autem phũs ſe
cundo rethoricoꝝ. Duos mores uituperabiles
quos dicit competere ipſis nobilib⁹. Nobiles.n.
ſunt nimis honoris appetitiui. ¶Secũdo ſunt ꝓ
genitorum deſpectores. Naturale eſt eni ꝙ qui
libet uult accumulare ad id quod hẽt. Iõ qui in
cipiunt ditari uolunt fieri ditiores. Et q̃ ſunt ho
norabiles:uolunt eſſe honorabiliores. Nobiles
ergo:quia ex ſuo genere uidentur eſſe honorabi
les:ideo uolunt accumulare ad id quod habẽt:
uolunt fieri honorabiliores:ideo ſunt nimis ho
noris appetitiui. ¶Secundo ſunt elati & deſpe/
ctores progenitorum:ut plurimum eni nobiles
maiores ſe reputant quã patres ſuos:quod ideo
contingit:quia ſemper nobilitas longe facta eſt
maior quam propinqua:quia ſemper eſt magis
antiqua. Eſſe autẽ elatos & deſpicere ſuos ꝓge/
nitores:& nimis eſſe honoris cupidi:uidetur eẽ
mali moris. non enim debemus appetere ipſos
honores i ſe:quia hoc faciũt elati & ſuperbi:ſed
debemus appetere opera honore digna:quod
faciunt uirtuoſi & magnanimi. Reges ergo & pri
cipes cum non poſſint naturaliter dominari:ni
ſi ſint boni & uirtuoſi:decet eos ſeq bonos mo/
res nobilium: ut ſint magnanimi & magnifici.
Prudẽtes & affabiles:& fugere malos mores ut
non ſint elati alios deſpicientes.

¶Quod ſunt mores diuitum: & quomodo Re
ges & principes debeant ſe habere ad mores il/
los. Capi.vi.

n Arrat autem philoſophus ſecundo re
thoricorum: quinq; malos mores ip
ſorum diuitum. Diuites enim primo
ſunt elati. Secũdo cõtumelioſi. Tertio ſunt mol
les & intemperati. Quarto ſunt iactatores alios
deſpicientes. Quinto autem reputãt ſe dignos
principari. ¶Sũt enim diuites elati. Nam ut phi
loſophus ait. Ideo ſic diſponũtur:quia habẽdo
diuitias aliquas credũt ſe acquiſiuiſſe oĩa bona.
Vnde & ſecundo rethoricorum dicitur ꝙ diui
tiæ ſunt q̃ſi quoddam preciũ & quædã digni
tas aliorum. Videtur enim eſſe in communi o/
pinione uulgarium omnia menſurari nummiſ
mate. & omnia eẽ appreciabilia ꝓcio denario
rum. Habentes ergo nummiſmata: eſtimant ſe
habere omnia bona:eo quod reputent pecuniã
eſſe dignitatem & precium omnium aliorum
quare in cordib⁹ ſuis efficiũtur ſupbi & elati:cre
dẽtes oib⁹ excellẽtiores eẽ. Scdo diuites ſunt cõ
tumelioſi. Nã ſi ſunt elati & uolũt uideri eſſe ex
cellẽtes cũ ex hoc qs excelleꝛ uideat:ſi põt aliis
cõtumelias iferre. Diuites ut uideat aliis ꝓferri.

& ut appareat eos eſſe excellentiores illis:mouẽ
tur in aliis contumelias inſerant. ❡ Tertio diui-
tes ſunt molles & intemperati:quod eis contin
git ex deliciis uiuẽdi. Aſſueti.n.ſunt uiuerẽ adeo
delicate:ꝙ non poſſunt aliquas moleſtias ſuffer
re. Ideo ſtatim compaſſionãtur:ruũt & fiunt cõ
ſecutores paſſionum: non ualentes paſſionibus
reſiſtere:quia aſſueti ſunt uiuere delicate: & ſine
moleſtia: quare non ſunt uiriles & tẽperanſ:ſed
magis ſunt muliebres:ſiue molles:& iſecutores
paſſionum. ❡ Quarto diuites ſunt iactatores &
deſpectatores aliorum. Nam ut innuit philoſo-
phus ſecundo rethori. maximum incitamentũ
habentur ſint tales. Nam quia etiam ſapientes
contingit indigere bonis diuitum. Cõtingit ut
diuites in ſuis cordibus eleuentur: deſpicientes
alios:& credentes ſe eſſe ſuper eos:eo ꝙ uideant
illos indigere bonis eorũ. Recitat enim philoſo
phus ſecundo rethori. ꝙ cum queſitum fuiſſet a
muliere quadam .utrum eſſet melius fieri diuitẽ
quam ſapiẽtem. Reſpondit ꝙ magis uidebat ſa-
pientes frequentare ianuas diuitum: quam diui
tes ianuas ſapiẽtum. Diuitiæ ergo eo ꝙ ſint ma
gis ſenſibile bonũ:a uulgaribus qui non cogno
ſcunt:niſi bona ſenſibilia:reputatur bonum ex-
cellens & maximum ita ut diuitias bonis aliis ꝑ
ferant. ❡ Quinto diuites reputãt ſe dignos prĩ
cipari. Nam ut philoſophus ait. Habere enĩ pu-
tant id ꝙ quis efficitur dignus principari. Cre-
dunt enim ꝙ dignitas principatus ſint diuitiæ.
Videtur enim eis diuitias eſſe tantum bonum:
quod quicunq; hoc bono affluit dignus ſit prĩ
cipari. Omnes ergo hii mali mores diuitibus cõ
petunt:eo ꝙ decipiantur circa diuitias: credẽtes
eas eſſe maius bonum quam ſint. ❡ Decet ergo
reges & principes hos malos mores fugere. Nã
ſi diuitiis affluũt :non debẽt propter hoc extol
li. Nec propter hoc credere debẽt ſe eſſe dignos
principari. Nam dignitas principatus principa
liter innititur uirtutibus & prudentiæ:quæ ſunt
bona interiora. Non autem principaliter inniti-
tur diuitiis:quæ ſunt bona exteriora. Diuitiæ er
go ſi ordinentur ad opera uirtuoſa : deſeruiunt
fœlicitati noſtræ & ſunt organa ad ipſam:& fa-
ciunt ad quandam eius claritatem. Sed ſi ordi-
nentur ad iactantiam:uel ad contumeliam uel
ad intemperantiam :uel ad alia opera uicioſa:
tunc magis reddunt hominem infœlicem quã
fœlicem. Reputatur ergo quis dignus principa
ri:ſi ſit bonus & prudens non ſi diuitiis affluat:q̃
re Reges & principes non ſunt digni pricipari
niſi fugiant malos mores ipſorum diuitũ:& niſi
ſuas diuitias ordinẽt ad bonum:& ad opera uir-
tuoſa. ❡ Viſo qui ſunt mores diuitum:& ꝙ de-
cet reges & principes fugere tales mores : uidẽ
reſtat qui ſunt boni mores eorum . Philoſoph⁹
autem ſecundo rethoricorum: ſolum unum bo
num morem uidetur diuitibus attribuere:uide
licet ꝙ bene ſe habent circa diuina. Diuitiæ enĩ
quia uidentur eſſe bona fortunæ:non uidentur
ſufficere induſtria humana: ad hoc ꝙ aliquis fi-
at diues. Videmus autem aliquando homines
magis induſtres minus ditari:quia ergo ſic ẽ ac
quiſitio diuitiarum:ut dicitur ſecundo rethori-
corum. Attribuenda eſt fato & ordinationi di
uinæ:magis quam ſagacitati humanæ. Digne
ergo diues circa diuina bene ſe habere debent.
Hoc ergo eſt quod dicitur ſecũdo rethoricoꝝ.
Quod unus optim⁹ mos aſſequit̃ diuites:quan
do bene ſe habent circa diuina:credentes aliq̃li-
ter per fata:ideſt per ordinationem diuinam ha
bere huiuſmodi bona. Hoc autem dictum phi-
loſophicum diligenter eſt conſiderandum. Nã
diuitias & quæcunq; bona habemus magis ha-
bem⁹ referre i diuinum ordinem & diuinam ꝓ-
uidentiam quam in propriam induſtriam ꝙ ſi
hoc bene attenderent diuites faciendo magnifi
cã circa diuina non crederent ſe deo dona largi
ri:ſed magis cogitarent ꝙ ei reddunt quod ab
ipſo accipiunt:hunc autem bonum morem:ui-
delicet bene ſe habere circa diuina: tanto ma-
gis decet reges & principes quãto ſummo deo
iudici de pluribus debent reddere rationem.

❡ Qui ſũt mores potẽtum:& quomodo ad mo
res illos reges principes debeant ſe hẽre. cap. vii.

Nobilitas diuitiæ:& ciuilis potẽtia in-
ter bona exteriora computantur:nõ
dicunt unum & idem bonum:contin
git enim aliquos eſſe nobiles: quia proceſſerũt
ex aliquo nobili genere:qui tamẽ non ſunt di-
uites. Sic etiam contingit aliquos eſſe diuites q
non ſunt nobiles:quia non proceſſerunt ex ho-
norabili genere:ſed ſunt nuper ditati. Differũt
ergo nobilem & eſſe diuitem. Differt etiam eſſe
nobilem & eſſe diuitem ab eſſe potentem. Nam
dicitur aliquis eſſe potẽs quia eſt in aliquo prĩ
cipatu:& habet multos ſub ſuo dominio:quare
cum multos nobiles uideamus eſſe impotẽtes:
& non poſſe principari:non eſt idem eſſe nobi-
lem & eſſe potentem. Rurſus uidemus aliquos
abũdare argento & auro:& in agris & uineis q
tamen deficiunt in ciuili potentia:quia nulli re-
guntur ſub eius imperio:quare non eſt idem eẽ
diuitem:& eſſe potentẽ. Viſo ergo qui ſunt mo
res nobilium & qui diuitum. Reſtat uidere qui
ſunt mores potentium. Potentes autem ut uult
philoſophus.ii.retho.omnino habẽt meliores
mores quam diuites. Narrat autẽ philoſophus
tria in quib⁹ mores potentum excedunt mores
diuitum. Primo enim potentes ſunt magis ſtu
dioſi & magis boni potentes quam diuites:qa
ſecundum philoſophum coacti ſunt intendere
in ea quæ ſunt circa potentatum. Nam qui eſt ĩ
aliquo potentatu uel in aliquo pricipatu quia
eſt perſona communis & publica:ad quam mul
ti reſpiciunt. Verecundantur omnino declinarẽ
a medio:& nõ agere opera uirtuoſa. Ipſe ergo
principatus quodammõ inducit hoĩem ad bo-
nitatẽ & ad iuſtitiam. Studioſiores igit̃ ſunt po-
tẽtes q̃ diuites qa coacti ſunt intẽdere circa ope

ra potentatus:quæ debent eſſe bona & ſtudio/
ſa.Secundo potẽtes ſunt magis temperati quã
diuites.Nam cum quis dat ſe exercitio retrahit
ab ocio:& cum dat ſe uni operi retrahit ab alio.
Diuites ergo ſi non habundent in ciuili poten
tia & non cogantur intẽdere operibus iuſtitiæ
uacant ocio: & de leui inclinantur ut dẽt operã
rebus uenereis:& fiant intemperati. ¶ Potentes
uero & principantes:quia oportet eos intẽdere
exterioribus curis retrahũtur:ut non omnino
poſſint uacare uenereis:quare contingit poten/
tes magis eſſe temperatos quam diuites. Tertio
potẽtes minus cõtumelioſi ſunt quam diuites.
Ideo ſcribitur ſecundo rethoricoꝝ.Quod ſi po
tentes iniuriantur: non iniuriãtur in paruis:ſed
in magnis potentes & exiſtimantes in principa
tu:quia ſunt in loco magno honore digno:nõ
tendunt:niſi in & in ardua. Ideo ſi cõtingat eos
aliis iniuriari:non iniuriabuntur in paruis:ſed ĩ
magnis. Non enim curabunt facere paruam of/
fenſam:ſed uel in nullo alio damnificabũt alios
uel inferũt magnum damnum.Minus igit̃ ſunt
contumelioſi potentes quam diuites:quia quã/
libet cõtumeliam inferre non curant: ſed ſolũ/
modo contumelioſi in magnis. Mores diuitũ
omnino peiores quam mores potentum uel
nobilium.Ideo diuitiæ ſi eas non concomitent̃
potentatus & nobilitas ut plurimum magis red
dunt hominem iſfœlicem quam fœlicem. Qui
enim ſic diues eſt:ꝙ nec eſt nobilis:nec eſt in ali
quo potentatu:ut plurimum eſt intemperatus:
& inſenſatus fœlix:uel eſt inſenſatus fortunat⁹.
Diues enĩ ſi non ſit nobilis: & nõ proceſſerit ex
quodam genere ãtiquo & honorabili.Sed ſi nu
per ditatus dicitur eſſe inſenſatus fœlix: quia ne
ſcit uti diuitiis quæ ſunt organa ad fœlicitatem
uel dicitur inſenſatus fortunatus quia neſcit for
tunas ferre:uel neſcit debite ſe habere in diuitiis
quæ ſunt bona fortunæ.Ideo dicitur.ii.rethori.
ꝙ nuper ditatum eſſe eſt ineruditio diuitiarum:
qui enim nuper ditati ſunt nõ ſunt eruditi qũo
poſſũt uti diuitiis: ꝓpter quod i eodem.ii.reth.
ſcribitur ꝙ mores diuitiarum ut in ſumma ſit di
cere ſunt mores iſenſati fœlicis. ¶ Nobilitas er/
go bene aſſociatur diuitiis:quia qui ſic eſt diues
ꝙ tamen eſt nobilis:& ab antiquo ſui progeni/
tores diuites extiterunt:meli⁹ nouit diuitias ſu
portare & propter eas non tamen extollunt. Vi/
dentur enim bona ſenſibilia omnino eſſe cõtra/
ria ſcientiis & uirtutibus.Nam diuitiæ & ſenſibi
lia bona prius quam habeantur reputantur ma
iora quam ſint habita uero uileſcunt. Scientiæ
uero & uirtutes modo contrario ſe habere uidẽ
tur. Nam prius quam habeantur non reputant̃
tam magna ſicut poſtquam habita ſunt:qui enĩ
guſtare incipit de ſuauitate uirtutum & dulcedi
ne ſcientiarum ſtatim percipit ea eſſe maiora bo/
na quam crederent:bona ergo ſenſibilia quãto
magis habentur minus reputantur:quare cũ di
tati ab ãtiquo magis aſſueti ſint i diuitiis & ma
gis aſſueti eas quam nuper ditati:nõ tantum re/
putant diuitias:nec ſi extolluntur propter illas.
ſicut qui de nouo:diuitias ſuſceperunt:ne igitur
quis ſit inſenſatus fœlix & neſciat fortunas ferre
expedit ut diuitias concomitetur nobilitas.Di/
ues enim nobilis eſt ab antiquo in omnib⁹ ſcit
melius ſe habere quam ruſticus ex nouo ditat⁹.
Bene ergo dictum eſt ꝙ ne diues ſit inſenſat⁹ fœ
lix:requiritur ut ſit nobilis.ſed ne ſit intempera
tus requiritur ut ſit potens quia ut dicebatur re/
ges potentes:quia diuerſis curis intendunt pro/
pter principatum:non ita poſſunt uacare uenere
is:reges ergo & pĩcipes quia ut plurimum hiis
rebus exterioribus affluũt:uidelicet diuitiis:no
bilitate:potentia:decet eos eſſe eruditos & tem/
peratos.Nam per nobilitatem eo ꝙ ab antiquo
abundauerunt diuitiis ſicut magis fortunas fer/
re & circa diuitias ſciunt magis erudite ſe habe/
re.Rurſus quia pollent principatu & potentia:
& oportet eos diuerſis curis intendere retrahun
tur a uenereis & inducũtur ut ſint temperati.Sic
ergo ſentiendum eſt de moribus: quia ſenes iu/
uenes & illi qui ſunt in ſtatu potẽtes:nobiles &
diuites:tales mores habent quales diximus non
ꝙ oẽs uniuerſaliter tales ſint:& ꝙ neceſſe ſit eos
tales eẽ ſed ut plurimũ diuitũ nobiliũ & alioꝝ
ſunt tales mores q̃les ſupius dicebam⁹. Rurſus
licet ñ ſit neceſſariũ eos tales mores hẽre:cũ mul
rũ iclinãtur &magnã ꝓnitatẽ hñt ut ſequãt̃ ꝓdi
ctos mores.Iuuenes ergo uel ſenes nõ indignẽt̃
ſi aliquos malos mores de ipſis narrauim⁹ quia
nullã eis p hmõi mores neceſſitatẽ iponim⁹ qn
poſſent oẽs malos mores uitare:& ſequi ordinẽ
rõis.Sic ẽt nec nobiles uel diuites idignari dẽnt
ſi ipſoꝝ narrauim⁹ aliquos malos mores:q̃a nõ
oportet oẽs eẽ tales:ſed ſufficiẽter reperiri illud
in pluribus pronitatem quãdam & non neceſſi
tatem per huiuſmodi mores: quos in eis poneñ
ſiẽdebamus . ¶ Narratis ergo morib⁹ laudabili
b⁹ & uituperabilibus ſecũdum diuerſas ætates:
& ſecũdum diuerſos ſtatus:decet omnes homi/
nes ſequi mores laudabiles:& fugere uitupera
biles.Sed tanto magis hoc decet Reges & pĩci
pes:quanto in altiori gradu exiſtũt.ipſi.n.ut ſu
perius dicebatur debent eſſe exemplar & regu/
la alioꝝ & forma uiuẽdi quicquid ergo lauda/
bilitatis eſt i moribus ſingulorum:totum debet
in ipſis per amplius & perfectius reperiri.

¶ Explicit prim⁹ liber de regimine principum.
¶ Incipit.i. ps ſecũdi libri: de regimie pĩcipũ.
¶ Q̃d naturale eſt homini uiuere i ſocietate:&
ꝙ hoc decet reges & pĩcipes diligẽter aduertere. cap. 1

PRimi libri eſt digeſta mate
ria:quia oſtenſum eſt:i quo
reges & principes debeant
ſuam fœlicitatẽ ponere q̃s
uirtutes habere:quas paſſio
nes ſequi:& quos mores de
beant imitari. Per hæc enĩ
quattuor ſufficienter habe

tur qualiter qlibet debeat ſeipſum regere & qlis
debeat in ſeipſo ſore. Reſtat ergo dicere de regi
mine ſamiliæ ſiue de regimie ipſius dom⁹. Non
enī ſufficit: ꝙ. Reges & pricipes ſint boni ī ſeip/
ſis: niſi ſint boni quo ad alios: & niſi ſciant alios
gubernare: nec ſufficit ꝙ reges debite ſeipſos re
gant: niſi regere ſciant domū: ciuitatē: & regnū.
¶ In hoc ergo ſecūdo libro determinabiť de re
gimie dom⁹: ſed cū ſamilia dom⁹ ſit cōitas q̄dā:
& ſit cōitas. naturalis ſi de domo determinať uo
lum⁹: uidendū eſt qūo ſe hēat hō ad ſe cōicatiuū
& ſociale. ¶ Sciēdum igiť ꝙ hō uitra alia aīalia
quattuor idigere uideť: ex qb⁹ q̄druplici uia ue.
nari poſſum⁹ ipſum eē cōicatiuū & ſociale. Pria
uia ſumiť ex uictu quo hō idiget. Secūda ex ue.
ſtitu quo tegiť. Tertia ex remotiōe prohibentiū
p quā ab hoſtibus libereť. Quarta ex diſciplina
& ſignificatione p quā iſtruimur. Sic. n. ymagi
nari debem⁹ ꝙ natura nihil facit fruſtra: ei ergo
qd naturaliter fit: naturalia ſunt: & ea ſine quib⁹
non pōt bn̄ conſeruari in eſſe. Fruſtra enī natura
ageret: ſi res naturales nullo mō conſeruarenť ī
eſſe: ſed ſtatī poſtq̄ eſſent factæ eſſe deſinerēt: q̄re
cum uiuere ſit hoi naturale: oia illa q̄ faciunt ad
ad bn̄ uiuere: & ſine qbus non pōt ſibi in uita ſuf
ficere: ſunt hoi naturalia. āt q̄ faciūt ad. ſuf.
ficientiā uitæ humanæ: ē ſocietas: naturaliter er.
go hō ē animal ſociabile. Q d aūt ſocietas ma.
xime faciat ad: ſufficiētiā uitæ humanæ: patere
pōt ex his q̄tuor ſupra enūeratis: quib⁹ hō ali/
ter q̄ cætera aīalia indigere uideť. Pria uia ſumi
tur ex ipſo uictu quo idiget. Nā hō inter cætera
aīalia hēt eē meliorē tactū & meliorē cōplexio
nē. Ideo iter oīa animalia idiget cibo diligēter
& artificialiter ꝑparato: natura. n. aīalib⁹ aliis q̄ſi
ſufficiēter miniſtrat cibū: ut aīalibus non uiuen
tibus ex rapina. cuiuſmōi ſunt oues boues & cæ
tera talia miniſtrat herbas & fructus: quib⁹ abſq̃
alia ꝑparatione ſufficiunt ad nutrimentū. Aīali
bus uero uiuētibus ex rapina: ut lupis leonibus
& cæteris talibus adminiſtrať nutrimētū ex cæ.
teris aīalibus q̄ naturaliter ꝓducunť. quodāmō
ergo oibus animalibus aliis natura ſufficiēter ꝑ
parat nutrimētū. Nā quia non hñt complexio/
nem ita puram & ita redactā ad medium: ut ho
mo non indigēt cibo ita deputato: ut ipſe quaſi
cibaria alioꝝ animaliū ſufficiūt eis ad uitam: ꝓ.
ut ſūt ꝑparata a natura abſq̃ alia artificiali deco
ctione uel præparatione: homo uero quia ma/
gis hēt complexionē purā & redactā: ad mediū
indiget alimento ꝑparato & deputato. Frumen
tum ergo quod a natura ꝓdicitur & ſi eſſet ſuffi.
ciens cibus aīalibus aliis. Homini aūt nō ſuffici
ens cibus niſi ꝑparetur & depureť. Ideo molliť
depuratū ſit ide: panis & coquiť: ut ſit hoium cō
gruus cibus: & quia ad hæc oīa una ſola pſona
non bn̄ ſufficit. Ideo ut hō ratione uict⁹ ſufficiat
ſibi in uita: indiget ſocietate: ut unuſqſq̃ ſupple
at alterius defectum & qd dictū eſt de frumento
intelligēdū eſt de cibariis aliis nūquā. n. hō exi

ſtens ſolus ſufficit ſibi ad habēdū congrua ciba
ria: quæ requirunť ad uitam. Bn̄ ergo dictū ē ꝙ
ex pte uictus quo indigem⁹ homo ē naturaliter
animal ſociale. ¶ Secunda uia ad inueſtigandū
hoc idē ſumitur ex pte indumentoꝝ: quibus te.
gimur. Nam ſicut non ſufficienter aliis aīalibus
ꝓuidere uideť in uictu. Sic uideť ꝙ quis eis ſuffi
cienter ꝓuideat in ueſtitu. Beſtiæ. n. & aues qua
ſi naturale indumentū hr̄e uidēť lanā uel pēnas.
Homini aūt non ſufficienter ꝓuidet natura ī ue
ſtitu. Cū. n. homo ſit nobilioris cōplexionis q̄
animalia alia ſrigiditate & ab intempie tēporis
magis hēt offendi q̄ illa. quare cum hr̄e uictum
& ueſtitum congruat ad uitam humanā nullus
ſibi ſufficiat ſine ſocietate alteri⁹. ſequiť ꝙ hō na
turalem impetū habeat ut ſit aīal ſociale. neceſſa
ria fuit cōmunitas dom⁹: & cōitates aliæ. cuiuſ/
modi ſunt cōmunitas ciuitatis & regni. ad hoc
ꝙ hoies pſecte ſibi in uita ſufficiant. Sed ſi hæc
ſunt neceſſaria ad cōſeruanda hoīs naturalē ui/
tam: uiuere in cōitate & in ſocietate: eſt quodā/
modo homini naturale. ¶ Tertia uia ad inueſti
gandū hoc idem ſumiť ex rēotione ꝓhibentiū
prout ab amicis & ab hoſtibus defendimur. Na
tura. n. aliquibus aīalibus ad ſui tuitionē dedit
cornua ut bubalis & bob⁹. Aliquib⁹ uero dedit
dentes: ut lupis & canibus. Aliquibus dedit un/
gues: ut urſis & leonibus. Aliquibus aūt corpo/
ris agilitatem. ut leporibus & capreis. Sicut. n. ca
preæ & lepores ꝙ non p aliam uiā pñt euadere
mortis pīcula niſi per corporis agilitatē & p fu/
gam. Ideo ſtatim cum audiūt ſtrepitū fugā arri.
piunt. Sed natura hoi tāquā excelletiori aīaliū
non dedit ad ſui tuitionē cornua uel ūgues: ſed
dedit ei manū: q̄ ſecūdū philoſophū. iii. ethico.
de aīa eſt organū organoꝝ: nā per manū oia or
gana: quicquid ad defenſionē facit fabricare ua
lemus. q̄re ſi naturale eſt hoi deſiderare cōſerua
tionē uitæ: cum hō ſolitarius non ſufficiat ſibi
ad habendū congruū uictum & ueſtitū: & ad ſa
bricandum ſibi arma & organa. p q̄ a contrariis
defendať. Naturale eſt homini deſiderare cōſer
uationē uitæ: cum hō ſolitarius nō ſufficiat ſibi
ad habendū congruū uictum & ueſtitū. & ad ſa
bricandum ſibi arma & organa: p quæ contrari
is defendatur. naturale eſt ei ut deſideret uiuere
in cōmunitate & ut ſit animal ſociale. ¶ Quarta
uia ſumitur ex parte ſermonis & diſciplinæ: per
quam inſtruimur. nā alia animalia ſufficienter
īclinať ad opa ſibi debita ex inſtictu naturæ abſ
q̃ inſtructione aliq̄ præcedēte ut aranea ex inſti
ctu naturæ debitam telam faceret: ſi nunq̄ uidiſ.
ſet araneas alias texuiſſe. ſic etiam & irundines
debite facerent nidum ſi nunquam uidiſſent ali
as nidificaſſe & canis ex iſtinctu naturæ inſtrui
tur: qualiter ſe debeat habere in partu: ſi nūquā
uidiſſet canes alias pepiſſe. Mulier autem cū pa.
rit. neſcit q̄liter ſe debeat habere in partu: niſi p
obſtetrices ſit ſufficiēter edocta. Q uia ergo ho.
mo non ſufficienter ex inſtinctu naturæ inclina

tut ad opera ſibi debita.natura dedit ei loquelã
ſiue ſermonem:ut per ſermonem homines ſe iui
cẽ doceãt & unus ab alio ſuſcipiat diſciplinam.
& quia hoc fieri non poteſt niſi ſimul cum aliis
conuiuamus.nam natura hoĩ ſimul cõuiuere cũ
aliis & eſſe animal ſociale.uñ & philoſophus.i.
poli.Inter alias rationes quas tangit ꝓbãtes ho-
minem naturaliter eẽ ſociale animal.potiſſime
innitit̃ huic rationi:uidelicet ꝙ quia ſermo ẽ ad
alterum ut ad ſocios ex quo natura dedit homi-
ni ſermone quem non dedit aĩalibus aliis ſequi
tur hominem magis naturaliter eẽ animal ſocia
le quã animalia cætera. Quare ſi ſic naturale eſt
hominum eſſe animal ſociale recuſantes ſocieta
tem:& nolentes ciuiliter uiuere:ut ſupra in prio
libro tetigimus:& ut infra tangentur. quare nõ
uiuunt ut homines uel hoc contingit eis:q̃a de-
ficiunt a mõ humano:& tunc ſunt quaſi beſtiæ.
uel quia modum humanũ excedũt: cuiuſmodi
ſunt uiri cõtemplatiui.Et tunc ſunt quaſi dii.Iõ
dicit̃.i.poli.ꝙ eligens ſolitariã uitam non ẽ ps
ciuitatis.Sed aut eſt beſtia aut deus.Ad litteram
n.eligẽtes non conuiuere aliis: uel hoc eſt:quia
nimis ſcelerati & non poſſunt ſocietatem alioꝝ
ſupportare.Et tũc ſunt quaſi beſtiæ: uel qa ſunt
nimis boni & uolunt uacare contemplationi &
ocio & tunc ſũt quaſi diuini. Decet uero omnes
homines & maxime reges & principes diligen-
ter aduertere.quantum deſeruiat ſocietas huma
næ uitæ:ut ad bñ uiuẽre ſciãt ſe & alios ordiar̃.

¶ Quomodo ſe habent cõitas domus ad cõita-
tes alias:& q̃uo hmõi communitas ſit neceſſaria
in humana uita. Cap.ii.

d Vbitaret forte aliquis dicens nos ſciẽ
tiarũ limites ignorare. quia ſocietas:
ſiue cõitas illa per quam nobis ſuffici-
mus in uictu & ueſtitu:& ĩ aliis neceſſariis ad ui
tam:non uidet̃ eſſe communitas domeſtica ſed
ciuilis:quia ſecundum philoſophũ.i.poli. com
munitas domus non ẽ ſufficiens in uita tota.Iõ
n.inuenta fuit ciuitas ut expedientia ad uitam:q̃
in una domo uel in uno uico repiri nõ poſſunt
reperientur in uico alio:uel ĩ alia parte ciuitatis.
Ciuitas ergo ſi ſit recte ordiata continere debet
expedientia in tota uita.ut in tertio libro pleni⁹
oſtendetur.Quare ſi determinare de communi-
tate ciuiũ non ſpectat ad hunc librum.ubi agi-
tur de regimie domus. ſed ad tertium ubi agi-
tur de regimie ciuitatis: Videntur tráſgreſſi fuiſ
ſe limites hui⁹ artis.determinando in præcedẽti
capitulo aliqua pertinentia ad communitatẽ ci
uitatis.Sed ſi diligenter aſpicim⁹: quomodo cõ
munitas domeſtica ſe habet ad communitates
aliaſ.cũ quilibet communitas ĩcludit communi
tatem domeſticã.nec poſſit eẽ ciuitas neq; uicus
niſi hẽant eẽ domus.ſi communitas aliqua ẽ ne
ceſſaria ĩ hũana uita:ſequit̃ cõitatẽ dom⁹ ad hu
iuſmodi:uitã neceſſariã eſſe.¶ In ꝑcedenti ergo
capitulo determinauim⁹ de ſocietate hũana oñ-
dẽtes eã eſſe neceſſariam ad uitam nr̃am.quia p
hoc mãifeſte oſtẽdit̃ neceſſariã eſſe cõitatẽ dõe
ſticam.cũ oĩs alia cõmunitas communitatẽ illã
præſuppõit. Aduertẽdũ ergo ꝙ ſi dicta politica
diligẽter conſiderem⁹: apparebit q̃druplicẽ eſſe
cõmunitatẽ. uidelicet dom⁹:uici ciuitatis:& re
gni.Nã ſicut ex pluribus pſonis fit domus:ſic ex
multis domibus fit uicus:& ex multis uicis ciui-
tatibus regnũ.quare ſicut ſingulares pſonæ ſunt
partes domus:ſic & domus ſunt partes uici ciui-
tatis & regni. Non tñ eodem modo. Sed uici
ſunt pars imediata.quia imediate ex dõibus cõ
ſtituit̃ uic⁹.Ciuitatis uero dom⁹ partes eſſe dicũ
tur:quia conſtituẽdo uicũ ex conſequẽti conſti
tuere pñt ciuitatẽ & regnũ. Hoc ergo mõ com-
munitas domus ſe hẽt ad cõmunitates alias.qa
oẽs aliæ ipm ꝑſupponũt:et ipa eſt quodãmõ ps
oĩum aliaꝝ.Naturalis.n.origo ciuitatis ut patet
p phũm.i.politi.hoc modo exiſtit.qa prio facta
fuit una aliq̃ dom⁹:ſed creſcentib⁹ filiis & filiab⁹
& non ualentibus ꝑ multitudine habitare in do
mo.illa conſtruxerũt ſibi domos annexas.& ſic
ex multis domib⁹ factus fuit uicus. Vñ &.i.poli.
dicit̃:ꝙ uicus eſt uicinus domoꝝ quos uocant
qdã collactaneos pueros qa & puerorũ pueros.
Naturalis ergo origo uici eſt ex conuicinia do-
morum:quas conſtruxit multitudo collactãeo
rũ ſiue filiorum.nã ut tangebatur:creſcẽtib⁹ col-
lactãeis.i.nepotibus:& filiis:& filioꝝ filiis:& nõ
ualentibus habitare ĩ una domo compulſi ſunt
facere domos plures & cõſtituere uicũ. Sic ꝓce
dente generatione ipſoꝝ & ulterius augmenta
ta multitudine:facta eſt pluralitas uicoꝝ:& per
conſequens factũ eſt caſtrum uel ciuitas. Vlteri⁹
uero multiplicatis caſtris & ciuitatibus factus ẽ
principatus & regnũ. ¶ Vtrum autẽ alio modo
ſit poſſibilis generatio uici ciuitatis uel regni.q̃
ex creſcentia collactaneoꝝ uel filiorum.plenius
infra oñdetur:ad præſens uero in tñ dictum ſit
ꝙ hmõi generatio ẽ maxime generalis:qa ꝓce-
dit ex genere q̃ opus naturæ . q̃cquid tamen ſit
de hoc & qualitercũq; conſtituat̃ uicus:ciuitas:
ſiue regnum ſemp ſic ſe domus habet ad cõita-
tes alias quod eſt pſ omnium aliarum et aliquo
modo eã omnes aliæ ꝑſupponũt. ¶ Viſo q̃uo
cõitas domus ſe habeat ad cõmunitates aliaſ.de
leui patet q̃uo huiuſmodi cõitas ſit neceſſaria in
humana uita. Nã ſi omnes cõitates aliæ domũ
ꝑſupponunt ſi aliq̃ cõmunitas ẽ neceſſaria ad p
ſe ſufficientiã uitæ:oportet communitatẽ dom⁹
neceſſaria eſſe.Reges ergo & pricipes: quoꝝ of-
ficiũ ẽ dirigere alios ad bñ uiuere: ignorare nõ
debẽt:quomodo domus & ciuitates deſeruiũt
ad ſufficientiam humanæ uitæ.

¶ Q đ cõitas domus eſt aliquo modo cõmuni
tas prima:& quod ẽ naturalis:& qđ reges & pri
cipes & uniuerſaliter omnes ciues hoc ignorare
non debent. Cap.iii.

n E laboremus ĩ æquiuoco: cum de do
mo loquimur.Sciendũ ꝙ domus no
minari poteſt ædificium conſtitutum

ex pariete tecto & ſundamẽto: uel nomiare põt
ſamiliam in ea contẽtam. Sicut & ciuitas aliqñ
muros & ambitum ciuitatis. Aliquádo uero gẽ
tem habitantem in ipſa. Dicimus enim aliquan
do ciuitatem aliquam hoc feciſſe nõ ꝙ muri uel
ædificium hoc egerint. ſed quia incolæ ciuitatis
fecerunt illud. Si aliqui dicere conſueuerunt do
mos ſuas hoc operatas eſſe. non quia lapides il/
lud egerint: ſed quia ſui progenitores fecerunt
illud. quare ſicut communicatio ciuium ciuitas
nominatur. ſic ſocietas & communicatio perſo-
narum habitantium in una domo domus nun
cupari poteſt. Domus ergo de qua principaliter
intenditur ĩ morali negocio non eſt ipſum ædi
ficium: ſed eſt cõicatio domeſticarum perſonaꝝ
Spectat. n. ad moralẽ philoſophũ. ut ad yccono/
micum determinare de ædificiis domorum. qa
ſpectat ad ipſum uniuerſaliter & typo oſtendere
ꝙ decet homines habere habitationes decentes
ſecundum ſuam poſſibilem facultatem. Non ta
men ſpectat ad ipſum principaliter determinaꝛ
de domo: ut nominat ædificium conſtructum:
ſed determinare debet de domo quæ eſt ædifici
um: prout habet ordinẽ ad domum quæ eſt cõi
tas perſonarum. ſicut ſpectat ad polliti. determi
nare de ordine domorum & de cõſtructione ui-
ci: & de fabrica ciuitatis ut ordinantur ad cõmu
nicationem & ad pollitiam ciuium. Intendimꝰ
ergo oſtendere de bono quæ eſt cõmunitas per
ſonarũ domeſticarum: quõ ſit communitas pri-
ma. ¶ Notandum ergo ꝙ primũ multipliciter
diſtingui poteſt. Eſt. n. primum in opere. & pri/
mum in uia generationis & temporis & primũ ĩ
uia perſectionis & complemẽti. Videmus ꝙ ea
quæ ſunt ad finem præcedunt finem in opere &
in executione. ſed finis pcedit ea ſecundũ intẽ/
tionem agentis. Agens. n. primo ꝙ pricipaliter
intendit finem. uerum quia non poteſt habere fi
nem: niſi per ea quæ ſunt ad finem modus execu
tionis & operis eſt contrarius ĩtentioni & uolũ-
tati. Nam intendimus & uolumus ea quæ ſunt
ad finem intendendo & uolendo finem. ita ꝙ fi
nis eſt primo uolitus & intentus. ſed in operan
do & exequendo eſt contrario. Nam per opꝰ cõ
ſequimur finem operãdo ea quæ ſunt ad finem
ita ꝙ ea quæ ſunt ad finem licet ſint poſteriora
& in uoluntate & in intentione. Sunt tamẽ prio
ra in executione & opere. nam ſi finis eſt aliqd
primo operatum: cum adepto fine: ceſſet opera/
tio nunquam operamur ea quæ ſunt ad finem.
Vnus ergo modus diſtinguendi prioritatem: ẽ
quia aliquid eſt primum in uoluntate & in intẽ
tione. Aliquid uero in executione & opere. Aliꝰ
uero modus diſtinguendi prioritatem eſſe põt.
quia alia eſt prioritas in uia generationis & tem
poris. Aliqua uero in uia perſectionis & comple
menti. ut puer eſt prior uiro generatione & tem
pore quia prius tempore aliquis generatur & ef-
ficitur puer quam efficitur uir. Verumtamen uir
eſt prius puero perſectione & complemento: qa

uſus rationis & alia quæ requirũtur ad perſectio
nem humanam per amplius & perſectius reſer/
uantur in uiro. Sic ergo diſtinctis prioritatibus
de leui patet quomodo communitas domus ſe
habet ad communitatem ciuitatis: & ad cõmu/
nitates alias. nam ĩ executione & opere domus
præcedit uicum ciuitatem & regnum. ſed in uo
luntate & in intentione communitates illæ præ
cedũt communitatem domeſticam. Ruſus uia
generationis & temporis domeſtica communi
tas præcedit cõmunitates alias. Sed in uia perſe
ctionis & complemẽti communitates aliæ præ-
cedunt ipſum. Videtur communitas domus ad
cõitates alias dupliciter ſe habere. Primo qa hu-
iuſmodi communitas reſpectu aliarum eſt ĩper
ſecta. Oẽs uero aliæ ſunt peſectiores ipſa. Cum.
n. omnis alia cõitas: includat communitatẽ do
mus: & addat aliquid ſupra ipſam. oẽs aliæ com
munitates ſunt perſectiores ea. Habet ergo ſe cõ
munitas domos ad cõmunitates alias ſicut im
perſectũ ad perſectũ. ut ſicut ps ad totum. Rur
ſus hmõi communitas ſe hẽt ad alias: ſicut qd ẽ
ad finem ſe hẽt ad ipſum finẽ. nam domus tan/
quam ad finẽ ordinatur ad uicum ciuitatem &
regnum. Eſt. n. domus ꝓpter uicum. uicus pro/
pter ciuitatẽ ciuitas propter regnũ. Communi/
tas ergo uici eſt finis cõitatis domus cõitas ciui
tatis communitatis uici. ſed cõmunitas regni
eſt finis oium pdictoꝝ. quare cũ impſectum in
uia generationis & imperſectionis pcedat perſe
ctum. Perſectũ uero pcedat ipſum in pſectionis
& complemẽti. Bñ dictũ ẽ communitatẽ domꝰ
eẽ priorẽ aliis tẽpore & generatione. Eſſe tñ po
ſteriorẽ illis pſectione & complemento. Vñ &
phũs. i. poli. comparans ciuitatẽ ad uicũ & domũ
ait. ꝙ prima cõitas eſt cõitas ciuitatis. qd non ẽ
ĩtelligẽdũ de prioritate generationis uel tẽpis:
cũ ipſemet dicat ciuitatẽ ꝓcedere ex multiplica
tionẽ uici. ſicut & uicus ꝓcedit ex multiplicatio
ne domoꝝ. intelligẽdũ ẽ ergo hoc de prioritа
te perſectiónis & cõplemẽti. Amplius cũ cõmu
nitas domus ad communitates alias non ſolũ ſe
habeat ſicut iperſectũ ad pſectũ. Sed ẽt ſicut ꝙ ẽ
ad finẽ: ad ipm finẽ. domus reſpectu aliaꝝ com-
munitatũ non ſolũ ẽ prior tẽpore: & poſterior
pſectione. ſicut ĩpſectũ ſe habet ad pſectũ. Sed ẽt
eſt prior ĩ ope: & poſterior in ĩtentione. qa ꝙ eſt
ad finẽ: hoc modo ſe hẽt ad ipm finẽ. Spectat. n.
non ſolũ ad pricipẽ ſiue ad legis latorẽ. Sed etiã
ad quẽlibet ciuẽ prius intẽdere bonũ ciuitatis
& regni. q̃ ẽt bonũ ꝓprie domus. ut in tertio li/
bro pleniꝰ oñdeť. Viſo quõ communitas domꝰ
aliquo modo eſt prior q̃ cõitates aliæ. de leui ui
den poteſt: quõ ſit hmõi cõmunitas naturalis.
Nã cũ natura nõ pſupponat artẽ: ſed ars naturã:
quicquid arte naturali ſupponiť non ꝓprie qd
artificiale erit: ſed oportet illud ſecũdũ qd hu/
iuſmodi ẽ naturale eſſe. qre ſi homo ẽ naturali-
ter aĩal cõitatiuũ & ſociale: cũ oĩs cõitas pſupo-
nat cõitatẽ domꝰ oportet cõitatẽ domeſticam

ſiue domũ q̃d naturale eẽ. Reges ergo & pricí/
pes decet ſcire gubernare domeſtica: & regere
familiá ſiue domũ. nõ ſolũ inquantũ eſſe debẽt
uiri ſociales & politici. quia ſic ſcire gubernatio
nem domus ptinet ad oẽs ciues. ſed ſpectat ſpe-
cialites ad reges & pricipes. quia ſicut regnũ uel
ciuitas ꝓſupponũt eſſe domũ: ſic regimẽ regni
& ciuitatis præſupponit notitiam regiminis do
mus: & pſonæ ꝓpriæ. Nunq̃. n. quis debitus re-
ctor regni uel ciuitatis efficiẽ. niſi ſe & ſuá fami
liam ſciat debite gubernare. q̃re ſi ſpecialiter ſpe
ctat ad eos: ut ſciant domũ propriá gubernare:
& ut cognoſcát quæ & qualis eſt cõitas domus
quia ẽ quodãmodo naturalis. & q̃uo hmõi cõi-
tas ſe habet ad regnũ & ciuitatẽ. ut eſt in præſen
ti. cap declaratũ. Ná p hoc magná uiá habebũt
ad inueſtigandũ regimẽ ciuitatis & regni. Eſt tñ
diligenter notandũ ꝙ licet quodá ſpeciali & ex-
cellenti modo ad reges & pricipes ſpectat itẽde
re bonũ regni & pricipes. Attñ hmõi bonũ iten
dere ſpectat ad unũquẽq; ciuẽ & ad quẽlibet in
colá ciuitatis. qa bonũ regni ẽ bonũ oium ciui
um & oium exiſtẽtiũ in regno. ergo cũ quilibet
ſtudere debet: ut ſit dign⁹ regeẽ & pricipari. Tñ
ẽt qa ſpectat ad oẽs ciues intẽdere bonũ regni:
ſpectat ad unũquẽq; ciuẽ ſcire regere domũ ſuá
nõ ſolũ inquantũ hmõi regimẽ eſt bonũ ꝓpriũ.
Sed ẽt ut tale regimen ordinaẽ ad bonũ cõe ut
ad bonum regni & ciuitatis.

¶ Qualis ſit cõitas domus: & ꝙ oportet domũ
ex pluribus conſtare perſonis. Cap. iiii.

e St autem ex ꝑcedenti capitulo aliq̃li
ter declaratum: qualis ſit cõitas dom⁹
cũ oñſum ſit ꝙ homo eſt naturaliter
animal domeſticũ: & ꝙ cõitas domus ẽ quodá
mõ naturalis. Attamen qa p hoc nõ ſufficiẽter
habeẽ qualis ſit hmõi cõitas. ideo itẽdimus ali/
qua diceẽ de cõitate domeſtica. ¶ Sciẽdũ ergo
phũm. i. poli. ſic deſcribere cõitatẽ domus. uide
licet ꝙ domus ẽ cõitas ſcd͂m naturá conſtituta
q̃dẽ in oẽm diẽ. In hac át deſcriptione: aliq̃d de
claratũ ẽ p ꝑcedẽs capitulũ. & aliq̃d reſtat alteri
us declarádũ. Ná ꝙ domus ſit cõitas ſcd͂m natu
rá ſupius groſſe & figuraliter ꝓbabaẽ: & ifra cla-
rius oñdeẽ. ubi diſtiguẽẽ oẽs ptes domus: & ꝓ-
babiẽ ꝙ q̃libet talis ps eſt aliq̃d naturale. Reſtat
ergo declarare i deſcriptione ꝑdicta: q̃uo dom⁹
ſit cõitas conſtituta in oẽm diem. Ad cuius eui
dentiam aduertendum ꝙ hũanorum opum &
eorum q̃ requirũtur ad ſufficientiam uitæ: ad q̃
ordinatur humana cõitas. Et uidetur diſtingue-
re phũs. i. poli. q̃dam ſunt diurnalia: ut illa qui/
bus indigemus omni die: cuiuſmodi ẽ comme/
dere bibere: & cuiuſmodi ſunt alia ſuſtẽtamenta
& ſeruitia corporalia: quibus quotidie indige/
mus. Aliqua uero ſunt non diurnalia quib⁹ non
quotidie indigemus ut emptio & uenditio. Ná
& ſi aliqui exiſtentes in aliquo domo ad ſuſten
tationem uitæ quotidie indigent emptione &
uenditione. uidetur hoc eẽ ex defectu & ex cor/
ruptione domus. Non. n. uidentur ſe hẽe ut in/
coiæ nec ut ciues: ſed magis ut pegrini & ut uia
tores: ſi ad ſuſtẽtationem uitæ emptione uel uẽ
ditione continue egeant. cõitas ergo domus fa
cta fuit propter ea: quibus quotidie indigemus
uerum quia in una domo non reperiuntur oĩa
neceſſaria ad uitam: ñ ſufficiebat cõitas dome/
ſtica. ſed oportuit dare communitatẽ uici: ita ꝙ
cum uicus conſtet ex pluribus domib⁹: ꝙ non re
peritur i una domo repiatur in alia. Propter qd᷑
phũs. i. poli. ait ꝙ ſicut communitas dom⁹ con/
ſtituta eſt in oẽm diẽ. i. in opera diurnalia. ſic in
opera non diurnalia conſtituta eſt cõitas uici.
Verum ꝙ etiam in uno uico non reperiuẽ oĩa
neceſſaria ad uitá. ꝑter communitatẽ uici opor
tuit dare communitatẽ ciuitatis. Communitas
ergo ciuitatis eſſe uidetur ad ſupplendam indi/
gentiam in tota uita. Illa eẽ uideẽ pfecta ciuitas
ut ſuperius dicebatur in qua repiri pñt q̃ ſunt ne
ceſſaria uniuerſaliter ad totam uitam. Rurſus át
quia contingit ciuitates hẽe guerras: unde ẽ uni
ciuitati ad expugnandam ciuitatẽ aliá confede
rare ſe alteri ciuitati. quare cũ federatio ciuitatũ
utilis ſit ad bellandũ hoſtes. & ad remouẽdum
ꝓhibentia corruptiua ꝑter communitatẽ dom⁹
uici & ciuitatis. inuenta fuit cõmunitas regni &
principat⁹ q̃ eſt confederatio plurimũ caſtrorũ
& ciuitatum exiſtentiũ ſub uno pricipe ſiue ſub
uno rege. Erit ergo hic ordo ꝙ domus ẽ cõitas
ſcd͂m naturam conſtitutá in oẽm diem. Vici⁹ át
eſt cõitas conſtituta in opera non diurnalia. Ci
uitas uero eſt cõitas conſtituta ad ſufficientiam
in uita tota. Sed regnum eſt cõitas conſtituta ñ
ſolum ad ſupplendũ indigentias uitæ. Sed etiá
ad remouendũ ꝓhibentia corruptiua. ad quæ re
mouendum una ciuitas non poteſt plene ſuffi/
cere. niſi ei ſint adiũcte aliæ plurime ciuitates &
caſtra. Patet ergo qualis ſit cõitas domus: qa eſt
cõitas naturalis conſtituta propter opa diurna-
lia & quotidiana. Quod át oporteat domũ ex
pluribus conſtare perſonis uidere non eſt diffici
le. nam cum domus ut patet ex habitis ſit cõitas
quædam & ſocietas perſonarum cum non ſit ꝓ
prie cõitas nec ſocietas ad ſeipſum: ſi i domo cõi
tatem ſaluare uolumus oportet eam ex plurib⁹
conſtare perſonis. ymo ut infra patebit: ut uult
phũs. i. poli. nõ ſolum domus eſt cõitas q̃dam:
ſed in domo oportet dare plures cõitates: ꝙ ſine
pluralitate pſonarum eſſe non poteſt. Patet er-
go ꝙ domus ex pluribus conſtat pſonis. Patet
etiam qualis ſit & quomodo ſit neceſſaria. nam
ut eſt ex habitis manifeſtum: in uita humana nõ
ſolum eſt expediẽs communitas domus. ſed &
uiciẽ ciuitatis & regni. Vtrum át ꝓpter alias cáſ:
q̃ propter iam dictas ſit expediens communitas
ciuitatis & regni. in tertio libro plenius oſtende
tur. Ad præſens autem ſufficiat in tantum tan/
gere de regno & ciuitate. inquantum eorum. no
titia aliquomodo deſeruit ad cognoſcendũ do
mum & ad ſciẽdum qualiter ſit regẽda. ná ut ſu

perius tangebat̃ in hoc ſecundo intendit̃ princi
paliter regimen domus. Non aũt regimen ciui
tatis. His ſic ptractatis cum cõitas domus ſit tã
neceſſaria in uita ciuili:ſpectat ad quemlibet ci/
uem ſcire debite regere ſuam domum. Tãto m̃
magis hoc ſpectat ad reges & principes. q̄to ex
incuria proprie domus magis poteſt inſurgere
ꝑiudiciũ ciuitati in regno:q̄ ex ĩ curia aliorum.
¶Quod oportet in domo:ſaltem duas cõita/
tes eſſe:& ꝙ oportet eam conſtare ex tribus ge/
neribus perſonarum. Cap. v.

PHiloſophus. i. poli. uult ꝙ ex duabus
communitatibus uidelicet ex cõmu/
nitate uiri & uxoris:dñi & ſerui cõſtat
domus prima. Dicit autẽ domum primã ex his
duabus communitatibus conſtare: quia ſaltem
ad cõſtitutionẽ domus heæ duæ cõitates requi
runtur. Ex illis.n. dicit̃ domus conſtare ſine qui
bus congrue eſſe non poteſt. Quod uero ſine ui
ro & uxore & dño & ſeruo domus de q̄ hic loq
mur:congrue non poſſit exiſtere:ſic poteſt oñ/
di. Nam domus ut ſuperius dicebatur & ut in ꝓ
ſequendo melius declarabit̃ eſt quid naturale.
Maxime autem quid naturale eſſe uidetur rerũ
generatio & earum conſeruatio. Cum.n. genera
tio:ut dicitur. ii. phiſi. ſit uia in naturam & cũ res
naturales ꝑ generationẽ propriã naturam acci/
piant. Bene dictum eſt ꝙ dama. ait generationẽ
eſſe quid naturale & eẽ opus naturæ. Rurſus re.
rum conſeruatio:quid naturale eſt. nam fruſtra
eſſet aliquid naturaliter generatũ ſi non poſſet ĩ
eſſe conſeruari. Hæc ergo duo naturæ opa:uide
licet regnum generatio & earũ conſeruatio nõ
debent abinuicẽ ſeparari. Nam non eſt ſeperan
da conſeruatio a generatione. quia hæc illam ꝑ
ſupponit. Nam cum genera non poſſint conſer.
uari in eſſe niſi prius per generationẽ acceperũt
eſſe conuerſatio rerũ generatarũ eſſe nõ poteſt
niſi ipſam earum generatio antecedat. Sic etiam
generatio conſeruatione ſepari non debet:quia
ut dicebatur fruſtra eſſet aliquid generatũ ſi nul
lo modo poſſet in eẽ conſeruari. Hoc ergo mo.
do heæ duæ cõitates faciunt domum eſſe qd na
turale. quia cõitas uiri & uxoris ordinat̃ ad ge/
nerationem. Cõitas uero dñi & ſerui ad conſer.
uationẽ q̄re ſi generatio & conſeruatio:eſt quid
naturale oportet domũ quid naturale eſſe. Am.
plius quia generatio & conſeruatio ab inuicem
ſeparari debeant:heæ duæ cõitates uident̃ con/
ſtituere domũ primã. quia ſine eis domus con/
grue eẽ non ualet. Quod autem cõitatio uiri &
uxoris ſit ꝓpter generationẽ uidere non hẽt du
bium. Nam ꝓpter bonũ prolis pricipaliter inſti
tuta eſt ſocietas maris & fœmiæ. Sed ꝙ cõitatis
dñi & ſerui ſit ꝓpter ſalutem & conſeruationem
non uidet̃ adeo manifeſtum. ¶Sciẽdum ergo
ꝙ ſi aliquis debite dominat̃:& aliꝯ debite ſeruit
dñs:ſaluat̃ ꝓpter ſeruum & ſeruus ꝓpter dñm:ita
ꝙ idem expedit dño & ſeruo. Expedit.n. ſeruo
ut ſeruiat dño:& expedit dño ut ſeruiatur a ſer/
uo. nam ille ꝓprie eſt dñs qui uiget intellectu. Il
le uero eſt proprie ſeruus ut patet per phũm. i.
polli. qui deficiens intellectu pollet fortitudine
corporali:ſeruus ergo quia ſeipſum neſcit diri/
gere:expedit ei ut obtempet & ut ſeruiat ei: qui
uiget prudentia & intellectu ut conſequatur ſa/
lutem per eum. & ut dirigatur per ipſum. Nã de
ficiens intellectu ẽ q̄ſi cecus:& neſcit qualiter ſit
eundũ. qui ergo eſt hmõi q̄to magis pollet uiri
bus corporalibus. tãto propter ſalutem propriã
magis indiget dirigente. Sicut.n. cecus corpora
liter niſi cum pergit dirigatur ab aliquo de leui
obuiat alicui offenſiuo:& q̄to fortius pergit. tan
to magis indiget tali dirigẽte:quia magis offen
di poteſt. Sic quia naturaliter ſeruus pollet uiri/
bus & deficit ſcia & cognitione. ſi ſaluari debet
expedit ei ut obtemperet & ſeruiat uigenti pru/
dentia & intellectu. Expedit ergo ſeruo ut ſerui
at dño. ſic expedit dño ut ei ſeruiat̃ a ſeruo. Nã
naturaliter dñi uigent prudentia & intellectu.
Cum ergo uigentes intellectu & exiſtentes apti
mente ut plurimum hẽnt molles carnes: & de/
ficiant corporalibꝯ uiribus iuxta illud phi in. ii.
de aĩa. Molles carnes:aptos mente eſſe dicimus.
Expedit hominibus diſpoſitis ut eis ſeruiatur ab
aliis:quia pp defectum fortitudinis corporalis ĩ
exequendo neceſſaria ad uitam ſibi ipſis nõ pñt
ſufficere. quare ſi dñs ſaluat̃ pp ſeruum: & ſeruꝯ
pp dñm. Bene dictum eſt quod ſuperius diceba
tur:quia ſicut ad conſtitutionẽ domus requirit̃
cõitas uiri & uxoris:pp generationẽ:ſic requirit̃
ibi cõitas dñi & ſerui propter ſalutem & propter
conſeruationem. Heæ ergo duæ cõitates quarũ
una deſeruit generationi & alia conſeruationi
dicuntur facere primam domũ:quia ſine eis do.
mus congrue non poteſt exiſtere. Vtrum autẽ
cõitas dñi & ſerui naturaliter inſtituta ſit ad ſalu
tem:& in conſeruationẽ q̄ ex eo ꝙ dñs ſaluatur
pp ſeruũ:& ſeruus ꝓpter dñm:infra clarius oſtẽ
detur. ¶Viſo qũo ſaltem heæ duæ cõitates req
runt̃ ad domũ:qa ſcdm phũm ex eis conſtare di
citur domus prima de leui uideri põt:qũo ad cõ
ſtitutionem huius domus ſaltẽ reqrunt̃ ibi tria
genera perſonaꝝ. uideretur enim forte alicui:ꝗ
cum domus prima conſtet ex duabus cõitatibꝯ
& q̄libet cõitas requirat duas perſonas uel duo
genera perſonarum:ꝙ domus pria ratione dua
rum cõitatũ requirit quattuor genera pſonarũ:
ita ꝙ pria pſona erit uir ſecunda uxor:tertia dñs
quarta ſeruus. Sed uir dñs non dicunt aliam &
aliam pſonam. Ille enim idẽ qui eſt uir uxoris:
ẽ dñs ſerui uel ſuorum:ſi in domo illa plures exi
ſtant ſerui. Tria ergo genera perſonarum uel ali
quid loco eorum conſtituũt domũ primam. Di
cimus autẽ aliquid loco eorũ:quia non ſemper
ſeruus concurrit ad conſtitutionem domus:ſed
ſemper concurrit ibi aliquid loco ſerui: ut uult
phũs. i. politico. Nam ut ait pauperes hoies qui
non poſſunt hẽre ſeruum & miniſtrum rationa
lem:ẽ eis bos uel aliquod aliud animal ꝓ ſeruos

& habent miniſtrum irrationalem. ymo aliqui
ſunt ita pauperes: qui non ſolū non poſſunt ha-
bere miniſtrum rationalē: ſed etiā hēre non poſ
ſunt miniſtrū aīarum: ſed loco eius hñt aliquid
inanimatū: ut qui ſunt adeo pauperes qui neq;
boues neq; equos habere poſſunt tam q̃ mini-
ſtros arantes & ſcindētes terram loco bouis uel
æqui hñt ligonē quandam uel aliquod aliud in
ſtrumentū: ita ꝙ nimis pauperibus ad ſcindēdā
terram eſt pro inſtrumento uel miniſtro ligo: ꝙ
aliis non ſic pauperibus ad huiuſmodi officium
faciēdum obſequitur bos uel equus. Domus er
go prima dicitur cōſtare ex trib⁹: uidelicet ex ui
ro uxore ſeruo. uel aliquo loco ſerui. Vñ phūs.
i. politi. commendat Eſyodū dicentē eſt domū
conſtare ex tribus: uidelicet ex uiro & mulier &
boue aratore. Poſuit. n. ibi bouē loco ſerui: quia
pauperes hoīes ut idem phūs innuit loco ſerui:
hñt bouē uel hñt aliquid aliud loco bouis. De-
cet aūt oēs ciues cognoſcere partes ex qbus cō-
ponit domus: quia eis ignotatis ignorabit regi
men ipſius dom⁹: multo magis hoc decet reges
& principes: quia ergo cognitio partiū domus:
& ſcire quot gña perſonaꝝ: & quot cōitates req
runt ad domū ſcdm phūm. i. poli. nō ſolū deſer
uit regimini dōeſtico: ſed ēt regimini regni &
ciuitatis qa ptes dom⁹ ſūt ptes ciuitatis & regni.

¶ Quod in domo perfecta oportet eſſe tres cōi
tates quattuor genera perſonarum tria regimi-
na: & ꝙ oportet hunc ſecundum librum diuide
re in tres partes. Cap. vi.

d Icebatur enī in ꝑcedēti capitulo duas
cōitates uidelicet: uiri & uxoris domi
ni & ſerui facere domum primā. Sed
tamen ſi domus debet eſſe perfecta: oportet ibi
dare cōitatem tertiā. ſ. pris & filii. Videmus enī
in naturalibus rebus ꝙ ſtatim cū generatæ ſint:
natura eſt ſollicita de eorū ſalute: ita ꝙ genera-
tio & ſaluatio ſunt prima opera naturæ: merito
cōitas uiri & uxoris: quæ ē ꝓpter generationem
& domini & ſerui quæ eſt propter ſaluationem
faciunt domū primā. Sic ergo ſaluatio compara
tur ad rē generatā: quia ſtatim cū res eſt genita:
ſolicitatur natura circa ſalutem eius. ꝓducere tñ
ſibi ſimile non ſic comparatur ad res naturales.
quia non ſtatī cum eſt res naturalis poteſt ſibi ſi
mile producere. ſed oportet prius ipſam eſſe per
fectam. ſtatim. n. cum natus eſt homo: ſolicitat
natura circa conſeruationē ipſius: non tamē ſta-
tim poteſt generare: nec ſtatim pōt ſibi ſimile ꝓ-
ducere: ſed oportet prius ipſum eſſe pfectum: ꝓ
ducere ergo ſibi ſimilē non eſt de ratione rei na
turalis quocūq; modo ſumptæ: ſed eſt de ratiōe
eius ut hēt eē perfectum. Si ergo domus eſt qd
naturale: & ea q̃ uidemus in domo reducere uo
lumus in naturales cāſ dicem⁹ duas cōitates ui-
delicet: uiri & uxoris: & dñi & ſerui eſſe de rōne
domus primæ: quia ſine eis domus congrue eſſe
non poteſt ſed tertiam etiam cōitatē: q̃ eſt pris
& filii: non dicemus eſſe de ratione domus quo
cūq; modo ſumptæ: ſed erit de ratione eius ut
hēt eſſe perfectum. Sicut enim uidemus in una
perſona ſingulari: ſic & in domo tota debem⁹ ad
uertere. Nam ſemper multitudo ab unitate pro-
cedit pp quod ordine naturali quæ uidemus in
multitudine domeſtica: quodāmodo in una p
ſona ſingulari reſeruant. Sic. n. uidemus in uno
ſingulari hoīe ꝙ generari & ſaluari ſunt de rōne
hoīs primi. Sed ꝓducere ſibi ſimile eſt de rōne
hoīs iam pfecti. cum. n. primo homo ē oportet
ꝙ ſit genitus: & natura ſtatim eſt ſollicita de ſalu
te eius: non poteſt tñ ſibi ſimile ꝓducere: niſi ſit
iam pfectus: quare cum cōitas patris ad filiū ori
ginem ex eo ꝙ parentes ſibi ſimile ꝓduxerunt:
hmōi cōitas non dicitur eſſe de ratione domus
primæ: ſed eſt de ratione domus pfectæ: unde &
phūs. i. poli. cū pri⁹ dixiſſet cōitatem uiri & uxo
ris dñi & ſerui: facere cōitatē primā: poſtea in ſe
quenti capitulo ꝑdicti libri ait: ꝙ ad domū per
fectā requirit cōitas tertia: uidelicet pris & filii.

¶ Quod autē perfectionē domus requirat hæc
tertia communitas triplici uia uenari poſſum⁹.
Videmus. n. ꝙ primo fructificare & agere ſunt p
fectiora non potēribus. Rurſus ſunt perfectiora
perpetua non perpetuis: ſic ēt fœliciora ſunt per
fectiora īfœlicibus: ergo ꝙ ad pfectionē dom⁹
requiratur tertia communitas: q̃ eſt pris & filii.
Primo poſſumus ꝓbare ex pte gñationis & fru
ctificationis naturalis. Secūdo ex parte ꝑpetuita
tis: & tertio ex ipſa fœlicitate. ¶ Prima uia ſic pa
ret. Nam ſecundū phūm. Tunc unūquodq; per
fectū eſt cum poteſt ſibi ſimile ꝓducere. Ad hoc
n. ꝙ aliqd ſit perfectū: non oportet ꝙ ſibi ſimile
roducat: ſed ꝙ poſſit ſibi ſimile ꝓducere: perfe
ctio. n. conſideranda ē ex natura & ex forma rei:
per quam aliquid eſt in actu & poteſt agere. qua
re ſi ē impotens ad agēdum: ſequitur ꝙ ei defici
at aliqua forma uel aliqua perfectio q̃ ſit princi
pium actionis. Impotēs aūt ad agēdum dicitur
aliquid cum ꝑſente ꝓprio paſſiuo: non produ-
cat ſibi ſimile: quare cū ꝓpriū actiuū gñationis
ſit maſculus: & ꝓpriū ſuſceptiuū ſit fœmina: ſi in
domo aliqua eſt coniunctio maris & fœminæ:
& tñ non eſt procreatio prolis: uel mas ē imper
fectum actiuum: uel fœmina eſt īperfectū ſuſce-
ptiuum. Sterilitas ergo filiorū in uita politica:
uel eſt ex imperfectione maris: uel fœminæ. uel
utriuſq;. Sed cū mas & fœmīa uir & uxor ſit pria
pars dom⁹ & pria cōitas: q̃ requirit ī uita dome
ſtica: q̄ ex imperfectione partiū. & maxime pri-
cipalium reſultat īperfectio totius: tota illa do-
mus dr̄ īperfecta: ubi nō eſt pullulatio filiorum.
¶ Scda uia ad iueſtigāde hoc idē. ſumit ex par
te naturalis perpetuitatis. Nam cū hoīes nō poſ
ſint per ſeipſos perpetuari in uita ſed quodāmō
perpetuatur hūana uita per ſucceſſionē filiorum
domus ubi eſt carētia prolis cito efficit deſerta
ſecundū ordinē naturalē: continua. n. habitatio
dom⁹ uno mō ē naturalis: ut ſi p creationē filio-
rū domus iſta continue hitet. Alio mō eſt quaſi

cãlls nt ſipriotibus hĩtatoribus defunctis nel re
cedentibus noua familia ĩhabitet domũ illam.
Naturalis ergo habitatio domeſtica naturaliter
ꝑpetuari non poteſt:niſi per gñationem quæ eſt
opus naturæ:ſit ibi execeſcentia filiorum. Sed ſi
perpetuum eſt perfectius non ꝑpetuo: iperfecta
eſt domus ubi deſunt filii.per quos hĩtationem
domeſticam naturaliter quodãmodo cõtingit
perpetuari. ℭ Tertio aũt declarari poteſt ex par
te ipſius fœlicitatis. Nam filii & ciuilis potentia
& cætera talia.licet non ſint eſſentialia fœlicita
ti.faciũt tamen ad quãdam claritatẽ fœlicitatis
politicæ:unde phũs.i.poli.ait ꝙ aliqui denudati
qbuſdam coinquinant beatitudinem. Nam ſpẽ
turpis ignobilis & ſolitariꝰ & ſine filiis oĩno fœ
lix eſſe non poteſt:dr̃.n.talis nõ eſſe oĩno fœlix:
quia non hẽt fœlicitatẽ politicã cũ oĩ ſua clari/
tate patet ergo ꝙ ad hoc ꝙ domus hẽat eſſe per
fectum oportet ibi eſſe tres cõitates: unã uiri &
uxoris aliã dñi & ſerui:tertiam pr̃is & filii. ℭ Ex
his ãt patere ꝑtꝗ oportet ĩ domo pfecta eẽ tria
regimĩa. Nã nũq̃ eſt dare cõitatẽ aliquã bñ or/
dinatã:niſi aliqd ſit ibi dirigẽs & aliqd directũ:
uel niſi aliquid ſit ibi pricipans:& aliquid obſe
quens:iq̃te cum in cõitate matis & fœminæ mas
debet eſſe pricipans:& fœmina obſequẽs. In cõi
tate uero pr̃is & filii:pr̃ debet eſſe ĩperans:& filiꝰ
obtẽperans. In cõitate quidẽ dñi & ſerui dñs de
bet eſſe ꝑcipiẽs:& ſeruus miniſtrãs & ſeruiens ĩ
domo pfecta:ut uult phũs.i.poli.ſunt tria regi
mina:unũ cõiugale:ſecũdũ quod uir ꝑeſt uxo/
ri:aliud paternale ſecundũ ꝙ pr̃ ꝑeſt filio: tertiũ
dñatiuũ & diſpoſitũ ſecundũ ꝙ dñs ꝑeſt ſeruis.
ℭ Viſo ĩ domo pfecta eẽ cõitates tres:& tria re
gimina:de leui patere põt ꝙ ibi oportet eẽ quat
tuor gña pſonarꝫ. Videret̃ tñ forte alicui ibi de
bere eſſe ſex gña pſonarꝫ:ita ꝙ pria pſona ſit ibi
uir:ſcda uxor:tertia pr̃:q̃rta filius quita dñs:ſexta
ſeruus. Sed uir pr̃ & dñs unã tantũ pſonam no
minãt. Nam ille idẽ q eſt uir uxoris eſt pr̃ filiorꝫ
& dñs ſeruorũ.patet ergo quot cõitates ſunt in
domo pfecta:& quot regimia:& quot gña per
ſonarꝫ. De leui ergo patere poteſt quot ptes hẽre
debeat hic ſecũdus liber:i quo tractatur de regi
mĩe domꝰ. Nã cũ ĩ domo pfecta ſũt tria regimĩa
oportet hunc liberũ tres hẽre partes ĩ pria quarꝫ
tractet̃ prĩo de regimine coniugali:in ſecũda de
paternali:i tertia de dominatiua. Hæc ãt tria re/
gimina bñ cognoſcere maxĩe decet reges & prĩ
cipes:quia eis diligẽter iſpectis magnũ admini
culũ hẽbunt ut bñ ſciãt regere regnũ & ciuitatẽ.

ℭ Quod homo eſt naturaliter aĩal coniugale:
& ꝙ nolẽtes nubere non uiuũt ut hoĩes: ſed uel
uiuũt ut beſtiæ:uel uiuunt ut dii. Cap.vii.

D Icebatur in ꝑcedẽti capitulo tria eſſe
determinanda in hoc ſecũdo libro in
quo agitur de regimine domus ſecun
dum ꝙ in ipſa domo tria contigit eſſe regimĩa.
uidelicet cõiugale:paternale:& dominatiuũ. In
ter hæc aũt regimina prĩo agendũ ẽ de regimĩe
coniugali.quia ſcd̃m phũm.i.poli.in cõmuni
tate domeſtica primum oportet cõgregare ma
rem & fœminam. Eſt autẽ hic ordo ratiõabilis.
Nam primo aliqd generat̃:ſecundo conſeruat̃ ĩ
eſſe.tertio perficitur.& poteſt ſibi ſimile ꝓducere.
Cõitas ergo maris & fœminæ.quæ eſt propter
generationẽ ẽ prima pars domꝰ & præcedit cõi
tatem dñi & ſerui quæ eſt ꝓpter ſalutem & con
ſeruationem.& etiã præcedit cõitatem patris &
filii.quæ non reſpicit domum primã uel domũ
quocunq; mõ ſumptã.ſed domũ habentẽ eſſe p
fectum. Primo ergo dicendum eſt de regimine
coniugali:quod reſpicit cõitatẽ uiri & uxoris q̃
de regimine dominatiuo:quod reſpicit cõitatẽ
dñi & ſerui:uel q̃ de regimine paternali.qd̃ re/
ſpicit cõitatẽ patris & filii. In determinando aũt
de regimine coniugali hũc tenebimus ordinẽ:
quia primo dicemus quale ſit ipſum coniugiũ
& quales uxores. & q̃les ciues.et maxĩe Reges
& prĩ.deceat ſumere. Deĩde oſtẽdemus q̃liter ui
ri ſuas uxores regere dẽant.& ad quas uirtutes
& ad q̃ opa eas debeant ordinare. In oſtenden
do qdem quale ſit ipm coniugiũ primo decla/
randũ occurrit coniugiũ eſſe aliqd ſecundũ na
turam & ꝙ homo naturaliter ẽ aĩal coniugale.
ℭ Sciendũ ergo ꝙ phũs.viii.ethi.uolens oñder̃
q̃lis amicicia ſit uiri ad uxorẽ:probat amiciciam
illam eſſe ſecundum naturam. adducens tripli
cem rationẽ ꝙ homo ſit naturaliter animal con
iugale. Prima ratio ſumit̃ ex parte ſocietatis hu
manæ. Secunda ex parte procreationis ꝓlis. Ter
tia ex parte operum. Probatur enim in primo ca
pitulo ſecundi libri hominem eſſe naturaliter
animal ſociale & cõicatiuum. Communitas aũt
in uita humana:ut ſupra tangebatur ad quadru
plex genus reducitur.quia quædam eſt commu
nitas domus quædam uici:quædam ciuitatis:q̃
dam regni. Omnes autem hæ comitates præ/
ſupponũt cõitatem domeſticam.cum ergo do
mus ſit prior uico:ciuitate:& regno.homo na/
turaliter magis eſt animal domeſticum q̃ ciuile:
Et communitas domus magis uidetur natura/
lis ipſi hoĩ q̃ cõitas uici:ciuitatis: & regni. Nam
ſi cõſiderentur ea ad quæ ordinatur cõmunitas
domeſtica. non uidetur habere dubium quin
cõitas domus magis ſit naturalis homini q̃ uici:
ciuitatis:& regni.ordinatur enim domus ad nu
tritionem:q̃ maxime eſt neceſſaria indiuiduo:
& quæ maxime expedit bono proprio.ordinat̃
etiam ad generationẽ q̃ maxĩe expedit conſer
uationi ſpeciei & bono communi. Vicus autem
ciuitas & regnum non ſic ĩmediate ordinantur
ad nutritionem ꝓpter bonum pſonæ ꝓpriæ:&
ad gñationem propter conſeruationẽ ſpẽi ſicut
cõitas domus. nam ſi ꝑdictæ cõitates ordinatur
ad nutritionem & ad gñationẽ:hoc eſt prout ex
bonitate earꝫ conſurgit bonitas ipſius domꝰ.ipſa
n.domus ẽ inde melior:ſi eſt in bono uico uel ĩ
bona ciuitate:aut in bono Regno. Si ergo ma
gis homo ẽ naturaliter aĩal domeſticũ q̃ politi

cum.cum prima cōitas ipſius domus ſit coniun
ctio uiri & uxoris. ſequitur ex pte ipſius cōitatis
hūanæ: ꝙ homo magis ſit animal coniugale q̄
politicum: & ꝙ magis ſit cōicatiuū cōitate con-
iugali: q̄ cōitate uici ciuitatis & regni. quia do/
mus cuius regimen primū eſt coniugale: eſt pri-
or uico regno & ciuitate. Hanc aūt rationem tā
git phūs. viii. ethi. dicēs. homo enim natura ma
gis eſt coniugale animal q̄ policitū. quāto do/
mus eſt prior & magis neceſſe ciuitati. ❡ Secun
do homo eſt naturaliter aīal coniugale ex pte ꝓ
creationis ꝓlis. Nam illud maxime uidet̄ natu-
rale. ad quod homo habet naturalē impetū. q̄re
cum homo & oīa aīalia naturaliter īclinent̄ ut
uelint ꝓducere ſibi ſimile. qa in hoībus hoc de/
bite ſit per coniugiū homo naturaliter ē animal
coniugale. Hanc aūt rationē tāgit phūs. i. poli.
& viii. ethi. ubi ꝓbat coniugium competere hoī
ſecundū naturā. quia naturale eſt hoī: & hoībus
aīalibus. hr̄e naturalē impetū ad producendum
ſibi ſimile. ❡ Tertia rō ſumit̄ ex parte opeꝝ: quia
ut dicitur. viii. ethi. confeſtim enim diuiſa ſunt
opa uiri & uxoris. opera enim uiri uidentur eſſe
in agēdo q̄ ſunt fienda extra domum: opa uero
uxoris i conſeruādo ſupellectilia uel ī opādo ali
qua intra domū. ponentes ergo ꝓpria ad cōe ut
cum uxor ꝓpria ſua opa in bonū uiri: uel in bo-
num totius domus. & uir propria ſua ordinat ī
bonū domus & in bonū uxoris. ſufficiunt ſibi ī
uita. ut dī. viii. ethi. Nā ſic ꝓpria ordinare ad bo
num cōe facit ad quādā ſufficientiā uitæ. quare
ſi naturale ē homini hr̄e impetū ad ſufficientiā
uitæ naturale ē ei ꝙ uelit eſſe aīal coniugale. ſed
ſi coniugium ē quid naturale: ſequit̄ ꝙ fornica-
tio q̄ contrariatur coniugio ſit uniuerſaliter a ci
uibus uitāda tanq̄ aliquid contrariū rei naturali
q̄ uidelicet fornicationem & uniuerſaliter oēm
uenereoꝝ uſum illicitū. tanto magis decet eos
meliores & uirtuoſiores eē. ❡ His uiſis q̄dam
dubitatio uidet̄ ex dictis oriri. Nam ſi coniugiū
ē hoī naturale: repræhenſibilis eſt: rigit̄ quicunq
nō dat opam ut cōiugio copulet̄. Sed hæc dubi
tatio ſi cōſiderent̄ iā dicta: de leui refellit̄. Nam
ſi naturale ē hoī eē aīal coniugale: qcūq tenuit
coniugē ducere nō uiuit ut homo. ſed nō uiuē
ut homo poteſt eē dupliciter: Vel quia eligit ui-
tam ſupra hoīem & uult cōtinere: ut uacet cōtē
plationi ueritatis. & opibus diuinis. uel non ui
uit ut homo: qa eligit uitā īfra hoīem & uiuit ut
beſtia q̄re ſicut dicebam⁹ de ſocietate politica.
uidelicet ꝙ eligens ſolitudinē & nolēs ciuiliter
uiuere: uel ē beſtia: uel ē deus. Sic & de cōiugio
dicere poſſumus. Nam nolēs coniugaliter uiue
re. uel hoc ē: quia uult liberius fornicari. q̄re eli/
git ſibi uitam infra hominē. & ē quaſi beſtia: uel
hoc ē quia uult ſe dare ſpeculationi ueritatis. &
diuinis opibus q̄re eligit ſibi uitā ſupra hominē
& ē q̄ſi deus. non nubētes ergo ſi dent ſe potio/
ribus bonis q̄ ſint bona coniugii: licet nō uiuāt
ut homines: nō tamen pp hoc male agunt: quia
ſunt quaſi dii: & ſunt hominibus meliores.

❡ Quod oēs ciues & maxime reges & pricipes dnt ſuis coniugib⁹ īdiuiſibiliter adheret̄. ca. viii.

P
Robat autem phūs: ꝙ decet cōiugia
indiuiſibilia eſſe. Ad quod oſtenden-
dum adducere poſſum⁹ duas uias q̄s
philoſophi tetigerunt. Prima uia ſumit̄ ex parte
fidei: uel ex parte amicitiæ naturalis q̄ debet eſſe
inter uirum & uxorē. Secunda uero ex parte ꝓ
lis. ❡ Prima uia ſic patet: nā cum nūq̄ aliquis fi/
deliter amicet̄ alicui: ſi ab amicitia eius diſcedat
ſi inter uirum & uxorem debitā fidem: uel fideiē
amicitiam ſaluare uolumus: ne ſit ibi uiolatio fi
dei: oportet uiꝝ īdiuiſibiliter ſuæ adherere uxo-
ri & econuerſo: cum enī inter uirū & uxorem ſit
amicitia naturalis: ut probat̄. viii. ethi. cū non ſit
naturalis amicitia inter aliquos: niſi obſeruēt ſi
bi debitā fidem: ad hoc ꝙ coniugiū ſit ſecundū
naturam: & ad hoc ꝙ inter uxorem & uirum ſit
amicitia naturalis: oportet ꝙ ſibi īuicem ſeruēt
fidem: ita ꝙ ab inuicem non diſcedant. ❡ Hanc
aūt uidet̄ tangere Valerius maxim⁹ in libro de
factis mēorabilibus capitulo de inſtitutis anti
quis ubi ait. Quod repudiū inter uxorē ipſam
& uiꝝ a tpe quo urbis Rōana fuit condita: uſq
ad cēteſimū: & qnquageſimū quoq annū nul/
lum interceſſit. Primus āt qui dimiſit uxorē ſte
rilitatis cā: fuit Spuri⁹ Carbili⁹: qui q̄q̄ tolerabili
ratione mot⁹ uideret̄. rep̄hēſione tn̄ non caruit
quia cūcti arbitrabant̄ cupiditatem liberoꝝ cō-
iugali fidei non debere p̄poni. Fides ergo ſecun
dum Valeriū maximū quā obſeruari debet uir
uxori & econuerſo: ut̄ eſſe una cā pp quā coniu
giū manere debet īdiuiſibile: & ī repudiatū. De
cet ergo oēs ciues coniūgi ſuis uxorib⁹ īdiuiſibi
liter abſq repudiatione: tanto magis hoc decet
reges & pricipes quāto magis ī eis relucere dēt
fidelitas: & cætera bonitates. ❡ Secūda uia ad ī
ueſtigandū hoc idem ſumit̄ ex parte ꝓlis. Nam
licet coniugiū ēt ſi ſit ſterile īdiſſolubile maneē
debeat: qa cupiditas filioꝝ p̄poni n̄ dēt fidei cō
iugali. attn̄ ſi aſſit ibi bonū ꝓlis: qa ꝓles ē quod
dā cōe bonū: ī quo coniūgit̄ uir & uxor ratione
ipſius ꝓlis decet uxorē uiꝝ & ecōuerſo: īdiuiſibi
liter adherere. Videm⁹ enī ꝙ ſemp cōe bonū eo
ꝙ cōe eſt: coniūgit participātes bono illo. Sicut
ergo ciuitas coniūgit & continet ciues ipſos ne
a ciuilitate recedāt: eo ꝙ ſit quoddā cōe bonum
ipſoꝝ: ſic filii coniūgūt & continēt ipſos paren-
tes: ne ab īuicē recedant: eo ꝙ ſint quoddā cōe
bonū ipſoꝝ: ſemp enī de ratione ē ꝙ continueat,
uniat: & coniūgat ſicut de ratione ꝓprii ē ꝙ di/
uidat & diſtinguat. Hāc aūt rationē tāgit phūs.
viii. ethi. dicēs ꝙ qa cōe continet & coniūgit. filii
eo ꝙ ſint cōe bonū utrorūq cōiugiū ut̄ eē cā q̄-
re ſit ipſorū coniūctio. Vn̄ ſubdit ꝙ ſteriles citi⁹
diſſoluunt̄ dicit aūt ſteriles citius diſſolui: non
quia licita ſit diſſolutio coniugii: ēt ſi non adſit
illi fœcūditas filioꝝ ut ſupior rō plenius oſtēde-
bat. attn̄ ſi in coniugio aſſit ibi bonū ꝓlis n̄ ſolū

ex fide quæ in coniugio eſt ſeruanda: inclinãtur
coniuges: ut ſibi inuicem inſepabiliter adhereãt
inclinãtur ex ipſa prole: q̃ eſt ipſorũ cõe bonum
ymo eo ipſo ꝙ aliqui ſunt amici unius habẽt q̃n
dam inclinationem ut ſint amici inter ſe: paren
tes q naturaliter diligunt ſuam prolem ex dile-
ctione naturali quam hñt ad ipſam: augmentaẜ
eorum amicitia naturalis. Sed cũ oĩs amor uim
quãdam unitiuam dicat augmentato amore ꝓ
pter prolẽ genitam: augmẽtatur eoꝝ ꝓpoſitum
ut uelint inſepabiliter permanere. Patet ergo ꝙ
decet oẽs ciues non ſolum pp bonum fidei con
iugalis ſed etiam pp ipſam ꝓlẽ: ad quam ordi/
natur coniugium inſeparabiliter conuiuere ſuis
uxoribus. Tanto hoc magis decet reges: princi
pes quanto de ꝓlẽ: ſuſcepta ꝑ oĩbus aliis debent
diligentiorem hẽre curam. In cura. n. regiæ pro
lis plus poteſt inferre nocumenti ipſi regno: q̃ in
cura cuiuſcunq; alterius: quare ſi amor & diligẽ
tia circa prolem faciat maiorem unionem con-
iugum: quanto maior cura & diligentia adhibẽ
da eſt circa prolẽ regiam q̃ circa alias: tanto ma
gis decet reges & pñcipes q̃ diu ſuæ uxores ui/
xerunt eis inſeparabiliter adherere.

¶ Quod oẽs ciues & maxime reges & princi-
pes una ſola uxore debẽt eſſe contenti. Cap. ix.

a Pud aliquas ſectas non reputatur con
tradictamen rationis ꝙ unius & eiuſ-
dem ſimul plures exiſtant uxores: ſed
ꝙ recta ratio dictet quoſlibet ciues. & maxime
Reges & principes unica coniuge debere eẽ cõ
tentos: triplici uia ueñari poſſumus. Prima ſumi
tur ex parte ipſius uiri. Secũda ex parte ipſi⁹ uxo
ris. Tertia eſt ex parte prolis. ¶ Prima uia ſic pa-
tet. Nam ſicut pluralitas ciborum ꝓuocat ad ni-
miam repletionem. Sic pluralitas mulierum ꝓ/
uocat ad nimiam concupiſcentiam uenereorũ:
q̃re cum huiuſmodi concupiſcẽtiæ: ſi fortes ſint
obnubilant mentem & rationem ꝑuertũt. Si in-
decens eſt omnibus ciuibus nimis uacare uene-
reis & retrahere ſe ab actibus prudẽtiæ & ab opi
bus ciuilibus. Indecens eſt eos plures hẽre coniu
ges: tñ tãto hoc ĩdecẽs ẽ magis regib⁹ & pñcipi/
b⁹: q̃to plus ĩ eis uigere dẽt prudentia & ĩtellect⁹:
& quanto plus uacare debent & magis eſſe ſolli
citi circa opa ciuilia & circa ſalutem regni: quã
aliqui alioꝝ: ne ergo p nimiam opam uenereo-
rum nimis retrahantur ab hmõi cura: ĩdecens ẽ
eos plures hẽre uxores. ¶ Secunda uia ſumitur
ex parte ipſius uxoris. Nam ſicut ex ꝑte uiri inde
cens eſt uxoꝝ pluralitas: ne propter nimiam ope
ram uenereorum uir a cura debita retrahaẜ. Sic
hoc indecens eſt ex pte uxoris: ne uxor a ſuo cõ
iuge non debite diligaẜ. Nam inter uxorem &
uirum debet eſſe amor magnus quia inter eos:
ut probatur. viii. ethi. eſt amicitia excellẽs & na
turalis: ſed cum excellens amor non poſſit eẽ ad
plures: ut uult phũs. ix. ethi. indecens ẽ eos quoſ
cũq; uiros uel ciues plures hẽre uxores: qa ut eas
non tanta amicitia diligerent: q̃ta inter tãtas cõ

iuges eſſe debet maxime tñ hoc indecẽs eſt regi
bus & principibus: quia ne indebite utantur ue-
nereis eos & ſuas coniuges maxime reſeruari de
bet amor debitus coniugalis. ¶ Quarta uia ad
inueſtigandum hoc idem ſumitur ex nutritiõe
filiorum. Nam cum coniugium ſit quid natura
le: q̃uo debito modo fieri debeat maxime inue-
ſtigari poteſt p ea q̃ in aliis aĩalib⁹ conſpicimus.
Videmus aũt ut cõiter alii doctores tradunt: ꝙ
in aliquib⁹ aĩalibus ſola femella ſufficit ad nutri
tionem filiorum: ut patet in canib⁹: ĩ gallinis &
in pluribus aliis aĩalibus: q̃re cũ coniunctio ma
ris & fœiæ ĩ oĩbus aĩalibus ordineẜ ad bonũ ꝓ-
lis: in illis aĩalibus ĩ quibus ſola fœia ſufficit ad
nutritionem filiorũ: non refert utrum unus ma-
ſculus pluribus cõiũgaẜ fœmellis nec etiam re-
fert: utrũ durãte partu maſculus cõuiuat fœiæ:
ſed ſola fœia nõ ſufficit ad præſtãdum filiis de
bitum nutrimentum: unus maſculus non adhe-
ret niſi uni fœiæ: & q̃diu durat tp̃s partus pp nu
tritionem filiorũ: ut patet in columbis & in aliis
pluribus gñibus auiũ: q̃ alternatim oua fouẽt: &
onerũ filiorũ ptẽ portat fœmella: & ptẽ maſcu/
lus. Cũ igitur ad ſupportandũ onera cõiugii in
hoĩbus nõ ſufficiat ſola fœia naturale eſt hoĩb⁹
ut un⁹ uir uni mulieri nubat. Ea. n. naturalia iu-
dicare debem⁹ q̃ ſunt ut in plurib⁹: ut naturale ẽ
hoĩ ꝙ ſit dexter. licet contigat aliquos eſſe ſini/
ſtros. Sic qa ut ĩ plurib⁹ ſola fœia nõ põt portare
onera mr̃imõii: nec ſufficit ad ꝑſtandũ filiis oĩa
neceſſaria & debitũ nutrimẽtum. ¶ Licet ergo
forte aliq̃ mulieres qa facultatib⁹ habũdãt: ſuffi-
cerẽt ad ꝑſtãdũ filiis debitũ nutrimẽtũ: qa tñ na
turale ñ eſt iudicãdũ illud quod ẽ ut in paucio/
rib⁹. Sed qđ ẽ ut ĩ plurib⁹: reliquũ ẽ: ut in hoĩbus
iudiceẜ qđ naturale: ut tã mas q̃ fœia ſupportẽt
onera filioꝝ. Sed cũ in aliis aĩalibus: in quib⁹ tã
mas q̃ fœia ſupportãt onera filioꝝ: q̃diu filii ĩdi-
gent parentib⁹. Naturale ſit ut unus maſcul⁹ uni
adhereat fœiæ: ſequiẜ in hoĩbus eẽ qđ naturale
ut q̃ diu filii indigent parentib⁹: tã diu unus ma-
ſculus uni fœiæ p coniugiũ copuleẜ. Sed filii q̃
diu uiuunt indigent ope parentũ: decens eſt ut
ſemp p coniugium hũanum unus maſculus uni
ſoli fœiæ copuleẜ. Non. n. ſic eſt de hoĩbus ſicut
de aĩalibus aliis quia eis natura ſufficienter pa/
rat uictum: ut ſupra ĩ primo capitulo huius ſecũ
di libri planius dicebaẜ. Poſtq̃ ergo pulli auium
apposuerunt debitas pẽnas: & ꝑuenerunt ad de-
bitum incrementum: per ſeipſos poſſunt ſibi de
bitum cibum q̃rere: & nõ ulterius egent ope pa
rentum: quia in talib⁹ ſufficit: ꝙ durãte tpe par-
tus maſculus conuiuat fœiæ: & unus uni adhere
at. Sed cum homines toto tẽpore uitæ ſuæ ege
ant opibus & facultatibus parentum. quia eis ci
bus congruus: non ſufficienter a natura paraẜ.
Sic ſe debent hẽre mas & fœia p coniugiũ in ho
minib⁹: ſicut in auibus alternatim ſupportãtib⁹
onera filiorũ ſe hñt maſculus & fœia tempora.
Sed cũ dictum ſit ꝙ toto tẽpore pt⁹ ĩ hmõi aui.

bus maſculus ſimul conuiuat ſociæ:& unus uni
adheret. Sequit ꝙ in hominibus:per totam uitá
coniuges ſimul conuiuant:& unus quidem uni
adhereat. quare ſi noléntes adherere coniugio:de
cens eſt eos adherere ſecúdum modum & ordi
né naturalẽ decet oẽs ciues una ſola uxore eſſe
contentos. Et táto magis hoc decet reges & pri
cipes:quanto decet eos meliores eſſe aliis:& ma
gis ſequi ordinẽ naturalem. Patet ergo ꝙ nõ ſo
lum ex parte uiri & uxoris:ſed etiam ex parte ꝓ
lis:uir non niſi uni fœminæ debet per coniugiú
copulari.

℄ Q ꝺ coniuges oĩum ciuiũ:& maxie regnũ &
principũ uno uiro debẽt eẽ contẽtæ. Cap. x.

q Vamuis apud aliquas ſectas:ut apud
ſarracenos:& apud forte aliquas alias
barbaras nationes non reputeť incon
gruũ unum uiꝝ:etiam ſimul hẽre plures uxores.
apud nullas tñ gentes ſcd̃m quaſcũq; leges uiuẽ
res nunq̃ hoc fuiſſe indultũ ut ſimul una mulier
pluribus uiris per coniugium copuletur. Magis
enim repugnat apparentibus & his ad quæ con
iugiũ ordinatur uná fœminá ſimul pluribus nu
bere uiris:q̃ unum uirũ pluribus fœminis. ymo
& in lege diuina ut in ueteri teſtaméto ex aliq̃
diuina diſpenſatione uel propter aliquá figurá
& ſignationem legimus unius uiri plures fuiſſe
uxores. tñ & reperiť in paucis:uel ꝙ repitur i ali
quo caſu uel ex aliqua rationabili cã ꝑmiſſum:
cõmunẽ legem turbare non debet:ſcd̃m.n.cõ/
mune dictamẽ rationis deteſtabile eſt unum ui
rum ſimul plures hẽre uxores. deteſtabilius tamẽ
eẽt ſi una fœmina p coniugium ſimul pluribus
copulareť uiris. Coniugium.n.ad quatuor com
parari poteſt. ex quibus ſumi pñt quatuor ratio.
nes per quas inueſtigare poſſumus oĩno deteſta
bile eſſe unam ſociam nuptam eẽ pluribus uiris.
In cõiugio.n. primo reſeruatur ordo naturalis.
Nam naturale eſt fœminá eſſe ſubiectam uiro.
eo ꝙ uir prudẽtia & ĩtellectu ſit præſtantior ip̃a.
Secũdo ex coniugio conſurgit pax & amicitia.
Multas.n.guerras & multas diſcordias ſedari ui
demus eo ꝙ inter partes contrahũtur coniugia.
Tertio ex coniugio oriť ipſa proles:ordinať.n.
coniugium non ſolum ad conſeruationẽ ordi/
nis naturalis & ad debitam pacẽ. Sed etiam or/
dinať ad procreationẽ filioꝝ. Quarto ſicut ordi
natur coniugium ad filiorum procreationẽ:ſic
ordinať ad eorum debitam nutritionẽ. Incon/
ueniẽs eſt ergo unam coniugẽ eẽ plurimũ uiro.
rũ quia p hoc oĩa ꝑdicta.iiii impediunť. Tolleť
enim ex hoc naturalis ordo non reſultabit inde
pax & concordia:ſed magis deſſenſio & inimi/
citia. non erit debita ibi procreatio filioꝝ. non
tribueť filiis debitum nutrimẽtum. ℄ Quod át
ex hoc tollatur naturalis ordo:uidere nõ eſt dif
ficile. nam ſcd̃m ordinẽ naturalem ut patet per
phũm i polí. ſemp uir debet eẽ ꝑeminens. mu
lier uero debet eſſe ſubiecta. Rurſus ſcd̃m ordi/
nem naturalem in eis de opibus nullus æque p
ſe duobus uel pluribus poteſt eẽ ſubiectus. ſi.n.
aliqua pſona duobus ſubiicitur hoc non eſt æq̃
p ſe:ſed hoc ẽ quia unus ad alium ordinatur:ut
ſi ciuis ſubiicitur propoſito & regi oportet pro/
poſitum illũ ad regẽ ordinari eẽ ſub ipſo:repu/
gnat ergo ordini naturali eundẽ duobus eẽ ſu/
biectum. q̃re ſimiliter debet eẽ ſubiecta uiro. ex.
quo totam ſui corporis ptãtem uni uiro tribuit.
contra ordinẽ naturalem eſt ut uiro alteri ſit ſu/
biecta. Nam & ſi idẽ põt dñari pluribus ut plu/
res ſunt. eundem tñ obedire pluribus principan
tibus:ut plures ſunt ſcd̃m naturalem ordinẽ eſſe
non põt. q̃re & ſi deteſtabile eſt plures ſocias cõ
iuges eſſe unius. unam tñ nubere ſimul uiris plu
ribus deteſtabilius eſſe debet. Decet ergo coniu
ges oĩum ciuium uno uiro eſſe contentas. mul.
to magis tñ hoc decet coniuges regum & prin
cipum:quia in eorum coniugio magis q̃ in alio
decet naturalem ordinem conſeruare. ℄ Scd̃o
hoc idem inueſtigari poteſt ex ipſa pace & con/
cordia ad quam coniugium ordinatur. Nam cũ
quilibet moleſte ferat ſi in uſu ſuæ rei delectabi.
lis impeditur abſq; diſſenſione & diſcordia eſſe
non poteſt:ſi una ſocia p cõiugium pluribus co.
puletur uiris. cum.n. unus illorum in uſu rei de.
lectabilis alterum impediret:inter eos guerra &
inimicitia oriretur. ymo quilibet illorum uiroꝝ
contra parentes & conſanguineos uxoris ad ini
micitiam moueretur: eo ꝙ ſuam coniugẽ alte
ri uiro p coniugium ſubiecerunt. Ex coniugio
igitur ꝙ ordinatur ad pacem & ad amicitiá lis
& diſcordia oritetur. quare decet cõiuges oĩum
ciuium uno uiro eſſe contẽtas. Táto tñ hoc ma
gis decet coniuges regũ & principũ q̃to lis & di
ſcordia principantiũ eſt piculoſior & magis ca.
uẽda q̃ oĩum alioꝝ. Tertio hoc idẽ patet ex ge.
neratione prolis:ad quam coniugium ordinať.
Impediť.n. ipſa fœcũditas filioꝝ:ſi una ſocia plu
ribus coniugať uiris. Vñ & meretrices conſpici
mus eſſe magis ſteriles q̃ alias mulieres. igiť ex
parte ꝓcreationis filioꝝ oĩno idecẽs eſt uná fœ
miná plures hẽre uiros. ná ſi unus maſculus põt
plures fœcũdare ſocias. Vna tñ ſocia non ſic fœcũ
dari põt a pluribus uiris:ymo ipediť fœcũditas
eius ex pluralitate uirorũ. q̃re ſi coniugiũ princi
paliter ordinať ad bonũ ꝓlis. Decet cõiuges oĩ.
um ciuiũ:ne ipediať eaꝝ fœcũditas uno uiro eẽ
contẽtas. táto tñ hoc magis decet regũ & princi
pũ coniuges. q̃to in tali coniugio pculſior ẽ ſte.
rilitas filioꝝ. Diligẽter ergo aduertere debẽt ſin
gulæ mulieres:q̃ ſuis uiris p coniugiũ copulenť
q̃ta diligentia debeant ad ſuá pudicitiá obſerua
re. & q̃to cõatu fidẽ ſuis uiris obſeruẽt. qa ſi eſſe
non põt & deteſtabile eſt ẽt p cõiugiũ ſociam ui
uẽte uiro ſuo:uiro alio copulari. magis deteſta.
bile ẽ alicui uiro fornicarie cõmiſcere. ℄ Quarto
hoc iueſtigare poſſumus ex filioꝝ debito nutri.
mẽto. ná ex hoc parẽtes ſoliciranť circa pueros.
qa firmiter credũt eos eſſe eoꝝ filios qcqd ergo
ipedit certitudinẽ filioꝝ:impedit ne patres dili.

genter eis ꝓuideãt in hereditate & in debito nu
trimẽto. Sed ſi una fœia pluribus nubat uiris: pa
tres de ſuis filiis certi eſſe non poterunt: q̃re non
adhibebũt illam diligẽtiam quam debẽt ut ſuis
filiis debite in nutrimẽto & in hereditate ꝓuide
ant. deteſtabile ẽ ergo unũ uiꝝ plures hr̃e uxo
res. ſed deteſtabilius eſt unã uxorẽ plures hr̃e ui
ros. quia p hoc magis impedit̃ certitudo filioꝝ.
q̃re ſi decet oẽs ciues certos eẽ de ſuis filiis. ut eis
diligẽter ꝓuideant in hereditate & in nutrimen
to. decet coniuges omnium ciuium uno uiro eſ
ſe contẽtas. tanto tñ hoc magis decet coniuges
regũ & pricipum q̃tum ĩ cura circa eorum filios
ꝑiculoſior eſt q̃ in cura aliorum.

℃Q ď decet oẽs ciues: & maxime oẽs reges &
principes non ducere coniuges ſibi nimia con/
ſanguinitate coniunctas. Cap. xi.

Rederet forte aliquis: Dum tñ una fœ
c mina p coniugium uni copuletur ui/
ro. licitum eſſet illud coniugium cu/
iuſcũq; gñris: uel cuiuſcũq; conſanguinitatis eſ/
ſe habeãt uir & uxor. Sed qꝫ ſit cõtra rationis di.
ctamẽ qꝫ cũ parẽtib⁹ & cõſanguĩeis nimia cõſan
guinitate cõiũctis nõ ſit ineũdũ cõiugiũ: triplici
uia uĩan poſſumus. Pria ſumit̃ ex debita reuerẽ
tia q̃ eſt parentibus & conſanguineis exhibẽda.
Secũda ex bono qď ex coniugio conſurgit. Ter
tio ex malo qď inde uitatur. ℃Prima uia ſic pa
ret. nam cum ex naturali ordine debeamus parẽ
tibus debitam ſubiectionẽ. & conſanguineis de
bitam reuerẽtiam. Cum hm̃oi reuerẽtia debita
non reſeruetur inter uirum & uxorẽ propter ea
q̃ inter eos mutuo ſunt agẽda: dictat naturalis
ratio q̃ nimis ꝓpiqua ex ſuo gñe nõ ẽ p con.
iugium ſocianda. ymo adeo uidet̃ hoc naturali
rationi conſentaneum qꝫ uix ſint aliq̃ gẽtes nõ
exceptantes ꝑſonas aliquas a coniugio contra.
hẽdo. Vñ & philoſophus. ii. poli. ſola ratiõe na
turali ductus exceptat ꝑſonas aliquas a contra/
ctione connubii. nunq̃. n. fuit licitum alicui: &
apud nullas gẽtes ꝑmiſſum inuenimus: ut quis
cum matre contraheret. nam uxor debet eẽ ſub
iecta uiro. inconueniens autem eſſet ſic matrẽ fi
lio eſſe ſubiectam. Non licet ergo filiis cõtrahe
re cum parẽtibus. propter mutuam reuerẽtiam
quam ſibi inuicẽ debẽt. Sic etiam ñ licet eis con
trahere cum conſanguinitate coniuncti. niſi in
diſpenſatione & in caſu: nam propter aliqď ma
gnum bonum inde poſſet conſurgere: concedit̃
aliquando alicui in aliqo caſu. qꝫ cõiter aliis de
negat̃. ratione ergo reuerẽtiæ debitæ cõſangui.
neis q̃ in agẽdis inter coniuges congrue reſerua
ri. ñ pñt. niſi ex diſpenſatione & in caſu iter ꝑſo
nas nimia conſanguinitate coniũctas ñ ſunt cõ
nubia contrahenda. Decet ergo omnes ciues
non contrahere coniugia cum quibuſcũq; ꝑſo
nis. Tanto tñ hoc magis decet reges & pricipes:
quanto magis eos obſeruare decet ordinẽ na/
turalẽ. ℃Secunda uia ad inueſtigandũ hoc idẽ
ſumit̃ ex quodam bono quod in matrimonio
conſurgit. Dicebat̃ enim in præcedenti capitu/
lo qꝫ ex contractione coniugii inter ipſos con/
trahẽtes oritur pax & concordia. Sed cum inter
conſanguineos ex ipſa proximitate carnis ſuffi.
ciẽs quidem amicitia eſſe uideatur dictat natura
lis ratio coniugia contrahẽda eſſe inter illos: q
non ſũt nimia cõſanguinitate coniũcti: ut quos
carnis coniũctio p dilectionẽ & amicitiam non
coniũgit coniũgat contractio copulæ coniuga
lis. Decet ergo oẽs ciues non contrahere cum ꝑ
ſonis nimia conſanguinitate coniũctis. Magis
tñ hoc decet reges & principes. quia q̃to ſũt in
maiori ſtatu & in altiori gradu. tanto magis
egent affinitate & amicitia aliorum. Nam ſecũ
dum phũm in ethi. q̃to arbor eſt altior. tãto ma
gis indiget ſuſtẽtamẽtis ne quatiat̃ a uento. Re
ges ergo & pricipes q̃to in altiori gradu exiſtũt.
tanto indigẽt hr̃e maiores & plures: tam affines
q̃ conſanguineos & amicos. ℃Tertia uia ad in/
ueſtigandum hoc idem ſumit̃ ex malo qď p cõ
iugium uitatur. Per coniugium. n. non ſolũ ꝓ/
ducitur bonum prolis: ſed etiam uitatur intem/
perantiæ malum. Qui. n. caſtitatem ſeruare non
poſſunt: ne ſint nimis intempati quibuſlibet fœ
minis ſe miſcẽdo expedit eis inire cõnubia. ut
una uxore contẽti ab intemperantia retrahãtur:
Cum. n. concupiſcẽtiæ carnis ſi nimiæ ſint: ratio
nem ꝑcutiãt ut ſupra plures diximus. Expedit
quibuſlibet uolẽtibus uigere ratione & intelle
ctu nõ nimiam opam dare ueneris. Cum ergo
ad ꝑſonas nimia affinitate coniũctas habeatur
naturalis amor: ſi ſupra amorem illum ſupadda
tur amicitia coniugalis. inter coniugales: ſic ſe
hñtes tanta multiplicaretur dilectio qꝫ oporte/
ret eos nimium uacare ueneris. Decet ergo om
nes ciues non inire cõnubia cum ꝑſonis nimia
conſanguinitate coniũctis: ne dãdo nimis ope
ram ueneris percutiatur eorum ratio: & retrahã
tur a curis debitis & a ciuilibus operibus. Tanto
hoc ergo magis decet reges & principes. quãto
ipſi plus uigere debent prudentia & itellectu. &
quãto maius periculum poteſt regno conſurge
re: ſi reges & principes circa ſalutem regni & cir
ca ciuilia opera non diligẽtes intẽdãt. In nimis
ergo propinquo gradu conſanguinitatis non
eſt matrimonium contrahẽdum. Tertius tñ &
quartus gradus quia a propinquitate deuiare in
cipiũt: ſi diſpenſatio aſſit propter bonum aliqď
proſequẽdum: uel magnum malum uitandum
contrahi poterit copula coniugalis.

℃Quomodo reges & principes: & uniuerſali/
ter omnes ciues: decet uxores accipere ornatas
exterioribus. Cap. xii.

Onorum aũt q̃dam ſunt bona aĩæ. ut
b uirtutes & boni mores: q̃dã uero ſunt
bona corporis. ut pulchritudo: mãſue
tudo: & agilitas & cætera talia. Quædam aũt di
cũtur exteriora bona. quæ quãtum ad p̃ſens ſpe
ctat in triplici genere hñt eſſe. nam honorabili/
tas generis. pluralitas amicorum: multitudo di

uitiarum.inter bona exteriora computantur.ut
patet p phũm.i.retho.Cum ergo reges & princi
pes uolunt alicui per coniugium copulari:atten
dere debent ut pſona illa quã ſibi in coniugem
optat ſit omnibus his bõis ornata.Nõ tamẽ æq̃
principaliter intendere debent ad tria prædicta
bona.Sed ad nobilitatem generis:& ad multi/
tudinẽ amicorum inter exteriora bona debent
intẽdere quaſi primo & per ſe.Sed pluralitas di.
uitiarum eſt intẽdenda quaſi ex conſequẽti.De
cet enim eos talem uxorẽ acceptare:quæ ſit no.
bilis generei& per quã acquirãt multos amicos
nobiles & potentes.ſed ꝙ per uxorem illam ac
quiratur diuitiarum copia:intendendum eſt q̃ſi
ex conſequenti.Magis autem attendendum eſt
in coniuge:ut in proſequendo patebit: honora
bilitas generis:& pluralitas amicorum:q̃ multi
tudo diuitiarum.Omnia tamẽ hæc tria aliquo
modo ſunt attendẽda.Ordinat̃.n.coniugium
ut patet ex dictis:ad debitam ſocietatem ad paci
ficum eẽi& ad ſufficiẽtiam uitæ.Prout ergo cõ
iugium ordinatur ad debitam ſocietatẽ apud re
ges & prĩcipes:in ſuis coniugibus q̃rẽda eſt no
bilitas generis.Sed ꝓut ordinat̃ ad eſſe pacificũ:
q̃renda eſt multitudo amicorum.Prout uero or
dinatur ad ſufficientiã uitæ:q̃rẽda eſt pluralitas
diuitiarum.Probatur.n.ſupra coniugiũ eſſe ſe/
cũdum naturam:eo ꝙ homo naturaliter eſt aial
ſociale.Prima aũt naturalis ſocietas ut patet per
phũm.i.poli.eſt maris & fœmiæ:uiri & uxoris.
Hoc autem non eſſet niſi coniugium ordinaret̃
in q̃dam ſocietatem debitam & naturalẽ.Cum
ergo debite & congrue nobilis nobili ſociet̃ re
ges & principes quos conſtat eſſe nobiles gene.
re:ꝓut coniugium ordinetur in ſocietatẽ dignã
& congruam debent ſibi uxores q̃rere q̃ ſint ex
nobili genere.℄Secũdo propter eſſe pacificum
q̃rẽda eſt amicorum multitudo.Nam pax inter
hoĩes ſe hẽt quaſi ſanitas reſpectu humorum.Si
cut.n.uidemus in uno & eodem corpore ꝙ pro
pter in æqualitatem humorum conſurgit infir/
mitas & pugna.Sic & inter hoĩes propter iniuri
as & in æqualitates:quas inter ſe exercent cõſur
gunt diſſenſiones & bella.q̃re ſicut ad eſſe ſanũ
requiritur ꝙ quis habeat naturã fortẽ ut poſſit
nociua expellere.Sic ad eſſe pacificum requirit̃
abundantia ciuilis potẽtiæ:& pluralitas amico/
rum.Nam ſecũdum phũm in retho.Hoĩes liben
ter iniuſtificãtur cũ pñt.Qui ergo caret ciuili po
tentia & non eſt munitus amicis de leui iniuri-
am:patitur.& non ſinit̃ uiuere in eſſe pacifico.
Coniugium igitur ꝓut ordinat̃ ad eſſe pacificũ
q̃renda eſt ex eo amicorũ pluralitas.Hoc aũt ut
patet ex habitis tanto magis egent reges & prin
cipes:q̃to eoꝝ ſtatus:quia altior magis indiget
ſuſtentamẽtis & pluribus põt cõcuri ĩfortuniis.
Patet ergo q̃uo in coniuge regum & nobilium
q̃renda eſt nobilitas generis.& q̃uo ex tali con
iugio q̃renda eſt pluralitas amicorum.℄Reſtat
oñdere q̃uo ex eo q̃ri debeat diuitiaꝝ multitu/
do q̃runt̃.n.ex coniuge dotes & diuitiæ ad ſup
portandum onera matrimonii ſiue coniugii.&
ꝓpter ſufficientiam uitæ.Veꝝ quia reges & prĩ
cipes ſemp ĩtẽdũt diuitiis & poſſeſſionibus abũ
dare.q̃ deſeruiunt ad ſufficientiam uitæ. Decet
eos in ſuis coniugibus principalius q̃rere:ꝙ ſint
nobiles genere:& ꝙ p eas abundent in ciuili po
tentia & ꝙ acquirant multitudinẽ amicoꝝ:q̃ ex
tali coniugio acquirãt multitudo nũmiſmatis.
℄Viſo q̃uo reges & principes in ſuis coniugibꝰ
debent q̃rere exteriora bona.de leui patet q̃les
coniuges ſinguli ciues accipere debeant.Nam ſi
reges & principes decet accipere nobiles coniu
ges:ut inter eos ſit pax & digna ſocietas.in om.
ni coniugio nimia imparitas uidetur eſſe uitan/
da.Nam impitas in exceſſu:ſiue ſit ſecũdum no.
bilitatem ſiue ſecũdũ ætatem: ut plurimũ eſt cã
litigii:uel eſt cã ut ſibi coniuges fidem ñ ſeruent
ut ſi nobilis nubat ignobili:ñ erit ĩter eos digna
ſocietas:Sed unus alteri ultra q̃ leges cõiugii re.
quirant dõinari conabit̃.ſic etiam ſi nimis ſenes
iuuenculæ nubant. quia iuuenes ſocietate ſenũ
non gaudent.tanta imparitas ætatis erit quod/
dã incitamentũ:ut ſibi coniuges fidem non ſer/
uent.Quærenda ſunt ergo in coniuge tria p̃di/
cta bona exteriora. uidelicet honorabilitas ge/
neris:multitudo amicoꝝ.& pluralitas diuitiaꝝ.
Sed hoc ſecundum modum & ꝓportionalitatẽ
nubentis.ita ꝙ ĩter coniuges aliqua proportio
reſeruetur tam animæ q̃ corporis.

℄Quod decet omnes ciues & maxime reges &
principes quærere in ſuis coniugibus:non ſolũ
ꝙ ſint ornatæ exterioribus bonis : ſed etiam in
interioribus. Cap. xiii.

o Stendebatur ſupra quale debet eſſe cõ
iugium:quia eſt quid naturale:& eſt
quid indiuiſibile:& eſt unius ad unã.
Oñdimus aũt inter quas perſonas debet eſſe cõ
iugium:quia inter nimia propinquitate coniun/
ctos.Vlterius aũt declaramus:qualia bona exte
riora ſunt q̃renda in coniuge. Reliquum eſt ut
dicamus q̃uo cõiuges ipſorum uirorum bonis
tam corporis q̃ animæ debẽt eſſe ornatæ.℄Sci
endum igitur ꝙ phũs.i.retho.enumerando bo
na fœminarum ait.ꝙ bona corporis fœminaꝝ
ſũt pulchritudo & magnitudo.Bona uero aiæ.
temperãtia:& amor operoſitatis ſiue ſeruilitatis.
Quãtum ergo ad bona corporis q̃renda eſt in
uxore pulchritudo & magnitudo.Sed quãtum
ad bona aiæ maxime uidetur eſſe q̃rendũ in fœ
mina ꝙ ſit temperata:& ꝙ non amet eſſe ocio/
ſa ſed diligat facere operã non ſeruilia.Quæ au
tem ſunt opera non ſeruilia quæ quærenda ſunt
in coniugibus multa in proſequendo patebit.
℄Quod aũt hæc bona corporis magnitudo ui
delicet & pulchritudo quærenda ſint in uxore:
ſic põt oñdi.Nam licet coniugium ut in præce/
denti capitulo dicebat̃:ordinetur ad ſocietatem
debitam:& ad eſſe pacificum:& ad ſufficientiã
uitæ.Ordinatur ẽt nihilominus ad debitam ꝓ/

lis productionem:& ad fornicationem uitãdã.
ymo principalius uidetur ordinari coniugium
ad hæc duo bona quam ad tria prædicta. Nam
bonum fidei:ut ꝙ coniuges ſibi fidem ſeruent:ꝗ
ſeruando fornicationem:uitant & bonum pro/
lis magis directe pertinere uidetur ad coniugi
um:ꝗ ea quæ in præcedenti capitulo diximus.
Omnia ergo illa quæ uidentur ſacere ad forni/
cationẽ uitandam:ad fidem coniugum conſer/
uandam:& ad prolem debite producendam:in
coniuge quæri debent. Videmus aũt ꝙ magni.
tudo corporis facit ad bonũ prolis. Nam filii in
quantitate corporis ut plurimum matrizant.q͂a
totam corpulentam ſubſtantiam quodãmodo
hñt a matre. Sicut ergo in aliis aĩalibus ut pluri.
mũ ex magno genere magna procedũt.ſic & in
hoĩbus:ſi parentes magni exiſtant filii ut pluri/
mum magni naſcũtur. Decet oẽs ciues propter
bonum prolis ut filii polleãt magnitudine cor.
porali:quærere ĩ ſuis uxoribus magnitudinem
corporis. Tanto tñ magis hoc decet reges & prĩ
cipes:quãto ipſi circa proprios filios eo ꝙ ex eis
dependeat bonum cõe & ſalus regni. plus ſolici
tari debẽtꝗ alii. ¶Secundo inter bona corpo/
ris quærenda eſt in uxore formoſitas & pulchri
tudo. nam & hoc facit ad bonum prolis. Nam ſi
cut ut plurimum ex magnis naſcuntur magni.
Sic & ex pulchris naſcũt. pulchri. quare ſi decet
oẽs ciues & maxime reges & pricipes ſolicitari
ut polleant filiis pulchris & magnis. Decet eos
in ſuis uxoribus quærere magnitudinem & pul
chritudiem corporalem. Videtur etiam pulchri
tudo coniugis nõ ſolum facere ad bonitatẽ pro
lis. Sed etiam ad fornicatiõem uitãdam:ad quã
uitãdam eſt ipſum cõiugium ordinatum. ¶Vi.
ſo qũo quãtum ad bona corporis quærenda ſit
in coniuge magnitudo & pulchritudo. Reſtat
uidere qũo quãtum ad bona aĩæ quærenda ſũt
in ea temperantia & amor oppoſitis. Illud enĩ
bonum maxime uidetur eſſe quærendo in fœ/
mina ad cuius oppoſitum maxime ĩcitatur. Di/
cebatur autem ſupra ꝙ agere ſecũdum rationẽ
& inſeq paſſiones modo oppoſito ſe hñt. ita ꝙ
quanto magis inſequitur paſſiones minus agit
ſecundum rationem:& econuerſo. Illi ergo in
quibus minus uiget ratio ſecũdum ꝙ hmõi ſũt.
magis inclinantur:ut ſint paſſionum ĩſecutores
pueri & mulieres quãtum eſt de ſe:magis uidẽ.
tur eſſe inſecutores paſſionum quã uiri. quia uir
eſt præſtantior ratione ſed cum temperantia ut
primo libro diffuſius diximus. ipſas paſſiones
moderet. ad quas mulieres maxime incitantur.
licet ſingulis uirtutibus ſecũdum modum eis cõ
gruum fœminas pollere deceat. tñ cum traden
da eſt aliqua nuptui:potiſſime inquirẽdum eſt:
utrũ polleat temperantia:eo ꝙ ad intẽperãtiam
fœminæ maxime incitẽtur. Decet ergo oẽs ci/
ues hoc in ſuis cõiugibus quærere. Tãto tñ hoc
decet reges & principes. quanto intẽperãtia cõ
iugum ipſorum plus nocumenti inferre poteſt.
ꝗ intemperantia coniugum aliorum. Decet er/
go coniuges temperatas eſſe. Decet eas etiã ama
re operoſitatem. quia cum aliqua perſona ocia
exiſtat:leuius inclinatur ad ea quæ ratio uetat.
Nam mens humana ut inuit phũs. vii. poli. ne/
ſcit ocioſa eſſe ſtatim ergo cum aliquis non dat
ſe bonis & licitis exercitiis:eius mens uagaẽ cir.
ca alia:& occupaẽ cogitationibus turpibus. Pa/
tet ergo ex iam dictis quale debet eẽ coniugiũ:
& qualiter oẽs ciues:& maxime reges & princi/
pes ſe hẽre debent in ducendis uxoribus. Nam
poſtꝗ eas inducunt:diligẽter debent primo in/
quirere:qualiter ſint ornate exterioribus bonis:
ut quomodo ſunt nobiles genere & quomodo
per tale coniugium conſequi poſſint ciuilẽ po/
tentiam & multitudinẽ amicorum. ¶Secundo
inueſtigare debent qũo polleant corporalibus
bonis:ut qũo ſint magnæ ſtaturæ:& ꝙ habeant
formoſitatẽ & pulchritudinẽ corporalẽ. ¶Ter
tio quia non ſufficit affluere bonis exterioribus
& pollere corporalibus. niſi aſſint ibi bona mẽ.
tis & aĩæ debẽt inquirere quomodo uxores du
cendæ ſint temperatæ:& qũo ſint operoſæ circa
exercitia licita & honeſta.

¶Q d' oẽs ciues:& maxime reges & principes
non decet ſuas uxores regere eodem regimine
quo regendi ſunt filii. Cap. xiiii.

q Via non ſufficit ſcire quale coniugiũ:
& qualiter quis ſe hr̃e debeat in uxo.
re ducenda. niſi circa eã iam ductã ſci.
at debite ſe hr̃e. iõ præmiſſis capitulis:rationabĩ
liter hoc ãnectitur. ut ſciamus quomodo regi/
mẽ nuptiale:quo regendæ ſunt coniuges ab ali.
is regiminibus eſt diſtinctum. Poſſumus aũt du
plici uia inueſtigare:ꝙ alio regimine ſunt con/
iuges:& alio filii. Prima uia ſumitur ex parte mo
di regendi. Secunda uero ex parte operum fien.
dorum. ¶Prima uia ſic patet. Nã ſecũdum phi/
loſophos. modus regiminis uniuerſi reſeruatur
in uno hoĩe. unde & ab eis homo appellatur mĩ
nor mundus. Nam ſicut totum uniuerſum diri.
gitur uno principe. ut uno deo. qui eſt intellectꝰ
ſeparatus & purus. ſic omnia quæ ſunt in hoĩe ſi
debite regi debent ı regenda ſunt intellectu &
ratione. ymo adeo modus uniuerſi reuerſatur in
quolibet hoĩe:ꝙ populo totum ordinem cælo/
rum ſaluauit in qualibet anima rationali. Si er/
go regimẽ totius uniuerſi aſſimilatur regiminĩ
quod debet eſſe in uno hoĩe. cum ciuitas ſit pars
uniuerſi:regimẽ totius ciuitatis multo magis re
ſeruabitur in una domo. Nam ſi domus eſt plus
ꝗ unus homo ſingularis:& ciuitas eſt minus ꝗ
uniuerſum:ſi totum uniuerſum p quandã ſimi.
litudinẽ reſeruaẽ in uno hoĩe. multo magis regĩ
mina ꝗ ſunt in ciuitate per quãdam ſimilitudi/
nẽ reſeruãtur in domo. Vnde & phũs. i. poli. re.
gimina unius domus aſſimilat regiminibus ci/
uitatis. Ciuitas aũt quãtum ad pñs ſpectat dupli
ci regimine regi põt. politico. ſ. & Regali. Dici
tur aũt quis præeſſe regali dñio:cum præeſt ſecũ

dum arbitrium & ſcdm leges:quas ipſe iſtituit.
Sed tunc præeſt regimine poli.quando non po
teſt ſecũdum arbitriũ:nec ſcdm leges quas ipſe
inſtituit ſed ſecundũ eas quas ciues inſtituerũt.
Cum.n.principans in ciuitate ipſe ſcdm ſeipſm
principatur & ipſe leges inſtituit regimen illud
ab eo regnante nomẽ ſumit & dicit regale.ſed
cum leges non inſtituunt a principante:ſed a ci
uibus.illud regimẽ nõ eſt denominãdũ ab ipſo
regnante & principante ſed magis ab ipſa poli/
cia & ab ipſis ciuibus. Dicitur ergo tale regimẽ
politicũ uel ciuile.❡His aũt duobus regimini/
bus in ciuitate ſecũdum phũm in poli.aſſimilã
tur duo regimina domus:paternale & coniuga
le.Nam regimẽ paternale aſſimilat regali.Con
iugale uero politico.Debet.n.uir præeſſe uxori
regimine politico quia debet ei præeſſe ſecũdũ
certas leges:& ſecũdum leges matrimonii:& ſe
cũdum conuentiones & pacta. Sed pater debet
præeſſe filiis ſcdm arbitrium:& ſecũdũ regimẽ
regale.Inter patrem.n.& filium non interueni/
unt cõitates & pacta:qũo eũ regere debeat.Sed
pater ſecũdum ſuum arbitriũ prout melius uide
rit filio expedire:ipſum gubernat & regit ſicut &
rex gentem ſibi ſubiectam regere debet ſecũdũ
ſuum arbitrium:prout melius uiderit illi genti
expedire.Quare tale regimen recte dicit regale.
Sed inter uirum & uxorem ſemp interueniũt q̃/
dam conuentiones & pacta & ſermones quidã
qũo uir hẽre ſe debeat circa ipſam.Dicit ergo ta
le regimẽ politicũ:quia aſſimilatur illi regimini
quo ciues uocantes dñm oñdunt ei pacta & cõ/
uentiones quaſdam in ſuo regimine obſeruare.
❡Ex ipſo ergo modo regendi.quia unũ eſt po
liticũ:aliud regale. Differt regimen coniugale
a regimine paternali. Videmus enim ꝙ regimẽ
regale eſt magis totale & naturale.Regimẽ ue
ro politicũ eſt magis paternale & ex electione.
Nam præeſſe ragaliter eſt præeſſe totaliter & ſe/
cũdum arbitrium.Præeſſe uero politice eſt præ/
eſſe non totaliter nec ſimpliciter:ſed ſecundum
quaſdã conuẽtiones & pacta.Rurſus licet om/
ne regimẽ ſi ſit rectum ſit naturale:attamẽ regi/
mẽ politicũ quãtũcũq; ſit rectum:non eſt adeo
naturale.ſicut regale.ymo illud regimẽ eſt quo
dãmodo ex electione.cum in talia regie ciues ſi
bi dñm eligant.Ex hoc aũt maxime patet diffe
rẽtia ĩter regimẽ nuptiale & paternale.qa pater
magis præeſt filiis ſimpliciter & totaliter q̃ uxo
ri:Rurſus dominum paternale magis eſt ſecun
dum naturam q̃ cõiugale..aliquo enim modo
uxor iudicat ad paria.cum uiro:& eligit ſibi ui/
rum.Filii aũt non ſic iudicãtur ad paria cum pa
tre.nec eligant ſibi patrem:ſed naturaliter pro/
ducũtur ab ipſo.Dicit dñiũ paternale eſſe plus
ſecũdum naturam q̃ coniugale.quia licet ſit na
turaliter animal coniugale.tñ ꝙ habeat hãc cõ
iugem uel illam eſt ſecũdum placitum & ex ele/
ctione.ſicut homo naturaliter eſt aptus ad loq̃n
dum:tñ ꝙ loq̃tur hoc ydeomate uel illo. hoc ẽ
ſecũdum placitum & ex electione.coniugale er
go regimẽ non eſt ſic naturale ut paternum.quia
filii nullo modo eligũt ſibi patrem.❡Viſo qũo
differt regimen coniugale a paternali ex modo
regendi:quia unum eſt magis ſimpliciter & na
turale.aliud uero eſt quaſi particulariter & ex ele
ctione.de leui uideri poteſt.quomodo differt
hoc regimen ab illo.ex parte operum fiendoꝝ.
Nam pater ſic debet pͤeſſe filiis:ut ordiet eos ad
alia opera quam uxorem. Nam filii inſtruendi
ſunt ad opera militaria.uel ciuilia.quibus uaca
re debeant cum ſint ad utili:ad quæ non ſunt in
ſtruẽdæ uxores:quia talibus uacare non debẽt.
Patet ergo quomodo decet omnes ciues alio re
gimine præeſſe uxoribus:& alio filiis.tanto tñ
hoc magis decet res & principes:quãto ipſi plus
obſeruare debent:q̃ dictat ordo & rõ naturalis.

❡Quod oẽs ciues & maxime reges & princi/
pes:non decet ſuas coniuges regere eodem regi
mine:quo regendi ſunt ſerui. Cap.xv.

d Icebatur ſuperius in domo eſſe tria di
ſtincta regimina.nuptiale quo uir pͤ/
eſt uxori.paternale quo pater præeſt
filiis & dñatiuũ quo præeſt ſeruis poſtquam er
go diſtinximus regimen coniugale a paternali
quia paternale eſt.magis totaliter & ſimpliciter.
illud uero magis particulariter:& quia paterna
le eſt magis ſecundum naturam.illud uero eſt
quodãmodo ex electione. Rurſus quia ad alia
opera eſt hoc q̃ illud.Reſtat oſtendere quomo
do coniugale regimen differt a ſeruili.Q͛d aũt
uir non debeat uti ſua coniuge tanquam ſerua:
triplici uia uenari poſſumus. Prima ſumitur ex
ipſo ordine naturali.Secũda ex perfectione do/
mus.Tertia ex paritate cõiugum.❡Prima uia
ſic patet.Nam tota natura mouetur & regitur a
deo & a ſubſtantiis ſepatis.unde & philoſophus
in libro de bona fortuna ait.impetus naturales
quos habemus in anima eſſe in nobis a deo tan/
quam a mouẽte naturam totam.Sic ergo in arti
ficio facto a ſapienti artifice non inueniretur ali
quid ſuperfluum nec deficit in neceſſariis.quic/
quid ergo natura agit:& quicquid ergo natura
præparatur oportet ordinatiſſimum eſſe.quia il
le naturam dirigit:a quo eſt omnis ordo. Cum
ergo matrimonium ſit bene ordinatum:maxi/
me quando unum ordinatur ad unum officiũ:
cum uxor naturaliter ſit ordinata ad generãdũ:
non erit ordinata ad ſeruiendum. Ideo dicit.i.
politi.ꝙ naturaliter diſtinguntur fœmia & ſer
uus.Nam ut ipſe ait ibidem.nihil tale natura fa
cit ſicut faciebant fabri formantes delphycum
gladium.Apud delphos enim ſic fiebant gladii
propter pauperes:ita ꝙ unus gladius deſeruie/
bat pluribus officiis.utputa pauperes non ualẽ/
tes plura habere inſtrumenta faciebant aliquod
inſtrumentum fabricari:quo poſſunt ad plura
uti officia.natura aũt non ſic agit:ſed ut melius
fiãt res naturales:ſemper ad unum officium pri
cipaliter ordinat unum aliquid.unde & idẽ phi

loſophus ait.ꝙ unũquodq; organorum optie
perficiet ſuum opus ſine multis operibus ſit ſer/
niens ſecundum naturam.quare cum natura or
dinauerit coniugem ad generationem.indecẽs
eſt ꝙ ordinetur ad ſeruiendum.non eſt ergo na
turalis ordo uirũ præeſſe uxori eo regimie quo
præeſt dominus ſeruis.licet ergo ſic ſit ſecundũ
ordinem naturalem:cum apud aliquas gentes ſi
cut apud barbaros:idem ſunt fœmina & ſeruus:
ut recitat phũs.i.poli.dicens ꝙ inter barbaros:
fœmina & ſeruus eundẽ habent ordinẽ:utebãn
tur eni illi coniugibus tanq̃ ſeruis.Sed hoc ideo
contingebat:ut recitatur ibidẽ:quia inter barba
ros nullus eſt naturaliter principãs ſed idem eſt
eſſe naturaliter barbarum & ſeruum. Eſſe enim
barbarum ab aliquo hoc eſt eſſe extraneũ ab eo:
& non intelligi ab illo.Poteſt ergo quis eſſe bar
barus huic uel illi:quia non intelligiť ab hoc uel
ab illo.Sicut theutonici ſunt barbari Italicis:&
italici Anglicis.Ille tñ eſt barbarus ſimpliciter:q
ſeipſo eſt extraneus & ſeipſum non intelligit:ꝙ
eſſe non poteſt:niſi careat uſu rationis & itelle/
ctus.Sed cũ carẽs rationis uſu ſit naturaliter ſer/
uus:quia neſcit ſeipſum dirigere:& expedit ei ꝙ
ab aliquo alio dirigať.Idem eſt eſſe natura bar
barum & ſeruum.Quare ſi apud barbaros eun.
dem habẽt ordinem uxor & ſeruus hoc eſt pro.
pter rationis defectũ:quia neſciunt diſtinguere
inter regimẽ coniugale:& ſeruile:quare ſi decet
ciues eſſe induſtres:& cognoſcere modum & or
dinẽ naturalem.Indecens eſt ergo eos uti uxori
bus tãquam ſeruis. Tanto tñ hoc magis idecẽs
eſt apud reges & principes:quãto deteſtabilius
eſt eos eſſe barbaros:& carere ratione & intelle/
ctu.Ex parte igiť ordinis naturalis.patet aliud eſ
ſe regimẽ coniugale q̃ ſeruile:&non eſſe utẽdũt
uxoribus tãquam ſeruis.℄Secunda uia ad inue
ſtigandum hoc idem:ſumiť ex parte pfectionis
domus.Videtur.n.domus eſſe imperfecta & ha.
bere penuriam rerum & non ſufficere ſibi in ui/
ta:ſi uxor & ſeruus habeant eundem ordinem.
Vnde diciť ſexto politi.ꝙ pauperes quia nõ ha.
bent copiam ſeruitorum non habũdãt in hiis q̃
requiruntur ad perfectionẽ domus utũtur uxo/
ribus & filiis tãquam ſeruis. ℄Tertia uia ſumiť
ex parilitate q̃ eſſe debet inter uirum & uxorem.
Nam licet uir debeat præeſſe uxori:eo ꝙ ratiõe
præſtantior:non tñ debet eſſe tanta imparitas i.
ter uirum & uxorem ꝙ ea uti debeat tãquam ſer
ua:ſed magis tanquam ſocia.Non.n.eſt tanta ĩ.
paritas inter uxorem & uirum:quanta inter do/
minũ & ſeruum.ymo uir & uxor quãtum ad ali
quid ad paria iudicantur.

℄Quod deteſtabile eſt in oĩbus ciuibus:& ma.
xime in regibus & principibus in ætate nimis iu
uenili uti copula coniugali. Cap. xvi.

ſ Ermones uniuerſales ut ĩ primo libro
diximus:circa morale negociũ mi/
nus proficiunt:determiare ergo de cõ
iugio:quia regimẽ coniugale eſt aliud a pater/
nali & ſeruili:& oſtẽdere ꝙ aliter debet ſe habe
re uir tã erga uxorem q̃ erga filios & ſeruos ẽ ual
de ĩ uniuerſali notitiam tradere:quale ſit ipſum
coniugium & qũo utendum ſit eo.Oportet er/
go magis in particulari deſcendere:qualiter om
nes ciues & maxime reges & principes debẽt uti
copula coniugali.Sermones.n.uniuerſales cir/
ca mores deſpiciendi non ſunt:quia ignorantia
uniuerſalium ſæpe facit particularia ignorare:
ipſis tñ uniuerſalibus ſermonibus ſunt particula
ria ad declarandum:quia cũ negociũ morale cir
ca particularia conſiſtat ſcdm doctrinam phi.ii.
ethi.In talibus particulares ſermones plus profi
ciunt:determinandũ eſt ergo particulariter in q̃
ætate ſit utẽdum cõiugio.℄Tangit enim phũs
vii.poli.quattuor rõnes probãtes ꝙ in ætate ni.
mis iuuenili non eſt utendum coniugio.Prima
ratio ſic ſumitur ex electione filioꝝ.Secunda ex
intemperantia mulieꝝ.Tertia ex piculo earum.
Quarto ex malo uirorũ.℄Prima uia ſic patet.
Nam ſi in ætate nimis iuuenili coniugantur uir
& uxor:ut ꝓbat philoſophus in pol.læduntur in
de filii quãtum ad corpus:quia ut plurimũ ſunt
nimis debiles corpore & impfecti:& etiã lædũ/
tur quãtũ ad aĩam quia ſic naſcentes ut plurimũ
deficiunt ratione & intellectu.Sic enim uidem⁹
in aliis rebus naturalibus:ꝙ quãtum ad produ/
ctionem alicuius effectus requiritur aliquid ſi il.
lud ſit imperfectum oportet effectum impfectũ
eſſe ut ſi ad calefactionem requiritur calidum:ſi
illud ſit imperfecte calidum:ſequitur ꝙ imperfe
cte calefaciat.ſed etiam ad hoc ꝙ aliquid calefa.
ciat requiritur ꝙ ſit diſpoſitũ ad ſuſceptionẽ ca.
loris.Si aliquid ſit imperfecte diſpoſitũ ad huiõi
ſuſceptionem.ſequiť ꝙ impfecte calorem ſuſci.
piat.quare ſi coniunctio uxoris uiri requiriť ad
productionem prolis.Si uir uel uxor ſit in ætate
nimis iuuenili quia corpora eorũ impfecta ſũt
& non peruenerunt ad debitũ complemẽtum:ſi
ex tali coniunctione naſcantur pueri ſequitur ꝙ
producantur imperfecti & debiles corpore:qua.
re quantum ad corpora ex coniũctione nimis iu
uenili:conſurgit læſio filiorum.Sic ex tali con/
iunctione læduntur filii non ſolum quantum ad
corpus:ſed etiam quantũ ad animã quia cũ ani/
ma ſequať complexiões corporis:cũ aliquis nõ
eſt bene proportionatus in corpore non eſt bo/
næ complexionis:impeditur anima ne poſſit be
ne ſpeculari & ne poſſit libere exequi actiones
ſuas:naſcentes ergo ex tali coniugio non ſolum
ſunt imperfecti corpore:ſed etiam mente.Decet
ergo omnes ciues non uti coniugio in ætate ni
mis iuuenili:hoc tñ tanto magis decet reges &
principes:quãto ipſi plus debẽt eſſe ſoliciti:ut eo
rũ filii ſint formoſi & elegantes corpore & indu
ſtres mente.Dato ergo ꝙ contingat eos uxorẽ
ducere in ætate nimis iuuenili:non tamẽ debẽt
uti cõiugio niſi ĩ ætate debita.℄Secũda uia ad
inueſtigandũ hoc idẽ ſumiť ex intẽperãtia mu.
lierum.Nam ſi in ætate ualde iuuenili uxores ſu

ſs uiris copulentur: non ſolum filii inde lædunt
ſed etiam ipſæ uxores efficiũtur intemperatæ &
laſciuæ: quia quælibet pſona: nimis deſiderat ali
quid & nimio ardore concupiſcit ipſum: ſi ex ni-
mia iuuẽtute ſit aſſueta: ad illud. Vnde &. vii. po
lit. dicitur ꝙ intemperatiores uidentur eſſe mu-
lieres illæ: quæ nimis iuuenculæ fuerunt uſæ cõ
iugio. ℂ Tertia uia ſumitur ex periculo mulierꝫ.
Nam ut dicitur in poli. in partu iuuenculæ ma/
gis dolent & periclitantur plures. Vnde & anti/
quus ut philoſophus recitat: fuit cõſuetudo apud
gentiles ſpeciale oraculum facere pro partu iuuẽ
cularum: in ſignum ꝙ iuuenculæ plꝰ periclitant
in partu q̃ aliæ. ℂ Quarta uia ſumitur ex malo
ipſorum uirorum: quia ipſi uiri læduntur ſi in ni
mia iuuentute utantur coniugio. Vnde in poli.
dicitur ꝙ maſculorum corpora læduntur ſi tem
pore augmenti: & creſcente corpore utantur ue-
nereis. Quare ſi hæc mala quæ ex nimia iuuen/
tute coniugum accidere poſſunt: tam cõiugibꝰ
q̃ eorum filiis magis uitanda ſunt in principibꝰ
& regibus q̃ in aliis potiſſime non decet eos uti
coniugio: in nimia iuuentute. Sed ſi quæ ratꝰ quã
tum tempus requiratur in ipſis coniugibus. Vi/
detur uelle philoſophus hmõi tempus in coniu
ge debere eſſe xviii. an. In uiro plus temporis re
quiritur. Nam ſi per totum tempus augmẽti no
ciuum eſt maſculis uti coniugio: cum ad tempꝰ
augmenti cõiter in hoĩbus requirãtur tria ſeptẽ
nia. poſt tertium in uiris uidetur eſſe debitum tẽ
pus dare operam copulæ cõiugali: uerum quia
eis generatiua eſt nimis corrupta: hmõi tempus
anticipari poterit: ſi uidebitur expedire.

ℂ Quod tempore frigido quo flãt uenti Borea
les magis ẽ danda opa ꝓcreatiõi filioꝝ: q̃ tpe ca
lido: quo flant auſtrales. Cap. xvii.

P Hiloſophꝰ. vii. politico. poſtq̃ ꝓbauit
per rationes plurimas: non eſſe dandã
operam coniugio in ætate nimis iuue
nili inquirit quo tempore magis inſiſtendum ẽ
procreationi filioꝝ & aitq; tam a naturalibus q̃
a medicis conceditur: ꝙ tempore frigido: quo
flant uenti boreales melius eſt dare operam con
iugio: q̃ calido tempore quo flant auſtrales. Poſ
ſumus autem triplici uia uenari. Prima ſumitur
ex parte mulierum. Secũda ex læſione uirorum.
Tertia ex diſpoſitione aeris. ℂ Prima uia ſic aſſi/
gnatur a quibuſdam. Nam tempore calido ape-
riũtur pori corporis exalat inde humidum: qua
re remanent corpora ſicca. Rurſus apertis poris
exalat naturalis calor: quo exalante corpora in/
trinſecus remanent frigida. Vnde quilibet in ſe-
ipſo experitur ꝙ tempore frigido flante borea
melius digerit: quia calor eius interius propter
frigus circumſtans non exalat: ſed magis robora
tur & uigoratur: quare uẽtres mulierum: tempo-
re hyemali ſunt calidiores: qui non exalat inde
calor: & humidiores: quia nõ euaporat inde hu
midum: magis ſunt apti ad generatiõem: & for
te tali tempore magis procreantur maſculi. Vn-
de & philoſophus uidetur uelle ꝙ oues flantibꝰ
borealibus uentis: magis concipiunt maſculos.
Flantibꝰ uero auſtralibus magis fœminas. Om-
nino enim flantibus borealibus uentis propter
roborationem caloris materni uteri: magis poſ-
ſunt conſeruare ſuos fœtus & eos perfectiores fa
ciunt. ℂ Secũda uia ad inueſtigandum hoc idẽ
ſumitur ex læſione filiorum. Nam uiri magis læ-
duntur ſi utantur coniugali copula tempore ca-
lido flante auſtro q̃ frigido flante borea: tempo
re enim boreali & frigido quia calor naturalis
magis reſeruatur interius: plus poſſumus cõuer-
tere de alimento: quare uſus coniugalis copulæ
in tali tempore non ſic lædit corpora uirorum:
nec ſic attenuat ea: eo ꝙ maior ſit ibi conuerſio
alimenti. ℂ Tertia uia ad inueſtigandũ hoc idẽ
ſumitur ex aeris diſpoſitione. Nam boreas red/
dit aerem purum. Auſter uero reddit ipſum tur-
bulentum Nam ſecũdum philoſophum in me-
thauris: Auſter pluuiarum multitudinis addu/
ctiuus. Aere aũt exiſtente puro melioratur com-
plexio exiſtentium in eo: & fiunt meliores gene-
rationes. Quare tali tempore magis eſt danda
opera coniugali copulæ. Decet ergo omnes ci/
ues uti magis cõiugio: tempore quo fit melior
procreatio filiorum: tanto tamen hoc magis de
cet reges & principes quanto decet eos elegan-
tiores habere filios.

ℂ Quod in mulieribus quædã ſunt laudabilia:
quædam uero uitupabilia. Cap. xviii.

M Vlierum autem mores plurimum qua
ſi mores iuuenum ſunt & puerorum:
quodãmodo enim ſic ſe uidentur ha-
bere fœminæ ad mares: ſicut ſe habent pueri exi
ſtentes in ætate imperfecta ad homines exiſten-
tes in ætate perfecta. Nam ſecundum eũdem phi
loſophum in politi. Mares plus uigent ratiõe q̃
fœminæ. Eſt enim fœmina quaſi maſculus occa
ſionatus: & quaſi uir incompletus. Sic etiam &
pueri non ſic ratione uigent ut adulti. Nam pu-
er eſt quaſi homo incompletus: quia ergo reſpe
ctu perfectionis & quãtum ad rationis uſum: fœ
mina & puer quodãmodo rationem eãdem ha
bent: ſequitur mores fœmineos eſſe quodãmo-
do pueriles. In primo ergo libro ubi uniuerſali
ter tractabamus de moribus: non curauimus ſpe
ciale capitulum facere de moribus mulierum.
Sed ſuppoſuimus coniecturandum eſt de huiuſ
modi moribus ex moribus puerorum. Verũta/
men quia in hoc ſecundo libro de regimine cõ
iugum ſpecialem requirit tractatum: ut ſciamus
quo regimine regendæ ſunt coniuges. Narran-
dum eſt ſub cõpendio & ſuccincte: quæ ſunt lau
dabilia & quæ uituperabilia in ipſis. ℂ Eſt enim
primo laudabile in eis: quia ut plurimum cõtin-
git fœminas uerecundas eſſe: q; duplici de cauſa
contingit. Primo ex appetitu laudis. Secũdo ex
timiditate cordis. Mulieres. n. ualde ſunt appeti
tiuæ laudis. Nam i omnibus qui ſunt imperfecte
tales plus appetunt laudari q̃ perfecte poſſiden/

tes illud. Clerici enim imperfecti & habētes imperfectam ſcientiam plus deſiderant: ut uocentur ſcientes: & ut habeant nomen ꝙ ſint excellētes clerici ꝙ uere ſcientes. Nam qui uere ſciunt ī ſeipſis inueniunt unde gaudeant. Ideo non tantum curant de apparētia. Sed qui imperfecte cognoſcunt: quia non uident in ſeipſis ſciendam unde gaudere poſſint: ꝙ non habent in rei ueritate: uolunt habere in hominū opinione. Quod ergo dictum eſt de ſcientia perfecta & imperfecta: intelligendum eſt de bonitate completa & incompleta: q̄ qui ſunt perfecte boni non ſic appetunt laudari & reputari boni ſicut alii. Habentes enim perfectionem bonitatis in ſeipſis inueniunt unde gaudere poſſint: propter quod non multum curant gaudere de hominum opinione quare cum mulieres communiter non tanta bonitate polleant ſicut uiri. Si aliqualem bonitatem habeant: utputa ſi polleant aliquo bono corporali. Nam ſi ſint pulchræ & elegantes: uel ſi aliqua bona alia bonitate participāt ualde cupiunt laudari & commendari in eas: ꝙ totum cōtingit eis ex imperfectione bonitatis. Nam bona corporis ut elegantia: pulchritudo: & cætera talia imperfecta bona ſunt. Mulieres ergo ut plurimum uel participant bona imperfecta: ut aliqua bona corporis: uel ſi participant bona perfecta ut bona mentis: participant ea imperfecto modo: propter quod communiter omnes deficiunt a perfectione uirorum: quare cum ad augmentum perfectionis bonitatis innuatur cupiditas laudis: & deſiderium reputationis: tanto plus appetūt laudari cōmuniter loquendo mulieres q̄ uiri: quanto in bonitate cōmuniter ſunt imperfectiores illis: propter quod cum uerecundia ſit timor de inglorificatione & de amiſſione laudis: mulieres communiter ſunt uerecundæ: quia timent īglorificari & amittere laudem quā nimia affectione deſiderant: ex ipſa igitur cupiditate laudis probatur mulieres uerecundas eē. Rurſus hoc idem probari poteſt ex timiditate cordis. Nam cum mulieres ſint naturaliter adeo timide ꝙ quaſi omnia expaueſcunt: ſequitur eas uerecundas eſſe: quia uerecundia eſt quidam timor ut ſuperius dicebatur. Ex diuerſis ergo cauſis probare poſſumus mulieres uerecundas eſſe: quicquid tamen ſit de eius cauſis: laudabile autem eſt in ipſis eſſe uerecundas: quia propter uerecundiam multa turpia dimittunt quæ non dimitterent niſi eas uerecundiæ cathena conſtringeret. Secundo ē laudabile in mulieribus: quia communiter ſunt piæ & miſericordes. Pueri enī & ſenes & fœminæ: ut plurimum ſunt miſericordes: non tamen ex eadem cauſa hoc uidetur contingere: quia pueri ut ſuperius dicebatur ſūt miſeratiui quia ſua innocentia alios menſurant credunt omnes innocentes eſſe & putant eos indigne pati: quare ſuper eis de facile miſerentur. Senes uero miſeratiui exiſtunt cum quia ipſi in corpore & in uita deficiant uolunt aliis miſereri & cōpati ipſis: quare cum de facili quis inclinetur ad faciendum aliis quod ab eis uult fieri ſibi: ſenes de facili ſuper aliis miſerentur. Mulieres ꝙ miſeratiuæ ſunt ex mollicie cordis. Nā habentes cor molle non poſſunt aliquid ſuſtinēre: ideo ſtatim miſerentur cum uident aliquos dura pati. Tertio conſiderandum eſt ī mulieribus quia communiter nimis excedūt: unde cum ſunt piæ: ſunt ualde piæ: & cum ſunt crudeles ſunt ualde crudeles & cum ſunt inuerecūdæ ſunt nimis inuerecundæ: poſtq̄ enim mulieres audaciam capiunt tanta turpia perpetrant ꝙ uix inuenirentur uiri adeo inuerecundi ut poſſint tanta turpia operari: Hoc autem tertium & ſi in bonis poteſt eſſe laudabile: in malis uero eſt uituperabile. ℂViſo quæ ſunt laudabilia in fœminis. Reſtat quæ ſunt laudabilia in eis. Poſſumus autem narrare tria in mulieribus uituperabilia. Primo quia ut plurimum ſunt intemperatæ & paſſionum inſecutrices. Secundo quia ſūt garrulæ & litigioſæ. Tertio quia ſunt mobiles & inſtabiles. ℂPrimo autem fœminæ cum poſſunt ut plurimum ſunt intemperatæ & paſſionū inſecutrices: Nam quia in eis ratio deficit non ſic habent ut retrahantur a concupiſcentiis: ſicut uir qui eſt ratione præſtantior. ℂSecundo ſunt garrulæ & litigioſæ quod ex eadem cauſa contingit. Nam frenum mulierum ut plurimū non eſt ratio: quia communiter a ratione deficiunt. Sed magis eſt paſſio ut uerecundia: ſi enim ſe cōtinent ut non garriant & nō litigent: magis hoc faciunt ex uerecundia q̄ ex ratione: quare cum motæ ſunt neſciunt ſe moderare: ſed ſine freno garriunt & litigant. Videmus autem fœminas plus perſeuerare in litigando & garriendo quā uiri: ideo ꝙ magis deficiant a ratione ipſis. ℂTertio contingit mulieres mobiles & inſtabiles: qđ & forte accidit ex debilitate complexionis. Nā cum anima ut ſuperius dicebatur ut plurimum ſequatur complexiones corporis. Sicut mulieres habent corpus molle & inſtabile: ſic uoluntate: & deſiderio ſunt inſtabiles: & mobiles.

ℂQuo regimine omnes ciues: & maxime reges & princi. debeant ſuas coniuges regere. Capitulum. xix.

d Icebatur in præcedentibus non eodē regimine regendas eſſe coniuges quo regendi ſunt ſerui. Aliud enim eſt regimen coniugale: a paternali: & etiam a ſeruili. Sed quia non ſufficit ſic tractare de regimine coniugali dicendo ipſum eſſe differens a paternali & ſeruili niſi in ſpeciali tractetur quo regimine regende ſunt coniuges. Ideo oportet ī ſpeciali dicere aliqua de regimine coniugū. ℂSciēdum ergo unam eē cōmunem regulam ad omne regimen. Nam quicūq; uult aliquid bene regere: oportet ipſum ſpeciales hr̄e cautelas ad eas circa quæ uidet ipſum magis deficere. Nam ſicut eſt in locutionibus ſic ſuo modo eſt in ipſis operibus. Videmus enim aliquos habere lin-

guas diſertas aliquos uero balbutientes eſſe: & qui balbutiunt non eodem mō balbutiunt: ſed aliqui difficilius ꝓferunt unum uerbum: aliqui uero difficilius aliud. Qui ergo balbutientes uellet in loquela dirigere oporteret eos inſtruere ut ſpecialem pugnam & ſpecialem conatum acciperent circa ea uerba quæ deterius proferre poſſent. Vnde & aliquos philoſophos legimus ſic feciſſe: qui cum eſſent impeditæ linguæ: accipientes ſpecialem conatum circa illas litteras q̄s deterius proferebant: facti ſunt eloquentes. Hoc ergo modo & circa opera ſe habet: cum.n. quis ſe uel alium uidet circa aliqđ deficere ſi ſe uel aliū uult recte regere ſpecialem conatum aſſumere debet circa ea in quibus eſſe contingit facilior caſus. Quare cum mulieres ut in præcedenti capitulo dicebatur: cōmuniter ſint intemperatæ garrulæ & inſtabiles: regende ſunt tali regimine ut inducantur ad temperantiam & ad taciturnitatem & ad ſtabilitatem. Partes autem temperantiæ ut dicebatur in primo libro ſunt quatuor uidelicet: caſtitas: pudicitia: ſiue honeſtas: abſtinentia & ſobrietas. Tunc ergo mulieres ſunt temperatæ quando ſunt caſtæ: honeſtæ: abſtinentes & ſobriæ. Decet enim coniuges eſſe caſtas non ſolum propter finem ſeruandam ſuis uiris: ſed etiā propter procreandam prolem. Nam ſi coniunx caſtitatem non ſeruet de facili filius non propri⁹ ipſi uiro ſuccedit in hereditatem patris. Decet ergo coniuges omnium ciuium eſſe caſtas. Et tanto magis hoc decet cōiuges regum & principū quanto ex earum illigitima prole poteſt maior lis & diſcordia uel diſſenſio oriri. ¶ Secundo decet eas eſſe pudicas & honeſtas. Nam non ſufficit coniuges eſſe caſtas & cauere ſibi ab operib⁹ illicitis: ſed oportet eas eſſe pudicas & honeſtas ut ſibi caueant a ſignis & a uerbis quæ uidentur in boneſtem procedere: non enim ſufficit ut alius filius non ſuccedat in hereditatem: ſed requiritur ut pater ſit certus de ſua prole. Cum ergo ſigna in boneſta & impudica quandam ſuſpitionem ad generent de incontinentia coniugis ut pater ſit certus de ſua prole: expedit coniuges pudicas eſſe. ¶ Tertio oportet eas eſſe abſtinentes: ut caueant ſibi a ſuperfluitate cibi. Nam cibi ſuperfluitas ad incontinētiam inclinat. ¶ Quarto decet eas ſobrias: ut caueant ſibi a ſuperfluitate potus. Nam tam imoderantia cibi q̄ potus uenerea prouocat. Vnde & antiquitus apud Romanas mulieres ut recitat Valeri⁹ maximus. ii. libro capitulo de inſtitutis. Antiquis quodammodo ne fas erat bibere uinum: unde ait ꝙ uini uſus olim Romanis fœminis ignotus erat: ne in aliquod dedecus prolaberentur: quia uſus uini conſueuit eſſe proximus ad uenerem incōceſſam. Sic igitur regendæ ſunt fœminæ ut ſint caſtæ honeſtæ abſtinentes & ſobriæ. Modus autem quo inducendæ ſunt ad hæc omnia diuerſificatur ſecundum diuerſitatem nobilitatis diuitiarum ipſorum uirorum. Nam ciues in nobilitate & diuitiis deficientes debent p ſeipſos ſuas inſtruere coniuges & debitas cautelas adhibere: ut polleant bonitatibus ſupradictis. Habundantes uero nobilitate & diuitiis & ciuili potentia decet inquirere matronas boni teſtimōii aliquas per diuturna tempora prudentia & bonis moribus approbatas inſtruentes coniugem & inducentes eam per monitionem debitam ad bonitates ꝓhabitas. ¶ Viſo coniugem ſic regendam eſſe ut ſit debitæ tēperata. Reſtat oſtendere: quomodo regenda ſit ut debitæ ſit taciturna. Nam ut ſcribit. i. poli. ornamentum mulieris ē taciturnitas. Si enim mulieres debitæ ſe habeant & congrue ſilētium ſeruent: ex hoc magis ornatæ apparent & ad maiorem uiros inducunt. Decet ergo eas eſſe taciturnas. Sic ēt decet eſſe ſtabiles. quia quanto uxor eſt magis cōſtans & firma. tanto maior credulitas ad generatur in uiro ut ei debitam fidem ſeruet. Tali ergo regimine regende ſunt coniuges: ut polleāt prædictis ſex bonitatibus. uidelicet ut ſint caſtæ: honeſtæ: abſtinentes: ſobriæ: taciturnæ & ſtabiles. Ad hæc autem uiri eas inducere poterunt uel per ſeipſos: uel per matronas boni teſtimonii. uel per cautelas alias adhibendo. quare decet omnes ciues ſic ſuas coniuges regere. & tanto magis hoc decet reges & principes. quanto ex eorum indebito regimine poteſt circa regnum maius periculum imminere.

¶ Qualiter omnes ciues: & maxime reges & pricipes ad ſuas coniuges debeant debitæ ſe habere. Cap. xx.

Non ſufficit ſcire quomō reges & principes & uniuerſaliter omnes ciues debeant ſuas cōiuges regere: & ad quas bonitates debeant eas inducere: niſi ſciatur quo modo circa eas debeant ſe habere. ¶ Sunt autē tria quantum ad præſens ſpectat diligenter conſideranda: in quibus uiros circa proprias coniuges: decet debitæ ſe habere. Nam primo debent eis moderate & diſcrete uti. Secundo debēt eas honorifice tractare. Tertio debent cum eis debitæ conuerſari. ¶ Decet enim eos ſuis coniugibus moderate & diſcrete uti. Nam immoderatus uſus uenereorum. Primo communiter deſtruit. Secundo mentem deprimit. Tertio immoderat appetitum & reddit coniuges intemperatas. Deſtruitur enim & debilitatur corpus ipſius uiri ſi nimis det operam copulæ coniugali. quia uis generatiua eſt nimis corrupta. & ut uult philoſophus. iii. ethi. Inſaciabilis eſt concupiſcentiæ appetitus. quare ut plurimum homo plus appetit q̄ natura requirat. Si ergo ſine freno quis ſequitur appetitum: & non moderet deſiderium copulæ coniugalis: ageret ultra q̄ natura requirat & ultra q̄ ſufficiat ad reſtaurādum ꝙ ſine debilitatione proprii corporis eſſe nō poterit. Vnde cerebrum & uiſus & alia membra nobilia debilitantur ex ſuperflua copula. Secundo ſuperfluus uſus: non ſolum corpus debilitat. Sed etiam mentem reprimit. Nam corpus: eſt

q̄ſi inſtrumētum animæ. ſicut ergo quia martel-
lus eſt inſtrumentum fabri. debilitato martello
debilitanť actiões fabriles. ſic debilitato cerebro
& aliis mēbris nobilib⁹ impediť a rationis uſu:
ut non poſſit ſufficienter conſiderare. Vnde &
ſupra per auctoritatem philoſophi probabatur
ꝙ talia ſi uehæmentia ſint rationem percutiunt.
¶ Tertio hmōi uſus nimis macula appetitum &
reddit coniuges intemperatas. nam q̄to plus da
tur opa uenereis actibus tanto plus incitatur ap
petitus ut ſit intemperatus & ut uenerea opereť.
ut uult phūs. vii. ethi. propter quod eliditur quo
rūdam brutalis cogitatio dicentium. Satiſfaciā
nunc concupiſcentiæ & poſtea de cætero abſti/
nebo. Nam quilibet uſus carnalis copulæ icitat
ad ulteriorē uſum: & q̄to quis plus ea utitur. tan
to magis incitatur ad utendum & ſemper intē/
peratior reddiť. Decet ergo omnes ciues uti mo
derate coniugali copula. & tanto magis hoc de-
cet reges & principes: q̄to incedentius eſt eos ꝓ/
pter hmōi actus habere corpus debilitatum: mē
tem depræſſam & ītemperatum appetitum. nec
ſufficit eos tali copula uti temperatæ: niſi utanť
ea diſcrete. Nam in omnibus operibus diſcretio
eſt adhibenda ut fiant tempore debito. loco cō-
uenienti: & modo congruo. Sunt. n. aliqua tem
pora incongrua prædictis operib⁹. Nam tempo
ribus quibus eſt orationibus uacandum: decet a
talibus abſtinere. Sic etiam temporibus quibus
poſſet inſurgere nocumentum proli. decet abſti
nere a tali copula eſt ergo obſeruādum tempus
debitum. Sic etiam obſeruandus eſt locus con/
gruus: & modus conueniens: ut ſit inter coniu/
ges nō ſolum amicitia delectabilis ſed honeſta.
¶ Viſo q̄uo decet uiros ſuis uxoribus moderate
uti & diſcrete. Reſtat uidere q̄uo eas debeant ho
norifice pertractare. Quemlibet. n. uirum ſecun-
dum poſſibilem facultatem decet ſuam uxorem
honorifice retinere in debito apparatu ei neceſſa
ria debita tribuendo. Nam cum uxor ſit perſona
ualde coniuncta: honor qui uxor exhibeť redun
dat in perſona ipſius uiri. ymo cum oſtenſum ſit
ſupra uxorem nō ſe habeť ad uirum quaſi ſeruā:
ſed quaſi ſociam decet quemlibet ſecūdum ſuū
ſtatum uxorem ꝓpriam honorifice pertractare.
¶ Oſtenſo q̄uo decet uiros ſuis uxoribus mode
rate & diſcrete uti. & q̄uo debent eas honorifice
retinere. Reſtat oſtendere qualiter cum eis debe
ant conuerſari. Tunc aūt uiri ad uxorem eſt con
uerſatio congrua: ſi ei oſtendit debita amicitiæ
& ſi eas ꝑ debitas monitiones inſtruat. ¶ Decla-
rare aūt quæ ſunt ſigna amicitiæ debita & quæ
ſunt monitiōes congrue fieri non poteſt niſi in-
ſpecta diuerſitate ſtatuum: & conſideratis condi
tionibus pſonarum. Debent. n. uiri diligēter ad
uertere utrum uxores ſint ſupbæ uel humiles.
utrum ſint prudentes aut fatuæ: nam ſic conuer-
ſando eſt cum uxoribus ꝙ plura ſigna amicitiæ
oſtendenda ſunt eis. ſi ſint humiles q̄ ſi ſint ſuper
bæ. Superbæ. n. adeo fiunt elatæ: ſi eis multa ami
citia oſtendatur ut uelint ēt uiris propriis domi
nari. Ruſſus ſic conuerſandum eſt cum eis: ꝙ ali
ter inſtruendæ ſunt prudētes: aliter fatuæ. Nam
prudentibus ad correptionē leuia uerba & blan
da ſufficiunt. Fatuis uero eſt aſperior increpatio
adhibenda. Decet ergo quoſlibet uiros conſide
rato proprio ſtatu: & inſpectis conditionibus ꝑ/
ſonarum: ſuis uxoribus oſtendere debita amici-
tiæ ſigna & eas ut expedit per debitas monitio/
nes inſtruere.

¶ Quomodo fœminæ coniugatæ circa orna/
mentum corporis debeant ſe hře. Cap. xxi.

d Ecet reges & pricipes & uniuerſaliter
omnes ciues ſciræ q̄uo circa ornatum
corporis deceat ſuas coniuges debite
ſe habere. nam cum uir ſuam uxorem regere de-
beat eam dirigendo ad actiones honeſtas & ad
opera uirtuoſa: expediť quoſlibet uiros in his in
quibus ut plurimum delinquunt fœminæ dili/
genter aduertere. quæ ſunt ibi licita & quæ illicī
ta. Cum ergo mulieres ut plurimū appetunt ui-
deri pulchræ: potiſſime delinquūt circa ornatū
corporis. quare decet uiros cognoſceť quis mu
lierum ornatus: ſit licitus & quis illicitus. Nam
nunquā uxores uirtuoſæ exiſtunt: niſi appetant
illicita fugere. ¶ Quantum autem malum incur
rant ciuitates & regna ex fœmīs nō uirtuoſis nō
appetentibus licita ſed illicita: oſtendit philoſo-
phus primo retho. qui loquens lacedæmoniis
ait eos eſſe īfœlices ſecundum dimidium: eo ꝙ
uxoribus ſuis illicita permittebant. Ne ergo do-
mus principis uel cuiuſcunq; ciuis ſecūdum me
dium ſit infœlix quātum ad ornatum & etiam
quātum ad omnia alia circa q̄ fœminæ conſue-
uerunt delinquere. debent eas debite admone
re. ¶ Sciēdum ergo ornatum fœmineum ī duo
bus conſiſtere. quorum unus poteſt dici fictitius
alius nō fictitius. Fictitius autem ornatus dicitur
fucatio. ut appoſito coloris albi uel rubei. quib⁹
per quædam figmēta oſtendunt ſe fœminæ ru-
bicūdiores uel albiores: uel alio modo pulchrio
res q̄ ſint. Talia autem quæ ſūt fictitia & ſophiſtī
ca ſunt illicita & prohibenda. Alius autem ē or-
natus non fictitius qui conſiſtit in debitis indu-
mentis. & in aliis ornamentis: quæ ſi conſide/
rato proprio ſtatu & conditionibus perſonarū
debite & ordinate fiāt: ſunt licita & honeſta. De
cet enim uiros ſecundum ſuum ſtatum ſuis uxo
ribus in debitis ornamentis & aliis ornamentis
quæ ſi conſiderato proprio ſtatu & conditioni-
bus debite prouidere. Vnde & ualerius maxim⁹
ciues romanos cōmendat: qui ſuis uxoribus in
pulchris indumentis: & in aliis ornamentis de
bite prouidebant. Sic ergo cēſendum eſt de or-
natu. ¶ Sed ut uxores ipſas magis ſpecialiter in
ſtruamus: qualiter circa indumenta & circa alia
corporis ornamenta debeant ſe habere. Aduer-
tendum ꝙ circa ornamentum ueſtimētoꝝ con-
tingit dupliciter peccare. Primo ex ſupabundan
tia. Secundo ex defectu. ¶ Superabundantiæ

uero ut uidetur oportet ibi triplicem uirtutem
conu- rrereiquam tangit ardromicus peripateti
cusi libello quem fecit de uirtute huius triplex
uirtus esthumilitas: moderantia: & ſimplicitas.
Tunc enim mulieres circa ornatũ corporis ſunt
humiles quando non propter uanam gloriam
ſe ornant: ſed aguntur ſuis uiris placentes: eos a
fornicatione retrahant. Tunc uero ſunt modera
tæ quando conſiderato ſuo ſtatu non ſuperflua
ueſtimenta quærunt. ℭ Decet enim uxorem mi
litis: magis eſſe ornatam ueſtibus: q̃ uxorem ci-
uis ſimplicis. Adhuc autem uxorem pricipis uel
etiam regis decet magis ornatam eſſe. Dato igi-
tur ꝙ uxor alicuius uiri eſſet humilis: non ornãs
ſe propter uanam gloriam: poſſet delinquere in
ornatum ſi non eſſet moderata ultra q̃ ſuus sta-
tus requireret appeteret ornamẽta. ℭ Tertio de
cet fœminas circa ornatum corporis eſſe ſimpli
ces: ut non nimia ſollicitudine ornamenta req-
rant. Nam & ſi fœmina non propter uanam glo
riam ſe ornaret: nec ultra ſuum ſtatum ornamẽ-
ta appeteret: poſſet delinqueret ſi nimis eſſet ſoll
cita circa ipſa. ℭ His ergo. iii. modis cõtingit de
linquere circa ſuperfluitatem ornamentorum.
Sed duobus modis ut cõmuniter ponitur cõtin
git delinquere circa defectum. Primo ſi hoc fiat
ex pigritia Nam aliquæ adeo ſũt pigræ ꝙ ex ſo
la negligentia obmittunt ſolicitari circa debita
indumenta ℭ Secundo in talibus delinquitur:
ſi ex ipſo defectu quæratur laus & gloria. Con-
tingit enim aliquando aliquem efferri & ſuper
biri ex ipſa miſeria quam ſuſtinet. Nam ſicut ĩ ip
ſis claudis & in ipſis infirmis exiſtẽtibus apud ia
nuas eccleſiarum ut plurimum accidit: ꝙ infir-
mior magis gloriatur: quia credit ꝙ in eum plu-
res aſpiciant & expectat ſe plures elemoſinas ac-
cepturum. Sic aliquando qui uilior eſt in habi-
tu magis ſuperbꝰ efficitur: ſi credat ex hoc ab ho
minibus cõmendari. Delinquunt igitur mulie-
res ſi ex uilitate habitꝰ & ex defectu ueſtium glo-
riam quærant. unde & philoſophus. iiii. ethi. ui-
tuperet latonios qui infra ſuum ſtatum ueſti-
menta quærentes ex hoc in elationem & iactan
tiam mouebant. Hoc ergo modo regendæ ſunt
coniuges quãtum ad ornatum corporis. ut cir-
ca illa ſex quæ tetigimus diligenter inſtruant
& moueãtur. Primo ergo mouẽdæ ſunt ne ſint
ſophiſticæ: quærentes fucum & figmentum. Se-
cundo ut ſunt humiles: ne propter uanam glo-
riam nimium ſe ornent. Tertio ut ſint modera-
tæ ne ultra eorum ſtatum ueſtimenta requirãt.
Quarto ut ſint ſimplices ne circa ornamenta ni
mia ſolicitudine uexẽtur. Quinto ne ſint negli-
gentes ne totaliter infra eorum ſtatum pp pigri
tiam deficiant erga ornamentum corporis. Sex-
to ne uilitate habitus ſint ſupſticioſe ut ex ipſo
defectu ueſtium laudem & gloriam cupiant.

ℭ Quod non decet reges & principes & uniuer
ſaliter omnes ciues erga ſuas coniuges nimis eẽ
zelotipes. Cap. xxii.

m Vlti uirorum in hoc uidentur delin-
quere: quia circa uxores proprias ſunt
nimis zelotipi. ſed qd nimis zelus nõ
ſit laudabilis: triplici uia oñdere poſſumꝰ. Nam
cũ quis erga ſuam coniugẽ eſt nimis zelotipus
ex nimio zelo quem erga illam gerit omnia ſu-
ſpicantur in peius. Multotiens uxores bene ui-
uentes & debite ſe gerentes increpantur a ui-
ris: ſi contingat eos nimis eſſe zelotipos. eo ꝙ
ipſi zelotipi bene apta ſuſpicari in peius. Ex ſuſpi
tione autem ipſius zelotipi: ſi nimis ſit eius zelus
tria mala conſurgunt ex quibus tres rationes ſu
mi poſſunt oſtendẽtes nimis zelotipos non eẽ
laudandos. Primum ẽ quia uiri in ſeipſis nimia
turbatione uexantur. Secundum quia ex hoc ip
ſæ uxores incitantur ad malum. Tertium uero
quia ut plurimum ex tali zelo conſurgit in do-
mo litigium & perturbatio. ℭ Prima uia ſic pa-
tet. Nam ſi uiri ĩ nimio zelo mouẽtur circa uxo-
res proprias quaſi ſemper ſunt in ſuſpitione & p
conſequẽs ſemper ſunt in anxietate cordis. qua-
re cum una cura impediat aliam. oportet ſic ze-
lantes retrahi a debitis curis & a ciuilibus operi-
bus. Decet ergo omnes ciues non eſſe nimis ze-
lotipos de ſuis coniugibus. & tanto magis hoc
decet reges & principes quanto maius præiudi
cium poteſt inſurgere regno ſi reges ſint ĩ anxie
tate cordis & retrahantur: a debita cura regni.
ℭ Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem: ſu
mitur ex eo ꝙ uxores incitanť ad malum. ſi con
tingat ſuos uiros eſſe nimis zelotipos. Cõmune
eſt enim ꝙ ſemper prohibitio auget concupiſcẽ
tiam. Nam ut dicitur. ii. retho. Concupiſcentia
eſt eius ꝙ ab eſt. ideo probatur ibi ꝙ ſene magis
deſiderant uiuere ulnma. die q̃ præcedentibus
diebus: eo ꝙ tunc magis deficit eis uita. Sem-
per ergo magis concupiſcitur quod abeſt: & qd
uidemus nobis deficere. Sed ſi res eſt nobis pro
hibita eo ipſo ꝙ prohibetur uidetur abeſſe & de
ficere. ex hoc ipſo magis deſideratur & concu-
piſcitur. Sequitur ergo uxores zelotipum ma-
gis incitari ad malum. Quia geritur in eis concu
piſcentia ex inordinato zelo uirorum: & ex ip-
ſorum inordinata prohibitiõe. ℭ Tertia uia ad
inueſtigandum hoc idem ſumitur ex lite & iur-
gio: quod in domo conſurgit. Nam cum uideť
uxoribus ꝙ ſine cã calũniẽtur: & ꝙ earum uiri
ſine culpa ſuſpicenť de ipſis mala: quæ faciunt ui
ri zelotipi: nõ poſſunt patiẽter ſufferre. Propter
quod in domo illa ut plurimum oriunť lites &
iurgia. Non ergo decet uiros de ſuis coniugibꝰ
eſſe nimis zelotipos. Nec ẽt decet eos circa ſuas
coniuges nullam habere cuſtodiam & nullum
habere zelum. ſed conſideratis conditionibus p
ſonarum: & inſpectis conſuetudinibus patriæ q
libet circa ꝓpriam coniugem debet debitam cu
ram & debitam diligẽtiam adhibere. Sic etiam
decet uirum quẽlibet erga ſuam coniugem or-
natum habere zelum. ut ſit inter eos amicitia na
turalis: delectabilis: & honeſta.

¶ Quale ſit conſilium mulierum: & ꝙ earum conſilio non eſt utendum ſimpliciter: ſed in caſu. Cap.xxiii.

c Onſilium mulieꝝ. ut dr̃.i.poli. eſt ĩ ualidum. nam ſicut puer habet conſiliũ impfectum: quia deficit a pfectione uiri. Sic.n. fœmia habet inualidum conſilium. qa habet complexiõẽ inualidam: & deficit a ualitudine uiri. Quod ãt fœmiæ nõ ſunt robuſtæ corpore: non ẽ ex bonitate complexiõis: ſed ex malitia. Mollicies.n. carnis ĩ ipſis magis arguit abũdantiam flegmatis q̃ bonitatem complexionis. quia ergo ſic eſt: oportet fœminas deficere a rõne & hr̃e conſilium inualidum. Nam q̃tum corpus eſt melius complexionatum: tãto eſt magis ꝓportionatum aiæ: pp quod magis obſequitur ei. & aia exiſtens in tali corpore liberius utiť opibus ꝓpriis: & expeditius habet rõnis uſum. Primum igiť qđ eſt attẽdendum in conſilio mulierum eſt. qa inualidum. Secundum uero qđ eſt attẽdendum: ẽ quia eſt uelox & citũ. Nam ut uult phũs in de aialibus oĩa minora & debiliora citꝰ ueniunt ad ſuum cõplemẽtum. Conſilium ergo mulieres qa eſt debilius & inualidius q̃ conſiliũ uirile. citius uenit ad ſuum cõplementum. Cæteris ergo paribus ſi qs ſtatim operari deberet nec poſſet ad illud negocium ſufficientem deliberationem hr̃e: eligibilius eẽt cõſilium muliebre q̃ uirile. Natura.n. cum moueatur ab intelligẽtiis & a deo: in quo ẽ ſuprema prudentia. oportet ꝙ agat ordinate & prudẽter. Prudentis eſt.n. cito ſe expedire: & modicum tp̃s apponere in rebꝰ uilioribus: de quibus ẽ minus curandum. Vnde & prouerbialiter dr̃ ꝙ mala herba cito creſcit. quia natura de ea modicum curãs cito pducit ipſam ad ſuum augmentum. Sic & mulier quãtum ad corpus citius hẽt eſſe pfectum q̃ uir. quare cum aia ſequatur complexionem corporis. ſicut ipm corpus muliebre eo ꝙ ſit uilius & natura minus de ipſo curet: citius uenit ad ſuum cõplementũ q̃ uirile. Sic conſilium muliebre citius eſt in pfectione & complemento q̃ uirile. Simpliciter ergo melius eſt conſilium uiroꝝ q̃ mulierũ. eo ꝙ uir ſit rõne præſtãtior & mulier habeat conſiliũ inualidum. In caſu tñ poteſt eſſe muliebre conſilium melius q̃ uirile: ut quia illud ẽ citius in ſuo complemẽto: ſi oporteret repentino operari ſorte eligibilius eſſet huiuſmodi conſilium.

¶ Quomodo decet reges & principes & uniuerſaliter omnes ciues ſuis coniugibus propriis ſua aperire conſilia. Cap.xxiiii.

t Riplici uia iueſtigare poſſumus ꝙ mulieres cõiter & ut plurimum ſecreta retinere non poſſunt. Prima uia ſumitur ex defectu rõnis. Secũda ex mollicie cordis. Tertia ex appetitu laudis. ¶ Prima uia ſic patetur in ꝑcedentibus dicebať: eo ipſo ꝙ aliquid eſt ꝓhibitum augeť concupiſcẽtia noſtra ut operemur illud. q̃re cum ponere aliquid in ꝑcepto ſit ꝓhibere ne dicať illud. ex ipſa ꝓhibitione incitať concupiſcentia magis ad dominandũ ſecreta q̃ alia. non ergo a rõne hmõi concupiſcentia refrenetur: nõ cõgrue poſſunt retinere ſecreta. Mulieres igitur eo ꝙ ab uſu rõnis deficiunt: nõ poſſunt ſic refrenare concupiſcẽtias: ſunt magis ꝓpalatiuæ ſecretoꝝ: q̃ ſint uiri. Nam ſi ꝓhibitio auget concupiſcẽtiam: tãto ſunt ꝓniores mulieres ad faciendum ꝓhibita q̃ maſculi. q̃to ab uſu rõnis deficiẽtes minus pñt refrenare incitamẽta concupiſcẽtiaꝝ q̃ uiri. ¶ Secunda uia ad inueſtigandũ hoc idẽ ſumiť ex mollicie cordis. Nam qa mulieres ut plurimũ ſũt molles & ductibiles: ſtatim cum aliqua pſona eis applaudet: & ridet in facie eaꝝ credunt ipſam eẽ amicam & reuelãt ei oĩa ſecreta cordis. ¶ Tertia ad hoc ꝓbando ſumiť ex appetitu laudis. Dicebať.n. in ꝑcedentibus: & mulieres nimis appetunt laudẽ & gloriam. Inde eſt igiť ꝙ cõiter ut plurimũ mulieres aliis mulieribus: q̃s credunt amicas eẽ reuelãt ſecreta uiroꝝ. Credunt.n. ex hoc eẽ in quadã excellẽtia: & laudari apud eas: ſi ſciãt referre uiroꝝ ſecreta. Nam qa uideť a ſuis uiris diligi: ſi ſciant ſecreta ipſorum cõgloriant. ſi poſſint ſe laudari ꝙ a ſuis maritis diligãtur: appetentes quãdam inanem gloriam & quãdam laudẽ: de facili reuelant ſecreta uiroꝝ. ¶ Ex hoc aũt de facili apparet qualiter uiri ſuis coniugibus debeãt reuelare ſecreta: Nam cum dicimus hos eſſe mores iuuenum. hos mulieꝝ: hos ſenum. Non eſt intelligẽdum talia neceſſitatem imponere: ſed ſolũ modo ut in pluribus: & ſecundum quadam ꝓnitatem & inclinationem. Poſſunt tamen tam fœminæ q̃ uiri per rationis uſum ſi uelint eſſe conſtantes & uincere hmõi impetus & inclinationes. Nam licet ſit difficile ſuperare incitamenta concupiſcentiaꝝ: & ſit hoc magis difficile in fœminis q̃ in uiris: eo ꝙ magis deficiant a rõnis uſu. Non tñ eſt ĩpoſſibile. Poſſunt.n. tam uiri q̃ mulieres: hmõi impetus uincere. Quare licet cõiter mulieres ſint ꝓpalatiuæ ſecretorum: non eſt tñ inconueniens aliq̃s mulieres eſſe debita ſecreta tenẽtes. Viri igiť non debent ſuis coniugibus ſecreta aperire: niſi per diuturna tempora ſint experti eas eſſe diſcretas prudentes & ſtabiles: & non eſſe ſecretorum propalatiuas. ¶ His uiſis cum oſtenſum ſit quomodo cõmunitas uiri & uxoris ſit naturalis. & quomodo ſe habeant ad alias cõmunitates domus. Cum etiam declaratũ ſit quomodo reges & principes: & uniuerſaliter omnes ciues ſe habere debeant ad ſuas coniuges & quomodo cũ eis debeant conuerſari. Imponatur finis primæ parti huius ſecundi libri: in qua agitur de regimine coniugali. ¶ Videtur tamen forte alicui non ſufficienter eſſe traditam notitiam regiminis nuptialis: eo ꝙ non oſtenſum ſit ad quæ opera ſint coniuges ordinandæ. Si enim indecens ẽ eas eſſe ocioſas ut ſuperius dicebatur. deſcribenda ſunt opera: quæ decet ipſas coniuges exercere. ſed quia de eis infra dicetur uolumus ea hic ſilentio præterire.

❡Incipit ſecunda pars ſecundi libri de regimie
principum. In qua tractatur qũo parentes circa
ꝓprios filios curam de eis habeant.

❡Q d' decet oẽs parentes circa proprios filios
eſſe ſolicitos. Cap. i.

EXpedita prima parte huius
libri ſecundi. In qua deter/
minatũ eſt de regimine nu
ptiali. Reſtat exequi de ſe/
cunda in qua agetᷣ de regi-
mine paternali. Non enim
ſufficit patrẽ familias ſcire
coniugẽ regere: niſi noue/
rit filios debite gubernare. ❡Secũdum igitur ꝙ
cum cõitas uiri & uxoris: & domini & ſerui per-
tineãt ad domum primã. Cõitas uero patris & fi
lii pertineat ad domũ iam ineſſe perfectã: quia
domus prima præcedit domũ iam ineſſe perfe/
ctam. Ideo forte uidetᷣ alicui ſtati poſt determia
tionem de regimine nuptiali: determinãdũ eſſe
de regimine ſeruorum. Veꝝ quia dicitur primo
politicorum. Iconomiæ amplior eſt ſolicitudo
circa homies: q̃ circa paſſionem inanimatoꝝ &
circa liberos. quã circa ſeruos. Idõ decreuimus pri
us determinare de regimine filiali: q̃ de regimie
ſeruili. tanq̃ de eo circa qd' eẽ debet amplior cu-
ra. In determinando quidẽ de regimine filioꝝ:
primo oñdere uolumus ꝙ decet omnes patres
circa proprios filios eſſe ſolicitos. Nam cognita
ſolicitudo quæ eſt circa filios hñda magis inci/
tabuntᷣ parentes ut ſuos filios bene regãt. Poſſu-
mus aũt triplici uia uenari ꝙ decet hmõi ſolici/
tudinẽ hẽre parentes. Prima uia ſumitᷣ ex eo ꝙ
pr̃es ſunt cã filioꝝ: & filii hñt ab eis eſſe. Scda ex
eo: ꝙ ſunt ſuperiores: & p̃ſtantiores illis. Tertia
uero ex eo ꝙ iter eos debet eſſe amicitia natura-
lis. ❡Prima uia ſic patet. Nam ſicut in naturali/
bus rebus aſpicimus ꝙ nunq̃ natura dat eſſe ali-
cui niſi ſit ſolicita circa ea per quæ illud ualet cõ
ſeruari in eſſe ut ſi natura dat eſſe igni: ſtatim eſt
ſolicita dare ei leuitatẽ quãdam: p quam feratur
ſurſum eo ꝙ in loco ſuperiori magis hẽt in eſſe
conſeruari q̃ in inferiori. Sic etiam ſi natura dat
aĩalibus eſſe quia aĩal ſine cibo conſeruari non
põt: natura ẽ ſolicita dare aĩalibus ora & alia or
gana p quæ pñt ſumere cibũ & nutrimentũ. q̃re
ſi patres ſunt cã filioꝝ: & filii naturaliter a patri/
bus eſſe hñt. decet patres hẽre curã filioꝝ & ſo-
licitari erga eos ut inueniant eis illa p quæ pñt
bñ uiuere: & per quæ ualeãt conſeruari in eſſe.
❡Scda uia ad inueſtigandũ hoc idẽ ſumitᷣ ex
eo ꝙ patres ſunt p̃ſtantiores filiis & debent præ-
eſſe eis. natura licet. n. ſemper ſuperiora inferio-
ra inſtruunt & ea regulant & conſeruãt. Videmꝰ
ſuper cæleſtia corpora influere in hæc inferiora
& ea regere & conſeruare. quare ſi naturale ẽ ut
ſuperiora & præeminẽtia in inferiora influant:
& ea regulent & conſeruent. Decet quẽlibet do-
minantem & præeminẽtem ſolicitari qũo p de
bita conſilia influat & ſubueniat ſuis ſubiectis: &
qũo eos regulet & conſeruet. Vnde & ipſe deus
qui ſingulis rebus præeſt: hẽt ſollicitudinẽ & ꝓ/
uidentiam totius uniuerſi. Patres ergo eo ipſo
ꝙ naturaliter præ ſunt filiis: debent circa eorum
regimen eſſe ſollciti. ❡Tertia uia ſumitᷣ ex parte
amicitiæ naturalis quæ eſt inter parentes & fili/
os. De ratione. n. amoris eſt ut ſolicitet amantẽ
circa rem amatam: quilibet ſollicitatur circa di/
lectum. quare cũ inter patrem & filium ſit amor
naturalis. ut probatur. viii. ethi. decet patres ex
ipſo amore naturali quem habent ad filios: ſolli
citari circa eos.

❡Quod maxime decet reges & principes ſollĩ
citari circa regimen filiorum. Cap. ii.

LIcet oẽs patres deceat ſolicitari cir/
ca proprios filios: ut patet per ratiões
ſuperius aſſignatas. Maxime tamen
decet reges & prin. talem ſollicitudinem gereᷣ.
Quod triplici uia uenari poſſumus. Prima uia
ſumitur ex eorum intelligentia. Secũda ex boni
tade filioꝝ. Tertia uero ex utilitate regni. ❡Pri
ma uia ſic patet. Nam ſecundum phũm in de aĩa
libus ꝙ eſt animalibus intelligentius magis hẽt
ſollicitudinem circa filios. naturale eſt enĩ quẽ/
libet diligere ſua opera. ut uult philoſophus in
ethĩ. Vnde & pr̃es naturaliter diligant filios: &
poetæ ſua poemata tanquam propriũ opus quã
do ergo aliquis eſt intellectior & magis cogno
ſcit proprium opus: tanto maiori ſollcitudine &
dilectione mouetur circa illud. Patres ergo tan-
to magis debẽt ſolicitari circa filios: quãto pru-
dentiores ſunt: & quanto maiori ĩtelligentia ui
gent. Sed cum habitum ſit ꝙ reges & principes:
& uniuerſaliter omnes dominantes: ſi debeant
naturaliter dominari: oportet ꝙ polleant pru/
dentia & intellectu tanto decet reges & princi/
pes magis ſolicitari circa proprios filios quam
cæteri: quanto in eis magis uigere debet men/
tis induſtria & prudentia regitiua. ❡Secunda
uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex bo-
nitate filiorũ. Decet enim filios regum & princi
pum maiori bonitate pollere quam alios: quia
ſecundum philoſophum in poli. ſecũdum ꝙ alĩ
qui ſũt in maiori ſtatu & in altiori dignitate: ſic
debent meliores eſſe: & eſſe magis perfecti ſcien
tia & uirtutibus. Congruum enim ẽ qui alios re
gere cupit: ut ſit adeo prudens & bonus: ut cæte
ri ex ipſo poſſunt ſumere uiuendi exẽplum. ❡Fi
lii ergo regum licet nõ ſint reges: tamẽ quia ſin
guli conſtituuntur in aliquo principatu & in alĩ
quo dominio: ĩ quo oportet eos alios guberna
re: maxime decet eos eſſe prudentes & bonos &
cum filii perueniant ad maiorem bonitatem &
prudentiam: ſi patres circa eos ſint ſoliciti: quam
ſi circa ipſos ſe habeant negligenter tanto decet
reges & principes magis ſolicitari circa propri/
os filios: quanto filii eorum pollere debent ma/
iori prudẽtia & ampliori bonitate. ❡Tertia uia
ad hoc oſtendẽdum ſumitur ex utilitate regni.
Bonitas enim regni dependet ex bonitate eoꝝ

qui ſunt in regno:& maxime dependet ex boni-
tate principántium in ipſo. Nam ſicut ſanitas cor-
poris naturalis: dependet ex ſanitate omniũ mẽ
brorum:& maxime ex ſanitate cordis & mem/
brorũ principalium:eo ꝙ cor & principalia mẽ-
bra habent influere in alia & rectificare ipſa. Sic
bonitas regni dependet ex bonitate omnium ci
uium:maxime tamen dependet ex hiis qui prin-
cipantur:& dominantur in regno:utile eſt ergo
toti regno habere bonos ciues:ſed utilius ẽ ha-
bere bonos principantes: eo ꝙ principantis ſit
alios regere & gubernare:tanto ergo magis de/
cet. Reges & principes ſolicitari circa proprios
filios:ut polleant prudentia & bonitate:quanto
maior utilitas conſurgit ipſi regno ex bonitate
filiorum regum:qui debẽt habere principatum
& dominium in regno quã ex bonitate & pru/
dentia aliorum.

¶ Quod regimẽ paternale ſumit originem ex
amore:& ꝙ non eodem regimine regendi ſunt
filii quo regendi ſunt ſerui. Cap. iii.

Q Via poſt tractatum de regimine con/
iugis:determinandum eſt de regimi
ne paternali. Videndum eſt unde ſu/
mit originem regimẽ paternum & quo regimi
ne regendi ſunt filii. ¶ Sciẽdum ergo triplex eſ-
ſe regimen. Nam omnis regens alios uel regit
eos:ſecundum certas leges:& ſecũdum certa pa-
cta:& tale regimen ut ſuperius dicebatur nomi-
natur politicum uel ciuile. Vel regit eos ſecun/
dum arbitrium:& hoc poteſt eſſe dupliciter:qa
ſic uel regens intẽdit bonum proprium:& ſic di
citur regimẽ deſpoticum uel ſeruile:uel intendit
bonum ſubditorum:& tale regimẽ dicitur rega
le. ¶ His aũt tribus regiminibus ſecũdum quod
uidemus aliquos regnare ĩ ciuitatibus & caſtris:
aſſimilantur tria regimĩa reperta in una domo.
Nam regimen coniugale aſſimilatur regimini
poli. quia uxori ut in præhabitis tangebatur:nõ
quis debet præeſſe ſimpliciter ex arbitrio:ſed ei
præeſſe debet ut requirunt leges matrimonii:&
ut potius per pacta debita & honeſta quæ inter/
ueniunt inter uirum & uxorem. Regimen uero
paternale aſſimilatur regimini regali. Nam fili/
is præeſt pater ex arbitrio:non ſecundum con/
uentiones & pacta. nam pacta & conuentiones:
non interueniunt inter ſubditum & pꝛeminen/
tem niſi in poteſtate ſubiecti eligere ſibi rectorẽ
non eſt aũt in poteſtate filiorum eligere ſibi pa-
trem ſi ex naturali origine filii procederent a pa-
rentibus. non enim ſic filii eligunt ſibi patres ut
uxores uiros:quare cum regimen filiorum ſit ex
arbitrio:& ſit propter bonum ipſorum filiorum
huiuſmodi regimen non aſſimilatur regimini
politi. ſed regali. Vnde & philoſophus pꝛio po/
lin. ait uirum præeſſe mulieri:& tanquam natis
liberis:non tamen eodem modo principandi:
ſed mulieri quidem politice:natis autem regali-
ter. Tertium aũt regimen quod eſt in domo ut
regimen quo regitur familia cætera:aſſimilatur
regimini dominatiuo. ¶ His aũt ſic oſtẽſis ma
nifeſta apparent uere eſſe quæ in principio capi-
tuli proponebantur. nam ſi pater debet præeſſe
filiis regaliter & propter bonum ipſorum:cum
amare aliquod idem ſit ꝙ uelle ei bonum:pater
debet præeſſe filiis propter profectus ipſorum:&
quia uult eorum bonum :cum ergo ꝙ regimen
ſumit originem ex amore. ¶ Ex hoc ergo maxi
me oſtenditur ꝙ non eodem regimine debent
regi filii quo regendi ſunt ſerui. nam dominus
præeſt ſeruis propter bonum proprium:non p/
pter bonum ſeruorum:hoc ẽ ſcdm philoſophũ
præeſſe aliquibus ſeruiliter:non intendere bonũ
ipſorum:ſed proprium. Pater tamen debet præ-
eſſe filiis propter bonum ipſorum filiorũ. Ex ipſa
enim diſtinctione regiminis:patet paternale re-
gimẽ non eſſe idem ꝙ ſeruile:ſed ſumit originẽ
ex amore:tamen ut manifeſtius appareat quod
dicitur:poſſumus duplici uia uenare paternale
regimen trahere originem ex amore. Prima uia
ſumitur ex ordine naturali. Secunda ex ipſa per
fectione patris. ¶ Prima uia ſic patet. Nam ſecũ
dum philoſophum. Adeo natura dedit uim ge
neratiuam rebus:ut q̃ non poſſunt perpetuari
in ſeipſis:perpetuantur in ſuo ſimili:quare ſi regi
men paternum ex hoc ſumit originẽ:quia filius
naturaliter eſt q̃dam ſimilitudo procedens a pa
tre:cum ſecundum naturam ad huiuſmodi ſimi
lia ſit dilectio:ex ipſo ordĩe naturali arguere poſ
ſumus paternum regimen in amore fundari:&
ex amore oriri. Sicut enim eſt in hoĩbus:natura-
lis enim impetus ad producẽdum ſibi ſimile:&
ad filios quoſdam procreãdum. Sic eſt in eis na
turalis impetus ad eos diligendum:& per conſe
quens ad eos gubernandum & regẽdum:& ad
habendum ſolicitudinem circa ipſos. Eſt ergo
hic naturalis ordo ꝙ regnum & ſolicitudo pa/
terna ſumit originem ex amore. ¶ Secunda uia
ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex ipſa p/
fectione patris. Nam unũquodq; perfectum eſt
ſecundum philoſophum:quãdo poteſt ſibi ſimi
le generare:quare cum quilibet ſuam perfectio/
nem diligat naturaliter pater diligit filium:cũ
proprie filius ſit quidam teſtis perfectionis eius.
Quia ergo pater naturalem amorem hẽt ad fili/
um ex huiuſmodi amore ſolicitatur ut ipſum re
gat & gubernet ꝙ non eſſet:niſi paternum regi-
mẽ ex amore naſceretur. ¶ Viſo ꝙ paternum re
gimen ex amore naſcitur:patet ꝙ filiis debet p̃/
eſſe pater:propter bonum filiorum:non ergo re
gendi ſunt filii eodem regimine quo ſerui. quia
ſeruis ſecundum ꝙ huiuſmodi quis præeſt pro-
pter bonum proprium. Si ergo contingat ali/
quem uti filiis tanquam ſeruis:hoc eſt ex imper
fectione domus:ut quia forte ſic pauper eſt ꝙ ſer
uorum copiam habere non poteſt. Vnde & phi
loſophus. vi. poli. ait ꝙ egenis neceſſe ẽ uti mu-
lieribus & filiis tanquam ſeruis.

¶ Quod amor qui debet eſſe inter patrem & fi/
liũ ſufficiẽter inducat patres debere filios rege/

re & filios debere patribus obedire. Cap. iiii.

Dicebatur in præcedenti capitulo paternale regimē ſumere origiem ex amore. Videndum eſt igitur quantus ſit amor patrum ad filios:& filiorum ad patres:ut nobis inoteſcat quomodo patres debeant regere filios:& filii patribus obedire. ⁋Sciendum ergo ꝑ philoſophum .viii.ethi.triplici ratione probare parentes plus diligere filios quam econtra. Prima nia ſumitur ex diuturnitate temporis. Secunda ex certitudine prolis. Tertia ex unione parētum ad filios. ⁋Prima uia ſic patet. Nam quāto amor magis durat tanto uæhementior efficitur:amor aūt parentum ad filios diuturnior eſt: quam filiorum ad parentes. Nam ſtatim cum filii naſcuntur parentes diligunt eos:non tamē filii ſtatim incipiunt amare parentes. quia ſtatim non ſunt tantæ cognitionis ut poſſint diſcernere quod ſit diligendum. ymo quia pueri inornati neſciunt diſcernere parentes ab aliis:non ſtatī per amorem efficiuntur ad illos:ſed per proceſſum temporis:quando poſſunt diſcernere parētes ab aliis:incipiunt eos diligere. Diuturnior ē ergo amor parentum ad filios:quam ecōuerſo: quare fortior & uæhementior. ⁋Secūda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex certitudine prolis. Nam parentes magis ſunt certi de ſua prole:quam proles de ſuis parētibus. Proles enī certificari non poteſt qui fuerint parentes eius: niſi ex qbuſdam ſignis nel auditu:ut quia puer uidet perſonas aliquas magis affici ad eum q̃ alias:arguit illas parentes eius:uel quia hoc audit ab aliis:ideo ſic eſſe putat. In principio tamē natiuitatis eius non eſt illius cognitionis ut poſſit cognoſcere a qua matre proceedit:uel a quo patre:parentes tamen ſtatim cognitionem habent de ipſa prole. Ideo magis poſſunt certificari de ea:quam econuerſo:propter quod & uæhementius diligunt ipſam quam econuerſo. Nam ſi inter parentes & filios eſt amor naturalis:tanto huiuſmodi amor eſt ualidior:quanto apud parentes eſt maior certitudo de prole. Ex hac aūt ratione oſtendi poteſt:ꝙ & matres plus diligūt filios q̃ patres:quia de illis certiores exiſtunt. ⁋Tertia uia probans hoc idem ſumitur ex unione parētum ad filios. Nam filii ſunt magis propinqui & magis uniti parentibus quam econuerſo:quare cum amor quandam unionē importet:filii tā quam magis uniti & magis propinqui parentibus magis diliguntur ab īpis quam econuerſo: Sic enim ymaginatur philoſophus:ꝙ filii ſūt q̃ſi quædam pars parentum. Nam filii eſt quædam pars a parētibus abſciſſa. Pars aūt magis unitur toti:quia apprehendiť ab ipſo:q̃ totū uniať parti ꝙ ab ea comꝑhendi non pōt:in toto.n.eſt aſſignare aliquid:qđ multū diſtat a parte:ſed nihil eſt in parte:qđ multū diſtet a toto:quare ſi pars moueretur ad amorem totius:non adeo feruēter diligeret ipſum quia uideret ī ipſo toto aliqua: q̃ multum diſtarent ab ipſa:ſi totum moueretur ad amorē partis uæhemētius amaret eam:quia nihil aſpiceret in parte quod non eſſet in toto. Filius ergo qui eſt quædam gleba a parentibus deſcendens:& quia eſt q̃dam pars ipſorum nihil eſt in filio:quod non ſit aliquo modo propinquū parētibus:& quod ſcđm aliquem modum non pertineat ad illos. Filii tñ non ſic uæhemēter mouenť ad dilectionem parentū:quia ꝙ eſt parētum non ſic ꝑtinet ad filios:& ꝑ conſequēs non eſt ſic unitum eis:ſed quod eſt filioꝝ pertinet ad parentes. Ex hiis aūt uiis phi:ut uideť ſufficienter arguere poſſumus:ꝙ ad parētes ſpectat ſolicitari circa regimē filioꝝ:quia quilibet ſolicitus eſſe debet circa ea q̃ uæhemēti amore diligit. Ad filios ꝑtinet obedire parentibus:quia q̇libet illis obedire debet quos ſcit eum uæhemēter diligere & non intendere niſi ipſius bonum. Sic ergo ex uiis phī probare poſſumus q̃ in principio capituli dicebantur tñ ut magis ſpecialiter appareat interētum. ⁋Sciendum ꝙ licet parentes magis afficiātur circa filios q̃ econuerſo:non tñ eſt tam inconueniens quantū ad aliquod bonū filios magis diligere q̃ econuerſo. Nā ut dicitur .viii.ethi. Parentes diligunt filios ut exiſtentes aliquid ipſoꝝ. Filii aūt diligunt parentes quia ſūt ab illis:amor ergo parētum circa filios procedit a cā ad effectū:& a ſupiori ad īferi⁹. Sed amor filiorū ad eos procedit ab effectu ad cām:& ab īferiori ad ſuperius. Naturale eſt aūt ꝙ ſuperiora influunt in inferiora:& conſeruant ea. non autem econuerſo. Ideo parentes naturaliter afficiūť ad filios ut influant in eos:& ut congregent eis bona:ut poſſeſſiones & nūmiſmata:per quæ ſufficiant ſibi ad uitam & conſeruentur ineſſe. Parētes ergo congregant pro filiis non autem econuerſo. ymo filii cum poſſunt fruuntur & rapiūt bona parentum. Inferiora uero reuerentur & ſunt ſubiecta ſuperioribus non econuerſo. Ideo filii naturaliter magis honorant & reuerentur parētes q̃ econueſo. Sic ergo q̃ratur utrū parētes magis diligant q̃ econuerſo:cum diligere aliquem idem ſit ꝙ uelle ei bonum. Diſtīguēdum eſt de ipſo bono. Nam ſi loqueris de bono utili ut de nūmiſmate & de aliis q̃ ordinanť ad ſufficientiam uitæ. Sic parētes magis diligunt filios q̃ ecōuerſo:quia congregāt pro eis non ipſi pro illis. Sed ſi loquaris de bono quod eſt honor & reuerentia:ſic filii magis diligunt parētes q̃ econuerſo. Nam potius parentes ſuſtinēt uituperia & cōtumelias filioꝝ q̃ econuerſo. Naturale eſt enī ꝙ etiam uſq; ad auditum contumelias parētum ſuſtinere non poſſunt. Nam minus indignātur parentes de contumelia filiorū q̃ econuerſo. ⁋Viſo qualis eſt amor inter patrem & filiū quia parētes afficiunť ad filios ut congregant eis bona:& congregare aliis bona & ſolicitari circa eoꝝ uitam ſit eos regere & gubernare:ex amore quem hñt patres ad filios:debent eos regere & gubernare. Sed cum filii afficianť ad parentes tanq̃ ad eos quos uolunt eſſe in honore & reuerentia:cū

honor & reuerentia ad aliū ſit quodāmodo ſubiici illi: ſicut ex amore quem hñt pñes ad filios debent eos regere & gubernare. Sic ex dilectione quam filii hñt ad patres: debent eis obedire & ſubiecti. Patet igit̃ ꝙ quantum ad bonum quod eſt utile: patres magis diligunt filios q̃ filii ſeipſos. Sed quantum ad bonū ꝙ eſt honor & reuerentia filii plus diligunt patres q̃ econuerſo. Simpliciter tñ parentes plus dicuntur diligere filios q̃ filii ipſos: quia plus ſolicitantur & magis aſſidue cogitant de utilitate filiorum: quam filii de honore & reuerentia ipſorum.

¶ Quod decet oēs cives: & maxime reges & principes ſic ſolicitari circa regimen filiorum: ut ab ipſa infantia inſtruantur in fide. Cap. v.

Identur aūt tria ipſi fidei conuenire p q̃ tripiici uia uenari poſſumus ꝙ omnes ciues & maxime reges & pricipes circa regimen filiorum. ſic ſolicitari debēt ut ab ipſa infantia inſtruantur in fide. Fides enim primo ſupra rationem eſt: & ea q̃ ſunt fidei ratione comprahēdi non poſſunt. Secundo ea quæ ſūt fidei ſimpliciter ſunt credenda. Tertio eis eſt firmiter adherendum. ¶ Prima autē uia ſic patet. Nam ſi fides ſupra rationem eſt & ea quæ ſunt fidei ratione comprahendi non poſſunt: utile eſt ut in illa ætate proponantur ea quæ ſunt fidei: q̄ ratio non quæritur dictoꝝ: ſed ſimpliciter acquieſcitur dictis. Huiuſmodi aūt eſt ætas īfantiæ. Infantes enim cum eis a matre uel a patre ꝓponuntur aliqua credenda non quærunt rationem dictorum: quia uſum rationis non habent: ſed ſimpliciter acquieſcunt dictis. ¶ Secūda uia ad inueſtigandū hoc idem ſic oſtēdi poteſt. Nā ea q̃ ſunt fidei quia ſupra rationem ſunt ideo eis ſimpliciter eſt credendum. Acquieſcēdū eſt aūt hiis q̃ ſunt fidei ex auctoritate diuina: & ex ſimplici credulitate: nō ex perſpicatia rationis: non tñ hoc inconueniēter fit: quia nulli dubiū eſſe debet diuinam prudētiam & eius auctoritatē oēm perſpicatiam hūani generis ſuperare quare utilius auctoritate diuina ſimpliciter creditur q̃ acquieſcat̃ rationibus & demōſtrationibus hominū. Si ergo ea q̃ ſunt fidei ſimpliciter ſunt credenda conueniēter talia in illa ætate ꝓponunt̃ quæ eſt ſimpliciter creditiua. Talis aūt eſt ætas infantiæ. Nam ut i primo libro diximus contractauimus de moribus iuuenū. Iuuenes ſunt ſimpliciter creditiui: unū & in .ii. reth. dicitur ꝙ iuuenes erudiri ſunt ſolū a lege. Appellat aūt ibi phūs eruditionem a lege moniciones maternas & documēta illius q̃ parentes tenent. Si enim parētes in aliis legibus parentes ſtatim ſunt ſoliciti erudire ꝑuos: filios in hiis q̃ ſunt fidei ſuæ: & in hiis q̃ ptinent ad eoꝝ legem. eo ꝙ illa ætas ſit ſimpliciter creditiua: tanto magis hoc debent efficere ꝓfitentes chriſtianam fidē: quanto lex nr̃a ſuperat cæteras leges. Sola enim chriſtiana lex eſt imunis ab oī erroꝝ cōtagio. in cæteris aliis legibus falſitates aliq̃ ſunt admixtæ. ¶ Tertia uia ad hoc idem ꝓbandū ſumit̃ ex eo ꝙ hiis q̃ ſunt fidei eſt firmiter adherēdū. Videmus aūt ꝙ conſuetudo eſt q̃ſi altera natura ut dicitur in libro de memoria & reminiſcentia. Ratio aūt aſſignat̃ in retho. ubi dicit̃ ꝙ natura eſt conſuetudo ſæpe. Sæpe aūt ꝓpinquū eſt ei ꝙ eſt ſemper: q̄re conſuetudo eſt ꝓpinqua naturæ quanto ergo aliquid eſt aſſuetū tanto magis utitur in naturam: & tanto ſeruētius ad heremus illi: cū ergo magis ſumus aſſuefacti ad ea circa q̃ in ipſa īfantia inſudamus q̃ ad alia: & p cōſequēs magis adheremus illis ut firmiter & abſq; heſitatione adherere. poſſum⁹ hiis q̃ ſunt fidei: talia ꝓponēda ſunt nobis etiam ab ipſa infantia: unū & phūs. ii. meth. uolens ꝓbare conſuetudinem eſſe magnæ efficatiæ aitru poſtes ſcire quid facit conſuetudo in legibus in quibus iouenes fabulas & apologos magis applicabiles q̃ ſint ueritates. ſi ergo leges gentiliū continentes multas fabulas & apologos. i. multa fabulatoria & deriſoria: ſunt ſic applicabiles aīo: ſi pueri ab infantia aſſueſcant illis ut firmiter adhereant illis fidei xp̄ianæ q̃ ſola eſt catholica & orthodoxa ab ipſa infantia ea q̃ ſunt fidei ſunt iuuenibus ꝓponenda. Verū q; diſtinctæ articulos fidei cognoſcere & ſubtiliter ea q̃ ſunt fidei pertractare ſpectat ad clericos doctores inſtruentes alios in ipſa fide quam ſubtilem perſcrutationē layci & maxime pueri ſcire nō p̄nt: ſufficit ꝙ talia ꝓponantur groſſe & in quadam ſupremaut ꝙ eis dicatur ꝙ unus eſt deus oīs creator omnium: qui ē pater & filius & ſpūs ſanctus: qui Adā primo parente noſtro peccante & humano gñe per peccatum eius in facto dei filius ut nos redimeret aſſumpſit carnem in btā uirgine: & eſt natus ex ipſa ꝙ ipſe dei filius ꝓpter peccata noſtra fuit paſſus mortuus & ſepultus: ꝙ deſcendit ad īferos & eduxit inde captiuas aīas ibi exiſtētes ꝙ tertia die reſurrexit a mortuis: & aſcendit in coelum: ſedens ad dextram patris: ꝙ iterum uenturus eſt ad iudicium: & omnes reſurgemus aſtabimus ante tribunal ei⁹: redituri de factis propriis rationem: ita ꝙ qui bona egerunt ibunt in uitā eternam: qui uero mala in ignem eternum. Debent ergo oēs ciues ſolicitari circa proprios filios: ut ab infantia inſtruantur in hac fide. tāto tñ hoc magis decet reges & principes: quātō ex ſex uore fidei ipſorum poteſt maius bonum conſequi religio xp̄iana & ex eoꝝ tepiditate poteſt eī maius periculum īminere.

¶ Quod decet oēs ciues & maxime reges & principes ſic ſolicitari erga filios ſ ut ab ipſa infantia bonis moribus imbuantur. Cap. vi.

Uanto aīa ē nobilior corpore tāto oēs ciues & maxime Reges & principes magis ſolicitari debent ut proprii filii ſint pfecti in aīa quam in corpore. Si ergo ſolicitantur circa hereditatem & circa nūmiſmata ut poſſint ſubuenire filiis quantum ad indigentiā corporalem: multo magis ſolicitari debent: ut hēant perfectam animam: & ut uirtutibus & bo

nis moribus imbuātur:& quia hoc tn̄ exiſtit bo-
num non debet p negligentiam ꝑteriri. Sed ab
ipſa infantia inſtruendi ſunt pueri ut relinquen-
tes laſciuiam ſequanť bonos mores. ℂ Poſſum⁹
autem quadruplici uia uenari ꝙ ab ipſa puerili/
tate inſtruendi ſunt pueri ad bonos mores. Pri/
ma uia ſumiť ex naturalitate delectationis. Secū
da ex rationis defectu. Tertia ex ꝓnitate quā ha-
bemus ad malum. Quarta ex uitatione oppoſiti
habitus. ℂ Prima uia ſic patet: Nam ſcđm philo
ſophum in ethi. adeo quale ē nobis delectari ꝙ
ab ipſa infantia delectari incipimus. Nam & pue
ri ſtatim delectanť cū incipiūt ſuggere mām̄as.
Si ergo ſic ab ipſa infantia nobiſcū creſcit con/
cupiſcentia delectabilium: ab ipſa infantia eſt ta
li concupiſcentiæ reſiſtendū ex ipſa ergo conna
turalitate delectationis ſtatim cū pueri ſunt ſer/
monū capaces ſunt inſtruendi ad bonos mores:
& debent eis fieri monitiones debitæ. ℂ Secun-
da uia ad inueſtigandū hoc idem ſumiť ex ratio-
nis defectu. Nam tūc aliqui ſunt magis mouēdi
ad bonos mores: quando magis incitanť ad la/
ſciuiam & magis ſunt paſſionū inſecutores. Sed
ut patet per phūm in. ii. retho. in iuuenili ætate
maxime ſunt hoīes laſciui & paſſionū inſecuto/
res: ergo tūc maxime eſt ſubueniendum: ut per
monitiones debitas & per correctiones conue/
nientes retrahantur a laſciuiis: quare cū rationis
ſit concupiſcentias refrenare & laſciuias quanto
aliquis magis a ratione deficit: tanto magis in/
clinať ut ſequať paſſiones. In iuuenili ergo æta-
te ſunt pueri inſtruendi ab bonos mores. qa tūc
magis ab uſu rationis deficiūt & ſunt magis paſ
ſionū inſecutores. ℂ Tertia uia ſumitur ex ꝓni/
tate quam habemus ad malum. Nam cū aliqs
eſt pronus ad aliquid: oportet ipſum multum aſ
ſueſcere in contrarium: ne inclinetur ad illud: ut
plurimū enim hoīes ſecundum mores ſunt qua
ſi quædam uirga inclinata ad malū: unde & phi
loſophus circa finem. ii. ethi. hoc mō decet nos
dirigere ad bonos mores quo dirigiť uirga tor
tuoſa. Volens enim uirgam tortuoſam rectifica
re inclinat eam ad partē contrariam ualde: qua
ſic inclinata redit ad medium & ad rectitudinē.
Sic nos quia obliquitatem & pronitatē habem⁹
ad malū: & ad delectationes illicitas debemus p
multum tempus ab illicitis delectationibus ab/
ſtinere: ut poſſumus hanc pronitatē uitare. ymo
ſicut uirga rectificanda: ad partē contrariam ul/
tra medium inclinať ut poſſit ad medium redi/
re. Sic & nos in fugiendo delectabilia: debemus
ultra medium nos facere ut debemus etiam lici
tas cauere: ut facilius ab illicitis abſtinere poſſi/
mus. Si ergo tātam pronitatē habemus ad ma/
lum: & oportet nos p diuturna tempora aſſue/
ſcere ad cōtrarium ut ad bonum: ut facilius hāc
pronitatem uitare poſſimus: eſt ab ipſa infantia
inchoandum: ut relinquentes laſciuias ſequamur
bonos mores nec eſt differēdum. ℂ Quarta uia
ſumitur ex uitatione habitus contrarii. Nam qa

iuuenes molles ſūt & ductiles ſi ſine freno ſeqn-
tur laſciuias: ſtatim imprimuntur in eis habitus
uicioſi: ſicut i cera molli & ductili ſtatim impri-
mitur forma ſigilli: ne ergo iuuenes informētur
habitibus uicioſis: ſtatim ab ipſa infantia ſūt mo-
nendi regendi ut per monitiones & correptio/
nes debitas a laſciuiis retrahanť. Decet ergo om
nes ciues ſolicitari erga filios: ut ab ipſa infantia
inſtruentur ad bonos mores. Tanto tamen hoc
magis decet reges & principes quanto bonitas
filiorum eſt utilior ipſi regno: & quanto ex eoꝶ
malitia poteſt in regno maius periculum immi
nere.

ℂ Quod filii nobilium: & maxime regū & pri-
cipum ab ipſa infantia ſunt tradendi litteralibus
diſciplinis. Cap. vii.

Licet deceret omnes hoīes cognoſcere
litteras ut per eas prudentiores effecti
magis poſſent illicita ꝑcauere. Viden-
tur tamen aliqui licitam excuſationem habere ſi
non inſudant ſtudio litterarum. Huiuſmodi aūt
ſunt pauperes non habentes neceſſaria uitæ qui
ſi retrahuntur a liberalibus diſciplinis: ut quærāt
ſibi neceſſaria uitæ uidētur excuſabiles eſſe. No-
biles autem & maxime reges & principes in di/
uitiis & in poſſeſſionibus habūdantes omnino
repꝛehenſibiles exiſtunt: ſi non ſic ſolicitantur er/
ga regimē filiorum: ut etiam ab ipſa infantia tra
dantur liberalibus diſciplinis. Quod autem in
ſtudio litterarum ſit ab ipſa infantia inchoandū
poſſumus triplici uia uenari. Prima ſumitur ex
parte eloquentiæ. Secunda ex parte attentionis.
Tertia ex parte perfectionis quæ eſt ex parte ſci/
entiæ acquirenda. Decet enim uolentes litteras
diſcere litterales ſermones ſcire diſtincte ꝓferre.
Decet etiam eos eſſe attentos: & ſtudioſos circa
ea quæ in litteris traduntur: tertio decet ipſos ſe
cundum modum ſibi poſſibilem ad perfectio/
nē ſcientiæ peruenire. ℂ Prima uia ſic patet Nā
uidemus i ydeomatibus uulgaribus: ꝙ raro po-
teſt quis debite & diſtincte ꝓferre aliquod ydeo
ma niſi ſit in eo in ipſa infantia aſſuefactus. Qui
enim in ætate perfecta transferūt ſe ad partes lon
ginquas ubi ydeomata differunt a matrono: eti
am ſi per multa tempora in illis exiſtant: uix aut
nūq̄ poteſt recte loqui linguam illam: & ab inco
lis illius terræ ſemper cognoſcitur ipſum fuiſſe
aduenam: & non fuiſſe in illis partibus oriūdus.
Si ergo ſic eſt in ydeomatibus laycorum: multo
magis: hoc erit in ydeomate litterali: qđ eſt phi-
loſophicū ydeoma. Videmus enim philoſophi-
cū nullum ydeoma eſſe completū & perfectum
per quod perfecte exprimere poſſent naturas re-
rum: & mores hoīum: & curſus aſtrorum: & alia
de quibus diſputare uolebant: inuenerunt ſibi q̄
ſi proprium ydeoma: quod dicitur latinum: uel
ydeoma litterale: qđ conſtituerunt adeo latum
& copioſum: ut per ipſum poſſent oēs ſuos con-
ceptus ſufficienter exprimere: quare ſi hoc ydeo
ma eſt completum: & alia ydeomata non poſſu-

mus recte & diſtincte loquimur:niſi ab ipſa infantia aſſueſcamus ad illa ex parte eloquentiæ:uidelicet ut recte & diſtincte loquamur ydeoma latinum:ſi uolumus litteras diſcere debemus ab ipſa infantia litteris inſudare. ¶ Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex parte attentionis & feruoris qui eſt in ſtudio adhibendus nunꝗ autem quis bene ſtudet niſi ſit feruẽs & attentus circa ſtudium. Cũ ergo conſuetudo ſit altera natura:cum ſecundum phũm in poli. nobis magis placeant illa opera ad ꝗ ſumus ab ipſa infantia aſſueti:quia quilibet eſt magis intẽtus & feruẽs circa ea ꝗ ſibi magis ſunt placita:ut poſſumus eſſe attẽti & feruentes circa ſtudium litteralem:ab infantia inſudandũ eſt litteralibus diſciplinis. ¶ Tertia uia ſumitur ex parte perfectionis:ꝗ eſt ad ſcientiam acquirẽdam. Nam raro aut nũquam quis peruenit ad perfectionem ſciẽtiæ niſi quaſi ab ipſis cunabulis uacare incipiat ad ipſam. Nam licet intelligentiæ etiam ab ipſa creatione creatæ ſint bene diſpoſitæ ad intelligendum & ad cognoſcendum naturas rerum. Homo tamen a ſui natiuitate eſt male diſpoſitus ad capiendam diſciplinam. Licet enim unus homo ſit melioris ingenii ꝗ alius uniuerſaliter tamen hoĩes male nati ſunt ad ſciẽdum:quia noſtra cognitio incipit a ſenſu & poſterioribus. Vnde & philoſophus in primo de anima uult:ꝙ aĩa plus tẽporis apponit in ignorantia ꝗ in ſcientia. Per multum .n. temporis quis inſudat ſtudio anteꝗ peruenire poſſit ad perfectionem ſcientiæ. quare ſi uita noſtra eſt breuis: & artes ſcientiæ ſunt difficiles & longæ:ꝙ homines cõmuniter male nati ſunt ad capeſcendam ſciẽtiam. Si uolumus ad aliquam perfectionem ſcientiæ peruenire:debemus ab ipſa infantia & quaſi ab ipſis cunabulis incoare. ¶ Decet ergo omnes nobiles & maxime reges & principes:ſi nolunt ſuos filios diſtincte & recte loqui litterales ſermones eſſe feruentes & attentos circa ipſos & peruenire ad aliquam perfectionem ſciẽtiæ:ab ipſa infantia eos tradere litteralibus diſciplinis. Nam ut ſuperius dicebatur. Nullus eſt naturaliter dominus:niſi uigeat prudentia & intellectu. Quare ſi per cognitionem litterarum efficitur quis intelligẽtior & magis uiget prudentia & intellectu. Tanto magis decet filios regum & principum etiã ab ipſa infantia inſudare litteralibus diſciplinis. quanto decet eos intelligentiores & prudentiores eſſe: ut poſſint naturaliter domĩari. Poſſet autem ad hoc idem alia ratio ad duci. Nam niſi princeps uigeat prudentia & intellectu de facili conuertitur in tyrannum quia non curabit de operibus uirtutum:ſed appreciabitur nũmiſmata & exteriora bona. ultra quam debeat. Erit ergo tyrannus & populi deprædator. Ne ergo filii regũ & principum cum poutuntur in aliquo dominio tyrannizent decet ipſos etiam ab ipſa infantia iſudare litteris:ut uigere poſſint prudentia & intellectu.

¶ Quas ſcientias debent addiſcere filii nobiliũ & maxime filii regum & principum. Cap. viii.

Septem ſcientias eſſe famoſas apud antiquos:antiqua auctoritas proteſtatur. Huiuſmodi autem ſunt. Grammatica: Dyaletica: Rethorica: Muſica: Ariſmetica: Geometria: & Aſtronomia: Has autem omnes liberales uocant:eo ꝙ filii liberorum & nobilium ponebantur ad illas. Addiſcebant enim primo filii nobilium grãmaticam. Nam grãmatica ſecundum Alpharabium inuenta eſt ne erretur in lingua:& ne peccetur in ſermone. Addiſcimus enĩ per grãmaticam ydeoma latinũ:quod eſt ydeoma philoſophorum. Sub tali enim ſermone philoſophi ſuam ſcientiam tradiderũt. quare ſi per noſipſos non ſufficimus ad inueniendum omnia ſcientifica. ſed indigemus ad hoc auxilio philoſophorum & doctorum:expedit nos ſcire ydeoma illud in quo doctores & philoſophi ſunt locuti. & quia hoc ſcitur per grammaticam. Ideo grammatica inter liberales ſcientias eſt computanda:qui filii liberorum & nobilium inſtruebãtur in illa. ¶ Secunda liberalis ſcientia dicitur eſſe dyaletica. quæ docet modum arguendi & opponendi. Nam modus ſciendi noſter eſt:ut per debita argumenta & per debitas rationes maniſeſtemus propoſitionem. Oportuit ergo inueniri aliquam ſcientiam docentem modum:quo formanda ſunt argumenta & rationes. Nam ni ſi modum arguendi ſciremus:poſſemus in arguendo peccare:& per conſequens decipi. Crederemus aliquando bene concludere & concluderemus falſum:eo ꝙ ignoraremus arguẽdi modũ. Sicut igitur neceſſaria eſt grãmatica quæ eſt directio linguæ:ne erremus in loquendo:ſic ſecũdum Alpharabium neceſſaria eſt dyaletica quæ eſt directio intellectus ne erretur in arguendo. ¶ Tertia ſcientia liberalis dicitur eſſe rethorica. Eſt autem rethorica ut innuit philoſophus in retho. ſuis quaſi quædam groſſa dyaletica. Nam ſicut fiendæ ſunt rationes ſubtiles in ſcientiis naturalibus & in aliis ſcientiis ſpeculabilibus ſic fiendæ ſunt rationes groſſæ in ſcientiis moralibus:quæ tractant de agibilibus. quare ſicut neceſſaria fuit dyaletica quæ docet modum arguendi ſubtilem & uiolentiorem. Sic neceſſaria fuit rethorica quæ eſt quædam groſſa dyaletica: docens modum arguendi groſſum & figuralẽ. Hæc autem neceſſaria eſt filiis liberorum & nobilium:& maxime regum & pricipum:quia horum eſt conuerſari inter gentes & dominari populo:qui non poteſt percipere niſi rationes groſſas & figurales. ¶ Quarta ſcientia liberalis dicit eſſe muſica:hæc ſecundum phũm. viii. poli. conuenit ipſis iuuenibus:& maxime filiis liberorum & nobiliũ propter rõnes multas. Quarũ una eſt:

Quia pueri nihil triſtabile ſuſtinere poſſunt qua-
re ſi debēt eis aliqua delectabilia concedi dignū
eſt ꝙ ordinentur ad delectationes inocuas. qua
re ſecundum eundem phūm: muſica eſt conſen-
tanea naturæ iuuenum: quia habet innocuas de-
lectationes. Secunda ratio ad hoc idem eſſe po/
teſt. quia ut phūs inuit: in eodem. viii. poli. Mēs
humana neſcit ocioſa eſſe. Ideo ut uidetur ociū
bonum eſt aliquando interponere inter delecta
tiones muſicales: quæ ſunt licitæ & inocuæ. Ma-
xime autem hoc decens ē filiis liberorum & no-
bilium. qui non uacantes mechanicis artibus re
manent ocioſi: niſi ſtuderēt litteralibus diſcipli-
nis. & niſi ſuis exercitiis interponerent delecta/
tiones muſicales quæ ſunt licitæ & honeſtæ. Tā
git. n. philoſophus multas ratiões impoſſibiles
per quas oſtendi poſſet: ꝙ filios nobilium decet
addiſcere muſicam: ſed de his forte infra tange-
tur. ❡Quinta ſcientia liberalis dicitur eſſe ariſ/
metrica. docens proportiones numerorum ad
quam forte filii liberorum. Ideo tradebantur: q̄a
ſine ea muſica ſciri nō poteſt. ❡Sexta ſcientia li-
beralis eſt geometria: q̄ docet cognoſcere men
ſuras & quātitates rerum ad hanc autem filii no
bilium. Ideo forte tradebātur: quia ſine ea aſtro-
nomia quæ eſt de quātitate aſtrorum & de ſub/
ſtantia ſiderum & de curſibus eorum perfecte ſci
ri non poteſt. ❡Septima ſcientia liberalis dicit̃
eſſe aſtronomia. circa quam forte antiquitus filii
nobilium. Ideo inſudabant: quia gentiles circa
iuditia aſtrorum nimis erant curioſi. Nunquam
enim uolebant bella inchoare: nec aliqua opera
incipere niſi conſiderato gradu aſcendēte. & in-
ſpecta conditione cœli: & quia hoc per aſtrono-
miam cognoſcitur. Ideo filii liberorum & nobi
liū uolebant in aſtronimicis eſſe inſtructi. ❡Sic
ergo antiqui de liberalibus ſenſerunt & has ſe/
ptem artes nimium extollebant. Verum tamen
plures ſunt aliæ ſcientiæ longe nobiliores iſtis.
Nam naturalis philoſophia docens cognoſce/
re naturas rerum longe melior eſt q̄ aliqua præ
dictarum. Sed hoc declarare non patitur perſcr/
utatio præſens: quæ debet eſſe groſſa & figura/
lis. Rurſus & methaphiſica quæ modo humano
& p rationes humanitus inuentas tractat de deo
& de ſubſtantiis ſeparatis longe nobilior eſt: q̄
naturalis philoſophia. Et etiam q̄ aliqua prædi-
ctarum: de qua philoſophus ait primo metha. q̄a
nulla eſt dignior ipſa. quod intelligendum eſt
de ſcientiis humanitus inuentis. inter quas me/
thaphiſica primatum tenet. ❡Amplius theolo/
gia quum eſt de deo & de angelis nō modo hu
mano ſed diuino: & non per humanam inuētio
nem: ſed magis per inſpirationem diuinam: lon
ge incomparabiliter nobilior & dignior eſt om
nibus aliis. Ad hoc quædam morales ſcientiæ
ut ethica: quæ eſt de regimine ſui: & yconomi-
ca: quæ eſt de regimine familiæ. & politica: quæ
eſt de regimine ciuitatis & regni: ualde ſunt uti

les & neceſſariæ filiis liberorum & nobilium. ymo
ut in proſequendo patebit: filii nobilium & ma-
xime filii regum & principum: ſi uelint politice
uiuere. & uelint alios regere & gubernare: ma-
xime circa has debent inſiſtere. Sunt autem &
aliæ ſcientiæ ſubalternatæ & ſuppoſitæ iſtis. ut p
ſpectiua: quæ eſt de uiſu: eſt ſub geometria. Me-
dicina uero eſt ſub naturali philoſophia. Leges
& iura quæ ſunt de actibus hominum ſub poli-
tica: quæ eſt de regimine ciuitatum. nam ut ali-
bi nos dixiſſe meminimus. Omnes legiſtæ ſunt
quaſi quidam ydeotæ politici. nam ſicut layci &
uulgares quia arguunt & formant rationes ſuas
quem modum arguendi: docet dyaletica. Ideo
ipſi quia arguunt artificialiter & dyaletici: appel
lantur a philoſopho ydeotæ dyaletici. Sic legi-
ſtæ: quia ea de quibus eſt politica dicunt narra-
tiuæ & ſine ratione: appellari poſſunt ydeotæ po
litici. Ex hoc autem patere poteſt quanto magis
honorandi ſunt ſcientes politicam & morales
ſcientias quā ſcientes leges & iura. Nam quan/
to ſcientes & dantes cauſam: honorabiliores ſūt
loquentibus & non reddentibus cauſam dicti.
tanto tales honorabiliores ſunt illis. Ex hoc au-
tem apparere poteſt qui ſcientes magis ſunt ho-
norandi: nam primo honorandi ſunt diuini &
ſcientes theologiam. Quia deus ipſe ē deus om-
nium entium. Sic theologia principaliter eſt de
deo & eſt dea omnium & domina humanarum
ſcientiarum. Poſt theologos uero magis hono
randi methaphiſici. quia ut ſuperius dicebatur.
Inter ſcientias humanitus inuentas methaphi/
ſica priuatum tenet. Poſt hos quidem honora/
ri debent naturales philoſophici. quia natura-
lis philoſophia. licet ſit infra methaphiſicam. te-
net tamen principatum inter omnes alias ſcien-
tias inuentas homine. Sic ergo ſcientes grada/
tim ſunt honorandi. ❡His ergo ſcientiis ſic di
uiſis: de leui patere poteſt: circa quas ſcientias fi/
lii nobilium. & maxime regum & principum
debeant inſudare. Nam cum oporteat eos eſſe
quaſi ſemideos: & debite & abſq; negligentia
negotium regni intendere. non uacat eis ſubti/
liter perſcrutari ſcientias. maxime igitur decet
ipſos bene ſe habere circa diuina. & eſſe inſtru-
ctos & firmos in fide. Et illas ſcientias per quas
quis ſe & alios nouit regere & gubernare. Hu/
iuſmodi autem ſunt ſcientiæ morales. Alias er-
go ſcientias in tantum decet eos ſcire inquan/
tum deſeruiunt morali negocio. Decet igitur
eos ſcire grammaticam ut intelligant ydeoma
litterale. ſecundum ꝙ ydeoma tam morales ſci-
entie q̄ aliæ facilius traduntur. Imo ſi nunquam
grammatica deſeruiret negocio morali. Decet
reges & pricipes ſcit̃ ydeoma litterale: ut poſſint
ſecreta ſua aliis ſcribere & legere abſq; aliorum
ſcitu. ❡Filii ergo nobilium quantūcūq; inten/
dant eſſe milites & uacare negocio politico de-
bent inſudare. ut ſciant ydeoma litterale. Debēt

etiam aliquid addiſcere de grãmatica & rethori
ca:ut ex hoc ſubtiliores fiant ad intelligendum
quæcũq; ꝓpoſita. quo facto totum ſuũ ingeniũ:
debent exponere:ut bene intelligant moralia:ut
ſciant & alios regere. Nam & de muſica ſecũdũ
phũm in politicis eos ſcire decet inquantum de
ſeruit ad bonos mores. Sic ergo morale nego/
cium ſcire expedit ab his qui cupiunt principari:
ut ſi oẽs alias ſcientias ignorarent:adhuc ſtude/
re debent ut eis moralia uulgariter & groſſe pro
portionentᷣ quia per ea princeps ſufficienter in/
ſtruitur qualiter debeat principari:& quo ſe & ci
ues inducere debeat ad uirtutes.

℄ Qualis debeat eſſe magiſter: qui filiis nobi/
lium & maxime regum & principum eſt propo.
nendus. Cap. ix.

P Hiloſophus circa finem tertii ethi. Cõ
cupiſcibilem ſiue ſenſualitatem aſſimi
lat pueroː& rationem aſſimilat pæda.
gogo. Sicut ergo concupiſcibilis indiget ratio/
ne dirigente & regulante. Sic puer indiget ma.
giſtro & pædagogo. Quare ſicut ratio ſemper
deprecatᷣ ad optima. ut in eodem tertio dicitur
eth. Sic & magiſter puerorum ſemper debet eos
ad optima inſtigare. Si igitur in doctrina puero
rum finis intemperatus eſt inſtigatio ad optima:
quia ex fine accipienda eſt ratio omnium alioꝝ:
talis quærendus eſt magiſter qui poſſit iuuenes
ſibi cõmiſſos ad optima inducere. ℄ Optimum
autem & bonum & quod inducendi ſunt iuue/
nes eſt duplex:ſcientia ſcilicet & mores. Ad bo/
nos autem mores inducitur dupliciter quis. exẽ
plo per bonitatem uitæ & uerbo per monitiões
debitas:quantum.ſ.ad præſens ſpectat. Magiſter
puerum nobilium:& maxime regum & princi/
pum tria in ſe habere debet. Debet eſſe ſciens in
ſpeculabilibus. Prudens in agibilibus & bonus
in uita. ℄ Ad hoc autem ꝙ ſit ſciens in ſpecula/
bilibus requiruntur tria. Quod ſit inuentiuus p
ſe. Quod intelligat aliorum dicta. Et tertio ꝙ ſit
iudicatiuus tam de inuentis:q̃ de hiis quæ ab ali
is intellexit. Inuentiuus.n. eſſe debet: quia qui
nullo modo ſcit aliqua inuenire: ſed ſolum no
uit aliorum dicta referre. magis ẽ recitator q̃ do
ctor. Decet igitur ipſum eſſe inuentiuum. ℄ Se.
cundo decet ipſum eſſe intelligentem & perſpi/
cacem. Nam ſicut nullus bene & perfecte ſibi ſuf
ficit in uita:ſed ad hoc ꝙ habeamus ſufficientiã
in uita oportet nos in ſocietate uiuere:ita ut per
auxilia aliorum ſubueniatur nobis ad indigen/
tiam uitæ. Sic & forte multo magis. Vt patet p
philoſophum ſecundo metha. Nullus ſibi ſuffi/
cit in ſpeculando:ſed ſemper poſteriores philo.
ſophi ex dictis aliorum priorum habuerunt iu/
uamenta auxilia. Non ergo ſufficit ad perfectio
nem ſcientiæ ꝙ aliquis ſit inuentiuus ex ſe: ſed
ꝙ ſit perſpicax & intelligens alioꝝ dicta. ℄ Ter.
tio oportet ipſum eſſe iudicatiuum. Nam perfe
ctio ſcientiæ potiſſime in iuditio conſiſtit. Non
enim ſatis ẽ alioꝝ dicta intelligere:& de ſe mul
ta inuenire. niſi tam de intellectis q̃ de inuentis
nouerit iudicare: quæ ſunt tenenda: & quæ re/
ſpuenda. Quantum ergo ad ſcientiam talis de.
bet quæri doctor: qui ſit inuentiuus ex ſe: intel.
ligens alios: & bene iudicatiuus: tam de inuẽtis
q̃ de intellectis. Nam & dato ꝙ filii nobilium &
maxime regum & principum nolit omnino:ad
profunditatem ſcientiæ ingredi:ſed ſufficiat eis
aliqua de his cognoſcere. nihilominus tamen
doctorem bene ſcientem debẽt inquirere: eo ꝙ
doctrina prudentum facilis: & quiᷣ clare intelli.
git: clare loquitur. Illa ergo modica quæ ſcire
cupiunt:facilius clarius & rectiꝰ intelligent a ſciẽ
te q̃ inſcio. ℄ Viſo qualis debet eſſe doctor: &
quomodo debet eſſe ſciens: ut doceat in ſcien.
tia. Reſtat uidere qualiter debet eſſe prudens in
agibilibus:ut inſtruat in bonis moribus. Ad hu
iuſmodi autem prudentiam deſcribẽdam: licet
enumerare poſſemus omnia illa octo quæ in pri
mo libro de prudentia tetigimus. ſufficiat tamẽ
ad præſens de illis enumerare. Doctor ergo pue
rorum nobilium debet eſſe ſic prudens in agibi
libus ut ſit memor:cautus prouidus:& circũſpe.
ctus. Debet.n. eſſe memor recolendo præterita:
nam ſicut ualẽs rectificare uirgam nunq̃ eam re
ctificare poſſet niſi cognoſceret ex qua parte eẽt
obliquata. Sic uolens alios rectificare nunq̃ eos
congrue rectificare poſſet niſi haberet præterito
rum notitiam: p quæ cognoſceret q̃uo obliqua
ti eẽnt. decet igiᷣ aliorum directorẽ memorem
eſſe præteritoꝝ. Secundo decet ipſum eſſe ꝓui/
dum futuroꝝ. nam ſicut alioꝝ director debet co
gitare præterita ut ſciat q̃uo per tempora præte
rita obliquati fuerint qui ab eo ſunt dirigendi.
Sic debet ꝓuidere futura ut adhibeat medicamẽ
ta ad ea per quæ poſteꝝ facilius obliq̃ri poſſint.
Tertio decet ipſum eẽ cautum. qa ut in primo li
bro tetigimus: ſicut in cognoſcendo & ſpeculã
do eſt adhibenda cautela:ne falſa admiſceantᷣ ue
ris. Sic in agẽdis conuenit hominem eſſe cautũ:
ne mala admiſceantᷣ bonis:quædam.n. ſecundũ
ſe mala ſupficie tenus conſiderata apparent bo.
na. ſicut quædam falſa apparent uera. quare ſicut
doctorem in ſpeculabilibus. ſic decet eſſe diligẽ
tem & cautum:ut ꝓponat ſuis auditoribus uera
ſine admixtione falſoꝝ. ſic quia uult iuuenes di.
rigere debet cautus eſſe ꝓponens eis bona ſine
admixtiõe maloꝝ. Quarto hmõi doctor debet
eſſe circunſpectus uel exptus. Nam experti ẽ par
ticularia cognoſcẽ. ſic & hmõi doctor debet co
gnoſcere particulares conditiones illoꝝ iuuenũ
quos decet regere. Nam ſecundum iuuenes ha.
bent alias & alias cõditiones & ſunt ꝓni ad alia
& ad alia ſic ſunt aliter & aliter inſtruendi. talis
ergo debet eſſe doctor iuuenum ut eos per debi
tos ſermones & per debitas monitiones indu.
cat ad bonum. Verumq; ad bonum quis induci
tur non ſolum monitionibus uel correptioni
bus. Sed etiam operibus & exemplis. requiritur
ꝙ huiuſmodi doctor ſit in uita bonꝰ & honeſtus

nam qa ætas iuuenilis ualde eſt ,pna ad intēperā
tiā & laſciuiam:q̄tūcūq; pueroꝝ doctor eis uer/
ba bona proporrionaret.ſi tñ opa contraria face
ret:iuuenes illi exēplo inducti de facili ad illicita
declinarēt. Patet igiť qualem q̄rendū eſſe docto
rem qui q̄tū ad ſciam ſpeculabiliū ſit inuētiuus
ex ſe. itellectiuus alioꝝ. & iudicatiuus tā inuen-
toꝝ q̄ intellectoꝝ. Quātum uero ad prudētiam
agibilium decet ipm eſſe memorem ,puidum &
cautū. & circunſpectū. Quātum aūt ad uitam de
cet ipm eſſe honeſtū & bonum. Si ergo reges &
prin. & uniuerſaliter oēs ciues ualde ſolicitanť q̄
libet ,pponant ſuis nūmiſmatibus poſſeſſionib⁹
& rebus inanimatis:quia ſecundum phūm.i. po
li. ſp de aīatis amplior cura habenda q̄ de inani
matis:& de filiis. q̄ de aliis. ualde deberent eē ſo
liciti & cū magna diligētia attendere:qualē ma
giſtrum ,pdonerent in regimine filioꝝ.

℄Qualiter circa loquelam & circa uiſum & au-
ditum inſtruendi ſunt iuuenes. Cap. x.

Irca finē .vii. poli. docet phūs iuuenes
cohibēdos eſſe circa locutionē uiſionē
& auditū:non .n. decet pueros q̄liter/
cūq; loqui. nec decet eos q̄liacūq; uideř. uel q̄lia
cūq; audire. ſed ē ibi modus aliquis adhibēdus.
Circa locutionem quidē iuuenes tripliciter pec-
care uidenť. Primo quia de facili loquunť laſci/
ua. Scdo quia de leui loquunť falſa. Tertio qa ut
plurimū loquunť fatua & īpræmeditata Loquū
tur. n. de leui laſciua qa ut ſupius in primo libro
dicebať. Iuuenes ſūt iſecutores paſſionū & ad la
ſciuiam ,pni quare cum ſp ſit adhibēda cautela:
ubi piculum iminet:cohibēdi ſunt iuuenes a lo
cutione laſciua. & a ſermonib⁹ turpibus:& ſunt ī
crepandi. & ēt corrigēdi ſi eos talis loqui cōtin-
gat. Ratio aūt quare ſunt a ſermonib⁹ turpibus
,phibendi ē ſecundum phūm. qa ex talibus locu
tionib⁹ de facili ad opa turpia īclinanť. ipſa. n. lo
cutio turpē facit in nobis memoriā delectabiliū
illicitoꝝ. qua facta augeť concupiſcētia circa il-
la. concupiſcētia uero augmētata facilius īclina
mur ad ipſa. pp qd bene dictum eſt qd corrum
punt bonos mores colloqa praua. Cohibēdi er-
go & corrigēdi ſunt iuuenes ne loquať laſciua.
℄Scdo ſunt cohibēdi & corrigēdi ne loquanť
falſa. Nam ut ſupius diximus iuuenes ſunt de fa
cili mētitiui. cum ergo conſuetudo ſit quaſi alte
ra natura:ex quo iuuenilis ætas inclinat eos ad
dicēdum falſum & mendatium q̄ ſcdm phūm
iiii. metha. eſt p ſe prauū & fugiēdum p debitas
monitiōes & correptiones inducēdi ſunt ut relī
quentes mendatiū adhereāt ueritati. quæ ſcdm
phūm in eodē. iiii. eth. ē p ſe bona & laudabilis.
℄Tertio cohibēdi ſunt ne abſq; p̄meditatione
loquanť:nam iuuenes ſunt inexpti & pauca co/
gnouerūt. quia ergo pauca cognoſcunt ad pau/
ca reſpiciētes enunciāt cito & debiliter:q̄re mo-
nendi ſunt ne ſtatim ad interrogata rñdeant. li-
cet. n. nullus repēte ſit ſupremus & iuuenes non
ſtatim poſſint eſſe pfecti & prudentes. tñ ſi aſſue-
fiant ut premeditati rñdeant:& ut præcogitēt in
ſermonib⁹ ,pferendis p ſucceſſionem tpis diſpo-
nenť ut ,pferant ſermones irep̄henſibiles. ℄Vi
ſo q̄liter pedagogi & doctores iuuenum debēt
eos inſtruere qūo ſe habeant ad loquelam. Re/
ſtat uidere quomodo ſunt inſtruendi ut ſe habe
ant circa uiſum. In uiſione autē iuuenū duplex
cautela eſt adhibenda. Primo quantum ad uiſi-
bilia. Secundo quantum ad modum uidendi.
℄Quantum ad uiſibilia quidē quia ſicut nō de-
cet eos turpia loqui. Rō āt eius aſſignať a phō.
vii. ethi. ubi ait q̄ oīa prima amamus magis pp
qd ab ipſis iuuenibus extranea facere q̄cūq; ſunt
turpia & quæcūq; infectionem habēt. quia quæ
primo aſpiciunť cum maiori aſpiratiōe uidenť.
quare magis ſumus attenti circa illa: & p conſe-
quens ea magis memoriter retinemus. Iuuenes
igiť quia eis quaſi oīa ſunt noua: maiori ardore
ferunť in illa quæ uidēt quare ſi cōtingat eos ui-
dere turpia magis recordanť de illis & p conſe/
quens inclinanť ad concupiſcendū ea. Vnde &
phūs ,phibet ut non ſolum ,phibeantur iuuenes
ad uidendum turpia in re:ſed ēt in picturis & in
ymaginibus. ut ſi mulieres unde eſſent depictæ
uel ſculptæ:non eſſent iuuenibus oſtendendæ.
Nam ſatis illa ætas de ſe ,puocať ad laſciuiam &
ad paſſiones inſequendas:non oportet ipſam p
uiſionē turpium ad ulteriorem ,puocare. ℄Secū
do adhibēda eſt cautela in iuuenibus ut inſtruā
tur q̄ palpebras oculoꝝ cum maturitate eleuēt:
& non habeant oculos uagabūdos. Inclinať. n.
ætas illa:eo q̄ oīa reſpiciat tanq̄ noua. ut oīa ui-
dere uelit:& circa oīa uiſu uagatur:& in regibus
& principibus ualde eſt indecēs ſi habeant ocu/
los uagabundos. Nam ex hoc iudicantur leues
corde & paruifici & puſillanimes: eo q̄ uideanť
de oībus admirari. Eos igiť qui debēt principa-
ri & dominari ēt ab ipſa infantia mouendi ſunt
de modo uidendi ut mature ſe habeāt circa ele-
uationem oculoꝝ & circa uidendi modū. Nam
facilius qs uir factus obſeruat qđ ab īfantia aſſue
uit. ℄Oſtēſo qūo inſtruendi ſunt iuuenes q̄tū
ad loquelam & uiſionem. Reſtat oſtendere qūo
ſunt inſtruendi ut ſe habeant ad auditum. Circa
quē q̄tum ad præſens ſpectat ēt duplex cautela
eſt adhibēda. Primo quātum ad res auditas. Se-
cundo q̄tum ad eos quos audit. In rebus aūt au
ditis obſeruatur cautela q̄tum ad iuuenes:ſi pro
hibeantur ab auditione turpium. Nam ſecūdū
phūm. vii. poli. ubi de hac materia loquitur pro
hibendi ſunt iuuenes ne audiant quodcūq; tur/
pium. qa audire eſt ,ppe ad ipſum facere. Ideo er
go ſecundum phūm cohibendi ſunt iuuenes ab
auditione turpium:qa ex hoc de facili inclinanť
ad opus. ℄Secundo adhibenda eſt cautela in ip
ſis iuuenibus quantum ad eos quos audiant. Si-
cut decēs eſt audire eos honeſta & pulchra & in
decens audire turpia. ſic decet eos audire uiros
bonos & honeſtos:& cohibendi ſunt ne audiāt
maliloquos & inhoneſtos.

¶ Quot modis peccaſ circa cibum:& qualiter ſe
debeant habere iuuenes circa ipſum. Cap. xi.

d Iximus ſuperius iuuenes ab īfantiā in-
ſtruendos eſſe in bonis moribus ueꝝ
quia ut ſupra dicebaſ in morali nego
cio ſermones uniuerſaliores minus ꝓficiūt:opor
tet ſpecialiter tradere qūo iuuenes ſunt in bonis
moribus inſtruendi. Quare poſtꝗ diximus qūo
ſe hrē debēt circa loquelam & circa uiſum & au
ditum. Reſtat oſtendere qūo ſe hrē debeant cir-
ca cibum & circa potum & circa uenerea ſiue cir
ca matrimonium contrahendum. Sed primo di
cemus quot modis peccaſ circa ſumptionem ci
bi:& qualiter ſe debeant hrē iuuenes circa ipm.
Circa cibum āt contingit. vi. modis peccare uel
delinquere. Primo ſi ſumatur ardēter. Secundo
ſi nimis. Tertio ſi turpiter. Quarto ſi inordinate.
Quito ſi nimis laute uel delicate. Sexto ſi nimis
ſtudioſe. ¶ Delinquitur.n. circa cibum ſi ſumaſ
ualde ardenter. Nam hoc non ſolum nocet ani
mæ qa nimis ardenter & auide ſumentes cibū fi
unt gloriosi & intēperati. Sed ēt nocet corpori.
Nam cibus nimia auiditāte ſumptus non bene
maſticaſ.& p conſequens minus ſemp digeriſ.
Ordinauit.n. natura aīalibus dentes: ut per eos
cibus debite tritus facilius pateretur a calore na
turali.& p conſequens facilius cōuerteretſ in nu
trimētū. Sicut ligna minute trita facilius igniun
tur & conuertunſ in ignem: hunc aūt ordinem
naturalē ut plurimum non obſeruant ſumētes
cibū nimis auide. Nam ut innuit phūs. iii. ethi.
modica delectatio ē cum cibus attingit linguā:
ſed maior eſt: cum attingit guttur. Guloſi ergo
qui nimis auide & cum magna delectatione ci-
bum ſumunt non multū delectanſ ꝙ cibus diu
in ore exiſtat:ſed cupiunt ꝙ cito ꝑueniat ad gut
tur. Ideo tales ut plurimum cibū non maſticant.
ſed eum īmaſticatum tranſglutiunt. quare ſequi
tur cibum ſic ſumptum non bene digeri.& p cō
ſequens ſequiſ ꝙ non ſolum lædatur aīa ſed ēt
corpus. ¶ Secundo delinquiſ circa cibum:ſi ſu-
maſ nimis in quātitate. Nam & hoc nocet aīæ:
quia reddit ipſam intēperatam: & ēt nocet cor-
pori quia impedit digeſtionem debitam. Si.n. ci
bus digeri debeat oportet ipſum eſſe ꝓportio-
natum calori naturali. q̄re ſi in tanta quātitate ſu
maſ ꝙ calor naturalis ei dominari nō poſſit nō
bene digeriſ: & p conſequēs non cauſat debitū
nutrimentum. ¶ Tertio delinquiſ ſi ſumaſ tur-
piter. ſunt.n. plurimi ſeipſos paſcere neſciētes ꝙ
uix aut nunꝗ cōmedere poſſunt: quin ſua ueſti-
menta deturpent: turpitudo autē corporis licet
ſecundum ſe non ſit delictum: peccaſ tñ circa eā:
ſi contingat ex inordinatione aīæ. q̄re cum tur-
pis modus ſumēdi cibum ſignum ſit cuiuſdā gu
loſitatis uel inordinationis mentis in ſumptio-
ne cibi non ſolum cauēdus ē ardor & nimietas:
ſed ēt cauenda eſt turpitudo. ¶ Quarto circa ci
bum delinquitur ex inordinatione temporis: ut
ſi nimis ante horam:uel nimis inordinate ſuma
tur cibus:nam ex tali ſumptione efficiſ quis gu-
loſus & intēperatus.& ēt læditur ſecundum cor
pus. non oēs actiones naturales ſecundum phi-
loſophum menſuranſ quadam peryodo. Inde ē
igiſ ꝙ quia conſuetudo eſt quaſi altera natura.
Ideo cum quis aſſueſcit ſumere cibum in aliqua
hora: ut plurimum appetit ſumptionē eius in ea
dem hora. Si ergo inordinate & præter conſue-
tam horam utaſ quis cibum ſumere: ut plurimū
ante digeſtionem primi cibi ſumiſ ſecundus ci-
bus læditur ergo inde corpus. Hora ergo debita
& determinata non ſolum pp bonitatē animæ:
ſed ēt propter ſanitatem corporis: obſeruanda
eſt in ſumptione cibi. ¶ Quinto peccatur circa
ſumptionem cibi:ſi quærantur cibaria nimis lau
ta & delicata ultra q̄ eius ſtatus requirat. Delica-
tio enim ciborum accipienda eſt ſecūdum con
ditionem pſonæ:& ſecundum ſtatum nobilita-
tis eius. Qui ergo ultra q̄ conditio perſonæ exi-
gat:& ultra q̄ eius ſtatus requiat delicata cibaria
quærat delinquit:quia ex hoc aliqua intemperā
tia uel aliquo modo ꝑuenit. ¶ Sexto delinqui-
tur ſi quæranſ cibaria nimis ſtudioſe parata. Nā
ēt in uilibus cibariis poteſt quis oſtendere ſe ni-
mis guloſum:ſi nimio ſtudio uelit ea eē parata.
Videntur enim tales uiuere ut comedant: nō co
medere ut uiuant: cum nimium ſtudium & ni-
miam curam apponant circa præparamēta cibo
rum. ¶ Hiis ergo uiſis de leui apparet qualiter
inſtruendi ſunt pueri ut ſe habeant circa cibos.
Nam nullus repente fit ſummus. Sufficit autem
eos paulatim & pedetentim inſtruere: ut cum
ad debitam ætatem peruenerint: ſint ſufficien-
ter inſtructi: qualiter ſe habere debeant in ſum
ptione ciborum.

¶ Qualiter inſtruendi ſunt pueri ut ſe habeant
circa potum:circa uenerea:& circa coniugia cō-
trahenda. Cap. xii.

p Oſtꝗ in præcedenti capitulo diximus:
qualiter delinquitur circa cibum. Re-
ſtat diceř qūo delinquitur circa potū:
dicebatur enim ſuperius ꝙ iuuenilis ætas maxi
me ēſt prona ad intemperantiam: quare cū ſem-
per ſit adhibenda cautela: ubi magis periculum
īminet. In puerili ætate cauendum eſt ne iuue-
nes efficiantur intemperati. Temperantia aūt cir
ca tria eſt adhibenda: circa cibum potum & ue-
nerea. Nam non ſolum cibus indebite ſumptus
intemperantiam cauſat: ſed ēt potus. Decet ergo
iuuenes non ſolum eſſe abſtinentes: ut non effi-
ciantur guloſi ex ſumptione cibi. Sed ēt decet
eos eſſe ſobrios: ut non efficiantur ebrii: ex ſum-
ptione potus. ¶ Vinum eni īmoderate ſumptū
quātū ad præſens ſpectat tria mala cauſat. ¶ Pri-
mo: quia uenerea prouocat. Cum enim corpore
calefacto maior fiat incitatio ad actus uenereos:
unum quod maxime calorem efficit īmoderate
ſumptum: īcitat ad incōtinētiam nimiam: ergo
ſumptio uini in quātum uenerea prouocat: tan-
to magis in ætate iuuenili q̄ ſenili cauenda eſt

quãto illa ætas pronior eſt: ad laſciuiam ꝗ alia.
¶ Secundum malum quod inducit nimia ſum-
ptio uini. eſt depræſſio rationis. Nam aſcenden-
tibus fumoſitatibus uini ad caput turbatur cere-
brum: quo turbata deprimitur ratio noſtra quã
tum ad ſuos actus quia non poſſumus libere ra-
tione nrī. Immoderata ergo ſumptio uini in tã-
tum impedit rationis uſum in quãtum turbat ce
rebrum. Inde eſt ergo ꝙ aliqui plus offendũtur
animo ꝗ alii: quia habent debilius caput: & citi-
us turbatur eorum cerebrum: ꝓhibendi ſunt er/
go iuuenes a nimia ſumptiõe uini: quia propter
debilitatem cerebri citius offendunt̃ aĩo. ¶ Ter
tium malum quod ex uino cõſurgit eſt: lis & diſ
ſenſio. Turbato. n. cerebro ex nimia ſumptione
uini: & amiſſo uſu rationis de facili prorumpit̃
in uerba inordinata: & conſurgunt diſſenſiones
& lites. ymo quia conſurgit ex inflãmatione ſan
guinis. Vinum quod propter ſui caliditatem in
flãmat ſanguinem: reddit hoĩem animoſum &
iraſcibilem: quo facto facilius prouocatur ad diſ
ſenſiones & lites. Iuuenes ergo quia ſunt amaro
res contumeliarum ut uult phũs. ii. ethi. ꝓhiben
di ſunt a nimia ſumptione uini: per quã quis ad
lites & contumelias ꝓuocatur in omni ergo æta
te cauendum eſt a nimietate cibi & ab ĩmodera
tione potus: uerũtamen quia facilis adheremus
hiis ad quæ ab infantia aſſueti ſumus. Decet om
nes patres & maxime reges & principes ſolicita-
ri circa regimẽ filiorum: ut ab ipſa infantia ſic re
gantur ꝙ ſint abſtinentes & ſobrii. ¶ Viſo quali
ter iuuenes debeant ſe habere circa cibum & po
tum. Reſtat uidere quomodo ſe debeant habe/
re circa uenerea & circa coniugia contrahenda.
Oritur enim luxuria & gula quaſi filia ex matre.
Si ergo diximus iuuenes ipſos inſtruendos eſſe:
ne ſint guloſi: reſtat dicere quomodo inſtruẽdi
ſunt ne ſint laſciui. Cum ergo omnis actus uene
reus excepto matrimonio ſit contra rationis di/
ctamen. quia decet patrem ſic ſolicitari erga fili-
os ut ſint uirtuoſi. iuuenes continere nolentes i-
ducendi ſunt ut ſint contenti. In qua autem æta
te debeant uti coniugio oſtendit philoſophus
vii. politi. dicẽs ꝙ in muliere requirit̃ ætas. xviii.
annorum. In maſculo. xxvii. in tali aũt ætate ſe/
cundum ipſum procreantur filii magis perfecti:
ſed quia uis generatiua ut ſuperius diximus ẽ ni
mis corrupta ſufficeret toto tempore augmen/
ti ꝙ durat cõmuniter uſq; ad uigeſimum primũ
annum abſtinere iuuenes a carnali copula. ꝙ ſi
infra tale tempus utantur coniugio prouocant̃
ad laſciuiam: & impedit̃ eorum augmentum: ut
uult philoſophus in eiſdem poli. Sic ergo uten-
dum eſt cõiugio ſi noſtra uis concupiſcibilis nõ
eſſet nimis corrupta: quia tamen timendum eſt
de corruptione cõcupiſcibili: ſi doctores puero
rum percipiant iuuenes tantum tempus expecta
re non poſſe: poterit illud tempus anticipari ꝓut
eis uidebit̃ expedire. Qualiter aũt ſe debeant ha
bere iuuenes cum uxore iam ducta: & ꝗ ſunt cõ
ſideranda in uxore ducenda: ſupra cum egimus
de regimine coniugali diffuſius diximus.

¶ Qualiter iuuenes ſe habere debeant in ludis
& in ueſtibus & ueſtitu. Cap. xiii.

O Stenſo quomodo iuuenes debent eẽ
abſtinẽtes in cibo: ſobrii in potu: tem-
perati in uenereis: contrahẽdo coniu-
gium in ætate debita: & modeſte ſe habere cum
uxore iam ducta. Reſtat oſtendere qũo circa lu/
dos circa geſtus & circa ueſtitum debeant ſe ha-
bere: Ludus aũt ut probat phũs. viii. polit. eſt ne
ceſſarius in uita: qđ quãtum ad præſens ſpectat:
duplici uia declarari poteſt. Primo ex uitatione
illicitæ ſolicitudinis. Secũdo ex adeptione finis
intenti. ¶ Prima uia ſic patet. Nam mẽs huma/
na neſcit ocioſa eẽ: cum ergo quis uacat ocio &
non intẽdit aliquibus delectationibus licitis ſta
tim incipit uagari cogitando de illicitis: unñ phi-
loſophus. viii. poli. ait ꝙ ludus eſt quædam de/
ductio & uitatio ſolicitudinis quare ne ſolicite/
mur circa aliqua illicita: & uitemus delectatiões
illicitas: expedit aliquãdo habere aliquos ludos
& habere aliquas deductiões licitas & honeſtas:
qui ſunt tam illi ludi & quæ ſunt illæ deductio-
nes circa quas debẽt uacari pueri. infra dicetur.
¶ Secunda uia ad oſtendendum hoc idem ſu/
mitur ex adeptione finis intenti. Nam non ſem-
per ſtatim quis habere poteſt finem intẽtum. ne
ergo pp continuos labores deficiat a cõſecutio/
ne finis: expedit aliquos ludos & aliqs deductio
nes interponere ſuis curis: ut ex hoc aliquam re-
quiem recipiẽtes magis poſſint laborare in cõſe
cutiõe finis. Vnde & philoſophus. viii. polit. ait
ꝙ quia homo non põt requieſcere ĩ fine adepto:
& aliquãdo quis conſtituit ſibi finem in quo diu
laborat anteꝗ conſequatur illum: ideo oportet ĩ
terponere aliquos ludos & aliquas delectatiões
ne deficiat a conſecutione finis. Sic ergo inſtruẽ
di ſunt pueri erga ludos ut non omnino prohi-
beantur a ludis: ſed ut moderate habeant ludos
honeſtos & liberales. Nam ludi turpes & eloqa
turpia & deductiones inhoneſtæ prohibendæ
ſunt a iuuenibus: ut uult philoſophus. vii. poli.
¶ Viſo qualiter iuuenes ſe habere debeant circa
ludos. Reſtat uidere qualiter ſe habere debeant
circa geſtus. Geſtus autem dicũtur quilibet mo-
tus membrorum ex quibus indicari poſſunt mo
tus animæ. Videmus enim prudentes & bonos
habere geſtus ordinatos & honeſtos cohibent
enim ſua membra ne aliquem motum habeant
ex quo quis cõiecturari poſſit elationem animi
uel inſipientiam mentis uel intẽperantiam appe
titus. Eſt. n. hoĩ neceſſaria diſciplina in geſtibꝰ.
Nam qa ipſe intentus eſt circa rõnem & intelle-
ctum non ſic pcipit naturales ĩpetus: nec ſic agit
ex naturali inſtinctu ut aues & beſtiæ. Aues enĩ
& alia aĩalia ex naturali inſtinctu agẽtia non ſic
indigent diſciplina: ut hõ qui utit̃ ratione & in/
tellectu & ad agẽdum ſibi opa debita non ſuffi-
cienter inclinat̃ ex natura. Diſciplina autẽ ꝗ eſt

danda in geſtibus:eſt ut quodlibet mẽbrum or/
dinetur ad opus ſibi debitum.Homo.n. non au
dit p os ſed p aurẽ. Fruſtra ergo cum quis uult
audire alium:retinet os aptum.Sic ẽt homo nõ
loquiẽ pedibus nec manib⁹ nec ſpatulis ſed ore:
ſicut habent indiſciplinatos geſtus qui cum uo/
lunt audire alios tenent ora aperta. Sic ſunt in/
diſciplinati ſecũdum geſtus qui cum uolunt lo/
qui extẽdunt pedes & crura:uel mouent nimis
ſpiſſim brachia uel erigunt humeros uel faciunt
alia q̃ ad locutionẽ nihil deſeruiunt.Sic ergo di
ſciplinadi ſunt iuuenes ut habeãt tales geſtus &
ut ſic utanẽ motibus mẽbroꝝ ut deſeruiunt ad
opa q̃ intendũt.Nam agere aliquos motus mẽ/
broꝝ non deſeruientes opi intento : uel ꝓcedit
ex inſipiẽtia mentis: uel ex elatione animi uel ex
aliquo alio uicio.❡Hiis uiſis reſtat exeq de ter/
tio qd ꝓponebatur in principio capituli:uideli/
cet q̃liter ſe hñe debeant iuuenes circa ueſtimen
tum.Veſtimenta quidem ad tria uidenẽ ordina
ri:uidelicet ad delectationẽ:utilitatem & hono/
rem.Omne.n.bonũ:uel eſt delectabile:uel utile:
uel honeſtum ſiue honorabile.Bonum.n. hone
ſtum bonũ honorabile dici põt. Nam honeſtũ
idem eſt ꝙ honoris ſtatus.Si ergo ueſtimenta q̃
runẽ pp bonum delectabile:ſic quærunẽ delica/
ta & mollia.Si pp utile:ſic quærunẽ calida ad re
pellendum frigus tpe yemali:uel non calida tpe
æſtiuo.Si uero quærãẽ pp bonum honorabile:
ſic quæruntur pulchra & decora.Indecens eſt ãt
nimis ſolicitari circa molliciem ueſtium & circa
delectationem in ipſis.Nam ex hoc efficitur qs
intemperatus & timidus:de leui.n.quis ad laſci/
uiam & ad molliciem carnis ꝓrumpit : ſi nimis
delecteẽ in mollicie ueſtium:& circa delectatio/
nem in ipſis. Vidẽtur.n.tales eſſe muliebres ma
gis q̃ uiriles quare non ſunt conſtantes ſed mol
les:& de facili in laſciuiam prorũpunt. ❡Secun
do nimia mollicies ueſtium reddit hoiem timi
dum.Nam cũ arma ferrea in ſe quãdam duriciẽ
habent qui ſemp ſolicitantur circa mollia ueſti
menta:dubitant arma atripere & efficiunẽ timi
di.Iuuenes maxime cum ad aliam ætatem uene
rint ad hoc ꝙ ſint abiles ad uacandũ circa labo/
res bellicos:ne abhorreant arma inſtruendi ſunt
ut non nimis delectentur in mollicie ueſtium.
❡Dicto qũo ſe habere debeant iuuenes in ueſti
bus ut deſeruiunt ad delectationem.Reſtat oſtẽ
dere qũo ſe habere debeant circa ipſa ut deſerui
unt ad utilitatem.Quod uidere habent diſtin/
guendo inter complexiones tẽpora & ætates.
Nam habentes complexiones magis depræſſas
& minus poroſas non ſic lædũtur a calore & fri/
gore:ſicut habentes complexiones raras . Vnde
& mulieres quia ſunt magis flegmaticæ & habẽ
tes complexiõem depſſam & minus poroſam:
quod patet ex carentia pilorũ:minus offendunẽ
a calore & frigore q̃ uiri.Sic etiam diſtinguẽdũ
eſt inter tempora . Nam temporibus frigidis &
flante borea utendum eſt aliis indumentis q̃ tẽ/
poribus calidis flante auſtro . Diſtinguendũ eſt
inter ætates :qa ſenilis ætas eo ꝙ magis caret ca/
lore naturali intrinſeco:magis indiget de calo/
re exteriori:ueſtimenta igiẽ conſiderata ꝓprieta
te tempoꝝ complexionũ:& ætatum diuerſificã
da ſunt ut deſeruiunt ad bonum utile.Sed ut de
ſeruiunt ad bonum honorabile:attendenda eſt
conſuetudo patriæ & conditio pſonaꝝ.Sic igiẽ
inſtruendi ſunt iuuenes circa ueſtitum ut non ni
mis ſoliciti ſint circa molliciem ueſtium conſide
rata conditione tpis conditiõis & ætatis ꝓut re/
quirit conſuetudo patriæ & conditio pſonarũ:
utanẽ debitis indumentis ad utilitatẽ corporis.

❡Quod in ætate iuuenili maxime cauenda ſit
praua ſocietas. Cap. xiiii.

n
On ſufficit ſcire qualiter iuuenes ſe ha
bere debeant circa ludos geſtus & ue/
ſtitum niſi ſciuerit cum qbus ſociis de
beant conuerſari. Quãtum aũt ad pſens ſpectat:
quattuor uidenẽ ineſſe ipſis iuuenibus ex qbus
quattuor rationes ſumi poſſunt ꝙ maxime in iu
uenili ætate fugienda ſit puerorum ſocietas.Iu/
uenes.n.primo ſunt molles & ductiles. Secũdo
ſunt paſſionum inſecutores & proni ad malum.
Tertio ſunt nimis amatores ſocietatum. Quar
to ſunt nimis crediriui.❡Prima ergo uia ad oñ
dendum malũ maxime competere iuuenib⁹ fu/
gere ſocietatem prauam:ſumiẽ ex eo: ꝙ iuuenes
ſunt nimis molles & ductiles.Anima.n.ut pluri
mum ſequitur complexiões corporis nam quia
noſtra cognitio incipit a ſenſu:& ſenſibilia ſunt
nobis magis nota.ideo ut plurimũ hoies ſequũ
tur appetitum ſenſitiuum.Appetitus aũt ſenſiti/
uus eſt uirtus organica ſiue corporalis.q̃re opor
tet talem appetitũ ſumere modũ & menſurã ex
ipſo corpore.In illa ergo ætate in q̃ quis hẽt cor
pus molle & magis ductile:eſt magis mollis &
magis ductilis ſecundum appetitum.quare cum
mollia & ductilia facilius recipiant impreſſionẽ
ex hiis ex quibus cõiunguntur. q̃ dura. Pueri &
iuuenes qa ſunt magis molles & ductiles:q̃ adul
ti.facilius imprimũtur eis mores ſocioꝝ in æta/
te iuuenili q̃ in alia. maxime ergo tunc prohibẽ
di ſunt a ſocietate praua.❡Secunda uia ad inue
ſtigãdũ hoc idem:ſumiẽ ex eo ꝙ iuuenilis ætas
maxime ẽ prona ad malum & inſecutiua paſſio
num.Nam de facili quis inducitur ad illud : ad
quod] eſt pronus.Si ergo iuuenes ſunt proni ad
malum:ut patuit cum determinauimus de mo/
ribus iuuenum.maxime in iuuenili ætate cauen
dum eſt a ſocietate praua.❡Tertia uia ad ꝓban/
dum hoc idem ſumitur ex eo ꝙ iuuenes ſunt ni
mis amatores amicitiæ. Nam ut dicitur ſecũdo
rethorico.Iuuenes ſunt amici & amatores ſoda/
lium magis q̃ aliarum ætatum.quia gaudent in
conuiuendo. Si.n. illa ætas maxime delectabi/
lia proſequitur:cum ualde delectabile ſit conui
uere amicis:Aetas illa gaudet conuiuere i ſocie/
tate & amicari ſodalibus.In iuuenili ergo ætate
maxime cohibendi ſunt iuuenes a ſocietate pra/

na: quia tunc maxime ſe conformant moribus ſociorum: eo ꝙ maxime diligant in ſocietate uiuere. Delectatio enim ex coniunctione conuenientis cū conuenienti. Nullus ergo gaudet in ſocietate uiuere niſi gaudeat de ſociis conformaꝛ ❡Quarta uia ſumitur ex eo ꝙ iuuenes ſunt nimis creditiui: delectationes enim ſenſibiles illicitæ: licet ſimpliciter ſint prauæ & fugiendæ poſſunt tamen eſſe bonæ ſecundū apparentiam. Iuuenes ergo quia de facili credūt: & nō habēt perfectum rationis uſum: de facili īducunt a ſociis: & de facili perſuadetur eis ut credant bona ſenſibilia eſſe ſequenda.

❡Qualis cura agenda ſit de pueris a pncipio natiuitatis uſq; ad ſeptem annos. Cap.xv.

q Via ſermones particulares ualde uidētur eſſe proficui morali negocio ideo particulariter deſcendendo ad diuerſa tempora: oſtendemus qualis cura circa filios ſit gerenda. Primo enī declarabim⁹ qualis cura habenda ſit de filiis uſq; ad ſeptem annos. Secūdo qualis a ſeptimo uſq; ad decimum quartum annū. Poſtea a decimo quarto & deinceps. ❡Tāgit autem philoſoph⁹ ſeptimo poli. ſex circa ipſos pueros quæ ſeruanda ſunt ī ætate primitiua. Primum eſt quia ad ſeptimum debēt paſci mollibus: ita tamen ꝙ a principio ſunt alendi lacte. Secundo quia ſunt prohibēdi a uino. Tertio ſūt aſſueſcendi ad frigora. Quarto ſunt aſſueſcēdi ad conuenientes temperatos motus: ꝙ in omni ætate uidetur eſſe proficuū. Quinto ſunt recreādi per debitos ludos: & ſunt eis recitādæ aliquæ hyſtoriæ & aliquæ fabulæ. In quibus recreentur & hoc maxime cum incipiūt percipere ſignificationes uerborum. Sexto a ploratu ſunt cohibendi. Iuuenes ergo uſq; ad ſeptēnium alendi ſunt mollibus ita tamen quod a principio maxime alendi ſunt lacte. unde & philoſophus .vii. poli. ait: ꝙ humidum lactis maxime uidetur eſſe familiare corporibus puerorum. in illa ergo ætate tenera uſq; quo ſunt circa .vii. ānos alēdi ſunt mollibus & humidis quia talia faciliter patiuntur & faciliter conuertuntur in nutrimentū. Obſeruādum: eſt tamen in iuuenibus: cū aluntur lacte cū ſi contingat eos ſuggere aliud lac ꝗ maternum. quæ uerenda eſt fœmina ſimilis matri quātum ad complexionem eo ꝙ lac maternum maxime uidetur eſſe proportionatum proprio filio. ❡Secundo pueri ſunt prohibēdi a uino: & maxime illo tempore quo lac ſumunt: & hoc ſecundum philoſophum: propter ægritudines. De facili enī ægrotantur pueri: & efficiuntur mali diſpoſiti ī corpore ſi tempore quo ut plurimum paſcuntur lacte: aſſueſcant bibere uinum. ymo dicunt aliq ꝙ ſi eo tempore ad uinum aſſueſcant diſponunt ad lepram. ❡Tertio pueri ſunt aſſueſcēdi ad frigora: unde philoſophus .vii. poli. ait ꝙ mox expedit conſueſcere pueris paruis ad frigora. Aſſueſcere enim pueros ad frigora utile eſt ad duo. Primo ad ſanitatem: unde idem philoſophus ait ꝙ exercitum ad frigora facit bonam habitudinem in pueris propter caliditatem exiſtentem ī ipſis. Secundo exercitum ad frigora paruis pueris utile eſt ad bellicas actiones. Nam frigus mēbra conſolidat & conſtringit: ita ꝙ cum pueri erūt ad ætatē debitā aptiores ſunt ad opa bellica: ſi a pueritia ſint aliqualiter exercitati ad frigora unde idem philoſophus ait ꝙ apud aliquas barbaras nationes conſuetudo eſt in fluminibus frigidis: balneare filios: ut eos fortiores reddant. ❡Attendendum eſt tamen: ꝙ dicimus pueros paruos aſſueſcendos eſſe ad hoc uel ad illud: intelligendum eſt moderate & gradatim & ut requirit conditio perſonarum. ❡Quarto pueri ſunt aſſueſcendi ad conuenientes motus & temperatos. Nam ſecundum philoſophum: motus temperatus ī pueris quattuor bona facit. Primo quia reddit corpora magis ſana. Moderatum .n. exercitum inquacunq; ætate uidetur ad ſanitatē proficere. ❡Secūdo quia reddit corpora agilia. Si enim a principio aſſueſcāt pueri ad aliquales motus: ſunt agiliores ſecundum corpus & uitāt inertiam. Nam niſi ad aliquales motus aſſueſcāt fiunt graues pigri & inertes. ❡Tertio facit ad augmentum. Nam eo ipſo: ꝙ temperatum exercitum iuuat ad digeſtionē ipſam: & facit ad bonam diſpoſitionem corporis. Sequitur ꝙ ſit quēdam proficuum ad augmētum. Nam cum augmētum fiat ex ipſo alimento faciente corpus bene diſpoſitum: & ꝙ bene nutriaꝛ & alaꝛ ſunt proficua ad augmentum. ❡Quarto moderat⁹ motus membra conſolidat: quilibet enim ī ſeipſo experitur: ꝙ ſi ſe moderate exercitet ad corporales labores: membra corporis eius ſolidantur & fiunt fortiora. Pueri ergo quia nimis habent tenera membra ad aliquos mot⁹ modicos & tēperatos ſunt aſſueſcendi ut membra eorum ſolidantur: unde philoſophus .vi. & .vii. politi. ait ꝙ expedit in pueris facere motus quoſcunq; & tātillos: ad ſolidandum membra & ad nō defluerē propter teneritudinem moderatū enim motum in pueris adeo laudat philoſoph⁹: ut ab ipſo primordio natiuitatis dicat fiēda eſſe aliqua inſtrumenta in quibus pueri uertantur & moueātur. ❡Quinto recreandi ſunt pueri per aliquos ludos & per aliquas fabulas. Ludus .n. moderatus competit pueris: quia in moderato ludo ē moderatus motus: & per moderatum ludum uitaꝛ inertia: & redduntur corpora agiliora. Sunt ēt pueris recitādæ aliquæ fabulæ uel aliquæ hiſtoriæ. Poſtquam incipiunt pcipere ſignificatiōes uerborum. Vel ēt aliqui cantus honeſti ſunt eis cantādi. Nam ipſi nihil triſtes ſuſtinere poſſunt ideo bonum eſt eos aſſueſcere ad aliquos moderatos ludos: & ad hōeſtas aliquas & inocuas delectationes. ❡Sexto ſunt cohibendi a ploratu. Nam cum pueri a ploratu cohibentur: ex ipſa phibitione ſitaut retineāt ſpiritum & anhelitum: nam ſicut cum plorare permittuntur emittunt ſpiritum & anhelitum. Sic cum plorare cohibē

tur ſpiritum & anhelitum tenent. Detinere autẽ
& anhelitum ſecundum philoſophum ſeptimo
politicorum facit ad robur corporis. Vt ergo pu
eri robuſtiores fiãt:ſunt a ploratu illo cohibẽdi.

¶Qualis cura habenda eſt de filiis:a ſeptimo an
no uſq; ad decimum quartũ annum. Cap.xvi.

c Vm diſtĩguimus ætates filiorum:per
ſeptẽnia:ut cum dicimus: uſq; ad ſe/
ptẽ annos ſic eſſe regendos:a ſeptimo
uſq; ad decimumquartum ſic eſſe inſtruendos.
Huiuſmodi ſeptennia ſunt abreuiãda & elongã
da ſecundum diuerſitatem perſonarum. Nã ali/
qui ſunt robuſtiores corpore in duodecim an/
nis quam alii in ſedecim. Ideo quia de talib⁹ pũ
ctualem regulam dare non poſſumus:aliqua re-
linquenda ſunt pædagogi. qui debet pueros in
ſtruere ut poſſint huiuſmodi tempus anticipare
& prolongare ut ei uidebitur expedire. ¶In hoc
autem tempore ꝙ eſt a ſeptimo uſq; ad decimũ
quartum annum tria ſunt conſideranda circa re
gimen filiorum. Nam homo prima diuiſione di
uiditur in animã & corpus. Anima uero tanquã
quam potentias principales habet intellectum:
& appetitum. Tria ergo attẽdenda ſunt in filiis.
Primo quale habeant corpus. Secundo qualem
uolũtatem. Tertio qualem intellectum. Vt ergo
iuuenes habeant corpus bene diſpoſitum:exer/
citãdi ſunt per debita exercitia & p debitos mo
tus. Vt habeant uoluntatem bene ordinatam:in
ducẽdi ſunt ad debitas uirtutes & ad uirtutum
opera. ¶Sed ut habeant intellectum perfectum:
inſtruendi ſunt ĩ debitis ſcientiis. Scientia ergo
uirtus & exercitium attendenda ſunt in regimi-
ne filiorum. ¶A principio quidem natiuitatis:
ut uitetur inertia puerorum:aſſueſcẽdi ſunt pue-
ri ad aliquos motus. Sed cum impleuerũt ſeptẽ
nium uſq; ad annum decimumquartum debẽt
gradatim aſſueſcere ad ulteriores labores:& ad
fortiora exercitia. Ludus enim pili ſecũdum Ta
cuinum uel luctatio:ſecũdum philoſophum ui/
dentur eſſe debita exercitia in iuuenibus. ¶In
ſecundo tamen ſeptennio ſunt ulteriora exerci-
tia aſſumenda quam in primo. Ad hoc tamen ĩ
tali ætate:eo ꝙ nimis ſit tenera: non ſunt aſſue/
ſcenda opera militaria:nec opera ardua. Vnde
philoſophus octauo pollitic orum ait. Quod uſ
q; pubeſcentiam idest uſq; ad decimumquartũ
annum leuiora quædam exercitia ſunt aſſumen
da:ne impediatur incrementum. ¶Viſo ꝙ ut iu
uenes ſint bene diſpoſiti quantum ad corpus a
ſeptimo uſq; ad decimumquartum annum de/
bent fortiores labores aſſumere quam in primo
ſeptẽnio. Reſtat uidere:quomodo oporteat eos
ordinari ad uirtutes ut habeant diſpoſitam uo/
luntatem. ¶Sciendum ergo ꝙ philoſophus qn
to politicorum ait:ꝙ peſſimum eſt non inſtruerẽ
pueros ad uirtutem & ad obſeruantiam legum
utilium. Inquirit enim philoſophus octauo poli
ticorum utrum prius curandum ſit de pueris ut
habeant debitum appetitum:uel ut habeant per
fectum intellectum. Probat autem prius eſſe cu-
randum de ordinatione uoluntatis quam de p-
fectione intellectus. In ſecundo autem ſeptẽnio
quia pueri iam incipiant concupiſcere:nõ tamẽ
habent perfectum rationis uſum:potiſſime uide
tur eſſe curandum circa ipſos ut habeãt ordina/
tam uoluntatem:Nam ſicut corpus ẽ generatio
ne prius anima:quia prius corpus organizatur
& formatur & poſtea illi anima infũditur:ſic ſe-
cundum philoſophum ſeptimo pollitic orũ pri
us curandum eſt circa pueros quomodo habeãt
uoluntatem bene diſpoſitam quam quomodo
ſcientificum intellectũ. Nullus autem habet bñ
ordinatam uoluntatem niſi habeat moderatam
concupiſcentiam. Nam ex inordinatione appeti
tus ſenſitiui redundat inordinatio in uoluntate.
Si ergo concupiſcentiæ ſe tenẽt ex parte corpo-
ris:intellectus uero ex parte animæ:quia genera
tione corpus eſt prius anima: prius intendendũ
eſt quomõ habeamus moderatas concupiſcen
tias & ordinatam uoluntatẽ:quam qũo habea-
mus illuminatum intellectum. Modus aũt quo
moderandæ ſunt concupiſcentiæ iuuenum ẽ ut
ſpecialis cautela adhibeatur circa illa:circa quæ
maxime conſueuerunt deficere. Si ergo iuuenes
ſunt inſecutores paſſionum & concupiſcentiarũ
& de facili mentiũtur & omnia faciũt ualde:ita
ꝙ cum amant nimis amant. cum incipiunt lude
re nimis ludũt:& in cæteris aliis ſemper exceſſũ
faciunt. adhibenda ẽ cautela ne inſequantur cõ
cupiſcẽtias: ſed ſint abſtinentes & ſobrii. ne ſint
mendaces:ſed ueridici. nec omnia agant ualde:
ſed in ſuis actibus moderationẽ accipiãt. ¶His
uiſis reſtat uidere qũo ſunt bene diſponẽdi q̃tũ
ad intellectum. Nam cum dicimus ꝙ in ſecũdo
ſeptennio principalius curandum eſt de ordina
tione appetitus. quã de perfectione intellectus.
non ſic intelligendum eſt ꝙ nullo modo curan
dum ſit:quomodo habeant intellectũ perfectũ:
ſed quia .vii. anno quaſi uſq; ad .xiiii. annum iu
uenes abundant in concupiſcentiis & deficiunt
ab uſu rationis. Idõ principalius eſt inſiſtendũ cir
ca ordinationem appetitus quaſi p totũ ſecũdũ
ſeptennium pueri quaſi nõ addiſcunt niſi uerba.
nondũ.n. ſunt tanti intellectus ut de ipſis rebus
conſiderare poſſint. Idõ in ſecundo ſeptẽnio pñt
inſtrui pueri in grammatica:quæ eſt ſcia ſermo-
cinalis:& in lyoca:quæ eſt magis modus ſciẽdi
quã ſit ſciẽtia:& ĩ practica muſicali quæ cõſiſtit
in quadam modulantia uocum. qa.n. illo tẽpo
re pueri deficiunt a rationis uſu:perfecte ſcire nõ
poſſunt. nec tamen incipiunt hĩe rationis uſum
omnino ſunt indiſpoſiti ad ſcientiam: aſſueſcẽ
di ſunt ad alias artes de qbus fecim⁹ mẽtionẽ.

¶Qualis cura gerenda ſit de filio ab anno .xiiii.
& deinceps. Cap.xvii.

d Icebatur ſupra circa filios tria intendẽ
da eſſe. uidelicet qũo habeãt bene di
ſpoſitum corpus: bene ordinatum ap
petitũ:& bene illuminatum itellectum. hæc ãt

tria triplici ſeptennio poſſumus adaptare.nam
in primo poſt receptionem baptiſmatis & ſacra
mentorum eccleſiæ. principaliter eſt iſiſtēdum
quomodo habeāt bene diſpoſitum corpus. Nā
quia in primis.vii.annis pueri quaſi omnino ca
rent rationis uſu:nec commode aſſueſci poterūt
ad opera uirtutum:nec ſcientificas conſideratio
nes.Si enim aliquid illo tempore addiſcere poſ
ſunt:hoc ē ydeomata uulgaria:ſed a.vii.uſq; ad
xiiii.quia iam incipiunt habere concupiſcētias
aliquas illicitas:& aliquo modo licet inperfecte
incipiunt participare rationis uſum. ideo in illo
tempore non ſolum curādum eſt quomodo ha
beāt perfectum corpus:ſed etiam quomodo ha
beant ordinatum appetitum:uſq;.n.ad.xiiii.an
no ſecūdum philoſophum ī pol. magis inducē
di ſunt pueri ad bonum ex aſſueſactione q̄ ex ra
tione : ſed a.xiiii.anno.quia tunc perfectius par
ticipare incipiunt rationis uſum.non ſolum cu
randum eſt quomodo habeant bene diſpoſitū
corpus & bene ordinatum appetitum:ſed ēt ꝙ
ſint prudentes & ꝙ habeant bene illūminatū in
tellectum.ex tunc.n. addiſcere poſſunt nō ſolū
grammaticam quæ uidet̄ eſſe ſciētia uerborum.
uel dyalecticam quæ eſt quidam modus ſciendi.
uel practicam muſicæ quæ conſiſtit in conſonā
tia uocum:ſed poſſunt inſtrui in illis ſcientiis ad
q̄s ſciendas oportet recurrere ad itellectū rerū &
per quarū cognitionem poſſumus fieri ſapiētes
& ꝑuidi.❡Primo ergo ſeptēnio poſt receptio/
nem baptiſmatis & ſacramentorum eccleſiæ in
tendendum eſt principaliter quaſi circa unum:
ut circa bonam diſpoſitionem corporis. Sed in
ſecundo ſeptennio ut a.xii.anno:uſq; ad.xiiii.ē
quaſi intendendum pricipaliter circa duo:ut cir
ca diſpoſitionem corporis & circa ordinationē
appetitus.Sed in.iii. ſeptēnio ut a.xiiii.anno &
deiceps intēdendum eſt circa tria.ut circa diſpo
ſitionem corporis circa ordinationem appeti
tus & circa illuminationem intellectus.Bona āt
diſpoſitio corporis ut nolentibus uiuere uita po
litica.xiiii.anno:& deinceps: & ut aſſumant for
tiores labores quam acten⁹.nam ſicut a.vii.āno
uſq; ad.xiiii.aſſumendi ſunt fortiores labores q̄
in.vii.præcedentibus annis.ſic a.xiiii.& deiceps
aſſumenda ſunt ulteriora exercitia quam hacte/
nus.ymo omnes labores præcedētes.xiiii.annū
debent eſſe leues & quaſi debiles:ex tunc autem
aſſumendi ſunt labores fortiores. nam & philo
ſophus.viii.poli.ait.ꝙ uſq; ad.xiiii. annum pue
ri aſſueſcendi ſunt ad labores leues. ſed deinde
debēt aſſumere labores fortes.adeo.n.ſecundū
ipſum a.xiiii.āno aſſueſcendi ſunt pueri ad labo
res fortes ut ad exercitationē luctatiuam uel ad
aliquam aliam exercitationem ſimilem exercita
tioni bellicæ:ut poſtea in.xiiii.anno inſtructi⁹in
luctatiua & in equitatiua:& in aliis quæ ad mili
tiam requiruntur ſubire poſſint labores milita/
res.tunc eni eſt quis bene diſpoſitus quātum ad
corpus quando habent tale corpus:quale requi
rit ſuum officium.ut tūc miles habet corpus bñ
diſpoſitum quando habet ipſum tale:quale req
rit officium militare. ꝙ ſine forti exercitatione
corporis eſſe nō poteſt. Cum ergo omnes uolē
tes uiuere uita politica oporteat aliquando ſuſti
nere fortes labores pro defenſione reipublicæ.
omnes uolētes uiuere tali uita a.xiiii.anno ultra
ſic debent aſſuefieri ad aliqua officia robuſta:ꝙ
ſi aduenerit tempus & congruitas ꝙ reſpublica
defenſione indigeat habeant corpus ſic diſpoſi/
tum ut poſſint tales ſubire labores.ut per eos reſ
publica poſſit defendi. Qui autem magis & quī
minus ſunt aſſueſcendi ad tales labores in proſe
quendo patebit.Sufficiat autem ad præſens ſcīr
ꝙ decet patres ſic ſolicitari erga regimen filiorū
ut habeāt ſic bene diſpoſitum corpus ut poſſint
debitos ſubire labores.ꝙ maxime fieri contigit
ſi ad debita exercitia aſſueſcant.Viſo quomodo
a.xiiii.anno ultra ſolicitari debent patres circa
filios:ut habeant diſpoſitum corpus. Reſtat ui/
dere quomodo ſolicitari debeāt circa eos ut ha
beant ordinatum appetitum.Videntur aūt iuue
nes a decimoquarto anno intra quantum ad in
ordinationes appetitus ſpecialiter delinquere
quantum ad duo.uidelicet quantum ad elatio
nem.quia cum ex tunc icipiant habere perfectū
rationis uſum.uidetur eis ꝙ digni ſint domina
ri & dedignantur aliis eſſe ſubiecti. ❡Secundo
delinquunt in proſequendo uenerea quia tūc
incipiunt ardentius circa uenerea incitari. quia
ergo ſemper cautela.eſt adhibēda:ubi maius pe
riculū imminet a.xiiii.āno ultra ſpecialiter mo
nendi ſunt iuuenes ut nō ſint elati:ſed ſint ſubie
cti & obedientes ſuis patribus & ſenioribus.Tā
git autem philoſophus.viii.poli.tres breues ra/
tiones quare decet filios eſſe ſubiectos & obedi
re ſenioribus & patribus.Prima ratio eſt:quia ſe
niores & patres imperant iuuenibus propter eo
rum bonum. Quilibet autem obedire debet ei
quē ſcit nō percipere aliqua niſi ad bonum ei⁹.
❡Secunda eſt quia cum filii uenerint ad ætatē
perfectam futuri ſunt dominari.Debent ergo ip
ſi dum ſunt ī ætate ſic iuuenili patribus & ſenio
ribus obedire:ut dēt eis exemplum: ut quando
ueniunt ad ætatem pefectam:i eis famulantur &
obediant.❡Tertia ratio eſt quia qui uult diſcer̄
principari debet prius diſcere ſubici. Vnde ait
philoſophus ꝙ nemo bene principatur niſi ꝑri⁹
didicerit eſſe ſubiectus. nullus enim eſt bonus
magiſter niſi prius exſtiterit bon⁹ diſcipulus.ut
ergo ipſi ualeant bene principari indignari non
debēt ſubiici ſenioribus & patribus.❡Eſt ergo
rectificandus appetitus iuuenum exiſtentium in
ætate de qua loquimur:ut uelint patribus & ſe/
nioribus obedire.❡Secundo rectificandus ē ne
uenerea illicita proſequantur iuuenes a.xiiii.an
no ultra:non ſolum inducendi ſunt:ut ſint abſti
nentes & ſobrii quantum ad cibum & potum.
Sed etiam ut ſint continentes & pudici quantū
ad actus ueneteos quia ex tūc ut dicebatur ardē

ſtus ad uenerea incitantur. inducendi ergo ſunt in ætate illa ut uel omnino contineant uel uſu proprie coniugis ſint con tenti. ¶Oſtenſo quo modo in iuuenibus.xiiii.anno ultra eſt bene diſponendum corpus rectificandus appetitus. reliquum eſt ut oſtendatur qúo recte illumináđus ſit intellectus. Hoc autem ſatis eſſe poteſt per habita manifeſtum. Nam quia a decimoquarto anno ultra incipiũt habere perfectũ rationis uſum. ut dicebatur. ex tunc poteſt inſtrui non ſolum ĩ grammatica quæ eſt ſciẽtia uerborum. uel ĩ dyalerica quæ eſt quaſi quidam modus ſciendi. uel in pratica muſicæ quæ conſiſtit in conſonantia uocum: ſed etiam apti nati ſunt ut inſtruantur ĩ ulterioribus ſcientiis. Quæ autem ulteriores ſcientiæ eis ſunt proponendæ. patet & per iam dicta. Nam ſi uolunt uiuere uita politica & militari potiſſime ſtudere debent in moralibus ſciẽtiis: quia per eos ſcire poterunt quomodu ſe & alios debeant gubernare moralium autẽ ſciẽtiarum iuuenis & inſecutor paſſionum nõ eſt ſufficiens auditor. In ætate ergo nimis puerili quæ durat uſque ad.xiiii.annum tales ſcientiæ non ſunt proponendæ aliis. ſed a.xiiii.anno ultra ſi iuuenes ſe refrenẽt ne paſſiones & laſciuias inſequantur efficiuntur diſpoſiti ut ſint ſufficientes auditores moraliũ per quæ ſe & alios gubernare cognoſcant. Si ergo regendi ſunt iuuenes a xiiii.anno ultra. ut a.xiiii.ãno uſq; ad.xii. uel uſq; ad.xv. uel uſq; ad.xvii. Si uero quæratur qualiter ab illo tempore ultra regendi ſunt homines. quia tunc quaſi peruenerunt omni modo ad ſuã perfectionem debent eſſe tales: ut ſciant ſeipſos regere & gubernare. ex tunc ergo non indigẽt pædagogo: ſed per ea quæ diximus in primo libro qui eſt de regimine ſui poſſunt documenta accipere qualiter ſeipſos regãt.

¶Quod filii ciuium & maxime nobilium & regum & pricipum a diſcurſu & euagatione ſunt cohibendi. Cap.xviii.

o Mnes iuuenes uolentes uiuere in uita policia aliquomõ exercitandi ſunt ad corporales labores. Corporalis.n.exercitatio ſi moderata ſit omnibus uĩ eẽ proficua eo φ faciat ad quandam ſanitatem & ad quãdã bonam diſpoſitionẽ corporis. calefacto.n.corpore p aliquos moderatos ludos motus expelluntur ab ipſo ſuperflua & nociua. ſpãliter tamẽ huiuſmodi exercitatio uĩ eſſe proficua uolẽtibus ciuiliter uiuere nam quia tales nõ multum uacant inquiſitioni uirtutis. nec in ſpiritualibus delectationibus. expedit eis ut uitent inertiam & ut uitent ſolicitudinem illicitam. exercitari aliq bus laboribus corporalib⁹ licitis. expedit.n.uolentibus politice uiuere tam ciuibus quam nobilibus tam regibus & principibus. quam aliis nõ omnino ceſſare a corporalibus actibus uel laboribus. nec omnino ĩ exercitatos eſſe circa armorum uſum. Exercitatio.n. corporalis debita reddit corpus robuſtius: ut facilius duritiem armorum ſuſtinere poſſint. quare ſi uſus armorũ non ſolum aliquando eſt licitus: ſed etiam neceſſari⁹ pro bono reipublicæ uolentibus politice uiuere nõ debet omnino ignotus eſſe. nõ tamẽ omnes iuuenes ad huiuſmodi labores ſũt æqualiter exercitandi. Nam filii regum & principum ad huiuſmodi labores corporales minus ſunt exercitãdi quam alii: adhuc primo geniti q regeř debent decet minores labores aſſumere. Nam ſecundum philoſophum.viii.pol. labor corporalis & conſideratio per intellectum ſe impediř uidẽtur. ratio autem huiuſmodi poteſt ex his quæ habentur ĩ.ii.de anima. ubi. diciřq; molles carne aptos mente dicimus. ad habendam igiř intellectualem induſtriam ĩdigemus mollitie carnis: corporales igitur labores ex quibus redditř caro dura impediunt ſubtilitatem mentis. Bene ergo dictum eſt φ dicitur.vii.phiſi. φ anima ĩ ſedendo & quieſcendo fit prudẽs. Nam per ſeſſionem & quietem redditur caro mollis: per quam ſumus apti ad ſpeculãdum. per laborem uero & motum efficitur caro dura: per quã impediř mẽtis ſublimitas. eos autẽ qui debent regere regnũ magis expedit eſſe prudentes quam bellicoſos: in rege.n. plus ualet prudentia quam arma bellica. Rex.n. & princeps: & uniuerſaliter omnis dominator populi: licet in bellando & in aſſumendo arma quaſi nõ plus ualeat quam unus homo uel aliquando minus quam unus homo. tamen per prudentiam præualere poteſt toti populo ſibi commiſſo. Nam totus populus tota gens regni ſi non ſint bñ unita & ordinata modica poſſunt. unita uero & ordinata per reges maxima operari ualent. licet ergo reges & principes non omnino ignorare debeant armorum uſum. nec ſic debeant fugere corporales labores ut effecti quaſi mulieres: nec pro defenſiõe regni nec pro alio caſu audeant arma aſſumere. attamen decet eos eſſe magis prudẽtes quam bellatores filii regum & principum & maxime primogeniti qui regnare debent: minus ſunt aſſueſcendi ad corporales labores quam alii ne propter huiuſmodi labores caro eorum indurata impediat ſubtilitatem mentis. tales ergo plus debẽt uacare prudentiæ quam fortitudini corporali. Vacabũt ãt prudentiæ ſi diligenter iñſtãt circa morales ſciẽtias ut poſſint mores hominũ & agibilia cognoſcere. decet ergo eos qui debent alios regere uitare inertiam & ſolicitudinem illicitam uacãdo moralibus ſcientiis recogitando frequente bonas conſuetudines regni audiendo ſæpius acta præceſſorum bene regentium regnum. Hoc ergo modo uidelicet: uacando actibus prudentiæ a regib⁹ & pricipibus & a ſuis heredibus magis eſt uitãda inertia: q̃ p laborẽ & exercitiũ corpalẽ.

¶Quod non omnes ciues equaliter exercitandi ſũt ad corpalia exercitia & labores. Cap.xix.

c Vm ex uſu coniugii nõ ſolũ oriantř filii & mares: ſed orĩn pñt filiæ & fœminæ. poſtq̃ diximus q̃lis cura gerenda

ē circa filios. Reſtat dicere:qlis gerēda ſit circa
filias:ſed hoc breui tractatu indiget.qa cū deter
minauimꝰ de regimine cōiugali: & oōdimꝰ qli
ter regēdæ ſūt fœminæ qſi ſufficiēter tradidimus
qualis cura gerēda ſit circa filias. Nā ſicut decet
cōiuges eſſe cōtinētes : pudicas:abſtioētes & ſo
brias.ſic decet & filias.Hæc ergo & multa alia q̄
de cōiugibus diximus ſunt ad filias adaptanda.
Aliqua ſuper addemꝰ dictis pp debitū regimen
filiaꝝ.iter q̄ primo dicemus filias cohibēdas eē
a circuitu & diſcurſu. Quod triplici uia uenari
poſſumꝰ.Pria ſumit ut tollat filiabꝰ cōmoditas
malefaciēdi.Scda ne fiant iuerecūdæ. Tertia ne
fiāt laſciuæ: & ipudicitiæ. Cōiter.n. qſi oēs uiri
ꝓni ſūt ad malū: & multomagis fœmiæ:qa ma
gis deficiunt a rōnis uſu dicebat.n. ſupra nr̄am
cognitionē icipere a ſenſu.& maxie nobis nota
eē ſenſibilia.Iode ē ergo ꝙ cōiter hoīes nō repu
tant niſi ſenſibilia bōa.qa ergo tm̄ hēmus:ipetū
ad delectationes ſenſibiles ut plurimū deliqmꝰ
i talibꝰ ſi adſit nobis cōmoditas deliq̄ndi.uñ &
phūs i retho.uult ꝙ hoīes ut plurimū malefaci.
ant cū poſſint maxia ergo cautela ad cōſeruādā
puritatē & inocētiā ē uitare cōmoditates male.
faciēdi.pp qđ & ꝓuerbialiter dr̄ ꝙ furādi com.
moditas facit furē.ſic ergo i uiris i qbꝰ ē rō pſtā.
tior ē magnū piculū oō uitat cōmoditates deli
ctorū . multomagis hoc ē in fœminis & adhuc
magis ē i filiabꝰ uel i puellis. ne ergo eis det cō
moditas malefaciēdi ſunt debite cuſtodiēdæ &
ꝓhibēdæ ſunt a circuitu & diſcurſu. ℭSecunda
uia ad iueſtigādū hoc idē ſumit ne fiāt iuerecū
dæ . Nam omne inſolitum eſt quodammodo
uerecundum.qui enim noo aſſueuerūt inter gē
tes uerecundaotut conuerſari iter eas.iter cæte.
ra ergo q̄ reddūt puellas uerecūdas i aſpectu ui/
rorū eſt oon aſſueſcere eas inter gētes.quare cū
puellæ circuieūdo & uagando p patriā aſſueſcāt
uirorū aſpectibus fiunt familiares eis & tollit ab
ipſis uerecūdia ex uiroꝝ conſortio. tollere autē
a puellis uerecundiā:eſt tollere ab eis frenū quo
trahunt oe male agant.Nā in fœminis & maxie
in puellis deficit ratio ꝓpter quāꝰ quis prohibet
ne ꝓſequat illicita. maximū frenū fœminaꝝ &
potiſſime puellaꝝ ne ꝓrumpant in turpia uidet
eſſe uerecundia. Decēs ergo eſt cohiberi puellas
a diſcurſu & euagatione: oe fiant iuerecūdæ:uel
ne tollat ab eis uerecūdia p quā cohibent ab ac
ctionibꝰ turpibꝰ.ℭTertia ſumit ne fiant laſciuæ
& ipudicæ.poellæ.n.ſi debito mō ſub cuſtodia
teneāt & non pmittāt diſcurrere & circuire nō
ſolū efficiunt uerecundæ:ſed ēt contrahūt q̄dā
ſiluestritatē q̄ optima eſt ad ſaluandā pudicitiā
puellaꝝ.Videmus.n.ꝙ aīalia etiam ualde ſilue.
ſtria ſi aſſueſcant conuerſationibꝰ hoīum dome
ſticant & pmittunt ſe tangi & palpari.ſi uero cō
uerſationibꝰ hoīum ſint rēotæ quaſi ſilueſtria ta
ctum & approximationē hoīum fugiūt. Quod
ergo in aīalibꝰ aliis aſpicimus:repimus etiā i fœ
minis.Si igitur fœminæ non diſcurrāt & a con
uerſatione uirorū ſint icōſuetæ qſi ſilueſtres:ab
ipſorum ſocietate difficilꝰ ad laſciuiā & ad ipu
dicitiam iclinant. Vniuerſaliter igitur omnes ci
ues & multomagis nobiles & potiſſime reges &
principes.tanto maiorē curā circa ꝓprias filias
adhibere debēt:ne indebite circuāt & diſcurrāt.
quanto ex ipudicitia & laſciuia ſuaꝝ filiaꝝ pōt
maius malum uel periculum imminere.

ℭQđ utiliter omnes ciues:& multo magis no
biles & reges & principes debent ſolicitari erga
filias ne uelint uiuere ocioſe. Cap.xx.

T ſuperius dicebat phūs.i.retho.com
e mendat in fœminis amorē opoſita/
tis.Poſſumus āt triplici uia uenari:ꝙ
decet oēs ciues & multo magis nobiles & maxi
me reges & principes:ſic ſolicitari erga regimē
filiaꝝ ut nolit ocioſe uiuere:ſed amēt ſe exercita
re circa opa aliqua licita & honeſta. Pria uia ſu/
mit ex honeſto ſolatio qđ ide habent.Secunda
ex illicita ſolicitudine quæ ꝓpter hoc uitat. Ter.
tia ex fructu & utilitate quæ ide conſurgit.ℭPri
ma uia ſic patet.nā ſecundū phūm .x.ethi.abſq̃
omni delectatione uita nr̄a durare nō pōt.Ideo
repræhēdunt dicētes omnē delectationē fugiē
da eſſe.q̄re ſi poſſumꝰ cōmode durare in uita:ni.
ſi in aliqbus delectemur:decet nos aſſumere aliq̄
opera licita & honeſta: circa qua uacātes inſunt
nobis aliq̄ delectatiōes licitæ:ſicut ergo uiri ne
ocioſæ uiuant & ut delectent in opibꝰ licitis:&
ut delectētur circa aliqua opa ciuilia:uel circa ea
q̄ ſpectant ad gubernatiooē regni uel circa regi
men domꝰ:uel circa aliq̄ alia exercitia licita. Sic
& mulieres ne ocioſe uiuāt:debēt operoſitatem
amare & decet eas exercitari circa aliq̄ opa lici/
ta & hōeſta.qa igit oēs delectāt in ꝓpriis opibꝰ
& oēs diligūt ſua opa. ut uult phūs.iiii.ethi.ut
mulieres ipe recreari poſſint aliqbꝰ delectationi
bus licitis.decet eas intētas eē circa aliq̄ opa li/
cita & hōeſta.ꝙ tāto magis uidet expedire mu
lieribus q̄ uiris:quāto magis a ratione deficiētes
neſciūt uiuer.niſi ex aliquibꝰ exercitiis ſenſibili
bꝰ delectationē ſumāt. Qualia āt debēt eē opa
circa q̄ mulieres iſudare decet i ꝓſequēdo pate
bit.ℭSecūda ad ineſtigādū hoc idē ſumit ex ui
tatione ſollicitudinis illicitæ.Nā qa mulieres &
maxie puellæ ut plurimū dn̄i ſtāt & oon uacāt
ciuilibꝰ opibꝰ:nec regimioibꝰ reipublicæ:ſi mēs
hūana ut ſupius dicebat oeſcit ocioſa eē ſtatim
cū quis nō dat ſe licitis exercitiis uagat eiꝰ mēs:
circa illicitas occupationes:ꝙ tāto magis cauen
dū eſt i mulieribꝰ quā i uiris. quanto molliores
ſunt illis.& q̄to cogitādo illicita facilius trahūt
ut ea ſi adſit cōmoditas ope cōpleant. ℭTertia
uia ſumit ex fructu & utilitate q̄ inde conſurgit.
Nā nunq̄ mulieres pōt ſe dare licitis exercitiis:
niſi ide cōſurgat aliqđ bonū exterioris opis uel
aliq̄ booa diſpoſitio iterioris mētis. decet ergo
diligētia & cura adhiberi:ut mulieres ſint bonæ
& uirtuoſæ ꝓpter qđ & a philoſopho.i.rethon.
uituperant lacædemones:& dicūt eſſe fere ſecū

dum dimidium fœlices ꝙ nõ adhibent curam
& diligẽtiam quomodo earum fœminæ eſſent
uirtuoſæ & bone. Adhibẽda ẽ ſolicitudo ne fœ
minæ ocioſe uiuant: ſed exercitent ſe circa aliq̃
opera licita & honeſta: ut ex hoc reſultet fructus
& utilitas: & efficiantur bonæ & uirtuoſæ. Si au
tem quæratur circa qualia opa ſolicitari debẽn
oportet in talibus differenter loqui ſecundum
diuerſitatem perſonarum. Texere enim & filare
& operari ſiricum ſatis uidentur opera competẽ
tia fœminis. ꝙ ſi tamen fœmina inſtruenda i tã
alto gradu eſſet: ꝙ non eſſet dignum uel non eſ
ſet conſuetum ſecundũ morem patriæ: ut ſe cir/
ca talia exercitaret adhuc non eſſet dimitten/
da ut uiueret ocioſa: ſed ꝯtrahẽda eſſet ſtudio lit
terarum: ut ad amorem litterarũ affecta non ua.
caret ocioſe: ſed ſæpe ſepius librum arripiens ſe
lectionibus occuparet. Ex hoc autem declarat
ꝙ ſuperius dimiſimus cum tractauimus de re/
gimine coniugali. Dicebatur enim infra decla/
rãdum eſſe circa quæ opera deceat fœminas eẽ
intentas.

¶ Quod decet reges & principes & uniuerſali
ter omnes ciues ſolicitari erga filias ut ſint mõ
debito taciturnæ. Cap. xxi.

o Stenſo ꝙ non decet puellas eſſe uaga
bundas nec decet eas uiuere ocioſe re
ſtat ut nunc tertio oſtendamus: ꝙ de.
cet eas taciturnas eſſe. Quod triplici uia uenari
poſſumus. prima ſumitur ut magis appareãt or
natæ & decentes ut a uiris ſuis magis diligant.
Secunda ne loquantur indebite & incaute. Ter.
tia ne ſint pronæ ad iurgia & ad lites. ¶ Prima
uia ſic patet: nam cum deſiderium ſit eius: quod
abeſt ut uult philoſophus. ii. retho. quãto aliqd
quod eſt poſſibile haberi magis uidetur arduũ
& inacceſſibile: & magis abeſſe tanto magis cõ
cupiſcentia mouet. fœmina ergo eoipſo ꝙ ẽ lo
quax quodammodo ſe cõtemptibilem reddit.
Vnde & phi. i. poli. ait ꝙ ornamentum mulierꝝ
eſt ſilentium: ſi. n. mulieres ſint modo debito ta
citurnæ. quia ſe non ſic familiares exhibent eorꝝ
conſortium uidentur magis abeſſe & uidentur
magis inacceſſibiles: propter quod non ſic uili/
penduntur & habẽtur in contemptu: ſed magis
appetuntur & amantur: quia ergo cuilibet uide.
tur eſſe pulchrum & decens quod amat ſi mulie
res taciturnæ magis amantur ex hoc ipſo magis
apparent decentes & ornatæ ab ipſa ergo pue/
rili ætate iſtituendi ſunt puelle ad taciturnitatẽ
quia hoc ſi contingat eas poſtmodum per cõnu
bium ſuis uiris copulari: ab eis ſi ſunt debitæ ta.
citurne ſeruenti9 diligentur. Secunda ad inueſti
gandum hoc idem ſumitur ut uitetur locutio i.
cauta. Dicebatur. n. ſupra ibi ſemper maiorẽ cau
telam adhibenda eſſe: ubi conſueuit maior defe
ctus conſurgere. Cum ergo ex hoc quis loqua.
tur imprudenter & incaute. quia uiget pruden.
tia & acumine intellectus: quanto quis magis a
ratione deficit: tanto magis contingit ipſum in
caute loqui: ſcum ergo mulieres magis deficiant
a rationis uſu quam uiri: & puelle magis quã fœ
minæ. iam adultæ circa fœminas: & maxime cir
ca puellas ſolicitandum eſt ne incaute loquant.
Inter cæteras autẽ cautelas ne quis prorumpat
in locutionem incautam: hæc uidetur eſſe potiſ
ſima ut nullum ſermonem proferat. niſi prius ip
ſum diligẽter examinet. cum ergo diligens exa.
minatio cum loquacitate ſtare non poſſit ut fœ
minæ etiam a puellari ætate diſcant cautos pro
ferre ſermones: decet eas non eſſe loquaces: ſed
oportet ipſas eẽ debite taciturnas: ut poſſint om
nem ſermonem prolatum diligenter excutere.
¶ Tertia uia ad inueſtigandum hoc idem ſumi
tur ne ſint pronæ ad iurgia & ad lites. nam cum
fœminæ & potiſſime puellæ deficiant a rationis
uſu niſi ſint mõ debito taciturnæ: & niſi ſermo/
nes dicendos diligenter examinent: ſicut ꝓpter
rationis defectum de facile loqui poſſunt perti/
nentia ad ſimplicitatem & imprudentiam: ſic de
facili loqui poſſunt pertinentes ad lites & ad iur
gia. Decet ergo ipſas per debitam taciturnitatẽ
adeo exiſtimare dicenda ut nec dicant aliqua p
quæ & iudicentur imprudentes: nec dicant aliq̃
quæ poſſint turbare audientes propter quod iu
dicentur litigioſe & diſcole: quare decet ipſas eẽ
taciturnas: ne i uerba litigioſa prorumpãt a uer.
bis autem litigioſis potiſſime fœmine ſibi cauẽ
debent. quia poſtquam litigare incipiunt neſci.
unt a litigio ſe abſtinere. Deficit. n. in eis ratiõis
uſus per quam concupiſcentiæ refrenãtur. Ideo
poſtquam motæ ſunt & litigare ceperunt auge.
tur in eis concupiſcentia litium quam per ratio
nem de facili refrenare non poſſunt eo ꝙ ab uſu
rationes deficientes ut plurimum plus uiuũt paſ
ſione quam ratione.

¶ Incipit tertia pars ſecundi libri de regimine
principũ in qua tractat quo regimine a regib9 &
pricipib9 regẽdi ſunt miniſtri & familia cætera.

¶ Quod ad gubernationẽ domus ſpectat non
ſolum determinare de ſeruis ſed etiam de his q̃
ſupplent indigentiam corporalem. Cap. i.

DIgeſtis duab9 ptib9 hui9
ii. li. i quo agitur de regi
mine dom9. qa oñſum ẽ
q̃liter decet uiros ſuos
cõiuges regere: & q̃liter
patres ſuos filios guber/
nare. Reſtat exeq de pte
tertia i qua aget de regi.
mine miniſtrorꝝ uel de re
gimie familiæ. ¶ Huic ãt pti i q̃ aget de regimi
ne miniſtrorꝝ & familiæ cæteræ: ut i ꝓſequẽdo
patebit: cõnecti põt materia illa i q̃ agit de his q̃
ſupplẽt idigẽtiã corporalẽ: & q̃ faciũt ad cõſer/
uationẽ & ad ſufficiẽtiã uitæ cuiuſmõi ſũt decẽ
tia ædificiorꝝ: multitudo nũmiſmatum & copia
poſſeſionum aliarum. In hac ergo parte tertia
hui9 ſecundi libri eo ꝙ heæ uiæ ſunt connexe
intendimus inſtruere uolentem ſuas domus de

bite gubernare non ſolum quãtum ad regimen
miniſtrorũ & familiæ:ſed etiã quantũ ad alia q̃
ordinantur ad conſeruationem uel ad ſufficien
tiam uitæ quæ ſuppleτe uidentur indigentiã cor
poralem. ℭ Determinabimus igitur i hac parte
tertia ſecũdi libri quã decẽtem habitationem re
ges & pricipes & uniuerſaliter omnes ciues hẽre
debeant qũo deceat ipſos ſe hẽe circa poſſeſſio/
nes & nũmiſmata & circa regnũ familiæ & mi/
niſtrorum:ꝙ ante oĩa hic deſiderare deceat pru.
dentem patreſamilias uel doctum gubernatorẽ
familiæ:& ꝙ heæ uiæ ſint connexæ ut in prĩci/
pio capituli proponebatur ſufficienter oſtendit
phũs.i.poli. Oñdit autem duabus rationibus ꝙ
ſpectat ad yeonomicum & ad gubernatiõem fa
miliæ conſiderare de poſſeſſionibus ut de domi
bus & nummiſmatibus & de ſuppellectilibus &
de aliis quæ ſupplent indigenuam corporalem.
Prima rõ ſumitur ex ſufficientia uitæ. Secunda
ex ſimilitudine quam hẽt ars gubernationis do
mus ad artes alias. ℭ Prima uia ſic patet:nam iõ
de gubernatione domus ars traditur ut pr̃ſami.
lias cuius eſt domum gubernare debite ſolicite
tur circa ea quæ faciũt ad bene uiuere:& quæ re.
quiruntur ad ſufficiẽtiam uitæ:quare ſi ad uiuẽ
dum politice requiruntur domus poſſeſſiões &
nũmiſmata ſpectat ad gubernatorem dom⁹ cõ.
ſiderare de talibus. ℭ Secunda uia ad inueſtigã.
dum hoc idem:ut patet per philoſophum ibidẽ
ſumitur ex ſimilitudine huius artis:q̃ eſt de gu/
bernatione domus ad artes alias. Nam ſicut cæ.
teræ artes ut ars fabrilis:& textoria habẽt ſua or
gana per quæ perficiunt actiones ſuas: ſic & gu/
bernatio domus requirit ſua organa per q̃ opa
ſua complere poſſit. ℭ Volens ergo tradere no.
titiam de arte fabrili oportet ipſum determinaꝛ̃
de martello & incude & aliis inſtrumentis fabri
libus:& ſpectat ad fabrum talia inſtrumenta co/
gnoſcere. ℭ Sic uolens tradere notitiam ad arte
textoria debet determinare de pectinib⁹ & aliis
organis illius artis ſpectat ad textorem talia in/
ſtrumenta cognoſcere. Quare uolẽs tradere no
titiam de arte gubernationis domus: debet de/
terminare de ædificiis poſſeſſionibus & nummi
ſmatibus:quia talia ſunt organa huius artis. Spe
ctat ergo ad gubernatiõem domus talia cogno
ſcere:quia per hæc tanq̃ propria organa conſe/
qui poterit:quæ faciunt ad ſufficientiam uitæ:
habet enim ars gubernationis domus ꝓpria or
gana ſicut & cæteræ artes mechanicæ habent ꝓ
pria inſtrumenta. ℭ Differunt tamen hic ab illis
ſecundum philoſophum.i.poli.quia ogana gu
bernatiõis ſunt actiua organa uero mechanico/
rum ſunt actiua. Nam in mechanicis regulamur
per artem.ſed in gubernatione domus regula ẽ
prudentia:ſicut ergo ars differt a prudẽtia: ſic or
gana mechanicorum differunt ab organis gu/
bernatiõis. ℭ Differt autem hic ab illa:quia ars
eſt recta rõ factibilium:& per artem reſultat ali/
quid factum in materia extra. Sed prudentia eſt
recta ratio agibilium:& per eam non proprie re
ſultat aliqd factum extra:ſed magis reſultat. aliq̃
actio & aliqua perfectio in agente organa ergo
mechanicorum erunt factiua:quia ſunt organa
artis:quæ ẽ de factibilibus:ſed organa guberna
tionis erunt actiua qa ſunt organa prudentie q̃
circa agibilia hẽt eſſe:ars ergo gubernatiõis do
mus licet largo modo poſſit dici ars proprie
tñ prudẽtia dici debet. ℭ Prætermiſſis ergo dua
bus rationibus ſufficiẽter oſtenditur ꝙ ſpectat
ad gubernationem dom⁹ conſiderare de domi
bus nũmiſmatibus & poſſeſſionib⁹:quæ faciunt
ad conſeruationem & ad ſufficiẽtiam uitæ. Per
illas aũt eaſdẽ rõesꝓbari poſſet quod ſpectat ad
gubernatorem domus ſcire debite ſe hẽre circa
miniſtros & ſeruos:nam miniſtri & ſerui ſunt ẽt
quædam organa deſeruiẽtia gubernationi do/
mus pp quod declarata eſt prima pars capituli
ubi dicebatur ꝙ ſpectat ad gubernationẽ dom⁹
conſiderare de miniſtris & ſeruis & de his q̃ ſup
plent indigẽtiam corporalem. Quod autẽ heæ
duæ materiæ ſint connexæ & ꝙ determinare de
ædificiis & poſſeſſionibus connecti debeat tra/
ctaui in quo determinatur de miniſtris & ſeruis
de leui patet poteſt:nam poſſeſſiones domus &
nũmiſmata ſunt organa gubernationis dom⁹:
quilibet ergo ſeruus eſt quoddam organum &
quodlibet organum eſt quidam ſeruus. Nam ſe
cundum philoſophum organum ẽ quidam ina
nimatus ſeruus & ſeruus eſt quoddam animatũ
organum quia ergo ſic conueniũt organum &
ſeruus congrue hæ duæ uiæ conuertuntur.

ℭ Quõ diſtinguẽda ſunt organa gubernatio/
nis domus & q̃liter ad inuicẽ operanť. Cap.ii.

P Hiloſophus.i.politi. omnia organa
gubernationis domus ad bimembrẽ
diſtinctiõem reducit:ait enim q̃dam
eſſe animata ut ſerui:quædam inaĩata ut poſſeſ.
ſiones nũmiſmata:indumẽta & cætera ſuppelle
ctilia deſeruientia ad indigẽtiam uitæ: ſicut eni
uidimus in aliis artibus:ſic ſecundũ phũm prio
poli.circa gubernationem domus eſſe habet. In
aliis autem artibus eſt duplex organum aĩatum
& inaĩatum ut in arte gubernatiua nauium: tan
q̃ organum inanimatũ eſt gubernaculũ ſiue re/
mus:tanq̃ aĩatum eſt ibi proratius ſiue remiga/
tor:ſic in gubernatione domus tanq̃ organa in
aĩata ſunt ibi indumẽta lecti poſſeſſiones & nũ.
miſmata:tanq̃ aĩata ſunt ſerui & miniſtri:conue
niunt ergo oĩa hmõi organa qa quodlibet ali/
quo modo ẽ quia ẽ q̃dam res poſſeſſa. differũt
tñ quia hæc ſunt animata illa inaĩata. Viſo qũo
diſtinguunť organa gubernatiõis dom⁹:reſtat
oñdere qũo ad inuicẽ comparanť oportet enim
ſcdm phũm hmõi organa ordinata eẽ ad ĩuicẽ:
ita ꝙ organũ ſit ante organũ:ut organũ aĩatum
ante iaĩatũ. Si eni ſocietas dom⁹ eſt qd naturale:
& ĩ natura ordinata ſunt oĩa:ut ſemp ĩferiora ad
miniſtrãtur p ſupiora & recipiũt modũ & men.
ſuram ex illis. oportet organa dom⁹ ordinata eẽ

& organa inferiora ut inaīata ſunt mouendā &
ad miniſtranda per organa ſuperiora ut per aīa
ta quod declarat philoſophus primo poli. per ſi
mile in aliis artibus ubi innuit ꝙ peltra non per
ſe citharizant: & pectines non per ſe ipſos pecti/
nant. ideo ad citharizandum peltrum indiget
miniſtro mouente & pectem ad pectinandum ī
diget mouente ipſum. Sed ut ait ſi peltra per ſe
citharizarent & pectines per ſe pectinarent nihil
opus eſſet architectoribus miniſtrorum: nec do-
minis ſeruorum. Ideo enim architectores & do-
mini indigent ſeruis & miniſtris: ſiue indigent
organis aīatis: quia organa inanimata per ſe ip-
ſa exercere non poſſunt illud ad quod ſunt facta
nam ſi tripodes & menſe regum & principū uel
etiam aliorum tales eſſent quales erant tripodes
in quodam templo de quibus quidā poetæ fa/
buloſe dicebant ꝙ ſpontanee ſe ingerebāt diui-
nis obſequiis: & ſi omnia organa domus talia eſ
ſent qualis erat ſtatuta dædali de qua phūs fabu
loſe recitat in politicis ꝙ p ſe implebat opus de-
bitum: nulla indigentia eſſet ſeruorum: ſed men
ſe ſe ipſas pararēt: & ut eſſet oportunitas oſtia ſe
ipſa apperirent & clauderent ſed quia non ſic eſt
organa inanimata a ſe ipſis moueri nō poſſunt.
Ideo domini & architectores indigēt miniſtris
& ſeruis: ut ſecundum eorū ductionem moueāt
organa inaīata uel organa carētia rōne: ut opus
proprium poſſint implere. Indignum eſt enim
ſecundū ordinem uniuerſi: ut ſupma immedia/
te ad miniſtrent infima: ſed lex uniuerſe eſt ut i-
fima adminiſtrētur a ſupmis per media. Supræ-
ma autē in quolibet negocio eſſe uident archi-
tectores & domini: infima uero ſunt organa in/
aīata: media ſunt miniſtri & ſerui: qui ſunt quaſi
quædam organa animata: in dignum eſt autem
dominos & architectores per ſe ipſos eſſe præpa
ratores menſarum uel eſſe hoſtiarios: aut aliqua
talia exercere ſed congruentius eſt hæc per me/
dios miniſtros efficeſ: in domo ergo completa
utraq; organa ſunt neceſſaria aīata & inanimata
quæ qūo ad inuicem ſe habeant manifeſtatum
per iam dictam: nam aīata ſunt ante inanimata &
hæc per illa ſunt adminiſtranda & mouenda ut
poſſint propria opera adimplere.

¶ Qualia ædificia debent hēre reges & princi/
pes & uniuerſaliter omnes ciues quātū ad opis ī
duſtriam & operis temperamentum. Cap. iii.

e X prædictis patere poteſt in hac tertia
parte huius ſecundi libri dicendū eſt
tam de miniſtris ꝗ de his ꝗ deſeruiūt
ad conſeruationem & ad ſufficientiam uitæ. De
ſeruientia autē conſeruationi & ſufficientiæ ui-
tæ quaſi ad tria reducuntur. Huiuſmodi eni ſūt
ædificia poſſeſſiones & nūmiſmata. de quattuor
ergo dicendum erit. Declarabitur enim primo
quales domos & quales hitationes reges & pri
cipes & uniuerſaliter ciues hēre debent. Secūdo
determinabitur de ipſis poſſeſſionibus. Tertio
de nūmiſmatibus. Quarto de miniſtris. ¶ Inter

alia autem quæ cōſideranda ſunt in ædificiis ut
tradit paladius in libro de agricultura: eſt indu-
ſtria opis ut ædificium ſit ſubtiliter & debite fa/
ctum & temperamētum aeris ut ſit in debito ae-
re collocatum. Quod autem reges & principes
debeant hēre habitationes mirabiles & ſubtili ī
duſtria conſtructas probat philoſophus duplici
rōne quarum prima ſumitur ex parte magnificē
tiæ regiæ: ſecunda ex parte proprii: poſſumus au
tem & nos tertiam rationem addere ex parte fa-
miliæ & miniſtrorum. ¶ Prima uia ſic patet: nā
ſecundum phūm. iiii. ethi. capitulo de magnifi/
centia maxie glorioſos & nobiles decet eſſe ma
gnificos: reges ergo & pricipes qui debēt eē no-
biles & pclari potiſſime decet eſſe magnificos.
Alii. n. moderatas poſſeſſiōes habētes pñt eſſe li
berales eo & liberalitas in paruis ſumptibus eſſe
poſſit. Sed reges & pricipes multitudine poſſeſ/
ſionū pollētes dēnt eſſe magnifici eo ꝙ magnifi
centia circa magnos ſumptus eſſe cōtingat. Sed
magnifici ut dicit in eodē. iiii. ethi. ē ppatare ha
bitationē decentē. Nō eſt aūt decens habitatio
niſi magnifico opere & mirabili induſtria ſit cō
ſtructa. Ex pte ergo ipſius magnificentiæ regiæ
patet ꝙ reges & pricipes quātū ad induſtriā ope
ris decet habere habitatiōes mirabiles. Alii uero
ciues tales habitatiōes habere dēnt magis & mi
nus mirabiles ut cōpetit pprie facultati. ¶ Secū
da uia ad inueſtigandū hoc idem ſumit ex par-
te ipſius proprii & hanc tangit phūs. vi. politi.
ubi ait ꝙ principes decet ſic magnifica facere &
talia ædificia conſtruere ꝙ populus ea uidens ꝗ
ſi ſit mēte ſuſpenſus. pp uehæmentē admiratio/
nem: nam populus minus inſurgit contra prin-
cipem uidens ipſum ſic magnificū qlibet eni de
populo hoc uiſo oppinatur principē eſſe tātum
ꝙ quaſi ipoſſibile ſit ipſum inuadere: & quaſi cir
ca impoſſibilia non cadit electio neq; conſilium
ut uult phūs. iii. ethi. qui licet ex populo retrahi
tur ne diſſentionem faciat cōtra principē ſi aſpi/
ciat ipſum tantum & tam magnificum. Magni/
tudo enim ædificiorū licet nō ſit fienda ad oſtē
tationē & inanem gloriam. Decet enim reges
& principes ne in contemptum habeantur a po
pulo facere ædificia magnifica prout requirit de
centia ſtatus in quo exiſtunt. ¶ Tertia uia ſumi
tur ex parte miniſtrorum & familiæ nā ubi mul
tæ ſunt diuitiæ multi ſunt qui comedunt il/
las. In domibus ergo regum & principum opor
tet multos habundare miniſtros. ut ergo nō ſo
lum perſonas regis & principis: ſed etiam multi
tudo miniſtrorum debite commorari poſſint ī
ædificiis conſtructis oportet ipſa eſſe magnifica.
¶ Viſo qualia debent eſſe ædificia quantum ad
magnificentiam & induſtriam operis reſtat ui/
dere qualia eſſe debent quantum ad aeris tem/
peramentū. Tangit autem palladius in libro de
agricultura tria eo quibus cognoſcere poſſumꝰ
in quo aere ſit ædificium cōſtruēdum. Dicit. n.
ſalubritatem aeris primo declarare libertatem a

uallibus infimis. Si enim in uallibus infimis ædi
ficia conſtruantur quia aer eſt ibi groſſus ꝓpter
circunſtantiam montium contingit ipſum non
eſſe ſalubrem. Sic enim imaginari debemus ꝙ
ſicut a qua currens ſanior eſt ꝗ ſtans: eo ꝙ aquæ
ſtantes ut plerimum ingroſſantur & putreſcunt
ſic aer recluſus in uallibus eo ꝙ non habeat libe
rum motum quaſi ingroſſatur & efficitur nō ſa
lubris eſt ergo propter ſalubritatem aeris conſi
derandum in ædificiis conſtruendis ut non fiat
talis conſtructio in uallibus infimis. ¶ Secūdo
conſiderandum eſt ut locus ille in quo eſt ædifi
cium conſtruēdum ſit a nebularum tenebris ab
ſolutus nam in aliqua parte terrarum uel quia il
la eſt magis paludoſa uel propter aliquam aliā
diſpoſitionem terræ magis & ſepius obtenebra
tur aer per nebulas & uapores tam in parte illa ꝗ
in parte alia quare ibi redditur aer non ſalubris
ideo ſi uitari pōt nō ſūt ibi ædificia conſtruēda.
¶ Tertium ꝙ declarat ſalubritatem aeris eſt con
ſideratio habitatorum exiſtentium in ipſo. Si. n.
alicubi ædificare uolumus ſi contingat circa re
gionem illam aliquos habitare: conſiderāda ſūt
habitatorum corpora ſi eis ſit calor ſanus & pul
cerrimus ſi ſit ipſis firma ſinceritas capitis: ſi habeāt acu
tum uiſum & purum auditum: uocem claram: p
omnia hæc indicatur bonitas aeris: & per cōtra
ria indicatur aer eſſe infirmus. Si enim habitato
res in ipſo non habeant calorem ſanum ſed cro
ceum de facili in capite patiantur: habeant per
turbatum uiſum impurum auditum: uocem rau
cam per omnia hæc quaſi per quædam ſigna ae
ris impuritas demonſtratur.

¶ Qualia debent eſſe ædificia quantum ad ſalu
britatē aquarum & q̄tū ad ordinē uniuerſi. Ca. iiii.

PRæter prædicta duo uidelicet præter
operis induſtriam & aeris temperamē
tum ſunt duo alia in ædificiis attendē
da ut aquæ ſalubritas & debita diſpoſitio uniuer
ſi. Aqua enim ſecūdum philoſophum eſt ualde
communis & in multis deſeruit ad neceſſaria ui
tæ. Ideo ualde conſiderandum eſt ut ſic ædificiū
ſituetur ut ei ſit aq̄ ſalubris copia ne habitatores
eius ob infectionē aquæ infirmitatē cōtrahant.
Tangit aūt palladius in libro de agricultura ſex
ꝗ ait eſſe conſiderāda in cognitiōe aquæ ſalubri
tatis. ¶ Primū ē quia aqua illa deriuari nō de
bet a paludibus & a lacunis. Paludes enim & la
cunæ eo ꝙ eis ſit aqua quodāmodo ſtans ut plu
rimū habent aquā nō ſalubrē. ¶ Secundo cōſi
derandum ē ne aqua illa ſumat originē ex me
tallis: uel ne tranſeat per metallorum uenas: ha
bent enim metalla uenas ſuas ſubterraneas & a
quæ in locis ſubterraneis generant̃ & per uenas
ſubterraneas tranſeūt quare ſi locus generationis
aquarū uel meatus ꝑ quos aquæ tranſeunt ha
beant in ſe principia uenarū metallorum ex hoc
aqua inficitur & nō eſt ita ſalubris. Eſt enim hu
midum & molle de facili paſſiuū: aqua ergo q̄a
eſt hm̄ōi de facili inficitur a metallis: & maxime
a metallorum uenis ubi non ſunt metalla pura
ſed ſimul cū metallis ſūt aliquæ admixtæ putre
dines. ¶ Tertium ꝙ conſiderādum eſt in aquis
eſt ꝙ ſit coloris perſpicui: nam ipſa infectio colo
ris aquæ infectionem demonſtrat. ¶ Quartum
eſt ne aliquo odore uel ſapore uicietur nam pra
uus odor uel ſapor aquarū ut plurimū deſignat
illas aquas generari uel tranſire per aliqua loca
infecta a q̄bus talē odorē uel ſaporem contraxe
runt. ¶ Quintum eſt ne aquis illis aliquis inſe
deat limus: nam terra limoſa & lutoſa eo ꝙ infe
cta ſit ſana eſſe non poteſt. Hæc ergo quinq; at
tendēda ſunt in ſalubritate aquarum. Verumq;
contingit aliquando nos in his ſignis decipi. Iō
adducit palladius ſextum ꝙ dicit etiam conſide
randum eſſe uidelicet ut conſideretur conditio
& diſpoſitio corporum utentium illis aquis eſt
ergo aſpiciendum ſi dentes & gingiuæ utentiū
illis aquis ſint puri ſi utentes eis habeant capita
ſana & inperturbata: ſi uenter aut uiſcera uel la
tera ſiue renes nullo dolore aut inflatione uexē
tur: nam ex malitia aquarū uel omnia mala hæc
uel aliqua horum conſueuerunt cōtingere: ædi
ficium ergo conſtruendum ædificari debet in ta
li ſitu ꝙ ſit ei copia aquæ ſalubris habentis con
ditiones illas de q̄bus fecimus mētionē. Quod
ſi tamen ædificandi neceſſitas urgeat nec tamen
ibi aquæ ſalubris ſit copia eſt ibi ſecundum pal
ladium conſtruenda ciſterna in qua pluuiales
aquæ colligendæ ſunt: nam ſecundum eundem
aquæ cæleſtis & pluuialis ad bibendum q. om
nibus anteſertur: ſunt autē in ciſterna illa piſces
fluuiales apponendi ut eorum natatu aqua ſtās
agilitate currentis aquæ pure mutetur. ¶ Viſo
qualiter eſt ædificium conſtruendum quantum
ad ſalubritatem aquæ: reſtat uidere qualiter con
ſtruendum ſit quantum ad ordinem uniuerſi.
In ordine autem uniuerſi prout req̄rit ædificiū
conſtruendum: ſunt tria cōſideranda: uidelicet
cōditio cæleſtis: diuerſitas uentorum: & diſpoſi
tio terrarū. ¶ Quantum ad conditionem cæle
ſtem: ſed duo ſunt attendenda. Primo ut yeme
debita claritate illuſtretur. Secundo ne in æſta
te immoderato calore opprimatur ꝙ fieri conti
git ſi ædificium ſecūdum ſuam ampliorem par
tem reſpiciat oriens yemale: tunc enim eo ꝙ in
yeme oppoſitum ſit ſoli debita claritate illuſtra
bitur. In æſtate q̄dem eo ꝙ oblique reſpiciatur
a ſole habebit in calore temperamentum. nam
ſemper radius obliquus minorem calorem ge
nerat ꝗ directus. ¶ Secūdo in ædificando ædifi
cio attēdēda eſt diuerſitas uētorum: & hoc quā
tum ad diuerſitatē: camerarū: nam uētus ſepten
trionalis eo ꝙ puriorem aerē facit ſalubrior eſſe
uidet̃ ꝓpter tēpus ergo æſtiuū in quo hoīes facilꝰ
infirmant̃ ædificādæ ſūt aliq̄ cameræ oppoſitæ
uero ſeptētrionali ut ī eis ſalubrior cuſtodiat̃ ui
ta. ¶ Tertio q̄tū ad ordinē uniuerſi cōſideranda
ē diſpoſitio terrarū ut ī tali loco ædificiū cōſtrua
tur cui uiridaria & pomeria eē poſſunt cōnexa.

Aſpectus enim talium & deambulatio per ea ad
hilaritatem & ſanitatem cōfert.℄Eſſent autem
in ædificiis conſtruendis q̄dam alia particularia
dicenda ut qualis deberet eē cella uinaria qa de
bet eē frigida obſcura oppoſita ſeptentrioni de
bet eē longe ab aquis uta ciſternis & flumini/
bus & longe a ſtabulis fimo & ſterquiliniis. Sic
etiam aliæ particulares conditiones ædificiorū
diſtingui poſſent:ſed quia talia nimis particula.
ria ſunt edificatorum induſtrie relinquantur.

℄Quod poſſeſſio eſt homini quodāmodo na.
turalis & ab renūtiantes poſſeſſionibus quodā/
modo non uiuunt ut homines:ſed ſunt homini
bus meliores. Cap.v.

d Icto de ædificiis ſecūdum ordinem ſu
perius enarratum reſtat dicere de poſ
ſeſſionibus.℄Poſſumus autem tripli
ci uia uenari ꝙ rerum poſſeſſio eſt quodāmodo
naturalis prima ſumitur ex neceſſitate uitæ:ſecū
da ex dignitate hominis:tertia ex actōe naturæ.
℄Si enim hoīes naturaliter uiuūt & ſocietas po
litica eſt quodammodo hoī naturalis ut in pri.
ma parte huius ſecundi libri diffuſius probaba/
tur:oportet aliquomodo naturalia eſſe quæ ſūt
neceſſaria in uita politica: ſed ſecundum phūm
primo poli.neceſſaria eſt rerum poſſeſſio in gu/
bernatione domus ſi quis debeat politice uiue/
re:eo ergo ipſo ꝙ rerum poſſeſſio deſeruit neceſ
ſitati uitæ ē quodammodo hoī naturalis.℄Se/
cunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur
ex dignitate humana eo enim ipſo ꝙ homo re/
ſpectu corporalium & ſenſibilium eſt creaturarū
digniſſima habet naturale dominium ſuper ip/
ſa:quare naturale eſt homini ꝙ dominetur iſtis
ſenſibilibus & ꝙ poſſit eis uti in ſuum obſequi/
um & quia hoc eſt quodammodo poſſidere ea
ideo eorum poſſeſſio eſt ei naturalis. Vñ & phūs
primo politi.ubi probat poſſeſſiōem talium na.
turalem eſſe:ait ꝙ hominum ad beſtias natura.
liter eſt iuſtum bellum:eo enim ꝙ beſtiæ natura
liter hoī debent eſſe ſubiectæ & debent ordina.
ri in obſequium eius:ſi ipſe refugiant obſequiū
hoīs:homo contra ipſas bellat tanq̄ contra ea q
bus naturaliter dominabitur.Sicut ergo homo
naturaliter dominatur beſtiis: ſic & naturaliter
dominatur aliis exterioribus rebus ꝙ non eſſet
niſi rerum poſſeſſio quodāmodo naturalis eēt.
℄Tertia ſumitur ex actione naturæ:nam ſi ī pria
generatione natura non deficit animalibus: ſed
naturaliter præparat eis debitum nutrimentum
congruum eſt ut non deficiat eis iam perfectis.
Si enim digniora ſunt perfecta imperfectis & ip.
ſis imperfectis animalibus præparatur debitum
alimentum a natura multo magis hoc ꝑparabit
eis iam ineſſe perfectis. Animalium autē q̄dam
ouificant:quædam aīalificant.In aīalibus autem
facientibus oua cuiuſmodi ſunt aues ſic natura
ordinauit ponens in ipſis ouis album & rubeū
ita ꝙ ex albo generatur auis & rubeum cedit in
nutrimentum. Aui enim exiſtenti intra teſtam
oui non deficit quin prouideret ei debito nutri
mento:ſic etiam animalibus natis per generatio
nem natura non deficit quantum ad nutrimen.
tum quia ſtatim ſolicita eſt inducere lac in ma/
millis matris:ut ex eo animalia gēita nutriri poſ
ſint:quare ſi aīalibus impfectis natura præparat
nutrimentum & neceſſaria uitæ:multo magis
hoc facit animalibus perfectis. Ideo ait phūs pri
mo politi.ꝙ hæc.i.res a quibus nutrimentū ac
cipimus date ſunt nobis a natura naturale eſt er
go nobis habere res exteriores:habere ergo do.
minium rerū exteriorum eſt quodāmodo hoī
naturale quia natura produxit hmōi ſenſibilia ꝓ
pter hominem.Sumus enim quodāmodo nos
finis omnium ut dicitur ſecundo phiſicorum qui
ergo talibus abrenunciat & ꝓponit uiuere abſq̄
dominio exteriorum rerum non proponit uiue
re ut homo ſed eligit ſibi uitam cæleſtem:& ſu/
pra hoīem ſicut nubere & per generatiōem pro
ducere ſibi ſimile eſt homini naturale nihilomi
nus tamen multi ſunt qui uolentes uacare maio
ri bono cōnubia renuūt tales enim ut ſuperius
dicebatur nō uiuunt ut hoīes nec ſunt pars ciui
tatis:ſed eligūt ſibi uitam ſupra ho'em & dicēdi
ſunt hoībus meliores naturale eſt homini ergo
ut homo eſt ut uult philoſophus primo politi:
habere poſſeſſionem & dominium aliquarum
rerum exteriorum propter ſufficiētiam uitæ na
tura ergo ſicut dedit homini uiuere ſic fecit ani
malia plantas & herbas ut homo eis dominaret
& ut poſſideret ea & ut ſuſciperet inde debitum
nutrimentum ſine quo uita nr̄a durare nō pōt.

℄Quod utile eſt in uita politica quemlibet pro
priis gaudere poſſeſſionibus. Cap.vi.

f Vit opinio ſocratis & platonis ut reci.
tat phūs.ii.poli.ꝙ eſſet utile & expedi
ens ciuitati ꝙ ciues propriis poſſeſſio/
nibus non gauderēt ſed oīa eis eſſent cōia ymo
ꝙ peius eſt ipas fœminas & filios uoluit eſſe cō.
munes .Dicebat eni ſocrates & plato eius diſci/
pulus fuit ſecutus ipſum dicens ꝙ ſi nullus habe
ret uxorē propriā ſed qlibet ad q̄libet ꝓ ſua uolu
ptate accederet eſſet ſupræma unitas & ſuꝑma
dilectio in ciuitate:tunc enim oēs uiri diligerēt
oēs fœminas tanq̄ proprias ſic etiam omnes ho
mines diligerent omnes pueros tanq̄ filios pro.
prios eo ꝙ neſciret pater quis puer filius ſuus eſ
ſet ſed reputaret quemlibet propriū filium & di
ligeret oēs pueros tanq̄ natos ꝓprios .Sic ergo
ſocrates & plato ſenſerūt.Sed in tertio libro ubi
agetur de regimine ciuitatis hæc opinio diffuſi
us tractabitur.Sufficiant autem ad præſens ſci/
re quid ſentiendum ſit de poſſeſſione rerum ex
teriorum pro ut facit ad regimen & gubernatio
nem domus ſi enim hoīes ut plurimum nō ha/
berent appetitum corruptum:& ut in pluribus
non eſſent proni ad malum expediret ciuitati
poſſeſſiones communes eſſe eo ꝙ bonum quā/
to communius tanto diuinius.Omne enim bo
num in cōmune reductū ſcdm Boetiū pulchri⁹

elucefcit rebus ſtantibus ut nunc utile eſt ciuita
ti ciues gaudere poſſeſſionibus propriis eo ꝙ ui
ta ciuilis ſit uita cōmunium huminū hoīes eni
cōmuniter non ſunt adeo perfecti ꝙ eſſent con
tenti uiuere tali uita. Poſſumus autem ex diuer/
ſis locis in libro politi. accipere tria per quæ tri/
plici uia uenari poſſumus quod expedit ciuitati
ciues habere proprias poſſeſſiōes. Prima uia ſu/
mitur ut remoueatur inertia & ignauia. Secūda
ut prohibeatur litigium. Tertio ut tollatur inor
dinatio & confuſio. ℭ Prima uia ſic patet nā ho
mo adeo diligit ſeipſum ꝙ ſemper magis ſolli
citus eſt de bono proprio q̄ de alio uidemus au
tem ꝙ ſic eſt facile poſſeſſiones conſumere & de
ſtare: & adeo eſt difficile laborare & proprio
lucro ſubſtantiam & poſſeſſiones acquirere ꝙ ī
ciuitate cōtingit multos egere & eſſe pauperes:
non obſtante ꝙ ciues poſſunt gaudere poſſeſſio
nibus propriis: & ꝙ ſollicitantur circa ea tāquā
circa propria bona. Si ergo nullus haberet aliqd
proprium ſed omnibus ciuibus eſſent poſſeſſio
nes communes quia ciues non ſic eſſent ſolliciti
ad colendas poſſeſſiones communes ſicut ſunt
ſolliciti ad proprias ut plurimū contigeret ciui
tatem illam ſic ordinatam uenire ad inopiam ut
ciues non poſſent ſibi ī uita ſufficere: aliquid igi
tur non eſt utile ſimpliciter ꝙ eſt utile in caſu re
bus ſi ſic ſe habentibus utile eſt ciuitati ciues ha/
bere poſſeſſiones proprias: ne ꝓpter ignauiam
circa communia domus ciuiū patiātur inopiā.
ℭ Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſu
mitur ex remotione litigii: ut plurimum eni cō
ſurgunt lites & bella inter participantes aliquid
commune. Videmus autem ipſos fratres ex eo/
dem patre natos inter quos ſecundū phūm. viii.
ethi. eſt amicitia naturalis ut plurimum bellare
inuicem eo ꝙ ſit eis cōmunis hereditas quanto
ergo magis eſſet diſſenſio inter ipſos ciues īter
quos non eſt tanta amicitia ſi eſſent eis poſſeſſio
nes cōmunes. ℭ Tertia uia ſumitur ex remotio
ne inordinationis & confuſionis: nam ſecundū
phūm. ii. poli. ſic accideret tunc ſi ciues non ha/
berent poſſeſſiōes proprias ſicut accidit cum ali
quid cōmittitur pluribus miniſtris cum enim
hoc fit quilibet miniſtrorum retrahitur ne faciat
ꝙ mandatur ſperans alium implere ꝙ iubetur:
propter quod oportet rem illam uel non produ
ci ad effectum uel confuſe & inordinate fieri ut
ergo tollatur confuſio & inordinatio circa expe
dientia ciuitatis: utile eſt ciues gaudere poſſeſſio
nibus ꝓpriis ut magis ſolicite & magis ordina/
te & abſq; litigio campi & terræ & alia fructifera
excolantur.

ℭ Quō eſt utendum exterioribus bōis: uel re/
bus & quis modus uiuendi ſit licitus. Cap. vii.

P Hiloſophus. i. poli. oſtdit ꝙ ex alio &
alio uſu exteriorum rerum conſurgit
alia & alia uita ſiue alius & alius mo/
dus uiuendi. ſicut. n. uidemus in aīalibus & be/
ſtiis ꝙ non oēs utuntur eiuſdem rebus nec oēs
habent eundem modum uiuendi ſic in homini
bus habet eē. Nā aliqua animalia uiuunt ex her
bis aliqua ex poſitionibus uel fructibus. aliqua
uero ex raptu. Ideo diuerſi ſunt modi uiuēdi aīa
lium. nam aliqua uiuunt ut ait phūs diſperſa ali
qua agregalia. i. ſociata. Aliqua uero uiuūt diſ/
perſa. quilibet. n. ſic uiuunt ut expedit ad ſuffici
entiam uitæ & ut melius ſibi pñt cibum & nu/
trimētium quærere. homines etiā diuerſimode
utuntur exterioribus rebus & nō eodē mō uiuē
di uiuunt. diſtinguit autē phūs primo polit. iiii.
uitas ſimplices uel. iiii. modos uiuendi ex quib9
conbinatis reſultant alii modi uiuendi uel aliæ
uitæ. eſt. n. uita q̄druplex uidelicet paſcualis ue/
natiua piſcatiua & furatiua. paſcualem autē uitā
ducunt uiuentes ex agricultura uel ex animali/
bus domeſticis. Venatiua autem uiuentes ex ſil
ueſtribus. piſcatiua autem ex piſcibus: ſed furati
uam uitā ducunt uiuentes ex rapina & furto. cō
tingit autē hos modos uiuendi cōbinare. quia
quidam uiuūt paſcualiter & uenatiue. quidam
paſcualiter & piſcatiue. quidam uero uēatiue &
furtiue. quidam autem ex omnibus. nam ex pa
ſcuis & piſcibus uenationibus & furtis uitā quæ
runt. horum autem modorum modus uiuendi
furtiuus oīno illicitus ē: alii uero modi poſſunt
eſſe liciti. ℭ Viuere enim ex paſcuis ut uiuere ex
agris & aīalibus domeſticis cuiuſmōi ſunt oues
& boues &c. talia licita ſunt. quia natura talia ꝓ
duxit ordinans ea ad uſum hominis. ſemper. n.
nuper facta ordinantur ad perfectiora ut aqua &
terra quæ ſunt inanimata ordinantur ad nutri/
mentum arborum & plantarum tanq̄ imperfe/
cta ad perfectiora. arbores uero & plantæ tanq̄ ī
ſenſibilia ordinantur ad nutrimētum animaliū
ſenſibiliū. omnia autē hæc tam inanimata q̄ ue
getabilia ſenſibilia ordinantur ad nutrimētum
& ſubſtentationem hominum propter quod be
ne dictum eſt quod ſcribitur primo poli. ꝙ na/
tura dedit nobis talia. ordinauit eni ea ad uſum
& dominium noſtrum. licitum eſt ergo ſumere
nutrimentum ex agris & animalibus domeſti/
cis quare uita paſcualis eſt licita. ℭ Sic etiam ue
natiua & piſcatiua de ſe nō ſunt illicita. quia eni
homo naturaliter dominare debet non ſolum
animalibus domeſticis ſed etiam beſtiis ſilueſtri
bus & piſcibus habet contra talia iuſtum bellū.
propter quod philoſophus primo poli. uult ue
natiuam & piſcatiuam eſſe uitas licitas. ait eni ꝙ
hominum ad beſtias & ad alia animalia eſt iu/
ſtum bellum per ſe enim loquendo homines iu
ſte poſſunt talia facere & ordinare ea in ipſum ꝓ
prium. ℭ Furtiua autem uita per ſe loquendo ē
illicita quia hominum ad homines per ſe non
eſt iuſtū bellum. Si enim homines aliqui con
tra alios iuſte bellant hoc eſt quaſi per accidens
inquantum illi aliquo modo forefaciunt uel fo
refecerunt in ipſos. delinqd ergo homo offen/
dendo beſtias ſi aūt in offenſiōe beſtiaꝝ eſt deli
ctū hoc ē q̄ſi p accidēs īquātū talis offēſa redūat

in offenſam hoīs ut in offenſam propriī poſſeſ/
ſoris. Videtur tamen uelle phūs ꝙ non ſolum
hominis ad beſtias:ſed etiam hominis ad barba
ros ſit iuſtum bellum.homines.n.barbari & ſil/
ueſtres quia ab uſu rationis deficiunt naturaliter
debent eſſe ſubiecti hominibus pollentibus ſub
tilitate & prudentia. Videtur enim uelle ꝙ quia
ſapientes naturaliter debent dominari inſipien/
tibus iuſtum habere bellū contra ipſos.ſi eis no
lint eſſe ſubiecti. ſecundum quē modum loquē
di ciues qui magis uigent prudentia & intelle/
ctu iuſtum habent bellum contra ruſticos ſi recu
ſent ſubici illis propter quod contra tales recu/
ſantes ſubici quos dignum eſt eſſe ſubiectos ſe/
cundum ſententiam philoſophi ſic intellectam.
Videtur enim licita prædatiua uita.ut quod lici
tum eſſet non ſolum hos depđari & accipe ſua:
ſed eos etiā accipere in prima ex quo recuſant fa
cere ꝙ tenentur. Verum quia nulli eſt iniuria fa/
cienda per ſe loquendo uita furtiua uel pdatiua
debet illicita iudicari.debet.n.quis de proprio
uiuere non de uſurpatione alieni quia igitur de
cet ipſos ciues & multo magis reges & pricipes
uiuere uita uirtuoſa. Si uolunt proprias debite
gubernare.Decet eos ſcire quod ſūt uitæ uel ꝙ
ſunt modi uiuendi & qui illorum ſunt liciti & il
liciti quoniā nullus poteſt uirtuoſe uiuere ſi poſ
ſeſſionibus uel rebus exterioribus utaꝛ illicite.

¶Quod ciues & multo magis reges & prin.nō
dēnt infinitas poſſeſſiones appetere. Cap.viii.

C Ommuniter uidētur delinqre hoīes
circa appetitum poſſeſſionum & circa
concupiſcētiam diuitiarum nunq̄.n.
cōiter hoīes ſaciantur poſſeſſionibus & diuitiis.
nam nunq̄ pñt tot hr̄e quin plura uelint. ¶Aſſi
gnat autē phūs.i.poli.duplicem cām q̄re cōcu/
piſcentia diuitiarum eſt infinita. Prima ſumitur
ex in ordinatiōe uoluntatis.Secūda ex falſa eſti
matione finis. ¶Prima uia ſic patet nam ut ipe
ait infinita eſt diuitiarum concupiſcentia cuius
cauſa eſt ſtudere hoīes circa uiuere non circa be
ne uiuere.quicūq; aūt propter ipſum bene uiue/
re diuitias uolunt fruitiones corporales non in/
finitas q̄runt.bene.n.uiuere eſt uiuere uirtuoſe.
hoīes ergo quia non curant uiuere uirtuoſe: ſed
totum ſtudium eorum eſt ut uiuant ſecundum
corporis uoluptatem cū diuitiæ maxime uide/
antur hoc efficere ut per eas quilibet conſequi
poſſit.ꝙ appetit ut melius hoīes poſſunt explēꝛ
ꝙ uolunt diuitiis & poſſeſſionibus non ſaciantꝛ.
¶Secunda uia ad inueſtigādum hoc idē ſumitꝛ
ex falſa eſtimatione finis:nam ut diſtinguit phi/
loſophus.i.poli.& ut ſupra in primo libro diffu
ſius diximus aliter appetitꝛ finis & aliter ea quæ
ſunt ad finem. Nam finis appetitur in infinitum
ea uero q̄ ſunt ad finem ſecundū modū & men/
ſuram ipſius finis ut ſi finis medicinæ eſt ſanare
non poſſet medicus tantam ſanitatem inducēꝛ
quin ſi eſſet poſſibile uelet eam maiorem effice
re. Medicus ergo ſanitatem quaſi appetit indu/
cere infinitā.Sed potionē appetit dare ſecundū
modum & menſurā ſanitatis.cōiter ergo hoīes
quia falſam eſtimationē hn̄t de fine & putant ip
ſum finē in diuitiis eē ponendū appetunt eas in
infinitū.ſed ꝙ ad gubernationē dōus ptineat ñ
appetere infinitas poſſeſſiones duplici uia ueſtia/
ri poſſumus.Prima ſumitꝛ ex ſimilitudine quam
habet yconomica & ars gubernatiua domus ad
naturam.ſecūda ex ſimilitudine quā habet ad ar
tes alias. ¶Prima uia ſic patet.uidemus.n.natu
rā nō ſolicitari circa nutrimentū infinitum. ſed
tm̄ apponit de nutrimēto q̄tum reqrit aīal nutri
endum ut ſi ex albo oui natura generat auem &
ex rubeo nutrit ipſā ut apponit natura ī ouo infi
nitū rubeū.ſed tm̄ apponit ibi de eo q̄tū ſufficit
ad nutrimentū illius auis.ſic ēt ſi natura ex men/
ſtruo facit aīal & ex lecte nutrit ipm non oppo/
nit in uberibus infinitum lac:ſed tm̄ apponit ibi
de eo q̄tū ſufficiat ad nutrimentū aīal gn̄ati. cū
ergo diuitiæ & poſſeſſiones ordinentꝛ ad nutri/
mentum & ad ſufficiētiā uitæ ſicut rubeū ī ouo
ad nutrimentū auis & lac ī uberibus ad nutrimē
tum fœtus.ſi gubernator domus nō uult cōtra
naturā agere:ſed uult ſuam domū regere ſcđm
modum & ordinē naturalē nō debet infinitas
diuitias & poſſeſſiones appetere:ſed cum tot ha
bet ꝙ ſecundū exigentiā ſui ſtatus bn̄ ſufficiant
ad gubernationē domus debet illis eſſe conten
tus. ¶Secūda uia ad inueſtigandū hoc idem ſu
mitur ex ſimilitudine quā habet ars gubernatio
nis domus ad artes alias.nā poſſeſſiones ſunt q̄
dam organa artis gubernationis domus ſicut i./
cus martellus &c.hmōi ſunt organa artis fabri
lis.nulla aūt ars ut ait phūs.i.poli.habet organa
infinita.ergo nec gubernatiua debet q̄rere īfini/
tas poſſeſſiones. ¶ Decet igitur oēs ciues & mul
to magis reges & principes eſſe cōtentos tantis
poſſeſſionibꝰ & diuitiis q̄tas reqrit exigentia ſui
ſtatus:nam non ſaciari poſſeſſionibus & diuitiis
ut patet per habita uel procedit ex falſa eſtima/
tione finis uel ex īordinatione uoluptatis. tanto
ergo deteſtabilius eſt hoc ī regibus & principi/
bus q̄ in aliis.quanto decet hr̄e ordinationē uo
luptatem & meliorem exiſtimationē finis. nam
ſicut in primo libro dicebatꝛ.deteſtabilius ē in re
ge non hr̄e uerā extiationem de fine q̄ in popu/
lo eo ꝙ populus a rege dirigitꝛ.ſicut deteſtabiliꝰ
eſt in ſagittāte non cognoſcere ſignū quā in ſa/
gitta eo ꝙ ſagitta a ſagitante dirigatur.

¶Quod ſunt ſpecies cōmutationū & quæ fuit
neceſſitas inuenire denarios. Cap.ix.

S I cōſiderentur dicta phi in pri . poli.
oēs commutationes quaſi ad tria ge/
nera reducuntur. Quarū una eſt com
mutatio rerum ad res.ut frumenti ad uinum uel
ad ordeum uel ad alia ſuplentia indigentiā cor
poralem. Alia eſt cōmutatio rerū ad nūmiſma/
ta.Tertia ē nūmiſmatum ad nummiſmata ut cū
denarii argentei cōmutantꝛ in aureos uel econ/
uerſo.uel nūmiſmata regionis unius cōmutantꝛ

in nũmiſmata regionis alterius. ℭ Vt ergo ſcia/
mus qũo hmõi cõmunicationes oportuit intro
duci ſciendum ꝙ ſi non eſſet niſi cõitas domus
quæ eſt cõitas prima nulla cõmutatio eſſet ne/
ceſſaria nam in domo dñatur paterfamilias cu
ius eſt prouidere omnibus exiſtẽtibus in domo
quare omnis cõmutatio facta ad ſubiectionem
domus fit a patrefamilias:uel per ſe uel per pro/
curatores intermedios:nam ipſius patriſfamilias
eſt totam indigentiam ſubleuare domeſticam.
ſed cum eiuſdem ad ſe ipſum nõ ſit nec emptio
nec uenditio nec cõmutatio.bene dictum eſt ꝙ
dicitur primo poli.quia in prima cõitate quæ ẽ
domus manifeſtum eſt nullum eſſe opus ipſius
commutationis.igitur propter cõitates alias eſt
commutatio introducta.Sunt aũt aliæ cõitates
a cõitate domus ut cõitas uici uel ciuitatis uel
totius regni & prouinciæ.uel etiam diuerſorũ
regnorum aut diuerſarum prouinciarũ.Aliquã
do.n.indigentia ad uitam non inueniuntur in
toto regno uno ꝓpter quod oportet diſcurrere
aliquos per diuerſas mundi partes & per diuer/
ſa regna & regiones q̃rẽdo aromata & alia q̃ re
quiruntur ad uitam propter.n.diuerſum aſpe/
ctum ſiderum & planetarum aliquibus abundãt
partes calidæ quibus non abundant frigidæ &
econuerſo.propter ꝙ non ſolum oportet com/
municare & conuerſari ad inuicem homines uni
us uici uel unius ciuitatis aut unius ꝓuinciæ.ſed
etiam diuerſarum prouinciarum & regnorum.
propter has ergo communitates introductæ ſũt
illæ tres ſpecies commutationũ.Nam & ſi ad cõ
munitatem uici uel ciuitatis aliquomodo ſuffi/
ceret commutatio rerum ad res tamẽ ad com/
municationẽ quod habetur in toto regno opor
tuit introduci commutationem rerũ ad denari/
os & econuerſo.Rurſus ſi in communicatione
totius regni ſufficeret commutatio rerũ ad dena
rios & econuerſo in communicatione tamen q̃
eſt diuerſorum regnorũ & prouinciarũ oportuit
introduci non ſolum commutationem rerũ ad
res uel rerum ad denarios:ſed etiam denariorũ
ad denarios & econuerſo.Antiquitus enim ho/
mines ut ſatis innuit philoſophus primo poli.ĩ
ſimplicitate uiuentes quaſi ſolum commutabãt
res ad res ut ſi unus abũdabat in uino:& alius in
frumento commutabant uinum ad frumẽtum
& per huiuſmodi commutationẽ ſubueniebant
ſibi ad ſufficientiam uitæ.qui modus ut ipſe ait
adhuc reſeruatur apud multas barbaras natiões
quæ non habentes denariorum uſum ſolum res
ipſas commutãt.hic autem modus forte in uno
uico uel in una uilla obſeruari poſſunt ſed in to/
to uno regno uel in tota una prouincia illa eſ/
ſet magnæ latitudinis commode obſeruari non
poteſt.nam uinum frumentum & talia:quibus
indigemus ad uitam cum ſint magni ponderis
commode ad partes longiquas portari non poſ
ſunt.oportuit ergo inuenire aliquid quod eſſet
portabile.& quod eſſet pulchrum & utile ꝑ quo
inueniri poſſent uictualia.hmõi aũt maxime eſt
argentũ & aurũ q̃ inter cætera metalla ſunt pul/
chriora & ſũt utilia & honorabilia ex eis .n.pñt
fieri uaſa quæ ſũt hominibus utilia q̃bus factis
uidetur utens illis eſſe in honore & gloria.Primi/
tus ergo inuẽtæ fuerũt commutationes ad me
talla ſolum ſecũdum pondera ut uolẽtes hr̃e tã/
tũ uini oportebat dare tantũ ponderis argenti
uel auri uel etiã alterius metalli.ut placebat tũc
temporis populis uel regibus iſtituere:ſed quia
difficilis erat in oĩ emptione uel uẽditione ſem/
per ponderare metalla ut emẽtes & uendẽtes ab
ſoluerentur ab hmõi pondere i ipſis metallis ſcul/
ptũ fuit ſignũ aliqđ ut imago principis uel ali/
qđ aliud ſignũ publicũ per cuius inſpectionem
ſciretur q̃ti ponderis & quanti ualoris eſſet metal/
lũ illud.Hoc ergo mõ inuẽtus fuit dẽarius & nũ
miſmata qui eſt q̃ſi quidã fide iuſſor nr̃ pro quo
ſtatim ſcdm ipſius ualorẽ recipere poſſumus ſup
plentia indigẽtiã uitæ.In toto ergo uno regno
ne nimis grauarentur hoĩes cõmorãtes in ipſo cũ
ex una parte regni oportebat eos accedere ad ali
am portando ſecũ uictualia honeroſa inuentus
fuit denarius q eſt de facili portatilis.ꝑ cuius cõ
mutationẽ uictualia inueniuntur.quare cõmuta/
tio rerũ ad denarios & econuerſo forte ſuffice/
ret in uno regno uel in una ꝓuincia ſed quia in
diuerſis regnis diuerſi dñantur.nec eiſdẽ denariis
utuntur cõmorãtes in diuerſis ꝓuinciis ꝓpter cõ/
mutationẽ rerũ ad res.& rerum ad nũmiſmata
oportuit inuenire cõmutationẽ nũmiſmatũ ad
nũmiſmata.patet ergo qđ ſunt cõmutatiões:&
qũo ſũt inuẽtæ & q̃ fuit neceſſitas inuenire dẽa/
rios.Decet ergo prudentẽ patrẽfamilias & do/
ctũ gubernatorẽ cognoſcere qũo ortæ ſũt tales
cõmutatiões & ad qđ deſeruiũt ut hoc cogno
ſcendo melius ſciat ſuæ domui prouidere.

ℭ Quod ſunt ſpecies pecuniatiuæ & quæ illarũ
eſt laudabilis & q̃ uituperabilis. Cap. x.

C Onueniẽter poſt tractatũ de poſſeſſio
nibus.tractatur de nũmiſmatibus:nam
hr̃e poſſeſſiones & abundare uino &
frumẽto eſt abũdare in diuitiis naturalibus.Sed
abundare in denariis & nũmiſmatibus ut patet
ꝑ phũm p̄io poli.eſt abundare in diuitiis artifi/
cialibus.Si ergo ars naturã præſuponit & ubi de
ſinit operatio naturæ.ibi incipit opatio artis.cõ
grue poſt tractatũ de poſſeſſionibus ex quibus
oriuntur diuitiæ naturales annectitur tractatus
de nũmiſmatibus.ℭ Poſtq̃ diximus q̃ fuit neceſ
ſitas inuenire nũmiſmata & pecuniã reſtat dice/
re ꝙ ſunt ſpecies ſpeculatiuæ.Diſtinguit aũt phũs
in poli.quattuor ſpecies pecuniatiuæ uidelicet
naturalẽ campſoriã oboloſtaticã & cãchos ſiue
uſuram his.n.quattuor modis poſſideri conſue
uit multitudo pecũiæ.ℭ Pria ergo ſpecies ipſius
pecuniatiuæ dicitur eſſe quaſi naturalis quæ fit ex
eo ꝙ res naturales cõmutantur in pecuniã.Si quis
ergo abũdans in uino & frumẽto q̃ naturaliter
producuntur ex eis pecuniã ſuſciperet talis pecũia

tiua quaſi naturalis diceret. quia a rebus natura-
libus inciperet. ¶ Secũda ſpecies pecuniatiuæ di
cit eſſe campſoria hoc eſt ſcd̃m phũm prio poli.
forte primitus caſu & ſimpliciter inuẽta fuit. ſed
deinde per experientiam iam eſt artificialis eſſe
cta. quodlibet. n. nũmiſmata p ſe loquẽdo plus
ualet ĩ ꝓpria ratione. accidit ergo forte aliquos
hẽe aliqua nũmiſmata quæ non multũ apprecia
bant in regione ſua eo ꝙ non eſſet ꝓpria regio-
ni illi. Illis ergo caſu euntibus ad regiones illas
quibus illa nũmiſmata erant propria & portan-
tibus nũmiſmata illa accidit eos plus recipere ꝓ
nũmiſmatibus illis q̃ in partibus propriis. ꝓpter
quod caſu cãpſoria uſi ſunt. Sed ex hoc caſu ars
ſumpſit originẽ. ut poſtea homines artificialiter
conſiderarẽt q̃ nũmiſmata in qbus partibus ex-
pendunt ut poſtea campſoria artificialiter effe-
cta eſſet cauſa lucrandi pecuniã. hæc enim pecu
niatiua naturalis dici non debet quia nec a reb⁹
naturalibus icipit: nec ad naturalia terminatur.
Sed ĩ ea ſcd̃m phũm primo poli. dẽarius eſt ele
mentũ & terminus. i. principium & finis. Incipit
n. hæc ars a denario quẽ dat & terminat ad dẽa-
riũ quẽ recipit quare ibi denarius finis & princi
piũ dici debet. ¶ Tertia ſpecies pecuniatiuæ eſt
oboloſtatica uel ponderis exceſſiua. q̃ forte ſic i-
uẽta fuit. Nam ſicut maſſa metalli in denarios di
uidit & imprimit ibi ſignũ publicũ ſic aliquãdo
aliqua neceſſitate interueniente ut pp uaſa fien-
da uel propter aliquid aliud denarii reſoluunt ĩ
maſſam. Accidit ergo forte ex totidem denariis
nũero confici maſſam maioris ponderis ex quo
caſu ars ſumpſit originem ut oẽs denarii ponde
rarẽtur & qui eſſent maioris ponderis reſoluerẽ
tur in maſſam ut ex hoc lucrũ haberi poſſet. ars
ergo iſta oboloſtatica ſiue ponderis exceſſiua ex
exceſſu ponderis qui inuenitur in denariis ſum-
pſit originẽ. ¶ Quarta ſpecies pecuniatiuæ dici-
tur eſſe canchos ꝙ in latino idem ſonat ꝙ part⁹.
Videtur. n. hæc ars parere & generare denarios.
q̃ nos cõmuni nomine appellamus uſuram. nũ-
quã. n. aliqua creſcunt in ſe ipſis niſi per partum
uel per generationẽ: ut ſi aliquis hẽt. x. oues po-
ſtea in capite ãni habeat. xx. hoc eſt quia oues il-
læ generauerũt & pepererũt. Si quis ergo ex. x.
denariis poſt aliquod tẽpus uult habere. xii. qd'
facit pecuniatiua uſuraria ꝙ plane patet uult ꝙ
denarii illi pariant & generẽt. Recta ergo uſura
uocata eſt quaſi denarioꝝ partus. ¶ Harum au-
tem. iiii. ſpecies ſecũdum philoſophum in poli.
ſola prima quæ eſt quaſi yconomica & naturali
ter eſt laudabilis. Aliæ uero tres ſecũdum ipſum
merito uituperant. Nam omnis ars q̃ a denariis
incipit & ad denarios terminant quaſi uidetur ĩ
denariis finem ponere. campſoria igitur obolo-
ſtatica & uſura. qa quaſi totaliter in pecuniis exi-
ſtunt. quia a pecunia incipiunt & ad pecuniam
terminat. uituperandæ ſunt ſecũdũ philoſophũ
nimis. n. uidetur eſſe denariorum cupidus cuius
actiões a denariis incipiũt & in denarios termi-
nant. Quicquid tamẽ ſit de campſoria & obo-
loſtatica uſura tamẽ eſt ſimpliciter & in omnib⁹
deteſtanda ut in ſequẽti capitulo apparebit. Vſu
ras enim nemo exercere debet campſoria autem
& oboloſtatica & ſi mercatoribus uel aliquibus
aliis permittũt. regibus tñ & pricipibus quos de
cet eſſe q̃ſi ſemideos exercere non conſtruit niſi
primam ſpeciẽ pecuniatiuæ quæ eſt yconomica
& quaſi naturalis. Decet. n. ipſos abũdare in poſ
ſeſſionibus & in redditibus ex quorum fructu ꝓ
defenſione regni & aliis neceſſariis poſſint abũ-
dare pecunia.

¶ Quod uſura eſt ſimpliciter deteſtabilis: & ꝙ eam decet reges & principes ꝓhibere. Cap. xi.

Q Varta ſpecies pecuniatiuæ quam phi-
loſophus appellat cakos ſicut duplici
nomine nominat ſic duplici uia inue-
ſtigare poſſumus eam deteſtabilẽ eſſe. ¶ Vocat
enim primo denarioꝝ partus ex quo nomine ar
guit phũs primo poli. eam contra naturam eſſe.
nam parere & generare & multiplicari in ſe ipſis
eſt ꝓprium naturalibus & eſt contra naturam ar
tificialem. Scrinia. n. & arche quia ſunt artificia-
lia quãtũcũq; ſimul exiſtant. nũquã ſe ipſas mul
tiplicant. Animalia uero quia ſũt res naturales ſi
mul manẽtia generãt & pariũt & ſe ipſa augẽt.
Volens igitur denarios ipſos in ſe ipſis multipli
cari ut ꝙ. x. poſt lapſum temporis fiãt. xx. uult ꝙ
artificialia ſeipſa multiplicẽt & quia hoc eſt con
tra naturam artificialiũ, cum denarius ſit quid ar
tificiale. bene dictum eſt quod dicit primo poli.
uſuram eſſe quid deteſtabile & contra naturam.
¶ Secundo huiuſmodi pecuniatiuam poſſum⁹
oſtendere deteſtabilem eſſe ex alio nomie quo
nominatur. ut quia dicit uſura. quod quaſi idẽ
eſt ꝙ rapina uſus. In uſura enim uſus rapitur &
uſurpat. uel idem uẽditur bis. uel uẽdit ibi uſus
qui non eſt ſuus. Ad cuius euidentiam ſciendũ
ꝙ licet aliud ſit res: aliud uſus rei: ut aliud eſt do
mus & aliud inhabitare ipſam: in aliquibus ta-
men nunquam conceſſio uſus ſeparari poteſt a
conceſſione ſubſtantiæ. In quibuſcũq; igitur po
teſt concedi uſus re abſq; eo ꝙ concedatur eius
ſubſtantia poteſt inde accipi penſio dato ꝙ res
illa ĩ nullo deterioraretur. Sed ſi non poteſt con
cedi uſus abſq; conceſſione ſubſtantiæ quãtum
ad talem uſum non eſt penſio aliqua accipiẽda.
quia ſi accipiatur erit ibi uſura id eſt rapina uſus.
Cum ergo uſus ipſius domus ſit domum inha-
bitare non domũ alienare. poſſeſſor domoꝝ po
teſt concedere uſum domus ut inhabitationem
abſq; eo ꝙ concedat ſubſtantiam eius & quia cu
ius eſt ſubſtantia eius & uſus q̃diu ſubſtantia eſt
ipſius uſus pertinet ad ipſum. Vendẽs ergo ꝙ ſu
um ẽ & ꝙ pertinet ad ipſum licite poteſt & nul-
li ibi iniuriatur. nihil ergo rapit & nihil uſurpat
ſi retinens ſibi dominũ domus uendit inhabita
tionem & uſum eius. In denariis autem non ſic.
Nam uſus proprius denariorum eſt expendere
& alienare denarios. nunquam poteſt concedi

uſus proprius denarii niſi concedat eius ſubſtan
tia cum ad talem uſum oporteat ipſam ſubſtan/
tiam alienare. quia ergo accidens a ſubſtátia de
pendet & uſus ex ipſa re ſumit originẽ benedi/
ctum eſt ꝙ cuius eſt ſubſtantia eius eſt uſus. Vo/
lens ergo accipere penſionem de uſu denarioꝝ
dicit̃ cõmittere uſuram. uel dicitur uſurpare &
rapere ipſum uſum: quia concedendo uſum de/
narii concedit ſubſtantiam eius: concedẽdo ue/
ro ſubſtantiam non ulterius ſpectat ad ipm̃ uſus
eius. quare ſi de uſu penſionem accipiat uendit
ꝙ non eſt ſuum: uel accipit penſionem de eo ꝙ
non ſpectat ad ipſum cum non ulterius ſpectet
ad eum uſus denarii ex quo eius ſubſtantiam iã
conceſſit. ℂ Aduertendum tamen ꝙ ut ait phi/
loſophus primo poli. quaſi cuiuſlibet rei eſt du/
plex uſus unus proprius & alius non proprius.
Vſus proprius denarii eſt ipſum commutare uel
expendere & alienare. Vſus uero nõ ꝓprius ẽ ap
parere. Multi. n. oſtendũt denarios ſuos non ad
expendendum: ſed ad apparendum & ut uideã
tur diuites. ſic etiam uſus proprius domus eſt in
habitare. Vſus non proprius eſt ipſam uendere
uel cõmutare multi enim domos fabricant nõ
ad inhabitandum: ſed ad uendendum. de omni
autem uſu ſiue ſit proprius ſiue non proprius po
teſt accipi penſio ſi uſus ille concedi poſſet abſq;
conceſſione ſubſtantiæ. propter ꝙ plane patet e/
cõtrario eẽ de denariis & de aliis rebus, nam de
uſu proprio denarioꝝ non poteſt accipi penſio
abſq; uſura. quia talis uſus cõcedi non põt abſq;
conceſſione ſubſtãtiæ. Sed de uſu non proprio
poteſt ut ſiquis uellet nũmiſmata non ad expen
dendum: ſed ad apparendum. ꝙ forte multotiẽs
mercatores faciunt. qui ut appareãt diuites & ut
alii citius apud eos deponant pecuniam habent
coram ſe multitudinem pecuniæ. cũ ergo quis
poſſit concedere denarios ad talem uſum uideli
cet ad apparendum abſq; eo ꝙ concedat ſuſtan/
tiam eoꝝ: ſi hoc modo de denariis penſionẽ ac/
cipiat. forte aliter peccaret. uſuram tamen non
cõmitteret. In rebus autem aliis ut plurimũ cõ/
tingit econtrario ut in uſu proprio non cõmit/
tit̃ uſura. nam quia inhabitatio quæ ꝓpri⁹ uſus
domus concedi poteſt abſq; conceſſione ſubſtã
tiæ eius. Si de hoc penſio accipiat̃ nulla uſura cõ
mittit̃. Sed ſi quis domum uẽderet uel cõmuta/
ret qd' non eſt proprius uſus eius dato ꝙ nõ ſta/
tim pecuniam acciperet. Si propter uſum dom⁹
uellet ulteriorem pecuniam accipere uſurã cõ/
mitteret. quia iam uſus non ſpectaret ad ipſum.
poſtquam per uenditionem cõceſſiſſet eius ſub/
ſtãtiam. omnino ergo uſura quia ibi uẽdit̃ uſus
qui non ſpectat ad creditorem contra naturam
eſt. Decet ergo reges & principes ſi uolunt natu
raliter dominari prohibere uſuras ne fiant eo ꝙ
iuri naturali contradicant.

ℂ Quod diuerſi modi ſunt lucrandi pecuniam:
& ꝙ aliqui illorum modorum ſunt regibus &
principibus congruentes. Cap. xii.

Irca finem primi poli. diſtinguit phi/
loſophus diuerſus modus quibus nũ/
miſmata acquirũtur. ℂ Contingit. n.
hoc fieri quaſi quinq; uiis. quarum una dicitur
poſſeſſoria. Secunda mercatiua. Tertia mercẽna
ria uel conducta. Quarta experimentalis. Quin
ta artifica. ℂ Via autem poſſeſſoria acquiritur
pecunia quando quis poſſeſſionibus abundans
ex fructibus earum pecuniam acquirit. decet. n.
ſecundum philoſophum yconomicum & di/
ſpenſatorem domus eſſe expertum circa poſſeſ/
ſiones ſciendo quæ ſunt magis fructiferæ & ex
quibus poteſt melius ſubueniri indigentiæ cor
porali domeſticæ ſiue gubernatiõi domus. hoc
autem fieri contingit ſi ſciatur quæ ĩ quibus par
tibus abundant ut quis illis animalibus abun/
det quæ in partibus illis in quibus exiſtit meli/
us conſeruant̃. Hæc autem quomodo ſciri poſ/
ſũt & qualiter circa poſſeſſiones quis ſe habere
debeat ut qualiter aues & aialia quadrupedia cõ
ſeruent̃ & quæ terra magis ualeat ꝑ agricultura
quæ magis ad uineaꝝ plãtationem & qualis cu
ra circa arbores ſit gerenda diſpoſuimus ſilentio
pertranſire eo ꝙ alii de talibus ſufficienter tradi
diſſe uidẽt̃. Palladius. n. multa hmõi enarrauit.
ℂ Secunda uia utilis ad pecuniam acqrendã di
citur eſſe mercatiua cum quis per mare aut p ter
ram defert mercationes aliquas uel aſſiſtit defe/
rentibus mercationes ipſas. Diuidit̃ aũt ſecũdũ
phũm mercatoria in tres partes in nauclauriã q̃
fit p mare: & ponderis portatiuã quæ fit per ter/
ram & aſſiſtricẽ. ℂ Tertia uia acquirendi pecuniã
dicitur eſſe mercẽnaria uel conducta: ut cũ quis
ſpe mercedis uel precio conduct⁹ aliqua opera
tur. ℂ Quarta uia dicit̃ experimentalis expimẽ
tum. n. particulariũ eſt cum ergo quis nouit par
ticularia facta aliquoꝝ quib⁹ pecuniam ſunt lu/
crati dicitur ſcire lucratiuam experimentalem.
Recitat enim phũs duo particularia geſta quib⁹
fuit pecũia acquiſita. Primũ eſt ꝙ fecit tales mil
leſius unus de ſeptem ſapientibus qui primo phi
loſophari cœperunt & ad quid ualeret philoſo/
phia ſua ipſe enim cũ eſſet pauper: & in properare
tur ſibi a multis cum philoſopharet̃ & ad quid
ualeret philoſophia ſua cũ ſemper in egeſtate ui
ueret: ipſe non denariorum cupidus ſed ut oñde
ret ꝙ facile eẽt philoſophis ditari ſi circa talia cu
ram gererent: uidit per aſtronomiam futurã eſſe
magnam copiam oliuarum ab omnibus inco/
lis regionis illius emit tantum oleum ꝙ recol/
lecturi erant in anno futuro. Mutuata ergo pe/
cunia & data arra bona pro futuro oleo: tum qa
nullus poterat uẽdere oleum: niſi ipſe tum quia
etiam erat magna copia olei lucratus pecuniam
multam & oſtendit ꝙ facile erat philoſophus di/
tari. Secundum particulare geſtum quod reci/
tat idem philoſophus eſt de quodam ſciculo: q
emit totum ferrum nundinarum: & quia ipſe ſo
lus uẽdebat lucrabatur pecuniam ut uolebat in/
ter cætera enim augentia diuitias ſecũdum phi/

loſophum eſt facere monopollam.i.facere uen-
ditionem unius nam quia unus ſolus uendit ta
xat ꝓcium pro ſuæ uoluptatis arbitrio:uolenté
ergo pecuniam acquirere oportet & ſimilia par-
ticularia gſtea per quæ aliqui pecuniam ſunt lu-
crati habere ímemoriam ſi occurreret oportuni
tas per ſimilia geſta dum tamẽ illa ſint licita pe-
cuniá lucraretur. ℭ Quinta uia dicitur eſſe artifi
cia:quando quis per artem ſuam aliqua exerce-
ret propter quæ pecuniam lucratur:nam licet fi-
nis artis militaris ſit uictoria:medicinalis ſit ſani
tas ſingulæ tamen artes quaſi ad pecuniam ordi
nantur cum ex opere uel ex arte facto pecuniam
intendunt:Medici enim fabri domificatores &
etiam ipſi milites cum ſtipendiarii fiant pecuniá
intendunt. Decet ergo quẽlibet ſecúdum uitá
politicam uolenté prouidere indigẽtiæ dome-
ſticæ habere curam de acquiſitione pecuniæ ſe-
cundum ꝙ exigit ſuus ſtatus. Apud reges aũt &
principes inter uias tactas ſolæ duæ uiæ uidenť
eſſe utiles uidelicet poſſeſſoria & experimẽtalis.
Decet enim eos uel per ſe uel per alios eſſe exper
tos ſciẽdo particulares conditiones regni & ge
ſta particularia ꝓdeceſſorum ſuorum ſecúdum
quæ licite pecuniam acquirebant. ℭ Debent.n.
conſeruare laudabiles cõſuetudines regni ſecũ
dum quas capiant licitos redditus non uſurpan
do aliorum bona:conſideratio.ergo geſtorum
particularium & conſuetudinem approbatarũ
& uia experimentalis. Vtilis eſt regibus & prin-
cipibus in acquiſitione pecuniæ. Sic enim utili^s^
eſt uia poſſeſſionalis:non ſolum í poſſeſſionib^9^
ímobilibus:cuiuſmodi ſunt agri & uineæ & cæ-
tera hmõi ſed etiam in poſſeſſionibus mobilib^9^.
Decet ipſos pollere multitudine beſtiarũ & eti-
am auium per quæ ſatiſſaciant indigẽtiæ uitæ.
Dicimus enim Federicũ imperatorem qui tan-
tæ ſapientiæ ſæcularis ꝓdicabatur habuiſſe maſ-
larias multas. Non obſtante enim ꝙ terræ fer-
tiliſſimæ dominabatur ubi uictualia modici ꝓ-
cii exiſtebant nihilominus quaſi tamen ſemper
ex propriis alimenta carnium nolebat aſſumere
& hoc tam in beſtiis quam etiam in uolucribus.
Hoc enim decet reges & principes ut aliis exiſtẽ
tibus in regno exempla ꝓbeant & ut non uideá-
tur uiuere quaſi aduenæ & peregrini qui enĩ ſin-
gula alimenta pecunia emit magis uiuit ut ad-
uena quam ut ciuis. Q uare decet reges & prin-
cipes habere homines induſtres tam ſuper cultu
ra agrorum & uinearum quam etiam ſuper ar-
mentis bouum & ſuper multitudinem ouiũ &
aliorum animalium de ſeruientium ad indigen
tiam uitæ:non ſolum quadrupedium ſed etiam
uolucrum:ſicut alicubi conſuetudo eſt hẽre mul-
titudinem columbarum uel aliarum auiũ ex q-
bus domeſtica alimenta ſumuntur. Sic ut philo
ſophus in politi.ait inſiſtendum eſt circa apum
culturá ſi partes illæ aptæ eſſent ad talem cultú
ex apibus enim in partibus conuenientibus col
ligitur multus fructus cum paruis expẽſis. Vt er-
go ſit ad unum dicere ſemper uita ciuilis apud
uolentes ciuiliter uiuere uel politice. Melior eſt
uita peregrina & hẽre alimenta ex propriis:lau-
dabilius eſt q̃ ſingula pecunia emere.

ℭ Q uod aliqui ſunt naturaliter ſerui & ꝙ expe
dit aliquibus aliis eſſe ſubiectos. Cap. xiii.

D Icebatur ſupra in hac tertia parte hui^9^
ſecundi libri:de quattuor eſſe dicen-
dum uidelicet de ædificiis:poſſeſſioni
bus:nũmiſmatibus & miniſtris ſiue ſeruis. Expe
ditis ergo tribus reſtat exeq̃ de quarto ut de ſer
uis. ℭ Oſtendemus autem primo ſeruitutem ali
quam naturalem eẽ & ꝙ naturaliter expedit ali-
quibus aliis eſſe ſubiectos ꝙ probat philoſoph^9^
primo politi. quadruplici uia ſumpta ex quadru
plici ſimilitudine. Prima uia ſumitur ex ſimilitu
dine reperta in rebus in aiatis. Secunda ex parti
bus eiuſdem animalis. Tertia ex diuerſis ſpẽbus
animalium. Quarta ex diuerſitate ſexuũ in ſpe-
cie humana. ℭ Prima uia ſic patet. Nam nũquá
aliqua multa ſecũdum debitum ordinem effici
unt aliquid unum:niſi ſit ibi aliquid prædomi-
nans reſpectu alioꝝ:ut ſi plures uoces efficiunt
aliq̃ armoniam:oportet ibi dare aliquam uocẽ
ꝓdominantẽ ſcđm quam tota armonia diiudi-
cať. Sic etiam ſi plura elementa concurrũt ad cõ
ſtitutionẽ eiuſdẽ corporis mixti:oportet aliqđ
elementũ ꝓdominans ſcđm qđ illi mixto com
petat debitus motus aut debitus ſitus. Inde ẽ er
go ꝙ in oíbus mixtis dominať terra:quia oía ta
lia ſunt grauia & naturaliter deorſum tendũt:q-
re ſi ſic eſt in rebus inaiatis ꝙ nunq̃ aliqua plura
conſtituũt naturaliter aliquid unum niſi ibi na-
turaliter aliud ſit ꝓdominás:cum ſocietas homi
num ſit naturalis:quia hõ eſt naturaliter aíal ſo-
ciale:ut ſupius diffuſius probabatur nũq̃ ex plu
ribus hoíbus fieret naturaliter una ſocietas uel
una policia niſi naturale eſſet aliquos principari
& aliquos ſeruire. Sunt ergo aliqui naturaliter
dñi & aliqui naturaliter ſerui. ℭ Secunda uia ad
inueſtigádum hoc idem ſumiť ex his q̃ uidem^9^
in partibus eiuſdem aíalis:quodlibet enim aíal
tanq̃ in partes naturales diuiditur in corpus &
aíam:ubi aía eſt quaſi dñans & corpus eſt quaſi
obſequens & obediẽs. Corpus.n.non poſſet ſe-
ipſum dirigere ad operationes debitas:ſed diri-
gitur ad hmõi opera per uirtutẽ aíæ:cum ergo
multi hoíum comparenť ad alios quaſi corpus
ad aíam ſequitur eos eſſe naturaliter ſeruos. Sũt
enim aliqui carentes prudentia & intellectu nõ
ualentes ſe dirigere ad operationes debitas. Ex-
pedit ergo eis ut dirigátur ab aliis & ut aliis ſint
ſubiecti:ſicut ergo in hoíe uirtuoſo & bñ diſpoſi
to aía dominať & corpus obedit ſic in policia be
ne ordinata ſapientes debent dñari & inſipiẽtes
obedire:quia hi comparantur ad alios quaſi cor
pus ad aíam & quaſi organum ad artificem:con
tingit tamen aliquando magis dñari ignoran-
tes q̃ ſapiẽtes. Sed hoc accidit ex peruerſitate po
liciæ:nam ſicut in hoíe peſtilẽte & hñte aíam p-

uerſam corpus & ſenſualitas magis q̄ aīa uel rō:
ſic i policiis peſtilētib⁹ & corruptis magis dn̄an
tur ignorātes quam ſapientes. ℭTertia uia ſu/
mit ex diuerſis ſpeciebus aīalium:ut ex hoīe re/
ſpectu aliorum aīaliū:homo.n.ut ſupra dicebat
naturaliter dn̄atur beſtiis. Videmus enim mul/
tas beſtias domeſticas ut canes & equos in mul
tis conſequi ſalutem pp prudentiā hoīum quā
ex propria induſtria conſequi non poſſent. Ex/
pedit ergo eis & naturale eſt eis ſubici hoī:eo ꝙ
per hoīum prudentiam dirigantur & ſaluantur.
Quare cum inſipientes comparent ad induſtres
ſicut beſtiæ ad hoīes eo ꝙ carentes prudentia ne
ſciāt ſeipſos dirigere:ſicut naturale eſt beſtias ſer
uire hoībus:ſic naturale eſt ignorātes ſubici pru
dentibus:expedit.n.eis ſic eſſe ſubiectos ut p eo/
rum induſtriam dirigant & ſaluent. ℭQuarta
uia ſumit ex diuerſitate ſexuū uel ex compaſſio/
ne uiroꝝ ad ſocias. ℭVidemus enim uiꝝ eo ꝙ
ſit ratione p̄ſtantior naturaliter dn̄ari ſociæ de q̄
dicit primo polit. ꝙ hēt conſilium inualidū:cū
ergo uideamus aliquos hoīes reſpectu aliorum
plus deficere a rationis uſu q̄ fœminæ a uiris:ſeq
tur eos naturaliter eſſe ſubiectos:quare ſeruitus
ē aliquo modo quid naturale:& naturaliter ex
pedit ſocietati hūanæ aliquos ſeruire & aliquos
principari:ut in principio capituli dicebatur.

ℭQuod præter ſeruitutem naturalem quæ eſt
quaſi ſeruitus ſimpliciter eſt dare ſeruitutem le/
galem & poſitiuam. Cap. xiiii.

S Icut præter ius naturale pp cōe bonū
oportuit dare leges aliquas poſitiuas
ſcd̄m quas regent regna & ciuitates.
Sic uiſum fuit conditoribus legū ꝙ p̄ter ſeruitu
tē naturalē ſcd̄m q̄ ignorātes debent ſeruire ſa/
pientibus eſſet dare ſeruitutē legalē & quaſi poſi
tiuā:ſcd̄m q̄ debiles & uicti ſeruirent uictorib⁹
& potētib⁹. ℭEſt.n.iuſtū legale ut recitat phūs.
i.poli.ſuperatos in bello ſeruire ſuperantibus.
ℭVidetur aūt hmōi iuſtum qd̓ ſcd̄m phūm eſt
ſcd̄m quid & poſitiuū triplicē cōgruitatē hēre.
Quarū prima ſumit ex conditoribus legū. Se/
cunda ex defenſione patriæ. Tertia ex ſalute de/
bellatoꝝ. ℭPrima congruitas ſic patet:oportet
enim dn̄ans ut dicitur in politi.hēre aliquē ex/
ceſſum reſpectu ſerui. Hmōi aūt exceſſus dupli/
citer eſſe pōt:uel ſcd̄m aīam uel ſcd̄m corpus.
Nam hō quilibet naturaliter ex his duabus par/
tibus eſt compoſitus. Exceſſus autē ſcd̄m bona
aīæ eſt quaſi exceſſus ſimpliciter eo ꝙ illa bona
ſimpliciter dici pñt. Exceſſus uero ſecūdū bona
corporis reſpectu illius ē quaſi ſcd̄m quid eo ꝙ
hmōi bona non ſunt tanta ſicut bona aīæ:& de/
ficiāt a bonis illis propter qd̓ bene dictū eſt:qd̓
dicitur.i.poli. ꝙ ſi dn̄s aliquos digne dn̄ari:qa
excedunt in bonis corporis:ut quia ſūt pulchri
& fortes multo iuſtius eſt hic diffiniri i aīa ut di
camus aliquos dn̄ari:quia excedūt i bonis aīæ.
Nam aīa eſt p̄ſtantior corpore:ſapiā ergo & bo
nitas quæ ſunt bona aīæ reddunt dn̄m naturale
& ſimpliciter:nē enim dignum naturaliter & ſim
pliciter ſapientes & bonos dn̄ari ignorātibus &
pueris. Sed ciuilis potentia & fortitudo corpo/
ris:q̄ ſunt bona corporalia & exteriora non faci
unt dominiū ſimpliciter naturale:ſed magis fa/
ciunt ipſum legale & poſitiuū ꝙ enim ſupans ī
bonis corporis in fortitudine uel in ciuili potē/
tia dominet his quos debellauit non eſt iuſtum
naturale : ſed ſecundū promulgationem legis.
ℭVidet tñ hmōi iuſtum aliquo modo eſſe cō/
gruū. Si conſiderēt legum conditores. Nam cū
legum latores ſunt hoīes quibus magis ſunt no
ta bona corporis & exteriora q̄ aīæ & interiora:
ut lex dare iudiciū de aliquo certo:uiſum fuit le
gum latoribus ut ſuperātes in bello congrue do
minarent aliis ſupatis eo ꝙ talis exceſſus noti/
or ſit q̄ alius. Vñ & phūs ait. Iuſtius eſſe diffiniri
dominiū ſecūdum bona aīæ q̄ ſecūdum bona
corporis. Sed ut ait non ſimiliter etiam facile ui/
dere pulchritudinem aīæ & corporis. ℭSecūda
congruitas ſumit ex defenſione patriæ:nā ut ho
mines fortiter bellarent ꝓ defenſione ꝓpriæ ci/
uitatis & regni ī fauorem cōis boni & defenſio/
nis patriæ:indultum eſt:ut ſuperantes in bello
dn̄entur ſupatis propter ꝙ decet uirtuoſos & ſa
pientes & bonos non reſiſtere ordinationi lega/
li.quia cōe bonū bono priuato eſt p̄ponēdum.
ℭTertia congruitas ſumitur ex ſalute debella/
toꝝ:nam pp hanc legem multotiens ſuperati ī
bello ſaluātur:hoīes enim alios debellantes pro
niores eēnt ad homicidiū. Si ſcirēt ſe ex eis nul
lam utilitatem conſecuturos ſed cū cogitāt eos
acquirere in ſeruos reſeruant ipſos propter utili
tatem quam inde conſequi ſperant. ℭVnde ſer
uus ſcd̄m unam ethimologiam dicitur a ſeruā/
do.qa tales a uictoribus reſeruant in bello & ñ
occiduntur ut poſſint ipſos poſſidere quaſi ſer/
uos & ancillantes.

ℭQuod p̄ter ſeruitutem & miniſtrationem na/
turalem & legalē eſt dare miniſtrationem addu
ctam & dilectiuam. Cap. xv.

P Oſſumus.dicere q̄tuor eſſe maneries
miniſtroꝝ. Nā aliqui ſūt tales natu/
raliter aliqui uero ex lege:aliqui ex cō
ducto.aliq̄ quidē ex uirtute & dilectione.oīs er
go miniſter uel eſt barbarus uel ipotēs.uel mer
cenarius uel uirtuoſus & dilectiu⁹. Barbari.n.di
cūtur illi q ſunt q̄ſi ſilueſtres.& neſciūt ſeipſos di
rigere ꝓpter ꝙ tales contigit eſſe naturaliter ſer
uos ut eſt p habita manifeſtū.deficiunt enim in
bonis animæ.ſcd̄m quoꝝ exceſſū contingit ali/
quos naturaliter dn̄ari. Impotentes uero conti/
git eſſe miniſtros ex lege ut ſi qui in potentia de
ficiētes & non ualētes debellantibus reſiſtere ex
promulgatione legis debēt eis ſeruire & mini/
ſtrare:mercēarios uero cōtigit eē miniſtros ex
conducto.ille enim mercenarius dicit qui prin/
cipaliter mercedem intēdens obſequit ei a quo
mercedē expectat. Sed boni & uirtuoſi ſunt mi/
niſtri ex uirtute:& dilectione.licet enim dignus

ſit operarius mercede ſua & non ſit congruũ ali
quẽ ꝓpriis ſtipendiis militare principaliter tñ ĩ
miniſterio debet quis intendere bonum. Si aũt
intẽdat ibi mercede aliquam tẽporalem hoc de
bet eſſe ex conſequẽti. Oportuit aũt dare mini/
ſtrationem conductã & dilectiuã ꝑter miniſtra-
tionẽ naturalem & ſcdm legẽ nam qa eſt in no-
bis corruptũ appetitus. non ſemper reſeruam⁹.
ordinẽ naturalẽ. ut plurimũ prin. ſunt peruerſi.
nam ignorantes & priuati bonis anime non ac-
quieſcũt miniſtrare & ſeruire pollẽtibus prudẽ-
tia & intellectu. Rurſus quia contigit aliqñ plu-
res ẽt ex nobili gñe toto ortos tpe uitæ ſuæ nõ
agere aliqđ luſtũ bellũ ut ex eo ꝓſſent acqrere
aliquos ancillãres & ſeruos. ne ergo tales oibus
priuent̃ miniſtris ad ſupplẽdũ indigẽtiã dome-
ſticã oportuit eſſe aliquos miniſtros conductos
ſeruientes ĩtuitu mercedis. & aliquos dilectiuos
uirtuoſos miniſtrãtes ex amore boni. ad hos ãt
miniſtros quos uirtus & amor boni inclinat ad
ſeruiẽdũ. decet principãtes ſe hñe qſi ad filios &
decet eos regere non regimie ſeruili ſed magis
qſi paternali & regali poſſumus aũt duplici uia
oñdere tales miniſtros ſi quos eẽ contigat. ma/
gis honorãdos & ꝑmiandos q̃ cæteros. Pria uia
ſumit̃ ex dignitate ipoꝝ miniſtrantiũ. Scda ex
unitate & ꝓpinqtate q̃ habẽt ad pricipãtẽ. ¶ Pri
ma uia ſic patet nã dignioribꝰ ſp ſunt ampliora
bñficia tribuẽda. Cum ergo uirtuoſus ſeruiẽs ex
amore honeſti & ex dilectione boni dignior ſit
mercenario q principaliter ſeruit ex cõducto &
ex mercede. & dignior ſit ſeruiẽre nõ amore ho
neſti ſed qa eſt ſupatꝰ in bello & oino ſit melior
barbaro q miniſtrat eo ꝙ neſciat ſeipm dirigere
& deficiat a rõnis uſu. ex ipſa dignitate miniſtrã
tiũ patet hmõi miniſtros a principãte eẽ magis
honorãdos & ꝑmiãdos. ¶ Secũda uia ad oñdẽ
dũ hoc idẽ ſumit̃ ex unitate & ꝓpinqtate q̃ hñt
hmõi miniſtri ad principãtẽ. Dignũ eſt. n. ut par
tes ꝓpinquiores fonti plus ꝓfundant̃ aqua q̃re
ſi ois amor q̃ndã uirtutẽ ũitiuã & cõiũctiuã hre
dicit̃ ut uult. dioni. iiii. de diuinis no. miniſtran
tes principi non ex mercede principaliter ſed ex
amore magis ſcdm uolũtatẽ coniũcti ſũt ei quã
alii q̃re dignũ eſt ipſos plus de influentia recipe
re aut ꝑhonorari & præmiari a principante.

¶ Quod in domibus regum & principum ſunt
ipſis miniſtris officia cõmittenda. Cap. xvi.

c Vm in domibus regũ & principũ mi-
niſtris officia diſpẽſant̃ ut aliqui præ-
ſint menſis aliqui multitudini equoꝝ
aliqui uero aliis rebus prout requirit modus do
meſticus. Quãtum ad præſens ſpectat tria ſunt
attendenda. uidelicet ordo miniſtrandi. facili/
tas exequendi & conditio miniſtrantium. ¶ Pri
mo enim attendenda ſunt officia domeſtica ſic
eſſe committenda miniſtris ut reſeruetur ibi de-
bitus ordo miniſtrandi quod maxime fieri con-
tingit ſi nunquam officium aliquod cõmittat̃
miniſtris niſi ibi plures ſint ſub aliquo uno cuiꝰ
quaſi architectoris ſit principaliter intendere cir
ca officium cõmiſſum. ratio autem aſſignat̃. ii.
poli. ubi dicit̃ ꝙ aliquãdo deterius ſeruiũt mul-
ti miniſtrãtes quam pauci. nam cum multis idẽ
miniſterium committitur ſæpe illud negligit̃.
nam ſæpe quilibet miniſtrãtium huiuſmodi mi
niſterium negligit credẽs ꝙ alius exequatur il/
lud ubicũq; enim eſt multitudo ibi eſt confuſio
niſi multitudo illa reducatur ad aliquid unum.
Sicut uidemus in uniuerſo ꝙ ipſum eſt maxime
ordinatum eo ꝙ multitudo entium exiſtẽtium
in ipſo reducat̃ in unum primum ens. ut in unũ
dominum a quo omnia ordinant̃ ſic quælibet
multitudo ſi debet eſſe ordinata oportet reduci
in/unum aliquem a quo ordinetur quare ſi mul
tis miniſtris committitur officium aliquod ne
illud negligat̃ & ne fiat confuſe & ordinate præ
ficiendus eſt unus architector miniſtris illis cuiꝰ
ſit ſollicitare & ordinare illos eſt autem hoc do
cumẽtum maxime neceſſarium in gubernatiõe
domorum regalium niſi propter magnitudinẽ
officiorum oportet idem miniſterium commit
ti miniſtris multis eo ꝙ unus non ſufficeret exe
qui opus illud. Eſt igitur in cõmiſſione officio-
rum attendendus ordo miniſtrandi. ¶ Secũdo
debet attendi facilitas exequendi quod maxi/
me fieri contingit ſi eidem non cõmittãtur offi-
cia plura & diuerſa ratio aũt huius haberi poteſt
ex hiis quæ dicũtur. iiii. poli. non ſũt congregã
da officia & principatus ita ꝙ eidem cõmittant̃
diuerſa officia uel diuerſi magiſtratus. quia ciui
tate magna officia & principatus tantã curã ha
bẽt annexam ut eadem pſona ſufficere non poſ
ſet ad faciliter exequẽdũ officia multa ſed ĩ par/
ua ciuitate uel in parua uilla ubi ꝓpter habitanti
um paucitatẽ non multi poſſunt ꝑſidere in offi-
ciis & ubi officia cõmiſſa non magnã curã hñt
annexã congregari poſſunt. officia & magiſtra-
tus ita quod eidem diuerſa officia cõmittantur.
Quod ergo dictum eſt de ciuitate parua & ma-
gna intelligẽdum ẽ de parua & magna domo.
In domo enĩ parua ubi pauci ſũt miniſtri & ubi
officia modicam curã hñt non eſt ĩconueniẽs
plura officia cõmitti eidem. Poſſet enim domꝰ
eſſe adeo modica ꝙ & faciliter idem poſſet eẽ to
tus miniſter mẽſæ & cuſtos portæ. Sed in domi
bus regũ & principũ ubi eſt multitudo miniſtrã
tiũ & ut officia maximã curã habẽt ſũt oĩno of-
ficia particulãda & diſtinguẽda & non ſũt plura
cõmittẽda eidem ne ĩpediat̃ facilitas exequẽdi.
¶ Tertio in cõmiſſione officioꝝ conſiderãda ẽ
conditio miniſtrantiũ cõtĩet. n. miniſtri ĩ duobꝰ
conſueuerũt deficere nã aliq male exequũt̃ opꝰ
iniunctum quia ſunt decipientes & defraudan/
tes iura legalia aliqui uero male cõſequũt̃ ipm
ſed non ex malitia uoluntatis quia ipſi de ſe bo
num uolunt ſed hoc contingit ex hebetudine ĩ
tellectus ſunt enim hebetes & imprudentes pro
pter quod licet ipſi non decipiant nec fraudent
decipiuntur tamen & defraudantur. Conditio

ergo miniſtrantium eſſe debet ut ſint fideles &
prudentes fideles quidem quantum ad rectitu/
dinem uolũtatis ne fraudent prudẽtes uero quã
tum ad induſtriam intellectus ne p inſipientiã
deſraudent. ℂFidelitas aũt cognoſci habet per
diuturnitatem ipſum.n. cor hominis uidere nõ
poſſumus. Sed ſi p diuturna tempora & in diuer
ſis officiis cõmiſſis fideliter ſe geſſit fidelis eſt iu
dicandus prudentia uero cognoſci habet per ea
quæ diximus in prio libro ut ſi aliqs ſit memor
ꝓuidus cautus & circunſpect⁹ & alia q̃ ibi diximus
prudẽs eſt reputãdus & ſcdm magis & minus ꝓ
ut magis & minus participat de cõditionib⁹ illis:
ℂQuomodo a regibus & principibus prouidẽ.
da ſunt indumenta miniſtris. Cap. xvii.

q Via maxime apparet regis prudentia
ſuam familiam debito modo guber.
net & ſi ei debite & ordinate neceſſa/
ria tribuat & quia debita ꝓuiſio maxime uidet
facere ad honoris ſtatum ut inſtruantur reges &
principes qualiter circa hoc ſe habeant honorifi
ce & prudenter uidendum eſt qualiter ſunt exhi
benda indumenta miniſtris. ℂAd cuius euiden
tiam ſciendum ꝙ circa hoc quãtum ad præſens
ſpectat qnqꝫ ſunt attendenda uidelicet regis ma
gnificentia uniformitas miniſtrantium cõditio
pſonaꝝ conſuetudo patriæ & congruentia tem
porum. ℂCum enim deceat regem eſſe magni.
ficum ut ſupra in primo libro diffuſius probat
decet ipſum erga ſuos miniſtros decenter ſe ha/
bere in apparatu debito & in debitis indumen/
tis nam licet nõ ad inanem gloriam nec ad oſtẽ
tationem talia ſunt fienda tamen ut reges & pri
cipes conſeruent ſe in ſtatu ſuo magnifico & ne
a populis condẽnantur decet eos magnifica ſa/
cere ut probat philoſophus .vi. poli. ℂSecundo
circa ueſtitum conſideranda eſt uniformitas mi
niſtrantium: nam ut appareant miniſtri pertine.
re ad unum principem ſiue ad unum dominan/
tem reſeruata conditione perſonarum maxime
debet attendi ut uniformiter ueſtiantur ſunt .n. in
domibus regum & principum diuerſi gradus p
ſonarum. omnes ergo illi qui in uno gradu eſſe
cernuntur uel ſi non multum ad inuicem diſtãt
eodem modo ſunt induendi ut ex conformita/
te indumentoꝝ cognoſcatur eos eſſe unius prin
cipis miniſtros. ℂTertio circa prouiſionem in
dumentorum conſideranda eſt conditio perſo.
narum nam nõ omnes decet habere æqualia in
dumẽta. In tantis enim domibus non ſolũ ſunt
laici ſed etiam clerici & inter utroſqꝫ quidam ſu
periores & quidam iferiores pp quod decet eos
aliter & aliter eſſe ordinatos. Sic enim uidemus
in ordine uniuerſi ꝙ cum totum uniuerſum ſit
quaſi una domus ſummi principis dei ſed ut pla
ne innuit philoſophus .xii. metha. in hac domo
non omnia gaudent æquali apparatu nec æqua
li pulchritudine ſed conſiderata conditiõe reꝝ
aliqua pollent maiori pulchritudine aliqua mi/
nori ꝓut requirit ordo & iuſtitia uniuerſi in quo
declaratur conditoris mirãbilis ſapientia quare
in domibus regum & principum quarum quæ/
libet pp uarietatem miniſtrantium & officioꝝ
quaſi quoddam uniuerſum dici poteſt non om.
nes miniſtrãtes æquæ pulchro apparatu nec æq̃
pulchris indumentis gaudere debent conſidera
ta conditione pſonarum ſic ſecundum ſuum ſta
tum cuilibet ſunt talia tribuenda ut in hoc appa
reat ꝓuidentia & induſtria principãtis. ℂQuar.
to circa hoc conſideranda ẽ conſuetudo patriæ.
nam omne inconſuetum uidet quaſi turpe & in
ordinatum quæ enim a pueritia ſoliti ſumus ui.
dere nimis afficimur ad illa. Ideo dicitur circa fi.
nem .vii. poli. ꝙ ſemper prima magis amamus
uidemus enim cõiter homines adeo affici ad pa
trias cõſuetudines & ad conuerſationes regio/
nis propriæ ut ẽt ſi peiores & turpiores ſint eas
pulchriores & meliores iudicant. In indumẽtis
igit & in oĩbus conuerſationibus aliquid dan/
dum eſt conſuetudini regionum niſi conſuetu/
dines illæ ſint pœnitus corruptelæ. ℂQuinto
circa hoc conſiderandum occurrit congruentia
tẽporum nam cum hæc inferiora corpora per ſu
per cæleſtia regantur prout uariantur tempora
& prout diuerſificatur conditio cæleſtis potus ci
bos & indumenta &c. talia deſeruientia ad indi
gentiam uitæ ſunt uarianda.
ℂQuid eſt curialitas & ꝙ decet miniſtros regũ
& principum curiales eſſe. Cap. xviii.

u Idetur aũt curialitas ſe habere ad nobi
litatem moꝝ ſicut iuſtitia legalis ſe ha
bet ad impletionem legis nam ut in ꝓ
ſequendo patebit ſicut legalis iuſtitia eſt quodã
modo oĩs uirtus quia oẽm uirtutem lex imple/
re iubet ſic curialitas eſt quodãmodo oĩs uirtus
quia nobilitatem morum quaſi omnis uirtus cõ
comitari debet. ℂPoſſumus .n. diſtinguere du/
plicem nobilitatem unam ſcdm opinionem ut
nobilitatem generis & aliam ſcdm ueritatem ut
nobilitatem moꝝ. Nobilitas aũt in exceſſu ali/
cuius boni fundari uidet. Nam nunq̃ diceretur
unus nobilior alio niſi in aliquo excederet illũ.
Sicut ergo ſunt duo genera bonoꝝ magnorum
quia quædam ſunt magna bona ſecundum opi
nionem ut corporalia & extrinſeca: q̃dam uero
ſunt magna ſcdm ueritatem ut uirtutes & bona
aïæ ſic duplex nobilitas hẽt eẽ. Vna q̃ fũdat i ex
ceſſu magnoꝝ bonoꝝ ſcdm opinionẽ hoĩum.
Alia uero quæ fundat in magnis bonis ſecundũ
exiſtẽtiam & ueritatem hoĩes .n. uulgares & cõi
ter populus non pcipiunt niſi ſenſibilia bona &
exteriora. hmõi ſunt honorabilitas generis diui
tiæ & ciuilis potentia. Qui ergo ꝓceſſit ex gene
re honorabili ut ex diuitibus uel ex potẽtibus &
hoc ex antiquo ita ꝙ nõ ſit memoria in populo
ꝓgenitores ſuos fuiſſe pauperes dr̃ hr̃e nobilita.
tes generis & p conſequẽs eſt nobilis ſcdm repu
tationẽ ꝓprii & ſcdm opinionem. Vera tñ nobi
litas ẽ ſcdm exceſſum uirtutũ & bonitatẽ moꝝ.
Tamẽ qa nunq̃ fama totaliter pdit & qđ cõmu.

niter dicitur impoſſibile eſt eſſe falſum ſecundũ
totum ut uidetur uelle philoſophus.vii.ethico.
hmõi uulgaris opinio alicui probabilitati inni/
titur. Videmus.n.ut plurimum ꝙ nobiles gene
re ſunt nobiliorum morum qua alii.Nam ut di
citur primo poli.ſicut ex homīe naſcitur homo.
& ex beſtiis beſtia ſic ut plurimum ex bonis na-
ſcitur bonus. & ex prudentibus prudens. Nobi-
les ergo homines quia cum pluribus conuerſā-
tur quaſi experti ut plurimum ſunt prudētiores
aliis & quia multi oculi in ipſos reſpiciunt com-
muniter plus uerecundantur & dedignanť ope-
rari turpia ꝙ̃ alii. Quia ergo nobiles homines ſe
cundum genus ſunt in ſtatu in quo probabile ē
eos eſſe prudentiores aliis & ſecũdum quem de
cet eos eſſe meliores aliis.ſi probabile eſt ex bo/
nis bonos & ex prudentibus prudētes oriri qui
ſunt ex nobilibus natalibus orti dicũtur eſſe no
biles ſecundum opinionem quia opinio pro/
babilitati innititur & tales ut patet per habita ꝓ
babile eſt eſſe prudentes & bonos . Huic autem
probabilitati aliquãdo ſub eſt falſitas quia ut di
citur in poli.natura autem uult quod hoc facere
multotiens tamen non poteſt ſed deficit. Qui/
dam.n.nobiles genere degenerant a natura no
bilitate & ſunt peruerſiores aliis ſecundum mo-
res.Si ergo nobilitas generis eſt nobilitas ma/
gis ſecundum opinionem morum uera nobili-
tas eſt ſecundum exiſtentiam & ueritatem qa de
cēs eſt qui credunť & exiſtimanť boni eſſe tales
ſecũdum ueritatem.decēs eſt nobiles genere eē
nobiles ſecundũ mores. Ex hoc ergo curialitas
ueniſſe uideť.Nam curia ꝓprie non diciť niſi do
mus nobilium & magnorum:& qa decet nobi/
les & magnos eſſe nobiles ſecundum mores.in
de ſumptum eſt ut dicanť eſſe curiales habentes
mores nobiles.pp quod curialitas morum quæ
dam nobilitas dici pōt eſt igiť curialitas quodã
modo oīs uirtus per comparationem ad nobili
tatem morum. ſicut legalis iuſtitia ē tota uirtus
per reſpectum ad implectionem legis . Præcipit
enim lex oēm uirtutem ut præcipit non mecha
ri quod eſt opus tēperantiæ non dimittere aciē
quod eſt opus fortitudinis & ſic de aliis ſic no/
bilitatem morum docet oēm uirtutem propter
quod curialitas eſt quodãmodo omnis uirtus.
Dicuntur.n.curiales ſi decēter ſe habeant in ma
gis operibus & ſumpribus quod ē opus magni-
ficentiæ.Sic & curiales dicũtur cōmeſtores qui
non nimis ardenter uel turpiter cōmedunt. qđ
eſt opus temperantiæ.Curiales.n.dicuntur ho/
mines ſe habere erga ſuos ciues ſi non eis iniu/
riam inferant in uxoribus uel in filiabus quod ē
opus caſtitatis.Dicitur etiam quis curialis in cō
uerſatiōe ſi ſit aliis affabilis & hilari uultu alios
recipiat quod eſt opus affabilitatis ut ergo ſit ad
unũ dicere quodãmodo curialitas ē omnis uir
tus.Idem ergo opus eſſe poteſt a uirtute ſpeciali
& a iuſtitia legali & a curialitate ut ſi quis ſuis
cōciuibus bona ſua prompte largitur ſi hæc agit
quia ei placent huiuſmodi actus liberalis eſt:ſed
ſi ut impleat legem quia hoc lex præcipit iuſtus
legalis eſt.Si uero id agat quia hoc decet mores
curiæ & mores nobilium curialis eſt. Sic etiam
ſi hilariter & affabiliter quis cum aliis conuerſe
tur ſi hoc agit quia ei placent huiuſmodi opera
affabilis eſt:ſed ſi ut legem impleat iuſtus lega/
lis erit. Qui ergo ut ſeruet mores curiæ & nobi
lium curialis eſſe dicetur. Sunt.n.multi faciētes
opera uirtutum ut bona ſua aliis largientes non
agentes hoc quia eis parceat expēdere nec ꝙ de
lectentur in dando quod facit liberalis.nec ꝙ ex
hoc uelint implere legem hoc præcipiētem qđ
facit iuſtus legalis.Sed quia uolunt retinere mo
res curiæ & nobilium quos decet datiuos eſſe ꝓ
pter quod tales curiales dicí debent.℄ Aduertē
dum tamen ꝙ licet curialitas ſit omnis uirtus p
quandam quaſi antonomaſiam largi & affabi/
les curiales dicuntur quia in curiis & in domi/
bus nobilium ubi multum conuerſanť & ubi cō
muniter abundant exteriora bona potiſſime lar
gitas quãtum ad ſumptus & affabilitas quãtum
ad conuerſationem requirũtur in ipſis. Viſo qđ
eſt curialitas de leui patet ꝙ decet miniſtros re-
gum & pricipum curiales eſſe.Nam decet reges
& principes eo ꝙ ſunt ī maximo nobilitatis gra
du habere mores nobiles & curiales miniſtros
quos ī bonis decet ſuos dominos imitari opor
tet curiales eſſe.

℄ Quomodo reges & pricipes erga ſuos mini
ſtros debeant ſe habere. Cap.xix.

O Stenſum eſt quales debent eſſe mini-
ſtri regum & principum quia debent
habere nobiles & curiales . Nam ſicut
decet ciues ut debitam politiciam ſeruent eſſe iu-
ſtos legales ſic decet miniſtros dominorum ut
ſeruent decentiam curiæ & honoris ſtatum cu-
riales eſſe.quare ſi ſcimus quales oportet eſſe mi
niſtros. Reſtat oſtendere qualiter reges & prin-
cipes & uniuerſaliter dominantes erga eos de-
beant ſe habere. ℄ Debitus autem modus ſe ha
bendi circa ipſos quaſi in quinq; uideť conſiſte-
re.Primo ut eis debite officia cōmittuntur. Se/
cundo ut ad officia cōmiſſa debite ſollicitētur.
Tertio ut ſciatur qualiter cum eis eſt conuerſan
dum.Quarto qualiter ipſis cōmunicanda conſi
lia & apperienda ſunt ſecreta.Quinto & ultimo
oportet cognoſcere qualiter ſunt beneficiãdi &
quomodo ſunt eis gratiæ impendendæ.℄ Pri/
mum autem horum aliquo modo eſt exhibitas
manifeſtum.nam ſi miniſter conſtituēdus in alí
quo officio uel in aliquo magiſtratu debet eē fi-
delis ne defraudeť.prudens ne defraudeť. quan
to plus conſtat de eius fidelitate & prudentia tã
to ſunt ei maiora officia cōmittenda.Nullus au
tem ad plenum poteſt experiri de beniuolentia
& fidelitate alterius niſi per diuturnitatem tem-
poris ut uult phūs.viii.ethi.unde ut ibi.dicitur ī
ꝓuerbio eſt differentie.ꝙ non eſt ſcire ad inui-
cem ante multos modios ſalis cōſumere. Sic ēt

& de prudentia alicuius plene non conſtat ni/
ſi per diuturnum tempus uiderimus ipſum pru-
denter egiſſe. Hoc ergo modo ſunt miniſtris of
ficia cōmittenda quia primo præponendi ſunt
in paruis magiſtratibus ut de eorum fidelitate et
prudentia experimentum habeatur. ꝙ ſi contin
gat eos bene ſe hsbere in illis poterunt eis ulte/
riora cōmitti. ℭ Eſt tamen diligenter conſiderā
dum ꝙ quia mores nuper dictatorum & de no-
uo aſcendentium ad altum ſtatum. ut dicitur re-
tho. ſecundo ut plurimum ſunt peiores moribꝰ
aliorum. ut ſi præpoſiti officiorum ex uili gene-
re ſunt aſſumpti dato ꝙ in aliquibus paruis ma
giſtratibus uideantur prudēter & fideliter ſe geſ
ſiſſe non ſtatim aſſumendi ſunt ad officia nimis
alta: ſed gradatim & per diuturna tempora ē ha
benda de ipſis experientia prius ꝙ̄ ad aliud altū
aſcendant. ℭ Viſo quomodo miniſtris ſunt offi
cia cōmittenda reſtat uidere quomodo ſunt in
cōmiſſis officiis ſolicitandi per ſe enim ipſos ha
bere curam & ſolicitudinem de miniſtris nō de
cet magnos dominos nec reges & principes nā
ut dicitur primo pol. & hoc non habet aliquem
magnum. unde ibi concluditur ꝙ quibus opor
tet eſt poteſtas ut hoc uitent procurator accipit
hunc honorem. ipſi uero ciuiliter uiuūt aut phi/
loſophantur. Reges ergo & principes quos de/
cet eſſe magnanimos decet operari pauca & ma
gna ut decet ipſos ſollicitari circa ea quæ dire/
cte ſpectant ad bonum cōmune & ad regnum re
gni. Quæ autem ſunt illa in tertio libro patebit
ſollicitari non circa quoſcunq; miniſtros & uel-
le ſe de quibuſcunq; nunciis intromittere nulla
tenus decet ipſos. ℭ Hoc uiſo reſtat oſtēdere ter
tium uidelicet qualiter cum ipſis ſit conuerſan/
dum. quod aliquomodo tradidit philoſophus
iiii. ethi. ubi uult ꝙ ad humiles decet magnani-
mos ſe habere moderate: ſed ad eos qui ſunt in
dignitatibus decet magnanimos oſtendere ſe
magnos. Reges ergo & principes quos decet eē
magnanimos ad proprios miniſtros qui reſpe/
ctu eorum ſunt inferiores & humiles debent ſe
oſtēdere moderatos quia erga eos uelle ſe habe
re in nimia excellentia ut plane tradit philoſo/
phus non uirtuoſum: ſed oneroſum. Quid ſit au
tem tenere in talibus medium & eſſe moderatū
ſumi poteſt ex his. quæ dicūtur quinto poli. ubi
dicitur ꝙ perſona principis non debet apparere
ſeuera. Sed reuerenda non ergo decet pricipem
tam familiarem ſe exhibere miniſtris ut habea/
tur in contemptu & ut non appareat perſona re
uerenda. nec debet ſe ſic excellentem oſtendere
ut omnino appeat auſterus & honeroſus. In om
nibus enim ut traditur in ethi. medium lauda/
tur & extrema uituperantur. ℭ Eſt tamen aduer-
tendum ꝙ aliqua familiaritas eſſet laudabilis in
ciue uel milite quæ non eſſet laudabilis in rege.
Omnino enim decet reges & pricipes minus ſe
exhibere ꝙ̄ cæteros & oſtendere ſe eſſe perſonas
magis graues & reuerendas ꝙ̄ alios non ad oſtē
tationem. Sed ne regia dignitas contemnatur.
ℭ Oſtenſo qualiter miniſtris ſunt officia cōmit
tenda & quomodo ſunt erga eos ſolicitandi &
qualiter eſt cum ipſis conuerſandum. reliquum
eſt oſtendere qualiter ſunt eis communicanda
conſilia & quomodo ſunt eis beneficia exhiben
da. Dicebatur enim ſupra diuerſas eſſe maneries
ſeruientium quia quidam ſunt ſerui naturaliter
quidam ex lege. Q nidam uero ſeruiunt princi-
paliter pro mercede. Q uoſdam uero ad ſeruien
dum principaliter mouet amor & dilectio prin-
cipis msgis ꝙ̄ merces aliqua quam inde habitu/
ri eſſent. Cum ſeruis ergo naturaliter non ſunt
communicanda ſecreta neq; conſilia. quia ut ſu-
pra dicebatur nunquam eſt quis naturaliter ſer-
uus niſi ſit inſcius & ab uſu rationis deficiat. De
his autem loquens philoſophus circa finem pri-
mi poli: ait ꝙ fœmina quidem habet conſilium
inualidum. puer autem habet ſed imperfectum.
Seruus uero omnino habet nihil conſiliatiuum.
Sic etiam nec ſeruis ex lege cōmuniter ſunt cō/
municāda conſilia. Quia tales ut plurimum ma
gis ſeruiunt ex timore ꝙ̄ ex amore. Nec etiā mer
cenariis ſunt communicanda ſecreta: quia tales
non perſonam principis: ſed mercedem princi/
paliter amant. Sed his qui ex amore miniſtrant
ſi per diuturnitatem temporis conſtet ipſos eſſe
beniuolos. fideles & prudentes poterunt eis ap-
perire ſecreta magis & minus prout de eorum fi
delitate & prudentia pſonæ principis plus con/
ſtabit. Qualiter autem pro laboribus ſunt bene-
ficia exhibenda miniſtris quo ultimo dicebatur
eſſe tractādum de leui poteſt patere. Nam reges
& principes in quorum poteſtate eſt multa tri/
buere mercedes miniſtroꝝ tribuere non debēt.
Sed debent ipſis maiora & minora beneficia tri
buere prout apparebit ipſos minus uel amplius
meruiſſe.

ℭ Quod in menſis regum & principum & uni/
uerſaliter nobilium tam recumbentes ꝙ̄ etiam
miniſtrantes non decet in eloquiis abundare.
Capitulum. xx.

d Icto quales debent eſſe miniſtri regū
& principum & qualiter reges & prin
cipes debeant ſe habere de ipſis reſtat
ut dicamus qualiter in menſis principū circa elo
quia habere ſe debeant tam ipſi reges & princi/
pes & omnes recumbentes cum eis ꝙ̄ etiam mi-
niſtrantes. ℭ Poſſumus autem duplici uia oñde
re ꝙ non decet in menſis regum & principū &
uniuerſaliter omnium nobilium & etiam om/
nium ciuium abundare eloquiis. Prima uia ſu-
mitur ex eo ꝙ hoc repugnat ordini naturali. Se-
cunda ex eo ꝙ contradicit bonitati moꝝ. ℭ Pri
ma uia ſic patet. Nam ut dicitur primo poli. tūc
ſecundum naturam unumquodq; perficit quan
do unum organum ordinatur ad unum opus.
Immo qa in opibus naturæ non debet eē confu
ſio cum opa eius ſint ab ipſo deo & intelligētiis
ordinata dato ꝙ natura faciat idem organū ad

duo opera ne ſit in operibus cõfuſio & ne unum
impediat aliud contra naturalem ordinem eſt
eum per illud organum intẽdimus circa unum
illorum operum ſi per illud tp̃s nõ ceſſemus ab
illo. Quare cum ſecũdum phũm in tertio de ani
ma lingua congruat in duo opera naturæ ut in
guſtum & locutionem contra naturalem ordi
nem eſt. cum hmõi organũ exercemus ad illud
opus qd eſt guſtare ꝙ fit in menſa tpe cõmeſtio
nis. Si tũc temporis non ceſſemus ab opere alio
qd eſt loqui. Repugnat ergo hoc ordini natura
li. ¶ Secundo repugnat bonitati morum. Nam
ſi recumbentes in menſa erga multiloquium in
ſiſtant. quia uitium uidetur eloquia multiplica
re & homines abũdantes uino quaſi calefacti &
audaces libenter in uerba ꝓrumpunt. Videbun
tur magis eſſe ebrii q̃ ſobrii. Reges ergo & prin
cipes quos decet maxime temperatos eſſe & ob
ſeruare ordinem naturalẽ omnino in ſuis men
ſis ordinare debent ut recumbentes in multilo
quia non ꝓrumpant. Decet etiam hoc uniuerſa
liter nobiles & omnes ciues quia congruum eſt
etiam & ipſos participare uirtutes & bonos mo
res. Sed ſi recũbentes ne tollatur naturalis ordo
& ne intemperan appareant decet in mẽſis uita
re ſermõum multitudinem. Decet etiam hoc ip
ſos miniſtrantes ne negligatur & impediatur or
do & diſpoſitio miniſtrandi. Immo ſi ad mẽſas
regum & principum aliqua utilia legerentur ut
ſimul cum fauces recũbentium cibum ſumunt
earum aures doctrinam perciperent eſſet omni
no decens & congruum. Ordinare igitur debe
rent reges & principes ut laudabiles conſuetudi
nes regni ſi tales ſunt iſcripto redate. Vel etiam
laudabilia geſta prædeceſſorum ſuorum & ma
xime eorum qui ſancte & religioſe ſe habuerũt
ad diuina & qui iuſte & debite regnum rexerũt
legerentur ad mẽſam uel legeretur ad menſam li
ber de regimine principum. Vt etiam ipſi princi
pantes inſtruerentur qualiter principari deberent
& alio docerentur quomodo eſt principibus obe
diendum hæc ergo uel alia utilia tradita ſecũdũ
uulgare ydeoma ut oẽs per ea edoceri poſſent ĩ
menſis regum & principum legenda eſſent. His
ergo ſic pertractatis circa regimen domus licet q̃
dam alia particularia tractari poſſent tamẽ quia
non omnia particularia ſub narratione cadunt
proponimus ea ſilentio pertranſire. Imponen
tes finem huic ſecundo libro in quo de regimi
ne domeſtico ſecundum modulum noſtræ ſciæ
artem tradidimus innixi cuius auxilio a quo om
nis bonitas & ſufficientia habet eſſe.

¶ Explicit ſecundus liber de regimine principũ
in quo tractatur de regimine domus.

¶ Incipit prima pars tertii libri de regimine pri
cipum in qua tractatur pp quod bonum inuenta
fuit cõitas domus ciuitatis & regni.

¶ Quod communitas ciuitatis eſt aliquo mo
do principaliſſima & eſt alicuius boni gratia cõ
ſtituta. Cap. I.

QVoniam omnem ciuitatẽ
contingit eſſe cõmunitatẽ
quãdam cum oĩs cõitas ſit
gratia alicuius boni opor
tet ciuitatẽ ipſam conſtitu
tam eſſe pp aliquod bonũ.
Probat autem phũs primo
poli. duplici uia ciuitatem
conſtitutam eſſe gratia alicuius boni. Prima uia
ſumitur ex parte hoĩum conſtituentium ciuitatẽ.
Secunda ex parte ciuitatis conſtitutæ. ¶ Prima
uia ſic patet quia ut dicitur primo ethico. omnis
actus & electio bonum quoddam appetere uide
tur & primo poli. ſcribitur ꝙ gratia eius quod ui
detur bonum omnia operantur omnes. Si ergo om
nes homines ordinant ſua opera in id quod ui
detur bonum cum ciuitas ſit opus humanũ ex par
te hoĩum conſtituentium ciuitatem oportet ip
ſam conſtitutam eſſe gratia eius qd uidetur bo
num. nec ſic eſt intelligendum ciuitatem conſti
tutam eſſe gratia eius quod uidetur bonum ꝙ nõ
ſit conſtituta gratia eius quod exiſtit bonum.
Nam cum opera noſtra ordinamus ad aliquod
bonum aliquando ad bonũ illud habemus im
petum a natura. aliqñ quæ ſi ex corruptione na
turæ. Bonum autẽ illud ad qd omnes homines
habent impetum ex natura ſic uidetur bonum qd
tamen exiſtit bonum huius autem eſt conſtitu
tio ciuitatis. Nam ut dicitur primo poli. natura q
dem impetus in omnibus ineſt ad talem cõita
tem qualis eſt cõitas ciuitatis. igitur per reſpectum
ad hoĩes ciuitatem conſtituentes eo ꝙ habent
naturalem impetum ad conſtitutionem eius ci
uitas non ſolum conſtituta eſt gratia eius ꝙ bo
num uidetur. Sed etiam ꝙ bonum exiſtit. ¶ Se
cunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur
ex parte ciuitatis conſtitutæ ꝑ comparationem
ad ciuitates alias. nam licet omnis cõitas natura
lis ordinetur ad bonum. Maxime tamen ordinatur
ad ipſum cõmunitas principaliſſima. Huius au
tem eſt cõitas ciuitatis quæ reſpectu cõmunita
tis domus & uici principaliſſima exiſtit. quare ſi
cõitas domeſtica ordinatur ad bonum & etiam
ad mala bona. ut ſupra in ſecũdo libro diffuſius
probabatur cõitas uici quæ eſt principalior cõita
te domeſtica. multomagis ordinatur ad bonum
& adhuc cõitas ciuitatis quæ eſt principaliſſima
cõmunitas reſpectu uici & domus maxime ordi
natur ad bonum. Hoc eſt ergo quod dicitur pri
mo poli. ꝙ ĩ cõmunitatem oẽm gratia alicuius
boni dicimus conſtitutam. Maxime autem prin
cipaliſſimam omnium & eam quæ eſt omnium
maxime principalis & omnes alias circumple
tens potiſſime gratia boni conſtitutam eſſe con
tingit. Hæc autem eſt cõmunitas pollitica quæ
cõmuni nomine uocatur ciuitas. Aduertẽdum
tamen cõmunitatem ciuitatis eſſe principaliſſi
mam non ſimpliciter & per omnem modũ ſed
reſpectu cõmunitatis domus & uici. Eſt autem
alia communitas principalior ea cuiuſmodi eſt

cōmunitas regni de qua ſuo loco dicet᷑. Oſtendemus.n.cōmunitatem regni utilem eſſe in uita humana: & eſſe principaliorem cōmunitate ciuitatis. Videtur enim ſuo modo cōmunitas regni ſe habere ad cōmunitatē ciuitatis ſicut hæc cōmunitas ſe habet ad domum & uicum. Nam ciuitas.n. complectitur domum & uicum & eſt principalior cōmunitatibus illis & magis ſufficiens in uita ꝙ cōmunitates prædictæ. ſic communitas regni circumplectitur communitatem ciuitas. & eſt multo perfectior & magis ſufficiēs in uita ꝙ communitas illa.

¶Quot & quæ bona homines conſequūtur de conſtitutione communitatis politicæ quæ ciuitas nuncupatur. Cap. ii.

Non ſufficit dicere ciuitatem conſtitutam eſſe gratia alicuius boni ut in præcedenti capitulo ꝓbatur niſi oſtendat᷑ quæ & ꝙ ſunt illa bona quæ ex conſtitutione ciuitatis hoīes conſequuntur. Huiuſmodi autem bona quantum ad præſens ſpectat tria eſſe contingit. Ordinat᷑.n.ciuitas ad uiuere.ad ſufficienter uiuere & ad uirtuoſe uiuere. Viuere.n.ſecundum phūm uiuentibus eſt eſſe. Sicut ergo aliud eſt eſſe.aliud ſufficienter eſſe aliud uirtuoſe eſſe: nam eſſe latiſſimum eſt ut dicitur in li. de cauſis ē.n.prima rerum creaturarum & oīa aliquo modo eſſe participant. Non tamen oīa participant ſufficienter eſſe: ſed ſolum illa dicuntur habere ſufficiens eſſe ſecundum naturam ſuam.quæ ſecundum ſuam ſpeciem habent eſſe completum. Si.n.alicui rei deficiat aliqua pſectio competens ſuæ ſpeciei licet poſſit habere illa res eē aliquod ut imperſectum eſſe tñ ſufficiēs eſſe habere non dicitur. Latius eſt ergo eſſe ꝙ ſufficienter eſſe ſic ēt latius eſt ſufficienter eſſe ꝙ uirtuoſe eſſe. nam uirtute quæ eſt habitus electiuus & moralis de qua hic loqui intendimus participare non poſſunt niſi rationalia & habentia intellectum. Irrationabilia ergo & ēt inanimata ſecundum naturam ſuam poſſunt habere eſſe ſufficiens. Si habeant pſectiones competentes ꝓprie ſpeciei Eſſe tñ uirtuoſum habere non poſſunt quia nequæunt participare uirtute. Illo ergo modo quo diſtinguimus eſſe ſufficienter eē & uirtuoſe eē diſtinguet᷑ poſſum⁹ uiuere & uirtuoſe uiuere. Qualitercūq; homo habeat eſſe uiuit. Non tamen dicitur ſufficienter uiuere & habere uitam ſufficientem. niſi habeat ea quæ congrue ſufficiunt ad ſupplendam indigēnam corporalem. Aliud eſt ergo uiuere aliud ſufficienter uiuere. Sic etiā eſt aliud uiuere ſufficienter & uiuere uirtuoſe. Multi.n.habent ſufficientiam ad uitam qui propter corruptionem appetitus uirtuoſe uiuere negligunt. Multorum igitur & maximoꝝ bonorum cauſa eſt conſtitutio ciuitatis quia per eam homines conſequuntur oīa tria prædicta bona. nam ipſum uiuere conſequitur homines ex cōmunitate politica. qa ſine ea uita hoīs eſſe non poteſt. Loqmur.n.hic de uiuere hominis ut homo eſt. Oſtendendo ergo uiuere polliticum ſecundum aliquas leges & ſecundum aliquas laudabiles ordinationes recuſans ſic uiuere nō uult uiuere ut homo: ſed ut ſupra patuit & infra parebit. talis uel eſt hoīe peior uel homine melior. Homo.n.eſt naturaliter polliticum animal & ciuile ut infra parebit. Ipſum ergo uiuere loquendo de uiuere ut homo conſequitur hoīes ex cōitate pollitica ſiue ex cōſtitutione ciuitatis. ¶Secundo ex tali conſtitutione hoīes non ſolum cōſequuntur uiuere. Sed ēt ſufficienter uiuere. nā in una domo uel in uno uico non reperiuntur oīa quæ ad uitam ſufficiunt ideo fuit ciuitas cūſtituta habens plures uicos in quorum uno exercet᷑ ars fabrilis. In alio textoria. In alio aliquid ſecundum quod uariis indigemus ad ſupplendam indigentiam uitæ. Nunꝗ.n.eſt ciuitas perfecta niſi habitatores eius ibi inuenire poſſint omnia ſufficientia ad uitam. Conſequimur ergo ex ciuitate non ſolum uiuere ut homo: ſed uiuere ſufficienter. eo ꝙ ſi pſecta exiſtit eſt contentiua oīum eorum quæ ad uitam ſufficiūt. Bene ergo dictum eſt qd ſcribit᷑.i.poli.ꝙ cōitas quæ eſt ciuitas conſtās ex pluribus uicis eſt cōitas perfecta. quia iam ut conſequens eſt dicere hmōi cōitas eſt habēs terminum oīs per ſe ſufficientiæ uitæ. ¶Tertio ex conſtitutione ciuitatis conſeqmur uirtuoſe uiuere. nam inceptio legis latoris & cōſtituentis ciuitatem non ſolum debet eſſe ut ciues in ciuitate habeant ſufficientiam ad uitam. ſed ut uiuāt bene ſcdm leges & uirtuoſe. Ideo dicit᷑.i.poli.ꝙ facta qdem igit᷑ eſt ciuitas uiuendi gratia exiſtens aūt gratia bene uiuendi forte primum motiuum hoīum conſtituentium ciuitatem fuit ipm uiuere & hēe ſufficientiam in uita. Videntes aūt ꝙ ſolitarie non poterant ſibi in uita ſufficere conſtituere ciuitatē ut unus alterius defactū ſupplens haberet ſufficientiam in uita. Conſtituta aūt iam ciuitate & hoīes perſpicatius intuentes & uidentes ꝙ non ſatis eſt habere ſufficientiam in uita niſi uiuant bene & uirtuoſe. cū ſine legē & iuſtitia cōſtituta ciuitas ſtare nō poſſet ordinauerūt cōitatem politicā quæ facta erat ad uiuere & ad habendū ſufficientiam in uita & ad bene uiuere ut ad uiuere ſecūdū legem & uirtuoſe. Si ergo tot bona conſequimur ex conſtitutione ciuitatis bene dictū eſt qd ſcribit᷑ primo poli. Videlicet ꝙ qui primus ciuitatem inſtituit exiſtit cā maximorum bonorum.

¶Quod hō naturaliter eſt animal ciuile non obſtante ꝙ contingit aliquos non ciuiliter uiuere. Cap. iii.

Dubitant nōnulli an ciuitas ſit aliquid ſecūdum naturam & an homo ſit naturaliter animal polliticū. & ciuile. nā ea quæ ſunt ſecūdum naturam uident᷑ eſſe ſemp & ubiq; ut ignis ſi aſſit calefactibile ſemper calefacit & ubicunq; eſt habet exercere calefactionis actum quære & ciuitas quid naturale eſſet & homo naturaliter eſſet animal ciuile nullus reperi-

ref homo nõ ciuilis. Videmus aũt multos ſocie
tatẽ politicam retinẽtes eligere ſolitariam uitã
& campeſtrem. ſed hæ & aliæ dubitatiões ſimi
les uidẽtur procedere qa ignoraſ quõ naturale
eſt hoi eẽ aĩal ciuile. Nõ.n.hoc eſt ſic hoi natura
le ſicut ẽ naturale igni calefacei & lapidi deorſũ
tẽdere.qa talia ſic eis naturaliter competũt q ad
contrariũ aſſuefieri nõ poſſunt eis ſemper & ubi
q.Nunq̃ enim totiẽs poſſet lapis ſurſum proiici
ut aſſueiceret ſurſum ire.Semper ergo lapis q̃tũ
eſt de ſe deorſum tendit & ſp ignis calefacit hõ
ergo nõ ſic naturaliter eſt aĩal ciuile. ſed dicitur
ei hoc naturaliter cõuenire.qa habet quẽdã ĩpe
tum & q̃dã aptitudinem naturalẽ ut ciuiliter ui
uat. Quæ aũt ſic naturalia ex caſu uel ex aliquo
ĩpedimento ſiue ex aliqua cã ĩpediri pñt ut licet
naturale ſit hoi eſſe dextrum multi tñ ex aliquo
ĩpedimẽto uel ex aliqua cã repluntſ ab dextri ſic
licet naturale ſit hoi uiuere ciuiliter. Reperiunſ
tñ multi cãpeſtre uiuentes:tangit aũt phũs.i. po
li.tria quare contingit aliquos renuere ciuilem
uitam primũ eſt fortuna ſcdm nimia prauitas &
tertiũ nimia bonitas. ℭ Contingit.n.primo ali
quos eẽ non ciuiles ex fortuna ut quia nimium
paupes exiſtẽtes non pñt ciuiliter uiuere ſed co
gunſ ciuitatem exire & agros excoleſ.Sed q hõ
reddiſ non ciuilis ẽ nimia prauitas aliqui.n. ſic
habent appetitum corruptũ & uoluntatẽ puer
ſam q nequæũt uiuere in ſocietate & ſecundum
legẽ. Ideo ciuitatem aliqñ exeunt uel ſi non exe
ant aliqñ expelluntſ hii aũt ſunt illi quos ut reci
tat phũs.i.poli. maledicebat homerus dicẽs ma
ledict⁹ ĩſocialis ĩlegalis ſcelerat⁹ affectator belli.
Veluti ſicut ſine iugo exiſtẽs ſicuti uolatilia cœ
li exiſtentia. ℭ Tertio aliqui non ciuiliter uiuũt
pp nimiam bonitatem uita.n. ciuilis & coniu
galis eſt uita bona ſed eſt uita ut homo aliqui au
tem ſunt tantæ pfectionis quibus non ſufficit ui
uere ut hõ ſed renuentes coniugium & ciuilita
tem eligunt pfectiorem uitam nam licet qui nu
bit & qui ciuiliter uiuit bene faciat tñ qui non
nubit & qui non ciuiliter uiuit ut liberius contẽ
plationi uacet melius facit eſt ergo homo natu
raliter animal ciuile non obſtante q contingit
aliquos non ciuiliter uiuere nam quicunq; non
ciuiliter uiuit uiſi ex pauprate uel ex hoc accidat
uel ex beſtia & ſcelerat⁹ & ſine iugo non ualẽs
legem & ſocietatẽ ſupportare uel eſt quaſi deus
i. diuinus eligens altiorem uitã pp qd ſcribitur
primo poli. q non potẽs aliis cõicare nulla eſt
pars ciuitatis ſed uel eſt beſtia uel deus.

ℭ Quibus rationibus probari poteſt ciuitatem
eſſe quid naturale & q homo naturaliter eſt ani
mal ciuile & politicum. Cap. iiii.

Emouebantur in præcedenti capitulo
obiectiones contrariæ p quas pbari ui
debaſ ciuitatem non eſſe aliquid ſecũ
dum naturã & hominẽ non eſſe naturaliter aĩal
ciuile cum ergo non ſatis ſit remouere oẽs obie
ctiones contrarias ueritatem aliquam ĩpugnan
tes niſi adducantur rationes propriæ per quas il
la ueritas confirmetur. Intendimus in hoc capi
tulo adducere rationes oſtendentes ciuitatẽ eſſe
quid naturale & hominẽ eſſe naturaliter animal
ciuile. Poſſumus autem duplici uia oſtendere cõ
munitatem politicam ſiue ciuitatem eẽ aliquid
ſecundum naturam. ℭ Prima uia ſumiſ ex eo q
hoc cõmunitas complectitur domum & uicum.
ſecunda ex eo q eſt illarum finis & complemen
tum probatur.n.ſupra q uiuere erat homini ſe
cundum naturam ut natura nõ deficiat in neceſ
ſariis oportet quid naturale eẽ quicqd ſecundũ
ſe ſed deſeruit ad ſufficientiam uitæ cõitas ergo
domeſtica & ẽt uici naturalis ſunt quia deſerui
unt ad ſufficientiã uitæ humanæ quare cum cõi
tas ciuilis has cõitates compræhendat & pfecti
us deſeruiat ad ſufficiẽtiam uitæ q̃ cõitates illæ
oportet eam eſſe ſecundum naturam. ℭ Secun
da uia ad inueſtigandum hoc idem ſumiſ ex eo
q ciuitas ẽ illarum cõitatum finis & complemẽ
tum nam ut arguit phũs primo poli. q eſt finis
generationis naturalium eſt quid naturale & eſt
natura ipſorum generatorum. ut quod eſt finis
hois generationis eſt qd naturale & natura eius
nam finis generationis rex eſt forma quæ p an
tonomaſiam eſt qd naturale & ẽ ipſa natura. Vi
demus aũt q cõitas domus eſt qd naturale non
ſolum qa deſeruit ad ſufficiẽtiam uitæ ſed ẽt qa
cõitates illæ quæ pficiunt domũ ſunt qd natura
le. conſtat.n. domus ex cõitate uiri & uxoris do
mini & ſerui patris & filii quaꝝ quælibet ẽ ſcdm
naturam ſic ẽt cõitas uici eſt quid naturale non
ſolum qa deſeruit ad ſufficiẽtiam uitæ ſed ẽt qa
generatio eius habet eſſe naturale fit.n. uicus na
turaliter ex creſcentia filioꝝ collectaneoꝝ & ne
potum ut uult phũs primo pol.pp quod tale cre
mẽtum eſt naturale uicus ipſe uicus ipſe qd natu
rale erat ciuitas ergo quæ finis generationis do
mus & uici tanq̃ ad finem erit aliud ſcdm natu
ram eo q ſit finis generationis naturalium gene
ratio.n. domus & uici tanq̃ ad finem & comple
mentum ordinaſ ad ciuitatem. ℭ Viſo ciuitatẽ
eſſe aliquid ſcdm naturam reliquũ eſt oſtendere
hoiem eſſe naturaliter aĩal politicũ & ciuile q
ẽt duplici uia inueſtigare poſſumus. Prima uia
ſumiſ ex parte ſermonis. ſcda ex parte ĩpetus na
turaliter. pbaſ.n. in principio ſecũdi libri ex par
te ſermõis hoiem eſſe naturaliter aĩal ſociale eo
q p ſermonem acqrimus inſtructionem & diſci
plinã. hoc aũt ex parte ſermonis oſtendere poſſu
mus hoiem eſſe naturaliter aĩal politicum & ci
uile ex eo q uox humana quæ dr ſermo ẽ aliter
ſignificatiua q̃ uox brutorum. Vnde phũs ait pri
mo pol. q ĩ aliis aĩalibus ab hoie uſq; ad hoc eo
rum natura puenit ut uox ſit eis ſignum delecta
bilis & triſtabilis ut habeat ſenſum delectabilem
& triſtabilem hoc.n. ſibi inuicem p uocem ſigni
ficant canis enim eo q latrat aliter latrat cum de
lectatur & cum triſtaſ poteſt alteri cani p ſuum
latratum ſignificare triſtitiam uel delectatiõem

quam habet.ſed hominibus ultra hoc datur eſt
ſermo per quem diſtincte ſignificatur quod cō/
ferens quod nociuū & quid iuſtum & quid iiu/
ſtum. Si ergo commuuitas domeſtica ordinat
ad proſequendum conferens & ad fugiendum
nociuum:cōmunitas uero ciuitatis ultra hoc or
dinatur ad proſequendum iuſtum & ad ſugien
dum iniuſtum oportet cōmunitatem domeſti
cam ciuilem eſſe quid naturale:nam ſi natura de
dit bomini ſermonē naturalis eſt illa communi
tas quæ ordinatur ad ilia quæ ſunt apta nata ex
primi per ſermonem iuſtum & iniuſtum nō pro
prie habet eſſe in cōmunitate domeſtica ſed in
cōmunitate ciuili.In ciuitate enim ubi cıues ha.
bent poſſeſſiones proprias & diſtinctas conſur/
gunt iites & iirigia quid iuſtum & quid non iu
ſtum quod non proprie ſit in domo ubi totum
ad patremſamilias pertinere uidetur. Differt er/
go ciuitas a domo quia in ea non ſolum quæri.
tur quid conſerens & quid nociuum ſed etiam
quid iuſtum & quid iniuſtum utraq; tamen cō.
munitas erit naturalis tam domeſtica quā ciui/
lis eo ꝙ per ſermonem nobis datum a natura re
præſentatur conſerens & nociuum & iuſtum &
iniuſtum.℄Secunda uia ad inueſtigādum boc
idem ſumitur ex parte impetus naturalis nā om
nia animalia habent naturalem impetum ad cō
ſeruandum ea quæ ſunt eis a natura tributa qua
re ſi natura dedit homini uiuere dedit ei natura
lem impetum ad faciendum ea per quæ poſſit ſi
bi in uita ſufficere hoc autem maxime cōtingit
ſecundum pbiloſopbum per cōmunitatem ciui
lem eo ꝙ ciuitas debeat eſſe contētiua omnium
quæ ad uitam ſufficiunt.Inerit ergo bominibus
impetus naturalis ad uiuēdum politice & ad
conſtituendum ciuitatem. Sed cum id ad quod
habemus impetum naturalem ſit ſecundum na
turā oportet ciuitatem eſſe quid naturale uel eē
aliquid ſecundum naturam.

℄Quia pter communitatē ciuitatis utile fuit ī
uita humana eſſe cōmunitarem regni. Cap.v.

p Oſſumus autē triplici uia oſtēdere ꝙ
præter cōmunitatem ciuitatis utile ē
humanæ uitæ ſtatuere cōitatē regni.
Prima uia ſumitur ex parte ſufficientiæ uitæ. Se
cūda ex parte adeptiōis uirtutis. Et tertia ex pte
deſenſionis & remotionis impedimentorū bo/
ſtium.℄Prima uia ſic patet nam cum ait philo/
ſophus primo politi.ꝙ cōmunitas perſecta quæ
eſt ciuitas cōſtans ex pluribus uicis eſt habēs ter
minum oīs per ſe ſufficientiæ uitæ non ſic Itel.
ligendum eſt ꝙ ſemper oporteat ciuitatem ex ꝓ
priis poſſeſſionibus habere omnia quæ requirū
tur ad uitam ſed ſufficit ciuitatē ſic eſſe ſitā ꝙ ꝑ
mercationes & ponderis portatiuam & per būa
nam induſtriam faciliter habere poſſit ſufficien
tia uitæ ſicut ergo uicus in quo exercet̄ ars fabri
lis indiget uico alio in quo exercetur ars texto/
ria eo ꝙ homines ad ſufficientiam uitæ indige.
ant tam operib⁹ fabrorum quam textorū ſic qa
contingit ciuitates aliquas habundare ī uino &
deficere in frumento in quo cōtingit ciuitates
alias habundare oportet ciuitatem unam īdige.
re auxilio alterius quare ſicut utile eſt uitæ būa/
næ in eadem ciuitate cōgregari diuerſos uicos
ut facilius babeantur quæ requirūtur ad uitā ſic
utile eſt ciuitates plures congregari ſub uno pri
cipatu aut ſub uno regno ut facilius & melius ſi.
bi inuicem ſubueniant quantum ad ea quib⁹ īdi
gemus in uita nam ſicut diuerſa membra corpo
ris non eundem actum habent & unum indiget
alterius opere propter quod utile eſt ipſis mem.
bris congregari in uno corpore ut ſibi inuicem
ſubueniant.Sic quia nō oēs ciuitates habundāt
in eiſdem utile eſt eis cōgregari ſub uno regno
ut melius poſſint ſibi īuicem ſubuenire.in his q̄
requiruntur ad ſufficiētiam uitæ. ℄Secūda uia
ad inueſtigandū boc idē ſumitur ex parte ado/
ptionis uirtutis.Intētio enī legiſlatoris ut ſupra
tangebatur non ſolum.eſſe debet ut ciues habe.
ant quæ requirunt̄ ad ſupplendam indigentiā
corporalem. Sed etiam uiuant ſecundum legē
& uirtuoſe.Immo tanto principalius debet intē
dere hoc quam illud quanto anima eſt potior
corpore & q̄to operationes uirtuoſe excellunt
exteriora bona oportet ergo rectores ciuitatis
habere ciuilem potentiā ut poſſint cogere & pu
nire nolentes uirtuoſe uiuere & turbantes pacē
& bonum ſtatum aliorum ciuium quare cū per.
uerſi in ciuitate aliqua non audeāt inſurgere cō
tra principem ſi ſciant ipſum magnam haberē ci.
uilem potentiam & dominare ī ciuitatibus mul
tis ſi conſtet de principe ꝙ iuſte regat & ꝙ non
conuertatur in tyrannum expedit ciuitatibus ꝓ
pter uirtuoſe uiuere & propter corruptionē per.
uerſorum congregari ſub uno regno ꝙ ſi tn̄ pri
ceps tyrannizare uellet quanto minorem habe
ret potentiam tanto magis eſſet expediens ciui/
tati.℄Tertia uia ad inueſtigandum hoc idē ſu.
mitur ex parte deſenſionis & remotionis impe/
dimentorum hoſtium. Videm⁹ enim ꝙ cum ali
qua ciuitas impugnatur cōfederat ſe ciuitati alii
ut melius poſſit reſiſtere impugnationem hoſti.
um cum ergo regnum ſit quaſi quædam conſe
deratio plurium ciuitatū eo ꝙ uniātur ſub uno
rege cuius eſt quamlibet partem regni deſende.
re & ordinare ciuilem potentiam aliarum ciuita
tum ad deſenſionem cuiuſlibet ciuitatis regni ſi
contingat eam ab extraneis impugnari propter
faciliorem deſenſionem & tuitionem utile fuit
ex pluribus communitatibus politicis cōſtitue
re communitatem unam regni.

℄Quod diuerſi ſunt modi generationis ciuita
tis & regni & ꝙ oportet bunc tertium librum ī
quo determinatur de hmōi regimine diuidere
in plures partes. Cap.vi.

g Enerationis ciuitatis:& regni duos mo
dos poſſumus aſſignare quorum qui
libet eſt aliquo modo naturalis alter
tamen ē naturalior altero. Primus ē ille de quo

ſupra in ſecundo libro fecimus mentionem ubi diximus ꝙ propter excreſcentiam filiorum collaſtaneorum & nepotum domus poteſt in uicum uicus in ciuitatem & ciuitas in regnum excreſcere. ¶ Alius modus eſt ex concordia conſtituentium ciuitatem uel regnum. nam ut recitat philoſophus ſecũdo poli. antiquitus homines morabantur diſperſi uelut tempore Ariſtoteles cõtingebat circa quaſdam gentes quæ uocabãtur archades. ubi quilibet per ſe morabaẽ. homĩes ſic diſperſi morãtes aliquando concordabant ĩ unum conſtituentes ſibi ciuitatem aliquam in q̃ ſimul morantes habere poſſent ſufficiẽtius quæ requiruntur ad ĩdigentiam uitæ. hoc ergo modo poſſet fieri conſtitutio regni ut ſi multæ ciuitates & caſtra ſimul confederarent & concordarent ut ſub uno rege exiſterẽt timentes inimicorum potentiam. Vterq; autem horum modorũ eſt naturalis ſed primus. n. naturalior ſecundo. Prima eſt conſtitutio ciuitatis & regni eſt dupliciter naturalis. Primo enim naturalis eſt quia cõſtituitur ex generatione q̃ eſt opus naturæ. ¶ Secundo naturalis exiſtit quia homines naturalẽ habent impetum ad conſtituendam ciuitatẽ & regnum. Si enim per generationem excreſcentibus filiis & nepotibus ſi eadem domo & nõ ualẽtibus ſimul habitare faciant ſibi plures domos & cõſtituant ſibi uicum & ulterius excreſcentib⁹ & non ualentibus habitare in uno uico faciant ſibi uicos plures & conſtituant ciuitatem. Ante autem ipſis excreſcentibus & nõ ualentib⁹ habitare in una ciuitate fabricẽt ſibi ciuitates plures & conſtituant regnum talis conſtitutio regni & ciuitatis ẽ maxime naturalis nõ ſolum quia homines habent naturalem impetũ ad talem cõſtitutionem. Sed etiam quia huiuſmodi conſtitutio procedit ex generatione filiorũ quæ eſt op⁹ naturæ. ¶ Secundus autem modus conſtitutionis regni & ciuitatis ut cum ex concordia hominũ talis conſtitutio habet eſſe licet non ſit adeo naturalis in prima attamẽ naturalis eſt quia homines propter uiuere habẽt naturalem impetũ ut concordent ciuitatem cõſtituere in qua reperiuntur ſufficientia ad uitam ſic etiam habẽt naturalẽ impetum ut conſtituant pricipatum & regnum quia per talem conſtitutionẽ poſſunt magis pacifice uiuere & magis reſiſtere hoſtib⁹ uolentibus impugnare ipſos eſt enim hui⁹ impet⁹ naturalis. nam ſicut homines naturalem habẽt impetum ut uiuant & ut ſufficiant ſibi in uita ꝙ fit per ciuilem ſocietatem. ſic naturalem habent impetum ut pacifice uiuant & ut naturaliter reſiſtant hoſtibus quod fit per ſocietatem principatus & regni. uidemus enim ciuitates nõ exiſtentes ſub uno rege plures generales diſcordias hñre ad inuicem. ¶ Ennumeratis autem duobus modis generatiõis ciuitatis & regni quoꝝ quilibet dici poteſt naturalis. poſſumus addere modum tertium qui quaſi eſt ſimpliciter uiolentus. cum enim homines diſperſi morabantur poterat qs inſurgere per tyrannidem & per uiolentiã & dominari eis & ut facili⁹ eis domiãreẽ poterat eos uiolenter cõgregare in unum & conſtituere inde ciuitatem. ſic etiam & regnum per uiolentiã & per tyrãnidem & per ciuilem potẽ nam opprimat ciuitates alias & faciat ſe regem conſtitui ſuper illas. ¶ Viſo diuerſos eſſe modos generationis ciuitatis & regni reſtat uideẽ in ꝙ ptes oportet hunc tertium librum diuidere in quo de huiuſmodi regimine tractaturi ſumus patet enim ex dictis naturalem generationem ciuitatis & regni ordinari ad bene uiuere & ad pacifice uiuẽ & ad reſiſtendum uolentibus turbare pacem & impugnare ciues. Oñdendum eſt ergo qualiter poſſit bene regi ciuitas ſiue regnum tempore pacis & qualiter impugnandum ſit hoſtes tempoẽ belli. Verũq; ut patet p phũm .ii. metha. & circa finem elencoꝝ nullus ſibi ſufficit in inueniẽdo artem aliquam ſed oportet ad hoc iuuari per auxilium præcedentium tradentium notitiam aliquam de arte illa. iõ oportet propter ſufficiẽtiã artis regiminis ciuitatis & regni recitare quid ſenſerũt philoſophi de huiuſmodĩ regimine & quomodo antiquit⁹ regebãtur ciuitates: nam ex hoc aliqualiter manducemur ad ſciendũ quid uitandum & quid imitãdum ſit in regimine regni & ciuitatis. totũ ergo hunc librum tertium diuidemus ĩ tres partes. nam primo narrabunẽ opiniones philoſophoꝝ circa regimẽ ciuile & reprobabuntur ea ĩ quibus niſi ſunt nõ bene ſentire circa huiuſmodi regimẽ. recitabuntur ergo prima regimĩa ĩſtituta ab antiquis philoſophis. ut per eorum notitiam manducantur reges pricipes quomodo debeant regere ciuitates & regna. Secundo oſtẽdeẽ qualiter optima pollicia ſiue optimum regnum & quibus cautelis uti debeant pricipantes. & quomodo tempore pacis propter uiuere ſufficienter & uirtuoſe regenda ſit ciuitas regnũ. ¶ Tertio manifeſtabitur qũo eligendi ſunt pugnatores. & qualiter impugnãdi ſunt hoſtes & quomodo ordinãdæ ſunt acies bellorum & quibus cautelis uti debeant bellantes.

¶ Quomodo ſocrates & plato dixerunt ciuitatem eſſe ordinatam & quid ſenſerũt de ciuili regimine. Cap. vii.

ſ Ocrates autem quandiu phãr⁹ eſſet naturas rerũ. Videns circa naturalem ſcientiam magnam difficultatem eẽ ut narrat philoſophus in metha. ſua conuertit ſe ad moralia quem plato ſuus diſcipulus ĩ multis ſecutus eſt. propter quod philoſophus platonem ſecũdum ſocratẽ appellauit. Determinãdo aũt ſocrates & plato de moralibus quinq; tetigiſſe uidentur circa ciuitatem & regnũ ciuile. ¶ Primum eſt qa dixerũt ciuitatem debere eſſe maxime unam qa forte ideo hoc opinati ſunt quia ſemper multitudo ab unitate procedit: & ſemp unitas uideẽ eſſe potior multitudĩe: unde pria cauſa deus ipſe quia ẽ ſumme un⁹ arguitur

eſſe ſumme bonꝰ uidetur ergo ciuitas eſſe potiſ-
ſime bona ſi ſit potiſſime una. igitur quāto plus
ad unitatem procedit tanto plus appropinquat
ad terminum bonitatis. ℭSecundum autem ꝙ
circa ciuitatem ſtatuerunt dicti philoſophi ē qa
dixerunt ciuibus omnia eſſe communia debere
ut ꝙ haberent omnes poſſeſſiones communes
uxores ut ꝙ quilibet accederet ad quamlibet. &
per conſequēs haberēt cōmunes filios. nam qa
propter cōmunem uſum fœminaꝝ patres non
certificarētur de propriis filiis. reputarēt quemli
bet puerorum eſſe filium proprium. uidebaſ. n.
ſocrati & platoni totam diſſenſionem ciuium
conſurgere ex proprietate poſſeſſionem & ex eo
ꝙ quilibet utitur dicere hoc ē meum. quare ut
arguebat ſi poſſeſſiones eſſent cōmunes & ciues
nihil haberēt proprium ceſſarēt eorum propriæ
lites & eorum iurgia. & eſſet ciuitas optime or/
dinata. Volebant etiam uxores eſſe communes
quia ex hoc conſurgeret maxima dilectio inter
ciues. nam uxoribus nō exiſtētibus propriis ſed
cōmunibus eſſent communes filii & quia patrū
ad filios eſt maxima dilectio in ciuitate illa eſſet
maximus amor eo ꝙ antiquiores diligerēt om-
nes iuniores ut filios. & iuniores eos diligerent
ut patres. Poſuerunt etiam huiuſmodi commu
nitatem uxoꝝ & filiorum ut eſſet maxīa unitas
& maxima cōiunctio ī ciuitate nam cū ſit maxi
ma unitas & maxima coniunctio patrū ad filios
antiquiores reputarent ſe habere maximam uni
tatem cum iunioribus. & econuerſo eo ꝙ crede
rent eos eſſe ſuos filios: illi uero opinarētur eos
eſſe ſuos patres. ℭTertium uero quod ſenſerūt
dicti philoſophi circa regimen ciuitatis eſt quia
dixerunt mulieres inſtruendas eſſe ad opera bel
lica & debere bellare ſicut & uiros. Inducebanſ
enim ad hoc ut philoſophus recitat ſecundo po
liticoꝝ. ex his quæ uidebāt in beſtiis & ī anima
libus aliis in quibus non ſolum bellant maſculi
ſed etiam fœminæ. Immo in beſtiis & in auibus
uiuentibus ex rapina ferociores eſſe uidētur fœ-
minæ quam mares. nam ſi cōſideramus aues ip
ſas uiuentes ex raptu maiores corpore & auda/
tiores corde & præſtantiores uiribus ſunt fœmi
næ quam maſculi. ut accipitres & auſtures & aq
læ ut dicitur ſunt omnes fœminæ. quarū maſcu
li feruntur uiliores eis. quare ſi in aliis animalibꝰ
hoc uidemus ꝙ non ſolū bellant mares ſed fœ-
mine quia maxime uidetur eſſe ſecūdum ordi/
nem naturalem in quo communicamus cū aīa-
libus aliis uidetur ciuitas maxime naturaliter or
dinata ſi ad opera bellica ordinētur non ſolū ui
ri ſed ēt mulieres. ℭQuartū ꝙ dixerūt inſtituen
dū eſſe ī ciuitate ē qa ſemp uolebāt eos de prin/
cipari & eſſe in magiſtratu. ut q erant officiales
ſemper eſſent officiales & q præpoſiti ſemp præ
poſiti & ſic de magiſtratibus aliis aſſumebant ēt
ad hoc exemplum de terra. Videmus enim par-
tes terræ in quibus habundat uena auri ſemper
quaſi abundare ibi talem uenam & in quibꝰ ha-
bundat uena argenti ſimiliter ſe habere. ſi ergo
natura ſic agit ꝙ uenam auri non cōuenit in ue
nam argenti uel in uenam ferri nec econuerſo.
quia maxime bene operantur ſi imitamur actio
nes naturæ. & maxime bene regiſ ciuitas ſi imi-
tetur ordinem naturalem. Vena auri ut pricipā
tes maiori principatu uel exiſtentibus in maiori
bus principatibus & uena argenti ut exiſtentes ī
minoribus non debent conuerti in uenam ferri
ut ꝙ fiant ſubditi & deponantur a magiſtratibꝰ
ſuis. ℭQuintum autē ꝙ dicti philoſophi ſenſe
runt ſtatuēdum circa ciuitatem eſt quia dixerūt
ciuitatem quamlibet diuidendam eſſe in quiqꝫ
partes. uidelicet in agricolas. artifices bellatores
conſiliarios & principem. Dixerūt enim agrico
las neceſſarios eſſe ad conſtitutionem ciuitatis
propter ea quæ requirūtur ad uictum. Artifices
uero neceſſarii erant propter ueſtimenta & do/
mos & alia quæ requiruntur ad uitam. Bellato/
res quidem neceſſarii exiſtebant propter defen/
ſionem ciuitatis & reprimendos hoſtes. dicebāt
autem ciuitatem ſi bene ordinata erat ad minus
deberet habere mille bellatores. & ad plus quin
qꝫ milia. Principes uero & conſiliarii neceſſarii
erant in ciuitate ad dirigendum ciues ut uirtuo
ſe uiuerent. & ut debite obſeruarent leges tange
bant autem dicti philoſophi quædam alia circa
regimē ciuitatis de quibus ſi locus occurrat me-
rito fieri poterit.

ℭQuod non oportet ciuitatem maximam uni
tatem & cōformitatem habere ut ſocrates & pla
to ſtatuerunt. Cap. viii.

m Aximam unitatem & æqualitatem ſi
oportet quærere in omnibus rebꝰ. nā
ſi omnia eſſent æqualia iam nō eſſent
omnia ad hoc enim ꝙ ſunt omnia quæ requirū
tur ad uniuerſum & ad hoc ꝙ uniuerſum ſecun
dum ſuum ſtatum ſit maxime perfectū oportet
ibi dare diuerſa ſecūdū ſpeciē. nam qa tota bōi
tas uniuerſi non pōt reſeruari ī una ſpecie. opor
tet ibi dare ſpecies diuerſas in pluribus ſpeciebꝰ
entium reſeruetur maior perfectio quā ī una tā/
tum. ſic etiam ī ciuitate ad hoc ꝙ habeat eſſe per
fectum oportet dare diuerſitatem aliquam nec
oportet ibi eſſe omnimodam cōformitatem &
æqualitem ut ſocrates & plato credebant. ℭTā
git autem phūs ſecundo politicorum. quaſi ſex
rationes probantes ꝙ non oportet ciuitatem eē
maxime unitam & maxime conformem. Prima
ſumitur quantum ad eſſe ipſius ciuitatiſ. Secūda
per comparationem ad exercitium. Tertia p cō-
parationē ad ptes. Quarta per cōparationē ad
pricipātes ſubiectos. Quinta p cōparationē ad
finē. Sexta per cōparationē ad ea q̄ uidemus in
aliis totis. ℭPrima uia ſic patet nā maior ē uni/
tas unius ſingularis hōis quā totius domꝰ & do
mus quā uici & uici q̄ ciuitatis & ciuitatis quā
regni. Conſtat enim domus ex pluribus perſo/
nis. Vicus enim ex pluribus domibus. ciuitas ex
pluribus uicis. & regnum ex pluribus ciuitatibꝰ.

Si ergo tantum uniretur domus ꝙ omnes habi
tantes in ipſa fieret una perſona iam non remā
ret domus ſed fieret homo unus aliquis ſingula
ris. ſic ſi tātum uniretur uicus ꝙ fieret una dom⁹
iam nō remāeret uicus. Eodē autem mō ſi tātū
uniret ciuitas ꝙ fieret unus uicus uel una dom⁹
non ulterius remaneret ciuitas. requirit eñi ciui
tas aliquam diuerſitatem ultra quā ſi deſcendat
perit eſſe eius. Dicere ergo in ciuitate uel in re
gno eſſe debere oēm unitatē eſt dicere ciuitatē
nō eſſe ciuitatē & regnū nō eſſe regnū. ¶ Scda
uia ad inueſtigādum hoc idē ſumit p cōparatio
nem ad exercitum uel ad pugnationem nam ut
dicitur ſecundo poli. alterum eſt compugnatio
& ciuitas. nam hoc quidem. ſ. compugnatio uti
lis eſt ſecundum quantitatem quamuis ſit idem
ſpecie. Eſt enim cōpugnatio auxili gratia ſicut
enim plures homines magis trahūt nauem quā
tum illi plures ſint eiuſdem rit⁹ & ſint ſimiles &
cōformes. ſic plures homines magis beliant. ci
uitas autem non ſic ſed conſtituta eſt ad ſuffici
entiam uitæ. quia ergo diuerſis idigemus ad ui
tam oportet in ciuitate diuerſitatem eſſe. ¶ Ter
tia uia declarans & manifeſtans uias prædictas
ſumit per comparationem ad partes nam ſicut
quia idē corpus diuerſis indiget opibus ut am
bulatione tactu uiſione & auditu. Ideo oportet
ibi dare diuerſa mēbra exercētia diuerſos actus
ſic quia ad indigentiā uitæ idigemus domibus
ueſtimentis & uictualibus & aliis hmōi oportet
in ciuitate dare diuerſitatem aliquam ut in ea re
periatur ſufficientia ad uitam. ſicut ergo ſi non
eſſet diuerſitas in membris corporis ut ſi omnia
eſſent oculi corpus iperfectum eſſet. quia licet ui
deret non poſſet audire nec ambulare ſic ſi eſſet
maxima conformitas in ciuitate ut ꝙ omnes eſ
ſent textorea uel coriatii. ciuitas imperfecta eſſet
quia ad ſufficientiam uitæ non ſolum idigem⁹
calciamentis ſed etiam indigemus uictualib⁹ &
domibus & aliis quæ reqrunt ad uitā. ¶ Quar
ta uia ſumitur per comparationem ad principā
tes & ſubiectos. nam cum ciuitas ſit ordo ciuiū
ad aliquem principantem uel dominantem ut
cum in ciuitate oporteat dare aliquos magiſtra
tus & aliquas præpoſituras ꝙ nō eſſet niſi ibi ali
qui eſſent dominantes & aliqui ſubiecti. Quaṙ
cum hoc diuerſitatem requirat oportet in ciui
te dare diuerſitatem aliquā. ¶ Quinta uia ſumit
per comparationem ad finem. nam finis ciuita
tis eſt bene uiuere & habere ſufficientiam ī uita
nam ciuitas eſt communitas habens terminum
ois per ſe ſufficientiæ uitæ. ſed ut dictum eſt ad
ſufficientiam uitæ requiruntur diuerſa. Iō opor
tet ciuitatem habere aliquam diuerſitatem. in ſe
diuerſos habeṙ uicos ut expediens ad uitā ꝙ nō
reperit in uno uico reperitur ī alio. ¶ Sexta uia
ſumitur per comparationem ad alia tota. ut nū
quam melodia quæ eſt multitudo uocum ē bñ
proportionata ſi ſit oēs uoces æquales. ſed actā
cōſonātiam oportet ibi dare diuerſitatem tono
rū ſic pictura nūquam eſt bene ordinata niſi ibi
ſit diuerſitas colorum. ſic & ciuitas nūquam bñ
ordiata erit niſi ſit ibi diuerſitas officiorꝫ. Decet
ergo hoc reges & pricipes cognoſcere quia nū
quam quis bñ nouit regere ciuitatem niſi ſciue
rit qualiter cōſtituitur & niſi cognoſcat ꝙ opor
tet in ea diuerſitatē eſſe.

¶ Quod nō expedit ciuitati omnia ſic eē com
munia ut ſocrates ordinauit & ꝙ reges & princi
pes hoc decet cognoſcere. Cap. ix.

ſ Ermo in principiis debet eſſe longus
& ꝙ paru⁹ error in principio maxius
eſt in fine. Diu ergo ſunt principia per
tractāda & lōgis ſermonibus ſunt excutiēda ne
circa ipſa cōtingat error. quare cum ī regimine
ciuitatis primo ſit pollicia ordināda. diu inueſti
gandum eſt qualiter ciuitatem oportet eſſe unā
& quam diuerſitatem habeṙ debet. & qūo ciues
decet ſe habere ad inuicem quibus communica
re debēt utrum omnia deberēt eſſe communia
& quid debeāt habeṙ proprium. Hæc. n. ſunt q̄ſi
principia & quaſi quædam præambula ad ſeqn
tia. Volumus autem in hoc capitulo oſtendere
ꝙ non expedit uitari habere oia communia ut
ſocrates ordiauit. nec ſequerētur illa bona quæ
opinabatur ſocrates ſi ſic ordiaretur ciuitas. Cre
debat. n. ſi eſſent cōmunes poſſeſſiones uxores
& filii ceſſarent litigia quia crederent ciues om
nes pueros eſſe filios ſuos & ſic eēt ī ciuitate ma
ximus amor. ¶ Poſſumus autem triplici uia oñ
dere ꝙ hoc non expedit ciuitati. Primo quia nō
ceſſarent litigia. Secundo quia ciues non reputa
rent omnes pueros proprios filios. Tertio quia
inter eos non eſſet magnus amor. ¶ Prima uia
ſic patet nam quantumcūqꝫ poſſeſſiones eſſent
communes uſus tamen pertinentium ad uictū
eſſet proprius. nam ſicut fieri nō poteſt quod ex
omnib⁹ ciuibus fiat unum corpus realiter ita eē
non poteſt ꝙ ille idem cib⁹ qui nutrit corp⁹ uni
us ciuis nutriat corpus alterius. Exiſtentibus er
go poſſeſſionibus communibus oporteret cuili
bet diſtribui quæ requiruntur ad ſupplendā idi
gentiam corporalem & quia homo nimis deci
pitur in proprio commodo ſemper uidetur ei ſe
plus debere recipeṙ quam accipere. Immo quia
impoſſibile eſt omnes ciues æqualiter eē prudē
tes & bonos & eſſe æqualiter utiles ciuitati ſtatī
inſurgeret rixa iter ciues quia quilibet crederet
plus eſſe accepturum ut dū unus ciuis iudicaret
ſe meliorem alio uel licet ſecundum dignitatē
ſuam ei fieri retributionē. Hanc āt æqualitatem
non de facili eſſet poſſibile reſeruari inter ciues
abſqꝫ diſſenſione & lite qa quilibet deceptus in
iudicando de ſeipſo appreciatur ſe plus ualere q̄
ualeat. Communitas ergo poſſeſſionis quā or
dinabat ſocrates ad uitandum lites potius eſſet
cauſa litigii quam pacis tuam ut ſupra ī ſecundo
libro tetigimus hæc eſt uita pfectorum non hre
pprium. Perfecti autem ſunt pauci. Lex ergo in
ponenda omnibus ciuib⁹ & toti populo debet

eē talis ſecundū quam hoīes cōmuniter poſſint
uiuere.unde & philoſophus ait,in poli. ciues nō
eē applicandos legibus. Sed leges ciuib⁹. Tales
enim debēt eſſe leges & talis debet eē ordinatio
ciuitatis quæ cōpetat omni populo & cōi uitæ
cuiuſmodi non fuit ordinatio ſocratis quia in-
ter gētes cōiter uiuentes abſq; multis litigis ob-
ſeruari non poſſet. Dato tamē cōitatē poſſeſſio
nū poſſe obſeruare abſq; litigiis. Cōitatē tamē
fœminaꝝ propter quā uolebat ſocrates filios eē
cōmunes non eſt poſſibile obſeruari abſq; litigi
is. ¶ Secunda uia ſic patet.nā ſi omnia ſic eſſent
cōmunia non oporteret ciues omnes pueros re-
putare filios ꝓprios.ymmo quia pueroꝝ aliqui
eſſent ſimiles aliquib⁹ ciuibus & aliqui aliis qli
bet ciuis appropriaret ſibi in filium quē uideret
ſibi eſſe ſimilem.Vnde & philoſophus narrat ſe-
cundo poli.ꝙ apud quaſdam gētes ut in ſupio
ri libros uxores ſunt cōmunes.Filios tamen ci/
ues diuidūt ſecundū ſimilitudinē. Quilibet.n.
appropriabat ſibi in filios quos uidebat ei eſſe ſi-
miles.nam & in aliis aīalibus hoc cōtingit quia
multæ fœmellæ reddunt filios ſimiles fratribus
quemadmodum in terra fallariæ quædā equæ
erant ut phūs recitat ſemp reddebāt filium ſimi
lem patri propter qd' uocata eſt iuſta.Non ergo
ſuppoſita cōitate uxoꝝ eſſet bonum illud quod
oppinabatur ſocrates uidelicet ciues oēs pueros
crederēt eē proprios filios. ¶ Tertia uia ſic patet
nam ſuppoſita cōitate uxorum non eſſet tantus
amor i ciuitate ut oppinabat' ſocrates.nā modi
ca cōiunctio plus inducit de amore ſi ſit certa &
nota quam multa ſi ſit ignota & dubia. Licet.n.
maior ſit coniunctio patris ad filium quā patrui
ad nepotem plus tamē patruus diligeret nepo/
tem ſi firmiter crederet ipſum eſſe talē quā pater
filium ſi rationabiliter dubitaret ſe eum genuiſ/
ſe.nam plus non modo de dilectione in ciuitate
ut phūs innuit.ii.poli.quia unus diligit aliū tan
quam filium.alius tanquā fratrem. alius tāquā
nepotem.alius tāquam fratruelem. Appellat aūt
phūs fratrueles qui ſunt ex duobus fratrib⁹ nati.
Alius uero diligit ipſum tanquam contribulem
i.tāquam natum ex eadem tribu uel ſecundū ali
quam aliam conſanguinitatē quā fuerit.quam
ponebat ſocrates. Modica.n.conſanguinitas ſi
ſit nota & certa maiorē dilectionē cauſat quam
filiatio ſi ſit dubia & ignota. Communitas ergo
illa quam ponebat ſocrates non eſt expediens ci
uitati.Decet autem hoc reges & principes dili/
ligenter aduertere ut ſciant ſic ciuitatē ordinare
ut expedit communitati ciuium.

¶ Quæ mala cōſequuntur ſi in ciuitate uxores
& filii ponantur eſſe communes. Cap.x.

P Hiloſophus ſecundo poli. ꝓbat mul/
ta mala ſequi in ciuitate:ſi uxores & fi
lii ponant' eſſe cōmunes. Quantū.n.
ad præſens ſpectat enumerare poſſumus.v.mala
quæ philoſophus tāgit ibidem ſequētia ex tali
communitate.Primum ē iniuria conſanguineo
rum.Secundū uilificatio nobilium. Tertiū iniu
ria filioꝝ.Quartū intēperantia uenereoꝝ.Quin
tum abuſio parentū. ¶ Primū ſic patet.nā opor
tet in ciuitate conſurgere lites uulnerationes.&
contumelias quæ tāto deteſtabiliores ſunt quā
to committūtur in perſonam magis coniunctā.
Expedit ergo ciuitati ꝓpter honeſtatē & bonita
tem moꝝ parētes eē certos de ſuis filiis & quoſ-
libet certificari eorū conſanguineis. ne propter
ignorantiā filii in proprios parētes & conſangui
neos inter ſeipſos iniurias & cōtumelias inferāt.
quare cū communitas uxoꝝ quā ſocrates ordi/
nauit tollat certitudinē filiorū & notitiā cōſan-
guinitatis nō eſt cōmendādo quia ex hoc cōſe
quitur aliquos de facili ꝓpter ignorantiā iniu/
riari conſanguineis ſuis. ¶ Secundum malum
ſic oſtenditur nam ſuppoſita cōmunitate uxorū
& filioꝝ ſequeretur uilificatio nobiliū & exalta-
tio agricolaꝝ & perſonaꝝ uiliū.nam eſſe nō po
teſt uxores & filios communes.niſi æqualis cu/
ra geratur de filiis nobiliū & cuſtodū ciuitatis q̄
gentur de filiis agricolarū & perſonaꝝ uilium.
quare filii nobiliū deprimenť & uiliū exaltabū
tur.Non ergo erit amicitia inter ciues.qa ſecun-
dum phūm in eth. ꝓportionale & æquale ami/
citiam ſoluit.Cum ergo boni & nobiles ſint ſu-
pra uiles & ignobiles.tunc eſt amicitia inter eos
quando qlibet ſe habet ſecūdū ꝓportionē ſuā.
ut quādo ignobiles ſeruirēt nobilib⁹ & nobiles
eis retribuūt mercedē ſecūdū ꝓportionē ſerui/
tii. Velle ergo filios ciuiū communes eē æqualē
curā geri de filiis nobiliū & ignobiliū ē uilificaꝛ
nobiles & exaltare ignobiles & nō ſaluare ami/
citiā inter eos. ¶ Tertium malū ſic declarat'.nā
ſuppoſita ꝑdicta communitate. ſequereť īcuria
filiorū.nā ut dicit phūs.viii.ethi.multis eſſe ami
cum ſecūdum pfectam amicitiā non contingit
nec contingit multas pſonas ſimul amaꝛ ualde.
nam ualde amare dicit quādā ſuperabūdantiā.
Superabūdantia quidē magis eſt apta nata eſſe
ad unū quā ad multos unde in eodē.viii.conclu
dit phūs ꝙ multis placere ualde nō ē facile q̄re
ſi quilibet ciuis crederet quemlibet puerorum
eſſe proprium filium. quia partiretur eius amor
in tantam multitudinem modicū diligeret unū
quemq;.& modicum curaret de unoquoq;. Im-
mo qlibet ciuis niſi eſſet fatuus nullo modo ſu-
ſpicari poſſet omnes pueros eſſe ſuos filios.Si er
go omnes diligerent tāquam filios hoc eſſet ra-
tione duorum uel trium puerorū quos crederēt
eſſe proprios filios & quia illi non eſſent eis cer
titudinaliter noti opinabat' ſocrates ꝙ omnes
alios intime diligerent propter illos.ſed ut argu
it philoſophus primo poli.propter duos uel tres
uel propter paucos pueros uelle magnam mul
titudinē diligere puerorum tanquam proprios
filios hoc eſt pōere parū de melle in multa aqua.
Sicut ergo parum mellis totum unum fluuium
non poſſet facere dulcem.Sic amor duorum uel
trium filiorum innumerabilem multitudinem

puerorum exiſtentiũ in ciuitate una non poſſet
reddere placibilem & dilectã. Sed non exiſtente
dilectione ciuium ad pueros non habebit̃ eorũ
cura debita. ſequitur ꝙ ſuppoſita cõitate quã or-
dinauerat ſocrates non habeat̃ debita cura nec
diligentia debita erga filios. ¶Quartum malũ
ſic oſtendi poteſt qa uirtus generatiua eſt ita cor
rupta & ſic eſt inſatiabilis concupiſcentiæ appe-
titus. ꝙ non hauente uiro niſi unã uxorẽ. adhuc
eſt ualde difficile debite & temperate ſe habere
erga illã. Sicut ergo ꝓuocata gula per multitu/
dinẽ ciborum difficile eſt eẽ abſtinentes ſic pro-
uocatis per multitudinẽ ſœminaꝝ difficile ẽ q̃ſi
impoſſibile eſt eſſe temperatũ. ¶Quintum aũt
multum ſic manifeſtari poteſt. nã non hñtibus
parentib⁹ cognitionẽ de propriis filiis & filiab⁹
de leui fieret abuſus parentũ & conſanguineorũ
ut ꝙ filii cognoſcerent matres & patres filias. ſo
crates nolẽs hoc incõueniens uitare dixit ꝙ ſpe
ctabat ad principem ciuitatis hẽre curam & dili
gẽtiam ne filii coirent cũ matribus. & patres cũ
filiabus. ſed ait philoſophus hoc non ſufficit. qa
ſi filii & filiæ cõmunes erant. & nõ iudicabãtur
eis proprii parẽtes dato ꝙ ꝓhiberetur filio actus
uenereus circa matrẽ. & patri circa filiã nõ pro/
hibebatur eis amor libidinoſus & concupiſcen
tiam ex quo non manifeſtabatur eis parẽtella il
la. quare cũ in perſonis tam coniũctis non ſolũ
deteſtabilis ſit actualis commiſtio. ſed ẽt abho-
minabilis ſit cõcupiſcentia & amor libidinoſuſ
reꝑhẽſibilis erat opinio ſocratis de cõitate uxo/
rum & filioꝝ. ¶Decet ergo reges & pricipes ſic
ordinare ciuitatẽ. ut prohibita cõitate ſœmina-
rum & uxoꝝ certificent̃ parentes de ꝓpriis filiis.

¶Quomodo expediat ciuitati poſſeſſiones eẽ
proprias & quomodo communes. Cap. xi.

Sic res cõmunes ut ait phũs. ii. pol. tri
e plíciter poteſt intelligi. nam in rebus
deſeruientibus ad uictũ eſt conſiderat̃
duo uidelicet res fructiferas ut agros uineas ar/
bores: & fructum qui oritur ex talibus rebus. ut
uina frumenta poma. quare ſi ſit communitas ci
uium erga talia uel erunt communes res fructi/
feræ & diuidentur fructus uel poſſeſſiones erunt
ꝓpriæ & fructus redigent̃ in cõmune ꝙ antiqui
tus ut recitat phũs apud quaſdã nationes fiebat
uel utrunq; erit cõmune tam res fructiferæ quã
fructus. ut ſocrates ordinauit. Volebat enim
ut ſuperius tangebatur quod ſimul eſſet propri
uni in ciuitate nec poſſeſſiones nec fructus nec
filii nec uxores ꝙ nulla diſſenſio oriret̃ in ciuita
te. Videtur autẽ hæc ordinatio ſocratis ut phũs
ait ſuperficietenus conſiderata ualde expediens
ciuitati. Cum enim quis audit ciuitatẽ ſic ordia
tam eſſe ubi eſt tanta communitas ciuiũ reputat
eam fœlicem eſſe & exiſtimat ciues ſe maxime
diligere & abſq; litigio uiuere iter quos tãta cõ
munitas obſeruatur. ſed ut dicitur ſecũdo politi.
in actibus particularibus oportet ad expiẽtiã re-
currere. experti enim ſumus ꝙ habentes aliqua
cõmunia plura litigia inter ſe habent quã ſi qui
libet propria poſſideret. ¶Poſſumus autẽ tripli
ci uia inueſtigare ꝙ ſi res ciuiũ cõmunes eſſent
plura litigia in ciuitate conſurgerent quã ſi gau-
derent poſſeſſionibus ꝓpriis. Prima uia ſumitur
ex parte poſſeſſionum cõium. Secunda ex parte
communicãtium in rebus illis. Tertia ex parte
imparitatis ciuium. ¶Prima uia ſic patet nã cũ
aliquid eſt commune aliquibus cum un⁹ ab uſu
& fructu illius rei communis propter aliũ impe
ditur conſurgit lis & diſcordia iter eos. Videm⁹
n. fratres uterinos propter hereditatẽ quam cõ-
munem habent multa habere litigia dum unus
hereditate illa non utitur prout alteri expedire
uidetur. Si ergo fratres uterini qui pauci ſunt &
firmiter credũt ſe eſſe tanta conſanguinitate cõ
iunctos multa habent litigia quia hereditatem
habent communem quanto magis inter ipſos
ciues. Si omnia eis eſſent communia multa ori-
rentur litigia. cum ipſi multi ſint & diuerſarum
uoluntatum. nec ſit inter eos tãta coniunctio cõ
ſanguinitatis. ſicut inter uterinos fratres nam &
ſi fieret ut ſocrates dicebat ꝙ omnes ciues pro-
pter communitatem mulierum & uxorum cre
derent ſe eſſe conſanguinitate coniũctos attñ in
ter eos ſecundum rei ueritatem non eſſet tanta
conſanguinitas ſicut inter fratres uterinos. Im-
mo illa conſuanguinitas quæ inter illos exiſte-
ret certa & nota eſſe non poſſet ut ĩ præhabitis
probabatur. Si ergo certa conſanguinitas non
tollit diſſenſionem paucorum habentium here-
ditatem communem multomagis infra huiuſ
modi diſſenſionem non poſſet tollere iter mul-
tos ut inter omnes ciues. ¶Secunda uia ad iue
ſtigandum hoc idem ſumitur ex parte commu
nicãtium in hereditate communi. nam quanto
aliqui plura habent communia tanto magis ad
inuicem cõuerſantur. ſed cũ eſſe non poſſit ali/
quos ualde & diu conuerſari ad inuicem niſi in
ter eos litigia oriãtur ex parte ipſorum commu
nicantium in hereditate communi eo ꝙ oporte
at eos ualde ad inuicem conſeruari oſtendit̃ ut
plurimum homines habere lites & iurgia ꝓpter
quod philoſopus ait. ii. politi. ꝙ ab ipſis famulis
quibus plurimum indigemus propter ancilla
res adminiſtrationes maxime offendimur & in
dignamur erga illos quia oportet nos habeẽ ad
illos multa colloquia & diu conuerſari cum il
lis. Quare ſi inter dominos & filios quos habẽt
ita ſubiectos propter diuturnam conuerſationẽ
tot litigia oriuntur quanto magis orirentur iter
ciues quoꝝ unus alteri ſubeſſe non uellet ſi ha/
berent hereditatem communem & ſi oporteret
eos ualde ad iuicem conuerſari. ¶Tertia uia ſu
mitur ex parte imparitatis ciuium. nam ſi omni
bus ciuib⁹ eſſent hereditates comunes qa ual-
de difficile eſſet & ualde ſumptuoſum tãtã mul
titudinẽ extraneoꝝ quærere qui poſſent tãtam
terram colere. expediret ciuitati ſic diuidi ut ali/
qui ciuiũ terram colerent. Aliqui uero inſiſterẽt
circa cuſtodiã ciuitatis q̃ & ſocrates cõcedebat.

Cũ ergo cuſtodes ciuitatis nobiliores ſint agricolis tanq̃ meliores & nobiliores æſtimarent ſe plus eſſe accepturos de fructibus poſſeſſionũ q̃ illi. Inſurgeret igitur diſſenſio inter eos quia agricolæ magis laborantes circa poſſeſſiones minus de fructibus caperent. Conſiderata ergo infirmitate hoium & diligenter uiſo ꝙ cõiter populus a uia perfecta deuiant expedit ciuitati ne inter ciues oriantur diſſenſiones & iurgia non ſic eſſe poſſeſſiones cõmunes ut ſocrates ſtatuebat. Via autem phi ſi conſideretur modus & ſtatus hominum eſt expeditior ciuitati. Ait enim poſſeſſiones & res ciuium debere eſſe proprias & cõmunes. proprias quidem quantum ad dñium. communes uero propter uirtutẽ liberalitatis. ¶ Diligenter igitur inſpecta humana conditione prout cõiter populus obſeruatiuus eſt legum & laudabilium ordinatiõum expedit cuilibet hr̃e res poſſeſſiones proprias quantum ad dñium. nam quilibet dñans bonis propriis adhibebit debitam diligentiam circa illa. expedit autem talia eſſe cõmunia ſecundum liberalitatem. quia ciues inter ſe debent liberales eſſe cõicando ſibi inuicem propria bona. Vnde & apud lacedæmones ut recitatur ſecũdo poli. tanta erat liberalitas ꝙ licet quilibet haberet propria bona quãtum ad dñium tñ ꝓpter liberalitatẽ quantum ad uſum erant illis ciuibus communes ſerui. equi. canes. Quilibet. n. ciuiũ cũ indigebat abſq; alia reqſitione utebatur alterius equis canibus & ſeruis.

¶ Quod reges & principes non debent diſpõere ciuitatem ſic ꝙ mulieres ordinentur ad opera bellica ut ſocrates ſtatuebat. Cap. xii.

T in præcedentibus dicebatur ſocrates ſtatuit mulieres inſtruendas eẽ ad opa bellica & debere bellare ſicut & uiri aſſumens exẽpliũ ex beſtiis ex quibus tã mares q̃ fœmine bellant. Sed quia reges & pricipes & uniuerſaliter illi quorũ eſt ciuitatẽ diſponere nõ debeãt ordinare mulieres ad opa bellica: ſed uiros triplici uia uenari poſſumus ſecundũ tria q̃ reqruntur ad bellum. Hoĩes. n. bellatores decet eſſe mente cautos & ꝓuidos corde uiriles & animoſos corpoꝝ robuſtos & fortes. Cautela. n. & ꝓuidentia eſt neceſſaria in bellis. nam aliqñ pp cautelas adhibitas plus ſupant̃ hoſtes ex ſagacitate q̃ ex fortitudine. Pauci. n. bellatores ſi ſint ſagaces & induſtres ſupant multos nõ fortitudine: ſed prudẽtia. Mulieres ergo quia hñt cõſilium inualidum & ab uſu rationis deficiũt nõ ſunt ita induſtres & prouide ſicut uiri non ſunt ordinandæ ad opera bellica. Nam in bellis magna cautela eſt. Adhibenda etiam ĩduſtria quia ſecundum uegecium in de re militari ſi alia male acta recuperari poſſunt caſus tamẽ bellorum irremediabiles ſunt ex ipſa igitur induſtria quæ requiritur in bellantibus arguere poſſumus mulieres inſtruẽdas non eſſe ad opera bellica. ¶ Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex uirilitate & animoſitate quæ requiritur in bellantibus. nam ut dicitur tertio ethi. finis & terminus omnium terribilium eſt mors. Opera ergo bellica quæ requirunt hominẽ impauidum & animoſum eo ꝙ bellantes opponant ſe periculis mortis. Mulieres autem cõiter ſũt pauidæ & inuiriles quod contingit eis tam ex fragilitate corporis q̃ ex frigiditate complexionis. nam ut dicebatur ſupra frigiditas uiam timori præparat. Frigidi. n. eſt conſtringere & retrahere. Animoſi uero & uirilis eſt ad alia ſe extẽdere. Calor enim reddit habentem animoſum & uirilem. Frigiditas uero timidum & puſillanimũ. Quare mulieres quæ ſunt pauidæ & puſillanimes ad opera bellica deſtinari non debent. In bellis. n. melius pauidos expellere q̃ eos in ſocietate habere. nam cum humanum ſit timere mortem. Viriles ẽt & animoſi trepidant uidentes timidos trepidare. ne igitur reddantur bellantes puſillanimes quos conſtat eſſe timidos oportet ab exercitu expelli. ¶ Tertia uia ſumitur ex parte fortitudinis corporalis. nam cũ bellantes oporteat diu ſuſtinere armorum põdera & dare magnos ict⁹ expedit eos habere magnos humeros & renes ad ſuſtinẽdum armorum grauedinem & habeẽ fortia brachia ad faciendum pcuſſiones fortes. Mulieres igitur eo ꝙ habẽt carnes molles & deficiunt a fortitudine corporali ad opa bellica ordinari non debent. Ratio autem quæ mouit ſocratem ad hoc ponẽdum ſumpta a ſimilitudine beſtiarum inſufficiens eſt quia ſecundũ phũm ii. poli. beſtiis nihil obtinet yconomice nec participãt ratione hoĩs. ergo ſecũdum debitã yconomicam & ſecundum debitam diſpenſationẽ ordinare domũ & ciuitatem quare in his in quibus beſtiæ ꝑter rõnẽ agunt eas ſeq̃ non debent.

¶ Quod reges & principes nõ ſic debent diſponere ciuitatem ut ſemper idem in eiſdem magiſtratibus præponantur. Cap. xiii.

d Icebat ſocrates ſemper eoſdem debeẽ eſſe principes in ciuitate loquebatur enim de principatu prout ſumitur ꝓ quolibet dominio uel pro quolibet magiſtratu ſiue pro qualibet præpoſitura. Poſſumus autem triplici uia oſtendere ꝙ non ſit expediens ciuitati ſemp præponere eoſdem in eiſdem magiſtratus. Prima uia ſumitur ex parte regiæ maieſtatis uel cuiuſcunq; alterius cuius eſt tales dignitates tribuere. Secunda ex parte ipſorum præpoſitorum. & tertia ex parte ciuium. ¶ Prima uia ſic patet. nam ut dicitur. v. ethi. pricipatus uirum oſtẽdit. Prius enim q̃ aſſumãtur homines ad aliquã dignitatem non ſic manifeſtatur eorum bõitas & malicia. nam quia perſona priuata non ſic poteſt iuſtificare ut publica. & habent poteſtatem. & quia non tot oculi reſpiciunt perſonam priuatam quam publicam non ſcitur qualis ſit uir donec eſt perſona priuata non habẽs poteſtatẽ ſicut cognoſcit̃ poſtquã ad aliquam præpoſituram uel ad aliquẽ magiſtratũ aſſumit̃. quare cõ deceat regiam maieſtatẽ & uniuerſaliter omnẽ

ciuem cuius ē magiſtratus & ꝓpoſituras tribue/
re cognoſcere quales præficiant ꝓpoſitos & ma
giſtratos. Si principatus & magiſtratus & uniuer
ſaliter ꝗlibet præpoſitura uirum oñdit & mani/
feſtat expedit tribuentem præpoſituras & magi
ſtratus ſup ciues prius experiri quales ſint quos
ꝓfecit in præpoſitos uel magiſtros & poſtea ex/
perimento aſſumpto debet eo in dictis officiis
affirmare. uel ad maiora aſſumere prout ei uide.
bitur melius expedire. ¶ Secunda uia ad inueſti
gandum hoc idem ſumitur ex pte ipſorū ꝓpoſi.
torū nā multa & multas iniuſtitias cōmitterēt
ꝓpoſiti ciuitatū ſi ſcirent ſe eſſe ppetue tales a q/
bus cauerent ſi cōſiderarent ſe eſſe ab hmōi offi.
cio remouendos. ¶ Tertia uia ſumit̃ ex parte ip.
ſorum ciuium quibus hmōi præpoſiti præponū
tur. Nam ſicut medici non eſt conſiliari de ſani.
tate. ſed eius eſt intendere ſanitatē tanquā finē.
Sic eius cuius eſt ciuitatem ordinare non ē con
ſiliari de pace & de concordia ciuiū. Nam ut di/
citur. iii. ethi. conſiliū nō de fine: ſed de his quæ
ſunt ad finē. pacem & concordiā ciuium debet
intēdere rectos ciuitatis tanꝗ finem. Sic ergo di
ſponenda eſt ciuitas ut conſeruet̃ in pace. & ut
ibi ſeductiones non in ſurgant. Mutare aūt ali/
quādo magiſtratus & principatus & diſtribuere
eos diuerſis pſonis ut innuit phūs. ii. poli. uidet̃
facere ad quietū & pacificum ſtatū ciuium. Nā
ſi ſpretis aliis ſemper idem in magiſtratibus & ꝓ
poſituris præficiant̃. Alii uidentes ſe eſſe deſpe/
ctos ad ſeditionem confugiunt. & ciuitatē rur/
bant. Hanc aūt tertiā rationem improbātem or.
dinationē ſocraticam tangit phūs. ii. polli. cum
ait ꝙ ſocrates ſemper facit eoſdem principes qđ
eſt ſeditionis cauſa apud nullam dignitatē poſ/
ſidentes. Videntes n. nullam dignitatem poſſi/
dere ſi contingat eos eſſe uiriles & animoſos ſe/
ditiones mouent.

¶ Quod non ſic ordinanda eſt ciuitas ſicut ſo/
crates ſtatuebat. Cap. xiiii.

q Via credimus phōs determinantes de
politicis & de ordine ciuium nō ſine
ratione locutos fuiſſe. Ideo bene ſe ha
bet eoꝝ opiniōes tractare. nō oſtētatiōis cauſa.
ſed quia hoc requiſit pſens methodus quā intē
dimus tradere de regimine ciuitatis & regni. Vi
ſo. n. quid circa hoc ſenſerunt phi & pertractatis
eorū opinionibus clarius apparebit quid circa
hmōi regimen ſit cenſendū. quare cū patefactū
ſit in pcedentibus non expedire ciuitati poſſeſ/
ſiones. uxores & filios eſſe cōmunes ut ſocrates
ſtatuebat. nec eſſe decens mulieres ordinari ad
opera bellica. nec eſſe utile eoſdem ſemper in eiſ
dem magiſtratibus præfici ut ſocrates ſtatuiſſe
uidebat̃. Reſtat ergo exequi de iuſſione & ordi.
ne ciuitatis quā ſocrates ordinauit. Dicebat eni
ſocrates ut ſupra tangebam ciuitatē. v. in ſe dēre
habere uidelicet principē. conſiliarios. bellato/
res. artifices. & agricolas. Volebat. n. bellantes
eſſe partem ciuitatis diſtinctā ab aliis ciuibus. nu
merum autem bellantiū ſtatuebat dicēs in qua.
libet ciuitate debere eſſe ad plus. v. milia ad mi.
nus mille. Huiuſmodi aūt ſtatutum quantū ad
bellatores tripliciter improbari poteſt ſecundū
tria quæ de ipſis bellantibus ſocrates ſtatuebat.
Prima. n. dicebat eos eſſe alios & diſtinctos ab
aliis ciuibus. Secūdo ſtatuebat magnam multi.
tudinem bellatorum. Tertio ponebat eos ī quo
dam determinato numero. ¶ Prima uia ſic pa/
tet nam ſemp bonū cōe præponendū eſt bono
priuato. Naturale. n. eſt partē ſe exponere picu/
lo ꝓ toto. ut brachiū ſtatim exponit ſe periculo
ꝓ defenſione corporis. Præter ergo ordinē natu
ralem agit ꝗlibet ciuis ſi non exponat ſe piculo
ꝓ defenſiōe patriæ. Nō ergo ſic ſeparādi ſūt bel
latores ab artificibus & ab aliis ciuibus ꝙ ciues
alii ꝓ defenſione patriæ bellare nō oporteat me
lius. Eſt ergo dicere in ciuitate tot eē bellatores
& defenſores patriæ quot ſunt ibi ciues uolētes
portare arma ꝗ ſeperare bellatores ab aliis ciui/
bus. ¶ Secūda uia ſic patet. nā cōſtituere tantam
multitudinē bellatorum in quælibet ciuitate ut
v. milia. uel etiā mille eſſet. ualde difficile & one
roſum ipſis ciuibus. oneroſum enim & difficile
eſſet ciuibus unius ciuitatis ſuſtentare mille ui/
ros in ſtipendiis communibus quorum nullū
eſſet aliud officium niſi bellare cū adeſſet opor/
tunitas. & oneroſius & quaſi omnino importa/
bile eſſet ſuſtentare ſic. v. milia. oporteret enim
ciuitatem illam habere poſſeſſiones quaſi ad uo
tum ut poſſet ex communibus ſumptibus tantā
multitudinem paſcere ꝓptes quod philoſoph9
ii. polliticorum repræhendens ſocratem de hu.
iuſmodi ordinē ciuitatis ait ꝙ oportet ciuitatē
illam ſic inſtitutam eſſe ī regiōe babilonica ubi
forte propter magnitudinem deſertorū eſt ma.
gnum ſpacium terrarum ex quo poſſet magna
multitudo paſci. Difficile eſt enim ut philoſo/
phus innuit præter ipſos ciues & præter mulie.
res filios & liberos paſcere tantam multitudinē
bellatorum. ¶ Tertio delinquebat ſocrates in
ordinando ciuitatem in conſtituendo determi.
natum numerum bellatorum. nam ſecundum
philoſophum. ii. polli. uolens ponere leges uel
facere ordinationem aliquam in ciuitate ad tria
debet reſpicere ſcilicet ad homines ad regionē
& ad loca uicia. Si quis ergo uellet præter ciues
ſtatuere aliquos bellatores uiuentes ex cōmuni.
bus fructibus ciuitatis ad tria deberet reſpicer̃ ui
delicet ad ciues. nam ſi ciues ipſi eſſent puſillani
mes & inutiles ad bellum īdigeret maiori copia
bellatorem ſic ſe habentium. ¶ Secūdo inſpiciē
dum eſſet ad regiōem nā quāto ciuitas illa ma
iori regiōe & maiori terrarum ſpacio potiretur
tanto ſuſtentare poſſet maiorem numerum bel.
lantium. ¶ Tertio aſpiciendum eſſet ad loca ui.
cina. ut utrū ciuitas illa haberet circa ſe uicinos
amicos uel inimicos puſillanimes uel uiriles. nā ua
riatis cōditiōibus uicinoꝝ oportet aliter & aliter
determiare de cōditiōibus bellātiū. ꝗre cum ars

& ſcientia non poſſit eſſe circa particularia ſignata. Volens tradere artem de regimine ciuitatũ non poteſt ſtatuere determinatum numerũ bellatorum. ſed talia relinquenda ſunt iudicio prudentis rectoris. conſiderantis conditionem ciuium modum regionis & circũſtantias uicinorũ.

¶ Quõ poſitio ſocratis circa regimen ciuitatis trahi poſſit ad bonum intellectum. Cap. xv.

N Arrabatur autem ſupra ꝙ ſocrates & diſcipulus eius plato dixerunt ciuitatem ſic eſſe regendam & gubernandã ut ciuibus cõmunes eſſent uxores & filii & poſſeſſiones. ꝙ ſi intelligit ut uerba ſonãt ſtare non poteſt ut eſt per habita manifeſtum quia modus fuit platonicorum methaphorice loq: quem modum loquendi forte ipſe ſocrates habebat cum plato eius diſcipulus fuiſſet. Si uolumus non ut uerba ſonant intelligere dicta ſocratica: ſaluare poterimus poſitionem eius oĩa enim eſſe ciuibꝰ cõmunia ſecundũ rei ueritatem nõ poſſibile neꝙ utile: ſecundũ amorem & dilectionẽ debet ibi ſaluari cõitas ſicut. n. quilibet ciuis debet diligere ciues alios ſicut ſeipſum: ſic debent diligere uxores filios & poſſeſſiones aliorum ſicut & ꝓprias: hoc ergo modo ciuibus omnia debent eẽ cõmunia ut quilibet intendat bonũ cõmune & bonũ oium: & ſit ſolicitus cum adeſt facultas de rebus aliorum ac ſi eſſent ſuæ. In uxoribus aũt & filiis debet reſeruari cõmunitas quãtum ad amorem: ſed in poſſeſſionibus non ſolum debet reſeruari cõmunitas quantũ ad amorem ut ꝙ oẽs ciues cõmuniter bonum diligant unius cuiuſꝗ ciuis: ſed etiam quantum ad cõmunitatem & liberalitatem. quia quilibet ciuis debet aliis ciuibus ut dictat rõ bona ſua cõmunicare. Saluauimus igitur dictum ſocraticum ꝗntum ad cõmunitatem ciuium: ſic etiam ſaluare poſſumꝰ dictũ eius quantũ ad unitatem ciuitatis: nam cum dixit ciuitatem debere eẽ maxime unam. forte nõ intellexit de unitate habitationis ut ꝙ omnes ciues habitare dẽrent in una domo: ita ꝙ ĩ ciuitate ñ eẽnt plures domꝰ uel plures uici: nec de unitate artificũ: ut ꝙ nõ eẽnt ĩ ciuitate diuerſæ artes uel diuerſi artifices: nec de unitate coꝝ quæ requiruntur ad ſufficientiam uitæ: ut ꝙ nõ eſſent ĩ ciuitate plura & diuerſa prout requirit indigentia uitæ. Sed forte unitatẽ huiuſmodi ad amorẽ & dilectionem referre uolebat: ut ꝙ tunc eſſet ciuitas optima: quando ciues ſe amando & diligendo maxime unirentur ſic ergo expoſita mẽte ſocratis de cõmunitate rerum & de unitate ciuiũ. Verum eſt ꝙ ipſe opinabatur & in ciuitate eſſet maxima pax: & non orirentur ibi litigia. nam ꝓprius amoris effectus eſſe uidetur pax & concordia: quod uero ſocrates addebat de mulieribus: ꝙ ordinandæ eſſent ad opera bellica ſaluari poteſt non intelligẽdo hoc ſimpliciter ſed in caſu. Poſſet. n. caſus contingere ꝙ & mulieres bellare oporteret multociens autem circa partes italiæ hoc contingit ꝙ uiris deſerentibus ciuitatem & euntibus in exercitum ſuper ciuitatem aliquam dum uiri etiam in exercitu exiſterent inuaſa eſt eorũ ciuitas ab hoſtibꝰ ꝓp quod oportuit & mulieres ꝓp penuriam ciuium defendere ciuitatem ꝙ aũt ulterius addebat ꝙ ſemper oportet eoſdẽ in magiſtratibus perſeri. ut ꝙ ſemper debent eſſe idem ꝓpoſiti & balini: forte ſic debet intelligi ut ſemper principẽtur idem. i. ornari eiſdem uirtutibus. ꝙ autem ciuitatem diuidebat in agricolas artifices & bellatores. uolens ciuitatẽ ad minus mille continere bellatores. forte per bellatores intendebat nobiles quorum non eſt manibꝰ operari. cum enim in ciuitate quidam manibus operentur ut colentes terram & artifices quidã uero non ut nobiles hi uidelicet nobiles potiſſime debẽt defendere patriam. & eorum maxime eſt uacare circa armorum induſtriam uolebat ergo ſocrates polliciam aliquam non debere nominari ciuitatẽ niſi ſaltem contineret mille nobiles quos per quandam excellentiam uocabat bellatores.

¶ Quod philoſophꝰ felleas ſtatuit ciuitatem ordinatam eſſe. Cap. xvi.

P Ræter ſocratem & platonem quidam alius nomine felleas ut narrat philoſophus ſecundo polli. intromiſit ſe de ordine ciuitatis ſtatuens quo poſſet optime pollicia ordinari. Dicebat autẽ ꝙ ĩter cætera quæ debet intendere legiſlator & rector polliciæ ẽ. quõ ciues habeant poſſeſſiones æquatas. Volebat. n. tunc eſſe ciuitatem optime ordinatam ſi nullius ciuium haberet plures redditus uel maiores poſſeſſiones ꝗ alter quod ut dicebat ĩ pricipio quã do ciuitas conſtituitur faciliter fieri poterat quia uiſo numero ciuium & computata multitudine camporum de facili rector ciuitatis poſſet diuidere æqualiter poſſeſſiones illas inter ciues. Sed ciuitate iam conſtituta & ciuibus iam habentibus poſſeſſiones inæquales difficilius erat hoc ad æqualitatem reducere. Statuit enim felleas ciuitatis rectorem hoc modo reducere hanc inæꝗlitatem ad æqualitatem mediãtibus dotibus. ſtatuendo ꝙ pauperes contrahant cũ diuitibus: & in contrahendo accipiant dotes & nõ dent. pauperes ergo accipiẽdo magnas dotes a diuitibus potuerunt æquari eis in poſſeſſionibus. Potuit autem felleas triplici uia moueri ad hoc ſtatuendum. Primo quidẽ moueri potuit ut ceſſarent litigia. Secundo ut remouerentur iniuriæ & contumeliæ. Tertio ex his quæ uidebat in polliciis aliis. ¶ Prima uia ſic patet nam ciues ualde litigant pro poſſeſſionibus. ſunt enim communiter nimis cupidi ad habendum redditus & poſſeſſiones. Vnde & propter hoc multa litigia oriuntur. quare ſi ciues haberẽt poſſeſſiones æquales & ſcirent ſe non poſſe excedere ſuos cõciues in poſſeſſionibus fruſtra ꝓp hoc inſurgerẽt lites & placita. nã dato ꝙ alter litigãtiũ cãm obtinet nõ multũ ex hoc gaudere poſſet. qa oporteret ipſum per dationẽ dotium æquari ĩ poſſeſſiõibus

aliis ciuibus. Sic etiam perdens placitum ſi mul
tum admitteret quia accipiendo dotes æquaret
aliis in diuitiis. Viderentur ergo omnino ceſſa.
re placita ſi cines haberēt poſſeſſiones æquatas.
¶ Secūda uia ſumitur ut tollant de ciuitate iniu
riæ & contūeliæ. nā ex eo ꝙ ciues libenter ſi poſ
ſeſſiones approprient dicentes hoc eſt meū non
ſolum inſurgunt lites & placita ſed ēt iniuriæ &
contumeliæ. nā pro acquirendis poſſeſſionibus
inferunt ſibi ciues iniurias & contumelias in p/
ſonis propriis fiunt aūt in ciuitate furta rapinæ
& homicidia propter cupiditatē poſſidendi di/
uitias. quare ſi ciues non poſſent ſe excellere in
poſſeſſionibus & haberent æquales diuitias ut
uidetur omnia hæc ceſſarent. ¶ Tertia uia ſumi
tur ex his q̄ uidebat in ciuitatibus aliis. nam in
multis pollicius bene ordinatis magna cura fuit
legiſlatoribus de poſſeſſiōibus ciuium. Ideo fel.
leas forte motus ex his quæ uidebat in polliciis
aliis ſtatuit potiſſime curandam eſſe de poſſeſſio
nibus ciuiū. uolēs eos æquatas poſſeſſiōes hēre.

¶ Quod non oportet poſſeſſiones in ciuitate eē
æquatas ut felleas ſtatuebat. Cap. xvii.

ſ I conſiderētur dicta phi. ii. polliti. quā
tum ad præſens ſpectat poſſumus tri/
plici uia nenari ꝙ non oportet poſſeſ/
ſiones æqnatas eſſe ut felleas ſtatuebat. Pria uia
ſumitur ex parte procreationis filiorum. Secun.
da ex parte iniuriarum. Tertia ex parte uirtutum
quas decens eſt habere ciues. ¶ Prima uia ſic pa
ret nam ad rectum regimen ciuitatis non poteſt
imponi lex ut ciues habeant poſſeſſiones æqua.
tas niſi ſtatuat ꝙ habeant æquales filios. fruſtra
enim ponitur lex quæ conſeruari non poteſt. nā
ſecundum phūm. iiii. polli. non ſolū debet eſſe
cura ꝙ leges inſtituantur ſed ēt ꝙ legibus obe/
diatur & quod leges obſeruentur. quare ſi ſingu
li ciues poſſeſſiones æquatas habeant & unus ha
beat plures filios q̄ alter ſuccedētibus filiis in he.
reditates parentum ſoluta erit lex felleæ. quare
non habeant poſſeſſones æquales. cum ergo q̄.
to aliquid in plures partes diuiditur tanto min⁹
percipiat unuſquiſq; de illo. eſſe non pōt quod
ſemper ciues habeant poſſeſſiones æquatas niſi
totidem filii procedant ab uno ciuium quot ꝓ/
cedūt ab alio ſed quia aliqua connubia ſūt om.
nino ſterilia: aliqua uero ſunt fæcūdiora q̄ alia.
non eſt poſſibile ſtatuere i ciuitate omnes ciues
habere æqualem numerum filiorum pp quod
ex parte procreationis prolis manifeſte oſtendi.
tur prædictam legem non eſſe congruētem eo
ꝙ congrue obſeruari non poſſit. ¶ Secunda uia
ſumitur ex parte iniuriarum quæ poſſunt in ciui
tate conſurgere quas legiſlator ſummo ſtudio
cauere debet. ſpectat enim ad pricipem omnem
curam habere ne ciues ſint inſolentes & ne ſibi ī
uicem iiurias inferant. ſed ſi in ciuitate ſtatuitur
pauperes æquari diuitibus in poſſeſſionibus ac/
cipiendo magnas dotes ab eis & non dando do
tes illis contingit multotiens diuites fieri paupe
res & econuerſo. Nam ſi diuites aliqui plures ha
bent filios q̄ pauperes diuiditur poſſeſſio diuitū
in plures partes q̄ pauperum & filii diuitum pau
periores erūt q̄ filii pauperum. Ex hoc autem du
pliciter contingent iniuriæ & iurgia in ciuitate.
Primo quia pauperes cum ditantur neſciunt for
tunas ferre ut plane oſtēdit phūs. ii. reth. Iniuria
buntur ergo aliis. filii enim pauperum inflati eo
ꝙ uideant ſe plus aliis in diuitiis habundare in/
iuſtificabunt in eos & fient iniuriæ in ciuitate.
¶ Rurſus huiuſmodi iniuriæ & contumeliæ ori
rentur inter ciues non ſolum ex parte filiorum
pauperum ſed etiam ex parte filiorum diuitum.
quia ut dicitur. ii. polli. opus eſt ad pacem ciui/
tatis filios diuitum non eſſe inſolentes. quare cū
filii diuitum ut plurimū ſint magnanimi & ma.
gni cordis ſi uideant ſe eſſe deſpectos & paupe/
res exaltatos non ualentes ſe continere fient in.
ſolentes & turbabunt alios. ¶ Tertia uia ad oſtē
dendum legem felleæ nō eſſe decentē de æqua
tione poſſeſſionum. ſumitur ex parte uirtutum
quas decet habere ciues: decet enim ipſos eſſe li.
berales & temperatos: non ergo bene dictum eſt
ꝙ ad bonum regimen ciuitatis ſufficit ciues ha
bere poſſeſſiones æquatas niſi aliquid determi/
netur de quātitate poſſeſſionū illarum. poſſent
enim ciues adeo modicas poſſeſſiōes habere ꝙ
oporteret eos ita parce uiuere ꝙ opera liberalia
tis de facili exercere non ualerent. Rurſus habē
do poſſeſſiones poſſent ita habundare in eis &
adeo delicioſe uiuere quod non contingeret ip
ſos temperatos eſſe.

¶ Quod principalis intentio legiſlatoris de/
bet eſſe circa repræſſionem compiſcentiarum &
non circa æqualitatem poſſeſſionum uti Felleas
ordinauit. Cap. xviii.

l Eges & principes & uniuerſaliter eos
quorum eſt leges ferre. decet aliquas
leges ſtatuere circa poſſeſſiones ciuiū.
nam & Solon qui circa ferendas leges dicebatur
peritus & doctus multas ſtatuit poſſeſſiones
ciuium. Sic etiam apud locros ut recitat philoſo
phus. ii. pollirícorum lex erat ꝙ ad hoc ut anti/
quæ ſortes ſeruarentur illeſæ: nulli licebat poſ/
ſeſſiones uendere: niſi poſſet ſufficienter ei oſten
dere aliquod magnum infortunium accidiſſe.
Sunt enim multa determinanda in legibus cir.
ca poſſeſſiones: ſed non expedit hoc lege ſtatui
circa ipſas: ut ciues poſſeſſiones æquatas habeāt:
nec intentio legiſlatoris principaliter eſſe debet
circa poſſeſſiōes: ſed principalius debet itēdere
repræſſionem concupiſcentiarum e quod ra/
dix malitiarum non ſunt poſſeſſiones exterio/
res: ſed concupiſcentia: radix enim omnium ma
lorū ē cupiditas. Si ergo morbus magis curari
debet in radice & in cauſa q̄ alibi magis debent
intendere rectores ciuium circa reprimendas cō
cupiſcentias quā circa alia ut plane probat phi
loſophus. ii. polliticorū ſed de hoc inferius dif/
fuſius dicemus: meminimus tamē nos edidiſſe

quẽdam tractatum de differentia ethi.& reth.& polli.ubi dicta ſuperficialiter conſiderata contra dicere uidentur his quæ nunc diximus. ſed illa controuerſia infra tolletur.ad præſens autem ſcire ſufficiat principalem intentionem legiſlatoris non debere eſſe circa poſſeſſiones exteriores menſurandas.quod triplici uia uenari poſſumus.Prima ſumitur ex parte honorum quos homines appetunt.Secunda ex parte delectationũ quas in ſequuntur. Tertia ex parte triſtitiarũ q̃s fugiũt. ⁋Prima uia ſic patet credebat enim felleas omnia iurgia ciuitatis inſurgere ꝓpter poſſeſſiōem & dominium exteriorum rerum.& ſic opinando ſallebatur.quia & ſi pauperes homines eo ꝙ minus egeāt exteriori ſubſtantia ut plurimum litigant propter exteriorum ſubſtātiam perſonæ tamẽ nobiles & gratioſæ magis turbātur & indignantur ſi non poſſit conſequi honorem debitum & condignum.quare ſi ciuium q̃dam perſonæ ſũt pauperes:quidam gratioſæ & honorabiles:ſpectat ad legiſlatorem non ſolum ſtatuere ut poſſeſſiones debite ordinentur. Sed etiam ut honores decenter & iuſte diſtribuātur & tanto principalius debet hoc intendere circa honores:quanto litigia inter perſonas honorabiles ſunt magis deteſtanda q̃ inter perſonas alias. ⁋Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex parte delectationum quas homines ut plurimum inſequuntur.nõ enim homines ſolum iniuſtificant & iniurias inferunt in res exteriores propter auaritiam:ſic etiam iniuriantur ĩ filias & in uxores ciuium propter delectatiōem & intemperantiam. ⁋Decet ergo reges & principes non omnes leges ferre circa poſſeſſiones menſurandas ut ꝙ quilibet quod ſuum eſt poſſideat.ſed multa ordinare decet circa poſſeſſiōes reprimendas.Ne ciues ſint intemperati & iniurientur in uxores & in filias alioꝝ. Immo tanto magis ſollicitari dẽnt circa hoc q̃ circa illud q̃to uxores & filiæ ſunt quid magis coniunctum q̃ exteriores ſubſtantiæ. ⁋Tertia ſumitur ex parte triſticiarum quas homines pro uiribus fugiunt:uolunt homines gaudere delectationibus abſq; triſticiis.Ideo iniuriant aliis in ſe non ſolũ propter ſupplendam indigentiam ut ꝓpter tollendam famẽ & repellendum frigus.Sed quia extimant alios poſſe eorum delectationibus impedire:uel quia exiſtimant eis poſſe triſticiam inferre non enim ſolum propter poſſeſſiones ſunt inſtituendæ leges ut ſtatuebat felleas: ſed & propter alia ut ē per habita ſufficienter expræſſum.

⁋Qualis fuit pollicia ypodonii & quid ypodonius philoſophus ſtatuit circa regimen ciuitatis. Cap.xix.

PRæter ſocratem & felleam fuit quidã alius philoſophus nomine ypodoni⁹ intromittens ſe de regimine ciuitatis ſtatuens multa pertinentia ad regimen ciuium. Videtur autẽ quaſi.ad.vi.reduci quæ ſtatuebat circa regimen.Primo enim ſtatuit quædam pertinentia:ad multitudinem & diſtinctionem ciuium.Secundo determinat de diſtinctionibus ciuium.Tertio de diſtinctionem iudiciorũ. Quarto de diſtinctione iudicantium.Quinto de modo iudicandi.Sexto & ultimo ſtatuit quaſdam leges tangentes diuerſa genera perſonarũ.ypodonius autem ſtatuẽs ſuam polliciam. ⁋Primo intromiſit ſe de multitudine & diſtinctione ciuium dicens ꝙ optima q̃titas ciuium eſt circa decem milia uirorum.hanc autem q̃titatem diſtĩxit in tres partes:uidelicet in bellatores artifices & agricolas.Volebat autem bellatores debeĩ habere arma & non terram.Agricolas uero terram ſed nõ arma.Artifices quidem nec terram nec arma.Videtur.n.homo q̃tum ad pñs ſpectat trib⁹ indigere uidelicet uictu potu & cibo pp calorẽ naturalẽ conſumentẽ hmõi radicale. Secundo indiget domo & ueſtitu & aliis artificis pp intẽperiem aeris.Tertio indiget defenſione pp hoſtes extrinſecos:& propter ſeditiones & litigia q̃ poſſunt ĩ ciuitate cõtingere ad hoc.n. deſeruiũt prædicta tria gña uirorum.Quia q̃tum ad uictũ ſatiſfaciunt agricolæ ut intelligamus p agricolas oẽs colentes terras & uineas & uniuerſaliter oẽs paſtores aĩalium:ſed q̃tum ad domos & ueſtimenta & alia artificia ſatiſfaciunt artifices q̃tũ uero ad defenſionẽ deſeruiāt bellatores ſic ergo determinauit dictus phũs de multitudine & de diſtinctiōe ciuium. ⁋Secũdo ĩtromiſit ſe & determinauit diſtinctiōe poſſeſſionũ diuidens totam regionem.i.totum territorium ciuitatis in tres partes uidelicet in ptem ſacram cõmunẽ & ꝓpriam partẽ ſacram attribuebat cultui diuino: cõmunem bellatoribus ꝓpriã agricolis.Dicebat autẽ tunc territorium ciuitatis optime diuiſum eſſe ſi pars tribueretur miniſtris in templis diuinis q̃ appellabat ſacram pars uero bellatoribus q̃ appellabat cõmunẽ eo ꝙ bellatores cõmuni bono ut defenſioni patriæ uacare debeant: pars uero eſſet propria ipſis agricolis artificibus quidem nullam partẽ tribuebat territorii eo quod ex arte ſufficienter uiuere poſſent.nec etiam bellatoribus tribuebat territoriũ tanquã ꝓpriũ ſed ſolũ tribuebat eis arma dicebat aũt debere eẽ aliquod territoriũ cõmune de quo bellatores uiuerent q̃ſi de cõmuni erario. ⁋Tertio ĩtromiſit ſe de diſtinctiōe iudiciorũ dicebat aũt oĩa iudicia debere eẽ de tribus ſcd̃m quod de tribus litigãt ciues:uidelicet de nocumẽto iniuria & morte. quicũq;.n.in iuſtificat ĩ alium uel iniuſtificat in res nocẽdo & damnificãdo ipſum. uel ĩ pſonã & hoc dupliciter.uel de honorãdo eã faciẽdo ei opprobria & uituperia uel offendẽdo ipſam faciẽdo ei pcuſſiones & uulnera.Iniuſtificationes autem quãtum ad res appellabat nocumẽtum. ſed iniuſtificationẽ quãtum ad honorationẽ pſonæ uocabat iniuriã.offenſionẽ quidẽ ipſius pſone quantum ad pcuſſiōes & uulnera noĩabat mortẽ q̃a talia ad mortẽ ordinãt eo ꝙ oĩs paſſio magis facta abiciat a ſubſtãtia. ⁋Quarto ĩtro

miſit ſe de dictione iudicantium. dicebat enim
debeř eſſe duo genera iudicantiũ & duplex præ
torium.unum ordinarium in quo diſcuterenť
cauſæ. Et aliud principale ad quod reducerẽtur
appellationes.uolebat quidem principale præ/
torium ut narrat philoſopbus ſecundo polli.de
bere eſſe ex ſenibus electis.ut ſi cauſæ male iudi.
catę fuerunt in prætorio ordinario ſenes illi ele.
cti & boni teſtimonii rectificãt ipſas. ℂQuinto
intromiſit ſe de modo iudicandi uolebat enim
in utriſq; prætoriis tam in pricipali q̃ in ordina.
rio iudicia fieri debere ſine collatione iudicium
inter ſe. Dicebat autem ꝙ audita cauſa quilibet
iudex per ſe cogitaret.& poſtea in pugillarib⁹ſcri
ptam adduceret ſuam ſentẽtiam. ut ſi incuſatus
ſimpliciter condẽnandus eſſet.iudex ſimplici/
ter condemnationem ſcriberet. Si uero ſimplici
ter abſoluendus pugillares portaret uacuos. ſed
ſi aliquo modo condemnandus & aliquo abſol
uendus per ſcripturam determinaret illud. Phi/
loſophus autem ſecundo polli. ubi poſitionem
dicti phi narrat aſſignat quare ypodonius ſic ſta
tuit credebat quidem ꝙ ſi iudices iuramento eſ.
ſent aſtricti ut dicerent ꝙ ſentirent forte degera
rent timendo coram aliis dicere ꝙ ſentiũt. Ideo
ordinauit ꝙ quilibet priuatim ſententiam ſuam
ſcriberet. ℂSexto ſtatuit quaſdam leges tangen
tes diuerſa perſonarum genera.ſtatuit autẽ.iiii.
huiuſmodi leges. Quarũ prima tangebat ſapiẽ
tes. Secunda bellatores. Tertia tantum populũ
Quarta principẽ. ℂQuantũ ad ſapientes ſtatuit
ꝙ quicũq; inueniret aliquid ꝙ eſſet expediẽs ci
uitati ꝙ retribueretur ei debitus honor. Quãtũ
ad bellatores ordinauit ꝙ filii eorum qui more
rentur in bello facto pro defenſione patriæ & ꝓ
bono ciuitatis acciperent cibum de erario pub.
lico. ℂTertio q̃tum ad totum populum ſtatuit
ut totus populus uidelicet tam bellatores q̃ arti.
fices & agricolæ conuenirent ad electiõem prin
cipis nolebat.n.ut apparet ex dictis ſuis pricipẽ
debere eſſe per hẽditatẽ:ſed per electionẽ q̃ ele
ctionem toti populo attribuebat. ℂQuarto q̃.
tum ad principem electum ſtatuit ut priceps pri
cipalem curam haberet de tribus uidelicet de re
bus cõmunib⁹ de peregrinis & de orphanis: ap/
pellabat.n.orphanos uniuerſaliter oẽs perſonas
impotentes non ualentes ꝑ ſe ipſas ſua iura con
quirere. Spectat enim ad regem & principẽ qui
debet eſſe cuſtos iuſti:de rebus cõmunibus & ẽt
de peregrinis & perſonis impotentibus ſpecialẽ
curam gerere eo ꝙ talib⁹ alii de facili iniuriant
cum non poſſint defendere iura ſua.

ℂQuæ & quot ſunt reprehenſibilia in his q̃ ſta
tuit ypodoni⁹ circa gubernationẽ ciuiũ. Ca.xx.

m Vita bona conſequimur ex opinioni.
bus antiquorum philoſophorũ eo ꝙ
ipſi in ſuis dictis multa bona & uera di
xerunt. Dato tamen ꝙ nihil ueri dixiſſent recitã
dæ tamen ſunt opiniones eorum & ſecundum
ſentẽtiã philoſophi .ii. methaphiſice debemus
gratias reddere eis qui a ueritate deuiant & diſ/
cordant ab opinionibus noſtris. excitant enim
talia aliquando intellectum. mala quidem alio.
rum dicta multociens intellectum excitant ut re
cte iudicet. ypodonii ergo opinionem recitaui.
mus. quia in ſua pollicia multas bonas ſententi.
as pro mulgauit:aliqua tamen congrue ſtatuit.
ℂPoſſumus autem quãtum ad præſens ſpectat
ſequendo dicta philoſophi .ii. polliticorum in/
crepare ypodonium quãtum ad tria. Primo ad
impoſſibilitatem ſtatutorum. Secundo quantũ
ad modum quem ſtatuit in iudicando. Tertio
quantum ad legem quam ſtatuit tangentes di/
uerſa genera perſonarum. ℂPrimo enim dict⁹
philoſophus defecit ſtatuendo impoſſibilia. nã
ſtatutum de diſtinctione ciuium ſtare non po/
terat cum ſtatuto de electione principis. Si ciui/
tas ſecundum ipſum diſtingui debeat in tres ꝑ/
tes uidelicet in bellatores artifices & agricolas
& ſoli bellatores habebant arma ut poſſint ſedi
tiones & iurgia facta in ciuitate remouere:& pa.
triam ab hoſtibus defendere. Oportebat bella/
tores habere maiorem potentiam q̃ agricolæ &
artifices ſimul ſumpti:& quia ſemper potentio/
res dominantur & homines libenter iniuſtificãt
cum poſſunt:hoc poſitio artifices & agricolæ ñ
haberent partem in pollicia.& bellatores non
permitterent eos participare in electione princi
pis:ſtatuere ergo ꝙ totus populus eligat princi
pem. ſtare non poteſt cum ſtatuto de bellatori.
bus.ut ꝙ ipſi ſint potentiores aliis & ſint ſoli ha
bentes arma. ℂSecundo deficiebat ypodonius
quantum ad modum quem ſtatuit in iudican/
do:uolebat enim iudices non debere conferre ĩ
prætorio de ſententia ferenda:tamen ut ait phi
loſophus non negabat qui domi priuatim con
ferre poſſint. hoc autem duplici uia improbari
poteſt. Primo quia ex iſto modo iudicandi ſeq.
tur maior peruerſio & maior degeratio iudiciũ
nam citius peruertuntur iudices ſi poſſunt ſibi lo
qui in priuato q̃ ſi loquantur publice in prætó/.
rio. & ſi iurauerunt dicere ꝙ ſentiunt. citius de/.
gerabunt hoc modo q̃ aliter. Vnde & philoſo.
phus innuit ꝙ in quibuſdã bõis polliciis ecõtra
rio ſtatuiť q̃ ordinauerit ypodoni⁹ ubi ordinan
tur iudices poſſe loqui ſibi inuicem publice nõ
tamen poſſe ad inuicem habere conſilium in pri
uato. Rurſus deficit dictus modus quia in aliq/
bus iudiciis oportet collationem hẽre ad inuicẽ
ut ſi iudices diſcordarent opteret collationem
hẽre ad inuicem quorum ſententia tenẽda eſſet.
ℂTertio deficiebat dictus phũs quãtũ ad leges
quas ſtatuit tangẽtes diuerſa ꝑſonarũ genera &
ſpecialiter quãtum ad legem q̃ ſtatuit erga ſapi
entes:nã ſi quicũq; ſapiens inueniens aliquid ex
pediens ciuitati deberet ex hoc debitum hono
rem accipere:conarentur ſapientes ad inuenien.
dum nouas leges:& ad oſtendẽdũ nouas leges
inuentas eſſe proficuas ciuitati:q̃re continue mu
tarentur leges quod eſt ualde in ciuitate pericu/

loſum.quia leges aſſidue magnam efficatiã ha
bent ex diuturnitate temporis:quare ſi aſſidue i
nouẽtur leges tolletur uirtus & efficatia ipſarũ.
ſtatutum igitur ypodonii de eo qui inuenit ali/
quid expediens ciuitati ut ait philoſophus ſup/
ficialiter uiſum apparet bonum:tamẽ periculo
ſum.in his aũt deficit ypodonius utrũ aũt deſe
cerit in aliis:& utrum principatus debeat ire per
electionem uel per hereditatem & utrum leges
ſint inouandæ dato ꝙ aliquem defectum conti
neant & alia quæ circa iſtam materiam ſũt quæ
renda infra diffuſius tractabuntur ad præſens tñ
ſufficiat hoc tetigiſſe de opinionibus phõrũ: &
in hoc terminetur prima pars huius tertii libri ĩ
quo agitur de regimine ciuitatis & regni.

¶Incipit ſecũda pars tertii libri de regimĩe prĩ
cipum in qua tractatur quomodo regenda eſt ci
uitas aut regnum tempore pacis.

¶Q uo regẽda ſit ciuitas tpe pacis & q̃ & quot
conſideranda ſunt in tali regĩe. Cap.i.

POſtquam auxillãte deo cõ
pleuimus primam partem
huius tertii libri ꝑmittẽdo
q̃dam ꝑambula ad ꝓpoſi/
tũ & recitãdo opinionem
diuerſorum phõrũ inſtitu
entium policiam & tradẽ
tium artẽ de regimine ciui
tatis & regni. Reſtat autem nunc exequi de aliis
duabus partibus.uidelicet de regimine regni &
ciuitatis tempore pacis & de huiuſmodi regimi
ne tempore belli.Sciendum igiĩ ꝙ tempore bel
li defendenda eſt ciuitas per arma ſicut tpe pacis
gubernanda eſt per leges iuſtas & p conſuetudi
nes approbatas.quæ uim legum obtinẽt.Videñ
tur ergo ſic ſe habere arma ad tempus belli ſicut
leges ad tempus pacis.Viſo igiĩ tempore pacis
gubernandam eſſe ciuitatem & regnũ p leges iu
ſtas & conſuetudines approbatas de leui patere
poteſt q̃ & quot conſideranda ſũt in tali regimi
ne.Videtur autem phũs.iii.tangere.iiii.quæ cõ
ſideranda ſunt in regimĩe ciuitatis.Hæc aũt ſũt
princeps.conſilium prætorium & populus.Poſ
ſumus aũt ex ipſis legibus quibus regenda eſt ci
uitas tempore pacis duplici uia inueſtigare de ꝑ
dictis.iiii.conſiderandum in regimĩe quo regẽ
da eſt ciuitas tempore pacis.Prima uia ſumiĩ ex
his quæ requiruntur ad legem. Secunda ex fine
quo intẽdimr in ipſa lege.¶Prima uia ſic patet
nam ad hoc ꝙ per leges recta gubernatio habea
tur quãtum ad præſens ſpectat.iiii.requiruntur.
Primo ut leges per ſapientiam ſint bene inuen/
tæ.Secundo ut per ciuilem potentiam ſint bene
cuſtoditæ.Tertio ut per leges inuentas & cuſto
ditas acta ciuium ſint recte iudicata. Quarto &
ultimo ut propter pacificum ſtatum populi quæ
trahuntur in legibus ſint debite obſeruata.Bene
autem cuſtodire leges p ciuilem potẽtiã ſpectat
ad principem.Vnde & philoſophus.v.ethi.ait
ꝙ princeps eſſe debet cuſtos iuſti.i.iuſtarum le/
gum & ſtatutorũ.nam ſtatuta ipſa legalia leges
quædam dici poſſunt bene quidem inuenire le
ges per ſapientiam ſpectat ad conſilium. Decet
enim principes adeo ſapientes conſiliarios hẽre
ut debite ĩuenire poſſunt quæ populus obſerua
re debet.Bene uero iudicare ſecundum leges in
uentas per conſiliarios & cuſtoditas per princi/
pem ſpectat ad prætorium ſiue ad iudices.Ipĩ.n.
ſunt qui ſcdm huiuſmodi leges acta ciuium iu/
dicare debent.ſed bene obſeruare leges ſpectat
ad omnes ciues.ſiue ad totum populum quare
ſi conſiderent q̃ requiruntur ad hoc ꝙ tempore
pacis p leges bene gubernetur ciuitas oportet ĩ
hmõi regimine de prædictis.iiii.conſideratio/
nem facere.¶Secunda uia ad inueſtigandũ hoc
idem ſumitur ex fine qui in legibus intenditur.
Debet enim intendere legiſlator ut per leges cõ
ſequamur conferens & uitemus nociuum.facia
mus iuſtum & uitemus iniuſtum:& conſequa/
mur laudabile & fugiamus uituperabile.De cõ
ferenti aũt & nociuo eſt conſilium.de iuſto & ĩ
iuſto eſt prætorium.ſed de laudabili & uitupe/
rabili eſt exclamatio ſiue concionatio q̃ poteſt
reſpicere totum populum.Populus enim ad be
ne agendum per leges maxime inducendus eſt
eo ꝙ ipſis legibus ꝑcipiuntur laudabilia & pro/
hibentur turpia.Volentem ergo determinare q̃
liter regenda ſit ciuitas tempore pacis.non ſolũ
conſiderare debet.qualis debeat eſſe princeps
cuius eſt leges ferre & cuſtodire.Sed etiam qua
les debeant eſſe conſiliarii.quorũ eſt cognoſce/
re quid conferens & quid nociuum & quales de
beant eſſe iudices quorum eſt iudicare quid iu/
ſtum & quid iniuſtum & qualis debeat eſſe po/
pulus qui inducendus eſt ut ſequatur pulchrum
& laudabile & fugiat uituperabile & turpe. De
omnibus ergo his.iiii.uidelicet de principatu.
conſilio prætorio & populo breuiter ut ad pro/
poſitum ſpectat dicemus. In hac ſecunda parte
huius tertii libri primo tamen dicemus de ipſo
principatu.

¶Q uot ſunt ſpecies principantium & qui illo
rum ſunt boni & qui mali. Cap. ii.

Ertio poli.diſtinguit philoſophus ſex
t modos principantium quorum tres
ſunt boni & tres ſunt mali.Nã regnũ
ariſtocatia & poilicia ſunt principatus boni ti
rannides obligantia & democratia ſunt mali.
Decet enim idem ibidem diſcernere bonũ prin
cipatum a malo.nam ſi in aliquo dominio aut
principatu intenditur bonum cõmune & omni
um ciuium ſecundum ſuum ſtatum ſic eſt æqua
le & rectũ ſed ſi intenditur ibi bonum aliquorũ
& aliorum oppræſſio ſic eſt corruptum & puer
ſum hoc enim modo ſcdm uiam philoſophi ac
cipere poſſumus ſufficientiam principatuum tã
peruerſorum quam rectorum. nam in ciuitate
uel in aliqua gẽte uel dominanĩ unus uel pauci
uel multi.Si unus uel intẽdit bonum cõe & ſub
ditorum:tunc dicitur monarchia ſiue regnum.

Regis autem eſt intendere cõmune bonum. Si enim ille unus dominans non intendit cõmune bonum ſed per ciuilem potẽtiam opprimẽs alios omnia ordinauit in bonum proprium & priuatum non eſt rex:ſed tyrannus. Duo ergo principatus conſurgũt ex dominio unius.unus rectus ut cum propter bonum commune dominatur rex:& alius peruerſus ut cũ propter bonũ priuatum principat tyrannus. Contingit tamen aliquando ciuitatem aliquam non regi uno aliquo dominante:ſed regi aliquibus paucis tantum. Videmus enim pluries in ciuitate romana quæ deficiente ſenatu tempore illo inter medio antequam alius ſenator eligeretur regebatur totus romanus populus quibuſdam paucis uiris. Eligebantur enim.xii.uiri approbati & boni teſtimonii quos uocabant duodecim bonos homines & horum gubernatione tota ciuitas regebatur.unde maleficia facta diſtinguebãtur ex diuerſitate principatuum. Dicebatur autem de aliquo maleficio fuiſſe factum tempore ſenatoris de aliquo uero tempore bonorum hominum. Si ergo regatur ciuitas nõ per unum ſolum:ſed per quoſdam paucos tunc illi pauci uel ſunt uirtuoſi & boni & intendunt commune bonum & tunc talis principatus dicitur ariſtrocaria quod idem eſt ꝙ principatus bonorum & uirtuoſoꝝ. Inde autem uenit ut maiores in populo & qui debent populum regere uocati ſunt optimates quia optimi debent eſſe qui aliis præeſſe deſiderant. Sed ſi illi pauci non ſunt uirtuoſi nec intẽdunt commune bonum:ſed ſunt diuites & opprimentes alios intẽdunt propriũ locum huiuſmodi ergo principatus obligaria dicitur quod idem eſt ꝙ principatus diuitum. Conſurgit igiꝛ duplex principatus ex dominio paucorum un⁹ rectus ut cũ dominantur aliqui.quia ſũt uirtuoſi & intendẽtes cõe bonum & alius peruerſus ut cum dominantur aliqui non quia ſũt boni:ſed quia ſunt diuites & alios opprimẽtes. ¶ Tertio pñt diſtingui principatus ex eo ꝙ in ciuitate dominanꝛ multi. Cõmuniter enim in ciuitatibus italiæ dominanꝛ multi ut totus populus quæritur conſenſus totius populi in ſtatutis concedẽdis & in poteſtatibus eligendis:Et etiam in poteſtatibus corrigendis. Licet eni ſemper ibi ad noteꝛ poteſtas uel dominus aliquis qui ciuitatem regat. Magis tamen dominaꝛ totus populus q̃ dominus adnotatus eo ꝙ totius populi eſt eum eligere & corrigere ſi male agat etiam eius toti⁹ eſt ſtatuta condere quæ non licet dominũ tranſgredi. In tali ergo principatu ubi dominãꝛ multi & totus populus uel intenditur bonum commune bonorum egenorum mediarum perſonarum & diuitũ.& oium ſcdm ſuum ſtatum & tũc eſt rectus & æqualis & quia talis principatus nõ habet nomen proprium uocat eum phũs nomine cõmuni & dicit ipſum eſſe polliciam. Pollicia enim quaſi idẽ eſt ꝙ ordinatio ciuitatis quãtum ad omnes principatus qui ſunt in ea & principaliter quantum ad maximũ principatum qui dominaꝛ omnibus aliis. Pollicia enim conſiſtit in ordine maxime ſummi principatus qui eſt in ciuitate. Omnis ergo ordinatio ciuitatis pollicia dici poteſt. Principatus tamen populi ſi rect⁹ ſit eo ꝙ nõ habeat cõmune nomẽ pollicia dicitur. Nos autem talem prinpatum appellare poſſumus gubernationem populi ſi rectus ſit. Sed ſi populus ſit dominans non intendit bonum omnium ſcdm ſuum ſtatum.ſed uult tyrãnizare & opprimere diuites eſt principatus peruerſus & i græco nomine diciꝛ democratia. Nos autem ipſum appellare poſſumus peruerſionem populi. Patet ergo quot ſunt principatus & qui illorum ſunt boni & qui peruerſi..

¶ Quod melius eſt ciuitatem & regnum regi uno quam pluribus:& ꝙ regnum eſt optimus principatus. Cap.iiii.

Quia intendimus oñdere quæ ſit optima pollicia & quis ſit optimus principatus. Poſtquam diſtinximus modus principandi & declarauimus qui illoꝝ ſunt recti & qui peruerſi reſtat oñdere inter principat⁹ rectos quis ſit melior. Aſſignanꝛ aũt cõmuniter iiii.uiæ ꝙ regnum eſt optimus principatus & ꝙ melius eſt ciuitatem aliquam ſiue prouinciã regi uno q̃ pluribus ſiue illi plures ſint pauci ſiue multi. Prima uia ſumitur ex unitate & pace quæ debet intendi in regno & ciuitate tanq̃ finis. Secũda ex ciuili potentia quæ requiriꝛ ad regnum ciuitatis. Tertia ex hiis quæ uidemus in natura. Quarta ex hiis quæ uidemus & experimento didicimus in regiminibus ciuitatum. ¶ Prima uia ſic patet nã pax & unitas ciuium debẽt eſſe finaliter intẽta a legiſlatore ſicut ſanitas & inæqualitas humorũ eſt finaliter intẽta a medico. Hãc aũt unitatem & concordiam magis efficere põt qđ eſt per ſe unum. Magis aũt per ſe unitas repeniꝛ in uno principatu ſi dñeꝛ unus priceps quam ſi dñenꝛ plures. Immo cum plures principanꝛ nũquam poteſt eſſe pax in hmõi principatu ubi illi plures ſint uniti & concordes.ꝓpter quod aũt unũquodq; & illud magis. Si ergo eſt pax & cõcordia inter ciues ſi plures participantes ſũt qđ unũ.ergo ſi ſolus unus principareꝛ inter eos nõ ſic de facili turbari poſſet pax ipſoꝝ ciuiũ. ¶ Secũda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex ciuili potentia quæ requiritur in regimine ciuitatis.nam quanto uirtus eſt magis unita fortior eſt ſeipſa diſperſa. ut declarari habet in libro de cauſis & i propoſitionibus Proculi. Videmus autem ꝙ ſi multi homines trahant nauẽ niſi iuuantur in tractatu ut cũ unus trahit alius trahat nũq̃ naues traherent. Immo ſi omnes uires quæ ſũt in pluribus trahẽtibus congregarenꝛ in uno quia illæ magis unite traheret uirtuoſior eſſet i trahendo. quare ſi tota ciuilis potentia quæ eſt i pluribus principantibus congregaretur in uno principe efficacior eſſet:& ille principãs propter abundãtiorẽ potentiã melius poſſet polliciã gu

bernare.¶Tertia uia ſumitur ex his quæ uide/
mus in natura Vbicūq; eſt autem regnum natu/
rale ſemper totum illud regimē reducitur in ali/
quod unum principans.ut ſi in eodem corpore
diuerſa membra ſunt ordinata ad diuerſa offi/
cia.& diuerſos motus eſt dare aliquod unū mē/
brum ut cor ex cuius motu ſumit originem oīs
motus animalis factus in toto corpore. Rurſus
ſi ad conſtitutionem eiuſdem concurrunt diuer
ſa elementa eſt dare ibi unum aliquid ut animā
regentem & retinentem elemēta in corpore ani
malis ne diſſoluatur prædictum corpus anima/
lis. Vnde dicitur circa finem primi de anima.ꝙ
anima magis cōtinet corpus quam econuerſo.
Sic etiam unum cæleſte corpus primum mobi/
le eſt illud per cuius motum reguntur & cauſan
tur motus facti inferius: & in toto uniuerſo eſt
unus deus ſingula regens & diſponens. Si apes
quia naturale eſt eis in ſocietate uiuere naturali/
ter.ſunt ſub uno rege.Si igitur ſingula natura/
lia conſiderentur ſemper uidemus multitudinē
quamlibet reduci in unum aliquod principans
& gubernans.nam ſicut naturale eſt ꝙ multitu/
do ab uno procedat.Sic etiam eſt naturale ꝙ in
unum aliquod reducatur.Bonum eſt igitur re/
gimen populi ſiue multitudinis ſi ſit rectum.me
lius eſt tamen regimen paucorum.eo ꝙ magis
ad unitatem cedat. Optima eſt autem monar/
chia ſiue gubernatio unius regis eo ꝙ ibi perfe/
ctior unitas reſeruetur. Quarta uia ſumitur ex
his quæ experimento uidemus in regiminibus
ciuitatum.Experti enim ſumus ꝙ ciuitates & ꝓ
uincias non exiſtentes ſub uno rege eſſe in penu
ria.non gaudere in pace moleſtari diſſenſioni/
bus & guerris:exiſtentes uero ſub uno rege ecō
trario guerras neſciunt.pacem ſectantur abun/
dantia florent.

¶Quibus rationibus oſtendi poteſt quod ap/
pareat melius eſſe ciuitatem aut regnū regi plu
ribus quam uno.& quomodo ſolui poſſunt ra/
tiones illæ. Cap.iiii.

P Hiloſophus.iii. poli. uidetur tangere
tres rationes per quas probari uidetur
ꝙ melius ſit ciuitatem aut prouīciam
regi pluribus quam uno. Videtur.n.in principe
tria eē neceſſaria ut bene regat populum ſibi cō/
miſſum.Primo.n.debet habere perſpicacem ra/
tionem.Secundo rectam intētionem.Tertio ꝑ/
fectam ſtabilitatem.Ex his autem ſumi poſſunt
tres uiæ ex quibus uenari poſſumus ꝙ bonum
ſit principari pluribus & non unū tantum.¶Pri
ma uia ſic patet nam plures oculi plus uident ꝗ̄
unus.& plures manus plus poſſent ꝗ̄ una & plu
res intellectus ſuperant unum in cognoſcendo
quare ſi dn̄entur plures erit ibi pſpicatior ratio.
quia plura cognoſcent ꝗ̄ ſi principaret unus tm̄.
unde philoſophos.iii.poli.ait ꝙ plures homīes
ſic principantes quaſi conſtituunt unum homi/
nem multorum oculorum & multarum manu/
um quare melior erit huius principatus.quia hō
ſic conſtitutus & multitudo ſic principans effica
tior erit in principando.¶Secunda uia ad inue
ſtigandum hoc idem ſumitur ex recta intentio/
ne ꝗ̄ requiritur in principante. Tunc.n. princi/
pans rectam habet intentionem ſi non intendat
bonum proprium.ſed cōe quanto igitur minus
intenditur cōe bonum tanto peior principatus.
ſed ſi dn̄entur multi dato ꝙ intendāt bonum ꝓ/
prium quia bonum multorum eſt quaſi bonum
cōe intendendo ſic bonum proprium non oīno
recedunt ab intentione cōis boni.Sed ſi dn̄are/
tur unus ſolus & ille intēderet bonum ꝓprium
quia bonum unius ē quaſi bonum omnino pri
uatum:ſic intendens recedit quaſi omnino a cōi
bono.peius eſt igitur principari unum ꝗ̄ plures.
¶Tertia uia ſumitur ex ſtabilitate ꝗ̄ requiritur
in principante.Decet.n.principem eſſe regulam
rectam & ſtabilem ut per iram & concupiſcenti/
as & per alias poſſeſſiones non corrumpatur nec
ꝑuertatur.Sed ut ait phūs facilius corrumpitur
unus ꝗ̄ plures melius eſt ergo dn̄ari plures quā
unum.¶Sciendum igitur ꝙ hanc dubitationē
quam phūs.iii.poli.uenatur dubitādo aſſignās
rationes multas ꝙ melius ſit dn̄ari multitudinē.
poſtea in eodem.iii.tangit quædam per ꝗ̄ obie/
ctiones huius ſolui pn̄t non enim intelligendū
eſt ſimpliciter fuiſſe de intentione philoſophi
dn̄ium plurium eſſe cōmendabilius dn̄io unius
dum tamen utrunq; ſit rectum cum ipſe pluries
dicat in eiſdē politicis regnū eſſe digniſſimū pri
cipatū inter pricipatus.n.rectos pricipatꝰ uniꝰ ꝗ
dr̄ regnū ē optimꝰ.Inter ꝑuerſos uero pricipatꝰ
unus qui cōmuni nomine tyrannides nuncupa
tur eſt peſſimus.Sed de hoc infra dicetur.Oſten
detur.n.ꝙ ſicut monarchia regia eſt optima.Ita
quia maiori bono maius malum opponiẗ mo/
narchia tyrannica eſt peſſima.¶Dominari aūt
plures dominio recto non eſt dignus ꝗ̄ domina
ri unum ꝙ cum nunꝗ̄ plures recte dominari poſ
ſunt niſi inquantum tenent locum unius.& pro
ut habent ad ſe inuicem concordiam & unitatē
ſed ut ſupra dicebatur propter qd' unumquodq;
& illud magis.quare ſi dominari plures in tan/
tum eſt rectum & dignum inquātum tenent lo
cum unius.domīari unum & facere monarchiā
ſi debito modo fiat erit omnino rectior & digni
or.cēſendum eſt igitur regnum eſſe digniſſi/
mum principatum & ſecundum rectum domi/
nium melius dominari unum ꝗ̄ plures. Sed ut
ſoluantur obiectiones prætactæ ſciendum ꝙ ꝗa
plura cognoſcunt plures ꝗ̄ unus.& citius corrū/
pitur unus ꝗ̄ plures:& multi non ſic deuiare poſ
ſunt ab intentione cōmunis boni ſicut forte fa/
ceret unus ſolus.Ideo ſi fiat monarchia & domi
netur unus princeps uel unus rex in toto princi
patu uel in toto regno:ille princeps uel ille rex
ſecundū philoſophum quarto poli.debet ſibi aſ
ſociare multos ſapientes ut habeat multos ocu/
los & multos bonos & uirtuoſos:ut habeat mul
tos pedes & multas manus & ſic fiet unus homo

multorũ oculorũ multarum manuũ & multo/
rum pedum. Nõ ergo dici poterit talem unum
monarchiam non cognoſcere multa quia quan
tum ſpectat ad regimẽ regni quicquid omnes il
li ſapientes cognoſcunt totum ipſe rex cogno/
ſcere dicit. Nec etiam dici poterit ipſum de leui
poſſe corrũpi & puerti. nam ſi rex recte dñari de
ſiderat non eſt poſſibile ipſum peruerti niſi totũ
conſilium & omnes ſapientes & bonos quos ſi
bi aſſociauit contingeret eſſe peruerſos. Talis. n.
maxime intendit cõe bonum. Ideo ſi ſic ſe habe
at omnino dignum eſt ipm pricipari. Si autem
aliter ſe haberet ut ſi ſpreto conſilio & dimiſſa ſo
cietate ſapientum & bonorum uellet ſequi ca/
put proprium & appetitum priuatum iam non
eſſet rex: ſed tyrannus. Talem ergo dominari nõ
eſſet melius quam plures. Immo peſſimum eẽt
eius dominiũ eo ꝙ ut patet ex habitis & ut infra
planius oñdet. tyrãnides eſt peſſimus pricipatꝰ.

¶Quod melius eſt regimen regni ire per here/
ditatem & ſucceſſionem filiorum quam per ele
ctionem aliquam. Cap. vi

u Idetur forte aliquibus omnino eẽ me
lius & dignius dñationem regiã &
principatum ire per electionem quam
per hereditatem. nam ſuperficialiter conſidera/
ra ueritate quæſiti dubitans an regiam dignita/
tem ire per electionem an per hereditatem. Du
bitare uidetur an melius ſit conſtituere dñium
arte uel ſorte. Nam ſi per electionem pficiat ali
quis in regem uidetur tale regnum non eſſe ex/
poſitum caſui & fortunæ: ſed factum eſſe per ar/
tem eo ꝙ pficietur melior & induſtrior. Sed ſi p
hereditatem hoc fiat expoſitum regnũ quaſi ſor
ti caſui & fortunæ. nam incertum eſt qualis de/
beat eſſe filius ad quem ſpectabat hẽre regiã di/
gnitatem. Abſolute ergo loquendo melius eſt
principem pſtituendum eſſe per electionẽ ꝗ per
hereditatem tũ quia ut plurimũ homines habẽt
corruptum appetitũ. conſideratis geſtis & con
ditionibus hominũ quas expimentaliter uide
mus uidetur eſſe cenſendum magis expedire re
gno uel ciuitati ut dñs præficiatur per heredita
tem ꝗ per electionem. ¶Poſſumus autem tripli
ci uia oñdere ꝙ conſideratis conditionibus ho
minũ melius eſt eſſe hmõi regimen per heredita
tem ire. Prima uia ſumitur ex parte ipſius regis
regentis populum. Secunda ex parte filii qui de
bet in hereditatem ſuccedere. Tertia ex parte po
puli qui debet per tale regimẽ gubernari. ¶Pri
ma uia ſic patet. nam ſecũdum phũm. ii. poli. in
enarrabile eſt quantam dilectionem habeant &
quantum differat putare aliquid proprium. nã
quod eſt naturale ocioſum & uanũ eẽ non põt.
Naturaliter autem quilibet habet amicitiam ad
ſeipſum. Naturale eſt igitur tanto regem magis
ſollicitari circa bonum regni quanto credit ip/
ſum regnum magis eſſe bonum ſuũ & bonum
pprium. quare ſi rex uideat debere ſe principari
ſuper regnum non ſolum ad uitam. Sed etiam
p hereditatem in propriis filiis magis reputabit
bonum regni eſſe bonum ſuum & ardentius ſol
licitabitur circa tale bonũ. Immo quia tota ſpes
patris requieſcit in filiis & ex nimio amore mo
uent patres erga dilectionem filiorum. Ideo oĩ
cura qua poterit mouebitur ad pcurandum bo
nũ ſtatũ regni ſi cogitet ipſum puenire ad dñiũ
filiorum. ¶Phũs tangit. iii. poli. ubi de hac ma
teria determinat ait ꝙ hoc eſt difficile uidelicet
ꝙ ſic patres poſſint tradere regimẽ regni ppriis
filiis. Innuit. n. hoc eſſe quaſi uirtutis diuinæ &
excedere humanum modũ. ſed forte idẽ hoc phi
loſophus dixit quia antiquitꝰ ut plurimũ reges
conuertebant in tyrannos & non diu durabat.
ut filii hoc modo ſuccederent in hereditatẽ pa
ternam uel ſimpliciter dicit hoc eſſe diuinũ qa
niſi reges & principes bñ ſe habeant erga diui
na. ratio contingit filios regnare poſt patres. &
ſi regnant filii uix aut nunꝗ regnabunt filii filio
rum. Ex parte ergo regis ut magis ſollicitet cir
ca bonum regni arguere poſſumus ꝙ expediat
regale regimen & filios per hereditatẽ ſuccede
re. ¶Secunda uia ad inueſtigandũ hoc idem ſu
mitur ex parte filii ad quẽ ſpectat ſuſcipere curã
regni. nam ſicut mores nuper ditatorum ut plu
rimum peiores ſunt moribus eorum qui fuerũt
diuites ab antiquo ſic mores nuper potẽtum &
de nouo eleuatorum per adeptionẽ ciuilis potẽ
tiæ peiores ſunt moribus aliorum. Neſciunt. n.
tales fortunas ferre. Nuper. n. eſſe exaltatũ in re
gem eſt quaſi quædam ineruditio regiæ digni/
tatis. tales quidem ut plurimũ tyrannizant & in
flacti corde & inerudite regnant. Sed ſi regale
regimẽ p hereditatẽ uadat filii ex hoc non inflã
tur nec efficiuntur elatis quia non reputant ma
gnum ſi illud habeãt ꝙ patres poſſiderant: qua/
re ex parte filiorum debẽtum ſuccedere in here
ditatem paternam: expedit regno ne inerudite
regatur. & ne regale regimẽ conuertat in tyran
nidum. ut regia dignitas per hereditatẽ transfe
rat ad poſteros. ¶Tertia uia ſumit ex parte po/
puli qui debet per tale regimẽ gubernari. nã cõ
ſuetudo eſt quaſi altera natura. propter qđ regi
mina ex conſuetudine efficiunt quaſi naturalia:
Populus ergo ſi per diuturnã conſuetudinẽ obe
diuit patribus: filiis & filioꝝ filiis quaſi naturali
ter inclinantur ut uolũtarie obediant: quare cũ
omne uoluntariũ ſit minus oneroſum & diffici
le ut libentius & facilius obediat populus man
datis regis: expedit regiæ dignitati per heredita
tẽ ſuccedere. Determinare igitur domũ & proſa
piam ex qua aſſumendus eſt rex ſedat litigia. tol
lit tyrannidem: efficit quaſi dominium natura/
le. Litigia enim ſedat quia multotiens inter ei
gentes diſſenſiones oriunt propter electionem
principis pp quod turbat pax regni. Tyrannidẽ
tollit quia dominantes p electionẽ ut patet per
habita non ſic diligunt bonum regni ſicut here
ditarie principantes. & qa hoc eẽ tyrãnũ non in
tẽdere bonũ regni tales facilius tyrãnizãt. Facit

etiam hoc dominiũ naturale quia populus quaſi naturaliter inclinatur ut obediat iuſſionibus talis regis. Ex hoc autem patere poteſt ꝙ nõ ſolum expedit regno determinare proſapiam ex qua perficiendus eſt dñs. Sed etiam oportet determinare perſonam. nã ſic oriuntur diſſenſiones & lites ſi ignoret͛ ex qua proſapia aſſumẽdꝰ ſit rex. Sic etiam litigia oriuntur ſi non determinetur quæ perſona in illa proſapia debeat principari. Talem autem determinare perſonã difficultatem non habet. nam ſi dignitas regia ꝑ hereditatem transferatur ad poſteros. oportet eam transferre in filios: quia ſcdm lineam conſanguinitatis filii parentibus maxime ſunt coniuncti. Oportet aũt talem dignitatem magis transferre ad maſculos ꝗ ad fœminas quia maſculus ẽ fœmina ratione ꝓſtantior corde animoſior: paſſionũ minus inſecutor. inter maſculos aũt oportet talem dignitatem tribuere magis primogenito ꝗ aliis: quia ut ait phũs in polliciis decet iuniores ſenioribus obedire. Immo qa pater plus communiter primogenitos diligit ut magis ſit curæ regi de bono regni expedit ſtatuere regnum ſuccedere primogenito: ut pater ampliori ſollicitudine curet de bono regni ſciens ipſum peruenire ad filium plus dilectũ. Et ſi dicat͛ ꝙ contingit aliqñ magis diligere minores talibus obiectionibus de facili reſpondet͛ quia facta humana & geſta ꝑticularia omnino ſub recta regula & ſub certa narratione non cadũt: ſufficit ergo in talibus pertranſire probabiliter & leges ſtatuere ꝗ ut in pluribus continẽt ueritatẽ. Quia uero ſuperius tangebatur uidelicet ꝙ ire per hereditatẽ dignitatẽ regiam eſt exponere ſe fortunæ eo ꝙ ignoretur qualis regius filius ſit futurus. Dici debet ꝙ uix ſunt aliqua geſta humana quæ ex aliq̃ parte non exponant͛ periculis. Illa tamen magis cauenda ſunt quæ pluribus periculis exponunt͛. Videmus autem ꝑ experientiam plura mala oriri in ciuitatibus & regnis ubi non ẽ dominꝰ aliquis naturalis nam contingit alia aliqñ diu carere gubernatore & cum gubernatorem habẽt ut plurimũ tyrannizãt plura enim hmõi mala in talibus regiminibus uidimus quæ enumerare ꝑ ſingula longum eſſet. Dicere ergo poſſumus qđ expedit regno filium ſuccedere in regie patris & ſi aliquis defectus eſſet in filio regio ad quem deberet regia cura peruenire ſuppleri poterit per ſapientes & bonos: quos tãꝗ manus & oculos debet ſibi rex in ſocietatem coniungere: ualde tñ repræhenſibiles ſunt reges & principes ſi non nimia cura ſollicitentur ꝙ filii ab ipſa infantia diſciplina & bonis moribus ſint imbuti: cum bonum commune & totius regni in hoc conſiſtat: nec ſufficit ꝙ quia ſolus primogenitus regnare debet ut de eo ſolo cura habeatur diligẽs. Ignoratur enim quid diuina prouidẽtia ſtatuit & neſcitur cui filiorum ſuccedat regnum. Ideo ne periclitetur bonum cõmune de omnibus cura diligens eſt habenda.

¶ Quæ ſũt in quibus rex alios debet excedere & quomodo differat rex a tyrãno. Cap. vi.

P Hiloſophus. v. polli. narrat in quibus rex alios debet excedere. Dicit. n. ꝙ antiquitus reges a triplici exceſſu conſtituebantur. Prio ab exceſſu beneficii nam quia populus non percipit niſi ſenſibilia bona quos uidet eſſe liberales & beneficos nimis ardenter modo in eorum amorem: & optat eos habere ĩ dominos. Inde eſt ꝙ antiquitus plures ſic præficiebantur in reges. nam ſi aliquis fuerat primo beneficus gens illa tracta ad amorem eius præficiebat ipſum in regem. Secundo poteſt aliquis præfici in regem ab exceſſu uirtuoſorum actionum: nam quia bonorum uirtuoſorum eſt diligere bonum cõmune potius quã priuatũ ideo reputatur dignus & præficitur in regẽ qui a populo creditur uirtuoſus. ¶ Tertio conſueuit ꝑfici aliquis in regno ab exceſſu potentiæ & dignitatis. nam quia probabile eſt nobiles & potẽtes magis uerecũdari operari turpia ꝗ alios: & quia tales ut plurimũ uel ſunt uel creduntur eſſe magis apti ad principandum: ideo pluries per hunc modum antiquitus aliqui regna obtinuerunt. Si ergo ex talibus exceſſibus rex generatur & ꝑficit͛ ſi recta ſit generatio eius oportet huiuſmodi exceſſum per amplius & perfectius reperiri in rege iam in dignitate regia conſtituto ſic enim uidemus in generationibus naturalium quod ſi gnatur ignis per rarefactionem & caliditatem qa materia tunc ignis calefacit & rarefacit. oportet raritatem & calorem perfectius reperiri in igne iam generato & in eſſe conſtituto. ꝗ res in exceſſus beneficii actionis uirtuoſæ & etiam potentiæ poſſunt eſſe cauſa ut rite aliquis conſtituatur in regem decens eſt tales exceſſus in ipſa monarchia perfectius reperiri. decet enim ipſum regem uolentem recte regere quantum ad præſens ſpectat ad tria ſollicitari. ¶ Primo ut amet͛ a populo. Secundo ut cura puigil procuret cõmune bonum. Tertio ut caſtiget & puniat mouentes ſeditiones & turbantes populum: quare expedit regem habere prædictos tres exceſſus: nam ſi habũdet in beneficiis tribuẽdis diligetur a populo. Si excellat in actionibus uirtuoſis procurabit cõmune bonum: quia ſi uirtutis eſt tẽdere in bonum eius: erit magis tẽdere in maius bonum. Bonum ergo gẽtis ẽ cõmune quod ẽ diuinius ꝗ aliquod bonum ſingulare magis procurabit uir bonus & uirtuoſus ꝗ bonum aliquod proprium & priuatum. Tertio expedit eum habundare in ciuili potẽtia ut poſſit corrigere uolẽtes inſurgere & turbare pacẽ regni. ¶ Viſo in qbus rex alios debet excedere reſtat oñdere quo modo differat a tyrãno tangit aũt philoſophus v. polli. quattuor differẽtias inter tyrannum & regẽ. Prima ẽ quia rex reſpicit bonum cõmune tyrannus uero bonũ proprium: nam regnum ẽ principatus rectus: tyrannides uero dominium peruerſum: cum ergo bonum gẽtis ſit diuinius

bono unius peruerſe dominatur qui ſpreto bo
no cõmuni intendit bonum ꝓprium. ℭ Ex hac
aũt differentia prima ſequitur ſecunda uidelicet
ꝙ tyrannus intendit bonum delectabile: rex ue-
ro bonum honorificum: nam ſicut inenarrabile
eſt quãto quis delectatur in bono proprio ſi quia
ſi inenarrabile eſt quãtus honor ſequitur & quã
to honore eſt dignius intendens commune bo
num. Quare ſi tyrannus intendit bonum ꝓpriũ
& priuatum ſequitur ꝙ eius itentio uerſetur cir
ca bonum delectabile. Sed intentio regis uerſat
circa bonum honorificum eo ꝙ ipſe intendit cõ
mune bonum. ℭ Ex hac aũt ſecunda differentia
ſequitur tertia uidelicet ꝙ intentio tyrãnica eſt
circa pecuniam: tyrannus quia ſpreto communi
bono nõ curat niſi de delectatiõibus ꝓpriis ma
xime uerſatur ſua intentio circa pecuniam cre/
dens ſe per eam poſſe huiuſmodi delectabilia
obtinere. Sed regis intentio uerſatus circa uirtu
tem & ut ciues ſint uirtuoſi quia ex hoc maxime
reſultat bonum honorificum & cõmune. ℭ Ex
hac autem differentia tertia ſequitur quarta ui/
delicet ꝙ tyrannus non curat cuſtodiri a ciuib⁹
ſed ab extraneis. rex uero uult cuſtodiri ab ipſis
ciuibus & genitis in proprio regno. nam tyran/
nus eo ꝙ ſpreto cõmuni bono non curat niſi de
delectationibus propriis uidens ſe eſſe oneroſũ
& tædioſum ab his qui ſunt in regno. Ideo totã
ſuam cuſtodiã corporis cõmittit extraneis: ſed
rex e conuerſo eo ꝙ uideat ſe maximam habere
de bono regni & cõmuni maxime confidit de
his qui ſunt in regno. Ideo facit ſe cuſtodiri a ꝓ
priis non ab extraneis.

ℭ Quod tyrannides eſt peſſimus principatus &
quod ſũme debent cauere reges & principes ne
eoꝝ dominiũ in tyrannidẽ conuertat. Cap. vii.

q Vadruplici uia uenari poſſumus tyrã
nidem eſſe peſſimum principatũ. Pri
ma ſumitur ex eo ꝙ tale dominiũ ma
xime recedit ab intentione cõmunis boni. Secũ
da ex eo ꝙ eſt maxime innaturale. Tertia ex eo
quod eſt efficaciſſimum ad nocendum. Quar/
ta ex eo ꝙ impedire habet maxime bona ipſoꝝ
ciuium. ℭ Prima uia ſic patet quia ſi dominatur
rex non receditur ab intentione cõmunis boni
eo ꝙ rex non eſt niſi ſit uirtuoſus & niſi intẽdat
cõmune bonum. Vñ. iii. polli. ꝙ dicitur princi/
pari talem eſt quaſi partiri principatum in mul/
tos. Vel ꝙ idem eſt quaſi pricipari multitudinẽ
eo quod in tali principatu itendatur bonũ mul-
torum. Sic etiam ſi dominent plures quia diui/
tes uel quia cseduntur uirtuoſi. uel ſi dominetur
totus populus dato ꝙ ſic dominãtes non inten
derent niſi bonum proprium non omnino rece
derent ab intentione cõmunis boni eo ꝙ plu/
res eſſent ſic principantes. & omne autem bonũ
priuilegium eſt quodammodo bonum cõmu/
ne. Sed ſi tyrannus dominetur cum unus ſit do-
minans & non intendat niſi bonum proprium
omnino receditur ab intẽtione cõmunis boni.

principatus ergo quia non eſt rectus niſi ſit quo
dãmodo quid diuinum & quia in eo principali
ter debet intendi bonum cõmune ꝙ eſt diuini⁹
quam aliquod ſingulare tanto tyrannides ẽ pri
cipatus peior quanto in eo plus receditur ab in
tentione cõmunis boni. Hanc autem rationem
tangit philoſophus circa principium. iiii. polli.
ubi ait ꝙ ſicut regnum eſt optima & digniſſima
pollicia ſic tyrannides eſt peſſima cuius cauſa ẽ
ut ubi dicitur quia tyrannides plurimũ diſtat a
pollicia. i. a cõmuni bono. ℭ Secunda uia ad in
ueſtigandum hoc idem ſumitur ex eo ꝙ tale do
miniũ maxime eſt naturale. nam illa eſt natura
lis operatio erga aliquid quando ſic agitur ut ẽ
aptum natum agi quare tunc regnum naturali/
ter agitur quando homines exiſtentes in ipſo ſic
reguntur ut ſunt apti nati regi: homo autem qa
libero arbitrio & ratione participat tunc natura
liter regitur & ut eſt aptus natus regi quãdo uo
luntarie ſeruit & libere obedit: quare quãto do
minium aliquorum magis eſt inuoluntarium
magis debet dici innaturale. tyrannides igitur
eſt peſſima quia maxime eſt inuoluntaria & ma
xime contra naturam eo ꝙ ſit maxime ſubdito
rum afflictiua. Hanc autem rationem tangit phi
loſophus in eodem. iiii. polli. ubi ait tyrannidẽ
eſſe peſſimum principatum quia nullus libero/
rum uolũtarie ſuſtinet principatũ talem. ℭ Ter
tia uia ſumitur ex eo ꝙ talis principatus eſt effi/
caciſſimus ad nocendum nam ſicut principatus
regis eo ꝙ ſit maxime unitus eſt efficaciſſimus
ad proficiendum ſic tyrannides efficaciſſima ad
nocendum monarchia enim quia ibi domina/
tus unus & eſt ibi uirtus unita: ideo uel eſt opti/
ma uel eſt peſſima: nam ſi monarchia habet in/
tentionem rectam tunc eſt rex optimus princi/
pat⁹. quia propter unitatem uirtutis poteſt mul
ta bona efficere: ſi uero monarchia habet inten/
tionem peruerſam tunc tyrannus eſt peſſimus
quia propter ſuam unitam potẽtiam poteſt mul
ta mala efficere. ℭ Hanc autem rationem tangit
philoſophus. v. polli. ubi ait tyrannidem eſſe ob
ligartiã extremam. i. peſſimã quia ẽ maxime no
ciua ſubditis. ℭ Quarta uia ſumitur ex eo ꝙ ꝑ
tale dominium impediunt maxima bona ipſo-
rum ciuium. Tyrannus enim non ſolũ procurat
mala eorum qui ſunt in regno: ſed etiam ſatagit
impedire eoꝝ maxima bona. Tangit aũt phũs.
v. polli. tria maxima bona quæ ſatagit impedire
tyrannus uidelicet pacem uirtutes & ſciẽtias. Ty
ranni enim nolunt ciues habere pacem & con/
cordiam. ad inuicem. Rurſus nolũt eos eſſe ma
gnanimos & uirtuoſos. Nec etiam uolunt ipſos
eſſe ſapiẽtes & diſciplinatos: quare aũt tyrãni ꝑ-
dicta bona impediũt in ciuibus infra dicet. Suf/
ficiat aũt ad præſens ſcire tyrãnidẽ eſſe peſſimũ
principatũ pp rationes tactas. Q dʼ aũt reges ſũ
mo opere cauere debeãt ne principent principa
tu tyrãnico uidere nõ eſt difficile. nã tãto peior
eſt priceps quãto peiori dominio pricipat. qua/

re ſi omnem diligētiam adibere debet rex ne ſit
peſſimus. ſumme curare debet ne dominetur p
tyrānidem qui eſt peſſimus principatus.

¶ Quod ē officium regis & qualiter rex ſe hēre
debeat in regimine ciuitatis & regni. Cap. viii.

S I rex aut principes gentem ſibi cōmiſ
ſam uult debite gubernare & ſcire de
ſiderat quod ſit eius officium diligen
ter conſiderare debet in naturalibus rebus nam
ſi natura tota adminiſtratur per ipſum deum q
eſt princeps ſummus & rex regum a quo rectiſ
ſime regitur uniuerſa tota natura: quaſi a regimi
ne quod uidemus in naturalibus deriuari debet
regimen quod trahendum eſt in arte de regimi
ne regum. eſt enim ars imitatrix naturæ. In na/
turalib' autem ſic uidemus ꝙ natura. Primo dat
rebus ea per quæ poſſunt conſequi finem ſuum.
Secundo dat eis ea per quæ poſſunt prohibētia
remouere. Tertio per huiuſmodi collata natura
liter intendunt in ſuos fine ſiue in ſuos terminos
ut natura dat igni leuitatem per quam poteſt tē
dere ſurſum. Secundo dat ei calorem per quem
agit & reſiſtit contrariis. Tertio ignis per ea quæ
accepit a natura: naturaliter tendit ſurſum: ergo
ad hoc ꝙ regimen ſit bonum & naturale tria re
quiruntur. Primo ut populus taliter diſponatur
& ordinetur ut poſſit conſequi finem intentum.
Secundo ut remoueantur prohibentia & deuiā
tia ab huiuſmodi fine. Tertio ut dirigatur & pro
moueatur in finem prædictum. Sic enim uide/
mus in ſagitta dirigenda in ſignum aliquod qa
primo efficitur recta ut poſſit melius in finem tē
dere. Secundo efficitur pēnata ut melius aerem
ſcindat ne prohibeatur tendere in ipſum ſignū.
Tertio a ſagittante dirigitur & ſagittatum in ſi/
gnum intentum. Rex igitur & quilibet director
populi eſt quaſi ſagittator quidam: populus ue/
ro eſt quaſi ſagitta quædam dirigenda in finem
& in bonum. Tria igitur ſpectant ad regis offi/
cium quia primo ſollicitari debet ut gens ſibi cō
miſſa habeat per quæ poſſit conſequi finem intē
tum. Secundo debet prohibentia remouere. Ter
tio gentem ipſam debet in finem dirigere. ¶ Ea
uero quæ deſeruiunt ut populus poſſit conſequi
finem intētum & bene uiuere ſunt tria uidelicet
uirtutes ſcientia & bona exteriora. Debet igitur
rex ſollicitari ut in ſuo regno uigeat ſtudium lit
terarum & ut ibi ſint multi ſapientes & induſtres:
nam ubi uiget ſapientia & fons ſcripturaꝶ opor
tet ꝙ inde totus populus aliquam eruditionem
accipiat. ne ergo exiſtētes in regno ſint tenebris
ignorantiæ inuolui ſpectat ad reges & princi/
pes ualde eſſe ſollicitos de ſtudio litterarum. Im
mo ut infra patebit ſi dominator regni non pro
moueat ſtudium & non uelit ſibi ſubditos eſſe
ſcientes non eſt rex ſed tyrannus. ¶ Secundo ad
conſequendum finem intentum deſeruiunt bo
ni habitus & uirtutes non enim ſufficit finē co/
gnoſcere & habere illuminatum intellectum ni
ſi ſit quis uirtuoſus & habeat ordinatum appeti

tum ut uelit conſequi finem illum: ſpectat igitur
ad rectorem regni ordinare ſuos ſubditos ad uir
tutes. ¶ Tertio ad conſequendum finem qui in
tenditur in uita pollitica organice deſeruiūt res
exteriores. Decet ergo reges & principes ſic rege
re ciuitates & regna ut ſibi ſubiecti habundēt re
bus exterioribus prout deſeruiunt ad bene uiue
re & ad conſequendum finem intentum. In uita
politi. hoc autem quomodo fieri poſſit & quo
modo ordinanda ſit ciuitas ut in ea reperiri ua/
leant quæ deſeruiunt ad ſufficientiam uitæ. licet
per præcedentia ſit aliqualiter manifeſtum clari
us tamen infra dicetur. ¶ Viſo quod ſpectat ad
regis officium ſollicitari circa ea per quæ poſſit
populus conſequi finem intentum reſtat oſten/
dere quomodo ſpectat ad reges & principes hu
iuſmodi prohibentia remouere quæ etiam tria
ſunt quorum unum quaſi ſumit originem ex na
tura: aliud uero ex peruerſitate ciuium. tertium
quidem ex malliuolentia. hoſtium. ¶ Primum
ſic patet: nam homines in ſeipſis ſunt naturali/
ter corruptibiles. Inde eſt ergo ꝙ quia in ſeipſis
durare non poſſunt: naturaliter appetunt per/
petuari in filiis ſiue ſint naturales ſiue adoptiui.
Videtur enim homini poſt mortem uiuere ſi eo
decente ſecundum ſuam inſtitutionem alius in
hereditatem ſuccedat. Valde ergo turbari po/
teſt tranquillus ſtatus & pax ciuitatis & finis in/
tentus in uita pollitica. Si reges & principes nō
ſollicitentur qualiter poſteriores ſuccedant i he
reditatem priorum: remouere igitur unum ma/
xime prohibentium bonum uitam pollitic am ē
bene ordinare quomodo hereditates deceden/
tium perueniant ad poſteros. ¶ Secundo ſtatus
tranquillus ciuitatis & regni aliquando impedi
tur ex peruerſitate ciuium: ſūt enim aliqui adeo
peruerſi ut ſemper uelint alios moleſtare ſollici/
tari ergo debent reges & principes ne impedia/
tur pax regni ut exterminentur malefici & corri
gantur delinquentes. ¶ Tertiū huiuſmodi im/
peditiuum ſumit originem ex malicia hoſtium:
quaſi enim nihil eſſet uitare interiora diſcrimi/
na: niſi prohibērur exteriora pericula ſpectat igi
tur ad regis officium ſic ſollicitari circa ciuilem
potētiam & circa induſtriam armatorum ut poſ
ſint hoſtium rabiem prohibere. Quomodo au/
tem hoc fieri habeat in tertia parte huius tertii li
bri ubi ageē de bellis plenius oſtendeē. ¶ Oſten
ſo quomodo reges & pricipes ſollicitari debēt
ut populus ſibi cōmiſſus habeat per quæ poſſit fi
nem conſequi & quomodo debeant prohiben
tia remouere reſtat oſtendere qūo eos in finem
dirigāt hæc etiam tria ſunt. Nam primo obmiſ
ſa ſunt ſupplenda ut ſi uiderit aliquid deeſſe ad
bonum regimen ciuitatis illud eſt ſupplendum:
hoc autem fieri poteſt per conſilium ſapientum
de quo infra dicetur. ¶ Secundo bone ordina/
tiones & bona ſtatuta debent eſſe obſeruanda.
¶ Tertio bene operantes & maxime facientes ea
per quæ reſultat cōmune bonū ſunt remuneran

di & repremiandi:nam licet obmiſſa ſupplere &
bene ordinata conſeruare multum deſeruiat ut
populus dirigat in finem rectẽ:tñ maxime deſet
uire uidetur bene apta remunerare:nam ut dicit
iii.eth.capitulo de fortitudine apud illos ſũt for
tes apud quos maxime honorantur : apud illos
ſunt ſapientes & boni apud quos tales remune/
rantur & honorantur.ſollicitari igitur circa præ
dicta.ix.ad regis officium pertinere uidetur.

¶Quot ſunt illa quæ debet opari uerus rex: &
ꝙ eadẽ ſimulat ſe facere tyrãnus. Cap. ix.

n Arrare autem poſſumus.x. quæ debet
operari bonus rex & quæ tyrãnus ſe
facere ſimulat. Illa enim.x.licet aliquo
modo in uniuerſali contineantur in pbiſicis ta/
men quia ut pluries dictum eſt circa morale ne-
gocium uniuerſales ſermones proficiũt minus.
Ideo bene ſe habet illa.x.enarrare per ſingula.
¶Eſt autem primum ꝙ ſpectat ad uerum regẽ
facere ut maxime procuret bona cõmunia & re-
gni redditus ſtudeat expendere in bonum com
mune:uel in bonum regni. Tyrãni uero hoc ſi/
mulant facere non tamen faciunt ſed ut ait phi/
loſophus eos tribuũt meretricibus & adulatori-
bus & aliis perſonis inutilibus. ¶Secundo ſpe/
ctat ad rectum rectorem regni non ſolum reddi
tus & oblatiões ordinare in bonum cõmune re
gni ſed etiam bõa cõmunia & iura regni debet
maxime cuſtodire & obſeruare.quod tyrãni li-
cet ſe facere ſimulant non tamen faciunt.Immo
bona aliorum rapiunt & iura regni non obſer/
uant.¶Tertio decet regẽ & principẽ non oſten
dere ſe nimis terribilem & ſeuerum:nec decet ſe
nimis familiarẽ exhibere : ſed apparere debet p
ſona grauis & reuerenda quod congrue ſine uir
tute fieri non poteſt.Ideo uerus rex uere uirtuo/
ſus exiſtit:tyrãnus autem non eſt ſed eſſe ſe ſimu
lat.¶Quarto ſpectat ad regem nullum ſubdito
rum contẽnere nulli iniuriari nec in filiabus nec
in uxoribus nec in perſona nec in aliquibus aliis
& ſi contingeret aliquẽ ex regno foreſacere non
propter contumeliam uel propter aliquam libi-
dinoſam uoluntatem explẽdam:ſed propter bo
num cõmune & iuſticiæ ipſum pũire debet. hoc
autem tyrãni non faciunt ſed quia ipſi intendũt
bonum pecunioſum & delectabile iniuriantur
ciuibus in uxoribus & in filiabus & rapiunt eoꝝ
bona.¶Quinto decet reges & principes nõ ſo
lum habere familiares & diligere nobiles & ba-
rones & alios per quos bonus ſtatus regni con/
ſeruari poteſt.etiam ſi ut ait philoſophus in pol
li.inducere debent uxores proprias ut ſint fami-
liares & beniuolæ uxoribus prædictorum : nam
mulieres ualde inclinant uiros ad uoluntates ꝓ-
prias eo ꝙ quilibet ualde inclinatur ut nolit pro
prias delicias contriſtari : q̃re ſi uxores nobiliũ &
aliorum per quos bonus ſtatus regni conſerua/
ri habet : uiderent ſe contẽni ab uxore regis aut
principis inducerent uiros ut ſeditiones moue/
rent in regno aut pricipatu:ſic ergo gerere ſe de

bet bonus rector regni aut ciuitatis. tyrãnus au-
tem non ſic ſe habet ſed corde elatus alios con/
temnit:propter ꝙ nec ipſe nec perſonæ ſibi con
iunctæ aliis ſunt beniuolæ. ea igitur quæ habet
uerus rex licet ſimulare illa uideatur tyrãnus in
quantum huiuſmodi eſt tamen ſecundum ueri-
tatem caret illis.¶Sexto decet uerum regem eẽ
moderatum in cibis & uenereis ne a ſubditis ha
beatur in contemptu:nam ut dicitur.v.polli.nõ
contemnitur qui eſt ſobrius ſed qui ebrius tyrã
ni autem hoc non faciunt:nam cum non inten/
dant niſi cõmodum proprium ut bonum pecu/
nioſum & delectabile qa maxima delectatio ſen
ſibilis eſt in cibis & uenereis:tyranni abſq; freno
fruuntur uoluptatibus illis.Immo quod peius ẽ
ut narrat philoſophus primo polli.multi tyran-
norum non ſolum tẽperati non ſunt ſed nolunt
uideri temperati eſſe.Exiſtimant autem reputa/
ri ab hominib⁹ fœlices ſi ſingulis diebus aſpiciã
tur eſſe in cõmeſſationibus & ebrietatibus & in
conuiuis affluentibus:non tamẽ ſic ſe habere de
beret dato enim ꝙ tẽperamento carerent ne con
tẽnentur a populis non deberent ſuam intempe
rantiam oſtendere. Laudatur enim ſobrietas &
temperantia:uituperatur aut eẽ auaritia & gulo
ſitas.¶Septimo decet uerum regẽ ornare & mu
nire ciuitates & caſtra exiſtentia in regno ut ap-
pareat magis eſſe procurator communis boni q̃
tyrannus querens utilitatem propriam. ¶Octa
uo decet uerum regem ut ait philoſophus ſapiẽ
tes & bonos etiam extraneos adeo honorare ut
putetur non ſic honoratos eſſe a ciuibus ꝓpriis
ſi inter ipſos exiſterent quod tyranni non faciũt
nam ſapientes & bonos ut infra patebit non ho
norant ſed perimunt.¶Nono decet uerum re/
gem per uſurpationem & iniuſticiam non dila-
tare ſuum dominium: nam ut dicitur in politi.
durabilius eſt regnare ſuper paucos q̃ ſuper mul
tos quod maxime uerum ẽ ſi huiuſmodi multi-
tudo ciuilis potentiæ acquiſita ſit per uſurpatio-
nem & iniuſticiam.recitat autem philoſoph⁹.v.
polli.ꝙ cum quidam rex partem ſui regni dimi
ſiſſet quia eam forte iniuſte tenebat : increpatus
tamen fuit ab uxore dicente ꝙ uerecũdari debe
ret quia minus regnum dimitteret filiis:q̃ acce/
piſſet a patre.Reſpondit rex ille ꝙ ſi dimittebat
eis minus in quantitate regnum:dimittebat ta/
men maius & diuturnius tempore: tyranni autẽ
hoc non faciunt.nam licet ſemper ſe ſimulent iu
ſte agere : tamẽ in multis ſuum dominium iniu
ſte ampliant & aliorum hereditates ſine ratione
uſurpãt.¶Decimo & ultimo decet ueros reges
bene ſe habere circa diuina:populus enim ut re-
citat philoſophus omnino eſt ſubiectus regi quẽ
credit eẽ deicolam:& habere amicum deum:exi
ſtimat enim talem ſemper iuſte agere & nihil ini
quum exercere. Poſſumus tamen ad hoc aliam
meliorem rationem adducere dicentes ꝙ ſi rex
habeat amicum deum diuina prouidentia cui
omnia ſunt nota & eius potẽtia cui nihil poteſt

reſiſtere contingit eum ut expedit ſuæ ſaluti ſemper in ſuis actibus pſperari. Immo propter ſanctitatem regis multotiens deus multa bona confert exiſtentibus in ipſo regno. ¶ Vltimo aũt diximus ꝙ decet regiam maieſtatem bene ſe habere circa diuina hoc debet eſſe finis & complemẽtum aliorum ad hoc aũt ſunt ſingula ordinanda. Verus ergo rex ſecũdum ueritatẽ bene ſe habet erga diuina. tyrãnus uero non talis eſt ſed ſimulat ſe talem eſſe.

¶ Quæ & quot ſunt cautelæ quibus tyrãnus nitũ ſe in ſuo dominio præſeruare. Cap. x.

m Vltas cautelas tangit phũs .v. polli. ex quibus quãtũ ad præſens ſpectat poſſumus enumerare .x. p quas nititur tyrãnus ſe ĩ ſuo dominio præſeruare. ¶ Prima cautela tyrãnnica eſt excellentes perimere: cum.n. tyrãnus non diligat niſi bonum pprium: excellẽtes & nobiles exiſtentes in regno non ualentes hoc pati inſurgunt contra ipſum: tyrãnur aũt ex quo talem ſe eſſe cognoſcit nõ cogitat niſi quõ poſſit excellentes perimere. Immo aliqui tyrannizare cupiunt non ſolum excellentes alios immo ẽt proprios fratres & nimia ſibi conſanguinitate coniunctos uenegant & perimunt ſignũ eſt tyrãnidis peſſimæ. Verus aũt rex econuerſo intẽdens cõe bonum & cognoſcens ſe diligi ab ipſis qui ſunt in regno excellentes & nobiles & multomagis cognatos pprios p quos bonꝰ ſtatus regni conſeruari poteſt non perimit ſed ſaluat. ¶ Secunda cautela tyrãnica eſt ſapientes deſtruere: uident.n. ſe contra dictamen rectæ rationis agere & non intendere bonum cõmune ſed proprium. Ideo nellent oẽs ſuos ſubditos ignorantes & inſcios. ne cognoſcentes eorum nequiciam incitent populum contra ipſos: ſemper.n. qui male agit odit lucem & non diligit ſapiẽtes ut arguantur opera eius: quare tyrãnus cuius ſũt opera mala ſapientes pro poſſe deſtruit. Verus ãt rex econtrario ſciens ſe ſecundum rectam rationem agere: ſapientes ſaluat pmouet & honorat eo ꝙ ipſi cognoſcentes bona opera ipſius populum cõmouent ad amorem eius. ¶ Tertia eſt diſciplinam & ſtudium non permittere. Tyrãnus enim ſecundum quod huiuſmodi eſt nõ ſolum ſapientes deſtruit. Sed etiam truncat uiam & inhibet ſtudium & diſciplinam ne efficiantur aliqui ſapientes. Semper.n. timet per ſapientiam repræhendi. Verus autem rex econtrario ſtudium promouet & conſeruat uidens ꝙ per ipſum bonum cõmune & bonus ſtatus regni quem principaliter intendit meliorari habet. ¶ Quarta eſt nullas ſodalitates. Nec etiam aliquas congregationes permittere. Vult enim tyrannus ciues & eos qui ſunt in regno non eſſe ſodales nec eſſe ad inuicem notos: nam ut ait philoſophus noticia fidem facit. Eo enim ipſo ꝙ quis habet noticiam alterius confidit de illo. Hoc autem tyrannus non diligit: timet quidem ne ciues de ſe cõfidentes propter iniurias quas eis infert cõtra ipſum inſurgant. Verus autem rex econtrario permittit ſodalitates ciuium & uult ciues ſibi inuicem eſſe notos & de ſe confidere: nam cum intẽdit bonum ipſorum ciuium & ſubditorum: naturale eſt ut diligatur ab eis: quare uult eos eſſe confederatos & coniunctos: quia tunc magis unanimiter diligunt bonum regis. Omnino enim eſſet peruerſus populus ſi cognoſceret ſe haberẽ uerum regem & diligere cõmune bonum ſi uiceuerſa non diligẽt ipſum regem. ¶ Quinta cautela tyrannica eſt habere multos exploratores & temptare non latere ipſum quicquid a ciuibꝰ agitur. Cum enim tyranni ſciant ſe non diligi a populo eo ꝙ in multis offendant ipſum uolũt habere exploratores multos ut ſi uiderent aliquos ex populo machinari aliquid contra eos poſſint obuiare illis. Immo eo ipſo ꝙ ciues ſic credunt tyrãnum habere exploratores multos: nõ audent cõgregari ut machinentur aliquid contra eum: nã & ſi inter eos ſic congregatos nullus exploratorum exiſteret ſemper tamen timerent ibi exploratores eſſe. Huiuſmodi autem exploratores uerus rex habere non curat ad ciues & ad eos qui ſunt ĩ regno: ſed ad hoſtes & ad extraneos. Vtrũ autem deceat reges habere exploratores ĩ regno propter aliam cauſam ꝗ ne populus inſurgat in ipſum infra dicetur. Ad præſens autem ſcire ſufficiat ꝙ non ſic rex eget exploratoribus ut tyrãnus. ¶ Sexta cautela tyrãnica eſt non ſolum nõ permittere fieri ſodalitates & amicitias: ſed etiã amicitias iam factas: & ſodalitates turbare & peruertere. Volunt enim tyrãni turbare amicos cũ amicis: populum cum inſignibus inſignes cum ſeipſis. Vident aũt ꝙ quãdiu ciues diſcordant a ciuibus & diuites a diuitibus tamdiu nõ poteſt æque de facili eius potentiæ reſiſti: nam tunc ꝗlibet partium timens alteram neutra inſurgit cõtra tyrãnum. Verus autem rex econtrario non pcurat turbationem exiſtentium in regno: ſed pacem & concordiam. Aliter enim non eſſet uerus rex: quia non intenderet cõmune bonum. ¶ Septima ẽ pauperes facere ſubditos adeo ut ipſe tyrannus nullus cuſtodia egeat. Volunt enim tyrãni ſubditos eſſe in tantum pauperes ut ſic occupentur circa quotidiana quibus indigent ut nõ uacent eis aliquid machinari contra ipſos: nec oporteat ipſos habere aliquam cuſtodiam propter illos. Verus autem rex quia intendit bonũ ſubditorum non affligit & depauperat ipſos: ſed magis procurat eorum bona. ¶ Octaua eſt procurare: bella: mittere bellatores ad partes extraneas: & ſemper facere bellare eos qui ſunt in regno: quatenus ſemper circa bellorum onera intenti non uacet aliquid machinari contra tyrannum. Verus autem rex non intendit affligere ſubditos ſuſcitando & procurando bella eo ꝙ intendat bonum regni. Non uult ergo eos qui ſunt in regno aſſumere arma niſi pro defenſione regni: uel pro aliquo alio iuſto bello.

¶ Nona eſt cuſtodiam corporis exercere non

eos qui ſunt in eo regno: eo ꝙ diffidat de illis ſed per extraneos. Verus autem rex ecõuerſo ſe habet ut ſupra plenius dicebať. ℭDecima cautela eſt tyrãnica ꝙ poſtꝗ procurauit diuiſiones & partes in regno: cum una parte affligere aliam ut clauum clauo retundat. Rex autẽ econtrario non ꝑcurat diuiſiones & partes in regno ſed ſi ꝗ ibi exiſtunt eas amouere deſiderat.

ℭQuod ſunt illa ad quæ reducuntur cautelæ tyrãnicæ & ꝙ reges cauere debẽt ne efficiantur tyrãni quia opera regia ſunt optima tyrãnica uero peſſima. Cap. xi.

o

Mnes cautelas tyrãnicas quas in præcedenti capitulo numerauimus phũs reducit ad quatuor. Tyrãni.n.quatuor intendunt. Primo ut ſubditi ſint inſcii. Secundo ut ſint puſillanimes. Tertio ut de ſe inuicem non confidant. Quarto ut ſint adeo depauperati & afflicti ut contra eos nõ poſſint inſurgere. Ad hæc autem quatuor prædicta oia reducũtur: nã quãtum ad præſens ſpectat ad hoc ꝙ aliquis inuadat uel machinetur aliquid contra tyrãnum: ex aliquo prædictorum quatuor uidetur procedere ex magnanimitate. Primo.n. uidetur hoc accidere ut quia inſurgens eſt tanti cordis ut nihil reputet magnum. Secundo ex induſtria & a ſagacitate ut quia credit ſe tot adinuenire uias & uerſutias poſſe ut ualeat tyrãnum perimere. Tertio poteſt hoc contingere ex potentia ut ſi inſurgens confidat de aliis ciuibus & credat ſe iuuari ab eis propter ciuilem potentiam tyrãnum inuadit. Quarto hoc poterit accidere ex nimio ocio ut ſi ciues nimis ſint opulenti: & uacent nimio ocio: quia mens humana neſcit ocioſa eſſe. dum non occupantur ciues circa quotidianas indigẽtias: excogitat ſeditiones quomodo poſſint turbare ciuitatem & inſurgere contra rectorem ciuium. Contra hæc ergo quatuor procurant tyrãni perimere excellẽtes ne ſui ſubditi ſint magnanimi: deſtruere ſapientes impedire ſcolas & ſtudium ut exiſtentes in regno ſint ignorãtes & inſcii non permittere ſodalitates, turbare ciues inter ſe ut de ſe inuicem non confidant depauperare eos occupare eos in bello & in aliis exercitiis ut ſi uacent ocio. ℭHæc ergo ſũt cautelæ tyrannicæ. uerum quia nullus forte eſt omnino tyrãnus quia malum ſeipſum deſtruit & ſi integrũ ſit importabile ſicut dicitur. iiii. ethi. & forte uix aũt nunquam reperitur aliquis qui ſit omnino rex quin tn aliquo tyrãnizet. Eſſet enim quaſi ſemideus ſi nihil de tyrãnide participaret. Inde eſt ergo ꝙ dominantes aliquid participant de cautelis regiis & aliquid de uerſutiis tyrãnorum & tanto eſt melius dominium quãto plus accedit ad regnum & eſt longius a tyranno. Voluimus quidem utriuſqꝫ opera enarrare & utraſqꝫ cautelas deſcribere: etiam oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt. Magis enim apparet opera regia eſſe optima oſtendendo tyrannica eſſe peſſima. Ex hoc autem manifeſte patet tyrannidem maxime eſſe fugiendam a regibus: quia peſſimum de ſe eſt fugiendum maxime & optimum maxime proſequendum.

ℭQuod deteſtabile eſt regiam maieſtatem declinare in tyrannidem & quicquid corruptionis eſt in aliis peruerſis principatibus totum in tyrãnidem congregatur. Cap. xii.

a

Deo ſenſus hominum ſunt ad malum proni ut ualde utile ſit in uia morum multis uiis oſtendere & multis rationibus probare malum & uicium & de eſſe quid uile & fugiendum ut ꝙ una uia non inclinat ut malum uitet. Alia inducat ipſum ad fugiendum malum. Poſtquam ergo oſtendimus tyrannidẽ fugiẽdam eſſe a regibus eo ꝙ opera tyrãni ſunt peſſima: probare uolumus reges ſumma diligentia cauere debere ne conuertantur in tyrannos: quia quicquid corruptionis & iniquitatis eſt in aliis peruerſis principantibus totum in tyrãnidẽ congregantur. ℭSunt.n. ut patet ex habitis tres principatus boni: & tres peruerſi. Dicebatur autem ꝙ ſi dominatur unus propter bonum commune eſt principatus rectus: & uocatur regnum. Si uero propter bonum proprium eſt peruerſus & uocatur tyrannides. Si uero principentur pauci & dominantur quia boni & uirtuoſi eſt rectus principatus & uocatur ariſtrocatia ſiue principatus bonorum. Si uero dominentur non quia boni: ſed quia diuites eſt peruerſus & uocatur olligaria. Sed ſi dominatur totus populus & intendant bonũ oium iã ĩ ſignũ ꝗ alioꝝ eſt principatus rectus & uocať regimẽ populi. Si uero populus tyrannizet & intendat opprimere diuites eſt prĩcipatus cormptus & uocatur democratia qđ idem eſt ꝙ quaſi peruerſio & corruptio populi: tyrannides uero corruptus principatus diuitum & iniquum dominium populi ſunt regimina ꝑuerſa. Tyrannides uero eſt peruerſior principatus: quia ut probat philoſophus. v. politi. quicquid peruerſitatis eſt aliquo principatu diuitũ: & in peruerſo dominio populi totum congregatur in tyrannidem: quod ſic patet: nam diuites ſi iniqui dominari cupiant quantum ad præſens ſpectat tria intendunt uidelicet pecuniam corporales delicias: & cuſtodiam corporis. Intendunt enim pecuniam quia qlibet principans intendit augmentum illius ſecundum quod ſe principari uidet. Si ergo aliquis principatur: qa bonus & uirtuoſus ſemper intẽdit ad opera magis bõa & ad uirtutem ut efficiatur melior & uirtuoſior: ſed ſi principatur qa diues ut magis principari poſſit intendit augmentum diuitiarum & congregationem pecuniæ: quare ſi diuites iniqꝫ dominantes non principãtur quia boni: ſed qa diuites tota eorum intentio erit circa pecuniam congregandam. ℭRurſus, diuites iniqꝫ principantes intendunt delitias corporales & habere uoluptates ſenſibiles. nam ſi quis uult aliqd: uult & ea multomagis ad quæ illud ordinatur ut ſi quis uellet potionem: multomagis ſanitatem

uelletad quam potio ordinatur. Cum ergo homines communiter & maxime habentes uoluntatem peruerſam ordinēt pecuniam & diuitias ad delectamenta corporea: & ad uoluptates ſenſibiles ſequit ꝙ diuites iniq̃ dominantes & intendentes non cōe bonum: ſed pecuniam: intēdere corporales delectationes. ℭ Tertio diuites ſic principantes maxime ſolicitanť circa cuſtodiam corporis: nam nullus ſpreto cōi bono intēdit ad pecuniam & uoluntates corporis: niſi in multis offendat populum: nam talis ut pecuniā habeat deprædať ciues: ut uero uoluptatibꝰ fruatur forefacit & inſert contumeliam ciuibus q̃tū ad uxores & filias. Videt ergo ſe eē odioſum populo ideo non credit ſe multitudini: ſed ſp dubitans de furia populi maxime ſollicitať circa cuſtodiam corporis. ℭ Omnia autem hmōi mala reperta in peruerſo principatu diuitum congreganť in tyrānidem iſtam. Nam tyrānus ut ſupra dicebať non intendit bonum cōe: ſed pecuniā. Rurſus ut ſupra dicebať non intendit bonū honorificum: ſed delectabile. ℭ Tertio tyrānus maxime delectať circa cuſtodiam corporis eo ꝙ uideat ſe plurimos offendiſſe. Legitur. n. de quodam tyrāno ꝙ cum a fratre ſuo quotidie increparetur: quare ipſe ſemp triſtis exiſteret: & quare nunq̃ hilarem uultum oſtenderet tyrannus ille uolens reddere cām quæſiti eum expoliari fecit & ligari: & ſupra caput eius acutiſſimum gladiū pendentem tenuiſſimo filo apponi fecit: circa ipſum ꝙ hoies cum baliſtis ſagittis appoſitis ſtare faciebat: & cum frater eius timore horribili inuaderetur timens ab actu gladio uulnerari & a baliſtis perfodi ait tyrānus gaude frater hilarē oſtēde multum. Reſpondente illo ꝙ non poſſet ꝓpter imminentia pericula: inquit tyrānus ꝙ nec ipſe gaudere poterat eo ꝙ in maiori piculo exiſtebat quia in tot foreſecerat ꝙ ſp ſibi de morte dubitabat. Valde ergo cauere expedit regi ne conuertatur in tyrānum. nam tyrāni cum hoc ꝙ perdunt æternam uitam in hac temporali uita uix unam diem bonam habent eo ꝙ ſemper uideant pericula imminere. Rurſus pecuniam nō tantum habent tyrāni quantum ueri reges: tum quia oportet eos multa expendere ſuperuacue: tum etiam quia ueris regibꝰ plus donať ex amore q̃ tyrānis proueniat ex prædatione populi. Experti. n. ſumus tyrānizantes plus uixiſſe in egeſtate quā alios ueros reges. Delectamenta etiam corporea non tot habent tyranni quot ueri reges. nā habere amicos & diligi a populo eſt maxime delectabile: non confidere de aliquo & credere ſe odioſum eſſe multitudini eſt maxime triſtabile. Priuatur ergo tyrānus a maxima delectatione cum uideat ſe eſſe populis odioſum. ℭ Viſo tyrānidem cauendam eſſe quia mala: iniqui principatus diuitum congregantur in ea. Reſtat uidere eſſe eam cauendam eo ꝙ etiam in ipſa cōgregantur mala peruerſi principatus populi. Cū enim populus principatur peruerſe non intēdit quodlibet ſeruare in ſuo ſtatu: ſed ſatagit opprimere nobiles & inſignes. Hoc etiam tyrānus facit quia ut patet ex habitis ipſe pro uiribus nitiť opprimere excellentes & perimere diuites & inſignes. ſumme ergo eſt cauenda tyrānides a rege in qua tot mala congregantur.

ℭ Quod ſumme expedit regibus & pricipibus recte gubernare populum & cauere ne tyrannizet quia multis de cauſis contingit ſubditos inſidiare tyrānis. Cap. xiii.

q Voniam hunc librum compoſuimus propter eruditionem regum & principum ut recte & debite gubernent populum ſibi cōmiſſum. cum deuiare a recto regimine ſit tyrānizare & iniuriari ſubditis & non intendere commune bonum: licet pluribus uiis oſtenderimus per iam dicta deteſtabile & periculoſum eſſe regiæ maieſtati tyrānizare & non recte gubernare populum: non piget adhuc nouas uias adducere ad oſtendendum hoc idem. Volumus autem declarare in hoc capitulo ꝙ q̃ multis de cauſis ſubditi inſidiantur tyrannis & quia ualde eſt periculoſa uia tyrannica & deuiatio a recto regimine. Iō reges cura peruigili ſtudere debent ne delinquentes rectum gubernaculum tyrānizent. Narrat autem philoſophꝰ. v. poli. vii. cauſas quare ſubditi tyrannis inſidiantur. ℭ Prima eſt propter timorem nam multi puſillanimes exiſtentes cum nimis timent & non credunt ſe poſſe euadere quaſi deſperantes inuadunt alios: & efficiuntur probis. Vnde & prouerbialiter dicitur ꝙ nimis fugam timidum ſui compellit eſſe audacem. Sic etiam & alia animalia quaſi cōmuniter timet hominem & niſi crederent ſe ledi ab eo ratio aut nunq̃ inuaderent ipſum. Beſtiæ ergo ut plurimum timore cōpulſæ inſidiantur homini & inuadunt eum. Hoc ergo modo multotiens ſubditi inſidiantur tyrāno & perimunt ipſum tyrānum timēte ſe offendi ab eo. ℭ Secunda cauſa propter quam ſubditi tyrāno inſidiantur eſt iniuria quam paſſi ſunt ab ipſo: naturale eſt ergo deſiderare uindictam propter quod omerus dicebat iram dulciorem eſſe melle quia eſt appetitus penæ in uindictam. Quia ergo ſic eſt delectabile uindictam expoſcere multi inſidiantur tyrāno: & propter uehæmētem iram aliquando inuadunt ipſum uolentes latas iniurias uindicare. ℭ Tertio inſidiantur aliqui tyrāno & aliquando perimunt ipſum quia ut plurimum tyrāni faciunt ea per quæ ſe contēnibiles reddunt nam cum non quærāt bonum commune: ſed delectationes coporis: ut plurimum non ſunt ſobrii: ſed guloſi uel non ſunt caſti: ſed dant operam uenereis & quia hoc agētes ſe contemnibiles reddunt de facili inuaduntur. Exemplum bonum recitat philoſophus. v. politi. habemus in ſardinapolo. & dio. ſardinapolus uero ſpræto communi bono totum ſe dedit uenereis. Quidam uero dux contemnens eum eo ꝙ uitam pecudum elegiſſet inualit &

peremit ipſum. Sic ēt dio. tyrānizans & curans
magis de gula ꝗ̃ de bono cōi contemnebatur a
ſubditis eo ꝙ quaſi ſp eſſet ebrius. Quidam er-
go nomine diō uidens ipſum quaſi ſp eſſe ebriū
pp deſpectionem inſurrexit in ipſum. ℂQuar-
to hoc fieri contingit pp honorem aut pp lucrū
adipiſcendum: nam cum honor & gloria inter
bona exteriora ſit bonum maximū multi uiden
tes tyrānum non quærere niſi honorem & glo-
riam ppriam & non honorare ſubditos & non
quærere cōe bonum uolētes adipiſci honorem
& gloriam quā conſpiciunt in tyrāno: inuadūt
eum & periniunt ipſum. Sic etiam quia multi re
putant pecuniam eſſe maximum bonum uiden
tes tyrānum non intendere niſi ad lucrum pro-
priū & ad congregandam pecuniam inuadunt
ipſum & accipiūt theſauros eius. Vnde dř v. pol.
ꝙ quidam tyrānos inuadunt uidentes lucra ma
gna & honores magnos exiſtētes ī ipſis. ℂQuī
to fiunt inſidiæ tyrānis ab aliquibus non ut poſ
ſideant monarchiam: ſed ut uideanť facere actio
nes aliquas ſingulares. Volunt. n. aliqui eſſe ī ali
quo nomine uel in aliqua fama. Ideo ut nomi-
nenť faciunt aliquid mirabile & aliquod ſingu-
lare factum & qa inſurgere cōtra tyrānum repu-
tant populi ualde ſtupendum. Ideo contra ip-
ſum inſurgunt. Sed tales qui pp hanc cauſam fa
cientes īpetum in tyrānum ut ait phūs ſunt pau-
ciſſimi numero: ſupponi. n. oportet eos nihil cu-
rare ut ſaluentur. ℂSexto contingit aliquos in-
ſidiare tyrānis & perimere ipſos ut liberent pa-
triam ab oppræſſione eoꝝ. His ergo de cauſis fi
unt inſidiæ contra tyrānum. Ne ergo fiant inſi-
diæ contra regiam maieſtatem & ne rex ſp dubi
tet ne perimať a ſubditis: ſumma diligentia caue
re debet ne conuertanť in tyrānum. nam ſi non
iniuriať ſubditis: ſed eſt continens & ſobrius & non
eligit uitam beſtialē & contemptibilem hono-
rat inſignes & alios exiſtentes in regno ut requi
rit eorum ſtatus: non depauperet nec opprimat
eos: & in oibus ſe habet non ut tyrānus: ſed ut
uerus rex: inducit oēs exiſtētes in regno ad amo
rem eius & tollit ab eis oēm materiā & cauſam
quare inſidientur ipſi.

ℂQuod maxime rex cauere debet ne efficiatur
tyrānus eo ꝙ pluribus modis corrumpatur tyrā
nides ꝗ̃ regius principatus. Cap. xiiii.

l Icet p mulia capitula præcedentia īdu
xerimus reges & principes ut non ty-
rānizent. ſed ut recte regant populum
ſibi cōmiſſum adhuc in hoc capitulo uolumus
alias rōnes adducere oſtendentes ꝙ ſi reges cu-
piant ſuum durare dominium ſūmo ope ſtude-
re debent ne efficiantur tyrāni eo ꝙ tyrannides
& principatus puerſus pluribus modis corrum-
piť ꝗ̃ rectus & regius principatus. ℂNarrat autē
phūs. v. poli. tres modos corruptionis tyrānidis
dicēs tyrānidem corrupti a ſe: a tyrānide alio &
a regno. Corrumpiť. n. tyrannides a ſeipſa nam
ut dicebať ſupra malum ſeipſum corrumpit: &
interdum ſic importabile ſit. tyrānides ergo pp
peruerſitates & nequitias quæ congregantur in
ipſa corrumpitur & durare non pōt. Ideo diciť
in poli. ꝙ tyrānides quāto intenſior tāto minus
durat. Iuſtitia. n. urbanitates ſeruat quare cum a
iuſtitia recediť præparať uia ut corrumpať prici-
patus ille. Pollicia ergo ꝗ̃to de ſe magis a iuſti-
tia recedit tanto ex ſe habet ut facilius corrumpa
tur. Reſtat ergo & principes ſi uolunt ſuum du-
rare dominium ſūme cauere debēt ne a iuſtitia
deuiantes in tyrannidem conuertať & ſi eos ali-
qūo tyrānizare contingat ſuam tyrānidem pro
uiribus moderare debent quia quāto remiſſius
tyrānizabunt tanto durabilius principabuntur.
ℂSecundo tyrānides corrumpitur ab alia tyrā-
nide contraria: nam licet bonum non contrarie
tur bono eo ꝙ bonum ſit uno modo malum tñ
poteſt contrariari malo eo ꝙ eſſe habet multipli
citer. Contingit. n. uno modo percutere ſignū
pp quod in hoc non eſt diuerſitas nec contrarie
tas: ſed contingit multipliciter deuiare ab ipſo
quare in deuiationibus contrarietas eſſe poteſt:
ut ſi multum opponitur pauco: proiectio ultra ſi
gnum contrariatur proiectioni circa: & proie-
ctio in dextrum proiectioni in ſiniſtrum. Sicut
& in propoſito pricipatus rectus non contrariať
recto principatui: ſed puerſus peruerſo. Vna er-
go tyrānides pōt contrariari alii & corrumpere
ipſam ut tyrānides populi contrariatur tyrāni-
di monarchiæ. & una monarchia tyrānica con-
trariatur alii. cum aliquis monarchia uel aliquis
unus princeps tyrānizet in populum: gens illa
oppræſſa non ualēs ſuſtinere tyrānidem princi-
pis inſurgit & tyrānizat in ipſum eum perimens
uel expellens totus ergo populus efficitur quaſi
unus tyrānus contra principem & tyrānides po
puli corrumpit tyrānidem monarchiam. Sic &
una tyrānides mōarchia corrumpit aliam: quia
multotiens unus monarchia tyrānus īſurgit in
alium ut obtineat principatum eius. Debent er-
go cauere reges & principes ne tyrānizent cum
tot modis diſſoluať tyrānicus pricipatus. ℂTer
tio diſſoluiť tyrānides non ſolū pp ſeipſam uel
pp tyrānidem aliam. Sed ēt pp̄ter regnum nam
non ſolum malum cōtrariatur malo. Sed ēt bo-
num malo contrariať. Non ſolum. n. tyrānus ty
rāno obuiat. Sed ēt & rex ſi uiderit expedire ty-
rāno ſe opponit. Tot ergo diſcriminibus oppo-
ſitus ē tyrānus. & tot modis habet diſſolui eius
principatus. Regium autem dominium nō tot
periculis exponitur nec tot modis habet diſſol-
ui. nam licet tyrānus ſatagat pro uiribus uerum
regem opprimere nullus tamen uerus rex uero
regi ſe opponit. nam nullus bonus & uirtuoſus
inſequitur alios bonos & uirtuoſos: ſed eos pro
poſſe ſaluat & promouet eo. n. ipſo ꝙ aliquis bo
nus & uirtuoſis ſe opponeret: deficeret eē bonus
& uirtuoſus. Decet ergo regiam maieſtatem ſū-
mo ſtudio cauere tyrānidem ne prædictis peri-
culis exponatur.

¶ Quæ ſunt quæ ſoluant dominium regium:
& quot oporteat regem facere ut ſe in ſuo prin/
cipatu conſeruet. Cap. xv.

Angit autem phūs.v.poli.x.quæ pol-
liciam ſoluant & q̃ oportet facere re-
gem ad hoc ut ſe in ſuo principatu ꝓ-
ſeruet. ¶ Primo eſt nō permittere in ſuo regno
tranſgeſſiones modicas:nã multæ modicæ trãſ-
greſſiones ut ait phūs æquant̃ uni magnæ.ſicut
multæ paruæ expenſæ æqualent uni magno ſũ
ptui.Paruæ.n.trãſgreſſiones ſi multæ ſint diſpo
nunt ad diſgreſſiones magnas.Nã qui minima
negligit paulatim decidit in maiora. Principiis
ergo eſt obſtandũ & inhibēdæ ſunt obliquita/
tes etiam modicæ.¶ Secundũ præſeruãs polli/
ciam & regnũ regiũ eſt bene uti his qui ſũt in re
gno.Introducendo eos ad aliquos principatus
honorando eos & non iniuriando eis.Nam ut
innuit phūs in poli.bene uti ciuibus non ſolum
præſeruat polliciam rectã:ſed etiam principatus
ex hoc durabilior reddit̃. Dato ergo ꝙ in ipſo
ſit aliquid obliquitatis admixtum.¶ Tertiũ eſt
incutere timorem hiis qui ſunt in pollicia.nam
corruptiones longe ſcdm rem prope,aũt ſcdm
timorē polliciam ſoluat ciues.n.magis ſunt ſub
iecti principi & plus ei obediunt ſi ex timoribus
corruptionē timeãt.Guerra.n.exterius tollit ſe-
ditiones intrinſecas & reddit ciues magis una/
nimes & concordes.¶ Exemplũ aũt huiuſmo/
di habemus in romanis qui poſtquã defecerunt
exteriora bella infra ſeipſos bellare cœperũt.Eſt
aũt hæc cautela utilis ſolum duobus principan-
tibus ni principatui conſtituto ex hominibus aſ
ſuetis ad bella:& principatui in quo quis princi-
pari cœpit.hoīes.n.bellatores & aſſueti ad præ/
lia quibus non fuit curæ de uirtutibus aliis niſi
de fortitudine ſcdm phūm.vii.polliticorum aſſi
milant̃ ferro quod dum eſt ĩ continuo exercitio
claritatem hēt:ſed ſi diu remanet in officioſum
rubiginem contrahit & ſic tales bellantes fiunt
obedientes principi.Vocantes uero neſciũt de-
bite ſe hēre:quare talibus ut debite ſe habeãt ſem
per incuciendi ſunt timores bellici & correctio-
nes extrinſecæ. ¶ Rurſus ſi quis ſup aliquos de
nouo principari cœpit quia contra talē principa
tũ facilius inſurgit̃ ne ciues iſurgãt in pricipē:&
magis unanimiter obediant incutiēdi ſũt illis ti
mores de extrinſecis periculis īminentibus:ſed
ſi regnum diu in ſtatu perſtiterit & dñs ille ſit na
turalis:ita ꝙ quaſi non ſit in memoria hominũ
ex quo ille & anteceſſores ſui obtinuerũt huiuſ-
modi principatum tanta cautela non magnam
utilitatem habere uidetur. ¶ Quartum autem
ꝙ pollicia habere uidetur:eſt cauere ſeditiones
& contentiones nobilium:nã baronibus & hoc
ponendo eis leges quia legibus non de facili cō
tra dicitur:ſunt enim in regno tales leges inſti/
tuendæ ut per eas ſedari poſſit contētiones no
bilium:nam baronibus diſſentientibus fiunt ſe/
ditiones in regno & per conſequens ſit præpara
mentum ut diſſoluat̃ regius principatus.¶ Qui
tum eſt diligenter aſpicere quomodo ſe habeãt
quos maieſtas regia honorauit & ꝓmouit ad ali
quam præpoſituram uel ad aliquem principatũ
aut magiſtratum nihil adeo regnum conſeruat
& polliciam ſaluat ſicut præficere homines bo/
nos & uirtuoſos &,conferre eis dominia & pri-
cipatus quare maxime ſaluatiuum polliciæ. Eſt
etiam regiam maieſtatem conſiderare diligen/
ter quos præficit in aliquibus magiſtratibus:&
ſi bene ſe habuerint augere eorum dominia. Si
male minuere uel adeo male ſe habere poſſent
ꝙ eſſent totaliter a dominio remouendi uel eti
am capitali ſententia condemnandi.¶ Sextum
eſt nulli magnum dominiũ conferre.nam ma/
gna dominia ex nimia bonitate & fortitudine
ut plurimum corrumpit mentes hominum ut fi
ant tranſgreſſores iuſti.Eſt aũt hæc cautela ma-
xime utilis ad homines de quibus rex certam &
diuturnam experientiam non accepit.Ideo po-
tiſſime obſeruandum eſt ne repente conſtituat̃
aliquis in maximo principatu.¶ Septimum ſal
uans regnum & polliciam eſt regem ſiue princi
pantem habere dilectionem & amorem ad bo/
num regni & ad polliciam in qua principatur.
Quicũq; enim amat ſollicitatur & timet ne ali/
quod inconueniens accidat circa amatũ.timor
autem conſiliatiuos facit ut dicitur.ii.rethorico
rum ibi enim eſt magna ſalus ubi & multa con-
ſilia.quare ſi rex bonũ regni diligat ſaluabit̃ re/
gnum :quia timens ne in regno aduerſa con-
tingant adhibebit multa conſilia qualiter poſſit
bona regni promouere:& periculis imminenti-
bus obuiare.¶ Octauum ſaluãs regnum & pol
liciam eſt habere ciuilem potentiam:nam ut di-
cit̃ in magnis moralibus iuſticia urbanitates cō
ſeruat.Sed iuſticia in regno conſeruari non po-
teſt niſi per potentiam ciuilem puniãtur trãſgreſ
ſores iuſti. Debet enim rex aut princeps ſi uult
ſeruare iuſtitiã & uult punire tranſgreſſores iuſti
habere multos exploratores & multos inquiſi/
tores inueſtigantes facta ciuium & inquirentes
unde ciues accipiunt quod expendunt & quo/
modo poſſunt reddere rationem ſui uictus:nã
qui huiuſmodi rationem non poteſt reddere ſi-
gnũ eſt ꝙ ex furto uel ex male ablato uiuat.Sic
enim faciendo iſta poterit ſeruare iuſticiam & ꝓ
ſeruare regnum a maleficiis & tranſgreſſoribus
iuſti.¶ Nonum eſt maxime ſaluans regnum eē
regem bonum & uirtuoſum.Nam ut dicitur.v.
politi.maior uirtus requiritur in cuſtodia ciui/
tatis & regni quam in duce exercitus. Nam in
duce exercitus requiritur potiſſime experientia.
Sed cuſtos ciuitatis & cuſtos regni totius opor-
tet ꝙ ſit uirtuoſus & epyetes ideſt ſuper iuſtus:
decet enim talem eſſe quaſi ſemideum ut ſicut
alios dignitate & potentia excellit:ſic eos boni
tate ſuperent hoc enim maxime ſaluabit regnũ
& polliciam ſi rex ſit bonus & uirtuoſus quia itē
det bono regni & communi.¶ Decimum enim

eſt,regem non ignorare qualis ſit illa pollicia ſecuridum quam principatur & quæ eam poſſunt ſaluare & corrumpere talia autem maxime ſcire poterunt per experientiam:nam cum quis diu expertus eſt regni negocia de leui arbitrari poterit qui bonum ſtatum regni corrūpūt & ſaluat. ℂDecet ergo regem frequenter meditari & habere memoriam præteritorum quæ contingerūt in regno quomodo iudicata fūdauit & quomodo temporibus retroactis melius conſeruatus fuerit bonus ſtatus regni ut ſciat cognoſcere qualiter principari debeat & quæ corrumpūt & ſaluāt regnum & gubernationem regni quia his ignoratis recte regnum gubernare non poterit.

ℂQuæ ſunt conſiliabilia & circa quæ oportet conſilia adhibere. Cap.xvi.

d Icebatur ſupra quatuor conſideranda eſſe in regimine ciuitatis uidelicet pricipem.conſilium . prætorium.& populum.poſtquam ergo auxiliante deo determinauimus de principe & diſtinximus quot ſunt genera principatus & qui illorum recti & qui illorum peruerſi & declarauimus regnum eſſe optimum principatum.& tyrannidem peſſimum manifeſtauimus autem quod ſit regis officium & quæ oporteat ipſum facere ut recte regat populum ſibi cōmiſſum.probauimus ꝙ decet multis uiis regem uigilem curam aſſumere ne conuertatur in tyrannum quātum ſpectat ad præſens negocium ſufficienter tractauimus quæ circa principem ſunt dicenda Reſtat ergo de conſilio pertranſire quæ tractanda ſunt circa ipſum. Sed cum dicat philoſophus.iii.ethi.conſiliabitur utiq; aliquis non pro quibus conſiliatur inſipiens:inſanus:ſed pro quibus ſapiens & intellectum habens.Ideo primo uidēdum eſt quæ ſūt conſiliatius.& circa quæ debent fieri conſilia ne tanquam ignorantes conſiliari uelimus de quibus non ſunt conſilia adhibenda. ℂPoſſumus autem tangere ſex quantum ad præſens ſpectat quæ ſub conſilio non cadunt. ℂPrimo enim q̄cunq; ſunt mutabilia conſilium noſtrum ſubterfugiunt:nam ideo conſiliamur ut regulemur in actionibus noſtris & ut uitemus mala & ut conſequamur bona quæ ergo uitari poſſunt & quæ mutationi non ſubiacent ſub conſilio non cadunt.Ideo dicitur.iii.ethi.ꝙ de eternis.i.de immutabilibus nullus conſiliatur.nullus enim q̄rit conſilium de diametro ſi eſt cōmenſurabilis coſte uel de quocūq; īmutabili.ℂSecundo etiā conſiliabilia non ſunt quæcūq; mobilia ſi ſemper uniformiter moueantur. Nam quæ ſemper uniformiter mouentur ſecundum quod huiuſmodi ſunt quandam neceſſitatem habent conſiliabilia autem non ſunt neceſſaria ſed contingētia.Ideo dicitur in ethi.ꝙ de his quæ ſemper ſūt in motu & quæ ſemper uniformiter mouentur puta de uerſionibus ſolis & de ortibus ſiderum nullus conſiliatur.ſidera enim licet moueantur tamen quia ſemper ſūt in motu nec propter noſtra opera in mutari poſſunt eorum curſus.Ideo circa talia non eſt conſilium adhibēdum.Si aūt circa talia cadit conſilium hoc non eſt ſecundū ſe prout deſeruiunt actionibus noſtris ut quia aliqua humana opera congruentius fiunt tēpore calido.Aliqua uero tempore frigido curſus ſiderum quæ inducere habet ſecūdum diuerſa tēpora calorem & frigitatem:non per ſe:ſed per accidēs poteſt ſub conſilia cadere.ut ſciamus quo tempore quæ opera ſunt fienda. ℂTertio non ſunt conſiliabilia & quæ fiunt frequenter ſi fiunt e natura.Ideo de imbribus q̄ ſemper fiunt tempore yemali & de caumatibus quæ ſæpe contingūt tempore æſtiuali non habet eſſe conſilium quia talia naturalia ſūt & non depēdent ex operibus noſtris. Ideo de eis non conſiliamur niſi ut deſeruiunt operibus noſtris.hoc ergo modo ſicut & circa curſus ſiderum & circa quæcunq; alia deſeruientia humanis actibus:bene ergo dicitur in ethi.qđ de ſiccitatibus & imbribus non eſt conſilium.ℂQuarta non ſunt conſiliabilia quæ etiam fiunt raro ſi ex fortuna contingāt nā quicūq; conſiliatur uult ex electione uel ex intētione aliquid adiſpici.quæ ergo præter intentionem eueniūt cōſiliabilia eſſe non poſſunt. Ideo dicitur in ethi.non eſſe conſilium de his q̄ ſunt a fortūa puta de theſauri iuētiōe.ℂQuinto nō ſūt conſiliabilia omnia humana opera:quia nō cadunt ſub conſilio noſtro:opera illorum hominum quæ propter noſtra facta mutari non poſſunt.Ideo dicit in ethi ꝙ qualiter unq; ſcire optime conuerſentur:nolius lacædemoniorū conſiliatur:nec etiam nulli gallici conſiliantur qualiter optime uiuant indii.conſiliabilia ergo nō ſunt immutabilia nec uniformia ſemper.nec q̄ ſunt a natura:nec quæ a fortuna:nec omnia humana cadunt ſub ſuo conſilio:ſed ſolum conſiliamus de his q̄ ſunt operabilia per noſtram ut dicitur.iii.ethi.ſinguli autem hominum conſiliantur de his operabilibus quæ fieri poſſunt per ipſos.ℂSexto nō ſunt conſiliabilia omnia quā per non fieri poſſunt:nam quæcūq; finaliter per opera noſtra adipiſci intēdimus ſub conſilio nō cadunt.nam conſilium non eſt de fine ſed his q̄ ſunt ad finem.oportet enim in conſilio præſuppoſuere finaliter intentum & non cōſiliari de ipſo.ſed de his per q̄ cōſequi poſſumus illud.Medicus enim quia finaliter intendit ſanitatem nō conſiliatur utrum debeat ſanare ægrum:ſed hoc accipit tanquam certum & notum ægrum ſanādum eſſe & conſiliatur de uiis per quas facilius & melius ſanetur:ſic rector ciuitatis & regni nō conſiliantur utrum ciues inter ſe pacem debeāt habere & utrum regnum oporteat eſſe in bono ſtatu ſed hoc accipit tanquam certa & nota & conſiliatur quomodo melius fieri poſſint.Sunt ergo conſiliabilia quæ dependent ex operibus noſtris & non ſūt finaliter intenta.nec ſe habēt ut finis:ſed ut ea quæ ſunt ad finem.

¶Quid eſt conſilium & qualiter conſilia ſunt fienda. Cap.xvii.

e St autem omne conſilium q̃dam quæ
ſtio quia ut dicitur.vi.ethi.conſilians
autem ſiue bene ſiue male conſiletur:
quærit aliquid & ratiocinat̃ propter quod quicũ
q̃ conſiliatur quærit non tñ econuerſo.nam ut
dicit̃.iii. ethi.licet omne conſilium ſit quæſtio
non tamen omnis quæſtio eſt conſiliũ.Si enim
conſiliabilia ſunt ſolum quæ dependent ex ope
ribus noſtris conſilium erit q̃ſtio nõ de quibuſ/
cũq; ſed ſolum de agibilibus humanis:poſſunt
autem circa ſpeculabilia & circa naturas rerũ &
circa æterna fieri q̃ſtiones multæ.ſed huiuſmo/
di q̃ſtiones conſilia dici non debent.¶Viſo q/
dem conſilium quia eſt q̃ſtio agibilium huma/
norum reſtat uidere q̃liter eſt conſiliandum &
quem modum in conſiliis hr̃e debemus. Sũt ãt
quantum ad præſens ſpectat ſex obſeruanda ut
ſciamus qualiter ſit conſiliandum.¶Primum ẽ
quia quanto aliquid eſt magis determinatũ tã
to minori eget conſilio.immo ſi omnino deter
minatum eſſet nulli egeret conſilio.Ideo quar/
to ethi.quod circa certas operationes diſcipina
rum non eſt conſilium:puta de litteris.nõ enim
conſiliatur ſcriptor niſi ſit omnino ignorans q̃
liter debeat ſcribere litteras quia hoc ſufficien/
ter determinatum eſt per artem ſcribendi.¶De
his ergo ſunt conſilia quæ poſſunt fieri per nos
& non ſunt omnino certa & determinata quali
ter fieri debeãt.Ideo dubitamus & conſiliamur
circa ipſa Eſt ergo unus modus in conſiliis adhi
bendus q̃ quando aliquod factum regni propo
nitur quanto pluribus modis fieri poteſt & quã
to minus habet certas & determinatas uias tan/
to per plus tp̃us eſt conſiliandum ut de illis uiis
facilior & melior eligatur ¶Secundo eſt in cõ
ſiliis attendendum & conſiliemur de quibuſcũ/
q; minimis ſed de magis dicebatur enim ſupra
q̃ timor conſiliatiuos facit:qui ergo conſiliatur
uidetur timere & dubitare ne aliquo infortũio
continente deficiat a conſecutione optati boni:
uel incurrat aliquod damnum.uel aliquod ali/
ud malum.Quæ ergo ſũt ualde modica ut quæ
ſunt apta nata efficere paruũ bonum uel prohi
bere modicum malum non ſunt conſiliabilia:ẽ
ergo modus attendendus in conſiliis ut de ma
gnis conſiliet̃ negotiis.¶Tertio cum conſiliari
uolumus debemus alios aſſumere nobiſcum in
ter quos conferamus de negotiis fiendis.nam li
cet homo inter ſeipſum poſſit inuenire uias &
modos ad aliquid peragendum attamẽ impru
dẽs eſt qui ſolo ſuo capiti innititur.& renuit alio
rum audire ſententias.Magnæ enim prudentiæ
eſt in conſiliis hunc habere modum:ut cum ali
is conferamus quid agendum quod ex duobus
patet.nam conſilia ut dictum eſt debent de reb⁹
magnis.In talibus autem nullus debet omnino
ſibi credere & proprio ſenſu inniti:ſed debet ali
os ad ſe uocare ſciens q̃ plura cognoſcere poſ/
ſunt multi quam unus.Ideo dicitur.iii.ethi.cõ
ſiliatores aſſumimus in magna diſcredentes no
bis ipſis uelut non ſufficiẽtib⁹ dinoſcere.¶Rur
ſus hoc idem patet ex eo q̃ conſiliũ eſt circa agi
bilia particularia in quibus multum ualet expe
rientia.nam in talibus ut dicitur primo metha.
plus proficit expertus quam artifex quare cum
plures plura experti ſint quam unus ſolus:decet
ad hmõi negocia alios adnotare ut per eorum
conſilium poſſit eligi uia melior quales autem
eſſe debeant conſiliarii adnotandi in proſequẽ
do patebit. ¶Quarto eſt in conſiliis attenden/
dum ut ſecreta habeantur quæ ibi dicuntur:nã
multa negocia diſturbantur ex reuelatione con
ſiliorum.Inde forte conſilium nomen accepit.
Dicunt enim aliqui q̃ conſiliũ quaſi idem eſt q̃
deſidium:dictum eſt autem conſilium:quia plu
res ſimul concedere debent:ſed forte melius di
cere poſſumus q̃ conſilium dictum ſit a con &
ſileo ut illud dicatur eſſe conſilium & ſimul ali/
qui plures ſilent & tacent.Nam maxime eſt hoc
in conſiliis attendendum.& maxime in conſili
is ubi tractãtur negocia cõmunia & facta regni:
ut unuſquiſq; conſiliarius adiecta dilectione pri
uati boni. ſolũ aſpiciat ad cõmunem ꝓfectum:
& ut regni profectus impediri non poſſit:ſecre/
ta tenere debet quæ ibi ſũt tradita.Hoc enim fu
it q̃ apud romanã rem publicam exaltauit fide
litas conſiliantium:quibus quicquid per conſili
um in eorum auribus dicebatur adeo ſecretum
erat ac ſi non audiſſent illud.Vñ ualerius maxi
mus ſcdo libro de factis memorabilibus capitu
lo de inſtitutis antiquis cõmẽdans romanos cõ
ſiliatores ait.q̃ fidũ & altũ erat ſecretũ conſiſto/
rium reipublice ſilentiq; ſalubritatẽ munitũ cu
ius limẽ intrantes abiecta priuata dilectione ita
dilectionem publicam induebant ut non dicã
unum ſed neminẽ audiſſe credere q̃ tam multo
rum auribus fuerat cõmiſſum.¶Quinto eſt in
conſiliis attendendum ut non loquant̃ ibi pla/
cẽtia ſed uera. Adulatores enim dũ principi pla
cere ſtudent uera ſilentes & placita promulgan
tes exponunt periculo totum principatum uel
totum regnum.Inde eſt ergo q̃ quidam ſapiẽs
Ariſtodes nomie dicebat conſiliarios duo in ſe
habere debere q̃ nec eſſent plani.i.manifeſti &
propalatores conſiliorum:nec eſſent placẽtes ut
quod eſſent adulatores plus curantes loqui pla
centia q̃ uera.Sic etiam ut recitat phũs.ii.rethi.
quidam poeta nomine alexander. Videns pria
mum in conſiliis eſſe ſecretarium & ueracẽ con
mendas eum dicebat iſte eſt qui conſuluit ac ſi
diceret q̃ alii reſpectu eius conſiliatores dici ñ
debent ſed magis forte adulatores. ¶Sexto eſt
in conſiliis attendendum ut diu conſiliemur:&
ſi aſſit oportunitas cito in opere exequamur.nã
cum adeſt oportunitas operandi & ſi recte uolu
mus & non illud facimus hoc eſt qa ignoramus
an expediat illud fieri.bene ergo ſe habet diligẽ
ter quodlibet negocium diſcutere arduũ an uti

le ſit illud facere. ſed poſt q̄ per diuturnū cōſiliū
eſt recte cognitum quid fiendum ſi aſſit operan-
di facultas prompte operari debem⁹. bene ergo
dictum eſt quod ſcribitur .vi. ethi. ꝙ cōſiliamur
multo tempore:operamur autem prompte & ꝙ
oportet conſiliari tarde ſed facere conſiliata ve/
lociter.

℄ Quales conſiliarios aſſumere deceat regiam maieſtatem. Cap. xviii.

O Mnia autem quæ habere debet bene
perſuadens & bene creditiuus apparē
ter expedit ut habeat bonos conſilia/
rios exiſtenter:Nam ex hoc aliquis perſuadet in
conſiliis & creditur dictis eius. quia extimat̄ bo-
nus conſiliarius eſſe ad perſuadendum. Sed ad
hoc ꝙ aliquis ſit bene creditiuus non oportet ip
ſum eſſe exiſtenter talem:ſed ſufficit ꝙ uideatur
uel appareat talis eſſe:nam homo iudicat q̄ for/
ris patent & ex apparentibus. Ideo ſit ſufficiēter
homini fides & redditur ei aliquis creditiuus ſi
extimet illum bonū conſiliatorē eſſe. ſed ad hoc
ꝙ bonus conſiliator exiſtat:non ſufficit ꝙ ſit ap
parenter talis requirit̄ exiſtenter talē eſſe. bene
igitur dictum eſt ꝙ q̄cunq; bene perſuadens ha-
bet apparēter bonus conſiliator exiſtenter habe
re debet. Quare ſi ſcire uolumus quales conſilia-
rios habet̄ deceat regiā maieſtatem & q̄ & quot
ſunt in cōſiliis requirēda:ſcire expedit quot mo-
dis perſuadetur hominibus uel quot modis ſit
eis fides & inclinantur ad credēdum ſermones
auditos:hæc aūt ſunt tria ſecundum ꝙ in omni
locutione tria ſūt cōſideranda uidelicet dicētē
qui loquit̄:auditorem ad quem loquit̄ & rem
de qua loqtur. ℄ Primo enim eſſe poteſt ꝙ per-
ſuadetur auditoribus & inclinant̄ ad credendū
ſermones auditos ex parte dicentis qđ contin/
git ſi dicens ſit bonus uel credat̄ bonus:nam bo
nis hominibus etiam ſi nullas rationes aſſigna/
re ſciant:creditur & faciunt fidem auditoribus:
ſed hmōi fides ſumit originem ex parte dicētis:
nam quia dicens creditur eſſe bonus cum tales
mentiri nolīt de facili creditur eoꝝ dictis. ℄ Se-
cundo poteſt fieri credulitas auditoribus ex par
te ipſoꝝ auditorum quod contingit ſi proferēs
ſermones ſit beniuolus & amicus:nam ſicut ho-
mines cōmuniter & ut plurimū decipiunt̄ circa
ſeipſos & credant ſe plus ualere q̄ ualeant & eē
magis ſapientes q̄ ſint. & in negotiis fiendis cō-
muniter credunt homines plus uidere q̄ uideāt
& magis loqui ad propoſitū q̄ loquant̄ ſic quia
amicus reputatur alter ipſe cōmuniter decipiū/
tur homines circa amicos. Nam ut dicit̄ in reth.
amantes & odientes non pariter iudicam⁹. Cō/
mune eſt enī ut amicorū facta ut plurimū defe/
ram⁹ in bonum:& inimicorū in malū. Paſſiona-
mur. n. circa amicos ſicut circa nos ipſos ut cre/
damus eos plus ualere quā ualeāt & eſſe melio/
res q̄ ſint. Quare ſi auditores credunt beniuolis
& amicis uel eis quos eſtimant eſſe. Huiuſmodi
credulitas ſumit originē ex parte ipſorum audi-
torum ad quos eſt ſermo qui ex ſe paſſionant̄ &
inclinantur ut fidem adhibeant eis quos putant
amicos eſſe. ℄ Tertio ſit credulitas ex parte ipſo
rum rerum quod contingit ſi dicens ſit prudenſ
uel credatur eſſe prudens:nam prudentis eſt ſci-
re & cognoſcere ipſas res:negocia agibilia:quia
ut dicitur primo ethi. unuſquiſq; bn̄ iudicat de
his quæ nouit:ex ipſis ergo negociis & ex ipſis re
bus de quibus loquitur prudens quia ea ſcit co/
gnoſcere & iudicare facit fidem auditorib⁹:hæc
autem credulitas & hæc perſuaſio eſt p ſe:nam
reddere ſe credibilem & bene perſuadere p ſe ē
ex ipſis rebus & ex ipſis negociis de quibus loq-
tur:ſcire aſſumere rōnes & argumēta per quæ fi
des fiat audientib⁹ & quia prudētes ſciūt facer̄ &
qui exiſtimantur prudētes extimātur talia face/
re. Ideo ad hoc ꝙ aliquis ex rebus de quibus lo-
quitur fidē faciat uel oportet ꝙ ſit prudēs uel ꝙ
credat̄ eſſe prudēs. Omnis ergo bene pſuadens
uel omnis ille cuius dictis creditur & adhibet̄ fi-
des:uel oportet ꝙ ſit bon⁹:uel ꝙ amicus:uel pru
dens:& ſi non exiſtenter apparenter ſaltem.
Itaq; cum dictum ſit ꝙ quæ bene perſuadens &
ille cui fides adhibetur debet habere apparenter
oportet ꝙ bonus conſiliator habeat exiſtēter ſa
tis apparet quales conſiliatores deceat q̄rere re/
giā maieſtatem:qa debet quærere tales qui ſint
boni:& amici & ſapientes:ut ſi boni ſint nō mē-
tiant̄ ratione ſui:qa bonis diſplicet omne malū
& omne deteſtabile:mēdaciū autem ut dicitur.
iiii. ethi. per ſe eſt malū & deteſtabile. ℄ Secun/
do conſiliarii. debent eſſe nō ſolū boni ſed ami
ci ut non ſolū non mētiant̄ ratione ſui q loquū
tur & qui conſiliū præbent ſed etiā ratione eius
ad quem loquūtur & cui conſiliū præbēt:quia
amicoꝝ ē amicis uera & bona conſulere. ℄ Ter
tio conſiliarii debent eſſe ſapientes qa non mēti
eut̄ ex parte rerū de quibus loquunt̄ qa cogno/
ſcent negocia agibilia & ſcient qualiter ſit agen
dū:hæc ergo tria quærenda ſunt in conſiliariis:
uidelicet bonitas amicitia & ſapiētia. nam ut re-
cte conſulant ſicut patet ex dictis debent eſſe bo
ni:& amici & ſapientes.

℄ Quot oportet ſcire conſiliarios & circa quot ſunt conſilia adhibenda. Cap. xix.

S I conſiderent̄ dicta phi. I. reth. v. ſūt de
quibus conſiliant̄ homines:uidelicet
de ꝓuentibus:de alimēto:de cuſtodia
ciuitatis:& de pace & bello:& de legiſlatore:cir
ca hæc ergo. v oportet conſiliatores eſſe inſtru/
ctos. Primo enim contingit eſſe regis conſiliū
circa prouētus in quo duo ſunt attēdēda. ℄ Pri
mo ne maieſtas regia aliquos prouētus iniuſte
uſurpet a ſuis conciuibus:probatur enim ſupra
regem debere eē talem qui bonus & uirtuoſus
tanquam polliciam diligeret exiſtētes in regno
promoueret & honoraret quod eſſe non poſſet
ſi bona eorum quæ ſunt in regno uſurparet in/
iuſte. ℄ Rurſus eſt attendendum ne in ſuis pro/
uentibus defraudetur:expedit enim regium cō-

ſilium pro uiribus ſaluare iura regis.eo ꝙ huiuſ
modi bona ordinanda ſunt ad bonum commu
ne:ut ad defenſionem regni & ad bonum ſtatū
eius:decet ergo conſiliarios ſcire introitus & ꝓ
uentus regni:quos oportet peruenire ad regem
qui & quanti ſunt quatenus:ſi quis eſt ſuperfluꝰ
& iniuſte acceptus auferatur ſi quis uero deficit
uel eſt diminutus apponatur & augeatur.℄ Se
cundo debet eſſe conſilium de alimento ut ſcia
tur utrum ciuitas uel regnum cui pĩcipatur ali
quis rector ſufficiat ſibi ĩ alimẽto & in deſeruien
tibus ad ſufficientiam uitæ:conſiderandum eſt
enim quantum alimẽtum eſt in regno uel in ci
uitate qualibet ipſius regni & quãtum eſt ibi ad
ductibile & quotum inductione adduci ualeat:
ut circa hæc debita conſilia & debitæ ordinatio
nes fieri poſſit:non enim modicum conſiliãdũ
eſt circa alimentum ut quælibet ciuitas habeat
ſufficientia ad uitam quia aliter iam non eſſet ci
uitas ut hm̃õi ſufficientibus ad uitã fieri debent
debitæ commutationes ut debitæ emptiones &
uenditiones.Conſiderandæ enim ſunt menſu
ræ & pondera uendentium & cum expedit taxã
dum eſt præcium uenditionis ſi ultra q̃ debent
uenditores res ſuas uendere uellent ℄ Tertio ẽ
conſilium adhibendum circa cuſtodiam ciuita
tis & regni quod dupliciter fieri habet:nam pri
mo eſt cuſtodia adhibenda ne inſurgãt ſeditio
nes & malicia inter ciues.Ideo attendendum ẽ
diligenter qui ciuium reputantur boni & qui in
fames & circa infames maior cuſtodia adhibea
tur:& ſi dep̃hendãtur male egiſſe puniantur:uel
etiam totaliter extirpentur:quia reges & princi
pes non debent pati maleficos uiuere.Sunt etiã
conſideranda loca in quibus conſueuerunt ma
gis maleficia perpetrari:nam ſicut q̃dam homi
num magis iniuſtificant q̃ alii:ſic ſunt quædam
loca magis apta ad iniuſtificandum q̃ alia:ut in
ciuitate contingit eſſe uicos aliquos magis eſſe
ſuſpectos q̃ alios:quia iniuſtificãtes ibidem poſ
ſunt magis latere & effugere puniẽtes:ſic etiam
eſt extra ciuitatem loca aliqua ſũt nemoroſa &
umbroſa magis apta ad iniuſtificandum q̃ alia:
debet ergo adhiberi conſilium ut circa talia ma
ior cuſtodia præbeatᷣ. ℄ Rurſus circa cuſtodiã
ciuitatis & regni non ſolum ſunt adhibẽda con
ſilia propter ipſos ciues uel propter eos qui ſunt
in regno:ne unus iniuſtificet in alium ſed etiam
ꝓpter ipſos extraneos. Conſiderandum enim ẽ
utrum regnum ex aliqua parte poſſit inuadi:&
utrum aliqua ciuitas regni ab extraneis poſſit ſu
ſcipere detrimentũ:ideo paſſagia portus introi
tus &c.talia unde poſſunt extrinſeci ad uenire:
non ſunt extraneis cõmittẽda uel tribuẽda:ſed
ſunt diligẽter cuſtodiẽda uel muniẽda.℄ Quar
to habet eſſe conſilium circa pacem & bellum
quod non eſt intelligendum circa pacem ciuiũ
uel circa eorum bellum:nam pax ciuium eſt ali
quid finaliter intentum:bellum autem eſt cuius
oppoſitum:de fine autẽ & de eius oppoſito nul
lus ſanæ mẽtis conſiliatur:nam non eſt conſili
um niſi de his de quibus eſt dubium eo ꝙ conſi
lium ſit q̃dam quæſtio:& q̃ſtio ſit dubitabilis ꝓ
poſitio:de fine aũt & de hoc ꝙ principaliter intẽ
ditur nullus dubitat ipſum eſſe ꝓſequendum.
De eius aũt oppoſitio quilibet cognoſcit ipſum
eſſe fugiendum.ideo pax ciuium pro uirtutibus
eſt proſequenda & eorum diſſentiones & bella
ꝓ uiribus fugienda:& in hoc non eſt quæſtio
nec conſilium.℄ Sed utrum cum extraneis de
beamus hẽe pacẽ uel bella dubitabile eſſe poteſt
& poſſunt ad hoc adhiberi conſilia circa quod
ſunt duo conſideranda.Primo ut nunquam cu
piatur iniuſtum bella quia iniuſtificari in alios
& eos ĩdebite opprimere per ſe eſt malum & fu
giendum:deinde ſi uiſum ſit bellum eſſe iuſtum
conſideranda eſt potentia regni uel ciuitatis:q̃
bellare debet quanta ſit & quãta ei poteſt adue
nire extrinſecus.Conſiderãda eſt etiam potẽtia
aduerſariorum:nam ſcd̃m phũm.i.reth.ad me
liores pacem debemus habere:ad deteriores au
tem nobis eſt expugnare uel non pugnare con
tra eos.Poſito enim ꝙ potentiores ad quos reſi
ſtere non ualemus:in nos foreſaciant prudẽtiæ
eſt non inſurgere in ipſos niſi occurrat oportu
nitas temporis in quo ex eis congrue poſſimus
uindictas aſſumere. ℄ Quintum circa qđ ſunt
conſilia adhibenda:eſt lator legum:nam ut dici
tur primo retho.in legibus ẽ ſalus ciuitatis.Cõ
ſeruãtur enim ciuitates & regna per leges iuſtas
quia abſq; iuſtitia nequeunt regna ſuſtinere.De
cet aũt ſcire regem quot ſunt genera dominorũ
ſiue quot ſunt ſpecies principantium & qui prin
cipatus eſt durabilior:& qualiter principatus ſe
cũdum quẽ dominatᷣ habet ſaluari & corrumpi
ut eligens optimum modũ principandi ferat le
ges iuſtiſſimas ſcd̃m quas ſaluari habet principa
tus ille.Quis ſit aũt optimus modus principan
di & quale debeat eẽ regis officium.& qũo rex
ſe debeat ĩ ſuo dominio ꝓſeruare fuit in ſuperio
ribus patefactum:quare p ſuperius iam dicta co
adiuuante experientia geſtorum particularium
quæ continue occurrunt in curiis regũ & prin
cipum:inſtrui poterit rector ciuitatis aut regni:
qualiter circa lationem legum ſit conſiliandum
& quæ leges ſunt ferendæ ut ſaluetur principa
tus eius intendimus in capitulis ſequẽtibus de
legibus multa inquirere ut ſimul ex dictis & di
cendis melius ueritas patebit.

℄ Quod quantum poſſibile eſt ſunt omnia le
gibus determinanda & quam pauciora poſſunt
arbitrio iudicum cõmittenda. Cap. xx.

Via in præcedentibus capitulis deter
q minauimus de principe oſtendendo q̃
lis debeat eſſe princeps & determina
uimus de conſilio:declarando quales debent
eſſe conſiliarii & quæ & quot ſunt illa circa q̃ ha
bet eſſe conſilium.Reſtat ſecundo ordinem ꝓta
xatum ut exequamur de prætorio ſiue de iudi
cio inueſtigando qualiter iudicandum ſit & ꝙ

ſūt genera legum & alia q̄ circa iſtam occurrūt
materiam. Sed cum iudicium fiat per leges aut
per arbitrium aut per utrunq. Priuſquam oſten
damus qualiter ſit iudicandum declarare uolu/
mus ꝙ quātum poſſibile eſt ſunt omnia legibꝰ
determinanda & quam pauciora poſſunt arbi/
trio iudicum cōmittēda. Quod quadruplici uia
inueſtigare poſſumus quarum tres tanguntur.i.
retho. quattuor uero tāgit .vii. poli. ¶ Prima uia
ſic patet nam pauciores ſunt legum conditores
quam iudices iudicantes ſecūdum leges iam cō
ditas. Nam in qualibet ciuitate oportet eſſe ali/
quod prætorium ordinarium ad quod cauſæ re
ducantur & litigia exorta in ciuitate illa p leges
tamen conditas in una ciuitate regulari poſſunt
ciuitates multæ. Immo eadem ciuitate in qua le
ges condūtur contingit plures eſſe iudices q̄ le.
gum conditores. nam leges ſi iuſte ſint debēt eē
quaſi immortales & immutabiles: quia circa eas
nulla aut modica mutatio fieri debet. Iudices ta
men iudicantes ſecūdum illas moriuntur & cor
rumpuntur. Contingit etiam abſq corruptione
& morte iudices a ſuo officio remoueri & alios
in ſuum locum ſuccedere ſibi ſaltem p ſucceſſiō
nē ipſorum oportet in eadem ciuitate multos eſ
ſe iudices: eo ꝙ ipſi quaſi continue inouantur ſi
tamē ſic oportet multiplicare legū conditores
eo ꝙ leges non ſic continuæ inouari debēt: q̄re
ſi legum conditores reſpectu iudicū ſunt pauci:
quia facilius eſt inuenire paucos ſapiētes quam
multos: ut omnia ſapienter diſponātur expedit
quantum poſſibile eſt per legem omnia deter/
minari & quam pauciſſima arbitrio iudicū com
mittere. ¶ Secunda uia ſic oſtenditur nam faci/
lius & melius uidetur quid rectum & quid iuſtū
& ſi illud multo tempore diligēti conſideratio/
ne diſcutiat q̄ ſi oporteat ſtatim iudicatiuā ſen/
tentiam proferre. itaq cum legum conditores
multo tempore & multo cōſilio deliberare poſ
ſint quales debeant leges ferre. Iudices propter iī
ſtātiam pertinet & quia non debent lites plon/
gari: ſed deprimi niſi tantam habent diuturnita
tē ad uidēdum quid iuſtum in propoſito: ne igi
tur in iudicando erretur quantum poſſibile eſt
ſunt omnia legibus determinanda & pauca di/
ſcretioni iudicium committenda. ¶ Tertia uia
ſic declaratur nam conditores legū leges ferunt
in uniuerſali & de futuris dicentes quicunq ſic
egerit ſic puniatur ignorantes an amicus uel ini
micus ſit illa facturus: & debeat illam ſubire ſen/
tentiam nam ſi ſcirent ꝙ amicus: forte obliqua/
rentur in iudicando & pœnam palliarēt. Si ue/
ro inimicus inclinaretur forte in partem oppoſi
tam & punitionem augerent. Nunc autem quia
ſolum in hoc leges ferant & neſciūt quid in par
ticularibus ſit futurum non peruertuntur in iu/
dicando amore uel odio inclinati. iudices autē
non ſic nam iudicum iudicia non ſunt de futu/
ris: ſed de pſentis nō uniuerſaliter: ſed in particu
lari. Incuſantur enim determinatæ perſonæ ad
quas eſt amare uel odire & ſæpe talia annexum
habent proprium cōmodum. Ideo iudex de fa.
cili obliquatur. nam amantes & odientes & ali.
quod temporale commodum conſiderantes nō
æqualiter iudicant: quare ne iudicium iudicum
obliquatur: bonum eſt quantū poſſibile eſt om
nia lege determinare & quam pauciſſima arbi/
trio iudicū committere. ¶ Has autem tres ratio
nes tangit philoſophus .i. retho. dicens ꝙ maxime
quidem contingit recte poſitas leges quæcunq
poſſibile eſt determinare: & præterea pauciſſi/
ma committere iudicantibus. Primum quidem
quia facilius eſt habere unum aut paucos ſapien
tes quam multos: deinde quia legiſlatores fiunt
ex cōſideratis ex multo tempore iudicia autem
ex ſuborto & ſubito. Tertium uero quod eſt ma
ximum omnium quia legiſlatores ſunt de futu.
ris & in uniuerſali: ſed præfectus aut iudex iudi/
cat de præſentibus & determinatis ad quos eſt
amare & odire & quibus proprium commodū
annexum eſt ſæpe. ¶ Quarta uia ad oſtenden/
dum hoc idem ſic declarari poteſt: nam ut infra
patebit oportet aliqua committere arbitrio iu/
dicium quia geſta particularia complete ſub nar
ratione non cadūt nec lege omnia complete de
terminari poſſunt tamen quantum poſſibile eſt
omnia legibus ſunt determinanda: & quanto
pauciora poſſunt ſūt arbitrio iudicum commit/
tenda: quia ut dicitur .vii. poli. quanto utriq mi/
nor inimicitia fuerit exequentibus iudiria. tan/
to magis accipiēt finem excutione iuditiorum.
quare cum iudex iudicando reos ſecundum le/
ges non tantam inimicitiam incurrat: quātum
ſi iudicaret eos arbitrio proprio ne iudex timo/
re inimicitiæ inclinatus differat debito fini iudi
tia mancipare: quantum poſſibile eſt iūr omnia
legibus determinanda: & pauca arbitrio iudicū
cōmittenda: ſufficiēter enim iudex excuſatur cū
ſecundum poſitas leges aliquid iudicat: quia nō
uidetur ipſe ſcdm ſe hoc agere: ſed lege compul
ſus dicitur talem ſententiam pmolgare.

¶ Qualiter eſt in iudicio procedendum: & ꝙ
ſermones paſſionales ſunt coram iudice prohi/
bendi. Cap. xxi.

Ttendere debent iudices ut in iuditio
procedant ut ſermones paſſionales p/
uocantes ad paſſiones ut ad iram &
odiū in iuditio prohibeantur. Multi enim litti/
gantium congnoſcentes ſe habere malam cau/
ſam non amant quid factum & quid non fa/
ctum: ſed conuertunt ſe ad commouendum iu/
dicem ad iram & odium circa aduerſarios & ad
benignitatem & miſericordiam erga ſeipſos:
ſed ꝙ tales ſermones ſunt prohibendi tripiici
uia inueſtigare poſſumus. Prima ſumitur ex eo
ꝙ huiuſmodi ſermones obligare habent iudicē
quem eſſe oportet quaſi regulam in iudicando.
Secunda uero quia prædicti ſermones tollunt
ordinem iudicandi. Tertia quia quidam ſunt
impertinentes ad propoſitum. ¶ Prima uia ſic

patet ſcire enim debemus ꝙ iudex in iudicando de litigiis ut recte iudicet ſic debet ſe habere inter partes litigantes ſicut lingua uolens diſcernere de ſaporibus uel ſicut quilibet alius ſenſus uolens diſcernere de propriis ſenſibilibus habere ſe debet inter ipſos ſapores uel inter propria ſenſibilia. eſt enim ſenſus media proportio ſenſibiliū & quam diu non inficitur ſecundum alterū contrariorum dat rectū iudicium de ſenſibus ut quā diu lingua non eſt infecta aliquo humore recte iudicat dicēs amarum eſſe amarum & dulce dulce. Si uero īficiaᷓ colera uel flegmate uel aliquo alio humore tunc non quaſi exiſtens in medio: ſed contracta ad alterum contrariorum peruerſe iudicat dicens dulce eſſe amarum & econuerſo ut patet in infirmantibus & habentibus infectum guſtum ſic iudex quando eſt medius inter litigantes non declinās ad alteram partem quaſi regula recta dicet iuſtum eē iuſtum & iniuſtum iniuſtum. Si uero ad alteram partem declinet ꝑ miſericordiam & amicitiam: ab altera uero recedat per iram & odium quaſi regula tortuoſa peruerſe iudicabit: & quia hoc faciunt ſermones paſſionales: permittere talia in iuditio nihil ē aliud ꝙ̄ regulam obliquare: quare ſi inconueniens eſt permittere obliquari regulam inconueniens eſt ſuſtinere in iudicio paſſionales ſermones. dato tamen ꝙ contingat ſuſtinere aliquos paſſionales ſermones quia ut in ſequentibus patebit proniores debent eſſe iudices ad miſerendum quā ad puniendum potius ſuſtinendi ſunt ſermones paſſionales prouocantes ad miſericordiā uel beniuolentiam ꝙ̄ ad odium uel ad iram. ℭ Secunda uia omnes paſſionales ſermones permittendos non eē ſumitur ex eo ꝙ talia peruertunt ordinem iudicandi. in iudicando. n. eſt ordo quidam qua aliquid eſt ibi tanquam ſuppremum & aliquid tanquam medium & aliquid tanquam infimum tanquam ſuppremum quidem eſt rex ipſe uel princeps: uel alius legiſlator: tanquā medium uero eſt ipſe iudex: ſed tanquam infimum eſt ibi reus: uel incuſatus uel partes litigantes eſt enim iudex medius inter legiſlatorem & litigātes: & qa medium aliquid debet accipe ab utroqꝫ extremorum. iudex tanquam medius aliquid accepit ab utriſqꝫ: nam a legiſlatore accepit quid iuſtum & quid non iuſtum. Si enim per leges diſcernitur quid iuris ab alio addiſcit iudex qd iuſtum in agibilibus humanis per cuius leges regulantur in iudicando a legis ergo latore diſcit iudex quid iuſtum: ſed a partibus diſcit quid factum uel non factum. Si autem dicit ab eis quid iuſtum hoc eſt per accidens inquantū allegant leges cōditas a legum latore: quare cum ſermones paſſionabiles inclinent uoluntatem & faciant apparere aliquid iuſtum uel non iuſtum eo ꝙ paſſionati ut amantes & odientes & gaudentes & triſtantes non pariter iudicamus permittere paſſionales ſermones in iudicio ē peruertere ordinem iudicādi: qa eſt facere partes legiſlatores & tenere ſuppremum gradum in iudicando quæ debent tenere infimum: peruertitur ibi talis ordo quia partes paſſionando iudicem ei faciūt apparere aliquid iuſtum uel iniuſtum quod nō eſt officium partium: ſed legiſlatoris per legiſ enim latorem uel per leges ab eo conditas oportet apparere iudici quid iuſtum & quid iniuſtū non autem hoc debet fieri per partes litigantes uel per ſermones paſſionales a partibus promulgatos. ℭ Tertia uia ſumitur ex eo ꝙ tales ſermones ſunt impertinētes ad propoſitum & ſunt extra negocium iudicandum. nam cum lis ſit de aliquo facto uel de aliqua re nihil oportet dici in iudicio niſi pertinens ad rem uel ad negocium de quo eſt litigium: paſſionare autem iudicem aut narrare iniurias quas pars aduerſa iudici intulit uel narrare bona quæ ipſi iudici contulerūt & hoc modo prouocare iudicem ad maliuolentiam partis aduerſæ & ad beniuolētiam ſui eſt omnino impertinens ad propoſitum: quare non ſunt talia permittenda.

ℭ Quæ & quot oporteat iudices habere ut contingat eos bene iudicare. Cap. xxiii.

Oſſumus autem. iiii. enumerare quæ oportet habere iudices ut uera iudicia proferant & ut recte iudicēt. Primum eſt autoritas iudicandi. Secūdum eſt prudentia legum. Tertium experientia agibilium. & quartum rectitudo uoluntatis. In omni enim litigio quantum ad præſens ſpectat. iiii. eſt conſiderare uidelicet partes litigantes negocium de quo litigant leges ſecundum quas ſunt litigia iudicanda & legiſlatorem: aut regem aut principem a quo datur autoritas iudicandi: expedit autem iudices ut recte iudicent ad omnia hæc debite ſe habere: nam iudicium non debet eſſe uſurpatū nec temerarium nec iniquum nec præſumptuoſum ſiue ſuſpitioſum. Iudices. n. ſi non recte ſe habent ad legiſlatorem faciunt iudicium uſurpatum. Tunc quidem dicuntur iudices nō recte ſe habere ad legiſlatorem quando excedunt autoritatem ſibi cōmiſſam. ℭ Secundo dicuntur iudices facere iudiciū temerarium ſi nō recte ſe habent ad leges: ut ſi careant legum prudētia nam ſine cognitione legum recte cauſæ iudicari non poſſunt. ℭ Tertio ſi iudices nō debite ſe habent ad partes litigantes: facient iudicium iniquum: nam ut patet ex habitis iudex debet eſſe quaſi regula recta media inter utraſqꝫ partes: quare ſi huiuſmodi regula a medio deuiat & ad unam partem declinat per amorem ab alia uero recedit ꝑ odium oportet ipſum iudicare iniqꝫ quia tūc iudicium nō procedit ex zelo iuſtitiæ: ſed ex amore uel odio partium. Quarto ſi iudices non debite ſe habent ad negocia agibilia ut ſi ſint inexperti humanorꝫ actuum faciēt iudicium ſuſpicioſum quia aliqn̄ ex leui ſuſpitiōe alios condēnabit nō erit ergo rectum iudicium niſi concurrant ibi autoritas iudicandi prudentia legum: zelus iuſtitiæ & experientia agibilium. Nam ſicut in curā

do morbos corporales aliquando plus proficit
expertus q̄ artifex eo ꝙ habeat notitiam condi/
tionum particularium ſic ĩ iuditio agibilium &
in diſcuſſione cauſarum aliquãdo plus ꝓficiunt
experti q̄ ſcientes iura. Omnia ergo prædicta re
quiruntur ad recte & debite iudicandum. Patet
itaq; quales iudices & quales diſcuſſores cauſaꝝ
quærere deceat regiam maieſtatem : nam decet
eos tales quærere qui ſint humiles non exceden
tes autoritatem ſibi cõmiſſam ſicut prudẽtes in
legibus ſciẽtes eas applicare ad litigia exorta ha
bẽt zelum iuſtitiæ uel ut non ex amore uel odio
partium: ſed ex dilectione iuſtitiæ ſentẽtias pro.
ferunt. Habeant experientiam agibilium ut co/
gnoſcentes particularia acta melius diſcutiant
cauſas.

¶ Quæ & quot oporteat conſiderare iudices ut
indulgeant humanis ut ſint clæmentes potius q̄
crudeles. Cap. xxiii.

q Vantum ad præſens ſpectat. x. enume.
rare poſſumus quæ uideť tangere phi
loſophus. i. reth. ad quæ decet reſpice.
re iudicẽ ut humanis indulgeat & ut ſit clæmẽs
potius q̄ ſeuerus. Primum eſt ipſa natura huma.
na. Secundũ legiſlator. Tertium pius intellectus
legum. Quartum operantis intẽtio. Quintum
multitudo bonorum operum. Sextum diutur/
nitas ipſis retroacti. Septimum exceſſus bonita.
tis ſupra maliciam. Octauum patientia accuſati.
Nonum corrigibitas peccantis. Decimum ſuble
ctio delinquentis. ¶ Primo. n. ipſa natura huma
na clamat ꝓ clæmentia delinquentis : nam cum
natura humana de ſe ſit debilis & mutabilis & ꝓ
na ad malum ſi contingat aliquem delinquere.
infirmitas naturæ ſupplicat pro uenia. Ideo dici
tur. i. retho. ꝙ epyeikes ẽ indulgere humanis. Di
citur. n. eſſe epyeikes qui eſt ſupra iuſtum ſiue ſu/
pra iuſtitiam. philoſophus igitur parcentem hu
manis appellat ſupra iuſtum quia clæmentia eſt
extollenda ſupra ueritatem & ſupra iuſtitiam.
¶ Secundum ꝙ inclinare debet iudicem ad clæ
mentiã eſt ipſe legiſlator: nam forte ipſe rex uel
ipſe princeps cuius eſt leges ferre ſi conſideraret
conditiones peccantis indulgeret eis quare ſi iu
dex hoc poteſt opinari ꝙ legiſlator diſpenſaret
in legibus & parceret reo magis debet agere cũ
eo miſericorditer q̄ crudeliter. Ideo dicitur. i. re
tho. ꝙ iudicans potius debet reſpicere ad legiſla
torem q̄ ad leges. ¶ Tertium inclinans ad pieta
tem eſt pius intellectus regum. Leges. n. ad ter.
rendum delinquentes quãdam ampliorem ſeue
ritatem continent: quare ſi legum uerba ut terre
ant peccantes ſunt amplioris ſeueritatis conten
tiua decet ut per pium intellectum modereť ſup
plicii magnitudo: hoc ẽ ergo quod dicitur. i. re.
tho. ꝙ iudicans non debet reſpicere ad uerba le.
gum: ſed ad intellectum legis. ¶ Quartum ẽ in
tentio operantis: nam licet de quo incuſatur ali.
quis ſit de genere malorum ipſe forte non habu
it prauam intentionem uel ſi habuit adeo prauã
ut opus intendit & q̄a dubia meditanda ſunt in
meliorem partẽ: ſi aliquo mõ põt percipe iudex
peccantem non peccaſſe ex electiõe: ſed ex igno
rantia uel ex i fortunio debet ad clæmẽtiam de
clinare. Ideo diciť. i. reth. ꝙ iudicans debet aſpi
cere non ad actionem: ſed ad electionẽ. ¶ Quin
tum inducens ad miſericordiam eſt multitudo
bonorum operum nam forte ille qui nũc deli/
quid multa bona opera prius fecit. Debet ergo
iudex non ita reſpicere ad partem ut ad hoc par
ticulare negocium in quo delinquũt ſicut ad to
tum ut ſicut ad multa bona opera quæ prius fe
cit ideo dicitur. i. reth. ꝙ iudicans non debet re
ſpicere ad partem ſed ad totum. ¶ Sextum ẽ diu
turnitas tpis retractati. Nam contingit ẽt in pau
co tpe facere multa bona opa. Duo ergo debent
inducere regẽ aut quẽcũq; alium dominum ad
dilectionem alicuius ſubditi: uel quia multo ſer
uitia recepit ab ipſo: uel quia multo ſeruiuit ſi/
bi. Hæc. n. duo licet ut plurimum ſe commuten
tur quia qui multo tempore ſeruiuit ut plurimũ
multa ſeruitia fecit & ecõuerſo: contingit tamen
hæc duo ab inuicem ſeperari: nam homo nõ ſer
uit alteri niſi occurrat tempus & oportunitas ſer
uiendi. poteſt enim contingere ꝙ in multo tpe
occurrant oportunitates paucæ & in pauco mul
tæ. iſtud itaq; ſextum inclinatiuum ad pietatem
reſpiciens diuturnitatem tpis non eſt idem cum
quinto: ꝙ reſpicit multitudinem operum: qua/
re ſi contingit aliquẽ ſubditorum nũc in aliqua
parte temporis delinquere: qui toto tpe ſe bene
habuit præcedẽti: ẽ cum ipſo miſericorditer agẽ
dum & magis reſpiciendum eſt ad multum &
ad totum tp̄s præcedens: q̄ ad modicũ ut ad hãc
particulam tpis in qua deliquit. Ideo dici. i. re/
tho. ꝙ iudex non debet aſpicere qualis nunc eſt
incuſatus: ſed qualis quidem fuit ſemp in multo
tpe præcedenti. ¶ Septimum inclinans ad pie/
tatem eſt exceſſus bonitatis ſupra malitiam : nã
ſicut bonum excedit malum & eſt eligibilius ip
ſo ſic eligibilius eſt rectorem bonoꝝ dari & gra
tiarum quas ſuſcepimus ab aliquo q̄ iniuriarum
quas ſuſcepimus ab illo. Vnde & iulius cæſar in
hoc non modicum cõmendatur: quia ut dicitur
non habebat memoriam iniuriarum. Sed obliui
ſcebatur illas. Dato ergo aliquẽ in nos delinque
re temporibus retroactis a quo multa bõa ſuſce
pimus debemus ad illum miſericorditer nos ha
bere & magis memorari boni ſuſcepti q̄ iniuriæ
illatæ. Ideo phũs. i. retho. uolens iudicantes ad
miſericordiã inducere: & erga delinquẽtes in ip
ſos ait ꝙ magis debet recordari bonoꝝ quæ paſ
ſi ſunt a delinquẽte q̄ iniuriæ quæ fecit. ¶ Octa.
uum eſt pacientia incuſati : nã ſi aliqs incuſať de
aliquo delicto ꝓ quo puniťa iudice. ſi punitionẽ
paciẽter ſuſtinet & non murmurat in pœna ſibi
impoſita eſt cum illo magis miſericorditer agẽ
dum. Ideo dr̃. i. retho. ꝙ indulgendũ eſt huma/
nis ſi contingat patientẽ patienter eſſe. i. ſi cõtin.
gat eum qui pœnam patiť eam patiẽter ſufferre.

¶Nonum eſt corrigibilitas peccãtis: nam ſunt aliqui ita corrigibiles & ita diſciplinabiles ꝙ ſola increpatione.i.ſolo ſermone meliorantur & deſinunt praua agere. Talibus ergo eſt ualde indulgendum: & tales ſunt ualde benigne tractandi. Ideo dr̃.i.retho. ꝙ iudex debet indulgere humanis ſi credat magis peccantem iudicari uelle ſermone q̃ opere. ¶Decimum inclinans ad clementiam eſt ſubiectio & humilitas delinquentis: nam ſi delinquens oĩno ſe ſubicit oĩno ſe humiliat & ponit ſe totaliter in arbitrio iudicantis eſt cum eo mitius agendum. Ideo dicit̃.i.retho. ꝙ uidens epyeikes.i.ſup iuſtos debet indulgere humanis: ſi uiderit delinquentẽ magis uelle ire ad arbitrium q̃ ad diſceptionem. Omnino.n.cõtra rationem eſt humilitati non parcere: cum beſtiæ hoc agant: canes quidem non offendũt humiliantes ſe & proſternentes ſe coram eis. Ideo dicitur.ii. retho. ꝙ autem ad humilitãtes ceſſet ira ẽt canes manifeſtant non mordentes eos qui reſident. ¶Patet ergo quomodo decet iudices eſſe magis clæmẽtes q̃ ſeueros & ſi hoc decet iudices multomagis decet reges & pĩcipes quos cõgruit ampliori bõitate pollere decet itaq; eos eſſe clæmentes & benignos: nam ꝙ iuſtitiam deferant quia ſine ea pax regni & bonus ſtatus ciuium non poteſt conſiſtere: ſed ſaluato cõi bono & pace regni q̃tum poſſibile eſt debent ad miſericordiam declinare. qualiter autem clæmentia poſſit ſtare cum iuſtitia infra patebit.

¶Quod diuerſa ſunt genera legũ & diuerſi ſunt modi iuſtitiæ & ꝙ in ius naturale & poſitiuum cætera alia reducuntur. Cap.xxiiii.

CVm leges ſint quædam regulæ iuris p quas in noſtris agibilibus regulamur diiudicantes per ipſas quid iuſtum & qd non iuſtum in noſtris actionibus plane patet ꝙ eo mõ quo diſtinguimus ius ſiue iuſtũ diſtinguere poſſumus leges ipſas & econuerſo. Poſſumus aũt tam de lege q̃ de iuſto.v. diſtinctiones facere quarũ duæ tangũtur.i. retho.iii. ponit̃.v. ethi.iiii. tradit̃a iuriſtis.v. nos ipſi ſupaddere poſſumus. Diſtinguit̃.n. ius qa qddam eſt ſcriptum & quoddã non ſcriptum. quoddã eſt cõe: quoddam ꝓprium: quoddã eſt naturale: quoddã legale ſiue poſitiuum. Has aũt tres diſtinctiones iuris phũs tradidit: ſed iuriſtæ quarto mõ ius diſtixerunt dicentes ꝙ eſt quoddã ius naturale & qddam ius gentiũ & quoddam ciuile. illo ergo mõ quo iuriſtæ ſeparant ius naturale a iure gẽtium poſſemus ſeparare nos ius naturale a iure aĩaliũ: & dare quintã diſtinctionẽ iuris dicendo ꝙ quadruplex eſt ius: uidelicet naturale: aĩalium: gẽtiũ & ciuile. ¶Has ergo.v. diſtinctiones q̃s fecimus de iure ſiue de iuſto: facere poſſum⁹ de ipſa lege. Vt ergo hæc oĩa melius pateſiant & ut has diuerſitates ad concordiam reducamus. Sciẽdum ꝙ duplex eſt iuſtũ uel duplex eſt lex naturalis & poſitiua. Dicunt̃.n. iuſta naturalia quæ ſunt adæquata & ꝓportionata ex natura ſua: uel dicunt̃ iuſta naturaliter quæ dictat eẽ talia ratio naturalis: uel ad quæ habemus naturalẽ impetũ & inclinationem. Iuſta uero poſitiua dicunt̃ quæ non ex natura ſua: ſed ex pacto hoĩum uel ex inſtitutione iuſta iudicant̃: in ea cum natura rerum ſit eadem ubiq;: quia quod eſt ignis in uno loco: ut in francia eſt ignis in alio ut in italia. Res enim eædem ſunt apud omnes licet nõ eodem uocabulo nominentur. Sic ẽt ſtatuta populi & pacta ciuium & edicta pĩcipum non ſunt eadẽ apud omnes. Inde eſt ꝙ ius naturale dicitur differre a poſitiuo: quia naturale ut tradit̃.v.ethi. ubiq; eandem habet potẽtiam: ſed poſitiuũ ex principio anteq̃ ſit ſtatutum: nihil differt eſſe ſic uel aliter. Poſtq̃ aũt eſt edictum incipit habere ligandi efficatiã. Ratio aũt quare iuri naturali oportuit ſuperaddere poſitiuũ eſt: quia multa ſunt ſic iuſta naturaliter ſicut eſt naturale hoĩ loqui. Habemus.n. naturalem impetũ & naturalem inclinationẽ ut loquamur: & ut p ſermonem manifeſtemus alteri qd mente concepimus: ſed ꝙ loq̃mur hoc ydeoma uel aliud non eſt naturale: ſed ad placitũ. Inde eſt ꝙ oẽs homines loquunt̃ non tñ oẽs proferunt idem ydeoma. Inde eſt ẽt ꝙ phũs.i. periermenias uoces & ſermones dicit eẽ ad placitum qui.i.poli. ait ſermonẽ nobis eſſe datum a natura. Sicut ergo loqui ẽ naturale ſic loqui ſic uel ſic eſt poſitiuũ & ad placitũ: ſic fures punire non pati maleficos uiuere &c. hmõi ſunt de iure naturali quia hæc eſſe fiẽda dictat ratio naturalis: & habemus naturalẽ impetũ ut hæc fiant. Surgũt n. iſta ex ipſa natura rei. Naturale eſt.n. ꝙ exponat̃ periculo bonum partis pro ſalute bõi totius. ut ꝙ abſcidatur mẽbrum putridum ne pereat totũ corpus: ſic quia fur & maleficus & quilibet malefactoꝝ turbat pacem ciuium inſidiat̃ cõi bono: ideo naturale ius exigit ut tãquã membrum putridum abſcidatur & extermine[t̃] ſiue exponatur periculo & ne impediatur cõe bonum: naturale eſt ergo talia punire: ſed ea punire ſic uel ſic ẽ poſitiuum & ad placitum. Ideo apud oẽs uolentes ciuiliter uiuere maleficia puniunt̃: ſed non apud oẽs eadem maleficia corrigunt̃ eiſdem pœnis: ubi ergo terminat̃ ius naturale ibi incipit oriri ius poſitiuũ: quia ſemper quæ ſunt p artem hominum adinuenta fundant̃ in his quæ tradita ſunt a natura: ius.n. poſitiuum p artem & induſtriam hoĩum adinuentum ꝓſupponit ius naturale ſicut ea quæ ſunt artis ꝓſupponũt quæ ſunt naturæ: q̃re ſi ius naturale dictat fures & maleficos eſſe puniendos hoc præſupponens ius poſitiuum præcedat ulterius determinatas qua pœna ſint puniẽda talia: hoc uiſo q̃tum ad præſens ſpectat duplicem drãm aſſignare poſſumus inter ius naturale & poſitiuum. Prima eſt qa ius naturale prima facie ſe offert ĩtellectui. ius poſitiuũ non ſtatim ſe oñdit. ſed p induſtriam hoĩum adinuentum & qa ſic ſe offert intellectui noſtro naturales leges & qd ẽ de iure naturali ſimpliciter dĩ eſſe ſcriptum in cordibus noſtris: nam gẽtes

quæ legem non habent naturaliter eã quæ legis
ſunt faciunt & oſtendunt opus legis ſcriptum in
cordibus eoꝝ.ius uero poſitiuum qa non ſic eſt
ſcriptũ in corde ne a memoria recederet oportet
ipm ſcribi in aliq̃ exteriori ſubſtantia poteſt ita
ꝙ utrũq; ius ſcribi in aliq̃ exteriori ſubſtãtia tam
naturale q̃ poſitiuum.naturale tñ non ſic ĩdiget
ut ſcribat̃ ſicut poſitiuũ nam non ſic poteſt a me
moria recedere ſicut illud.❡Secunda differẽtia
eſt qa ius naturale eſt idem apud oẽs:ideo dicit̃
eẽ ius cõe:ſed ius poſitiuum diuerſificatur apud
diuerſas ciuitates ideo uocat̃ ius ꝓprium.Inde ẽ
ergo ꝙ empẽ.ut recitat phũs.i.reth.appellat ius
naturale etherẽ ſiue ignem q continuat ꝓtende
re p inexplicabilẽ claritatem.Ignis.n.in propria
ſphæra qa plus ſe diffundit q̃ alia elementa & di
ſtãtior eſt oibus illis aſſimilat̃ iuri naturali qd̃ ẽ
diffuſiuum & cõius q̃ ius poſitiuum & ẽ nocius
& clarius illo. ❡Ex hoc igitur patere põt ꝙ oẽs
diſtinctiones quas ponit phũs de iure ſiue de iu
ſto reducunt̃ ad ius poſitiuum & naturale: nam
ut patet per habita ius naturale dr̃ eſſe non ſcri
ptum & eſſe cõe & ſecundum naturam.Ius uero
poſitiuum dr̃ eſſe ſcriptum & eſſe ꝓprium & lega
le.qd aũt ſentiendum ſit de iure gẽtium & de iu
re aĩalium in ſequenti capitulo patebit.

❡Quõ ius gentiũ & ius poſitiuũ a iure naturali
hẽt eſſe diſtinctum. Cap. xxv.

Mnes diſtinctiões de iure factas a phõ
o quas in ꝑcedenti capitulo tetigimus:
bimẽbres erant quarum unũ mẽbrũ
continebat̃ ſub iure naturali & aliud ſub ciuili ſi
ue ſub poſitiuo. Iuriſte tñ ut dicebatur tertiũ ad
diderunt mẽbrum ut ius gentiũ ſcdm quẽmo
dum loquẽdi põt ibi addi mẽbrũ quartũ ut ius
aĩalium.Ad cuius euidẽtiam ſciendũ qd̃ ut ẽ ſe
cundum ꝓpriã rationẽ cõſideratus differt ab aĩa
libus aliis:ſed ut aĩal eſt & ſcdm rationẽ cõem ac
ceptus conuenit cũ illis.Si igit̃ ea ſunt de iure na
turali ad q̃ habemus naturalẽ impetũ & inclina
tionem:hmõi naturalis ĩpetus uel ſequit̃ naturã
noſtrã:ut ſumus hoĩes & ut differimus ab aĩali
bus aliis & tale ius appellat̃ ius gẽtium. Si uero
inclinatio illa ſequat̃ naturã noſtram ut conueni
mus cũ aĩalibus aliis ſic dr̃ eẽ ius naturale. ideo
inſtituta de iure naturali ut hic ſunt tradita hoc
ius dr̃ ꝙ naturale eſt ꝙ natura oĩa animalia do
cuit.Omne.n.ius ut ibidem ſcribitur non eſt ꝓ
prium humano generi:ſed oĩum aĩalium quæ ĩ
cælo & quæ ĩ terra & quæ in mari naſcunt̃ ſcdm
hoc ergo eſt de iure naturali coniũctio maris &
fœminæ ꝓcreatio ꝓlis & educatio filioꝝ:nam ſi
ad hoc homo naturaliter inclinat̃ & ſcdm hmõi
impetũ ſequit̃ naturam humanam & tñ non ſeq
tur ipſam ut humana eſt:ſed ut aĩal eſt & ut con
uenit cum aĩalib' aliis : nam & aĩalia naturaliter
inclinant̃ ut maſculi coniungunt̃ fœminis ut fi
lios generent & ut ipſos nutriant & foueant.Ius
uero gentium dr̃ ꝙ non eſt cõe animalibus aliis
ſcdm ꝙ cõe eſt oĩ humano generi . Ex hoc ergo
iure pene oẽs contractus ſunt introducti.ut em
ptio uenditio:locatio:conductio &c.talia ſine q
bus ſocietas humana non bene ſufficit ſibi ad ui
tam.Inde eſt ergo ꝙ mutuum & depoſitio quæ
ẽt deſeruiunt ad uitam humanam in quibus alia
aĩalia non cõicant ſub hoc iure gentium conti
nent̃.Ius ergo gentium eſt quoddam ius natura
le contractũ.Ius itaq; illud quod natura oĩa ani
malia docuit & quo ſequitur inclinationem no
ſtram naturalem ut cõicamus cum animalibus
aliis reſpectu iuris gentium dr̃ eſſe naturale:nam
ſi conſiderent̃ dicta in præcedenti capitulo ius
naturale eſt quid cõe quid notum & quid ĩmu
tabile:quanto ergo ius aliqd̃ eſt cõius quam ius
gentium tanto magis meret̃ nomen iuris natu
ralis:ius ergo ꝙ oĩa aĩalia docuit & in quo oĩa
aĩalia cõicant eſt cõius q̃ ius gentium & per con
ſequens eſt notius.qa ſunt nobis nota confuſa
magis:quanto.n. aliquid eſt uniuerſali' tanto ẽ
intellectui noſtro notius & prius cadit in appræ
henſione noſtra.Eſt ẽt hmõi ius ĩmutabilius qa
regulæ iuris quanto magis applicantur ad ma
teriam ſpecialem tanto plures defectus contra
hunt & in pluribus caſibus non ſunt obſeruãdæ
& maiorem mutationem ſuſcipiunt merito igit̃
hmõi ius naturale dicitur reſpectu iuris gentiũ.
❡Viſo quõ ius.gentiũ differt a iure naturali de
leui patere põt quõ ius aĩalium differt a iure natu
rali:nam ſicut humana natura in quãtum homo
animal eſt:conuenit cum naturis aĩalium alioꝝ
ſic inquãtum homo uiuit & eſt quoddã ens con
uenit cum plantis & cum ſubſtãtiis aliis & cum
entibus oĩbus.Poterit ergo inclinatio naturalis
ſequi naturam hoĩs uel ut homo eſt uel ut con
uenit cum aĩalibus aliis:uel ut conuenit cum oĩ
bus entibus:nam homo naturaliter appetit con
ſeruari in eſſe q d' & oĩa alia entia appetunt natu
raliter appetit ꝓducere filios educare prolem ꝙ
& alia aĩalia concupiſcunt:naturaliter ẽt appetit
uiuere in ſocietate ſecundum debita pacta & cõ
uentiones quod inter aĩalia eſt proprium ſolius
hoĩs.Si ergo regulæ agibilium fundentur ſuper
hoc ꝙ homo naturaliter appetit eſſe:ſic hmõi re
gulæ eſſe poterunt de iure naturali prout natura
humana eſt quædam entias & conuenit cũ enti
bus oĩbus.Si uero regulæ . Illæ ſumantur ex eo
ꝙ homo naturaliter appetit filios ꝓducer & edu
care ſic eſſe poterunt de iure naturali ius ꝓut na
turale dicitur eſſe quod natura omnia animalia
docuit:ſed ſi ſumantur prout homo naturaliter
appetit in ſocietate uiuere ſecũdum debitas con
uentiones & pacta ſic erit de iure naturali prout
ius naturale contractum eſt ad ius gentium:qd̃
eſt proprium ſoli humano generi.Ex hoc igitur
manifeſte patet ꝙ ius gentium non dicit̃ ita ius
naturale ſicut ius quod natura oĩa animalia do
cuit:ſic ius huiuſmodi quod natura oĩa anima
lia docuit nõ ẽ ita naturale ſicut ius illud qd̃ ſeq
tur ĩclinationẽ naturæ noſtræ:ꝓut non ſolũ cõi
camus cum animalibus aliis ſed ut conuenimus

cum entibus oībus: nam hmôi ius eſt notius & cōius illo: nam appetere bonum & eſſe: & fugere malum & non eē eſt plus de iure naturali q̄ appetere procreare filios & nutrire polem: Erit igit̄ hic ordo ꝙ ius conſequens naturam noſtrā ꝓut appetiuius eſſe & ē bonū naturale reſpectu iuris aīalium: ſiue reſpectu iuris ꝙ natura oīa aīalia docuit: ſic hmôi ius eſt naturale reſpectu iuris ciuilis qd eſt ſimpliciter poſitiuū. tria ergo ſunt aliquo mō de iure naturali ſecundum qd̄ ičlinatio ſequit̄ naturam noſtrā: nam ſi inclinatio illa ſeqtur naturā noſtram ut humana ē ſumit̄ ius gentium: ſicut conuenit cum aīalibus aliis ſic habet eē ius illud ꝙ natura oīa aīalia docuit ſed ſi ut cōuenit cū oībus entibus ſic habet eē ius illud p antonomaſiā dī eſſe naturale: appetere .n. eſſe & bonū & fugere non eē & malū ꝙ naturaliter appetimus ꝓut natura nr̄a conuenit cū oībus entib[9] ſic ē de iure naturali ꝙ cæteræ aliæ regulæ & cæteræ leges ſiue ſint naturales ſiue ciuiles ex hoc ſumūt originē & ī hoc fūdant̄. nā in oībus attēdit̄ uel conſecutio bōa uel fuga mali: ſed hoc diffuſius pertractare alterius expoſcit negociū. ſufficiat aūt ad præſens ſcire quo ius gentium & ius aīalium & ēt ius ciuile differt a iure naturali.

Qualis debet eſſe lex humana & ꝙ condere tales leges ſit utile regno & ciuitati. Cap. xxvi.

Idetur autē ius ciuile ſiue ius aīalium humanū & poſitiuū ad tria cōparari. uidelicet ad ius ſiue ad legem nec a q̄ ſuſcipit fundamentū: ad bonum cōe quod in ea intendit̄: & ad gentem ad quam applicatur quæ p illam eſt regulanda: tria igit̄ lex habere debet: ꝓut ad hæc tria comparatur nam ut lex humana comparat̄ ad legem nec oportet ꝙ ſit iuſta: ut cōparat̄ ad bonum cōe neceſſe eſt ꝙ ſit utilis: ſed ut refert̄ ad populum ad quem debet applicari & debet regulari per hmôi legem oportet ꝙ ſit cōpetens compoſſibilis conſuetudini patriæ & tēpori nam in agibilibus aliquid dandum eſt conſuetudini tpi & patriæ & morib[9] hominum: & qa ſecūdum ꝙ talia diuerſificantur oportet in ipſis legibus aliquam diuerſitatem exiſtere ¶ Primo igit̄ oportet legem humanam ſiue poſitiuam eē iuſtam ut comparatur ad rationem naturalem ſiue ad legem naturalem. qm̄ ſi iuſta non ſit non eſt lex ſed corruptio legis: nihil .n. ab homine ſtatuit̄ iuſte niſi aliquo modo ſumat originē ex lege naturali & niſi aliquo mō ratio naturalis dictet illud ſtatuendum eſſe. ¶ Secundo lex humana & ciuilis debet eſſe utilis ut cōparatur ad bonum cōe nam ſi in lege non intenditur bonum cōe tunc non ē recta & regalis ſed peruerſa & tyrannica nam ſicut rex differt a tyranno quia rex dicitur qui recte agit & intendit cōe bonum: tyrannus uero qui peruerſe principatur & intendit proprium & priuatum cōmodum: ſic lex recta & regia in qua intenditur bonum cōe differt a peruerſa & tyrannica in qua intēditur priuatum bonum. oportet .n. in legibus ſi recte ſint intēdi cōe bonum nam ſemp finis eſt regula omnium noſtrorum agibilium: nam & uulgo dicitur ſi hoc intēdimus & hoc ſeq uolumus oportet hoc agere: tales ergo debent eſſe leges quæ ſunt regulæ agibilium tales requirit bonum & finis intētus: quare cum bonum commune ſit diuinius q̄ bonum priuatum: & bonum priuatum ordinet̄ ad ipſum: oportet leges tales fieri non quales requirit bonum priuatum ſed quales requirit cōmune bonum eo ꝙ hoc habet magis rationem finis & per conſequens ſecundum ipſum magis ſumēdæ ſunt leges & regulæ agibilium. Immo quia bonum priuatum non habet rationem boni niſi ut ordinatur ad bonum commune: quia turpis eſt illa pars quæ diſcordat a toto & quæ ſuo non congruit uniuerſo: ſi in legibus intenditur aliquid bonum proprium hoc non debet eē ſimpliciter & ſecundum ſe ſed prout ordinatur ad bonum cōmune. ¶ Tertio lex prout comparat̄ ad populum cui eſt imponenda debet eſſe poſſibilis & cōpetens regioni ut conſuetudini & moribus illius gentis. Ideo dicitur quarto politi. ꝙ nō oportet adaptare politicas legibus ſed leges politicæ quas leges oportet diuerſas eſſe ſecundū diuerſitatem politiarũ. Volēs ergo leges ferre diligenter debet attēdere qualis ſit populus cuius ritus & conditionis & prout eis uiderit expedire: tales debet eis leges imponere ¶ Viſo q̄les leges reges & pricipes deceat ponere qa condendæ ſunt leges: quæ ſunt iuſtæ utiles & competentes populo: cui imponuntur: de leui patere poteſt quod expedit regno & ciuitati huiuſmodi leges condere: nam aliqui ſunt de ſe boni ita ꝙ amore honeſti inclinantur ꝙ agant opera uirtuoſa: & deſiſtant agere peruerſe. Aliqui uero & ſi non ex ſeipſis .i. ex habitibus: quos habent in ſe ipſis non ſufficienter inclinantur ad bonum attamen ſunt facile diſciplinabiles per alios. Ita ꝙ ſoli ſermones & ſolæ increpationes inclināt eos ad bonum. Sed aliqui ſunt adeo peruerſi: qui nec de ſe inclinātur ad bonum nec per ſolos ſermones corriguntur: oportet igitur ſaltem propter tales ſtatuere leges: quæ ut dicitur .x. ethi. coactiuam habent potētiam. Conditæ igitur ſunt leges & expediebat eas ſtatuere ut ſaltem metu pœnæ uolentes impedire pacem ciuium deſiſterent agere peruerſa.

Quod non cuiuſlibet eſt ferre leges & ꝙ ut ui obligandi habeant oportet eas promulgatas eē. Capitulum. xxvii.

Eges ut patet per habita ſūt quædam regulæ agibiliū ordinantes nos in cōmune bonum habentes coactiuam potentiam. Duplici uia uenari poſſumus: ꝙ non cuiuſlibet eſt leges condere. Prima uia ſumitur ex eo ꝙ leges nos ordinant ad commune bonum: Secundo ex eo ꝙ habent potentiam coactiuam. ¶ Prima uia ſic patet nam huiuſmodi cuius eſt ordinare & dirigere aliquos in aliqd̄ bonū eius ē cōdere leges & regulas agibiliū ſcdm̄ q̄s itēdi

mus in bonum illud. quare cum bonum cōe pri
cipaliter intendat a tota cōitate ut a toto popu/
lo uel a principante quæ debet eſſe pſona cōius.
Leges quæ ordinant nos in cōe bonum condē..
dæ ſunt a principe cuius eſt ordinare & dirigere
alios in tale bonū uel condendæ ſunt a toto po
pulo ſi totus populus principet & ſit in ptāte ei⁹
eligere principantē. Nulla eſt ergo lex quæ non
ſit edita ab eo cuius eſt dirigere in bonum com·
mune: nam ſi eſt lex diuina & naturalis condita
eſt a deo cuius eſt omnia dirigere in ſeipſum: q
maxima eſt cōmune bonum: quia ē bonum om
nis boni: lex uero humana & poſitiua condita ē
a principe uel a toto populo. ſi totus populus pri
cipetur. princeps enim aut totus populus. cū pri.
cipaturi habet dirigere & ordinare alios in com
mune bonum quælibet ergo perſona particula
ris quæ eſt pars multitudinis alicuius: debet eſſe
obſeruatiua legum: ſed non cuiuſlibet eſt leges
condere. Secūda uia ad inueſtigandum hoc idē
ſumitur ex eo ꝙ leges coactiuam habent poten/
tiam: poteſt enim quilibet ex populo mouere &
pſuadere alteri ut bene agat ſed huiuſmodi mo
nitiones & huiuſmodi perſuaſiones non dicun.
tur leges quia nihil habent coactiuum extendē
do autē nomen legis quælibet mandata & quæ
libet monitiones leges dici poſſunt ſecundum
quem modum loquendi ut recitat philoſophus
i. politi. dicebat. Homerus ꝙ unuſquiſq; ſtatuit
leges pueris & uxorib⁹: uolebat enim homerus
ꝙ monitiones & præcepta quæ facit paterſami/
lias uxori filiis & aliis exiſtētibus in domo leges
nominari poſſent: ſed hoc non eſt ſecundum ꝓ
priam acceptionem legum: nam ſicut una perſo
na ſingularis ordinatur ad bonum domeſticū:
quod eſt bonum totalius & cōmunius: ſic bonū
domeſticum ordinatur ad bonū ciuile & ad bo
num regni quod eſt etiam totalius & perfectius:
quare ſi a bono perfectiori quod magis habet ra
tionem finis ſummēdæ ſunt leges & regulæ agi
bilium ſequitur ꝙ non a bono priuato & dome
ſtico ſed a bono quod intenditur in regno & ci
uitate ſumendæ ſunt leges & regulæ agibilium.
Immo quia uim cogēdi & potentiam extermi/
nandi maleficos nō habet proprie paterſamilias
nec perſona priuata. ſed princeps & perſona pu
blica quæ præeſt regno aut ciuitati aut alii mul.
titudini. Ideo leges habentes coactiuam poten/
tiam non ſunt condēdæ niſi ab eo qui præeſt ip
ſi multitudini uel a multitudine ſi tota huiuſmo
di multitudo principetur. ℭ Viſo ꝙ non eſt cu/
iuſlibet leges condere de leui poteſt patere legē
non habere uim obligandi niſi ſit promulgata
nam cum lex ſit quoddam mandatum ſuperio/
ris per quod ligamur & regulamur in agibilib⁹
noſtris: quia ſuperioris mandatum non ligat ni
ſi peruenerit uel peruenire potuerit ad noticiam
ſubditorum ad hoc ꝙ lex habeat uim obligan/
di oportet eam promulgatam eſſe. Sed cum alia
ſit lex naturalis alia poſitiua: aliter ꝓpalatur hæc
aliter illa. Nā lex naturalis eſt adeo indita in cor
dibus noſtris. Ideo in quolibet homine hoc pro
mulgatur & propalatur quando incipit habere
rationis uſum: per quam cognoſcit quid ſequen
dum & quid ſugiendum ſecundum quod hæc
pertinet ad ius naturale. Sed lex humana tunc ꝓ
mulgatur: quando exterius profertur & prolata
in ſcripto redigitur. Quare cum in legib⁹ ſi ſint
recte & iuste & a legibus naturalibus determina
te conſiſtat ſalus regni & ciuitatis. Decet reges
& principes nō modicum ſollicitari quas leges
imponant populo cui dominantur: & poſtquā
cogitauerunt leges imponendas ut huiuſmodi
leges uim obligandi habeant debent eas ꝓmul.
gare & promulgatas cuſtodire & obſeruare. q͛
ſecūdum philoſophum. iiii. polit. circa leges du
plex cura eſſe debet: primo ut leges bene inſti/
tuantur. Secundo ut bene cuſtodiantur: uel q͛
idem eſt ut legibus ſic inſtitutis bene obediat.

ℭ Quot & quæ opera debent continere leges quæ a regibus & principibus ſunt condendæ. Capitulum. xxviii.

O Stendimus in præcedentibus capitu/
lis: quales debent eſſe leges condēdæ
a regibus & principibus: quia debent
eſſe iuſtæ utiles & conuenientes populo cui im/
ponuntur leges. Volumus autem in hoc capitu.
lo declarare qui ſunt effectus legum & quæ & ꝙ
opera debent continere: huiuſmodi leges dicū/
tur autem. v. eſſe effectus legum: uel. v. eſſe ope.
ra legalia uidelicet præcipere: permittere. prohi.
bere: præmiare: & punire. ſunt enim leges ut ſu/
pra dicebatur quædam regulæ actiōum noſtra.
rum: ſicut enim medicina per dietam & potionē
& per alia quæ in ea traduntur uult regulare & æq
re humanos humores: ſic ſcientia politica quæ
eſt de regimine regni & ciuitatis per leges & ꝑ
alia quæ ibi docētur, uult æq̄re & regulare actio
nes humanas ut ciues iuſte uiuant, & debite ſe
habeant. ℭ Circa actiones autem humanas du.
plex cura eſſe poteſt: una cum opera ſunt futura
priuſquam ſint effectui mācipata. Alia uero ope
ra cum iam ſunt in eſſe producta utroq; modo
debet eſſe cura conditoribus legum de huma/
nis actibus. Inde eſt ergo ꝙ aliqui effectus legū
ſumuntur reſpectu operum fiendorum. Aliqui
uero quodam reſpectu operum iam factorum.
Reſpectu fiendorum quidem tria poſſumus at/
tribuere legibus uidelicet præcipere permittere
& prohibere. Reſpectu factorum uero duo legi.
bus attribuimus: punire præmiare: nam actiōes
humanæ ut communiter ponitur in triplici diſ.
ferentia exiſtunt nam quædam ſunt bonæ & uir
tuoſæ: & quædam malæ & uicioſæ quædam ue.
ro mediæ ut illæ quæ de ſe ſunt quaſi in differen
tia: licet forte ex intentione operantium poſſint
enim eſſe bona & laudabilia uel mala ut uitupe.
rabilia. ut ſi eleuare feſtucam de terra de ſe ſit op⁹
indeſerens ſi quis tamen mala intentione eleua.
ret illam ut quia uellet ponere in oculū ſocii eē

opus prauum & uituperabile: ſi uero eleuãdo eã
uellet purgare domum uel facere aliquod ali-
ud opus pium propter bonam intẽtionem ope-
rantis quod de ſe eſt quaſi idifferens eſſe poteſt
uirtuoſum & laudabile. Secundum igitur hæc
tria genera fiendorum tria legibus attribuimus.
uidelicet præcipere quantum ad opera bona: ꝓ-
hibere quantum ad mala: permittere quantum
ad indifferentia. ¶ Aduertendum tamen ꝙ lex
impoſitum quaſi cõmuniter omnib⁹ & omnes
communiter punctaliter non attingunt mediæ
bonitatis: quia nõ omnes poſſunt eſſe omnino
perfecti ſpectat ad legiſlatorem non ſolum per
mittere in differẽtia non prohibendo ea nec pu
niẽdo: ſed etiam ſpectat ad ipſum permittere nõ
ſolum quæ non notabiliter recedunt a medio:
nam ſi uellet legiſlator omnia mala quãtumcũ-
ꝗ modica prohibere & punire: uix aut nunquã
poſſet aliquem populum regere. Ideo non ſolũ
permittenda ſunt in differentia ſed etiam quæ
modicam maliciam habent annexam permitti
poſſunt a legiſlatore. ¶ Viſo quæ attribuenda
ſunt legibus reſpectu operum fiendorum: inde le-
ui apparere poteſt quæ attribuẽda ſunt eis reſpe
ctu operum iam factorum hæc autẽ ſunt duo pu-
nire & præmiare ut opera notabiliter mala ante
quam fiant ſunt prohibenda: ſed poſtquam iam
facta ſunt: ſunt punienda. Opera uero notabili-
ter bona antequam fiant per leges ſunt præci-
pienda & conſulenda. facta uero ſunt præmi-
anda ſed opera in differentia uel notabiliter bo
na aut notabiliter mala: dicuntur legibus huma
nis eſſe permiſſa: facta uero nec puniuntur nec
præmiantur. Quinque igitur attribuimus le-
gibus duo reſpectu operum bonorum ut præci-
pere fiẽda & præmiare facta: & duo reſpectu ma
lorum ut ꝓhibere fienda & punire facta: ſed unũ
attribuim⁹ legibus reſpectu operum indifferẽ-
tium uel quaſi indifferẽtium permittere. ¶ His
itaq ſic pertractatis dicamus ꝙ decet reges prin
cipes quorum intereſt ſollicitari circa bonum cõ
mune: ut circa regimen regni & ciuitatis cura ꝑ-
uigili inſudat quas leges & quæ inſtituta impo
nant ciuibus: ut diligenter per ſe & ſuos conſilia
rios diſcutiant quæ bona ſunt præcipienda & ꝓ
mianda & quæ mala ſunt ꝓhibenda & quæ diſ
ſimulanda & permittenda.

¶ Qualiter melius regitur ciuitas aut regnum:
utrum melius regatur optimo rege quam opti-
ma lege. Cap. xxix.

P Hiloſophus. iii. polli. iquirit utrum re
gnum aut ciuitatem ſit meli⁹ regi op
timo rege aut optima lege: adducit au
tem rationes duas ꝙ melius ſit policiam regni
regi optima lege quam optimo rege. Prima ſu-
mitur ex eo ꝙ rex debet eſſe quaſi organum &
inſtrumentum legis. Secunda ex eo ꝙ facilius eſt
corrumpi regẽ quã legem. Prima uia ſic patet.
Nam ut dicitur. v. ethicorum. princeps debet eſſe
cuſtos iuſti. i. iuſte legis. eſt ergo princeps ſi de
bite principetur quaſi quoddam organum iu-
ſte legis ut ꝙ iuſta lex fieri præcepit: rex per ciui
lem potentiam obſeruari facit: quare ſi quod eſt
principalius eligibilius eſt i regimine: quam or
ganum & inſtrumentum regi optima lege eligi
bilius eſt quam regi optimo rege: hoc ẽ ergo ꝙ
ait philoſophus. iii. poli. ꝙ eligibilius eſt princi
pari legem: quia hos. ſ. reges aut principes inſti-
tuendum eſt eſſe ſeruatores legis & miniſtros le
gum. ¶ Secũda uia ad inueſtigandũ hoc idem
ſumitur ex eo ꝙ facilius eſt peruerti regem quã
legem: nam rex cum ſit homo non dicit intelle
ctum bonum tantum: ſed dicit intellectum cum
concupiſcentia. dato ergo ꝙ rex non peruertat
ex eo ꝙ eſt intellectus: peruerti tamen põt ex eo
ꝙ habet concupiſcentiam annexam. Ideo dici
tur. iii. ethi. ꝙ aliquando optimos uiros furor &
concupiſcentia tandem interimit & peruertit.
Interimitur optim⁹ homo per concupiſcentiã:
& ſi non quantum ad eẽ naturæ tamẽ quantum
ad eſſe optimum quia cum optimus homo inci
pit furire & concupiſcere peruerſa: & ſi non inte
rimitur quãtum eſſe naturæ nec interimit quãtũ
ad eẽ optimũ: qa nõ eſt ulteri⁹ optimus: rex itaq
dicit intellectum cum concupiſcentia: ſed lex qa
eſt aliquid pertinens ad rationem uidetur dicet
itellectũ ſolũ. ideo dicit. iii. polli. quod q iubet
pricipari itellectũ iubet pricipari deũ & legẽ ſed
q iubet pricipari hoi eſt pp concupiſcentiam an
nexam apponit ut pricipetur & beſtia. His ergo
rationibus uidetur oſtendi melius eſſe regnum
& ciuitatem regi lege quam rege. Sed ꝙ hoc nõ
ſit ſimpliciter fatendum oſtendit ibi philoſoph⁹
in eodẽ. iii. nam ut ait lex uniuerſaliter dicit ꝙ
non eſt uniuerſaliter: oportet enim humanas le
ges quantumcunq ſit exquiſite i aliquo caſu de
ficere melius eſt igitur regnum regi a lege quã
a rege ut per regem corrigi poſſunt legales defe
ctus: itaq ut appareat quid circa hãc materiã ſit
dicendum. Sciendum eſt regem & quemlibet
principantem eſſe medium inter legem natura-
lem & poſitiuam: nam nullus recte principatur
niſi agat ut recta ratio dictat. Nã ratio debet eſſe
regula humanorum operum: quare ſi nomen re
gis a regendo ſumptum eſt & decet regem re-
gere alios & eſſe regulam aliorum oportet regẽ
in regendo alios ſequi rectam rationem: & per
conſequens ſequi naturalem legem quia in tan
tum recte regit inquantum a lege naturali non
deuiantem: tamen ſupra legem poſitiuam quia
illam ſua autoritate conſtituit. Itaq ſicut rex nũ
ꝗ recte regit niſi innitatur lege naturali & agat
ut recta ratio dictat ſic lex poſitiua nunquam re-
cte ligat niſi innitatur autoritati legis aut alteri⁹
principantis. nam iuſtum poſitiuum & legale ut
ſupra dicebat ex pricipio nihil differt ſic uel ali-
ter: quando autem ponitur propter autoritatem
ponentis differre differt quare poſitiua lex eſt in
fra principantem ſicut lex naturalis eſt ſupra & ſi
dicitur legem aliquam poſitiuam eſſe ſupra pri-

cipantem hoc non eſt ut poſitiua eſt ſed ut in ea
reſeruatur uirtus iuris naturalis. Cum ergo quæ
ritur utrum melius ſit regnum aut ciuitatem re/
gi optimo rege aut optima lege. Si loq̄mur de
lege naturali patet hanc principaliorem eſſe in
regendo: quam ſit ipſe rex eo ꝙ nullus ſit rectus
rex niſi inquantum innititur illi legi propterea
bene dictum eſt quod innuit philoſophus ter/
tio politicorum. ꝙ in recto regimine principari
non debet beſtia ſed deus & intellectus: nã tunc
principatur beſtia cum quis non nititur regere
alios ratione ſed paſſione & concupiſcentia in
quibus communicamus cum beſtiis: tunc uero
principatur deus: quando quis ĩ regendo alios
non deuiat a ratione recta & a lege naturali quã
deus indidit intellectui cuiuſcunq̄. Sed ſi loqua
mur de lege poſitiua melius eſt regi optimo re/
ge q̄ maxime in caſibus illis in quibus talis lex
deficit & dicit uniuerſaliter quod non ẽ uniuer
ſaliter obſeruandum: ſecũdum hoc ergo conclu
debat ratio in oppoſitum facta ꝙ melius ẽ regi
rege quam lege eo ꝙ lex particularia determi
nare non poteſt. Ideo expedit regem aut alium
principantem per rationem rectam aut per legẽ
naturalem: quam deus impreſſit in mente cuiuſ
libet hominis dirigere legem poſitiuuam & eſſe
ſupra iuſtitiam legalem & non obſeruare legem
ubi non eſt obſeruanda. Ex hoc autem patet po
teſt quomodo ſeueritas & clæmentia poſſunt ſi
mul ſtare cũ iuſtitia nam humani actus ꝓꝑ parti
culares circũſtantias & ꝓꝑ eoꝝ mutabilitates ut
uult phũs. v. eth. nõ pñt menſurari regula infle
xibili: ut puta ferrea ſed oportet ꝙ mẽſuretur regu
la plũbea q̄ ſit applicabilis hũanis actibus. Opor
tet igitur aliquando legem plicare ad partẽ unã
& agere mitius cum delinquente quã lex dictat
aliquando enim oportet eam plicare ad partem
oppoſitam & rigidius punire peccantem quam
lex determinet: nã ꝑticulares cui circũſtantiæ q̄
lege determinari non poſſunt aliquando alleui
ant delictum & tunc iuſte & ſecundum rationẽ
clementer agitur cum delinquente. Aliquando
uero tales circunſtantiæ aggrauant & tunc eſt ri
gidius incedendum rigori gitur & clementia li
cet uideantur eſſe præter iuſtitiam legalẽ & po
ſitiuam: non tamen. ſunt ꝑter iuſtitiam ſimplici
ter: ſed rationabiliter fiant exigentibus particu/
laribus circunſtantiis. Inde eſt ergo ꝙ in iudicã
do aliqua dicuntur eſſe de æqualitate: aliqua de
rigore. Aliqua uero ex clementia. Quandiu re/
gula regis manet recta & æqualis nõ plicata ad
aliquam partẽ iuditia menſurata ſecundũ talẽ
regulã dicuntur ex æqualitate procedere. Si ue/
ro exigentibus conditionibus delinquentis le/
galibus regula plicetur ad partem minime: iudi
ciũ tunc factũ dicetur procedere ex gr̃a uel ex cle
mentia: ſed ſi dicta regula plicetur ad partem op
poſitam: fiet iudicium ex rigore ſiue ſeueritate:
& quia hæc omnia iuſte & rõnabiliter fieri poſ/
ſunt clæmẽtia & ſeueritas ſimul cũ iuſtitia poſ/
ſunt exiſtere.

¶Quod præter legẽ humanã & naturalẽ opor
tuit dare legem euangelicã & diuinã. Ca. xxx.

Quæruntur aliqui de ſuo ingenio præ
ſumẽtes dicẽtes theologiã ſuperflue
re ex quo habemus phiſicas diſcipli
nas in quibus determinatur de omni ente & ſu
perfluere legem euangelicam & diuinã ex quo
habemus legem humanam & naturalẽ quæ ui
dẽtur omnia uicia prohibere & omnes uirtutes
præcipere: ſed ꝙ præter legem naturalem & hu
manam expediens fuerit dare legem euangeli
cam & diuinã: triplici uia uenari poſſumus quæ
communiter a doctoribus traduntur. Prima uia
ſumitur ex parte punitionis peccatoꝝ. Secunda
ex parte cognitiõis noſtræ. Tertia ex parte finis
ſiue ex parte finalis boni quod intendimus adi
piſci. ¶Prima uia ſic patet nam ut ſupra di/
cebatur lex humana non omnia peccata punit:
quod duplici de cauſa contingit. Prima eſt quia
communiter populus non poteſt attingere pun
ctalem formam uiuẽdi. Ideo oportet aliqua pec
cata diſſimulare & non punire lege humana ad
hoc ut poſſit durare principatus in populo. Nõ
n. eſſet poſſibile aliquem diuturne principari ſi
uellet omnia peccata punire & omnes tranſgreſ
ſores corrigere. ¶Rurſus & ſi oẽs tranſgreſſo
res noti poſſent puniri a principãte. Non tamẽ
eſt poſſibile ſimpliciter omnia delicta puniri: q̄a
non omnia perueniunt ad notitiam principis.
Immo aliqua ſunt adeo occulta ut interiores cõ
cupiſcentiæ q̄ lege humana puniri non poſſunt.
Oportuit igitur præter legem hũmanã dari ali/
quam legem ut nullum malum remaneret im/
punitum & nullum bonum irremuneratum: ad
hoc autem faciendum non ſufficit lex naturalis
ut in proſequendo patebit: oportuit dare legem
euangelicam & diuinam ſecundum quam pro
hibentur tam delicta interiora quam exteriora
cuius tranſgreſſores uel in hoc ſæculo uel ĩ alio
punientur. ¶Ex hoc autem apparere poteſt: quã
do lex humana prohibet concupiſcẽtias & quo
modo nõ prohibet: ſed prohibet manum & nõ
animum. Dicebatur enim ſupra hoc declarãdũ
eſſe. Sciendum ergo ꝙ ſi conſideretur intentio
legiſlatoris lege humana omnia peccata pro
hibentur: uel prohiberi debent: non enim habet
rectam intentionem rex uel quilibet alius legiſ
lator: niſi intendat ſuos conciues facere qu ãuir
tuoſiores poteſt: ſed cum ad perfectam uirtutem
nullus inducatur niſi intẽdat omnia peccata ui
tare. ſed ſi conſideretur lex quantum ad inten/
tionem legiſlatoris prohibet animum & concu
piſcentiam. Immo ut patet per philoſophum. ii.
polliticorum cum diſputat cõtra ſocratem. ſed
ſecundum hunc modum magis prohibetur cõ
cupiſcentia quam actus exterior eo ꝙ actus exte
riores tunc maxime inducunt nos ad uirtutem
ſi ſint boni & ad uicium ſi ſint mali. cum proce/
dunt ex interiori appetitu. Sed ſi conſideretur

lex humana non quantũ ad intentionẽ legiſla/
toris:ſed quãtum ad punitionem ſic dicitur nõ
prohibere mentem & animum eo ꝙ talia deli/
cta non puniat. Immo ſecundum hũc modum
non ſolum humana non prohibet intẽtiores cõ
cupiſcentias:ſed etiam non prohibet omnia ex-
teriora dilecta nam legibus humanis aliquãdo
diſſimulantur minora mala ut uitentur maiora:
ut permittuntur formicationes ſimplices & nõ
puniũtur legibus humanis ut uitentur adulte/
ria. ¶Secunda uia oſtendens neceſſariam eẽ le-
gem euangelicam & diuinam ſumitur ex parte
cognitionis noſtræ & ex incertitudine iuditii
noſtri:nam de contingentibus particularib⁹ &
de agibilibus humanis adeo ſunt iudicia diuer/
ſa hominum ut de eiſdem apud diuerſas gentes
diuerſæ ſunt leges ſecundum iudicium eni quo
rundam aliquid eſt iuſtum quod ſecũdum alio
rum iudicium eſt iniuſtum:quare cum in huma
nis iudiciis cadere poſſit dubietas & error:expe/
diẽs fuit lex euangelica & diuina circa quam er-
ror eſſe non ualet. ¶Tertia uia ſumitur ex parte
finalis boni quod intendimus adipiſci:nam cũ
huiuſmodi bonũ ſit ſupra facultates noſtræ na/
turæ:lex naturalis & humana iuuãtes nos ad cõ-
ſecutionẽ illius boni & poſſum⁹ naturaliter adi
piſci non ſufficiunt ad conſequendum illud bo
num ſupernaturale:ergo neceſſaria fuit lex euan
gelica & diuina per quã ordinamur ad illud bo
num. Decet ergo reges & principes quos com/
petit eſſe quaſi ſemideos & eſſe intellectum ſine
concupiſcentia & eſſe formam uiuendi & regu-
lam agibilium ſic ſe habere ad legem diuinã na
turalem & humanam ut ſicut excedunt alios po
tentia & dignitate ſic eos ſuperent bonitate &
uirtute.

¶Quod quantum poſſibile eſt ſunt leges pa/
triæ obſeruandæ & ꝙ cauendum aſſueſcere in/
nouare leges. Cap. xxxi.

q Værit philoſophus ii. politi. cum diſ
putat cõtra ypodonium:utrum ſit ex-
pediens ciuitatib⁹ innouare patrias le
ges & inducere nouas cõſuetudines. Ordinaue-
rat.n. ypodonius ut ſupra tetigimus quia inue/
niens aliquam legem ciuitati proficuam hono/
rem acciperet in ciuitate illa: & quia hoĩes ſunt
communiter honoris cupidi ĩducebãtur multi
ut inuenientes conſuetudines nouas dicẽtes eas
eſſe utiles & proficuas ciuitati ſoluerẽt leges pa
trias & antiq̃s. Merito ergo dubitaſ an poſitio
ypodonii eſſet bona & an expediat ſæpe ſæpius
immutare leges. Dato etiam ꝙ occurrunt leges
aliquæ quæ uideantur eẽ magis proficuæ & me-
liores. Adducit autem philoſophus in poli. iiii.
uias per quas uideſ oſtẽdi ꝙ expediat innouaſ
leges. Prima ſumitur ex parte ſcientiaꝝ & artiũ.
Secunda ex parte puritatis quarundam legum.
Tertia ex ſimplicitatẽ condentium leges. & quar
ta ex indeterminatione particularium circunſtã
tiarum. ¶Prima uia ſic patet nam in aliis ſcien/
tiis ſic uidemus ꝙ ſi occurrat poſterioribus ali
quid melius reprobanda ſunt dicta priorum pu
ta in medicinali amota ſunt multa paterna elo/
quia. & in ſcientia gramatica ſiue in arte luctati-
ua quæ docet luctari:ut innuit philoſophus i po
li. multa quæ priores tradiderunt. per poſterio-
res ſunt immutata & innouata:q̃re ſic erit in legi
bus ꝙ ſi occurrant meliores leges quam ſint tra
ditæ a prioribus partibus non ſunt ulteri⁹ leges
patriæ obſeruandæ. ¶Secunda uia ad oſtendẽ-
dum hoc idem ſumitur ex parte puritatis quarũ
dam legum:nam quaſdam leges patrias ut phi/
loſophus innuit contingit eſſe malas & barbari
cas:ſicut erat lex olim apud græcos quod portã
tes ferrum & alia metalla emebant uxores ad in
uicem. Omnino.n. erat barbarieũ ſtatueſ leges
ut ciues poſſent uxores ſuas uendere. Sic etiam
contingit leges aliquas eſſe ſtultas utpote legẽ
illam quã ut recitat philoſophus quædam gens
ſtatuit uidelicet ꝙ ſi aliquis ciuis eſſet occiſus &
aliquis conſanguineus mortui inuaderet aliquẽ
ciuem & ille præſentibus aliquibus fugeret ab
eo:reputabatur fugiẽs reus homicidii. Dicebat
enim legiſlator ꝙ nõ fugeret niſi ſentiret ſe cul
pabilem:ſed hoc fuit ſtultum ſtatuere quia ſiue
aliquis ſit culpabilis ſiue non ſi timeat uulnerari
naturale eſt ut fugiat perſequentem ergo quia
aliquæ leges paternæ ſunt prauæ inouãdæ ſunt.
¶Tertia uia ſumitur ex ſimplicitate condentiũ
leges nam ſi aliquando condentes leges contin
git eſſe ſimplices. irrationale eſſet:ſi poſteriores
ſapientiores non poſſent immutare leges pater
nas per ſimpliciores conditas ; ergo in tali caſu
mutandæ eſſent priorum leges. ¶Quarta uia
ſumiť ex indeterminatiõe particularium actuũ.
Nam agibilia particularia indeterminata ſunt:
& perfecte cõpræhendi non poſſunt. quare quã
tumcunq; conditores legum fuerint ſapientes
potuerunt eos latere aliquæ particulares circun
ſtantiæ circa agibilia hominum. Si igitur po/
ſterioribus propter experientiam agibilium par
ticulariũ occurrit aliqd melius. incõueniens eſt
non remouere leges paternas & antiquas pro/
pter meliores leges nouiter inuentas. Videſ ita
q; hæ rationes probare ꝙ quotienſcunq; occur
rit aliquid melius:ſunt leges paternæ immutan
dæ. Sed hoc ſimpliciter aſſerere eſt ualde pericu/
loſum ciuitati & regno. Nam aſſueſcere induce
re nouas leges ut innuit philoſophus ſecundo
politicorum eſt aſſueſcere non obedire legibus.
Nam leges magnam efficatiam habent ex con-
ſuetudine:de difficili.n. quis facit contra aliqd
quod eſt per diuturna tempora obſeruatum. Aſ
ſueſcere autem non obedire legibus:eſt aſſueſ
ſcere non obedire regibus & principibus. & p
conſequens eſt tollere principatum & regnum.
Quantum autem malum ſequitur non obedire
regibus & legibus. oſtendit philoſophus primo
rethoricoꝝ qui ait magis nocere cõſueſcere nõ
obedire principibus quam non obedire medi-

cis.Nam medici intẽdunt bonum corporis:uo
lunt enim corpora inducere ad ſanitatem. Sed
ueri legiſlatores & ueri reges principaliter intẽ
dunt bonum animæ. qa intendunt ciues indu
cere ad uirtutem. ¶Vt ergo appareat quid ten
dendum ſit de quæſito. ſciendum ꝙ lex poſiti/
ua ſi recta ſit:oportet ꝙ innitatur legi naturali:
& ꝙ determinet geſta particularia hominum.
Dupliciter ergo poteſt huiuſmodi lex habeꝛ de
fectum.Primum ſi ſit contraria lege naturali.Se
cundo ſi non ſufficienter determinaret particu
laria geſta.Si primo modo deficiant leges pater
næ & poſitiuæ:non ſunt leges ſed corruptiones
legum . propter hoc obſeruari non debent.
Nam leges poſitæ licet ſint additæ naturalibus
legibus:non tamẽ ſunt contrariæ illis.nec uelle
mus appellare cõtrarium iuri naturali quod nõ
eſt a natura inductum: ſed ei ẽ additum & appo
ſitum:& per artem omnium adinuentum.ſecun
dum quem modum loquendi homo eſt nudus
naturaliter:& ueſtimentum eſt contra naturam.
Nam eſſe ueſtitum uidetur contrariari ei ꝙ eſt
eſſe nudum.Secundum hunc modum loquen
di loquuntur iuriſtæ.ut patet ex inſtituta de iuꝛ
naturali.Vbi dicitur ꝙ leges humanæ cõtrariæ
ſunt iuri naturali.quia iure naturali ab initio ho
mines liberi naſcebantur. Seruitus ergo eſt con
tra naturam:inquantum natura non induxit ſer
uitutem:ſed eſt ad utilitatem hominum per le/
ges poſita.Sed ſic appellare aliquid contra natu
ram eſſe eſt ruditer loqui.Nam illud proprie eſt
contra naturam cuius cõtrarium dictat ratio na
turalis:& quia propter utilitatem & propter cõ
mune bonum hominum eſt ſeruus introducta.
ut ſupra in libro ſecundo oſtendimus aliquos
ſeruire aliis & obedire:licet ſit iuri naturali addi
tum & appoſitum.ſicut ueſtimentum eſt additũ
& adductum corpori nudo quod eſt natura pro
ductum:non tamẽ eſt contra ius naturale:quia
huic naturalis ratio non cõtradicit. Leges ergo
deficientes:quia ſunt prauæ & contra ius natura
le.cuiuſmodi erat lex illa : ꝙ ciues poſſent ſuas
uxores uendere : uel quæcunq; aliæ leges ſunt
prauæ & iniuſtæ.non ſunt obſeruandæ ſed ex/
tirpandæ.Si uero leges ſint defectiuæ.quia non
complete determinant particularia agibilia:da
to ꝙ occurrant leges meliores & magis ſufficiẽ
tes.nõ ẽ aſſueſcendum ĩnouare leges. Primo qa
aliquando contingit circa talia decipi:quia cre
duntur meliores quæ ſunt peiores : & creduntur
magis ſufficientes quæ ſunt minus.dato tamen
ꝙ in aliquo ſufficientiores eſſent leges nouiter
adinuentæ. Sunt tamen leges antiquæ & pater
næ obſeruandæ.quia quanto ex una parte quis
perficit dando ſufficientiorem legem.tanto ex
alia parte nocet:tollendo cõſuetudinem & diu
turnitatem temporis:per quam lex habet effica
ciam magnam. Non eſt ergo ſimile de artibus
& de legibus:quia artes & ſcientiæ totam effica
ciam habent ex ratione.ſed leges nõ ſic.Imo ma

gnam efficaciam habẽt ex diuturnitate & aſſue
factione.Decet ergo reges & principes obſerua
re bonas conſuetudines principatus & regni:&
non innouare patrias leges niſi fuerint recte ra
tioni contrariæ.

¶Quid eſt ciuitas.& quid eſt regnum & qualẽ
oportet eſſe ipſum exiſtentem in regno & ciui/
tate. Cap.xxxii.

Irca regimen regni & ciuitatis ut ſupe
c rius dicebatur erãt quattuor pertractã
da.uidelicet qualis debet eſſe rex ſiue
princeps.quales cõſiliarii.quales iudices & qua
lis populus.Expeditis ergo tribus reſtat dicere
de quarto.ſcilicet de populo. Sed cum ad ſcien
dum qualis debet eſſe populus & quomodo de
beat ſe habere ad principantem non modicum
amminiculetur ſcire quid ſit ciuitas: & quid re/
gnum.Intendimus in hoc capitulo declarare &
diffinire quid ſit ciuitas aut quid regnũ. ¶Sci
endum igitur ꝙ ciuitas ſit aliquo modo qd na
turale:eo ꝙ naturalem habemus impetum ad ci
uitatem conſtituendam. Non tamen efficitur
nec perficitur ciuitas niſi ex opere & ĩduſtria ho
minum.Quæ autem ex arte humana efficiunt
diffiniuntur & cognoſcuntur potiſſime ex fine
& bono:ad quod ordinãtur . ut potiſſime ſcim⁹
quid ſit domus : & qualis debeat eſſe domus:ſi
ſciuerimus ipſam eſſe factam propter hoc bonũ
ut nos defendat a pluuiis & caumatibus quare ſi
ſcire uolumus qui eſt ciuitas. enumeranda ſunt
bona illa ad quæ deſeruit conſtitutio ciuitatis:
& aduertendum eſt ꝙ bonorum illorum ſit po
tius.Narrat quidem philoſophus tertio politi
corum uolens diffinire quid ſit ciuitas : ſex bo
na ad quæ ciuitas ordinatur. ¶Eſt enim ciuitas
conſtituta. Primo propter communicationem
loci ut homines ſimul cohabitent. Conſurgit
enim ex hoc quædam iocunditas & delectatio.
Nam nullius ſine ſocio iocunda eſt poſſeſſio.Si
quis enĩ magna multitudine argenti & auri pol
leret:& omnibus uictualib⁹ abundaret:& tamẽ
non uiueret in ſocietate:ut alii ſuam magnificẽ
tiam perciperent & ut eis ſua bona communica
re poſſet:non multum reputaret illa.Facta eſt er
go ciuitas:ut homines ſimul in uno loco uiuen
tes iocunde & delectabiliter conuerſetur.¶Se/
cundo ciuitas eſt conſtituta non ſolum propter
iocunde & delectabiliter conuerſari:ſed propter
ipſum uiuere.Nam homines in eadem ciuitate
exiſtentes deſeruiunt ſibi ad uitam:& unus alte
ri ſubuenit in his quæ ſunt neceſſaria uitæ.ꝙ ſic
eſſe non poſſet ſi homines ſollicitari morarenť.
¶Tertio facta fuit ciuitas compugnationis gra
tia:& propter non iniuſtum pati.Nam quia ho/
mo unus ſolitariam uitam ducens:non eſt ſuffi
ciens reſiſtere impugnantibus & uitare iniurias
& iniuſtitias ſibi factas:conſtituta fuit ciuitas ut
homo qui ſolitarius eſt ſe nõ poteſt tueri ab ho
ſtibus:exiſtens pars multitudinis:tute & abſque
formidine uiueret. ¶Quarto fuit ciuitas ordia

ta propter commutationes & contractus. Dicebatur enim ſupra cum de legibus tractabamus ꝙ facere commutationes & contractus erant ſecundum ius gentium:& erat proprium humāo generi. Quia enim nullus homo ſibi habet omnia ſufficientia ad uitam:niſi commutet ea quibus abundet in illa a quibus deficit. Ideo neceſſariæ fuerunt emptiones uenditiones commutationes. conſtituta fuit ciuitas ut homines ſimul cōuiuerēt. ¶ Quintum bonum ad quod ciuitas ordinatur eſt communicatio connubiorum. Nam homines ſimul conuiuentes adinuicem amicitiam contrahunt:& ut firmius ſe diligant. uel ꝓpter aliquod aliud bonum quod uident inde cōſurgere iungunt cōnubia & ſiunt adinuicem affines. ¶ Sextum bonum propter quod eſt ciuitas conſtituta eſt uiuere elegibiliter & uirtuoſe. Nam magis poſſunt puniri delinquentes & maleficia ſi homines ſimul conuiuāt in ciuitate:quā ſi morarentur diſparſim & uitam ſolitariam ducerent. Inde eſt igitur ꝙ timore pœnæ multi deſinunt malefacere & aſſueſcunt ad operationes bonas ꝙ faciendo diſponuntur & fiunt boni & uirtuoſi. Quoniā igitur uirtutes & opera uirtuoſa ſunt maxima bonorum:licet propter omnia prædicta bona ſit aliquo modo ciuitas conſtituta. Potiſſime tamen conſtituta eſt propter uiuerē elegibiliter & uirtuoſæ. q̄re ſi maiori fine & maiori bono quod intenditur in re accipienda eius notitia. Bene dictum eſt quod dicitur. iiii. polli. quod unitas loci communicatio connubiorum compugnationis gratia: commutatio rerum:& cætera talia ſunt ea ſine quibus non habet eſſe ciuitas. Principaliter tamen: eſt ciuitas cōſtituta: propter bene & uirtuoſe & fœliciter uiuere. Si igitur quæratur quid ē ciuitas. Dici debet ꝙ eſt communicatio ciuium propter bene & uirtuoſe uiuere:& propter perfectam & per ſe ſuſtinentē uitam. ¶ Viſo quid eſt ciuitas:de leui uideri poteſt:quid eſt regnum. Nam regnum ſupra ciuitatem uidetur addere multitudinem nobilium & ingenuorum. Eſt enim ciuitas pars regni. & in regno eſt maior multitudo:& ſunt plures nobiles & ingenui quam in ciuitate una. ¶ Poteſt ergo ſic diffiniri regnum. ꝙ eſt multitudo magna in qua ſunt multi nobiles & ingenui:uiuentes ſecundum uirtutem ordinati ſunt ſub uno uiro optimo:ut ſub rege. Viuere enim ſecundum uirtutem eſt finis principaliter intētus in quolibet ciue:in quolibet ciuitate:& in toto regno. Nam ſecūdum philoſophum in politicis. idem finis eſt unius ciuis & totius ciuitatis. Sic etiam dicere poſſumus:ꝙ idem eſt unius ciuitatis:& totius regni. ¶ Debet.n. rex ſi ſit uerus & rectus idem intendere in uno ciue:& ī tota ciuitate & in regno toto. Nam cura peruigili ſtudere debet:ut quilibet ciuis uirtuoſe habeat:ut tota ciuitas uirtuoſa exiſtat:& ut totum regnum bene & uirtuoſe uiuat. Sed ſi quilibet ciuis debet uirtuoſe ſe haberē. quia ſecundum philoſophum in politicis. ſecūdum ꝙ aliquis excedit alios ī potentia & dignitate:ſic debet eos excedere in bonitate & uirtute. decet nobiles & ingenuos eſſe magis bonos & uirtuoſos quam ciues alios:propter quod regem ipſum tanquam omnibus excellentiorem decet eſſe optimum & quaſi ſemideum. Inde eſt igitur ꝙ regnum dicitur eſſe multitudo: in qua ſunt multi nobiles & ingenui:non quocunque modo ſe habentes:ſed uiuentes ſecundum uirtutem:& ordinati ſub uno uiro optimo ut ſub rege. ¶ Oſtenſo quid eſt ciuitas: & quid regnum de leui patere poteſt qualis debeat eē popul' exiſtens in ciuitate & regno. Nā ſi ciuitas & regnū: principaliter ordinatur ad uitam bonam & uirtuoſam. habitatores regni:& populum exiſtentem in ciuitate & regno:oportet eſſe talem:ꝙ uiuat bene & uirtuoſe. In eſt ergo quod ait philoſophus tertio politicorum. ꝙ magis eſt ciuis abūdans in bonis operibus uirtuoſis. quam ſibi abūdaret ī diuitiis:uel in nobilitate generis:uel aliis exterioribus bonis. Credunt ergo multi eſſe ciues:& eſſe de regno ſi in regno habeant domos multas poſſeſſiones magnas: ſed magis ſunt de regno abundantes in operibus uirtuoſis & obſeruantes leges rectas & ſtatuta regni quam habentes nobilitatem generis ciuilem potentiam & multitudinē ipſorum bonorum exteriorum.

¶ Quod tūc eſt optima ciuitas & optimum regnum & optimus populus quando eſt in multis perſonis mediis conſtitutus. Cap. xxxiii.

q Varto politicorū ait philoſophus ꝙ tres oportet eſſe partes ciuitatis. Nam hii quidem ſunt opulēti ualde. Hii āt egeni. Hii uero tertii ſunt horum medii. Hoc ergo modo quo diuiſa eſt ciuitas. in tres diuidi poteſt quilibet populus. & quodlibet regnum. Intentio autem huius capituli eſt oſtendere optimam eſſe ciuitatem & regnum: ſi ibi ſit populus ex multis perſonis mediis conſtitutus. ¶ Tangit autem philoſophus quarto politicorum quattuor ex quibus ſumi poſſunt quattuor uiæ:oſtēdentes meliorem eſſe policiam uel melius eſſe regnū & ciuitatem:ſi ibi ſit populus abūdans in multitudine mediarum perſonaȝ. Prima uia ſumitur ex eo ꝙ talis populus magis rationabiliter uiuit. Secunda ex eo ꝙ inter ipſos habet eſſe maior dilectio. Tertia: quia ibi maior æqualitas. Quarta quia eſt ibi minor inuidia: & minor contemptus. ¶ Prima uia ſic patet. Nā ſi ī populo ſint multi ualde diuites: & multi ualde pauperes & paucæ perſonæ mediæ:uix aut nunquam rationabiliter uiuet. Nam multum diuites:ad multum pauperes neſciunt rationabiliter ſe habere:ſed modica occaſione ſumpta eis manifeſte nocent. Sic etiam multum pauperes ad nimium diuites neſciunt ſe rationabiliter gerē. Inſidiantur enim eis quomodo poſſint aſtute & latenter eorum deprædari bona. Sed ſi ī populo ſint multæ perſonæ mediæ: ceſſabunt hu

ſuiſmodi nocumenta: & de facili rationi obe/
diunt. Hoc eſt quod dicitur poli. quarto ꝙ quo
niam mediocre eſt optimum: optima eſt poſſeſ
ſio media. quia facilius rationi obediet. Nam ſi
una pars ciuitatis ſit ſuperingenua: ſuperpoten
tes & ſuperdiuites. Alia uero huic contraria ſit
ſuperegena ſuperdebilis & ualde uilis. difficile
ẽ rationem ſequi. Nã hii quidem uidelicet ſup.
potentes fient iniurioſi. Hii autem ſuperpaupe/
res fient nequam ualde aſtute & latenter iſidiant
diuitibus. ¶ Secũda uia ſumitur ex mutuo amo
re q dẽt eſſe inter exiſtentes in eodẽ regno inter
commorantes in eadem ciuitate. Nam ut dicit
quarto ethicorum. iſti uidelicet pauperes nimie
amant principes. ideſt potentes & diuites. Hæc
autẽ ut ibi ſubditur: ſunt ualde nociua ciuitati.
Vt ergo ſit mutuus amor inter ciues: bonum eſt
propter hoc abundarẽ in perſonis mediis. ¶ Ter
tia uia ſumitur ex æqalitate & iuſtitia quæ ẽ ſer
uanda in ciuitate. Nam ut ait philoſophus: exce
dentes in euſortuniis potentiis diuitiis & ami/
cis: & in aliis huiuſmodi bonis neſciunt ſubiici.
Qui autem ſecundum exceſſum ſunt indigen/
tes & pauperes neſciunt principari. quare ſi po/
pulus ſit ſolum ex duabus partibus conſtitutus:
ex nimis diuitibus & nimis pauperibus & pau/
cæ aut nullæ ſint ibi perſonæ mediæ: de difficili
ſeruabitur ibi æqualitas & iuſtitia: ſed diuites pe
nitus uolentes principari & ſuppeditare alios.
Alii uero cõtra nitentes diſſenſionem faciunt &
ſi contingat pauperes optinere: quia principari
non nouerunt male tractabunt diuites & poten
tes. Quarta uia ſumitur ut uitetur inuidia & cõ
temptus. Nam pauperes ut dicitur quarto politi
corum: maxime inuident diuitibus & maxime
diuites contemnunt eos nulla ſocietas eſt bene
durabilis ubi eſt multa inuidia & contemptus,
quare optimus eſt populus ex multis perſonis
mediis conſtitutus. quia tunc de facili rationa/
biliter uiuunt ad inuicem ſe diligere: & ſeruabitur
inter ipſos æqualitas & iuſtitia. Non erit inter il
los contemptus & inuidia. Non enim habebit
unus unde alium contemnat: nec unde ei inui/
deat: uidens ſe ei quaſi æqualem exiſtere & non
eſſe magnũ exceſſum īter ipſos: huic auctoritati
atteſtat: ꝙ ſobõ ideſt karẽdas & Lyurgus tradi
derũt de pollicis. Dixerunt. n. eas cõſtituendas
eſſe ex perſonis mediis. Decet ergo reges & pri
cipes adhibeꝛ cautelas ut in regno ſuo abundẽt
multæ perſonæ mediæ: ut ne aliis ad nimiã pau
pertatem deuenientibus efficiantur reliqui ni/
mis diuites: quod fieri poterit ſi non pro quacũ
ꝗ cauſa liceat ciuibus paternas poſſeſſiones uen
dere: non quibuſlibet indifferenter liceat quaſ
cunꝗ poſſeſſiones emere adhibenda eſt debita
diligentia circa emptionẽ & uenditionem agro
rum & terrarum poterit aliqualis æqualitas re
ſeruari inter ciues.

¶ Quod expedit populo cum magna reuerẽtia obedire regibus: & cum ſumma diligẽtia leges regias obſeruare. Cap. xxxiiii.

Onſequitur autem populus quantum
ad præſens ſpectat tria. ſi cum magna
diligentia obediat regibus & principi
bus & obſeruet leges regias. ex quibus triplici
uia uenari poſſumus quantum ſit utile & expe/
diens populo: obedire regibus & principibus &
obſeruare leges. ¶ Primo enim ex hoc cõſequi
tur populus uirtutes & maxima bona. ¶ Secun
do ex hoc conſurgit ſalus regni & ciuitatis.
¶ Tertio ex hoc oritur pax & tranquilitas ciuiũ
& habundantia exteriorum rerum. ¶ Prima
uia ſic patet. Nam ut dicebatur in præcedenti
bus: intentio legiſlatoris eſt inducere ciues ad
uirtutem. In recta enim pollicia ut uult philoſo
phus circa principium quarti polli. Eadem ẽ uir
tus boni ciuis & boni uiri & per idem ſiue per
eoſdem mores eſt aliquis bonus ciuis & bonus
homo. Eſt quidem aliquis bonus ciuis ſi bene
obediat principãti: & ei cuius eſt leges ferre. qua
re ſi principãs recte regat populum ſibi commiſ
ſum. Et quia intentio eius eſt inducere alios ad
uirtutem: cum uirtus faciat habentẽ bonum: &
opus bonum oportet in recto regimine: ꝙ bo/
nus ciuis ſit bonus homo: & qui bene ſubiicitur
regi ſit bonus uir. Si enim Rex non intenderet
ꝙ ſibi ſubiecti eſſent boni & uirtuoſi: iam non eſ
ſet rex. ſed tyrannus. Si ergo quilibet ciuis debet
intendere ut ſit bonus & uirtuoſus: eo ꝙ uirtu/
tes ſunt maxima bona: cum ſumma diligentia
ſtudere debet ut Regi obediatur. & ne præuari
centur leges & præcepta eius: omnibus enim tã
nobilibus quam ignobilibus neceſſaria eſt obe
dientia regia & obſeruantia legum. Imo tanto
magis eſt hoc expediens nobilibus quam igno
bilibus quanto decentius eſt eos eſſe bonos &
uirtuoſos. ¶ Secunda uia ad inueſtigãdum hoc
idem ſumitur ex eo ꝙ ex obedientia regis & ex
obſeruatione legum oritur ſalus regni & ciuita
tis. Credunt eni aliqui ꝙ obſeruare leges & obe
dire regi ſit quædam ſeruitus. Sed ſecũdum phi
loſophum quinto polliticorum hoc nõn eſt ſer
uitus. ſed libertas. Ignorant enim quid eſt liber
tas: dicentes obſeruare leges & obedire regibus
eſſe ſeruitutem. Cum enim beſtiæ ſint naturæ
ſeruilis: quanto quis magis accedit ad naturam
beſtialem: tanto eſt magis naturaliter ſeruus. eſ
ſe quidem ſceleratum & affectatorẽ belli & tur
batoꝛ pacis: uelle uiuere ſine freno & ſine lege ſe
cundũ ſentẽtiã philoſophi & ſecundum dictum
Homeri. Eſt eſſe magis beſtiam quam hominẽ.
quare non obſeruantes leges nolentes obedire
regibus & ſuperioribus ſunt magis beſtiæ quã
homines & per cõſequẽs ſunt magis ſerui ꝗ libe
ri. Saluat itaꝗ ſal⁹ regni & ciuitatis. habitatores
regni efficiuntur liberi: ſi obediãt regibus & ob
ſeruent leges. Quanta autem ſalus ſurgat in re/
gno ex obedientia regis: ſufficienter oſtenditur
ſi conſiderentur uerba philoſophi quarto polli.

qui comparat Regem ad regnum ſicut animam
ad corpus. Nam ſicut anima corpus regit & con
ſeruat: ſic rex regit & conſeruat regnum. & ſicut
anima eſt ſalus: & uita corporis. ſic Rex ſi recte
pricipetur: eſt ſalus & uita regni. Quare ſicut peſ
ſimum eſt corpori delinquere animam & nõ re
gi per eam. Sic peſſimum eſt regno deſerere le/
ges regias & præcepta legalia & non regi per re
gem. ℂ Tertia uia ad oſtendẽdũ hoc idem: ſumi
tur ex eo ꝙ ex obedientia regia. & ex obſeruatio
ne legum oritur pax & trãquillitas ciuium & ha
bundantia exteriorum rerum. Nam ut ſupra di:
cebatur. leges etiã & legiſlatores. ut reges & pri
cipes coactiuam habent potentiam: ut qui amo:
re honeſti per increpationes paternas & amico/
rum non retrahitur ab operibus ſceleratis: ſaltẽ
timore pœne retrahantur ab illis. Expediens. n.
fuit regno & ciuitati habere aliquem regem uel
aliquem principantem: ne malefici turbarent pa
cem ciuium. Intendere enim debet quilibet le/
giſlator: ut corda ciuium ſint tranquilla: & ut ci
ues uiuant pacifice & unanimes. Vnde & philo:
ſophus primo rethori. uidetur uelle ꝙ ſic ſe ha/
beant legiſlatores ad animas: ſicut medicina ad
corpora. Nam ſicut medicus intendit ſedare hu
mores ne inſurgat morbus & bellum in corpo/
re. Sic legiſlator intendit placare corda ſedare
animas: ne inſurgat rixa & diſſenſio ĩ regno aut
in ciuitate. Inde eſt ergo quod dicitur primo re
thori. ꝙ non tantum nocet peccare contra præ/
cepta medici quantum conſueſcere non obedi/
re principi eſt enim anima maius bonũ quam
corpus. & pax ciuium & eorum qui non ſunt in
regno potior eſt q̃ equalitas humorum uel q̃ ſa
nitas corporum. Summo ergo opere ſtudere de
bet populus & oẽs habitatores regni circa obe/
dientiam regiam. & obſeruatiõem legum: ꝗm
ex hoc conſurgat tantum bonum: quantum bo
na eſt pax & tranquillitas exiſtẽtium in regno.
Cõſurgit etiam ex hoc habundantia exteriorũ
rerum. Nam exiſtente guerra in regno terræ ma
nent incultæ ſiunt depredatiões: oriuntur ſterili
tates: deducũtur habitatores regni ad inopiam.
Si ergo conſideretur quantum bonum aduenit
ex rege non ſolum regibus recte regentibus: ſed
etiam dato ꝙ in aliquo tyrannizarent ſtuderet
populus obedire illis. Nam magis eſt tollerabi/
lis aliqualis tyrannides principantis: quã ſit ma
lum. ꝙ conſurgit ex inobedientia principis: &
ex præuaricatione mandatorum eius.

ℂ Qualiter ſe debent habere ciues & uniuerſali/
ter habitatores regni: ne Reges prouocentur ad
iracundiam contra ipſos. Cap. xxxv.

P Oſtquam docuimus populum & om
nes habitatores regni: ut obediant re:
gibus & obſeruent eorum leges uolu
mus in hoc capitulo declarare qualiter ſe habere
debeant exiſtentes in regno: ne reges prouocen
tur ad iracundiam contra ipſos. ℂ Ira autem ſe/
cundum philoſophum in principio ſecundi re/
tho. Eſt triſtitia proueniens ex appetitu apparẽ/
tis punitiones: propter apparentem paruipenſio
nem eorum quæ in ipſum: aut in aliqua ipſius
aut in aliqua quæ ordinãtur ad ipſum. Nunquã
enim ira ſine triſtitia eſt. Appetit autem iratus ap
parenter. i. manifeſte punire eos qui paruipen/
dunt ipſum: uel aliqua quæ ſunt ipſius: uel ea q̃
aliquo modo ordinantur ad ipſum. Cum ergo
quis aliquo dictorũ modorum manifeſte forefa
cit in alium: ille triſtatus ex appetitu punitionis
dicitur iraſci. Ciues itaq; ut nõ ꝓuocẽt reges ad
iram nõ debent forefacere. nec regẽ nec in ea q̃
ſunt ipſius. nec in illa quæ aliquo mõ ordinãtur
ad ipſum. Prĩo quidẽ expedit eis q̃ ſunt ĩ regno
ut non incurrant regiam iram non forefacere ĩ
ipſum regem. ℂ Regi autẽ duo debẽtur: honor
& obedientia. Eſt enim rex caput regni. caput au
tem ad alia membra dupliciter comparatur. Pri
mo quidem quia eſt altius & excellentius illis.
Secundo uero quia ea dirigit in actiões ſuas. In
capite enim uiget ſenſus & ymaginatio per quã
dirigimur in operatiões noſtras. Sic rex excellẽ
tior eſt omnibus illis qui ſunt in regno. Rurſus
quia eius eſt leges ferre. & quia in rege maxime
uigere debet ſenſus & prudentia. ad ipſum ſpe/
ctat per ſe & per alios dirigere eos qui ſunt in re
gno. Ratiõe ergo quia rex eſt excellentior aliis
ei debetur honor & reuerentia. Ratione uero q̃a
ipſius eſt dirigere alios debet ei ſubiectio & obe
dientia. Quare dupliciter poteſt forefieri ad re/
gem ab hiis qui ſunt in Regno. Primo ſi non ei
exhibeant honorem debitum & reuerentiam di
gnam. Secundo ſi non ſint ei ſubiecti & obediẽ
tes: obſeruando eius leges & mandata. Cum enĩ
hæc duo: honor uidelicet & obedientia ſubtra/
huntur a rege merito prouocatur ad iram. Ideo
dicitur. ii. rethoricorum ꝙ iraſcimur hiis qui re
nentur uel conſueuerunt nos honorare. ſi nõ ſic
ſe habeat. Et eſt ratio: quia ſic ſe habentes uident
nos deſpicere. Nam ſi nos non deſpicerent im/
penderent nobis honorem dignum. Sic etiam
ibidem dicitur ꝙ & ad minores iraſcimur ſi nõ
ſic ſe habeant ut debent. uel ſi faciant contraria
eorum quæ debent. quod maxime contingit: ſi
tranſgrediuntur mãdata ſuperiorum & nõ obe
diunt regi: quaſi præexcellenti. ℂ Viſo quomõ
habitatores regni non debẽt prouocare regem
ad iram: forefaciendo in ipſum: non exhibere ei
debitum honorem & obediẽtiam condignam.
Reſtat uidere: quomodo non debent ipſum ꝓ/
uocare forefaciendo in eos qui ſunt eius & qui
pertinent ad ipſum. Ad regem autem pertine/
re uidentur quattuor genera perſonarum. uide/
licet parentes & uniuerſaliter omnes cognati
uxor filii & ſubditi. Spectat itaq; ad habitato/
res regni ſi uolũt regem ad iram prouocare nõ
ſolum non forefacere in ipſum regem: ſed etiã
non forefacere in cognatos: uxorẽ filios. & uni/
uerſaliter in omnes ſubiectos regi. & quia oẽs

qui ſunt in regno ipſi regi ſunt ſubditi foreſacit
in regem quotienſcunq; alicui exiſtẽti in regno
efficitur iniuria aliqua. Hoc eſt ergo quod dici
tur ſecundo reth. capitulo de ira: ꝙ iraſcimur fo
refacientibus in parentes: filios uxores. & ſubie/
ctos: eo ꝙ turpe ſit ipſis non auxiliari. ℭ Tertio
ſpectat ad habitatores regni non foreſacere i ea
quæ aliquo modo ordinantur ad regem. Huiuſ
modi autem ſunt poſſeſſiones proprie & debita
iura regni. quia in hoc uidentur ipſum contem/
nere & paruipendere ſi iniuſte & abſq; iuſſione
regia manum apponãt in ea quæ ad regem ſpe
ctant. Decet ergo omnes ciues & uniuerſaliter
omnes habitatores Regni ab ipſa infantia pro/
uocare filios ad dilectionem regis. Inſtruere eos
quomodo debeãt honorare regem obedire eis
non foreſacere i cognatos eius: nec in filios: nec
in aliquas perſonas ei ſubiectas. nec in aliqua iu
ra regni. Peſſimum eſt enĩ ut dicitur quinto pol
liti. non inſtruere pueros ad uirtutem & ad ob/
ſeruantiam legum utilium: & ad obſeruandum
ea quæ requirit pollicia uel regimẽ regni i quo
ſemp. n. amamus prima magis: & illud ad quod
primo inſtruuntur iuuenes ſunt magis proni ad
obſeruandum.

ℭ Quomodo reges & principes debeant ſe ha/
bere ut amentur a populo. & qũo ut timeantur
& ꝙ licet utrunq; ſit neceſſarium: amari tamen
plus debent appetere ꝙ̃ timeri. Cap. xxxvi.

Q Voniam in primo libro promiſimus
nos dicturos: qũo reges & principes
debeant ſe habere ut amentur in po/
pulo: & quomodo ut timeãtur. uolumus hic exe
qui qualiter fieri hoc contingat. ℭ Sciendũ ita/
q; ꝙ ut reges & principes cõmuniter amentur i
populo: tria potiſſime in ſe habere debent. Prio
quidem eſſe debent benefici & liberales. Secun
do fortes & magnanimi. Tertio æquales & iu/
ſti. ℭ Primum autem ſic patet. Nam uulgus nõ
percipit niſi ſenſibilia bona. ideo beneficos & li
berales in nummiſmata: & in ea quæ poſſunt nũ
miſmate menſurari amat & reueretur. Ideo dici
tur rethori. ſecũdo capitulo de amore. ꝙ popu/
lus amat & honorat beneficos in pecunia & libe
rales. ℭ Secundo ut reges amentur in populo:
debẽt eſſe fortes: & magnanimi: ponẽtes ſi opor
teat ſeipſos pro bono cõmuni & defenſione re/
gni. nam populus ualde diligit fortes & magna
nimos exponentes ſe pro bonis cõmunibus. cre
dit enim per tales ſalutem cõſequi. Ideo dicitur
ſecũdo rethori. ꝙ quia diligimus beneficos i ſa
lutẽ. i. eos qui poſſunt nobis beneſacere nos ſal
uando & liberãdo. Ideo diligimus fortes & cor
datos. ℭ Tertio ut reges diligantur a populo: de
cet eos eſſe iuſtos & æquales. Nam maxime pro
uocatur populus ad odium regis ſi uiderit ipſum
non obſeruare iuſtitiam. Ideo dicitur ſecundo
rethori. ꝙ iuſtos maxie diligimus. ℭ Viſo qũo
reges & principes debeant ſe habere ut amentur
a populo. Videre reſtat qũo ſe habere debent ut
timeantur ab eis. Potiſſime autem timentur po
tentes ut patet in ſecũdo rethoricorum: propter
punitiones quas exercent in ſubditos. In puni/
tione autem tria ſunt cõſideranda. uidelicet pu/
nitionem ipſam perſonam punitam. & modum
puniendi. ℭ Quantum ergo ad punitionem: ti/
mentur reges & principes: ſi in eos qui ultra mo
dum regnum & polliciam perturbant: inexquiſi
tas crudelitates exerceant. Ideo dicitur ſecundo
retho. quod homines timent eos de quibus ſũt
conſcii feciſſe aliquid dirum. ℭ Secundo timen
tur reges & potentes non ſolum ratiõe punitio
nis diræ: ſed etiam ratione perſonarum punita/
rum. Nam iuſtus pro iuſtitia nulli parcere dẽt.
Ideo dicitur ſeptimo polli. ꝙ bene operãs nulli
parcit. q̃a nec pro patre nec pro filio nec ꝓ ami/
co nec pro aliquo alio dimittendũ eſt operari iu
ſte & bene. tunc itaq; ratione perſonarum puita
rum timẽtur reges & pricipes q̃n nec amicis nec
aliis parcũt. ſi uiderint eos foreſacere. Timet igi
tur tunc quilibet ex populo: foreſacere. cogitans
ſe non poſſe punitionem effugere. Imo ut uult
phũs ſeptimo polliticorum. Decet reges & potẽ
tes ut magis timeantur: & ut uirilius obſeruent
iuſtitiam magis punire & ſeuerius ſe gerere cõ
tra amicos ſi cõtingat eos ualde fore facere ꝙ̃ cõ
tra alios. ℭ Tertio timent reges & principes rõ
ne modi puniendi: quod fieri contingit: cum ad
eorum iudices ꝙ præpoſitos latenter & caute ſe
gerunt in punitionibus exequẽdis: & in iuſtitia
facienda: & mali effugere non poſſunt. quin pu
niantur. Ideo dicitur ſecundo rethoricorum. ꝙ
latitiui magis timentur ꝙ̃ manifeſti. ℭ Viſo quo
mõ reges & principes ſe habere debeãt ut amen
tur: & quomodo ut timeantur de leui patere po
teſt & licet utrunq; ſit neceſſarium. amari tamen
magis appetere ꝙ̃ timeri. Dicebatur enim ſupra
ꝙ principalis intentio regis & cuiuſcũq; princi/
pantis eſſe debet inducere alios ad uirtutẽ. Om
ne ergo bonum per quod ciues ſunt magis bõi
& uirtuoſi debet eſſe magis intentũ a legiſlatorẽ.
Cum ergo ciues & exiſtẽtes in regno ſi bñ agãt
& obſeruent leges & mãdata regis ex amore ho
neſti & ex dilectione quã habent ad bonum cõ/
mune & ad regem: ſint magis boni & uirtuoſi
ꝙ̃ ſi hoc facerent timore pœnæ & ne punirẽtur.
magis debent appetere reges & principes amari
a populis. & ꝙ amore boni populi bene agant ꝙ̃
timeri ab eis & ꝙ tiore pœnæ cauere ſibi ab acti
bus malis utrunq; enim eſt neceſſarium timeri
& amari. Nam non omnes ſunt adeo boni & ꝑ
fecti: ꝙ ſolo amore honeſti & boni communis
& ex dilectione legiſlatoris: cuius eſt intendere
commune bonum: quieſcant male agere. opor
tuit ergo aliquos inducere ab bonum & retrahe
re a malo timore pœnæ. Eligibilius tamen eſt
amari ꝙ̃ timeri ut eſt per habita manifeſtum.

ℭ Incipit tertia pars tertii libri: de regimine prin
cipum. In qua tractatur quomodo regenda ſit ci
uitas aut regnum tempore belli.

¶ Quid eſt militia & ad quæ eſt inſtituta: & quod omnis bellica operatio ſub militia continetur. Cap. I.

Peractis partib' duabus huius tertii libri quia oſtenſum eſt quid ſenſerunt antiqui philoſophi de regimine ciuitatis & regni. & determinatum eſt: qualiter ſit ciuitas atq; regnum a tēpore pacis. Reliquum eſt tractare de tempore bellico: ut ſciant reges & pricipes qualiter cōmittenda ſint bella. Nam ut plurimum bellorū induſtria ut patet per Vegecium in de re militari. plus confert ad optinendam uictoriam q̄ faciat multitudo uel fortitudo bellantium. opus autem bellicum ut patebit in ſequendo. continetur. ſub militari. quare ſi de opere bellico tractare uolumus. Videndum eſt quid ſit militia & ad quid ſit inſtituta. ¶ Sciendum igitur militarem eſſe quandam prudentiam ſiue quandam ſpeciem prudentiæ. Poſſumus autem quantum ad pͥſens ſpectat diſtinguere quinq; ſpecies prudentiæ. uidelicet prudentiam ſingularem. yconomicam: regnatiuam: pollicticam ſiue ciuilem: & militarem. ¶ Dicitur enim aliquis habere ſingularem uel particularem prudentiam quando ſeipſum ſcit regere & gubernare & hæc ē maior prudentia q̄ yconomica & regnatiua. Nam minus eſt ſcire regere ſeipſum quam ſcire regere familiam & ciuitatem aut regnum. ¶ Secunda ſpecies prudētiæ dicitur eſſe yconomica. Nam prudens ex hoc aliquis dicitur ut patet ex ſeptimo ethicorum: quia bene conſiliari & bene dirigere ad bonum finem. ubi ergo reperitur alia & alia ratio boni: ibi reperitur alia & alia ſpecies prudētiæ quare cum bonum domeſticum & bonum totius familiæ ſit aliud bonum a bono alicuius ſingularis perſone. Sicut bonum commune eſt aliud a bono aliquo ſingulari. Iconomicam ſiue prudentiam per quam quis ſcit regere domum & familiam: oportet eſſe aliam a prudentia: qua quis nouit ſeipſum regere. ¶ Tertia ſpecies prudentiæ dicitur eſſe regnatiua: uel legum poſitiua. Nam ſicut perſona aliqua ſingularis eſt pars domus ita domus eſt pars ciuitatis & regni. & ſicut bonum commune eſt aliud a bono alicuius ſingularis pſonæ. ſic bonum ciuitatis & Regni eſt aliud a bono domeſtico. Prudentia uero regnatiua & legum poſitiua. i. prudentia quæ requiritur in rege & principāte: cuius eſt leges ferre & regere regnum & ciuitatem: eſt alia a prudentia yconomica quæ requiritur in patrefamilias: cuius eſt gubernare domum. ymo quanto bonum ciuitatis & regni excedit bonum domeſticum: & bonum alicuius particularis perſonæ tanto prudentia quæ requiritur in rege oportet excedere prudentiam patriſfamilias. uel prudentiam alicuius particularis hominis. Propter quod bene dictum eſt ꝙ ait Vegecius in primo libro de re militari. ꝙ neq; quēquam magis decet uel meliora ſcire uel plura quam principem: cuius doctrina omnibus ſubiectis prodeſſe poteſt. Inde eſt igitur ꝙ in erudiendo reges & principes: hunc totalem librum diuiſimus in tres libros. quia in primo libro docuimus regem eſſe prudentem prout rex aut principes eſt quædam perſona in ſe & prout habet ſeipſum regere. In ſecundo uero docuimus ipſum ut eſt paterfamilias: & ut habet diſpenſare bona domeſtica. In tertio uero eruditur Rex aut principes ut eſt caput regni aut principatus. & ut habet ferre leges & gubernare ciues. Omnes autem tres prudentias decet habere regem. uidelicet particularē: yconomicam & regnatiuam. ¶ Quarta ſpecies prudētiæ dicitur eſſe pollitica ſiue ciuilis. Nam ſicut in principante requiritur excellens prudentia qua ſciat alios regere. Sic in quolibet ciue requiritur prudentia aliqualis qua noſcat adimplere leges & mandata principantis. Non enim ſic obſequitur ciuis principāti aut regi ſicut martellus fabro. quia in martello nulla ē cognitio: ſed ſolum agitaſ a fabro. Sed in ciue requiritur prudentia aliqua per quam habeat bonam opinionem de hiis quæ imperantur a Rege. ¶ Differt autem hæc prudentia a prudentia particulari quam collocauimus in prima ſpecie. Nam aliud eſt ꝙ ſciat ſe regere ut ē aliquid in ſe. & aliud ut ſubiectus principanti. Nam & ſi quis ſolitariam uitam duceret: adhuc oporteret ipſum habere aliqualem prudentiam qua ſciret ſe regere & gubernare: non tamen eſſet in ipſo prudentia ciuilis nec yconomica nec regnatiua. quia non eſſet ciuitas nec pars ciuitatis. ¶ Quinta ſpecies prudentiæ dicitur eſſe militaris. Nam regimen regni & ciuitatis: ſi ſit rectum & ordinatum: aſſimilatur hiis quæ uidemus in uno & eodem homine. Sicut ergo quilibet homo habet duas uirtutes animæ. Vna per quam ſequitur bonum & fugit malum. Et aliam per quam aggreditur: & reſiſtit prohibētibus. Sicut quilibet ciuitas & regnum indiget duplici uirtute & duplici prudentia. uidelicet legum poſitiua & militari. ut per legum poſitiuam tota ciuitas & totum regnū proſequatur proficua & fugiat nociua. Per militarē uero & per operationem bellicam aggrediatur & ſuperet impedientia: & ꝓhibentia. Militaris ergo eſt q̄dam ſpecies prudētiæ per quam ſuperātur hoſtes: & prohibentes bonum ciuile & commune. ¶ Ex hoc autem apparet ad quid ſit militia īſtituta. Nā ſicut leges ut ſupra oſtendebatur principaliter reſpiciūt cōe bonū: Sic & militia pricipaliter inſtituta eſt ad defenſionē cōmunis boni: ut ciuitatis aut regni. Quare cum cōmune bonū directe uideatur īpediri ꝑ īpugnationem hoſtiū ex conſequenti uero ex ſeditiōe ipſorū ci

uium:& ex oppræſſione debillum perſonarum.
Dicere poſſumus ꝙ ſicut ad fortem pricipaliter
ſpectat bene ſe habere in opere bellico: Ex conſe
quenti uero ſpectat ad ipſum bene ſe habere in
aliis terribilibus.Sic etiam ad milites principa/
liter ſpectat bene ſe habere in opere bellico & p
actiones bellicas opprimere impedimenta hoſti
um.Ex conſequenti uero ſpectat ad ipſos ſecun
dum iuſſionem regiam:& ſecundum mandata
principantis impedire omnes ſeditiones ciuiũ:
& omnes oppræſſiões eorum:qui ſunt in regno:
per quas turbari poteſt tranquillitas ciuium &
commune bonum.℄ Hanc autem ratiõem pru
dentiam uidelicet militarem:maxime decet ha.
bere Regem:Nam licet executio bellorum:& re
mouere impedimenta ipſius communis boni:
ſpectet ad ipſos milites: & etiam ad eos quibus
ipſe Rex. Aut principes uoluerit committere ta
lia.Scire tamen quomodo committẽda ſint bel
la:& qualiter caute remoueri poſſit impedientia
commune bonum:maxime ſpectat ad principã.
tem.℄Ex hoc ergo patere poteſt quales ſunt ad
miliciam admittendi. Nam milicia uidetur eẽ:
quædam prudentia operis bellici: ordinata ad
commune bonum.uidẽtur ſe habere milites in
opere bellico ſicut magiſtri & doctores in ſcien
tiis aliis.Quare ſicut nullus efficiendus eſt ma/
giſter in aliis ſcientiis:niſi conſtet ipſum eſſe do
ctum in arte illa.Sic nullus aſſumẽdus eſt ad di.
gnitatem militarem:niſi conſtet ipſum diligere
bonum regni & commune & niſi ſpes habeatur
ꝙ ſit bonus in opere bellico.& ꝙ uelit ſecundũ
iuſſionem principantis impedire ſeditiões ciui-
um:pugnare pro iuſtitia & pro iuribus remoue-
re quæcũꝗ impedire poſſunt commune bonũ.
℄Ex hoc etiam patere poteſt omnem bellicam
operationem contineri ſub militari. Nam licet
bellare contingat homines pedites uel etiã eq/
ſtres non exiſtentes milites.debent tamen mili/
tes eſſe magiſtri bellorum & ordinatores alio/
rum in bello.ideo ſub militari dicitur opera bel
lica contineri.

℄Quæ ſunt regiones illæ in quibus ſunt me/
liores bellatores:& ex quibus artibus eligendi
ſunt homines bellicoſi. Cap.ii.

Idetur quantum ad præſens ſpectat in
u opere bellico duo neceſſaria eſſe ſtren
nuitas bellandi.& prudentia erga bel
la quare ſi ſcire uolumus iquibus regiõibus me
liores ſunt bellatores oportet attendere circa p̃-
dicta duo.℄In partibus igitur nimis propinqs.
ſoli non ſunt eligendi bellantes.quia in eis defi
cit ſtrennuitas & animoſitas circa bellum.ut ait
philoſophus.vii.pollitiicorum.Ratio autem hu
ius aſſignatur a uegecio primo libro de re mili/
tari capitulo ſecũdo.ubi dicitur ꝙ natiões quæ
uicine ſunt ſoli nimio calore ſiccare.amplius q/
dem ſapiunt:ſed modicum habundant in ſan/
guine.& propterea non habent cõſtantiam pu-
gnandi neꝗ fiduciam.quia naturaliter metuũt
uulnera.Nam cum naturaliter habeant modi/
cum ſanguinis naturaliter timẽt ſanguinis amiſ
ſionem.non ergo ſunt prompti ad bella nec ad
percuſſiones.℄Rurſus in partibus ſeptentriona
libus & nimis a ſole remotis non ſunt eligendi
bellantes.& qa ſi illis eſt ſanguinis copia:ut uul.
nera non metuant.tamen propter ſanguinis ha
bundantiam & impetum ſunt quaſi furibundi
& imprudentes. Ideo non omnino ſunt utiles
operibus bellicis.quia conſilium & prudentia ĩ
dimicãdo non eſt modicum utilis.Experimen/
to enim uidemus & plane hoc uult philoſoph⁹
ſeptimo polliti.ꝙ gentes nimis propinquæ ſoli
habundant ſagacitate & induſtria:ſed deficiunt
impetu & animoſitate.Gentes uero a ſole remo
tæ econtrario prudentia deficiunt & animoſita.
te ſuperant.quare ſi tam animoſitas quam indu
ſtria neceſſaria eſt in bellis:ex neutris partib⁹ eli.
gendi ſunt bellatores.ſed ex regione media:nec
omnino a ſole remota:nec omnino ſoli propin
qua eligendi ſunt bellantes:ut tam prudentia q̃
animoſitate participent.℄Aduertendum tamẽ
cætera talia documenta accipiẽda eſſe ut in plu
ribus.Nam in omnibus partibus ſunt aliqui in.
duſtres:& aliqui animoſi ut plurimum ſoli pro/
pinqui animoſitate deficiunt.remoti uero pru/
dentia. ℄Aduertendum etiam ꝙ licet in bellis
tam animoſitas q̃ etiam prudentia ſit neceſſaria:
magis tamen animoſitas eſt utilis.Ideo & ſi gen
tes omnino propĩquæ ſoli:& omnino remotæ
non ſunt perntos utiles actibus bellicis:magis ta
men inter medias regiões eligẽdæ ſunt ad ope.
ra bellica remotiones a ſole:quam propinquio/
res:ut magis animoſitate participent.℄Viſo ex
quibus partibus meliores ſunt bellatores.Vide
re reſtat:ex quibus artibus eligendi ſunt bellan/
tes .Enumeranda ſunt igitur ea quæ requirũtur
in hominibus bellicoſis:ut ſciamus quales ho/
mines ſunt eligendi ad bellum & ex quibus ar/
tibus ſunt aſſumendi bellantes. ℄Sciendum er
go ꝙ cum bellantes debent habere mẽbra acta
& aſſueta ad percutiendum non debeant horre.
re ſanguinis effuſionem debeãt eſſe animoſi ad
inuadendum & etiam potentes ad tolerandum
labores.Dicere poſſumus ꝙ Fabriferrari & Car.
pentarii utiles ſunt ad opera bellica.quia ex ar/
te ſua habent brachia acta & aſſueta ad percutiẽ.
dum. Sic etiam utiles ſunt macellarii.quia non
horrent ſanguinis effuſionem. cum aſſueti ſint
ad occiſionem animalium:& ad fundẽdum ſan
guinem.Venatores etiam aprorum admitten/
di ſunt ad huiuſmodi opera.quia non ſine ma/
gna audacia contingit aliquos inuadere apros.
Sunt ergo tales animoſi & ſtrẽnui ad bellandũ.
Imo forte nõ minus periculoſum eſt: bellare cũ
apro:quam pugnare cum hoſte.Nam non timẽ
tes aprorum pericula ſignum eſt:eos non time/
re hoſtiũ bella. ℄ Rurſus uenatores ceruorum
non ſũt repudiãdi ab actibus bellicis:eo ꝙ tales
aſſueti ſunt ad labores nimios.Ex hiis ergo arti.

bus propterea quæ diximus eligendi ſunt bella
tores. ¶ Barbitonſores autem & ſutores ſi con/
ſideretur ars propria: ad pugnam ſunt inutiles.
Nam nunquam bene uibrât clauam aut enſem.
qui debet habere mattum leuem: & nõ eſt aſſue.
tus retinere in manibus niſi raſorium aut acum.
Quæ enim proportio ẽ acus ad lanceam: & ra
ſorii ad clauam. Sic etiam apothecarii aucupes
& piſcatores non ſunt eligendi ad huiuſmodi
opera: eo ꝙ non habeant artem cõformem ope
ribus bellicoſis. Poteſt ergo contingere ꝙ in q̃.
libet arte ſint aliqui bellicoſi & audaces. Aliqui
uero timidi & puſillanimes. Sed quantum eſt ex
genere artis: & prout ars ipſa reddit hominem
aptum uel inherentem ad opus bellicum. Aliq̃
genera artium diximus utilia ad actiones belli/
cas: & aliqua inutilia.

¶ In qua etate aſſueſcendi ſint iuuenes ad ope/
ra bellica: & ex quibus ſignis cognoſcere poſſu/
mus homines bellicoſos. Cap. iii.

d Iximus ſupra philoſophũ uelle in. vii.
pol. iuuenes a. xiiii. anno ultra aſſue ſi
endos eſſe ad labores ſortes: ut ad la/
bores militares & bellicoſos. Quod concordat
cum Vegecio de re militari dicente: ꝙ a tempo.
re pubertatis aſſueſcendi ſunt homines iuuenes
ad militares labores. Imo quia quæ a iuuentute
inchoamus nimis diligimus & delectamur in il
lis. Si uult legiſlator ciues bellatores facerẽ & red
dere ipſos aptos ad pugnandum potius debet
præuenire tempus q̃ præmittere. Nam ut ait Ve
gecius melius eſt: ut iuuenis exercitatus cauſetur
ætatem nondum aduenisſe pugnandi gratia q̃
doleat præteriſſe. ¶ Eſt etiam ſpecialis rõ quare
oporteat iuuenes ab ipſa iuuentute aſſueſcere: ad
artem bellandi. quia non parua nec leuis ars eſſe
uidetur armorum induſtria. Nam ſiue equitem
ſiue peditem oportet eſſe bellãtem. quaſi fortui.
tu uidetur peruenire ad palmam: ſi caret iduſtria
bellandi. Tam enim pedeſtri q̃ etiam in equeſtri
pugna ſunt multæ adhibendæ cautelæ. Factum
eſt quidem nõ prius: ſed tunc uelle addiſcere bel
lare: quando imminet neceſſitas pugnandi: ubi
uita periculis mortis exponitur. Vt ergo bellato
res habeant ſpacium addiſcendi ſingula: quæ re
quiruntur ad bellum: ab ipſa pubertate aſſueſcẽ
di ſũt ad opera bellica. Quare ſi legiſlator ut rex
aut princeps debeat committere bellum uiros
exercitatos & bellatores ſtrẽnuos debet aſſume
re. ¶ Viſo in qua ætate aſſueſcendi ſunt qui de/
bẽt effici bellatores ad actiones bellicas. uidere
reſtat ex quibus ſignis cognoſci habeant homi.
nes bellicoſi. ¶ Sciendum igitur uiros audaces
& cordatos utiliores eẽ ad bellũ quã timidos.
Rurſus homines fortes & duros corpore: quia
potentiores ſunt uiribus: ſunt magis eligẽdi ad
opus bellicum. Amplius cum uideamus aliqua
animalia bellicoſa. Aliqua uero timida. Homi/
nes ſimiliores animalibus bellicoſis utiliores: ui
dentur eſſe ad bellum. ¶ Tribus igitur generib⁹
ſignorum cognoſcere poſſumus bellicoſos ui/
ros. ¶ Primo quidem per ſigna: ſecundũ quod
arguitur animoſitas & audacia. ¶ Secũdo uero
per ſigna ſecundum quæ oſtenditur uirilitas &
fortitudo corporis. ¶ Tertio autẽ per ſigna ſecũ
dum quæ oſtenditur animoſitas & ſtrennuitas
cordis uigilantia oculorum & erectio ceruicis.
Ideo dicit Vegecius: ꝙ adeo leſcens martio ope
ri depudandus debet eſſe uigilantibus oculis &
erecta ceruice. Signa uero p q̃ oſtẽdit̃ fortitudo
corporis & uires membrorum ſunt duricies car.
nis & compactio neruorum muſculorum & la/
certorum. Nam ſecũdum philoſophum octauo
polli. opus bellicoſum & induſtria mentis oĩno
requirunt modum contrarium. Nam ut ſcribit̃
in ſecundo de anima molles carne aptos mente
dicimus. Sed econtrario dicimus: duri carne ha
bentes compactos neruos & lacertos ſunt uiroſi
& fortiores corpore: ſunt aptiores ad pugnam.
Signa uero conſormantia nos animalibus belli
coſis ſunt magnitudo extremitatum & latitudo
pectoris. Videmus enim leones & aĩalium fortiſ
ſimos habere magna brachia & lactum pectus.
Quando igit̃ in homine uidemus ꝙ ſit uigilans
oculis: erectus ceruice: durus in carne: compact⁹
in neruis & muſculis habens longa brachia & la
tum pectus debemus arguere ipſum eſſe bellico
ſum & aptum ad pugnam. Tales ergo quærẽdi
ſunt bellatores. quia ut plurimum cõtingit eos
eſſe aptos ad actiones bellicas.

¶ Quæ & quot habere debẽt homines bellico.
ſi ut bene pugnent. & ut eos ſtrennue bellare cõ
tingat. Cap. iiii.

q Vantum ad præſens ſpectat: enumera
re poſſumus octo: quæ habere debent
homines bellatores: ſecundum quæ
quantum ad præſens ſpectat inueſtigare poteri/
mus quos aut q̃les bellatores debet rex aut prin
ceps eligere. ¶ Primo enim oportet ut pugnati
uos homines poſſe ſuſtinere magnitudinem põ
deris. ¶ Secundo poſſe ſufferre quaſi aſſiduos
membrorum motus & labores magnos. ¶ Ter
tio poſſe tolerare parcitatẽ uictus. ¶ Quarto nõ
curare de incommoditate iacendi & ſtandi.
¶ Quinto quaſi non appreciari corporalem ui/
tam. ¶ Sexto non horrere ſanguinis effuſionẽ.
¶ Septimo habere aptitudinem & induſtriam
ad protegendum ſe & feriendum alios. ¶ Octa.
uo uerecundari & erubeſcere eligere turpem fu.
gam. ¶ Eſt enim primo neceſſarium bellantib⁹
poſſe ſuſtinere ponderis magnitudinem. Nam
inermes a quacunq; parte feriantur ſuccumbũt.
quare niſi qui poſſet ſuſtinere armorum ponde
ra inutilis eſt ad bellũ. ¶ Secundo bellãtibus ex
pedit poſſe ſufferre quaſi aſſiduos membrorum
motus. Nam ſi quis in bello nõ continue ſe du.
cat: aduerſarius non fallitur in percutiendo. qua
re ſemp exponit̃ ad pcutiẽdũ fortiores ictus ex/
pertum. etenim ꝙ homine cõtinue ſe ducente
& mouente uix & nunquam ad plenum aliqua

percuſſio poteſt ipſum attingere:ſed ſemper uul
nera ſubterfugit.Nã ſicut ſi ſignum ſe moueret
& non ſtaret fixum:nõ ſic de facili percuteretur
ab arcu.Sic homo ſe circumuoluens.non ſic de fa
cili uulneratur ab hoſte. Continuus ergo mem/
brorum motus eſt neceſſarius ad uitandum pla
gas.Sic etiam eſt neceſſarius ad incutiendũ eas.
propter quod tales debent eſſe homines pugna
tiui:ut diu tolerare poſſint aſſiduum membrorũ
motum.❡Tertio homĩes pugnatiuos decet nõ
curare de parcitate uictus.Non graue eſt ultra ar
morum pondera & eorum quæ requiruntur ad
defenſionem exercitus deferre in abundantia ui
ctualium copiam.ymo quia & ſi abſq; grauamie
adeſſet pugnãtibus ciborum ubertas:adhuc eẽt
eis neceſſaria abſtinentia:& non grauare ex ni/
mio cibo:ut laborem pugnandi melius tolerare
poſſent.❡Quarto decet eos non curare de incõ
moditate iacẽdi & ſtandi. Nam expedit aliquã
do pugnantibus die noctuq; eſſe in armis pro/
pter quod nec in ſtando nec in iacẽdo eſt eis cõ
modum aut requies.❡Quinto decet ipſos p/
pter iuſtitiã & cõe bonũ quaſi non appciari cor
poralem uitam.Nam cum tota operatio bellica
expoſita ſit periculis mortis:nunquã quis eſt for
tis aio & bonus bellator:niſi aliquo modo ſit i/
pauidus circa pericula mortis. Spectat enim ad
fortem & ad bonum bellatorem:ut innuit phi/
loſophus tertio ethicorum non curare in bello
bene mori.Tunc enim quis dicitur bene mori ĩ
bello.quando iuſte bellans:ut pro defenſione
patriæ.uel aliquo alio magno bono iuſte & au/
dacter exponit ſe mortis periculis. Cum autem
quis ultra quam debeat diligit corporalem uitã
de facili eligit turpem fugam ❡Sexto pugnan
tes non debent horrere ſanguinis effuſionem.
Nam ſi quis cor molle habens muliebris exiſtẽs
horreat effundere ſanguinem:non audebit ho/
ſtibus plagas infligere. & per conſequens bene
bellare non poteſt.❡Septimo decet eos habere
aptitudinem & induſtriam ad protegendum ſe:
& ad feriendum alios.Nam ut dicitur primo ethi.
Finis militaris eſt uictoria.Sed cum omnis bel/
lica operatio contineã ſub militari:ut ſupra oſtẽ
detur:& ut habetur a philoſopho.circa principi
um ethico.Omnis actiõis bellice dicetur uicto/
ria eſſe finis.Quare cum maxime contingat bel
lantes uincere ſi bene ſciant ſe protegere & alios
ferire.Induſtria protegendi & feriendi ualde eſt
expediens bellatoribus.Qualiter autem talis in
duſtria habeatur:& qualiter ſit feriendum hoſtẽ
& quæ ad miniculantur ad iſta infra patebit.
❡Octauo decet bellatores uerecũdari & erubeſ
cere turpem fugam.Nam ut dicitur tertio ethi/
corũ. Apud illos ſunt uiri fortiſſimi:apud quos
honorantur fortes.Inter cætera autem quæ red
dunt hominem bellicoſum:eſt diligere honora
ri ex pugna:& erubeſcere turpem fugam. ❡Ad/
uertendũ autem ꝙ cum dicimus bellatores nõ
horrere effuſionem ſanguinis non debere.uul
tum appciari corporalem uitam:& cætera quæ
diffuſius connumerauimus. intelligendum ẽ ſi
habeat iuſtum bellum.Nam pro defenſione iu/
ſtitiæ & pro communi bono exponenda eſt peri
culo corporalis uita.nõ eſt cauenda effuſio ſan
guinis:& cætera alia ſunt fienda:per quæ iuſtitia
& commune bonum defendi poteſt.Ex his au/
tem plane patet quales bellatores & quos uiros
pugnatiuos rex aut princeps eligere debeant.
Nam illi ſunt eligendi in quibus plura reperiun
tur de his quæ requiruntur ad pugnam.

❡Qui ſunt meliores bellatores:an urbani & no
biles uel agricolæ & rurales. Cap.v.

[N]Umeratis his quæ habere debent bel
latores uiri.Reſtat inquirere qui ſunt
meliores bellantes:an urbani:an no/
biles:an rurales.Videtur autem ſi conſiderentur
prædicta.rurales meliores eſſe.Huiuſmodi autẽ
opinionis uiſus eũ eſſe. Vegecius dicens: nunq̃
credo potuiſſe dubitari aptiorem armis eſſe ru/
ſticam plebem.Ad hoc etiam uigentur facere q̃
ſuperius diximus.❡Dicebatur enim uiros pu/
gnatiuos tales eſſe debere:qui poſſent ſuſtinere
magnitudinem ponderis:continuum laborem
membrorum:parcitatem uictus:& incommodi
tatem iacendi & ſtandi:non timere mortem:nõ
horrere ſanguinis effuſiõem:& cætera alia quæ
tetigimus in capitulo præcedenti.Conſtat autẽ
ruralem populũ haberẽ maxime prædicta. Sunt
enim ruſtici aſſueti ad magnitudinem põderũ.
Non enim in bellis grauabit eos armorum ſarci
na:qui aſſidue tempore pacis:aſſueti ſunt ad ma
iora pondera. Nec etiã eos fatigabit curſus uel
ductio brachiorum: uel aliorum membrorum
motus:q ad hos & ad maiores labores ſunt con
tinue aſſueti.Rurſus eos non affliget parcitas ui
ctus. quibus potus aquæ ſatiſfaciebat in ſiti.&
groſſus panis ſufficiebat ad eſum.amplius rura/
les non affliguntur ex incommoditate iacendi
uel ſtandi:qui ſolis ardorẽ non timent umbras
non curant.balneorum ſolacia neſciunt in ſoli
da terra iacentes ſuauius dormiunt q̃ urbani &
nobiles requieſcant in fulcis. Hos etiam proba/
bile eſt non multum timere mortem.Nam tãto
quis magis mortẽ timere uidetur: quãto magis
delicate uixit:& quanto plurimum ſolaciorum
eſt expertus in uita.Hi etiam non uidentur hor
rere effuſiõem ſanguinis.Nam inter cæteras gẽ
tes ruralium gens uidetur eẽ crudelius. Ad hæc
igitur intendentibus uidetur cenſendũ eſſe me/
liores bellatores eſſe rurales.❡Sunt autem alia
per quæ uidetur oſtendi urbanos & nobiles
meliores eſſe pugnantes. Nam inter cætera
per quæ quis redditur bonus pugnatiuus eſt: ut
dicebatur uelle honorari.ex pugna & erubeſcerẽ
turpem fugam.Hoc eſt enim ut ait philoſophus
tertio ethicorum: ꝙ Hectorem fecit audacem:
Dicebat enim Hector.Si ex pugna fugiam.Po/
lamidas mihi redargutiões ponet. Sic etiam &
dyomedes hoc modo effectus fuit ſtrẽnuus qa

dicebat. Si in bello terga uertam Hector econ/
tionabitur in Troyanis. Dicet a me deuictus eſt
dyomedes. Quare cum uelle honorari & erube
ſcere de aliquo turpi facto magis conueniat no.
bilibus quam ruſticis. Hii meliores eſſe uident
ad pugnam: eo ꝙ uerecundentur fugere. ¶ Rur
ſus in bello multum ualet induſtria & prudētia.
Nam ſagacitas & uerſutia aliquando plus faci/
unt ad optinendam uictoriam q̄ corporis forti.
tudo. Quare cum cōmuniter nobiles homines
induſtriores ſunt ruſticis. ſequitur hos meliores
eſſe pugnantes. Videntur enim hæc duo maxi/
ma eſſe ad optinendam uictoriam. uidelicet eru
beſcentia fugiēdi & ſagacitas bellandi. ¶ Vt er.
go ſciatur quid ſit de quæſito tenendum opor/
tet aduertere. ꝙ ſecundum diuerſitatem pugna.
rum diuerſi eligendi ſunt bellatores. poteſt enī
eē pugna pedeſtris & equeſtris. In pedeſtri itaq̄
certamine magis eligendi ſūt rurales quam no.
biles: eo ꝙ illis maxime ualet aſſuefactio ad por
tationem ponderum & tolerātiam laborum. In
equeſtri uero magis eligendi ſunt ipſi nobiles:
eo ꝙ equorum ipſorum fortitudo ſupplet defe.
ctum quem patiuntur nobiles in non poſſe tan
tos ſuſtinere labores: quantos conſueuerunt ſu/
ſtinere rurales. In huiuſmodi enim pugna: nimi
um ualet bellandi ſagacitas ſociata erubeſcētiæ
fugiendi. ¶ Sciendum tamē ꝙ ut nobiles ex oī
parte efficiantur ſtrenui bellatores: aſſuefacien
di ſunt ad portandum armorum pondera: & ad
ſuſtinendum laborem & motum brachiorū &
aliorum membrorum corporis: ut requirit ope.
ratio bellica. Quæ autem & quot ſunt illa ad q̄
debeant exercitari bellantes in ſequēti capitulo
oſtendetur.

¶ Quod in opere bellico nimiū ualet exercita/
tio armorum: & ꝙ ad uincendum gradatim &
paſſim & ad curſum & ſaltum exercitandi ſunt
bellatores. Cap. vi.

Ecitat Vegecius in libro de re mili/
r taris exercitationem armorum & in/
duſtria bellandi fuiſſe: ea quæ terrarū
orbem. Romano populo ſubiecerunt. Nam qd
potuiſſet paucitas Romanorum aduerſus mul/
titudinem Hiſpanorum cōtra dolos Affrorum
& pendentias græcorū: niſi paruuli fuiſſent exer
citati in armis: & magis habuiſſent bellādi indu
ſtriam. Nam eſt enim inconueniens uirum pru
dentem & ſagacem in uno propter particulariū
inexperientiam eſſe in prudentē in aliquo. Vn/
de multotiens contingit ꝙ prudentes in rebus
aliis propter inexercitium armorum non ſunt
induſtres in bellis. Exercitium enim ī quolibet
negocio præbet audaciam: ut non metuat illud
facere. Nam quia ſecundum Vegecium. Ne/
mo facere metuit quod ſe bene didiciſſe confi/
dit. Inde eſt ꝙ tantum ualet armorum exerciti/
um: quod in bellorum certamine paucitas exer
citata ſit prompta ad uictoriā. Et multitudo ru/
dis & idocta ſemper ſit expoſita ad fugam & ad
cædem. ¶ Viſo armorum exercitium eſſe peruti
le: ad opera bellica. Reſtat oſtendere quomodo
exercitandi ſunt bellantes ad incedendum gra/
datim & paſſim: & ad curſum & ad ſaltum. Nā
iſta ut in ꝓſequēdo patebit: neceſſaria ſūt in bel
lis & inexercitatio circa ipſa: bellantibus eſt no.
ciua. ¶ Primo enim milites & ipſi pedites: & uni
uerſaliter bellantes aſſueſcendi ſunt ad gradum
& paſſum bellicum: ut gradatim pergant ita ut
quilibet ſe in ſuo ordine teneat. Nam ſi acies ſi/
ue peditum ſiue militum non ordinate incedat
duo mala inde conſequuntur. Nam non ſerua/
to debito ordine: in una parte erit acies q̄ſi ſpar
ſa & per uia ultra quam debeat. In alia uero arta
& ſtricta plus q̄ oporteat. ¶ Primo ergo ex eo
ꝙ in aliqua parte per uia eſt citius ab hoſte per/
forabitur: & per conſequens debellabitur. ¶ Se.
cundo in parte illa ī qua nimis arta eſt: impedie
tur ad percutiendum. Nam cum bellator a ſuo
conſocio nimis comprimitur: ſua impediuntur
brachia: ne poſſit hoſtibus: plagas iſſigere. Hæc
enī duo in acie ſunt neceſſaria: ut ſcilicet nō po.
teſt de facili perforari ab hoſtibus: & non impe/
diatur ad percutiendum: q̄ niſi ſeruato debito
gradu & debito ordine in inceſſu fieri non po/
teſt. Tam ergo pedites quam equites bellatores
ante quam bella exerceant: ſunt multotiens ſi/
mul congregandi: & exercitandi: ut onerati ar.
mis ordinate incedant: ac ſi deberēt pugnam cō
mittere. Et cum uiderit magiſter bellorum: ali.
quem non tenere ordinem debitum in acie ip.
ſum increpet & corrigat. uel ſi nimis delinquat
ipſum omnino repellat ab acie tanquam inuti/
lem bellatorem. ¶ Secundo exercitandi ſunt
bellatores tam pedites quam equites ad curſum
ut ſint abiles in præcurrēdo. Videtur enim hoc
ualere ad tria. ¶ Primo ad explorandum inimi.
corum facta. Non bonum eſt ī exercitu aliquos
ēxillores præcurrere: qui de facili non poſſint
ab ipſos hoſtibus compræhendi: explorantes
conditiones & facta hoſtium. ¶ Secundo hoc
eſt utile ad optinendum meliorem locum. Nā
& locus multum facit ad pugnam. Ideo ſi bella.
tores exercitati: ſunt ad curſum: facilius optine.
bunt aptiorem locum ad pugnādum. Eſt etiam
hoc utile ad perſequendum hoſtes fugientes.
Nam non de facili quiſq̄ poteſt euadere manus
agilium & præcurrentium. ¶ Tertio exercitan.
di ſunt bellatores ad ſaltum ut ſciant ſaltim uel
per ſaltum: incedere. Quod etiam ad tria eſt uti.
le. Primo ad remouendum impedimentum. Se
cundo ad terrendum aduerſarios. Tertio ad in.
fligendum maiores plagas. Contingit enim ali
quando inuenire foſſas & alia impedimenta in
uia quæ ſine ſaltu in uia tranſire non poſſunt q̄/
re utile eſt ad remouenda impedimenta: & equi
tes ut ſic ſint docti: ut ſciāt equū ſic pungere: ut p
ſaltum foueas & alia impedimenta pertranſeāt:
& pedites & etiam milites: ſi contingat eos pe/
des aſſeſſi uolunt boni bellatores exiſtere. ſic ad

ipſa iuuentute exercitandi ſunt ad ſaliendum:ut poſſint per ſaltum ſoueas & alia impedimenta tranſire. Terrentur etiam ex hoc aduerſarii:quando ſic uident hoſtes per ſaltum incedere. ¶ Rurſus ipſe ſaltus ratione motus facit:ut plaga amplior infligatur.

¶ Quod non ſufficit ad incedendum ſerio & gradatim:& ad curſum & ſaltum exercitare bellantes:ſed ſunt plura alia ad quæ exercitandi ſūt homines bellicoſi. Cap. vii.

P Oſſumus autem præter tria prædicta:ad quæ exercitandos diximus bellantes enumerare octo alia:ad quæ exercitari debent homines bellicoſi. ¶ Primo enim exercitandi ſunt ad portandum pondera. ¶ Secundo ad inuadendum & percutiendum cum claua. ¶ Tertio ad emittendum tela ſiue iacula:& percutiendum cum lancea. ¶ Quarto ad iacendum ſagittas. ¶ Quinto ad proiiciendum lapides cum ſundis. ¶ Sexto ad percutiendum cum plumbatis. ¶ Septimo ad aſcendendum equos. ¶ Octauo ad ſciendum artem natandi. Eſſet etiam ulterius dicendum:quando exercitandi ſunt bellatores ad percuciendum cum gladiis & enſibus. Sed de hoc ſpeciale capitulū faciemus. ¶ Primo enim ſunt bellatores exercitandi ad portādum pondera:ut plus ponderis portare aſſueſcunt:etiam quam ſit armorum ſarcina. Nam conſuetudo eſt quaſi natura quædam. Cum ergo quis aſſuetus eſt ad portandum maius pondus:uidetur ſibi quaſi quod leuius incedat:ſi oneretur quodam minori pondere. Rurſus non ſolum una:ſed etiam plura alia ſunt ferenda in bello. ideo etiam ad maiora pondera non eſt inutile aſſueſcere bellatores. ¶ Secundo exercitandi ſunt bellantes ad inuadendum & percutiendum cum claua. Recitat enim Vegecius:ꝙ antiquitus apud romanos in campo aliquo multi pali infigebantur:& iuuenes quos uolebant facere optimos bellatores exercitabāt ad palos illos. Ita ut quilibet haberet ſcutum dupli ponderis:quam ſit ſcutum quod portatur in bello. & clauam ligneam etiam duplici ponderis:& quilibet illorum iuuenum. ſic oneratus cōtra aliquem illorum palorum quaſi contra aduerſarium incedebant:& tunc percutiebat palū in ſummitate:tūc in ymo. nūc in medio. & contra palum illum ſic impetuoſe ſe gerebat percutiendo ipſum & cooperando ſe ad alia faciendo quæ requiruntur ad bellum:ac ſi contra hoſtem dimicaret:& cum diu mane & ſero iuuenes ſic exercitati eſſent. cum poſtea ueniebant ad bellum:non grauabantur in percutiendo cum claua. uel in ſuſtinendo quoſcunq; labores bellicos. ¶ Tertio exercitandi ſunt bellatores ad mittendum tela & iacula:& ad percutiendum cum lancea. quod etiam ad defixum palum fieri habet. Fiebat enim antiquitus ut cum iuuenes exercitati erant ad percutiendum palos infixos cum claua:ꝙ exercitabantur ad percutiendum cum telo uel cum iaculo ſiue cum lancea. Stabāt enī remotis & aſſueſaciebant brachia:ut poſſent palum percutere uel ſaltem prope ipſum proiicere. Eſt autem attendendum ꝙ in proiiciendo telum aut lanceam primo uibrandum eſt telum ipſum:& poſtea fortiter impellendum. uibrando enim telum propter maiorem motum quem efficit in aere:longius pergit & amplius nullus infligit. ¶ Quarto exercitandi ſunt bellantes ad iaciendum ſagittas uel cum arcubus uel cum baliſtis. Nam quia contingit ꝙ ipſos hoſtes non poſſumus immediate attingere. utile eſt eos ſagittis impugnare. ymo dato ꝙ pugnantes ſe cum hoſtibus poſſint coniungere antequam coniungantur:proficuum eſt eos arcubus & baliſtis terrere. Legitur enim de affricano Scipione:ꝙ cum pro populo Romano certare deberet:non aliter cōtra hoſtes ſe obtinere credebat:niſi in omnibus aciebus electos ſagittarios miſcuiſſet. ¶ Quinto ſūt bellatores exercitandi ad iaciendum lapides cum ſundis. Hic enim modus bellandi in quibuſdam marinis inſulis fuit inuentus:in quibus pueri:ut Vegecius recitat:adeo induſtres erant ut matres nullum cibum eis exhiberent:cum non primo cum ſunda percuterent. Eſt enim hoc exercitium utile quia ſundam portare nullus ē labor. Interdum tamen euenit in lapidoſis locis habeatur conflictus:& ut mons ſit aliquis defendendus. In impugnatione etiam caſtrorum & ciuitatum non inutile eſt lapides cum ſundis eiicere. ¶ Sexto exercitandi ſunt bellantes ad percutiendum cū plumbatis. Nam pila plumbea uel ferrea cum cathena aliqua coniuncta manubrio lineo uehementem ictum reddit. Nam propter uehæmentiorem motum aeris uehæmentius percutit pila cum cathena hoſte infixa:quam ſi ipſi haſtæ uel ipſi manubrio lineo eſſet coniuncta. Ad omne enim genus percuſſionum exercitandi ſunt bellantes:ut contra alios & alios hoſtes:aliter & aliter percutiendo dimicent. ¶ Septimo bellatores exercitandi ſunt aſcenſiones equorum. Nam ut Vegecius recitat:fiebāt antiquitus equi lignei: ad quos aſcendendos iuuenes in yeme exercitabantur ſub tecto. æſtate uero in campo. & primo equos illos aſcendebant inermes:deinde armati:& adeo ad hoc aſſuefiebant:ut a ſiniſtris & a dextris:& undique equos illos aſcenderent. Imo ꝙ plus erat:euaginatis mediis gladiis aſcendebant in illos. in tatū ergo circa hoc exercitabatur in pace ꝙ in tumultu prælii ſine mora de facili aſcendebant equos. ¶ Octauo aſſueſcēdi ſunt bellatores:ut etiam natare ſciant. Nam non ſemper pontes ſunt prompti & multotiens ignoratur aquæ profunditas propter quod ex ignorantia natandi contingit multos periclitaros eſſe. inde eſt ꝙ apud Rōanos antiquitus cōſuetudo erat:ꝙ iuuenes futuri bellatores poſtq̄ per magnam partem diei exercitati eſſent ad arma ſi tempus erat natationi congruū:duceban-

tur ad fluuium:ut artē natandi addiſcerēt.ymo
non ſolum pedites ſed equites : & etiam ipſos
equos ad natandum exercebat. Aduertendum
autem:ꝙ prædictorum exercitiorum.Quædam
ſunt magis propria equitibus.quædam pediti/
bus.quædam utriſq;. Quod quomodo ſit:non
magna conſideratio eget:& ſolertem mentem
latere non poteſt. Nam aſcendere equos eſt pro
prium equitibus:proiicere lapides cum funda:
uidetur eſſe proprium peditibus. Alia uero ſunt
aliquo modo applicabilia ad utroſq;.

¶ Quod eſt in exercitu facere foſſas & conſtrue
re caſtra : & qualiter caſtra ſunt conſtruenda: &
quæ ſunt attendenda in conſtructione caſtro/
rum. Cap. viii.

n Egocia bellica iter cætera periculoſio.
ra eſſe uidentur. Ideo in eis eſt magna
diligentia adhibēda. In talibus igitur
non poteſt quis ſuper habundare cautelis. In pu
gna enim omnino eſt negligendum maiorem
diligentiam habuiſſe:quam bella cōmiſſa requi
rerent.quam circa ipſa in aliquo neglexiſſe. Nā
recitat Vegecius dixiſſe Catonem:ꝙ in aliis re/
bus ſi quid erratum eſt:poteſt poſtmodum cor.
rigi. Delicta uero bellorum emendationem nō
recipiunt:ſed ſtatim pœna errorem conſequit.
quia imperite & imprudenter pugnantes:uel cō
feſtim pereunt:uel in fugam peruerſi:adeo effici
untur timidi ꝙ contra ſuos uictores uix aut num
quam audent bella committere. Quare ſi in bel
lis omnino eſt ſuperabundandum cautelis:non
eſt prætermittendum quicquid in aliquo caſu
poteſt exercitui eē proficuum ne debelletur ab
hoſtibus. Contingit autem pluries diurno & no
cturno tempore:ꝙ exercitu abſq; foſſis & caſtris
exiſtente & non credentes hoſtes eſſe propin/
quos. ſuperuenientibus hoſtibus fugit exercitus
debellatus. igitur poſtquam exercitus ſuam die.
tam compleuit & alicubi uult pernoctare uel
ulteriorem moram contrahere:ſi ad locum illū
in aliquo caſu:uel in aliquo euentu hoſtes ſuper
uenire poſſunt:ſtatim circa exercitum fiendæ ſūt
foſſæ:erigēdæ monitiones aliquæ quaſi ad mo.
dum caſtrorum. quia nihil neq; tam ſalutare ne.
q; tam neceſſarium inuenitur in bello ſicut ſi de.
bite ſūt factæ munitiones & recte conſtituta ſint
caſtra ita ut infra caſtrorum ſpacia totus exerci/
tus ſecurus permaneat:quandocūq; & undecūq;
ſuperuenientes hoſtes obſiderāt. Debet enim ex
ercitus ſecum ferre monitiones cōgruas ut cum
caſtrametari uoluerint:quaſi quandam munitā
ciuitatem ſecum portaſſe uideatur. ¶ Viſo utile
eſt eſſe circa exercitum facere foſſas & conſtrue/
re caſtra. Reſtat oſtendere quomodo huiuſmo/
di monitiones & caſtra ſunt conſtruenda. Nam
ſi hoſtes ſunt abſcentes:facile eſt foſſas circa exer
citum fodere:munitiones erigere & caſtra con/
ſtruere. Sed ſi aduerſarii præſentes aſſint:diffici.
lius eſt caſtra munire. Sūt enim in tali caſu duo
neceſſaria. uidelicet hoſtib' reſiſtere & caſtra cō/
ſtruere. In tali ergo euentu ſecundum ſapiētum
ſententiam:eſt exercitus diuidendus. ita ꝙ om/
nes equites & una pars equitum:debet ordina/
ri in acie ad pellendum impetum hoſtium. Reli
qua uero pars peditum quæ poſſit ſufficere ad
celerem cōſtructionem caſtrorum. debet celeri
ter caſtra conſtruere. Oportet autem ſemper cō
ſtruendis caſtris & faciendis foſſis:aliquos magi
ſtros præſtitui:qui negligētes ſolicitent & uni/
cuiq; iniūgant ꝙ ipſum oporteat facere. ¶ Oſtē
ſo utile eſſe caſtra conſtruere. & qualiter etiam
præſentibus hoſtibus conſtruenda ſint caſtra.
Reliquum eſt declarare: quæ ſunt attendenda
in conſtructione caſtrorum. ¶ In faciendis enī
foſſis & in conſtruendis caſtris interim quorum
ſpacium eſt exercitus collocandus. Tria ſunt cō
ſideranda. uidelicet:ſitus: forma:& munitionis
modus. ¶ Circa ſitum quantum ad præſens ſpe
ctat ſunt quatuor attendēda. Primo ut ſit ibi co.
pia aquæ & aliorum quæ ſunt exercitui neceſſa.
ria.: Secundo non debet eſſe ibi uicinus mons
aliquis:a quo poſſit exercitus impugnari. Ter/
tio circa ſitum conſiderandum eſt ſpacium:ut ꝓ
numero bellatorum accipiendum eſt ſpacium:
circa quod ſunt munitiones erigēdæ:ut non ac.
cipiatur de ſpacio ultra quam requirat huiuſmo
di multitudo. nec etiam accipiatur tam mo/
dicum:ut ultra quam debeat:oporteat exercitum
conſtringi & conſtipari. ¶ Quarto ſi oporteat
illico alium exercitum moram contrahere:& aſ.
ſit poſſibilitas:eſt eligenda circa ſitum ſalubritas
aeris. Nam in exercitu non ſolum cauenda ſunt
uulnera hoſtium:ſed ut offert ſe facultas:cauen.
dæ ſunt peſtes morborum. ¶ Declarato ergo
quæ ſunt attendenda circa ſitum caſtrorum. de.
clarandum eſt qualis debeat eſſe eorum forma.
Videtur autem uelle Vegecius : munitiones &
foſſas fiendas circa exercitum debere habere for
mam quadrilateram oblongam. Attamen quia
figura circularis eſt capaciſſima:eſt eligibilius fa
cere munitiones:ſecundum circularē formam:
uel ſecundum multorum angulorū. quia ſi mul
tum timeretur de impetu hoſtium:oporteat ſo.
ueas facere multorum angulorum. eo ꝙ illa eſt
magis defenſioni apta. ut infra patebit. talis ita
q; forma eſt melior in conſtructione caſtrorum
ne loci ſitus impediat. Nam contingit aliquan.
do ſitum illum non pati talem formam. In tali
ergo caſu:conſtruenda ſunt caſtra ſemicircula/
ria. triangularia:quadrata. uel aliquam formam
aliam quam requirit diſpoſito & aptitudo ſitus.
¶ Porta autem principalis ex illa parte fienda ē:
quæ reſpicit hoſtes. uel circa quam profectus eſt
exercitus. Sūt etiam in caſtris ponēda inſignia:
ad terrendum hoſtes. & etiam ad hoc ut ſi con/
tingat aliquos de exercitu elongare a caſtris:ui.
ſis inſignis melius ſciant ad caſtra redire. ¶ Hiis
itaq; pertractatis:ſupereſt uidere quis munitio/
nis modus attendendus ſit in conſtructione ca.
ſtrorum. Nam ſi exercitus diu ibi morari inten/

dat:eligendæ ſunt fortiores munitiones & fien-
dæ ampliores foſſæ.Sed ſi ſolum ibi pernoctare
cupit. Aut ibi debent per modicum tempus exi/
ſtere:non oportet tantas munitiones expetere.
¶ Modum autem & quantitatem foſſarum tra-
dit Vegecius dicens:q ſi non imineat magna
uis hoſtium:foſſa debet eſſe lata pedes nouem:
alta ſeptem.Sed ſi aduerſariorum uis acrior im/
minet:contingit foſſam ampliorem & altiorem
facere.ita ut ſit lata pedes.xii.& alta noue.¶ Eſt
tamen aduertendum q ſi foſſa ſit alta pedum.ix.
propter terram eiectam ſupra foſſam creſcit qua
ſi pedes quatuor.ita q tota foſſa alta erit quaſi
pedes.xiii.debet eſſe foſſa in anteriorex parte hoſti
um.& terra proiecta eſt ad partem intra ubi eſt
exercitus collocandus.In terra autem illa figen-
di ſunt ſtipites & ligna & munitiones aliæ:quas
ſecum exercitus portare debet. Sic ergo caſtris
conſtitutis:ſic foſſis factis:poterit exercitus mo/
rari ſecurus.

¶ Quæ & quot ſunt conſideranda in bello:ſi de-
beat publica pugna cõmitti. Cap.ix.

T pater perhabitis:circa negocia belli-
u ca eſt cautela maxima adhibenda.Nã
quia bellorũ caſus irremediabiles ſũt
diligenter uidenda ſunt:quæcunq circa bella
conſideranda exiſtunt:prius quam pugna publi
ca cõmittatur.melius eſt pugnam non commit-
tere:quam abſq debita præuiſione fortunæ.&
caſui ſe exponere.Videmus autem in bello:duo
exiſtere:uidelicet uiros pugnantes:& auxilia alia
quæ requiruntur ad pugnam.Ex parte autem ui
rorum pugnantium quantum ad præſens ſpe/
ctat:ſex ſunt attendenda.Sicut etiam ex parte au
xiliorum & adminiculãtium ad bellum:ſex alia
enumerari poſſunt quæ etiam ſunt attendenda.
In uniuerſo igitur rex aut princeps aut dux exer
citus:qui debet eſſe uigilans ſobrius:prudens &
induſtris.xii.debet conſiderare:ſex ex parte uiro
rum bellatorum.& ſex ex parte amminiculanti
um.Prius quam eligat publicam pugnam com-
mittere:ſunt enim ſex ex parte hominum bella-
torum quæ faciunt ad optinendam uictoriam.
¶ Primum eſt numerus bellantium. Nam ubi
plures ſunt bellantes cæteris paribus aliis ſecun/
dum q huiuſmodi ſunt:uictoriam obtinere de/
bent.Nam ut dicitur.ii.polli.quantitas in com
pugnatione eſt utilis:ſicut maius pondus magis
trahit.¶ Secundo ex parte bellatorum attendẽ-
da eſt exercitatio:nam habentes brachia inaſſue
ta ad percutiẽda:& membra inexercitata ad bel-
landum deficiunt in ſuſtinendo pugnam. Eſt
enim conſuetudo quaſi altera natura ut quilibet
uirili[9] & expeditius & ſine minori labore & pœ-
na faciat opera conſueta. ¶ Tertio attendenda
eſt tolerantia erga neceſſitates corporis:nam exi
ſtentes in exercitu oportet multa incommoda
tolerare:quare ſi ſint ibi aliqui molles & mulie/
bres renuentes incommoditates aliquas ſuſti/
nere deuicti propter incommoditates quas ſuſti
nẽt bellare recuſant & exercitũ fugiunt.¶ Quar
to conſideranda eſt fortitudo & duricies corpo
ris.Multum enim intereſt inter duriciem ferri &
molliciem panni ſirici & inter ſuauitatem ludi
& aſperitatem pugnæ.Conſiderato enim bello
in uniuerſali omnes uolunt eſſe boni bellatores
ſed poſtquam ueniunt ad experientiam particu
larium geſtorum:& guſtant quanta ſit duricies
ferri.& quantum armorum pondus.& quantus
ſit labor pugnæ.& quantum afligũt uulnera ho
ſtium:ut plurimum eſt durus carne & robuſtus
corpore.ſi propter talia non retrahitur a bellan-
do.Nam & ſi contingat molles carne:etiã poſt-
quam guſtauerunt bella appetere pugnam hoc
eſt ut raro. - Nam habentes carnes molles ut ſu/
pra tangebatur ſunt aptiores ad intelligendum
ſed ut plurimum ſunt inepti ad pugnandum.
Nam tales difficilius ſuſtinent armorum pon/
dus : uehæmentius dolent ex illatione uulne/
rum.¶ Quinto conſideranda eſt in bellantibus
uerſucia & induſtria ad bellandum.Nam quan-
to cautiores ſunt bellatores:tanto citius uictori-
am optinent. ¶ Sexto attendenda eſt uirilitas
& audacia mentis.quia audaciores & magis cor
dati:ut plurimum in pugna uictoriam optinẽt.
Rex igitur aut principes uel dux exercitus pri/
us quam publice dimicet ex parte hominum bel
latorum ſeptem conſiderare debet. Primo ex
qua parte ſunt bellatores prius.Secundo qui ſũt
magis exercitati.Tertio qui ſunt fortiores in ſu
ſtinendo neceſſitates & incõmoda.Quarto qui
ſunt robuſtiores & duriores corpore. Quinto
qui ſunt induſtriores & ſagaciores mente.Sexto
qui ſunt audaciores & uiriliores corde & tunc
dux ſobrius & uigilans prout uiderit:ſuum exer
citum in hiis conditionibus abundare aut defi
cere:poterit accelerare pugnam:uel differre.&
bellare publice & aperte.uel per inſidias & laten
ter. ¶ Enumeratis ſeptem conditionibus quæ
conſiderandæ ſunt prius quam cõmittatur bel/
lum publicum ex parte hominum bellatorum:
Reliquum eſt enumerare ſex alia quæ ſumuntur
ex parte amminiculantium & eorum quæ auxi
liantur ad bellum.in bello quidem auxiliantur
equi:arma:uictualia:& loca : pugnandi:tempus
auxilium præſtolatur:¶ Debet igitur Dux exer
citus conſiderare. Primo ex qua parte ſunt plu/
res equi & meliores. Secundo ex qua parte ſunt
meliores ſagittarii.plures armati & habẽtes me
liora arma.Tertio ubi plus uictualia abundant.
Nam aliquando abſq uulnere & abſq bello ad
uerſarii cedunt deficientes in uictualibus & ob
mendicitatem non ualentes moram contrahe/
re. Quarto conſiderandus eſt pugnationis lo
cus qui ſunt in altiori ſitu uel meliori ad pugnã
dum. Quinto circa pugnam attendendum eſt
tempus utrum tempore quo committenda eſt
pugna:ſol ſit oppoſitus faciebus eorum uel ho/
ſtium.& utrum ſit aliquis uentus flans & eleuãs
puluerem contra ipſos:uel contra aduerſarios.

Nam habentes ſolem & uentum ſiue puluerem
contra ſe offendentur in oculis:ut dimicare nõ
poſſint. Sexto eſt attendendum qui plures auxi
liatores expectant. Nam ſi hoſtes plura expectãt
auxilia:uel non eſt bellandum:uel acceleranda
eſt pugna. Si autem ipſi plures auxiliatores expe
ctant non eſt compugnatio differenda. ¶ Hiis
itaq; igitur omnibus diligenter inſpectis: pru/
dens dux exercitus ſufficienter aduertere poteſt:
utrum debeat publicam pugnam:committere.
Nam prout uiderit ſe in pluribus conditionibus
præfatis habundare uel deficere Sic ſe habere po
terit erga bellum. forte enim nunquam contin.
geret omnes conditiones præfatas concurrere
ex una parte:ubi tamen plures & meliores con/
ditiones concurrunt eſt pars potior ad bellan/
dum.

¶ Quod utile eſt in bello ferre uexilla & conſti
tuere duces & prepoſitos:& quales eſſe debeant
qui in exercitu uexilla portant. & qui equitibus
& peditibus præponuntur. Cap. x.

21. ſ Emper uirtus unita fortiter eſt ſe ipſa
diſperſa & confuſa. Contingit autem
aliquando cõmiſſo bello ordines: &
acies turbari & confundi. Ne igitur hoc poſſet
accidere:obſeruabatur antiquitus:ut diuidere/
tur exercitus in turma & acies:& ſingulis ſingu/
la uexilla conſtituebant. ita ut in quolibet uexil
lo per litteras uel aliqua euidentia ſigna aperte
oſtenderetur. cuius aciei. uel cuius turmæ eſſet
uexillum illud. ut ſi contingeret aliquem bella/
torem deuiare a propria acie de facili rediret ad
illam. utile ergo fuit in bellis inſignia & uexilla
deferre ne confunderetur exercitus. ¶ Rurſus
conſtituere expediebat duces centuriones:deca
nos:& alios præpoſitos belli. Nam totus exerci.
tus habet ſe ad ſimilitudinem unius corporis:
quare ſicut omnia membra corporis ſe inuicem
iuuant. Sic omnes bellatores & omnes partes
eiuſdem exercitus ſe inuicem defendunt. Qua/
re ſicut confunduntur membrorum opera:niſi
dirigantur per ipſum caput:in quo uiget ſenſus
& cognitio. Sic confunduntur bellatores in ex.
ercitu:ſi careat centurione & duce:qui debet eſ.
ſe eorum caput & eorum directiuum. Inde eſt ꝙ
antiquitus ne accideret confuſio in bello:conſti
tuebatur dux aliquis:qui toti exercitui erat præ.
poſitus. Sub hoc autem duce erant cẽturiones.
Sub centurione uero decani. Dicitur enim deca
nus a decem. Sic centurio a centum. Habebat
enim Centurio ſub ſe decem decanos. ita ꝙ præ
erat centum bellatoribus & decem decãis. quo
rum quilibet decanorum ſub ſe decem uiro pu/
gnatiuos habebat. In galea enim centurionis
ſcriptæ erant litteræ aliquæ:uel ſignum aliquod
euidens:quod reſpicientes decani agnoſcebant
centurionem proprium:& ſciebant quoniam ſe
qui deberent. Sic etiam in galea cuiuſlibet deca
norum ſignum aliquod erat ĩpreſſum:p, quod
decem bellatores uiri:quibus ipſe erat præpoſi/
tus:decanum proprium agnoſcebant. Hoc itaq;
modo uel alio tam in aciebus equitum: quam
etiam peditum conſtituendi ſunt duces & præ/
poſiti:& ferẽtes uexilla:ut quilibet ſciat quid de
beat agere. Eſt enim tantus terror in bello:pro/
pter armorum ſtrepitum & percuſſiones illatas:
ꝙ uerba & monitiones:non ſufficiunt:ad diri/
gendum bellantes. ſed oportet dare euidentia
ſigna:ut quilibet ſolo intuitu ſciat ſe tenere or.
dinate ĩ acie:& cognoſcat quid ſit acturus. ¶ Ex
hoc autem patere poteſt:quales debeãt eſſe por.
tantes inſignia & uexilla. Nam uexillo conſtra/
cto totus exercitus eſt confuſus. Cum magna igi
tur diligentia eſt uexillifer eligendus:ut ſit cor/
pore fortis:animo conſtans:fidelis principi: &
expertus in armis. & alia ſingula habeat:quæ re/
quiruntur ad probum & ſtrẽnuum bellatorem.
¶ Contingit enim noſtris temporibus totum
populum ciuitatis cuiuſdam deuictum eſſe a bel
latoribus paucis. eo ꝙ uexillifer fraudem com/
mittens:uelauit uexillum & abſcondit ipſum:q̈.
re confundebantur bellatores:quaſi non haben
tes caput & ignorantes ad quid deberent:atten.
dere:propter quod ſi in debellatione uita mul/
torum hominum periculis mortis exponitur.
cum magna diligẽtia uexillifer eſt quærendus.
¶ Ex dictis etiam patere poteſt:qualiter qualis
debeat eſſe:qui in exercitu eſt peditibus & equi/
tibus præponendus. Nam ſicut caput eſt præſtã
tius membris aliis. Sic qui in bello præponitur
aliquibus turmis:uel bellatoribus aliis debet eẽ
magis ſtrennuus illis:& magis expertus in hiis
quæ requiruntur ad pugnam. Quare cum pedi/
tes ſi debeant boni bellatores eſſe:exiſtere debe/
ant fortes uiribus:proceri ſtatura:ſcientes proii/.
cere haſtas & tela. Scire etiam debeãt gladium
uibrare ad percutiendum:portare ſcutum ad ſe
protegendum debeant eſſe uigilantes:agiles:ſo
brii habentes armorum experientiam. Oportet
omnia hæc per amplius & perfectius reperiri in
eo:qui eſt ſupra pugnatores pedites præponen.
dus. Debet ergo qui in pugna peditibus præpo.
nitur eſſe fortis uiribus:procer ſtatura:ſciens ei.
cere haſtas & iacula:ſciens dimicare gladio ad
percutiendum:portare ſcutum ad ſe protegen/
dum:uigilans: agilis: ſobrius: habens omnium
armorum experientiam ut ſciat erudire pugnan
tes ſibi commiſſos:& cogat eos ad bene bellan/
dum & ad arma tergendum. Nam ipſe armorũ
uictor terrorem incutit hoſtibus:ut portans hu/
iuſmodi arma credatur bonus eſſe bellator. Ipſa
enim rubigo armorum in eo qui portat illa ar/
guit inertiam bellandi. Si ergo talis debet eſſe
qui ꝑponitur peditibus bellatoribus multo ma
gis debet eſſe armorum expertus:& procer cor/
pore:& fortis uiribus qui eſt equitibus præpo/
nendus. quia in bello equeſtri:maior conflictus
efficitur:quam in pedeſtri pugna. Oportet igi/
tur præpoſitum & ducem militatis belli eſſe abi.
lẽ corpore:ut poſſit etiam armatus agiliter equũ

conſcendere. ſcire fortiter equitare cum lan/
cea percurere:eiicere iacula:cum ſcuto ſe prote/
gere:cum claua & enſe dimicare. habere omni/
um armorum exercitium:ut poſſit ſuos commi
litones de pugna erudire. ut fortiter pugnent. ar
ma tergant:& alia faciunt quæ requiruntur ad
bellum.

¶ Quibus cautelis debet uti dux belli:ne ſuus
exercitus ledatur in uia. Cap. xi.

Mors eſt quid terribiliſſimū & finis om
nium terribilium. ut dicit̃: tertio ethi/
corum. Vbi ergo quæritur mors po/
puli:& ubi hoſtes inſidiantur morti ciuium. eſt
omnis cautela adhibenda ut exercitus ſeruetur
illeſus & ut uita ciuium conſeruetur. Non ergo
ſufficit conſiderare ea quæ ſunt conſideranda in
pugna publica committenda. niſi ſciantur caute
læ ad remouendum impedimēta uiarum:ne ex
ercitus per inſidias hoſtium periclitetur in uia.
¶ Poſſumus autem quātum ad præſens ſpectat
octo cautelas enumerare:quas debet dux belli
retinere memoriter ut ſaluetur uita pugnaro/
rum qui ſunt ſub ipſo. ¶ Prima eſt ut ſciat itine
ra regionum : per qua exercitus proficiſci de/
bet:& interualla locorum qualitates uiarum:&
compendia & diuerticula:& montes & flumina
exiſtentia in itinere illo debet habere cōſcripta:
Imo ſi uiæ illæ & paſſus & flumina dux exercitus
haberet depicta. quaſi oculorum aſpectu proſpi
ceret qualiter exercitus deberet pergere. tutius
poſſet ſuum exercitum ducere. Sic etiam maria
ni faciunt:qui uidentes maris pericula:ne eorū
naues patiantur naufragium. deſcripſerunt ma/
ris mappam. ubi portus marini diſcrimina ma/
ris:& cætera talia proportionaliter ſunt deſcri/
pta. quæ marinarii intuentes ſtatim percipiunt
qualiter debeant pergere:& in quo loco exiſtūt.
& a quibus debeant ſe cauere. Quare etiam pro/
pter inſidias hoſtium exercitus tot quaſi uel eti/
am pluribus piculis exponatur in uia:quam nau
tæ in mari. nullo modo debet exercitus pergere
per uiam aliquam in qua pati poſſit inſidias. ni
ſi qualitates uiarum montes:flumina:& cætera
reperta in ipſo itinere habeat dux conſcripta eti
am & depicta. ¶ Secunda cautela eſt:ut ſimul cū
hoc ꝙ habet uias & qualitates uiarum conſcri/
ptas & depictas:ducat dux belli conductores ali
quos bene ſcientes uias illas:qui pluries per uias
illas peragrauere:& experti ſunt illas. Nam uide
re aliqua conſcripta & depicta non ſunt ita no/
ta ſicut per ſeipſa ſenſibiliter uidemus ipſa. Nam
potior eſt cognito rei per quam cognoſcitur in
ſe ipſa:quam per quam cognoſcitur: in pictura
uel in alio ſimili. Ne tamen conductores moliā
tur fraudes aliquas:debet circa eos dux belli bo
nas apponere cuſtodias ne poſſint fugere. De/
bet etiam eis minari mortem:ſi in aliquo fraudu
lenter ſe habeant:& promittere dona ſi ſe fideli/
ter geſſerint. ¶ Tertia eſt habere ſecum ſapien
tes plures fideles principi exercitatos in bellis de
quorum cōſilio agat quicquid uiderit ipſe dux
belli eſſe fiendum. Nam ubi tantum currit peri/
culū nullus debet initi ꝓprio capiti:nec credere
ſibi ſoli. ¶ Quarta eſt ut itinera ignorentur:per
quæ debet exercitus ꝓficiſci. Nam conſilium du
cis:quanto minus eſt publicum:tanto quæ ſunt
in conſiliis deliberata:minus impediuntur:& ci
tius fini debito mancipantur. Poſtquam igit̃ de
liberatum eſt per quas uias debet exercitus per/
gere:& uias illas. Dux habet conſcriptas & depi
ctas:& habentur conductores aliqui fideles. quā
to hoc minus eſt publicum & magis celatur ab
hoſtibus. tanto exercitus magis ſecure ꝓficiſcit̃.
¶ Quinta eſt in quolibet munimine:& in quali
bet acie habere aliquos eqtes fideliſſimos & ſtrē
nuiſſimos:habentes equos ueloces & fortes qui
ante & a tergo:& a dextra & a leua percurrant:
illuſtrantes & diſcooperiētes inſidias. ne hoſtes
aliqui latitantes ex aliqua parte moleſtent exer/
citum. Nam ſi nullis eſſet notum ducis conſiliū
eo tñ ipſo : ꝙ per aliquas uias incipit exercitus
iter arripere:coniecturari quis poteſt: ꝑ quas par
tes debeat ꝓficiſci. Et quia ꝓbabile eſt ſemper in
talibus aliquos exploratores adeſſe. cogitare de
bet dux belli:ꝙ & hoc poſſet ad aures hoſtiū per
uenire. Ita cum pericula uiſa minus noceāt. ꝑ ue
lociſſimos equites ſunt detegēdæ inſidiæ:ne ex
ercitus circa aliquam partem ex improuiſo patia
tur moleſtias. ¶ Sexta eſt ut ſemper ex illa parte
exercitus ꝓbiores milites & magis bellicoſi pe/
dites:appōant̃. ex qua creditur maius periculū
īminere ꝙ ſi ex omni parte de periculo dubitat̃
undi ꝙ ſunt remedia adhibenda. ¶ Septima eſt
ne exercitus diſparſim uadat. Nā interrupta acie
facilius debellatur. In qualibet enim hora ſic ex
ercitus ſe debet habere:ut ſi & tūc hoſtes præſen
tes adeſſent:ei non poſſent efficere nocumentū.
Vñ & prouerbialiter dicitur. ꝙ qui eſt munitus:
non eſt deriſus. Semper ergo dux belli:cui com
miſſa eſt tātorū uita:debet eſſe attētus & uigilās:
ne hoſtes eum inuadere poſſent:quaſi negligē/
tem & dormiētem. ¶ Debet etiam dux exerci/
tus Cēturiones & decani:& alii qui operibus bel
licis præponuntur:ſemp monet̃ milites pedites
ut ſint parati ad arma. ut ſi contingeret aliqua in
uaſio ſubita:poſſent inuadētibus reſiſtere. Sic ca
ſu dicēdo:dato ꝙ accideret aliquis repētinus i
ſultus eēt quaſi prouiſus:& minus:præſtaret no
cumentum. ¶ Octaua eſt conſiderare nocumē/
tum exercitum ī quibus ſit copioſior utrum ma
gis habundet peditibus:uel equitibus. Nam eq
tes melius ſe defendunt in campis. Pedites uero
in locis ſilueſtribus & montuoſis. Itaq; prout ui
derit dux belli ſe abūdare in equitibus uel in pe
ditibus eliget̃ poterit uias campeſtres & amplas
uel montanas ſilueſtres & nemoroſas & alia pro
ut nouerit expedire.

¶ Qualiter ordinandæ ſunt acies : ſi debea/
mus contra hoſtes uel contra aduerſarios dimi
care. Cap. xii.

P Oſtquam diximus ſub quo continet operatio bellica. Et ex quibus regionibus ſunt meliores pugnãtes. Et ex quibus artib' ſunt meliores bellicoſi. Declarauimus etiam qualiter in exercitu conſtruendæ ſunt munitiones & caſtra. Et quæ ſunt conſiderãda ſi debeat publica pugna committi. & quibus cautelis habundare decet bellorum ducem. ne ſuus exercitus ledatur in uia: quantum ad campeſtrũ bellum. Nihil ut uidetur ulterius diceť reſtat: niſi ut doceamus ordinare acies: Percutere aduerſarios & inuadere hoſtes. Prius tamen dicemus de ordine acierum. Si enim ordo ſeruetur in ipſa acie non modicum ualet ad pugnam. Nam ut ait Vegecius. niſi bellantes ſint ordinati: & occupent debitum ſpacium bene pugnare non poterunt. Nam ſi nimis ſunt conſtricti: impediuntur ne alios percutere poſſint. Si uero nimis rari & interlucentes: aditum præſtãt hoſtibus: ut facilius de.uincantur. Seruare autem debitum ordinem in acie ut equites & pedites ſuam aciẽ ſeruent. non ſine magno exercitio fieri poteſt. Qui igitur in tempoŕ aliquo uult bellare per diuturna tempora: debet exercitare pugnatores ad ſeruandum debitum ordinem & ad faciendum ea quæ requiruntur in bello. Modus autem per quem pugnatores huiuſmodi ordinem, ſeruare diſcunt: eſt ut frequenter tam equites quã pedites ducãtur ad campos: & ille qui ẽ exercitus in bellis: & qui debet equitibus uel peditibus eẽ præpoſitus. ¶ Primo debet equites & pedites linealiter diſponere: ita ut ſeriatim maneant: & æqualiter a ſe inuicem diſtent: ſecundum diſtantiam quam requirit acies equeſtris uel pedeſtis. Poſtea præcipere debẽt ut duplicẽt aciem: ita ꝙ medietas aciei ſtatim ſeparet ſe a medietate alia: & ſeriati ordiet ſe ante aliam uel poſt ipſam. quo facto ſtatim debet præcipere dux belli: ut aciem quadratam faciant: & deinde ut conſtituant: trigonum quod faciliter fit. Nam acie quadruplata & ſecuta dyametro: & partibus quadratis coniunctis ſimul faciunt trigonum. uel ut ſit ad unum dicere: ꝙ non omnes hos modos geometricos capiunt ductis pugnatoribus ad campos: ſiue equitibus ſiue peditibus imperare debet dux belli: ꝙ pugnatores ordinent ſe ſecundum formam quadrangularem: & poſtea ꝙ ſecundum triangularem. & deinde ꝙ ſecundum rotundum. & ſic deinceps debet aſſueſacere bellantes: ut ſciant conſtruere aciem: ſecundum quamcunq; formam.

¶ His uiſis ſciendum quadrãgularem formam aciei: inter cæteras formas eſſe magis inutilem. Ideo ſecundum hanc formam nunquam formãda eſt acies ſimpliciter: ſed in caſu ut ſi ſitus localem formam requireret. in huiuſmodi caſu conſtruenda eſt forma prædicta. ¶ Formæ aũt aciei uti ſecundum ſe utiles ad bellandum: ſunt pyramidalis: rotunda & ſorficularis. Nam pugnantes uel ſolum uolunt ſe defendere & ſuſtinere ictus: uel uolunt alios inuadere. Si ergo bellantes non ſentiunt ſe tãtæ potentiæ ut alios debellare poſſint: ſed ſufficit eis ut ſe defendant: tunc eſt conſtruenda acies ſecundum rotundam formam. & pugnantes debent ſe magis conſtringere & conſtipare ut acies non poſſit ab hoſtibus tranſcindi. Circa aciem autem in ſummitate: & in exteriori parte conſtituẽdi ſunt homines grauioris armaturæ & melius armati: qui abſq; minori grauamine poſſint ictus ſuſcipere. Si uero pugnantes credunt ſe eſſe tantæ potentiæ ut poſſint aduerſarios inuadere tunc ſecũdum eorum proportiõem hoſtes ſunt pauci uel multi. Si hoſtes ſunt ualde pauci: conſtruenda eſt acies ſecũdum formam ſorficularem. ut acies ſit aperta ad modum ſerri equi: & quaſi ſorficis: ut aduerſarios quaſi in medio capiat & cõcludat. Si uero hoſtes ſunt multi: conſtituenda eſt ipſa acies ſecundum formam quam appellant cyemum. i. ſecũdum figuram pyrramidalem & acutam: ut poſſit hoſtes ſcindere & diuidere. Nam diuiſis hoſtibus facilius debellantur. Acies ergo conſtructa in forma rotunda utilis eſt ad ſuſtinendum. In forma uero ſorficulari eſt utilis ad circundandum: & concludendum cum hoſtes ſunt pauci. Sed in forma acuta & pyrramidali utilis eſt ad ſcindendum & diuidẽdum: cum hoſtes ſunt plures. ¶ Sciendum eſt ergo ꝙ numerus acierum conſtruendus eſt ſecundum multitudinem pugnatorum: ut prout quis eſt plures & pauciores pugnantes uiderit ſe habere poterit plures aut pauciores acies conſtruere. ¶ Sciendum etiã ꝙ ſemper in cornu aciei & in locis ubi maius periculum eſt. ne acies confundatur: apponendi ſunt ꝓbiores pugnatores: qui poſſint uirilius dimicare. ¶ Eſt etiam aduertendum ꝙ in qualibet acie propter numerum pugnatorum conſtitutorum aciem reſeruandi ſunt aliqui ſtrennui bellatores extra ipſam aciem: qui poſſint ad illam partem ſuccurrere: ubi uiderit magis aciem deficeŕ. Hæc igitur tria obſeruanda ſunt in conſtitutione acierum. ¶ Primo ut acies bene ordinetur ſecundũ formam acutam rotundam & ſorficularem: ut requirit bellum committendum. ¶ Secundo ut ꝓbiores bellatores in illis partibus aciei apponantur: in quibus magis poteſt confundi & perforari acies. ¶ Tertio ut extra quamlibet aciem reſeruentur aliqui milites ſtrẽnui & audaces: qui poſſint ſuccurrere ad partem illam erga quam uiderint aciem titubare & deficere.

¶ Quod deridẽdi ſunt in bello oẽs ꝑcutiẽtes ceſim. & ꝙ elegibilius ẽ ꝑcutere pũcti. Cap. xiii.

O Stenſo qualiter ſunt acies ordinandæ & conſtruendæ: reliquum & oſtendere qualiter pugnantes ꝑcutere debeãt: utrum elegebilius eſt ꝑcutere ceſim uel pũctim. ¶ Poſſumus autem quinq; uiis oſtẽdere: deridẽdi ſunt percutientes ceſim: & elegibilius eſt ꝑcutere punctim. ¶ Prima ſumiť ex prohibitione armorum. ¶ Scda ex reſiſtentia oſſium. ¶ Tertia ex prouidẽtia uulnerum. ¶ Quarta ex fatigatio

ne membrorum. ¶ Quinta ex detectione per-
cutientium. ¶ Prima uia ſic patet. Nam quanto
enſis aut gladius plus capit de armis: tanto pro-
pter armorum reſiſtentiam difficilius iuit ad car
nem. Inde eſt ꝙ bellorum experti dicunt pugnã
tes ſemp debere habere loricas amplas: ita ut an-
nuli loricarum ſe conſtringant: quia quanto illi
annuli magis ſunt compacti: tanto oportet plu-
res ex eis frangere: ut uulnera noceant. Sic quia
percutientes ceſim oportet plus de armis incide
re: quam percutientes punctim. Vt ergo nullus
perueniat citius ad carnem: magis eſt eligibile p
cutere punctim q̃ ceſim. Modica autem armo-
rum inciſio ſufficit ad legendum carnem percu-
tiendo punctim: quæ non ſufficeret ſi percutere-
tur ceſim. ¶ Secunda uia ad inueſtigãdum hoc
idem ſumitur ex reſiſtentia oſſium. Nam & ſi qs
quaſi inermis exiſteret in percuſſione ceſim: pri
us quam perueniretur ad cor uel ad membra uti
lia: oporteret magnam plagam facere: & mul-
ta oſſa incidere: ſed percutiendo punctim: duæ
unciæ ſufficiunt: ad hoc ut fiat plaga mortalis:
& ſic letale uulnus: conſiderare quidem debe-
mus ꝙ quicquid eſt hoſti nociuum ſecundum
ꝙ huiuſmodi: eſt nobis proficuum. Ideo in exer
citu ubi quæritur mors aduerſariorum percutiẽ
dum eſt punctim: quia ſic feriendo citius infli-
gitur plaga mortifera. ¶ Tertia uia ſumitur ex p
uidentia uulnerum. Nam quanto hoſtis magis
uulnera prouidet: magis poteſt ſe protegere: &
citius poteſt illa uitare: quia iacula prouiſa mi-
nus ledũt. In percutiendo autem ceſim: quia opor-
tet fieri magnum brachiorum motum prius: in-
fligatur plaga: aduerſarius ex longinquo poteſt
prouidere uulnus. Ideo magis ſibi cauere poteſt
& cooperire ſe ictibus. Ideo ait Vegecius: ꝙ pun
ctim percutere aduerſariũ fauciat anteꝗ̃ uideat.
Vnde hoc genere percutiendi potiſſime uſi ſunt
Romani. Dicebantur enim Romãi milites om-
nes percutientes ceſim: quia & ipſi ſemper uole-
bant percutere punctim. ¶ Quarta uia ſumitur
ex fatigatione membrorum. Inter cætera enim
in bellis eſt hoc potiſſime attendendum: ut pu-
gnantes abſq; nimia fatigatione ſui poſſint ni-
mis aduerſarios ledere. Nam ſi bellantes nimis ſe
fatigẽt: non ualentes laborem illum tolerare: de
facili dimittunt aciem & conuertuntur in fugã.
Quare cum percutiendo ceſim propter magnũ
motum brachiorum inſurgat ibi magnus labor.
Punctim uero feriendo modica fatigatio ſuffi-
ciat. Elegibilius eſt percutere punctim quam ce-
ſim. Ceſa enim percuſſio quo uis impetu ueniat:
raro occidit. Sed puncta modico impetu infli-
cta facit letale uulnus. ¶ Quinta uia ſumitur ex
detectione percutientis. Nam bonus bellator ſi
poteſt: ſic debet aduerſarium ledere: ut tamen ip
ſe non ledatur. Omnis ergo ille modus percu-
tiendi eſt magis elegendus: ſecundum quem fe-
riens minus diſcooperitur & detegitur. quia ſic
feriendo minor leſio ei poteſt accidere. Quare
cum percutiendo punctim etiam tecto corpore
poſſit nimis aduerſarius ledi: melius eſt percute
re pũctim q̃ ceſim. Percutiẽdo enim ceſim opor-
tet eleuare brachium dextrum: quo eleuato dex
trum latus nudatur & diſcooperitur: & datur ho-
ſti uia: ut poſſint nos ledere: nam leuius infertur
leſio & nocumentũ corpore nudato q̃ tecto.

¶ Quot & quæ ſunt illa quæ hoſtes potẽtiores
reddunt: & quot modis & qualiter debemus ho
ſtes inuadere. Cap. xiiii.

T dicebatur ſuperius: ꝙ hoſti eſt profi-
cuum: nobis eſt nociuum. Et econuer
ſo quæcũq; igitur reddunt hoſtes for-
tiores ad reſiſtendum bellantibus: quia illa ſunt
eis proficua: eorum oppoſita ſunt eis nociua: &
reddunt eos debiliores ne poſſint impugnanti-
bus reſiſtere. Quãtum autem ad præſens ſpectat
poſſumus ſeptem enumerare: per quæ hoſtes ſũt
fortiores contra impugnantes. ¶ Primum eſt: ſi
ſint in acie debite ordinati. Nam cum ipſa uirtus
unita: & etiam ut ſupra tangebatur. fortior ſit: ſe
ipſa diſperſa: ſi hoſtes ſunt bene uniti & debite in
acie ordinati ſi inuadantur difficilius euincun-
tur. ¶ Secundum quod reddit hoſtes fortiores
ad reſiſtendum: eſt locus. Nam in uno loco ho-
ſtes facilius ſe tuentur q̃ in alio. Nam in tranſitu
fluuiorum inter præcipitia montium: & inter ſa
cultates uiarum: ſi contingat hoſtes in tali ſitu re
periri: difficilius ſe defendere poterũt quia opor
tet eos ſparſim incedere quare ſicut locus ineptus
defenſioni: ſi in eo hoſtes inueniãtur reddit eos
debeliores ad bellandum. Sic locus aptus facit
eos potentiores ad reſiſtendum. ¶ Tertium eſt
ipſum tempus. Nam tempore in quo uentus eſt
contra hoſtes: & in quo puluis facies eorum per
cutit: & in quo ſolares radii opponuntur eorum
oculis: difficilius poſſunt hoſtes reſiſtere: tempo
re uero i quo hæc modo oppoſito ſe habent: hõ
ſtes abiliores ſunt ad pugnandum. ¶ Quartum
quod reddit hoſtes magis animoſos & magis
promptos ad renitẽdum eſt præuiſio. quia quã
do prouiſi ſunt & præſciunt pugnatorum aduẽ
tum: magis ſe muniunt & minus terrentur ex eo
rum occurſu. ¶ Quintum autem eſt debita &
moderata quietatio. Nam quãto hoſtes ſunt laſ
ſati laboribus uigiliis: & incõmoditatibus aliis.
ſi tunc inuaduntur facilius deuincuntur q̃ ſi de-
bite quieuiſſent. Debita ergo quies hoſtes po-
tentiores reddit. ¶ Sextum quidem eſt amor &
concordia ipſorum. Nam ſi hoſtes diuiſi corpo-
raliter facilius deuincuntur. multo magis diui-
ſi animo & uoluntate debellantur celerius quia
maior eſt diuiſio animorum quam corporum.
Et econtrario ſi hoſtes non ſunt ſparſi. ſed ſunt
corporaliter coniuncti: potentes ſunt ad bel-
landum. & multo magis ſi ſe diligunt. & ſint
coniuncti animo. & uoluntate. quia de ipſis ma
gis confident & erunt uiriliores & promptio-
res ad pugnam. Omnis enim amor eſt quæ
dam uis unitiua: & plus amor unit amantiũ cor

da. q̃ loci unitas exiſtẽtium corpora. quare ſi uni
tas loci & congregatio bellantium eos potẽtio-
res facit. amor & unitas cordium: eos uiriliores
reddit. ¶ Septimum quod facit hoſtes potentio
res ad reniſtendum. eſt latentia propriarum con
ditionum exiſtentium circa ipſos. Nam quanto
conditiones hoſtium melius ſciunt: tanto facilĩ
ot eligitur uia: qualiter debeant impugnari: quã
to uero eorum negocia ſunt magis latentia ma
gis ignoratur impugnatiõis modus. ¶ Enume-
ratis itaq; quæ reddunt hoſtes potentiores ad re
tinendum. de facili patere poteſt: quomodo &
qualiter bellantes ſuos hoſtes inuadere debeãt.
Nam cum ſeptem modis enumeratis hoſtes for
tiores exiſtant: cum modo oppoſito ſe habeãt:
ſunt inuadendi: & debellandi. ¶ Primo igiť dux
belli per inſidias: uel propter aliquem alium mo
dum: debet diligenter aduertere quando hoſtes
ſunt diſperſi. & tunc debet eos inuadere: quia nõ
habebunt potentiam reſiſtendi. ¶ Secundo de-
bet diligenter explorare eorum itinera: ut tranſi
tus fluuiorum: ad præcipitia mõtium: ad anguſtas
ſiluarum: ad difficultates paludum & uiarum ſe ho
ſtibus opponant. quia ſic facilius de uitentur.
¶ Tertio debet aſpicere ad ipſum tempus: quan-
do ſol reuerberat ad oculos hoſtiũ. puluis & uẽ-
tus repercutiunt ad eorum uultus: tũc debet eos
inuadere. quia oculis eorum diſgregatis a ſole:
& offenſis per uentum & puluerem non bene ui
dere poterunt: qualiter debeant dimicare. ꝓpter
qd oportebit eos fugam eligere. ¶ Quarto dux
exercitus ſic ſe tempore debet: ut tali hora facit
ſuos cõmilitones cibum capere & requieſcere: &
eorum equos pauſare: ut poſſint inuadere hoſtes
ex improuiſo ut eos inuadant quando cibum ca
piunt: uel quando dormiunt. quando ſunt ſecu-
ri exiſtentes inermes: uacantes: diſcalciati: diſtra
ctis equis: non ſuſpicantes eorum aduentum.
¶ Quinto debet diligenter explorare quando
hoſtes magnam fecerunt dietam: ſunt fatigati:
habent laxatos equos. Tunc enim ſi eos inuade
re poterint: de facili terga uertent. ¶ Sexto ſecũ
dum Vegecium debet dux belli iter ſuos hoſtes
& inimicos: uel per ſe: uel per alios mitteř diſſen-
ſiones iurgia commouere eos ad lites uel ad ini
micitiam: ut de ſe inuicem non confidant. Hoc
enim facto ſi eos inuadat: non habentes fiduciã
de ſe inuicem: de facili conuertentur in fugam.
Sed hæc cautela licet ponat eam Vegecius: non
multum eſt appreciand a. quia uidetur impugna
re bonis moribus. ¶ Septimo debet diligenter
explorare conditiones hoſtium: qualiter ſe ge-
rant qualiter ſe habeant: quis eſt dux eorum. De
quo dux ille magis confidit: quos mores habe-
ant. Nam exploratis conditionibus ſingulis: fa
cilius inuenitur uia qualiter poſſit hoſtes inua-
dere & debellare.

¶ Quomodo homines bellatores ſtare debeãt
ſi uelint hoſtes percutere: & quomodo debeant
eos circundare: & quomodo debeant ſe declina
re a pũgna ſi non ſit bonum pugnam commit-
tere. Cap. xiiii.

d Iximus in quodam capitulo præcedẽ-
ti percutiendũ eſſe punctim non ceſim
in quo docuimus milites & etiam pe-
dites. In hoc autem capitulo ſpecialem doctrinã
uoluimus dare peditibus: qualiter debeant ſtare
cum uolunt hoſtes percutere. Percuſſionis autẽ
hoſtium duplex eſt modus. Vnus a remotis: ut
cum iaciendo iacula: uel miſſilia aduerſarios fe-
riunt. Alius autem cum adeo appropinquant ꝙ
manu ad manum ſe percutiunt. Aliter autem de
bẽt ſtare bellatores uiri: cum a remotis iacula ia-
ciunt: & aliter cum ex propinquo ſe feriunt. Nã
iacendo iacula a remotis debent habere ipſos pe
des ſiniſtros ante. & dextros retro. Nam cor qđ
eſt in animali principium motus principalius in
partem dextram. ita ꝙ pars dextra in animalibꝰ
fortior eſt in mouendo & aptior ad motum &
quia ſemper innititur alicui mobili: ut ſi moueť
manus ĩnititur brachio. ſtatim & ſi mouetur bra
chium: innititur corpori quieſcenti: & ſi moueret
unus pes: innititur alii pedi nõ moto. oportet ꝙ
pars dextra innitatur parti ſiniſtræ quieſcẽti. Cũ
igitur pes ſiniſter anteponitur: & latus dextrum
elongatur: optime diſponitur homo ad iacen-
dum iacula & miſſilia: quia tunc quieſcit in ſini-
ſtra: & mouetur in dextra uibrãs ipſum iaculum
quo uibrato uehæmentius mouet aerem & for-
tius ferit. Licet. n. tam ſecundum partem dextrã
q̃ ſecũdum ſiniſtram poſſumus quieſcere & mo-
ueri. Dextra tamen eſt aptior ad mouendum: &
ſiniſtra ad qeſcẽdum. ideo percutientes a remo
tis debemus quieſcere ſuper ſiniſtrum pedem an
te miſſum: & elongare nos cum dextro ut poſſu
mus uehæmẽtius impellere & uibrare iaculum.
Sed quando manu ad manũ pugnatur gladio:
debemus econtrario nos habere ita ꝙ pedẽ dex-
trum teneamus ante & ſiniſtrum poſt. Nã quia
latus dextrum aptius ẽ ad motum. ſi illud ſit ho
ſti ꝓpinquius: ratiõe motus poterit melius ictus
effugere. Vehæmentius. n. percutimur quod ſtat
q̃ quod mouetur. ¶ Rurſus ſi dextrũ latus ſit ho
ſti propinquius melius poterit ipſum percutere.
Debent. n. bellatores cum ad manum pugnant
tenere pedem ſiniſtrum imobilitem: & cum uolũt
percutere cum pede dextro debent ſe ante facere
& cum uolunt ictus fugere: cum eodem pede de
bent ſe retrahere: ſic itaq; tenẽdo pedem ſiniſtrũ
imobilem: & cum dextro ſe mouendo poterunt
fortius hoſtes percutere: & eorũ ictus facilius fu-
gere. ¶ Viſo quomodo debeant ſtare bellantes
ſi debeãt hoſtes percutere. uidere reſtat quõ ſunt
hoſtes includendi & circundãdi. ¶ Sciendũ igi
tur ꝙ raro aut nunq̃ ſic circundandi ſunt hoſtes
in pugna publica ꝙ non pateat aliquis aditus fu
giẽdi qa deſperantes quaſi neceſſitate cõpulſi ef-
ficiunt audaces. Videntes. n. ſe neceſſario moriẽ
dos: poſſunt multa mala cõmittere ĩ eos qui cõ-
tra pugnant. Inde eſt ꝙ laudatur ſcipionis ſen-

tentía dicentis nunquam ſic eſſe claudendos ho
ſtes:ꝙ non patet eis aditus fugiendus.Nam fu/
gientibus hoſtibus nullum eſt periculum : & in
fuga periclitantur multi abſq; nocumento perſe
quētium.Sed cum ſe uident incluſos quaſi coa
cti fiunt includentes.Cum ergo ſupra diximus:
formandam aliquando eſſe aciem ſub forma ſo
ſicularis:ut quādo hoſtes pauci ad hoc ꝙ melius
includantur & circundentur:non ſic intelligen
dum eſt ꝙ ita debeant circundari ꝙ nullus pate
at aditus aſcendendi.niſi forte adeo eſſent pauci
ꝙ quantūcūq; debellare uellent nullū poſſent
nocumentum efficere.¶Oſtenſo itaq; qualiter
debeant ſtare pugnantes:ſi uelint hoſtes percute
re:& qualiter eos circunſtare.Reſtat nunc tertio
declarare qualiter ſit declinandū a pugna:ſi non
habeatur cōſilium.nec uideatur bonam pugnā
cōmittere:eo ꝙ hoſtes ſint fortiores.& non poſ
ſumus illis reſiſtere.In quo quātum ad præſens
ſpectat:debet dux belli duplicem cautelam habe
re.Prima eſt quantum ad exercitum proprium.
Nam & ſi dux conſilium habeat non eē pugnā
dum:debet hoc ualde paucis pateſacere : & non
debet illud toti exercitui pandere ne timētes tur
piter fugiant:& ab inſequentibus hoſtibus occi/
dantur.Taliter itaq; dux ſe habere debet:ꝙ non
credat exercitus ꝙ uelit fugere: ſed ꝙ uelit ſibi
inſidias parare:& contra hoſtes uelit acrius dimi
care.¶Secunda cautela adhibenda eſt ex parte
exercitus hoſtium.Nam ſic debet deducere bel/
lum:ut hoc hoſtes lateat.Ideo multi tēpore no/
cturno : potius quam diurno hoc agunt & plu/
res:hanc habuere cautelam:ꝙ milites ſtantes in
acie ex oppoſito hoſtium prohibent eos ne pedi
tes uidere poſſint ꝑpter quod pedeſtris pugna
latenter recedit.qua recedente:eqtes poſtea me
lius poſſunt uitare hoſtium percuſſiones. ¶Eſt
etiam aduertendum ꝙ quādo ſic declinatur pu/
gna nunquā acies ſe debent diuidere:quia ſi con
tingeret hoſtes inſequi fugientes a bello: plures
occiderent:& maius nocumentum eis inferrur
fugientibus: quam ſi ſe uerterēt & bellarent.De
bet etiam dux belli: īquirere utrum ſit aliquis lo
cus propinquus ad quem poſſet confugere exer
citus ſi fugaretur ab hoſtibus.

¶Quot ſunt genera bellorum : & quot modis
deuincendæ ſunt munitiones & urbanitates : &
quo tempore melius eſt obſidere ciuitates & ca
ſtra. Cap.xvi

Identur autem omnia bella ad quatu
u or genera reduci.uidelicet ad campe/
ſtre:obſeſſiuum:defēſiuū: & naturale.
¶Bellum autem campeſtre dicitur omnis pu/
gna facta in terra:ſecundum quam bellantes ad
inuitem pugnant abſq; mutatione media. Quā
to tamen huiuſmodi pugna magis eſt a mu/
nitionibus ſeparata : tanto eſt magis campe/
ſtris : & magis periculoſa. ¶Secundum genus
pugnæ dicitur obſeſſiuum quando bellatores
ſunt tantæ potentiæ: ꝙ non expectant ꝙ hoſtes
de munitionibus exeuntes uādant bellare ad cā
pum : ſed ipſi munitiones inuadunt & obſident
illas.Tale genus pugnæ communi nomine dici
tur obſeſſiuum . ¶Eſt autem & tertium genus
pugnæ:quod defenſiuum uocari poteſt. Nam ſi
cut contingit pugnantes aliquos in tanta multi
tudine.eſſe:& tantam habere potentiam:ut non
expectant hoſtes exire ad campum:ſed ipſas mu
nitiones obſideant & inuadant . Sic contingit
aliquos eſſe adeo paucos & tam debiles : ut non
putent in campo poſſe reſiſtere impugnantibus:
ideo ſe in munitionibus tenent clauſos & ſuffi
cit eis ꝙ poſſint munitiones defendere:ſi contin
gat eas ab hoſtibus impugnari. Tale genus pu/
gnæ quo quis defendit munitiones & caſtra di/
citur defenſiuum.Nam & ſi in omni pugna ē ali
quo modo inuaſio:& defenſio:Attamen cum qs
obſedit munitiones & caſtra:magis dicitur ali/
os inuadere:quam ſe defendere. in pugna ergo
obſeſſiua:magis eſt inuaſio quā defenſio.in bel
lo uero ꝙ quis ſe tuetur in munitionibus & ca/
ſtris.magis eſt ibi defenſio quam inuaſio . ideo
tale genus pugnæ merito dicitur defenſiuum.
¶Quartus autem pugnandi modus dicitur na
ualis. quia ſicut contingit eſſe pugnam in terra
ſic contingit eam eſſe in aquis.Imo horribilio/
res & periculoſiores ſūt pugnæ aquaticæ quam
terreſtres.Huiuſmodi autem pugnæ in aquis fa/
ctæ cuiuſcunq; conditionis aquæ illæ exiſtant
nauales dicuntur.quare cum ſint quatuor gene
ra pugnarum.poſtquam diximus de campeſtri.
Reſtat dicere de obſeſſiua defenſiua & nauali.
Contingit enim aliquando reges & principes
pugnare omnibus hiis modis pugnandi . Nam
aliquando committit cāpeſtre bellum. Aliquan
do uero obſident munitiones & caſtra. Contin/
git etiā aliquando aliquos inuadere aliquas mu
nitiones eorum propter quod oportet eos uti
pugna defenſiua. Amplius in pricipatu & regno
contingit eſſe portus & terras maritimas iuxta
mare ſitas propter quod ne portus deſtruantur:
& ne fiat ab hoſtibus per eos introitus in regnū:
& ne terræ marinæ impugnentur:expedit regi/
bus & princidibus aliquando ordinare bella na
ualia. ¶Dicto itaque de bello campeſtri dicen/
dum eſt de aliis generibus bellorum. Verum de
campeſtri pugna diffuſius diximus : & de cau/
telis bellorum multa diſcutimus . cum per iam
dicta circa omne bellum poſſunt cautelæ habe/
ri qualiter quis debeat ſe habere:non oportet cir
ca alia bellorum: genera diutius immorari . Pri/
mo tamen dicemus de bello obſeſſiuo. ¶Viſo
ergo quot ſunt bellorum genera & dicto ꝙ poſt
caſtrum campeſtre primo dicendum eſt de pu/
gna obſeſſiua.cum per huiuſmodi pugnam con
tingat optineri & deuinci munitiones & urba/
nitates.Reſtat dicere quot modis talia deuinci
poſſunt.Eſt autem triplex modus optinēdi mu/
nitiones & caſtra uidelicet per ſitim : famem &
pugnam . Contingit enim aliquando obſeſſos

catere aqua. Ideo uel oportet eos ſiti perire uel
munitiones reddere. quare diligenter excogita
re debent obſidētes munitiones aliquas utrum
uel aliqua ingenia uel per aliquam induſtriam
poſſint ab obſeſſis accipere aquam. Nam multo
tiens euenit aquam a remoto principio deriua-
ri uſque ad munitiones obſeſſas. quare ſi in illo
fontali principio deſtruatur fiſtula uel meatus:
propter quam pergit aqua ad obſeſſos: oporte/
bit ipſos pati aquarum penuriam. ℂ Rurſus ali/
quando munitiones ſunt altæ. & aqua non per
uenit uſq; ad eas. quare ſi ſit a munitionibus re/
mota debent obſidentes adhibere omnem dili-
gentiam: quomodo poſſint obſeſſis prohibere
aquam. ℂ Secundus impugnandi munitiones
eſt per famem. Nam ſine cibo durare non poſſu-
mus. Ideo obſidentes ut munitiones obtineant
paſſus uias & omnia loca p quæ poſſent obſeſſis
uictualis deferri diligenter cuſtodire debent: ne
eis talia deferantur. In huiuſmodi. n. obſeſſioni-
bus multotiens plus affligit fames q̄ gladius. in-
de eſt ꝙ multotiens obſidentes uolentes citius
opprimere munitiones ſi contingat eos capere
aliquos de obſeſſis: non occidunt illos: ſed p mu
tilationem membrorum eos reddit inutiles &
poſtea illos remittunt ad munitiones obſeſſas.
ut ibi una cum aliis cōmedentes apud ipſos ob/
ſeſſos maiorem famem & inopiam inducant.
ℂ Tertio modus optinendi munitiones eſt per
pugnam. ut cum inter ad muros: & cum per pu-
gnam dimicatus contra obſeſſos. Sed qualiter
& quot modis contingat pugnam committere:
in ſequenti capitulo oſtendetur. ℂ Oſtēſo quot
ſunt genera belloꝝ: & quot modis deuincendæ
ſunt munitiones obſeſſæ. Reſtat oſtendere: quo
tempore melius eſt obſidere. ciuitates & caſtra.
ℂ Sciendum itaq; ꝙ tempore æſtiuo anteq̄ re/
collecta blada: uina: & alia per quæ ſubueniri po-
teſt inopiæ obſeſſorum: eſt melius obſeſſionem
facere. Illo enim tempore omnimodi deuincen
di melius deuincuntur obſeſſi. Nam ſi per ſitim
munitiones obtinendæ melius eſt facere obſeſ/
ſionem tempore æſtiuo. eo ꝙ tunc magis defic-
cātur aquæ. nec ſic abundant pluuiæ cæleſtes: ut
poſſit per ciſternas ſubuenire obſeſſis. ℂ Rurſus
ſi per famem eſt caſtrum uel ciuitas obſeſſa op
tinenda melius eſt obſeſſionem facere æſtiuo tē
pore: antequam meſſes & uina ſint recollecta: q
ſemper tali tempore conſueuerunt deficere fru/
ctus anni præteriti. quare ſi obſeſſi non poſſunt
gaudere fructibus anni aduenientis: citius peri/
bunt inopia. Amplius ſi poſt bellum & pugnam
munitiones ſunt obtinendæ: melius eſt hoc age
re æſtiuo tempore. Nam tempore yemali abun-
dant pluuiæ replentur foſſæ aquis: quare diffici-
lius impugnantur obſeſſi. ℂ Rurſus incōmodi/
tates temporum magis moleſtant obſidentes &
exiſtentes in campis q̄ obſeſſos manentes in do
mibus. Vel igitur obſeſſiones fiēdæ ſunt tempo
re æſtiuo. uel ſi p multa tempora obſeſſiones du
rare debent. ſaltem incoandæ ſunt tempore æſti
uo: prius q̄ blada: uina: & alios fructus terræ re/
colligere poſſint obſeſſi.

ℂ Quomodo debent munitiones obſideri: & quomodo periculoſius impugnari poſſunt munitiones obſeſſæ. Cap. xvii.

I obſidentes neglīgētes fuerint: & nō
diligenter ſe muniant ab obſeſſis mo-
leſtari poterunt. Nam cum contingat
obſeſſiones per multa aliquando durare tempo
ra: non eſt poſſibile obſidentes ſemper eſſe pa/
ratos æq;. Ideo niſi ſunt muniti quod cōtingit:
ꝙ exiſtentes in caſtris cum fuerint occupati obſi
dentes ſōno uel ludo uel ocio: aut aliqua neceſ/
ſitate diſperſi: repente ꝓrumpunt in ipſos & ſuc-
cendunt tentoria: deſtruūt obſidentium machi-
nas: & aliquando multi ex obſidentibus periūt.
Quare obſidentes ut tuti ꝑmaneant: longe a mu
nitione obſeſſa: ſaltem p ictum teli uel iaculi: de
bent caſtrametari: & circa ſe facere foſſas: & fige-
re ibi ligna: & conſtruere ꝓpugnacula: ut ſi oppi
dani eos repente uellent inuadere. reſiſtentiam
inuenirent. ℂ Viſo quomodo ſe munire debēt
obſidentes ne ab oppidanis moleſtentur. Reſtat
oſtendere: quot modis impugnare debēt obſeſ-
ſos. ℂ Eſt autem unus modus impugnādi com-
munis & publicus. uidelicet per baliſtas: arcus: &
per lapides emiſſos manibus uel fundis: & etiā
per appoſitiones ſcalarum. Multum enim indu-
ſtres in pugna: ſi obſeſſi faciunt ſe ad muros:
& ad propugnacula: ſtatim impugnāt eos cum
baliſtis & arcubus. iaciunt contra ipſos lapides
cum manibus uel cum fundis apponūt ſcalas ad
muros: ut ſi poſſint aſcendere ſint pares illis.
ℂ Præter tamen hos modos impugnationis ap
tos eſt dare triplicem impugnationis modum
non omnibus notum: Quorum unus eſt per cu
niculos. Alius eſt per machinas proiicientes la/
pides: magnos & graues. & tertius per ædificia
impulſa uſq; ad muros munitionis obſeſſæ. De
omnibus itaq; his impugnationibus dicemus:
ſed primo de impugnatione per cuniculos.
ℂ Primo igitur per cuniculos. i. per uias ſubter-
raneas deuincuntur munitiones. Debent enim
obſidentes priuatim in aliquo loco terram ſode
re anteq̄ locum tētorium uel aliquod aliud ædi
ficium debent apponere ne obſeſſi uidere poſ/
ſint: ubi incipiant ſodere. ibi enim ſodiendo ui/
as ſubterraneas: ſicut faciunt ſodientes argen/
tum. & inuenientes uenas metallorum. debent
per uias illas faciendo eas profundiores: q̄ ſint
foſſæ munitionis deuincendæ. & pergere uſque
ad muros munitionis prædictæ. ꝙ ſi hoc fieri po
teſt: leue eſt munitionem capere. Nam hoc fa/
cto: primo debent muros ſodere & ſupponere
ibi ligna: ne ſtatim cadant. Et cum omnes mu/
ros uel maximam partem murorum ſic ſuffoſſe
runt & ſub punctauerunt: ſi uiderint obſidentes:
ꝙ p ſolum caſum muroꝝ poſſint munitionē op
tinere: ſtatim debent apponere ignem in lignis

ſuſtinẽribus muros:& facere omnes muros : uel
facere magnam partem eorum cadere: & teple/
re foſſas:quomodo quaſi ex inopinato facto ter
reantur obſeſſi:ut facilius deuincatur oppidum.
℄Eſt etiam attẽdendũ ꝙ uiæ ſubterraneæ ſem-
per ſunt muniẽdæ tabulis & alijs artificiis:ne ca-
dat terra & ſuffocet fodientes. terra etiam quæ
extrahitur de dictis foſſis:eſt taliter abſconden/
da:ne uideatur ab obſeſſis.Et rurſus cũ ignis ap-
ponitur ad ipſa ligna:ſuſtinentia murum.Appo
nens huiuſmodi ignem:& exiſtẽtes cum eo: de
bent ſe ad locum tutum facere : ne ledantur per
murorum caſum.Sic ergo agendum eſt in impu
gnatiõe per cuniculos.cum ad munitionem ob
tinendam ſufficit ſola murorum ruina.Sed cum
hoc creditur non ſufficere muris exiſtẽtibus ſuf-
foſſis & ſub punctatis.nondum apponendus eſt
ignis ſed procedendum eſt ad maiores munitio
nes & ad maiora mœnia caſtri uel ciuitatis obſeſ
ſæ & per ſimiles uias ſubterraneas eſt ſimiliter fa
ciendum circa ea quod factum eſt circa muros.
℄Rurſus procedendum eſt diuertẽdo uias ſub-
terraneas.ut per eas poſſit haberi ingreſſus ad ci
uitatem & caſtrum : & quæ omnia latenter fieri
poſſunt abſq; eo ꝙ ſentiantur ab obſeſſis.licet ta
men ſine difficultate & diuturnitate temporis:
poſſint hæc omnia fini debito:mãcipari.His ita-
q; ſic peractis ĩ aliquo nocturno tempore : uel in
aliquo alio congruo:ad pugnandum per appo-
ſitionem ignis fieri debet: ut ſimul cadant muri
& munitiones ſuffoſſæ:& per uias ſubterraneas
fiat ingreſſus ad caſtrum uel ad ciuitatem : & per
aditum factum ex muris cadentibus.reliqui ob-
ſidentes ingrediantur caſtrum uel ciuitatem ob
ſeſſam:& ſic poterunt optinere illam.

℄Quæ & quot ſunt genera machinarum eiiciẽ
tium lapides : per quæ impugnari poſſunt muni
tiones obſeſſæ:& deuinci poſſunt ciuitates & ca-
ſtra. Cap. xviii.

c Ontingit autem pluries munitiones
aliquas obſeſſas ſuper lapides fortiſ/
ſimos eſſe conſtructas : uel eſſe aquis
circundatas uel habere profundiſſimas foueas.
uel aliquo alio modo eſſe munitas ut per uincu
los & per ſubterraneas uias nunquam: uel ualde
de difficili optineri poſſint. Euẽit etiam pluries:
ut ſi munitio obſeſſa per uias ſubterraneas capi
poſſit. Obſeſſi tamen prouidentes foſſionem im
pediunt eam:ne per ipſam fraudulenter & per in
ſidias deuincantur. ꝙ quomõ fieri habeat:oſten
demus cum in ſequentibus capitulis ageẽ de de-
fenſiua pugna.cum enim tractabimus : qualiter
obſeſſi ſe defendere debeant. Declarabitur qua-
liter obſeſſi per cuniculos: & alia machinamẽta
obſidentium debeãt prouidere:quare ſi modus
artis debet imitari naturam quæ ſemper facilio-
ri uia res ad effectum ꝑducit.cum p uiculos non
ita de facili munitiões impugnari poſſunt:Sicut
per machinas lapidarias: uel per ædificia ꝑpulſa
uſq; ad mœnia caſtri uel ciuitatis obſeſſæ: opor-
tet talibus uti argumentis ut habeatur intẽtum.
℄Vidẽdum eſt igitur quot ſunt genera machi-
narum lapidariarum.& quot ſũt modi ædificio-
rum per quæ munitiones impugnantur. Machi
næ autem lapidariæ quaſi ad quatuor genera re
ducuntur. Nam in omni tali machina ẽ dare ali
quid trahens & eleuans uirgam machinæ: ad q̃
coniũcta eſt funda qua lapides iaciuntur. Huiuſ
modi autem eleuatio uirgæ:aliquando fit p con
trapondus: Aliquando autem non ſufficit con/
trapondus . Sed ulterius cum funibus eleuatur
uirga machinæ . qua eleuata iaciuntur lapides.
Si ergo per ſolum contrapundus fit homini ꝓ/
iectio contrapondus illud : uel eſt fixum : uel eſt
mobile. uel ẽ compoſitum ex utroq;. Dicitur au
tem contrapondus eſſe fixum quãdo ĩ uirga infi
xa eſt quædam caſſa immobiliter adhærens uir
gæ plena lapidibus & arena. uel plena plumbo.
uel aliquo alio graui corpore quod gẽus machi
næ ueteres trabucium uocare uoluerũt. Inter cæ
teras autem machinas hæc rectius proiicit: eo ꝙ
contrapondus ſemper uniformiter trahat. ideo
ſemper eodem modo impellit cũ hac enim ma-
china quaſi acus percuti poſſet. Nam cum aliq̃d
ſignum percutiendum eſt per ipſam ſi nimis ꝓii
cit ad dextram uel ad ſiniſtram: uertẽda eſt ad lo
cum erga quod iaciẽdus eſt lapis: Si uero nimis
alte proiicit: uel elonganda eſt machina a ſigno:
uel in funda eius apponendus eſt lapis grauior
quem non tãtum eleuare poterit. Si uero nimis
yme uel nimis baſſe appropinquanda eſt machi
na: uel alleuiandus eſt lapis. Semper enim pon/
derandi ſunt lapides ipſarum machinarum: ſi de
terminate proiiciendum ſit aliq̃d certum ſignũ.
℄Aliud genus machinarum habet contrapon
dus ipſi machinæ mobiliter adhærens: circa fla/
gellum uel circa uirgã ipſius machinæ : uertens
ſe circa huiuſmodi uirgam. Et hoc genus machi
næ. Romani pugnatores appellauerunt biffam.
Offert aũt hæc attributio. Nam q̃a contra pon-
dus mobiliter adhæret machĩæ uirgæ. licet plus
trahat ratione motus. non tamẽ ſic uniformiter
trahit. ideo plus proiicit. non tamen ita recte &
uniformiter percutit. ℄Eſt autem & tertium ge
nus machinæ: quod tripantũ nuncupant habẽs
utrũq; contrapõdus. unum infixum uirgæ:& ali
ud mobiliter ſe uertens circa ipſum. hoc enim ra
tione ponderis infixi rectius proiicit q̃ biffa. ra/
tione põderis mobiliter ſe uertentis lõgius emit
tit lapidem q̃ trabutium. ℄Quartum uero ge-
nus machinæ eſt ꝙ loco contraponderis habet
funes: qui trahunẽ per uires & mãus hominum.
Huiuſmodi enim machina non proiicit lapides
ita magnos: ſicut prædicta tria genera machina
rum. tamen non oportet tantum tempus appo/
nere ad proportionandum huiuſmodi machi/
nam: ſicut ĩ machinis præfatis: uta ꝙ pluries & ſu
ſpicius proiicit hæc machina q̃ prædictæ. Ille igi
tur qui obſidet caſtrum aut ciuitatem aliquam:
ſi uult eam in pugnare p machinas lapidarias: di

ligēter conſiderare debet utrū magis poſſit mu
nitionem illam impugnare proiiciendo rectius
uel longius:uel medio modo inter utrunq;.uel
etiam magis poſſet obſeſſos offendere proiiciē
do ſpiſſius & frequentius. Nam prout uiderit ex
pedire oībus prædictis machinis:uel oībus pſa/
tis modis proiiciēdi:uel aliquibus ſine aliqua p.
dictarum machinarum:caſtrum uel ciuitatē obſeſ.
ſam poterit impugnare. ℭSi.n.plena noticia ha
beatur de machinis:de quibus mētionē fecim⁹:
ſufficienter ſcietur quomodo per machinas lapi
darias poterit quælibet munitio impugnari. Nā
omne genus machinæ lapidariæ:uel ē aliquod
prædictorum:uel poteſt originē ſumere ex prædi/
ctis. Eſt etiam aduertendum q̧ die & nocte per
lapidarias machinas impugnari poſſunt muni/
tiones obſeſſæ. Tñ ut uideatur qualiter in nocte
percutiunt lapides emiſſi a machinis:ſemper cū
lapide alligādus eſt ignis uel ticio ignitus. Nā
per ticionem ignitum lapidi alligatum: apparere
poterit:qualiter machina proiicit. & qualis ſi/
ue quam ponderoſus lapis eſt in funda machi/
næ imponendus.

ℭQuomodo p ædificia lignea impulſa ad mu
ros ciuitatis & caſtri:impugnari poſſint muni/
tiones obſeſſæ. Cap.xix.

Angebantur autem ſupra tres modi i
t pugnandi muniriones obſeſſas. Quo
rum unus erat per cuniculos. Alius p
machinas lapidarias. Tertius uero per ædificia li
gnea ipulſa ad muros munitiōis obſeſſæ. ℭDi/
cto ergo de impugnatione facta per cuniculos
& per lapidarias machinas. Reſtat dicere de im/
pugnatione:quam fieri contingit per ædificia i/
pulſa ad muros.uel ad mœnia caſtri uel ciuita/
tis obſeſſæ. ℭHuiuſmodi autem ædificia:quaſi
ad quatuor genera reducunt.uidelicet ad arie/
tes:uineas:turres:& muſculos. Vocatur.n.aries
teſtudo quædam lignorum:quæ ne igne cōbu/
ratur:crudis coriis cooperit. Sub hac enim teſtu
dine ſic cooperta coriis:& fortiter cōtexta:ne la
pidibus obruatur:intrinſicus ponitur trabs:cui⁹
caput ferro ueſtitur.ideo appellat aries:quia ra/
tione ferri ibi appoſiti duriſſimam habet fron/
tē ad percutiendum Hmōi autem trabs funibus
uel cathenis ferreis alligatur ad teſtudiem factā
ex lignis:& ad modū arietis ſe ſubtrahit:& poſt/
ea fortiter muros munitionis obſeſſæ pcutit &
diſrumpit. Cum enim per huiuſmodi trabem ſic
ferratam:multis ictibus percuſſus eſt murus. Ita
q̧ iam lapides exiſtentes in ipſo incipiūt cōmo/
ueri.in capite eius infligitur:quoddam ferrū re/
tortum ad modum falcis per q̧ lapides cōmoti
& conquaſſati euelunt a muro:ut citius perfore/
tur. ℭValet autem huiuſmodi ædificium ad im
pugnandum munitionem aliquam. Dato q̧ qs
non poſſit pertingere uſq; ad muros eius. Nam
quia huiuſmodi trabs habens caput ſic ferratum:
retrahitur & impingitur:poterit & etiam percuti
muros ipſius munitioni obſeſſæ.dato q̧ textura

illa ſub qua ſunt homines impingentes trabem:
non pertingat uſq; ad muros. ℭEſt autem huiuſ
modi textura:ſub qua ſunt homines impingen
tes arietem ſiue trabem:optinere munienda.ne
uiri illi ſagittis:uel lapidibus:uel aliquo modo
ex aliqua parte poſſint offendi. ℭAliud autem
ædificium.eſt ad impugnandū munitiones ob/
ſeſſas:quod uocant uineam. Quidam autem hu
iuſmodi ædificium catum nominant. Fit autem
hoc cum tabulæ groſſæ & fortes optime conli/
gantur & duplicantur.ſiue ſit duplex tabulatū.
ne lapides emiſſi poſſint tale ædificium frāgere.
Cooperit etiam crudis coriis:ne ab igne poſſit
offendi. Conſueuit autem tale ædificium:fieri in
latitudine octo pedum.& in longitudine ſede/
cim. In altitudine uero tot pedū:q̧ homines ibi
competenter poſſint exiſtere. huiuſmodi enim
ædificium tantæ quantitatis:uel etiam maioris
eſt optime undiq; muniendum & impellēdum
uſq; ad muros munitionis obſeſſæ:ſub quo ho/
mines exiſtentes fodiunt muros illos. Eſt autem
hoc ædificium utile.cū talis eſt munitio obſeſſa:
q̧ uſq; ad muros eius poteſt tale ædificiū impel/
li. ℭTertiū genus ædificiorū ſunt turres uel ca/
ſtra. Nam ſi nec p arietes:nec p uineas capi poſ/
ſunt minitiones obſeſſæ:accipienda eſt mēſura
murorum munitionis illis & ſecundum hmōi mē
ſuram.uel etiam ſcdm alnorem conſtruēdæ ſūt
ligneæ turres:uel:caſtra:quæ tegēda ſunt crudis
coriis:ne ſuccendant ab igne. Cū hiis quidem li
gneis caſtris:dupliciter impugnant munitiones
obſeſſæ. ℭPrimo iaciēdo lapides. Nam ſi altitu
do caſtrorum excedit altitudinē murorum:& etiā
curriculatum & propugnaculorum exiſtētium
in ipſis. Sic ſe habebunt exiſtentes in caſtris:ad
exiſtētes in munitionibus.quodammodo ſicut
exiſtentes in munitionibus:ad eos qui ſūt in baſ
ſo uel in terra. ℭRurſus in huiuſmodi caſtris or
dinantur pontes cadentes per quos itur ad mu/
ros munitionis obſeſſæ Altitudo autem muro/
rum dupliciter poteſt accipi. Primo per umbrā.
Nam per leue filum:cuius nota ſit quantitas:li/
gandum eſt ad ſagittam & proiiciendum uſq;
ad muros munitionis: ſecundum quantitatem
cuius ſciri poterit quantitas umbræ. In illa ergo
hora in qua accipitur umbræ quantitas erigen/
dum eſt aliquod lignum in altum faciens tan/
tam umbram.& ſecundum altitudinem illius il
li erit altitudo murorum Verum quia non ſplē
det ſemper ſol & facit umbram:ſed aliquando
regitur nubibus. ℭDabimus alium modum ac
cipiendi altitudinem cuiuſlibet ædificii:& quo/
rumcunq; murorum. Accipiatur autem lignum
uel tabula aliqua ad quantitatem alicuius homi
nis.& illæ homo ad cuius quantitatem accepta
eſt tabula illa:iaceat ſe in terram:& ad pedes ei⁹
ponatur prædicta tabula:& aſpiciat per ſummi/
tatem illius tabulæ:& ſi uiſus eius procedit ma/
gis alte:q̄ ſit ædificium:cuius eſt altitudo ſumē/
da:trahat ſe magis prope ædificiū illud. Si uero

uiſus protendatur magis baſſæ: q̃ tabula ſic exi/
ſtente ad pedes: & ſic iacente in terra: elonget ſe
ab ædificio prædicto donec per ſummitatem ta
bulæ punctaliter uideat ſummitatem eius. Nam
ut probari poteſt geometrice: quanta erit diſtan
tia a capite hominis ſic iacentis uſq; ad ædificiũ
illud: tanta erit ædificii altitudo. Poſſent etiam
menſuræ talium altitudinum accipi per regulas
traditas in aſtrolabio & quadrante. Sed de hoc
nobis non ſit curæ: ſufficiat autem de talibus ad
præſens tanta dicere: quanta ſufficiunt ad propo
ſitum. ¶ Quartum genus ædificiorum uocant
muſculos. Sunt enim muſculi quædam ædificia
parua: ſub quibus teguntur homines trahentes
uel impellentes caſtra uſq; ad mœnia munitio/
nis obſeſſæ. ¶ Poteſt autem per huiuſmodi mu
ſculos quaſi continuari caſtra uſq; ad munitio/
nem obſeſſam. q cum factum eſt: tripliciter eſt
impugnanda munitio. Nam in caſtro ſic ædifi-
cato ad munitionem impugnandam: eſt tria cõ
ſiderare. uidelicet partem ſuperiorem exceden/
tem muros & turriculas munitionis capiendæ.
Partem quaſi mediam: ad quam applicantur põ
tes cadendi ſuper illos muros & partem in imã:
ad quam applicantur muſculi. a qb⁹ ſunt homi
nes trahentes uel impellentes caſtrum. Cum er-
go caſtrum illud appropinquan͛t quantum de-
buit ad muros munitionis obſeſſæ. Illi qui ſunt
in parte ſuperiori debent proiicere lapides & fu
gare eos qui ſunt in muris. Qui uero ſunt in par
te intermedia debent pontes dimittere & inua-
dere muros. Sed qui ſunt in parte infima & ſub
muſculis: ſi poſſunt ad muros attẽdere & eos ſuf
foderent etiam & ſic obſidentes intrare poſſint
obſeſſam munitionem. Sunt & baliſtæ arcus ma
chinæ lapidariæ & omnia talia congreganda ut
quando hæc fienda ſunt tunc munitionem per-
cutiunt. Quãto enim pluribus modis ſimul mu
nitio impugnatur: tãto plus terrentur obſeſſi &
citius capitur.

¶ Qualiter ædificanda ſunt caſtra aut ciuitates: ne pugna obſidentibus facilius deuincatur. Capitulum. xx.

P Oſtquam diximus de bello campeſtri
& determinauimus de bello obſeſſiuo:
docentes ipſos obſidẽtes munitiones
& caſtra qualiter debeant ea obſidere & debella
re. In parte iſta determinare uolumus de bello
defenſiuo: ut poſtquam docuimus obſidentes q̃
liter debeant inuadere obſeſſos uolumus doce/
re ipſos obſeſſos qualiter ſe debeant defendere
ab obſidentibus. ¶ Primum autem quod maxi-
me facit ne obſeſſa ciuitas deuincatur ab obſidẽ
tibus: & maxime facit ut obſeſſi faciliter poſſint
defendere munitionem aliquam: eſt ſcire: quali-
ter ædificanda ſunt caſtra & ciuitates & munitio
nes cæteræ: ne faciliter impugnentur. Sunt autẽ
quinq; in huiuſmodi ædificatione conſideran/
da: per quæ munitiones fortiores exiſtunt: & diſ
ficiliores ad capiendum. Primo quidem fortifi/
cantur munitiones: & ſunt difficiliores ad bellã
dum ex natura loci. Secũdo ex angularitate mu
rorum. Tertio ex terratis. Quarto ex propugna-
culis. Quĩto ex foſſatis. Ex natura quidem loci
urbes munitiones etiam fortiores exiſtunt: ſi edi-
ficatæ ſunt in proruptis rupibus. Vel in locis eminẽ
tibus & inacceſſibilibus. Aut ſi mare ſit circa eas:
uel paludes: aut flumina circumdant ipſas. A pri
cipio igitur quando ædificandæ ſunt munitio-
nes defendendæ ab exteriori pugna & ab obſi/
dentibus: conſideranda eſt natura loci: ut in tali
loco ædificẽtur: q ex ipſo ſitu fortiores exiſtãt.
Vel ſi non uacat munitiones de nouo ædifica/
re. Et aliqui timentes iram dominorum. Aut do
mini metuentes furorem populi: uolunt ſe tueri
in munitione aliqua: ſi adſit facultas quærenda ẽ
munitio talis: quæ ex ipſa natura loci fortior exi
ſtat: & difficilior ad impugnandum: ¶ Secũdo
urbes & munitiones ſunt difficiliores ad impu-
gnãdum ex angularitate murorum. Nam ſi mu-
nitio muros habeat angulares: ſi contingat obſi
dentes ad muros accedere: ut munitionem de-
uincant: obſeſſi facilius ſe tuentur ab illis: & leui
us offendunt obſidentes. Nam propter angulari
tatem murorum non ſolum ex parte anteriori:
ſed etiam a tergo: & quaſi ex parte poſteriori per
currunt impugnantes munitionem illam. Fien-
di itaq; ſunt muri angulares: ut munitio faciliter
defendi poſſit. ¶ Tertium quod reddit munitio
nem difficiliorem ad capiendum: dicuntur eſſe
terrata uel muri ex terra facti. Nam in munitio/
ne fienda non ſolum eſt quærenda bonitas ſitus
& angularitas murorum: ſed circa munitionem
illam ædificandi ſunt duo muri aliqualiter di/
ſtantes: & intra ſpacium: q inter illos duos mu-
ros includitur: ponenda eſt terra: quæ fodienda
eſt de foſſis quæ fiendæ ſunt circa munitionem
illam: uel eſt aliunde terra apportanda & ponen
da in illo ſpacio intermedio. Eſt etiam huiuſmo
di terra inter tale ſpacium poſita ita denſanda:
q ad inuicem conglutinetur & efficiatur qua/
ſi murus. Contingit etiam turres: ex terra facere:
ſi bene condenſetur: propter quod non eſt incõ
ueniens conſtruere huiuſmodi muros ex terra
depræſſata: ualet quidem conſtitutio talium mu
rorum ad defendendum munitionem: ne deuin
catur per machinas lapidarias. Nam dato q per
huiuſmodi machinas totus murus exterior rue
ret: murus conſtitutus ex terra quaſi abſq; leſio/
ne ſuſciperet ictus machinarum: quia cum lapis
iectus a machina perueniret ad huiuſmodi mu-
rum: propter molliciem eius cederet terra & re-
ciperet lapidem illum quaſi ac ſi eſſet fabricatus.
Expertum eſt enim muros ex terra depſſata con
ſtitutos minus lædi a machinis lapidariis q̃ mu
ri alii: debet quidem talis ex terra factus eẽ groſ-
ſus: quia tunc quaſi abſq; læſiõe ſuſcipiet lapides
emiſſos a machinis. ¶ Quartum autem quod fa
cit munitiões fortiores ſunt turres & propugna
cula. Nam in ipſis muris conſtruendæ ſunt tur/

res & propugnacula: ut munitio leuius defendi
poſſit. Maxime aũt ante portam quãlibet ipſius
munitionis: de qua timet: ne ad eam accedant
obſidentes: fiendæ ſunt turres & propugnacula
& ante huiuſmodi portam ponẽda ẽ catheracta
pendẽs ãnulis ferreis undiq; etiam ferrata prohi
bẽs igreſſum hoſtium & incẽdium ignis. Nam
ſi obſidẽtes uellẽt portas mũitiõis ſuccẽdere ca
theracta q̃ eſt ante portam prohibebit eos. Rur/
ſus ſupra catheractã: debet eẽ murus pforatus re-
cipiẽs ipſam p quẽ locũ poterũt pioiici lapides:
emitti poterit aqua ad extinguẽdum ignẽ: ſi cõ-
tingeret ipm ab obſidẽtibus eẽ appoſitũ. ¶ Qui
tum quod facit munitionis magis inacceſſibiles
& fortiores: eſt latitudo & profunditas foſſarũ:
q̃ ſi ad ſit facultas replendæ ſũt aquis. Hiis ergo
modus ſunt munitiones difficiliores ad capien
dum. Ideo uidẽdum eſt a principio ab his q uo-
lunt munitiones defendere ab obſidẽtibus eas:
ut i munitionibus illis oĩa hæc uel plures ex iſtis
concurrant ad hoc q; facilius defendantur.

¶ Quõ muniẽdæ ſunt ciuitates & caſtra: & uni
uerſaliter omnes munitiones q; ab obſidẽtibus
difficilius capiantur. Cap. xxi.

n Nõ ſufficit ſcire quõ ædificandæ ſunt
munitiones: & quales muros debent
hr̃e: & quõ debẽt eẽ ſitæ: niſi ſciat quõ
ſunt muniendæ: ut non de facili uinci poſſint.
¶ Dicebatur enim ſupra triplicẽ eẽ modum de-
uincendi munitiones: uidelicet per famem ſitim
& pugnam. Sic ergo muniendæ ſunt munitio/
nes obſeſſæ: ne aliquo horum modo ꝑ poſſint
deuinci. Ne enim fame deuincant tria ſunt attẽ-
denda: uidelicet ut frumẽta auena ordeum & ci-
baria ſingula & uniuerſa pabula q̃ poſſunt de/
ſeruire ad uictum: deportãda ſũt ad munitionẽ
obſeſſam: prius q̃ obſideatur ab extraneis: & ſi ti
metur de obſeſſione ante recollectionem frugũ
ex aliis locis propinquis ſunt talia acquirẽda: ne
munitio obſeſſa ob carẽtiã uictus poſſit pati de/
fectum: Quicquid aũt non põt ad munitionem
deferri: uel ſi deferretur non multum eſſet utile
caſtro uel ciuitati obſeſſæ totum eſt igni cõbu/
rẽdum ne obſidẽtes ſuperuenientes: inde capiant
emolumẽtum: & ex bonis propriis munitionis
obſeſſæ impugnent ipſam. Si aũt timeat de diu
turnitate temporis: ut q; per multa tẽpora debe-
at obſeſſio perdurare: maxime muniẽda eſt ciui
tas uel caſtrum obſeſſum milio. Nam miliũ in/
ter cætera minus putreſcit: & plus durare perhibe
tur copia etiam carnium ſalitarum non eſt præ-
termittẽda: ſalis etiam multitudo multum ẽ ex-
pediẽs munitioni obſeſſæ: eo q; ad multa ſit uti-
lis. ¶ Secundo in muniendo caſtrum uel ciuita-
tẽ aliquam obſidẽdam quantum ad uictum: nõ
ſolum attendendũ eſt ut magna copia uictualiũ
deferat ad munitionem obſeſſam: ſed etiam ut
uictualia deiata per temperatos erogatores per
familias diſpenſent: unde ſi fieri poſſet. Si ciuitas
obſeſſa eſſet magna: & non poſſet aliunde recu
perare uictum: in q̃libet contrata ciuitatis uictua
lia reduci debent ad horrea publica: & parce &
temperate per uiros prouidos diſpẽſare: q; ſi mu
nitio obſeſſa modici eſſet ambitus hoc efficere
non eſt difficile: quare enim nihil prodeſt mul-
ta ꝑparatio uictualium: niſi parce & cum tempe-
ramento diſpẽſentur. ¶ Tertio eſt in talibus at/
tendendum: ut perſonæ debiles & inutiles non
ualentes proficere ad defenſionem munitionis
obſeſſæ. ſi commode fieri poteſt ſunt ad partes
alias tranſmittendæ: tales enim conſumunt &
commedunt. quæ deberent bellatoribus eroga
ri. ¶ Rurſus ſi timeatur de inopia uictualium: be/
ſtiæ quæ ſunt in munitione obſeſſa: a quibus ob
ſeſſi poſſunt commode abſtinere ſunt occiden/
dæ: & cõmedendæ uel ſaliendæ ſi eſui aptæ ſũt.
ymo in tali caſu commedenda ſunt multa quæ
ad eſum uetat cõmunis uſus. ¶ Viſo quomodo
munitio obſeſſa uitat ne capiatur fame: de leui
patere poteſt qualiter ſe debeant habere obſeſſi:
ne deuincantur per ſitim. Nam anteq̃ aliqui eos
obſideant: prouidere debẽt q; ad talem munitio
nem pergant in qua ſit aquarum copia: q; ſi uero
ibi non ſunt fontes: fodiẽdi ſunt putei: q; ſi etiã
locus ſit ſiccus: ut ibi nec putei fieri poſſunt. fien-
dæ ſunt ciſternæ: ut cæleſtium aquarum ſupera-
bundantia ſuppleat aliarum aquarum defectum
q; ſi munitio obſeſſa ſit circa mare & non poſſit
habere aquam niſi ſalitam: eo q; dulcem aquam
habeat diſtãtem: ad quam capiendam prohi/
bent obſidentes. tunc mediante cera poterit dul
cificari. Nam ſecũdũ philoſophũ in methauris.
Quicquid eſt ex aqua ſalita per poros ceræ per
trãſit totum in dulce conuertitur defendẽdum
eſt etiam ad munitionem obſidendã in magna
copia acetum & uinum ne ex potu ſolius aquæ
bellatores adeo debilitentur: q; non poſſint uiri
liter reſiſtere obſidentibus. ¶ Oñſo quomodo
ſunt remedia adhibenda contra famem & ſitim
per quæ obſeſſa munitio deuinci conſueuit. Re
ſtat uidere q̃ ſũt remedia adhibẽda: ne p pugnã
obſeſſa munitio deuincatur. ¶ Debent ergo ad
ciuitatem uel ad caſtrum obſeſſum deportari in
magna copia: ſulphur: pix oleum ad comburen-
dum machinas hoſtium. Ferra autẽ & ligna ſũt
ad munitionem obſeſſam in debita abundan/
tia deportãda. ut per ligna haſtæ ſagittarũ & te
lorum: & etiam ædificia neceſſaria munitioni fie
ri poſſint. Per ferra uero etiam reparari poſſint
arma. & fieri tela & ſagittæ: & alia per quæ ipu/
gnari ualeant obſidentes. Eſt etiam multitudo
fieri per utilis: ipſis obſeſſis ad deſtruendum ædi
ficia & machinas ipſorum obſidentium. ut in ſe
quenti capitulo apparebit. Sexta etiam torrenti
um in magna copia ſunt ad munitionem depor
tanda quia talia ſunt ſolidiora & aptiora ad ia/
ciendum ex eis ergo replendi ſunt muri & tur/
res munitionis obſeſſæ. Calcẽ etiã puluerizatã
deferẽdum eſt ad ipſam munitionem in magna
habundantia: & ex ea replenda ſunt multa uaſa:

ut cum obſidentes appropinquāt muris muni/
tionis.iacienda ſunt uaſa illa quibus fractis pul/
uis illius ſubintrat obſidentiū oculos & adeo of
fendit eos ut quaſi cæci & non uidētes pcuti poſ
ſint.Nemorū etiam copia & ſuniū utilis eſt mu
nitiōi obſeſſæ:pp baliſtas & arcus & alias ꝑpatā
da.ꝙ ſi nerui deficiant:loco eoꝝ adhiberi pote/
rūt:crines equi uel capilli mulieꝝ.Recitat.n.Ve
gecius ꝙ cū romanis neruorū copia defeciſſet
& non poſſent eoꝝ machinas reparare ad reſiſtē
dū bellatorib⁹:mulieres romanæ abſciſis crinib⁹
eos ſuis maritis:tradiderunt.per quos machinis
reparatis aduerſarioꝝ impetū repulerūt.Malue
rūt.n.ut ait Vegecius illæ pudiciſſimæ fœminæ
cū maritis cōuiuere deformato capiteq̄ ſeruire
hoſtibus integris crinibus.Sūt etiam ad munitio
nes deportanda cornua beſtiarum ad reforman
dum baliſtas & arcus & coria cruda ad tegēdū
machinas & alia ædificia:ne ab aduerſariis per i
cendia comburantur.His etiam cautelis:& per
ea quæ dicta ſunt reſiſtere poterūt obſeſſi:ne eo.
rū munitiones per pugnam ab obſidētibus de/
uincatur.

¶Quō reſiſtendū eſt munitioni factæ per cuni/
culos:& q̄liter machinis lapidariis & aliis ædifi.
ciis obſeſſi debeant obuiare. Cap.xxii.

Numerabātur ſupra tres ſpeciales mo
di impugnandi munitiones obſeſſas.
Quoꝝ unus erat p cuniculos & uias
ſubterraneas.Alius p machīas lapidarias.Et ter
tius p ædificia impulſa uſq; ad mœnia caſtri uel
ciuitatis obſeſſæ.q̄re ſi docuim⁹ p præfatos mo
dos inuadere obſidētes obſeſſos.Reliquū eſt ut
declaremus qūo obſeſſi a ꝑdictis impugnationi
bus contra obſidētes ſe defendere ualeāt.¶Pri
mo ergo dicemus de remediis contra impugna
tionē p cuniculos.Poſſumus aūt circa hæc duo
remedia aſſignare.Vnum ē per profunditatem
foſſarum repletarum aquis.Nā ſi circa munitio.
nem obſeſſam ſint profundæ foueæ aquis reple.
tæ:impediunt obſidētes nec obſeſſos impugna.
re poſſint p cuniculos & uia ſubterraneas. Dato
tamē ꝙ foſſæ aquis repleri nō poſſint:ſi ſint ual.
de profundæ peramplæ ſufficienter impediunt
ſubterraneas uias:quia hoc genere impugnatio
nis impugnari nō poſſunt munitiones obſeſſæ.
niſi dictæ uiæ ſubterraneæ profundiores ſūt foſ.
ſis.Munitio ergo defendenda:uel eſt ſupa petrā
firmam:& tunc propter duritiem lapidum non
eſt facile per cuniculos debellare eam.uel eſt ſu.
pra petram de facili labilem.aut ſupra terram:de
facili fodi poteſt.& tunc per profundas foueas
eſt fortificanda munitio:ne per cuniculos deui/
catur.¶Secūdum remedium contra cuniculos
& uias ſubterraneas eſt facere in munitione ob/
ſeſſa uiam aliam correſpondētem uiæ ſubterra/
neæ factæ ab obſidētibus.Si.n.obſeſſa munitio
foueas non habet profundas:nec habet eas reple
tas aqs.ꝑpter qđ timetur de impugnatione per
cuniculos diligenter conſiderare debent obſeſ.
ſi utrū ab aliq̄ parte uideant terrā deferri:& utrū
p aliqua ſigna cognoſcere poſſint obſidentes in
choare cuniculos.ꝙ cū perceperint:ſtatī debēt
uiā aliam ſubterraneā facere:correſpondētē illis
cuniculis.ita tamen ꝙ uia illa pēdeat contra ob
ſidentes.& tunc per uiam illam ſic perforatam:
cuius partem fecerunt obſidentes:& partem ob.
ſeſſi:debet eſſe bellum continuum ne obſiden/
tes per uiam illam munitionem ingrediantur.
¶Debēt etiam obſeſſi iuxta inchoationem uiæ
ſubterraneæ habere magnas tinas plenas aquis:
uel etiam urinis.& cum bellant contra obſiden.
tes:debent ſe fingere fugere:& exire foueam il/
lam quo facto tantam aquam aut urinam con/
gregatam effundere debent ſupra obſidentes:
exiſtētes in cuniculis.Temporibus enim noſtris
multi obſidentium ſic periclitati ſunt. Quare ſi
hoc aliquando factum fuit:non debemus repu
tare impoſſibile ne iterum fieri poſſit. ¶Viſo
quomodo reſiſtendum ſit debellationi factæ p
cūiculos.Reſtat uidere quomodo obſeſſi debe.
ant obuiare īpugnationi factæ p lapidarias. ma
chinas.Contra has aūt quadrupliciter ſubuenit.
¶Primo quia aliquādo ſubito ex munitiōe ob.
ſeſſa exiuit magna multitudo armatoꝝ:& inua.
dunt machinam.& prius q̄ exercitus poſſit ſuc/
currere ad defendēdum eā ſuccedūt ipſam.Sed
ſi munitionē ipſam obſeſſi exire non audeant:
tunc clam de nocte aliqui ligati funibus per mu
ros emittuntur:q abſconſe ignē portantes abſq;
eo ꝙ alii percipiant:machinam incendunt quo
peracto:trahuntur ſuperius:per funes ad muni/
tionem illam.¶Eſt etiam & tertius modus de
ſtruendi machinas:faciendo ſagittas quas appel
lant telos. Eſt aūt ſagitta illa in medio quaſi q̄/
dam cauea:in qua ponitur ignis fortis:factus ex
oleo ſulfure & pice & reſina quem ignem cū ſtu
pa cōuolutum bellatores antiqui incendarium
uocauerūt.Hmōi aūt ſagitta per balliſtā fortem
emiſſa uſq; ad machinam multotiens ſuccendit
ipſum.¶Quarto etiam modo reſiſtētur machi.
nis lapidariis:uidelicet faciēdo alias machinas
interius:pcutiendo eas & deſtruēdo ipſas.¶In/
ter cætera autem ſummum remedium eſt poſtq̄
cōſtituta eſt machina:interius facere ei fundam
ex chatenulis ferreis:ı uel teſtam ex ferro & iuxta
machinam illam conſtruere fabricam in qua ali
quod magnum ferrū bñ ingeratur:q bene igni
tum apponatur ſuper fūdam ex ferro textam:&
proiiciať ad machinā aliā uel ad quodcūq; ædi
ficium lignoꝝ.Cōtra hoc enim coria cruda nō
ualent:ligna non habēt reſiſtētiam. Omne enī
ædificiū ligneum hoc modo comburi pōt.Sūt
aūt & multæ aliæ particulares cautelæ:ualentes
ad defenſionē contra lapidarias machinas.Sed
quia talia completa ſunt narratione non cadūt
prudentis iuditio relinquantur.¶Oſtēſo quo.
modo reſiſtēdū ſit cuniculis & lapidariis machi
nis.reliquū ē delectare:qūo obuiare debeāt ædi
ficiis aliis īpulſis ad mœnia munitiōis obſeſſæ.

Ad hoc autem ualeret quæcūq; diximus contra reſiſtētiam machinarum. Nam ſicut deſtrui poſſunt lapidariæ machinæ per improuiſum inſultum obſeſſorum: & per homines de nocte latenter emiſſos & p ſagittam deferentem ignem fortem: & per machinas. alias emittētes lapides: uel per fundas ex ferro textas iacentes ignita ferra. Sic omnibus hiis modis poſſunt huiuſmōi ædificia lignea impugnari. Imo expertum ē contra ſingula hmōi ædificia maxime ualere: ſi per alias machinas uel aliquo alio modo ferra ignita iaciantur in ipſa. Poſſumus tamen ſpecialia remedia contra huiuſmodi ædificia aſſignare: ut contra arietem conſtituatur lupus. Dicebatur enim trabem ferratam percutientem muros munitionis obſeſſæ: propter duriciem capitis uocari arietem. Contra hoc autem conſtituitur quoddam ferrum curuum dētatum dentibus fortiſſimis & acutis & ligatū funibꝰ cum quo capiť caput arietis: uel caput illius trabis ferratæ. quo capto: uel omnino aries ad ſuperiora trahitur: uel ita ſuſpēditur: ut muris nocere non poſſit. Vnde ad bellatores antiqui huiuſmodi ferrum uocauerunt lupum. eo ꝙ acutis dentibus arietem caperet. Contra caſtra uero multum ualent ferra ignita adhibetur ſpeciale remedium contra ipſa. quia fiunt cuniculi & uiæ ſubterraneæ: & clam ſuffodiť terra. unde debet tranſire caſtrum. quia ſub foſſa & caſtro dimerſo i ipſam propter magnitudinem ponderis oportet caſtrum iterum cōſtrui eo modo ꝙ non poſſit ex fouea in integrū remoueri. ¶Contra uineas uero & muſculos etiam multum ualent ignita ferra. Quod ſi tamē contingeret per huiuſmodi ædificia perforari muros munitionis obſeſſæ. cum de hoc dubitať anteq̄ hoc fiat extinguantur ædificia lignea: uel ſi ſit poſſibile reædificentur muri lapidei: ut ſi contingēs obſidentes intrare munitionem: retineātur clauſi inter muros illos: & non ualentes ſe defendere propter murorum incluſionem lapidibus obruantur. Eſt tamen diligenter aduertendum ꝙ aliquando obſidentes fingūnt ſe fugere: & ſic p inſidias & uerſutias inuadunt munitionem obſeſſam. Ideo non ſtatim poſt receſſum hoſtium ſunt munitiones dimittendæ & eſt cuſtodia negligenda. Imo inueſtigandæ ſunt conditiones hoſtium ut quod palam habere non poterunt p inſidias & aſtutias optinere non poſſint.

¶Qualiter conſtruenda eſt nauis & qualiter cōmittendum nauale bellum: & ad quæ bella ſingula ordinantur.

Capitulum. xxiii.

IN hoc ultimo capitulo tractare uolumus aliq̄ de nauali bello. Non tamen oportet circa hoc tātum inſiſtere quia multa quæ dicta ſunt in aliis generibus bellorū: applicari poterunt ad naualē pugnam circa hāc autem pugnam dicemus. Primo uidendum eſt qualiter fabricanda ſit nauis. Nam naui male fabricata ex modica impugnatione hoſtium de facili perit. ¶Sciendum ergo: ꝙ ſecundum Vegecium ligna ex quibus conſtruenda eſt nauis: nō ſunt quolibet tempore incidenda. Nam tempore martii & aprilis in quo humor incipit in arboribus abundare: non eſt bonum incidere arbores: ex quibus fabricanda eſt nauis. Sed tempore iulii & auguſti uel aliquo alio tempore ĩ quo humor arborum deſiccatur: ad huiuſmodi fabricam: incidenda ſunt ligna. ¶Rurſus non ſtatim inciſis lignis eſt ex eis fabricanda nauis. Sed primo arbores ſunt diuidendæ per tabulas: & per aliquod tempus dimittēdæ: ut deſiccari poſſint: Nam ſi ex lignis uiridibus conſtruať nauis quando naturalis eorum humor expirauerit contrahuntur ligna & faciūt in nauibus rimas. quibus in nauibus nihil periculoſius eſſe poteſt. Durum eſt enim intendere ſimul bellis naualibus & exponere ſe periculis: ne puppis per rimas naufragium patiatur. ¶Viſo qualiter incidenda ſunt ligna: & quomodo reſeruāda ut ex eis nauis debite ualeat fabricari. Reſtat uidere quomodo in naui bene fabricata committenda ſunt bella. Habet autem nauale bellum quantum ad aliqua ſimilem modum bellandi cum ipſa pugna terreſtri. Nam ſicut terreſtri pugna oportet pugnantes bene armatos eſſe: & bene ſe ſcire a perſecutionibus protegere: & hoſtibus uulnera infligere: Sic & hæc requiruntur in bello nauali. Imo in huiuſmodi pugna oportet homines melius eſſe armatos: quam in terreſtri quia cum pugnatores marini quaſi fixi ſtent: in naui & quaſi modicum ſe moueant melius ſuſtinere poſſunt armorum pondera: quare eorum armatura grauior eſſe debet. ¶Poſſumus tamen quantum ad præſens decem enumerare. per quæ marini pugnatores hoſtes impugnare debent. ¶Primum eſt ignis quem incendarium uocant. Expedit enim eis habere multa uaſa plena pice: ſulphure: raſina: & oleo. quæ omnia ſunt cum ſtupa conuoluenda. Hæc enim uaſa ſic repleta ſunt ſuccendenda & proiiciēda ad nauem hoſtium. Ex qua proiectione uas frangitur & illud incendarium comburitur: & ſuccendit nauem. Sūt enim multa talia in naui proiiciēda: ut ex multis partibus poſſit nauis ſuccendi: & cum proiiciuntur talia. Tunc enim contra nautas committendum durum bellum ne poſſint currere ad extinguendum. ¶Secundo ad committendum marinum bellum multum ualēt inſidiæ. Nam ſicut in terra ponuntur inſidiæ militum: qui ex improuiſo inuadentes hoſtes eos terrent: & de facili uincunt. Sic in mari poſt aliquas inſidias fiunt inſidiæ: ut marini pugnatores ex improuiſo irruentes in hoſtes: eos facilius uincant. ¶Tertio eſt circa marinum bellum attendēdum: ut ſemper pugnantes nauem ſuam faciant circa profundum aquarum: & nauem hoſtium impigant ad litus. quia pugnandi impetum perdunt qui detrahuntur ad terram. ¶Quarto ad arborem nauis: ſuſpendendum eſt lignum: quoddam:

longum:ex utraq; parte ferratum : quod ad per/
cutiendum tam nauem q̃ nautas:ſe habeat quaſi
aries cum quo.teruntᷓ muri ciuitatis obſeſſæ. De
bet autem ſic ordinari lignum illud: ut ligamen
tum retinens ipſum poſſit deprimi & eleuari. qa
hoc facto maior habetur commoditas : ut cum
ipſo percuti poſſit tam nauis q̃ etiam exiſtentes
in ipſa. ℭ Quinto in bello nauali habenda eſt
copia amplarum ſagittarum:cum qbus ſcinden
da ſunt uela hoſtium.Nam uelis eorum perfora
tis & non ualentibus retinere uentum. non ta/
men poſſunt ipſi hoſtes impetum habere pugnã
di.Nec etiam poſſunt ſic faciliter recedere ſi uo/
lunt declinare a bello.ℭ Sexto conſueuerũt nau
tæ habere ferrum quoddam curuatum ad mo/
dum falcis.bene incidens:ꝙ ad placitum ad fu/
nes retinentes uel a ſtatim incidit ipſa. Velis au/
tem ſic inciſis & cadentibus ab arbore:ſubtrahiᷓ
ab hoſtibus:ne ſic pugnare poſſint.quia per ta/
lem inciſionem uelorum redditur nauis pigri/
or:& quodammodo inutilior ad pugnandum.
ℭ Septimo conſueuerũt etiam nautæ habere un
cos ferreos fortes:ut cum uidẽt ſe eſſe plures ho
ſtibus:cum illis uncis capiunt eoꝝ naues ut non
permittãt eos diſcedere. ℭ Octauo in nauali bel
lo eſt hæc cautela attendẽda:ut de calce alba pul
uerizata habeant multa uaſa plena:quare ex alto
ſunt proiiciẽda in naues hoſtium,quibus ex im
petu ꝓiectis & factis eleuatur puluis:ut ſupra di/
ximus ĩ bello terreſtri.& ſubintrat hoſtium ocu
los:& adeo offendit eos:ut quaſi cæci uidere nõ
poſſint.quod in bello nauali:eſt ualde periculo
ſum. quia ex omni parte bellantes : in tali bello
uident ſibi imminere mortem.quare ſi oculi bel
lantium in tali pugna ex puluere calcis ſic offen
dantur.ut uidere non poſſint: de facili uel peri/
muntur ab hoſtibus uel ſubmerguntur in aq̃s.
ℭ Nona cautela eſt habere multa uaſa plena ex
molli ſapone: quare cũ impetu proiicienda ſunt
ad naues hoſtium:& hoc ſuper loca illa : in qui/
bus cõtingit hoſtes exiſtere ad defendẽdum na
ues.Nam uaſis illi cõfractis in huiuſmodi locis.
loca illa per ſaponem liquidum reddũtur adeo
lubrica:ꝙ hoſtes ibi ponentes pedes ſtatim labũ
tur in aquis.ℭ Eſt etiam & decima cautela quaſi
pernitioſior omnibus aliis.Nam reperiuntur ali
qui marinarii:qui diu ſub aquis durare poſſunt.
Nautæ igitur debent ſe ſerio ordinare contra na
uem hoſtium : & clam poſt tergum: debent ali/
quem emittere diu ualentem durare ſub aquis
qui accepto penetrali ſub aquis debet accedere
ad hoſtilem nauem:& eam in profundo perfora
re:faciẽdo ibi plura foramina:quæ foramina ab
hoſtibus reperiri non poterunt.cum per ipſa cœ
perit abundare aqua qua abundante & hoſtes &
nauem periclitabit. Sunt autem in bello nauali
alia obſeruanda:ut ſit ibi copia lapidum & etiam
ferrorum acutorum quæ quaſi lapides iaciũtur
cum quibus hoſtes nimium offenduntur. Sed
cætera talia quia nimis particularia ſunt:ſub nar
ratione non cadunt.Sufficiant ergo cautelæ: q̃s
tradidimus erga nauale bellum.ℭ Oſtenſo qua
liter incidenda ſunt ligna:ex quibus conſtituen
da eſt nauis : & quomodo bellandum eſt in na/
uali bello. Reliquum eſt:ut declaremus : ad quĩ
bella omnia ordinantur.ℭ Sciendum ergo ꝙ ſe
cundum philoſophum non bellamus:ut belle/
mus:ſed ut pacem habeamus.Poteſt ergo bellũ
ex nequitia hominum:& ex cupiditate eorũ or/
dinari ad lucrum:uel ad aliquam aliam ſatiſfa/
tionem iræ uel concupiſcentiæ. Bella tamen ſi
iuſtæ gerantur & debite fiant:ordinanda ſunt ad
pacem:& ad quietem hominum:& ad commu/
ne bonum.Nam ſic ſe debent habere in ſocieta
te hominum.ſicut ſe habent potiones & flebo/
tomiæ in corpore humano.Nam ſicut in huma
no corpore ſunt plures humores. ſic in conuer
ſatione & ſocietate hominum eſt dare plures ꝑ
ſonas & plures homines:& ſicut quamdiu homĩ
nes ſunt æquati in corpore.& non eſt ibi humo
rum exceſſus non indigemus potione nec flebo
tomia.Sic quamdiu homines debite ſe habent:
& unus non iniuriatur alteri non ſunt commit
tenda bella.quare ſicut per flebotomiam & po/
tionem:ſuperfluitas humorum eſt eiicienda:per
quam turbatur ſanitas corporis. Sic ꝑ bella ſunt
hoſtes conculcandi & occidendi . per quos im
peditur commune bonum:& pax ciuium. & eo
rum qui ſunt in regno. ℭ Suppoſito ergo reges
& principes habere iuſtum bellum & hoſtes eo
rum iniuſte perturbare pacem & commune bo
num . non eſt inconueniens docere eos omnia
genera bellandi. & omnem modum per quem
poſſint ſuos hoſtes uicere.ꝙ totum ordinare de
bent ad cõmune bonum & pacem ciuium.Nam
ſi intẽdant commune bonum & pacem ciuium.
merebuntur pacem illam æternam in qua eſt ſu
prema requies.quam deus ipſe ſuis promiſit fide
libus.Qui eſt benedictus in ſecula ſeculorum.
Amen.

FINIS

ℭ Explicit liber de regimine principum æditus
a fratre Egidio Romano ordinis fratrum here
mitarum Santi Auguſtini.

ℭ Impreſſum Venetiis per magiſtrum Bernar/
dinum Vercelenſem:iuſſu dñi Andree Toreſa/
ni de Aſula.xxiiii.M.d.ii.Fœlicıter.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Regiſtrum.

A
prima alba
Incipiunt
a
¶Egidii
quattuor
to ipſo
b
exponat
eam reſiſteret
ꝙ de nullo
c
eſt præclara
dentes aliquid
dupliciter
d
gnanimus
moderat
tias. Oñſo
e
ad finem
ti regno
principes

f
in ardua
ta pontentatus
tur ad opera
g
bus maſculus
nitiarum.
dum arbitrium
h
¶Incipit
res:& filios
nis moribus
i
ua:quia
tria triplici
eſt circa
k
in nũmiſmata
uſus proprius
uerſam corpus
l
quam habet
eſſe ſumme

eſſe talis
m
loſum.quia
bernare
etiam hoc
n
¶Quæ ſunt
quid eſt
filium pro
o
opus prauum
lex humana
ta propter
p
dicebat
tur:ad
Nam habentes
q
ligenter
res & pro

Finis

FINE

Digitized by Goo